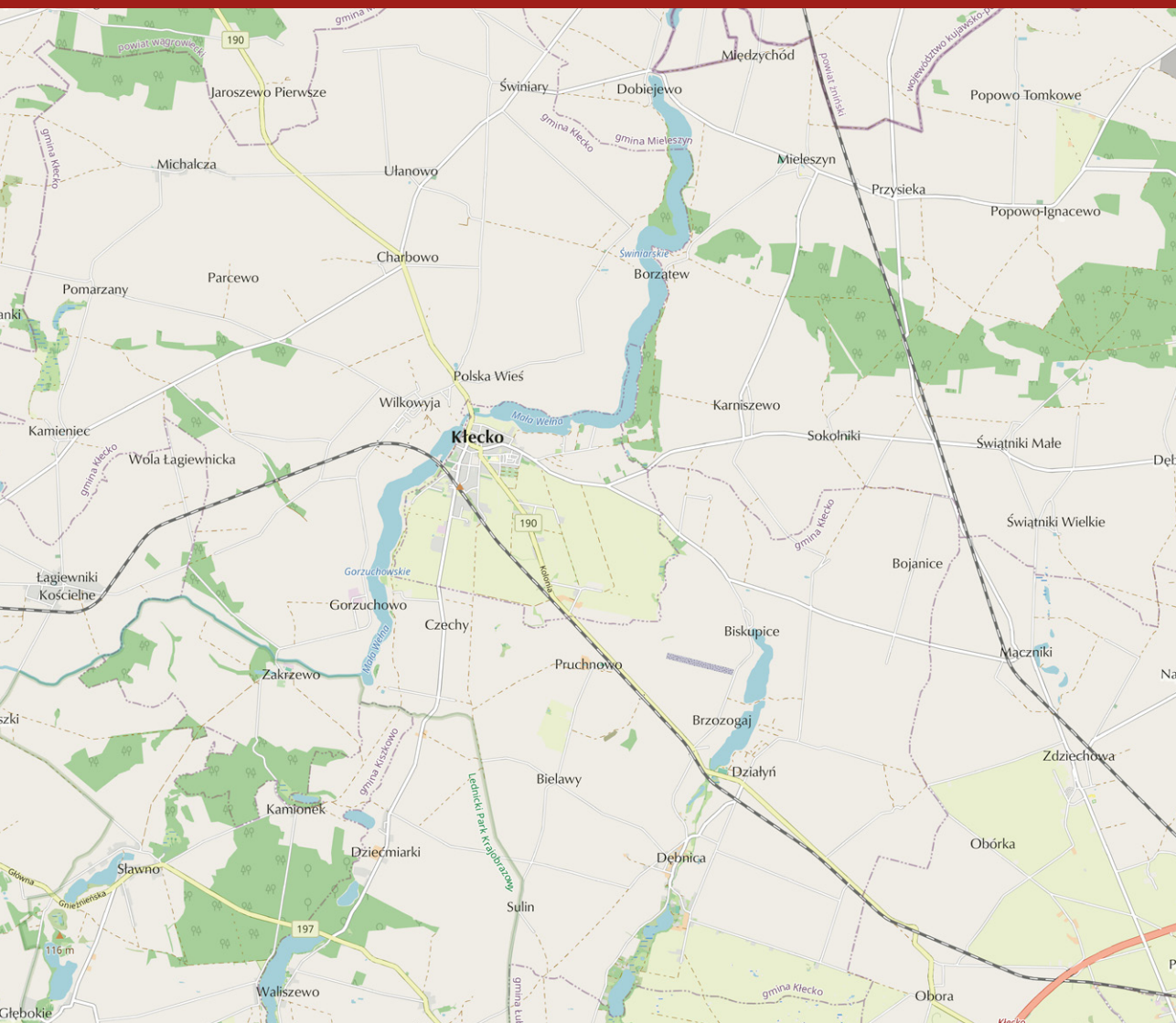
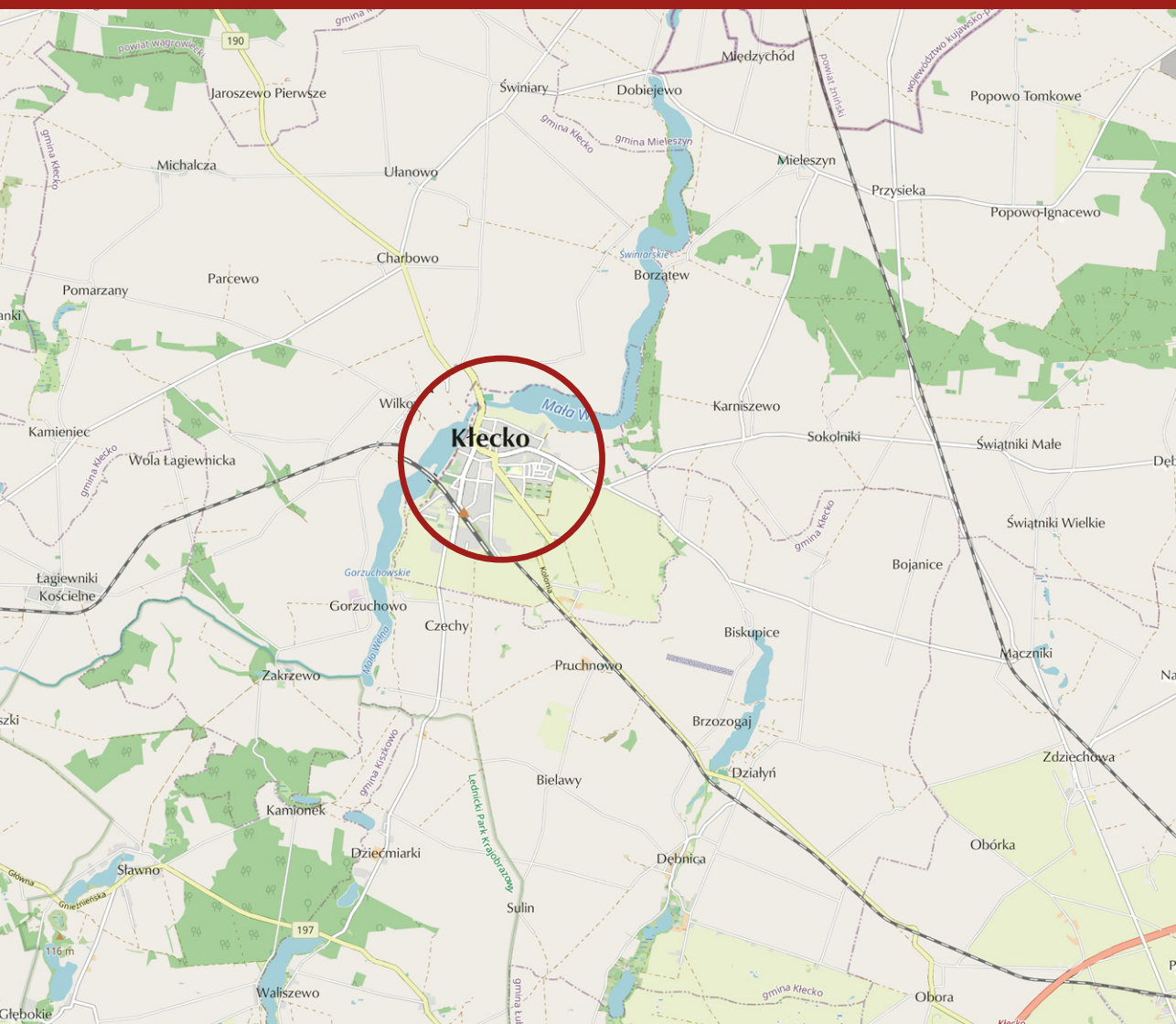

Słownik języka mieszkańców okolic Kłecka

Praca na roli i w gospodarstwie

Wielkopolskie Słowniki Regionalne to zbiór przygotowywanych w Pracowni Dialektologicznej UAM opracowań leksykograficznych przynoszących słownictwo różnych regionów Polski. Każdy słownik opracowany jest zgodnie z metodologią przyjętą w poznańskim ośrodku dialektologicznym. Powstające przy współpracy ze środowiskami lokalnymi – głównie ze szkołami – ukazują leksykę poświęconą konkretnemu tematowi. Słowniki te koncentrują się na języku Wielkopolan, są swoistym preludium do oczekiwanego – nie tylko przez środowisko dialektologiczne – ogólnoregionalnego słownika Wielkopolski.

Justyna Kobus

Absolwentka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (filologii polskiej i studiów podyplomowych z archiwistyki i zarządzania dokumentacją). Doktor habilitowana w Pracowni Dialektologicznej UAM; prowadzi badania terenowe polegające na fonograficznej archiwizacji gwar. Jej zainteresowania naukowe to leksykologia i leksykografia gwarowa, funkcjonowanie zjawisk fleksyjnych w mowie Wielkopolan oraz ściśle związana z dialektologią etnografia. Autorka licznych artykułów naukowych oraz monografii *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI* (Poznań 2015) i *Studia nad fleksją rzeczownika w gwarach wielkopolskich* (Poznań 2019); współredaktorka tomów pokonferencyjnych i słowników z cyklu *Wielkopolskie Słowniki Regionalne*.

Krystyna Wilkosz

Absolwentka Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, zawodowo związana z Kłęckiem. Nauczycielka języka polskiego, która wiele czasu poświęca odkrywaniu przed uczniami uroków *Pana Tadeusza*. Do pracy zawsze przychodzi z uśmiechem na twarzy i z radością w sercu. Wolny czas najchętniej spędza na kanapie z dobrą książką i aromatyczną kawą na stoliku.

Słownik języka mieszkańców okolic Kłtecka

Praca na roli i w gospodarstwie

Wielkopolskie Słowniki Regionalne

Dotychczas w Pracowni Dialektologicznej UAM, w ramach cyklu Wielkopolskie Słowniki Regionalne, ukazały się następujące słowniki:

- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia i przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Wydawnictwo PSP, Poznań 2018.
- *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2018.
- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Wydawnictwo PSP, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Sierociuka, Wydawnictwo PSP, Poznań 2019.
- *W kuchni u pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2019.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Wydawnictwo PSP, Poznań 2021.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Przyroda*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Wydawnictwo PSP, Poznań 2023.
- *Produkty roślinne i zwierzęce oraz grzyby w kuchni. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2023.

Poznań 2024

Słownik języka mieszkańców okolic Kłęcka

Praca na roli i w gospodarstwie

pod redakcją Justyny Kobus i Krystyny Wilkosz

PRACE INSTYTUTU FILOLOGII POLSKIEJ
UNIwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Biblioteczka
Poznańskich Studiów Polonistycznych
Serii Językoznawczej
Nr 68

Redaktor Naczelna Wydawnictwa „Poznańskie Studia Polonistyczne”
Katarzyna Krzak-Weiss

Rada Wydawnicza
*Alina Borkowska-Rychlewska, Dobrochna Dabert (przewodnicząca), Agnieszka Kula,
Józef Malinowski, Tomasz Mika, Marek Osiewicz*

Recenzenci tomu
*prof. dr hab. Halina Karaś
prof. dr hab. Radosław Pawelec*

Redakcja językowa i korekta
Barbara Łukaszewska

Projekt okładki i projekt typograficzny wnętrza
Mateusz Czekala

Łamanie
Leszek Kwiatkowski

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023, nr projektu 0060/NPRH7/H11/86/2018, kwota: 787 831 zł oraz ze środków Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

© Copyright by Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2024

© Copyright by Justyna Kobus and Krystyna Wilkosz

ISBN 978-83-67305-27-3
ISSN 1427-9010

Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań
tel. 61 829 45 90
psp@amu.edu.pl, psp.amu.edu.pl

Druk i oprawa
EXDRUK
ul. Rysia 6, 87-800 Włocławek

Spis treści

WSTĘP • 7

Punkty badawcze • 10

 Miasto i gmina Kłecko • 11

 Biskupice • 19

 Bojanice • 20

 Charbowo • 21

 Czechy • 22

 Gorzuchowo • 23

 Polska Wieś • 24

 Sulin • 25

 Świniary • 26

 Wilkowyja • 27

Charakterystyka informatorów • 28

Opis języka mieszkańców okolic Kłecka • 30

Zasady opracowania słownika • 38

Bibliografia • 44

Wykaz skrótów • 46

SŁOWNIK • 47

WSTĘP

Słownik języka mieszkańców okolic Kłecka. Praca na roli i w gospodarstwie to kolejna publikacja z cyklu Wielkopolskie Słowniki Regionalne (dalej: WSR), powstająca w ramach współpracy środowiska naukowego ze środowiskiem lokalnym. Tym razem zaproszenie do wspólnych badań z Pracownią Dialektologiczną UAM (dalej: PD UAM) przyjęła Szkoła Podstawowa im. Obrońców Kłecka w Kłecku (dalej: SP w Kłecku). Nasze działania realizowaliśmy w ramach projektu *Regionalne słowniki tematyczne języka mieszkańców Wielkopolski – powiaty gnieźnieński i koniński*, zgłoszonego do konkursu organizowanego w ramach „Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki” (NPRH) – moduł Dziedzictwo Narodowe. Koordynatorkami projektu w Kłecku były dr hab. Justyna Kobus (PD UAM) oraz mgr Krystyna Wilkosz (SP w Kłecku).

W ramach współpracy uczniowie i naukowcy mieli możliwość przeprowadzenia badań dialektologicznych na podstawie specjalnie opracowanego kwestionariusza-przewodnika do rozmowy na tematy dotyczące pracy na roli i w gospodarstwie. Eksploracje te były nagrywane, a następnie transkrybowane w PD UAM. Równocześnie uczestnicy projektu pozyskiwali dokumentację fotograficzną. Wszystkie materiały zbierano w latach 2019–2022, czyli na początku pandemii COVID-19 w Polsce, co znacznie utrudniło dotarcie do informatorów. Niemniej jednak pozyskany materiał jest obfity, co zawdzięczamy pracy następujących osób:

- nagrania wykonali uczniowie i koordynatorki: Antonina Chmielewska, Kornelia Idczak, Marcelina Kozłowska, Monika Pakos, Danuta Stachowiak, Klaudia Wiśniewska, Julia Wojnowska oraz Krystyna Wilkosz i Justyna Kobus;
- fotografie dostarczyli nie tylko członkowie zespołu bezpośrednio zaangażowani w projekt, ale także ich rodziny, a nawet sami informatorzy zainspirowani celem naszych działań: Kacper Jopa, Małgorzata Jopa, Michał Jopa, Piotr Jopa, Wiktoria Kapcia, Marcelina Kozłowska, Kacper Kozłowski, Nikola Nowakowska, Danuta Stachowiak, Klaudia Wiśniewska oraz Krystyna Wilkosz i Justyna Kobus, a także: Anna Nowowiejska, Stanisława Wilkosz, Wiesława Wilkosz.

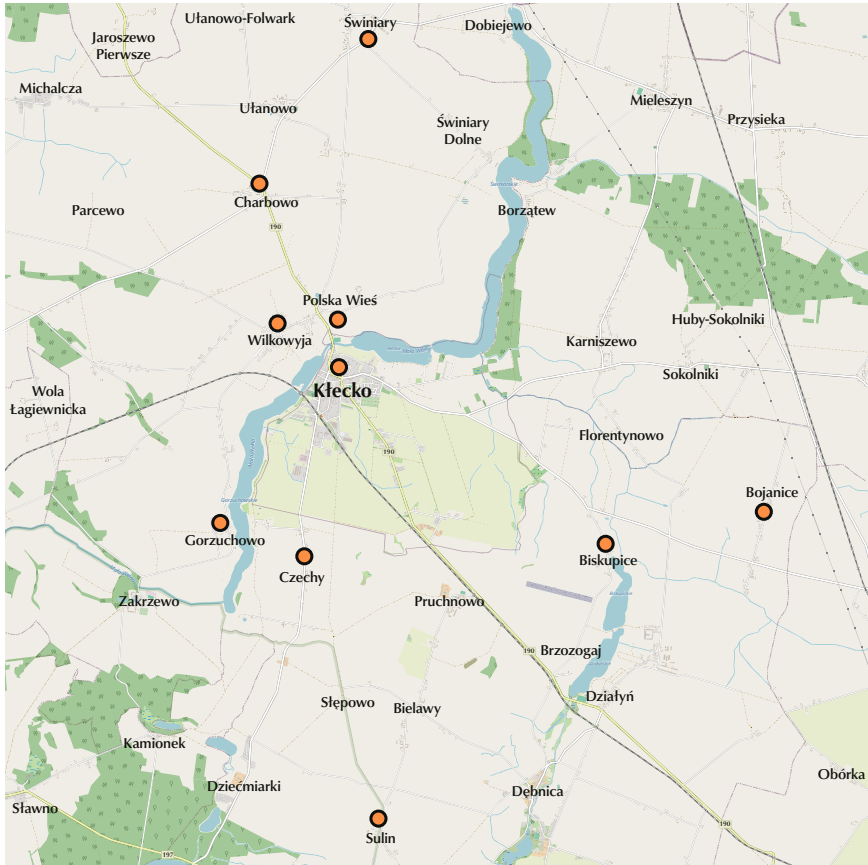

Fot. 1. Uczestnicy projektu z koordynatorkami (Justyną Kobus i Krystyną Wilkosz) oraz dyrektorką Szkoły Podstawowej im. Obrońców KłECKA (Kamilią Kozicką) (fot. K. Wilkosz)

Dzięki wysiłkowi tak wielu osób powstała baza źródłowa licząca ponad 24 godziny nagrań (dokładnie: 24:38:12) z 10 miejscowości (KłECKO, Biskupice, Bojanice, Charbowo, Czechy, Gorzuchowo, Polska Wieś, Wilkowyja, Świniary, Sulin), co przełożyło się na blisko 580 stron transkrypcji oraz prawie 600 fotografii przedstawiających desygnaty, o które pytano w kwestionariuszu. Do słownika wybrałyśmy 70 zdjęć i opracowałyśmy 1750 artykułów hasłowych.

PUNKTY BADAWCZE

Badania dialektologiczne objęły 10 miejscowości położonych na terenie gminy KłECKO (pow. Gniezno) – wsie: Biskupice, Bojanice, Charbowo, Czechy, Gorzuchowo, Polska Wieś, Sulin (głównie zdjęcia), Świniary, Wilkowyja, oraz miasto gminne KłECKO. Lokalizację poszczególnych punktów badawczych przedstawia poniższa mapa.

Ryc. 1. Siatka punktów badawczych. Legenda: ● zbadane miejscowości.
Źródło: www.openstreetmap.org.

Miasto i gmina Kłeczek¹

Gmina Kłeczek należy do powiatu gnieźnieńskiego, zlokalizowanego w północno-wschodniej części województwa wielkopolskiego. Obejmuje miasto Kłeczek, 23 sołectwa oraz 24 wsie, rozciągające się na terenie Pojezierza Gnieźnieńskiego w odległości 16 km od Gniezna, 25 km od Wągrowca i 55 km od Poznania. Administracyjnie sąsiaduje z gminami

¹ Informacje o gminie podano na podstawie publikacji *Program Ochrony Środowiska dla Gminy Kłeczek na lata 2016–2020 z perspektywą do roku 2024* (rozdz. 2.5. *Charakterystyka Gminy Kłeczek*, s. 18–22, <https://tinyurl.com/57jhya7k> [dostęp: 9.03.2023]) oraz danych zawartych na stronie internetowej gminy Kłeczek (www.klecko.pl [dostęp: 9.03.2023]).

powiatu gnieźnieńskiego (Mieleszyn, Gniezno, Łubowo, Kiszkowo) oraz wągrowieckiego (Mieścisko i Skoki).

Powierzchnia gminy Kłecko wynosi 13 192 ha, co stanowi ok. 10,5% powierzchni powiatu. Zamieszkuje ją 7266 mieszkańców, z czego ok. 32% to mieszkańcy Kłecka².

Kłecko to gmina o charakterze rolniczym. W strukturze użytkowania gruntów dominują więc użytki rolne, a wśród nich grunty orne, które zajmują ok. 81% całkowitej powierzchni gminy. Gleby są na tym terenie lekko kwaśne (40%) i w większości nie wymagają wapnowania.

Niewielki obszar gminy zajmują użytki leśne – 738 ha, a więc zaledwie 5,6% jej całkowitej powierzchni. Nadzór nad lasami gminnymi sprawują dwa nadleśnictwa: Gniezno oraz Durowo. W ramach edukacji ekologicznej nadleśnictwa organizują spotkania dla dzieci i młodzieży, mające na celu przybliżenie pracy leśników oraz zwiększenie świadomości ekologicznej; właśnie z myślą o mieszkańcach organizowane są także liczne konkursy, rajdy rowerowe i inne wydarzenia o charakterze edukacyjnym i integrującym.

Do najbardziej atrakcyjnych terenów leśnych w obrębie gminy zaliczyć można tzw. Bieszczady Kłeckie zlokalizowane przy granicy z gminą Kiszkowo oraz na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego. Obszary te są cenne pod względem turystycznym m.in. dlatego, że występują na nich leśne jeziora, oczka wodne, wąwozy czy interesująca ścieżka przyrodnicza.

Zgodnie z podziałem fizyczno-geograficznym Polski gmina Kłecko leży w prowincji Niż Środkowoeuropejski, podprowincji Pojezierza Południowo-bałtyckie, makroregionie Pojezierze Wielkopolskie i mezoregionie Pojezierze Gnieźnieńskie. Formy terenu Pojezierza Gnieźnieńskiego ukształtowane zostały podczas poznańskiej fazy zlodowacenia wiślańskiego.

Charakterystycznym elementem ukształtowania tego obszaru są jeziora rynnowe. W gminie znajdują się dwa jeziora o szczególnym znaczeniu, będące dumą mieszkańców ze względu na swoje położenie i długość: Jezioro Kłeckie (zlokalizowane na terenie gmin Kłecko i Mieleszyn; powierzchnia: 209,7 ha; głębokość maksymalna: 12,5 m) i Jezioro Gorzuchowskie (w całości położone w gminie Kłecko; powierzchnia: 94 ha; głębokość maksymalna: 5 m).

2 Dane pochodzą z *Raportu o stanie Gminy Kłecko za rok 2021* (stan na 1.12.2021) zamieszczonego na stronie internetowej Urzędu Gminy Kłecko (<https://tinyurl.com/2s49f6ev> [dostęp: 9.03.2023]).

Fot. 2. Rzeka Mała Wełna przepływająca przez gminę Kłecko (fot. K. Wilkosz)

Nie mniej malownicze są inne jeziora tu występujące: Jezioro Działyńskie (w całości położone w gminie Kłecko; powierzchnia: 25,5 ha; głębokość maksymalna: 14 m), Jezioro Biskupickie (w całości położone w gminie Kłecko; powierzchnia: 24 ha; głębokość maksymalna: 13,7 m), Jezioro Dębniackie (w całości położone w gminie Kłecko; powierzchnia: 6 ha), Jezioro Mistrzowskie (zlokalizowane przy granicy z gminą Łubowo; powierzchnia: 14 ha; głębokość maksymalna: 8,6 m).

Na terenie gminy znajduje się również fragment Lednickiego Parku Krajobrazowego, w którego obrębie położone są trzy jeziora: Lednica (częściowo w gminie Kłecko), Bakorce (Bachorce; w całości w gminie Kłecko) i Linie (w całości w gminie Kłecko).

Gmina Kłecko zlokalizowana jest w dorzeczu Odry, w regionie wodnym Warty obejmującym w całości jej zlewnię. Główną rzeką tej okolicy jest Mała Wełna wraz z dopływami, będąca lewym dopływem Wełny.

Do poprawy stanu środowiska wodnego gminy przyczyniają się działania podejmowane przez władze lokalne w zakresie gospodarki wodno-ściekowej, polegające na systematycznej budowie sieci kanalizacyjnej oraz rozbudowie i modernizacji istniejących oczyszczalni ścieków³.

Nie sposób pominąć w opisie gminy miejsc chronionych zlokalizowanych częściowo w jej obrębie. Mowa przede wszystkim o Lednickim Parku Krajobrazowym, a także o obszarze specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 „Dolina Małej Wełny pod Kiszkowem” (utworzonym ze względu na występowanie tam perkoza rdzawoszyjego, podlegającego ścisłej ochronie gatunkowej) oraz o specjalnym obszarze ochrony siedlisk Natura 2000 „Stawy Kiszkowskie” (obejmuje w całości teren „Doliny Małej Wełny pod Kiszkowem” położony w granicach gminy Kłecko). Zlokalizowane tam stawy są jedną z najważniejszych w Wielkopolsce ostoi kumaka nizinnego, płaza z rodziny kumakowatych, objętego ścisłą ochroną gatunkową.

Troska o przyrodę na terenie gminy przejawia się także w ustanawianiu licznych pomników przyrody (16 drzew) oraz w pielęgnowaniu 6 parków, z których 4 (XIX-wieczne) wpisane zostały do rejestru zabytków. To parki wiejskie w Działyniu, Dziećmiarkach, Pomarzanach i Zakrzewie. Pozostałe parki zlokalizowane są w Sulinie (w granicach Lednickiego Parku Krajobrazowego) oraz w Polskiej Wsi – Przybroda.

Kłecko to niewielkie, urokliwe wielkopolskie miasteczko o długiej i bogatej historii. Tereny nad Jeziorem Kłeckim i Jeziorem Gorzuchowskim, połączonymi Małą Wełną, od wieków sprzyjały osadnictwu, co poświadczają lokalne odkrycia archeologiczne. Odnaleziono tu liczne zabytki należące do tzw. kultury pomorskiej, która na ziemiach polskich rozwijała się w okresie VI–II w. p.n.e. Miejscowość obecnie liczy 2586 mieszkańców⁴.

Jak czytamy w *Encyklopedii Gniezna i Ziemi Gnieźnieńskiej*, w czasach średniowiecznych Kłecko znajdowało się na bardzo ważnym szlaku handlowym prowadzącym do Kołobrzegu. W X w. powstał tutaj gród obronny z podgrodzem, którego pozostałości można obecnie zobaczyć obok boiska sportowego. Pierwsza wzmianka o Kłecku pochodzi z 1243 r., a akt lokacyjny wydał w 1255 r. książę kaliski Bolesław Pobożny. Przywilej ten potwierdzili

3 Dane przyrodnicze podano na podstawie publikacji: *Program Ochrony Środowiska dla Gminy Kłecko...* (rozdz. 4.9. *Zasoby przyrodnicze*, s. 74–80, <http://tinyurl.com/8r97pzy5> [dostęp: 9.03.2023]).

4 Zob. <https://www.polskawliczbach.pl/Klecko> [dostęp: 9.03.2023].

królów: Kazimierz Jagiellończyk w 1450 r., Zygmunt I Stary w 1527 r., Jan Kazimierz w 1668 r. i Michał Korybut Wiśniowiecki w 1672 r.⁵

Po lokacji miasto zaczęło się dynamicznie rozwijać. Powstawały w nim liczne cechy, które skupiały kłeckich rzemieślników: krawców, sukienników, kowali, kuśnierzy, szewców. Najwięcej jednak osób trudniło się rolnictwem. O znaczeniu Kłecka może świadczyć fakt, że rajcy kłeccy często zasiadali w sądach najwyższych apelacyjnych w Poznaniu.

Mieszkańcy Kłecka wielokrotnie w swojej historii musieli stawiać opór wojskom nieprzyjaciela i dawać świadectwo swojego bohaterstwa. W 1308 r. bronili się przed Ślżakami, którzy najechali miasto pod dowództwem Bibersteina. W roku 1331 miasto zostało spalone przez Krzyżaków, a poległych w walce rycerzy polskich pochowano w katedrze i w kościele franciszkanów w Gnieźnie. Z kolei w 1383 r. Kłecko zostało wciągnięte w walki pomiędzy rodami Grzymalitów i Nałęczów. Mieszczanie kłeccy brali udział w wojnie trzynastoletniej do której w 1453 r. wystawili aż 10 zbrojnych, co świadczyło o wielkiej zamożności mieszkańców w tym okresie⁶.

Podczas najazdu szwedzkiego, w 1656 r., armia wroga przeszła przez Kłecko dwa razy. Za pierwszym razem nie zniszczyła go. Wtedy doszło pod Brzozogajem do jednej z największych bitew potopu. Walki zakończyły się niepomysłnie dla wojska polskiego, jednak kłecczanie postanowili nie wpuścić najeźdźców do miasta. Piwowar Tatak zorganizował obronę, ale Szwedzi ją przełamali. Straszliwie zemścili się na mieszkańcach, grabiąc i zabijając ich, a samo miasto splądrowali i zniszczyli. Ponownie Kłecko zostało spustoszone przez Szwedów podczas wojny północnej na początku XVIII w.⁷ Przeróżne nieszczęścia, jak wojny, pożary, zarazy i morowe powietrze, które co jakiś czas nawiedzały miasto, przyczyniły się do stopniowego wyludnienia okolic i katastrofy gospodarczej na tym terenie.

W 1793 r. Kłecko znalazło się pod zaborem pruskim. Do miasta zaczęli napływać koloniści niemieccy. Mieszkańcy jednak rozpoczęli walkę o zachowanie polskości. Powstawały organizacje, które pomagały im przetrwać trudny okres utraty niepodległości. Były to m.in. Towarzystwo Przemysłowców,

5 *Encyklopedia Gniezna i Ziemi Gnieźnieńskiej*, pod red. A.W. Mikołajczaka, Gniezno 2011, s. 310.

6 Z. Beling, R. Kokott, B. Wawrzyniak, *Kłecko na starej pocztówce 1900–1945*, Kłecko 2005, s. 7.

7 Tamże, s. 8.

Katolickie Towarzystwo Robotników, Towarzystwo Śpiewacze „Jedność”, Biblioteka im. św. Wincentego à Paulo i polski teatr amatorski. Swoją działalność rozpoczął Bank Ludowy⁸, który pomagał finansowo polskim rolnikom, aby mogli konkurować z Niemcami i nie musieli sprzedawać zaborcom swoich gospodarstw.

Proces germanizacji tych terenów zaostrożono w drugiej połowie XIX w. Decyzją władz niemieckich zlikwidowano nauczanie religii po polsku, z czym Polacy nie mogli się zgodzić. Zorganizowali strajk, który do historii przeszedł jako strajk dzieci wrzesińskich. Także mieszkańcy Kłecka włączyli się na przełomie lat 1905 i 1906 do tego zrywu. Nauczyciele niemieccy różnymi sposobami starali się złamać opór uczniów, ale bezskutecznie. Nie pomogło zastraszanie, bicie, wyśmiewanie – strajk trwał w Kłecku do wiosny 1906 r.

Po wybuchu I wojny światowej mieszkańcy Kłecka służyli, jako poddani cesarza, w armii pruskiej. To właśnie na tej wojnie zdobyli doświadczenie, które pozwoliło im włączyć się do walki o niepodległość. Powstanie wielkopolskie wybuchło 27 grudnia 1918 r. i szybko ogarnęło cały region. Komentantem w Kłecku został ppor. armii niemieckiej Edmund Rogalski. Działania były tak skuteczne, że już 29 grudnia mieszkańcy obudzili się w wolnym mieście. Wszystkie ważne urzędy znalazły się w rękach Polaków. Powstał też oddział wojskowy, który swoją pierwszą bitwę stoczył pod Łopiennem. Dziewięciu poległych w czasie walk o niepodległość pochowano na lokalnym cmentarzu we wspólnej mogile⁹. W 1925 r. ufundowano pomnik ku ich pamięci, a przy drodze na cmentarz zasadzono dziewięć lip na znak pamięci o bohaterach.

Niepodległe Kłecko tętniło życiem. Aktywnie działały tutaj liczne organizacje kulturalne (m.in. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Związek Harcerstwa Polskiego, Koło Powstańców Wielkopolskich), kwitło życie towarzyskie. Od 1912 r. miasto miało linię kolejową łączącą je z Gnieznem i ze Skokami. W Kłecku obok siebie mieszkali Polacy, Żydzi i Niemcy. Każde wyznanie miało swoją świątynię i odrębny cmentarz. Żydzi mieszkali głównie przy Rynku i zajmowali się drobnym handlem. Niemcy z kolei posiadali duże gospodarstwa rolne w okolicach miasta¹⁰.

8 *Encyklopedia Gniezna...*, s. 310.

9 Z. Beling, R. Kokott, B. Wawrzyniak, dz. cyt., s. 8–9.

10 *Kłecko 1255–2005. 750 lat lokacji Kłecka*, pod red. Z. Belinga, K. Gronikowskiego, E. Kołodziejczak i in., Kłecko 2005, s. 9.

W czasie II wojny światowej mieszkańcy Kłecka ponownie wykazali się bohaterstwem, broniąc przed okupantem swojej małej ojczyzny. Na początku września 1939 r. na wieść o zbliżającej się armii niemieckiej kłeczanie zaczęli się przygotowywać do obrony. Komendantem Obrony Cywilnej został Jan Lapis, a jego zastępcą Tadeusz Kutzner. Wroga armia zbliżyła się do miasta 8 września i wtedy wywiązała się strzelanina. Zginął 17-letni harcerz – Sylwester Śliwiński, znany dziś jako pierwszy poległy obrońca Kłecka. Dzień później, 9 września, Niemcy przełamali opór obrońców i zajęli miasto. Całą ludność spędzili na Rynek, wielu po drodze mordując. Ci, którzy przeżyli, zostali poddani selekcji. Podejrzanych o udział w obronie podzielono na dwie grupy – pierwszą rozstrzelano tego samego dnia obok rzeki Mała Wełna, a drugą przepędzono na miejską strzelnicę i tam zabito następnego dnia. Dowódców obrony aresztowano i rozstrzelano prawdopodobnie w lasach pod Wągrowcem. W czasie okupacji wiele osób zostało aresztowanych, trafiło do obozów koncentracyjnych i więzień. Szacuje się, że w czasie wojny zginęło ok. 300 mieszkańców Kłecka. Całe rodziny wysiedlono do Generalnego Gubernatorstwa, a do ich mieszkań wprowadzili się Niemcy¹¹. Kościół został zamieniony na magazyn, a cmentarz żydowski i synagoga spalane.

Po wojnie wszystkich poległych ekshumowano i pochowano we wspólnej mogile, na której w 1959 r. postawiono pomnik. Za wielkie poświęcenie Kłecko uhonorowano w 1968 r. Orderem Krzyża Grunwaldu III klasy. Dwaście lat później, w 1989 r., na kłeckim Rynku został odsłonięty pomnik ku czci poległych obrońców. To na ich cześć lokalna szkoła podstawowa otrzymała patrona zbiorowego: Obrońców Kłecka. Do dzisiaj w szkole pielęgnuje się pamięć o heroizmie i poświęceniu tych wszystkich, którzy w czasie wojny nie zgodzili się na oddanie miasta we wrogie ręce, choć wielu z nich przyplaciło to życiem. Ze względu na bohaterstwo w walce i niezłomność mieszkańców Kłecko często jest nazywane „Wielkopolskim Westerplatte”.

Obecnie nie ma chyba w Kłecku mieszkańca, który nie znałby tragicznych losów miasta i jego obywateli. To właśnie pamięć o lokalnych bohaterach jest pielęgnowana nie tylko w domach, ale również w miejscowej szkole, której uczniowie są dumni ze swego patrona. Mieszkańcy chętnie

11 Z. Beling, R. Kokott, B. Wawrzyniak, dz. cyt., s. 9.

uczestniczą we wszelkich obchodach upamiętniających wydarzenia z XX w. To dzięki heroicznej postawie kłeckich patriotów dzisiaj możemy cieszyć się wolnością i realizować śmiało przedsięwzięcia.

Kłeczko to także miejsce urodzenia i życia znanych osób, które na trwałe wpisały się w polskie dzieje. Najsłynniejszymi z nich są niewątpliwie Władysław Nehring (nazwany „ojcem polskiej filologii”), Bolesław Dzierwa (ksiądz, duszpasterz, konserwator zabytków i muzealnik), Wiktor Pniewski (powstaniec wielkopolski, sierżant pilot armii cesarskiej, dowódca pierwszej akcji odwetowej w historii polskiego lotnictwa)¹², Julian Domański (lekarz, sprowadził do Kłeczka siostry służebniczki), Józef Dydyński herbu Gozdawa (ksiądz, pisarz i propagator archeologii, badacz historii i kultury, gromadził m.in. lokalne legendy, opowieści i dawne dokumenty)¹³, Marcin z Kłeczka znany też jako Martinus Kleccensis (ksiądz, uczonec, jeden z pierwszych literatów-uczonych piszących w języku ojczystym)¹⁴.

W ostatnich latach w Kłeczku promowana jest postać ks. Marcina i jego poradnik medyczny na czas epidemii morowego powietrza. Uczony zawarł w nim – oprócz informacji o oznakach dżumy, przyczynach zarazy i spisu skutecznych środków leczniczych – kilka propozycji lekkostrawnych potraw do spożywania podczas choroby. Wśród nich znalazła się specjalna musztarda przyrządzona z kosztownych przypraw korzennych, zalecana głównie zamożniejszym osobom¹⁵.

W 2021 r. (w czasie pandemii koronawirusa, czyli „morowego powietrza XXI wieku”) z inicjatywy gminy Kłeczko został przeprowadzony proces odtworzenia musztardy według zaleceń ks. Marcina datowanych na 1605 r. Tym samym społeczność wzbogaciła się o pierwszy produkt historyczny – musztardę ks. Marcina z Kłeczka – który trafił do lokalnych sklepów spożywczych.

Równocześnie w październiku 2021 r. został odsłonięty mural przy ul. dr. Juliana Domańskiego. Przedstawia on postać medyka w charakterystycznym ubiorze, na tle ówczesnego drewnianego kościoła. Mural jest

12 J. Gryguć, *Jak Wielkopoleanie wywalczyli niepodległość?*, Gniezno 2018, s. 23.

13 Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Dydyński [dostęp: 9.03.2023].

14 *Encyklopedia Gniezna...*, s. 395.

15 M. Szymański, *Wielkopoleanin wobec zarazy – dorobek medyczny księdza Marcina z Kłeczka*, fot. D. Kołtuniak, M. Krzepkowski, Sieradz–Kłeczko 2021, s. 17.

Fot. 3. Rynek w Kłecku (fot. K. Wilkosz)

ozdobą Kłecka i wita wszystkich przyjeżdżających do miasta od strony Karniszewa i Mieleszyna.

Biskupice¹⁶

Wieś położona w gminie Kłecko, w źródłach historycznych występująca pod nazwą Biskupice Jeziorne. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego należała do parafii katolickiej Dębica i parafii ewangelickiej Kłecko – zamieszkiwali ją bowiem zarówno katolicy (147 osób), jak i ewangelicy (27 osób). Wieś wchodziła w skład arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, a pierwsza

16 Opis zbadanych wsi został opracowany na podstawie czterech źródeł. Współczesne dane demograficzne pochodzą z *Raportu o stanie Gminy Kłecko za rok 2021* i z portalu internetowego *Polska w liczbach* (<https://www.polskawliczbach.pl> [dostęp: 9.03.2023]); dane z okresu Wielkiego Księstwa Poznańskiego podajemy za publikacją Wojciecha Jędraszewskiego, Marka Szczepaniaka, *Leksykon miejscowości Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, z. 1: *Powiat Gniezno*, Gniezno 2010; pozostałe informacje pochodzą z *Encyklopedii Gniezna...* Tylko przy szczególnych danych (zwykle takich, które nie powtarzają się w źródłach) podajemy dodatkowo przypis do konkretnej publikacji.

Fot. 4. Biskupice – widok od strony Kłecka (fot. K. Wilkosz)

wzmianka o niej pochodzi z 1357 r. Jednym z właścicieli Biskupic był Jerzy Latalski (w 1580 r.). Według danych Urzędu Gminy w Kłecku wieś zamieszkują obecnie 122 osoby.

Bojanice

Od 1892 r. wieś należy do katolickiej parafii Sokolniki i obecnie liczy 284 mieszkańców. Najstarsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1307 r. W czasie zaborów żyło w niej 338 katolików i 17 ewangelików. Do połowy XIX w. właścicielami Bojanic byli Wołłowiczowie, a następnie wieś przejął baron Heinrich von Sprenger¹⁷. Z gruntów w Bojanicach do 1802 r. (wówczas hrabia Ignacy Raczyński przyłączył Bojanice do parafii w Sokolnikach) oddawano dziesięcinę na rzecz kościoła św. św. Piotra i Pawła w Gnieźnie.

17 Źródła podają różne daty przejęcia majątku przez Heinricha von Sprengera – 1881 r. (zob. W. Jędraszewski, M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 44) oraz 1907 r. (*Encyklopedia Gniezna...*, s. 75).

Fot. 5. Bojanice – wjazd od strony Mącznik (fot. K. Wilkosz)

Każdy dziedzic tej wioski był bowiem patronem tego kościoła. W Bojanicach odnaleziono wiele śladów kultury pomorskiej z ok. 550 r. p.n.e.¹⁸

Charbowo

Pierwsze wzmianki o Charbowie pochodzą z 1416 r.¹⁹ Około 1520 r. wieś oddawała dziesięcinę do kościoła w Kłecku. W okresie reformacji (na przełomie XVI i XVII w.) pojawili się w Charbowie osadnicy ze Szkocji²⁰. W okresie zaborów właścicielem wsi był Michał Szczaniecki²¹. Zamieszkiwało ją wówczas 146 katolików i 89 ewangelików. Obecnie miejscowość liczy 200 mieszkańców.

Pod Charbowem 8 września 1939 r. miała miejsce pierwsza na ziemi gnieźnieńskiej potyczka z oddziałami niemieckimi. obrońcy Kłecka tego

18 Tamże, s. 75.

19 Zob. W. Jędraszewski, M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 45. Pierwsze wzmianki o Charbowie pochodzą z 1520 r.

20 *Encyklopedia Gniezna...*, s. 95.

21 W. Jędraszewski, M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 45.

Fot. 6. Charbowa – figura Matki Boskiej
(fot. J. Kobus)

dnia wyparli z miasta w kierunku Charbowa grupę dywersantów niemieckich. W pościg za nimi wyruszyło 8 ochotników pod dowództwem Stefana Woźnickiego, weterana powstania wielkopolskiego. To oni wykryli wrogi zwiad z samochodem pancernym. Pojazd został zniszczony, a obrońcy wycofali się do Kłecka²².

Czechy

Wieś powstała prawdopodobnie jako osada jeńców czeskich, stąd najpewniej wzięta się jej nazwa. Najstarsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1418 r.; w XVI w. wieś oddawała dziesięcinę do kościoła w Kłecku. Na przełomie XIX i XX w. została zasiedlona osadnikami niemieckimi²³. W okresie zaborów zamieszkiwało ją 51 katolików, 77 ewangelików i 13 osób innego wyznania. Jej właścicielem był w 1881 r. Stanisław Graff. W 1889 r. przejęła ją Komisja Kolonizacyjna²⁴. Obecnie wieś liczy 117 mieszkańców.

²² *Encyklopedia Gniezna...*, s. 95–96.

²³ Tamże, s. 113.

²⁴ W. Jędraszewski, M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 46.

Fot. 7. Czechy – dawny budynek inwentarski (fot. J. Kobus)

Gorzuchowo

Najstarsza wzmianka o Gorzuchowie pochodzi z 1388 r. Wiadomo, że ok. 1520 r. wieś oddawała dziesięcinę do kościoła w Modliszewku. W roku 1872 wykopano tu artefakty pochodzące z czasów pierwszych Piastów oraz odkryto ślady osadnictwa z epoki kamienia. W czasie zaborów wieś była w całości katolicka – liczyła 104 mieszkańców; w 1881 r. należała do Wojciecha Chełmickiego²⁵. Obecnie miejscowość zamieszkują 243 osoby.

Gorzuchowo znane jest wśród mieszkańców gminy i całego powiatu gnieźnieńskiego głównie z legendy o zielarkach spalonych za czary w pobliskim lesie 30 września 1761 r. Sąd nad kobietami z Gorzuchowa (przeszły one do historii jako zielarki z Gorzuchowa) był jednym z ostatnich w Polsce procesów o czary²⁶.

25 Tamże, s. 50.

26 Zob. Z. Beling, *Kłeckie legendy i inne niewiarygodne historie*, Gniezno 2020; J. Dydyński, *Wiadomości historyczne o mieście Kłecku*, Gniezno 1858; F.K. Tuczyński, *Ofiary zabobonu. Powieść obyczajowa z czasów polskich XVII stulecia* [reprint], do druku podali A. Frąckowiak, B. Krąkowski, wstęp D. Jung, il. D. Sierzchulski, Kiszkowo 2012.

Fot. 8-9. Gorzuchowo – pomnik zielarki oraz dziesięć kamieni symbolizujących spalone kobiety (fot. K. Wilkosz)

Miejsce kaźni, przez miejscową ludność zwane Kuś, porasta dzisiaj kilkudziesięcioletni las. Miejscowi opowiadają, że na tym terenie dochodziło do dziwnych, niewytłumaczalnych zjawisk: a to bez powodu gaś ciągnik, a to konie stawały w tym miejscu i nie mogły uciągnąć wozu. Raz nawet pewien letnik, który postanowił ciepłą noc spędzić w namiocie, spotkał się oko w oko z tajemniczą białą postacią. Te i inne historie opowiadali pobliscy mieszkańcy, dlatego postanowiono zdjąć zły urok z tego miejsca, a tym samym zrehabilitować nieszczęsne kobiety. Z inicjatywy Towarzystwa Miłośników Kłecka i Ziemi Kłeckiej proboszcz parafii w Kłecku w 2011 r. odprawił na miejscu kaźni mszę i poświęcił ten teren. W lasku, niedaleko historycznego miejsca okrutnej i niesprawiedliwej zbrodni, postawiono krzyż i dziesięć kamieni symbolizujących spalone kobiety. W Gorzuchowie zaś ufundowano pomnik zielarki, upamiętniający to tragiczne wydarzenie.

Polska Wieś

W średniowieczu należała do nielicznych wsi lokowanych na prawie polskim – w przeciwieństwie do powszechnej wówczas lokacji na prawie niemieckim – co podkreśla nadana jej nazwa. Wieś została wzmiankowana w dokumencie z 1448 r. W tym samym źródle występuje także pochodzący z tej miejscowości Symon de Polska Wyess²⁷.

²⁷ *Encyklopedia Gniezna...*, s. 473.

Fot. 10. Polska Wieś – wjazd od strony Świniar (fot. K. Wilkosz)

Fot. 11. Sulin – kapliczka na rozstaju dróg (fot. J. Kobus)

Od XVI do końca XVIII w. osada należała do starostwa kłeckiego, ok. 1570 r. przejęli ją Czarnkowscy, w 1771 r. właścicielem wsi został Antoni Mirosławski, a w drugiej połowie XIX w. – Stanisław Fischbach. Niegdyś (XIX w.) były tu zabudowania gospodarcze: cegielnia, młyn z wiatrakiem typu paltrak oraz tzw. Domena Królewska (Pauldorf), słynąca z hodowli bydła i trzody chlewnej²⁸. Niedaleko Polskiej Wsi znajduje się piaszczyste wzniesienie zwane Łysą Górą, na którym wedle podania „czarownice z diabłami tańczyły”²⁹. Obecnie wieś liczy 223 mieszkańców.

Sulin

Dawna wieś rycerska. Pierwsze wzmianki o niej pochodzą z 1253 r. (wówczas była znana pod nazwą Solecz, a później – w 1357 r. – Sulowo). Należała do rodów: Porajów, Bylinowiców, Szreniawiców. Jej właścicielami byli także: Jerzy Latalski, Jan Jarychowski oraz Adam Rozbicki³⁰. We wsi prowadzono wykopaliska archeologiczne, podczas których odkryto artefakty,

28 Tamże, s. 474.

29 Tamże.

30 Wojciech Jędraszewski i Marek Szczepaniak w *Leksykonie miejscowości...* wśród XIX-wiecznych właścicieli Sulina wymieniają także Ksawerego Tomkiewicza, Hilbertów oraz, już na początku XX w., Karłowskich (zob. tamże, s. 70).

Fot. 12. Świniary – dawna kuźnia (fot. K. Wilkosz)

m.in. z okresu neolitu, oraz ślady cmentarzyska kultury pomorskiej. Obecnie, w parku wiejskim można zobaczyć pozostałości dworu Zawadzkich (XIX w.). Pod koniec XIX w. wieś zamieszkiwało 88 katolików i 6 ewangelików³¹; obecnie miejscowość liczy 119 mieszkańców³².

Świniary

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1387 r. Wówczas była to osada służebna, której mieszkańcy zajmowali się hodowlą trzody³³. Miejscowość należała do rodów Sulimów i Bylinów-Szreniawiców (w 1396 r. do braci Jana i Piotra). W 1498 r. jej właścicielami byli Jan i Katarzyna Czechowscy. W 1520 r. Świniary oddawały dziesięcinę do kościoła w Kłecku. W 1580 r. podzielono je między Jana Świniarskiego i Jerzego Popowskiego. W 1793 r. ich właścicielem był Maciej Rowiński, w 1872 r. – Bolesława Radońska z Głębokiego, następnie Albin Radoński, po nim – Józef Malczewski, który sprzedał wieś Komisji Kolonizacyjnej. Miejscowość liczyła wówczas 190 osób. Obecnie żyje w niej 299 osób³⁴.

31 *Encyklopedia Gniezna...*, s. 566.

32 Zob. https://www.polskawliczbach.pl/wies_Sulin [dostęp: 9.03.2023].

33 W. Jędraszewski, M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 71.

34 Zob. https://www.polskawliczbach.pl/wies_Swiniary_klecko_wielkopolskie [dostęp: 9.03.2023].

Fot. 13. Wilkowyja – krzyż na rozstaju dróg
(fot. J. Kobus)

W XV i XVI w. Świniary mogły się poszczycić dwoma dworami, które nie przetrwały do dziś. Współczesne zabytki architektoniczne wsi to: dworek z końca XIX w., kuźnia, XIX-wieczny spichlerz oraz dawny kościół ewangelicki z 1909 r. (obecnie katolicki kościół parafialny)³⁵.

Wilkowyja

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1580 r. Początkowo wchodziła w skład majątku rodu Junoszków, a pod koniec XVIII w. należała do Mikołaja Węsierskiego. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego Wilkowyję zamieszkiwało 98 katolików i 39 ewangelików³⁶, a jej właścicielem był niejaki Ruphoff. W 1881 r. miejscowość przejął bank – Pommersche Hypoteken-Actien-Bank w Koszalinie, a w latach 1903 i 1905 znalazła się pod nadzorem

³⁵ *Encyklopedia Gniezna...*, s. 584.

³⁶ W *Encyklopedii Gniezna...* podano informację, że w latach 80. XIX w. w Wilkowyi znajdowało się 6 domów zamieszkiwanych przez 85 katolików i 6 ewangelików (zob. tamże, s. 632).

Komisji Kolonizacyjnej³⁷. Obecnie wieś zamieszkuje 387 osób³⁸. Znajdują się w niej zabytkowe zabudowania z przełomu XIX i XX w., m.in. dwór, szkoła i stara gorzelnia, a także zabytkowy cmentarz ewangelicki³⁹.

CHARAKTERYSTYKA INFORMATORÓW

W badaniach wzięło udział łącznie 24 informatorów (10 kobiet, 14 mężczyzn). Charakterystyka badanych osób została ograniczona do najważniejszych informacji, czyli : płci, roku urodzenia, zamieszkiwanej miejscowości. Zgodnie z przyjętą w PD UAM konwencją nie podajemy pełnego imienia i nazwiska rozmówcy, tylko skrót identyfikujący osobę do celów badawczych.

Nasi informatorzy są reprezentantami trzech przedziałów pokoleniowych⁴⁰:

- pokolenie II (1921–1945): [GaC] – kobieta ur. 1935 r., mieszkanka Charbowa; [GaR] – mężczyzna ur. 1936 r., mieszkaniec Świniar; [StT] – mężczyzna ur. 1936 r., mieszkaniec Bojanic; [GaK] – kobieta ur. 1940 r., mieszkanka Świniar; [JoJ] – mężczyzna ur. 1940 r., mieszkaniec Wilkowyi; [KiB] – mężczyzna ur. 1943 r., mieszkaniec Biskupic;
- pokolenie III (1946–1970): [BoS] – mężczyzna ur. 1946 r., mieszkaniec Polskiej Wsi; [KiS] – kobieta ur. 1949 r., mieszkanka Biskupic; [KuJ] – mężczyzna ur. 1951 r., mieszkaniec Biskupic; [StZ] – mężczyzna ur. 1952 r., mieszkaniec Bojanic; [BaD] – kobieta ur. 1954 r., mieszkanka Polskiej Wsi; [KuE] – kobieta ur. 1955 r., mieszkanka Biskupic; [StM] – kobieta ur. 1957 r., mieszkanka Bojanic; [StP] – mężczyzna ur. 1959 r., mieszkaniec Czech; [GaJ] – mężczyzna ur. 1960 r., mieszkaniec Charbowa;

37 W. Jędraszewski, M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 73.

38 Dane za 2021 r. – zob. https://www.polskawliczbach.pl/wies_Wilkowyja_klecko_wielkopolskie [dostęp: 9.03.2023].

39 Zob. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilkowyja_\(powiat_gnieźniński\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilkowyja_(powiat_gnieźniński)) [dostęp: 9.03.2023].

40 Podział pokoleniowy przyjmujemy za Jerzym Sierociukiem, który zaproponował klasyfikację informatorów ze względu na rok urodzenia. Wyróżnił pięć przedziałów pokoleniowych: I – ur. przed rokiem 1920, II – ur. w latach 1921–1945, III – ur. w latach 1946–1970, IV – ur. w latach 1971–1995, V – ur. w roku 1996 i później. Zob. J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 11, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 134.

- 14a. Uczestniczki projektu z panią Marią Jaśkowiak (informatorką). Od lewej siedzą: Julia Wojnowska, Danuta Stachowiak, Monika Pakos, Marcelina Kozłowska, Kornelia Idczak, pani Maria Jaśkowiak, Wiktoria Kapcia, Antonina Chmielewska (fot. K. Wilkosz)
- 14b. Krystyna Wilkosz (od lewej) z panią Anną Nowowiejską (informatorką) (fot. K. Wilkosz)

[KoJ] – mężczyzna ur. 1960 r., mieszkaniec Bojanic; [TeG] – kobieta ur. 1961 r., mieszkanka Charbowa; [TeM] – mężczyzna ur. 1961 r., mieszkaniec Charbowa; [NoA] – kobieta ur. 1964 r., mieszkanka Kłęcka; [PaE] – mężczyzna ur. 1966 r., mieszkaniec Gorzuchowa; [JaM] – kobieta ur. 1968 r., mieszkanka Kłęcka;

- pokolenie IV (1971–1995): [GaB] – kobieta ur. 1973 r., mieszkanka Świniar; [JoP] – mężczyzna ur. 1978 r.; mieszkaniec Wilkowyi; [StMi] – mężczyzna ur. 1984 r., mieszkaniec Czech.

Informatorzy pochodzą w zdecydowanej większości z Wielkopolski, urodzili się i wychowali w opisywanych wsiach lub są ich wieloletnimi mieszkańcami. Tylko niektórzy badani pochodzą ze wsi zlokalizowanych na terenie sąsiednich gmin. Jeden informator urodził się na wschodzie Polski i przybył w okolice Kłęcka jako młodzieniec; mimo że zdecydowaną większość życia spędził w Wielkopolsce, to podczas badania używał słownictwa spoza Wielkopolski.

Poziom wykształcenia wymienionych osób jest zróżnicowany, podobnie jak ich wybory zawodowe.

OPIS JĘZYKA MIESZKAŃCÓW OKOLIC KŁECKA

Okolice Kłecka leżą na terenie granicznym – między poddialektem środkowej i północnej Wielkopolski. Zygmunt Zagórski wskazuje na znaczne przemieszanie cech językowych tego obszaru, podkreślając właśnie pograniczny charakter występującej tu gwary⁴¹. Niemniej jednak zalicza ten obszar do środkowej części poddialektu północnowielkopolskiego:

Na uwagę zasługują wreszcie gwary środkowej części północnej Wielkopolski (okolice Obornik, Wągrowca i – częściowo – Gniezna) nieposiadające peryferycznych cech językowych (północnych, zachodnich i wschodnich). Mają one dość liczne elementy językowe, które łączą je w różnym stopniu i w rozmaitych kombinacjach z wymienionymi poprzednio ugrupowaniami dialektycznymi [tj. północną i zachodnią częścią poddialektu północnowielkopolskiego – J.K.] i ewentualnie przeciwstawiają gwarom środkowowielkopolskim⁴².

Z kolei analiza mappek zawartych w *Tekstach gwarowych...* Zenona Sobierajskiego nie pozwala na jednoznaczne przypisanie gwar tego terenu do konkretnego poddialektu⁴³. Granica poddialektalna między Wielkopolską środkową i północną równie dobrze może przebiegać przez gminę Kłecko, jak i omijać ją od południa lub północy.

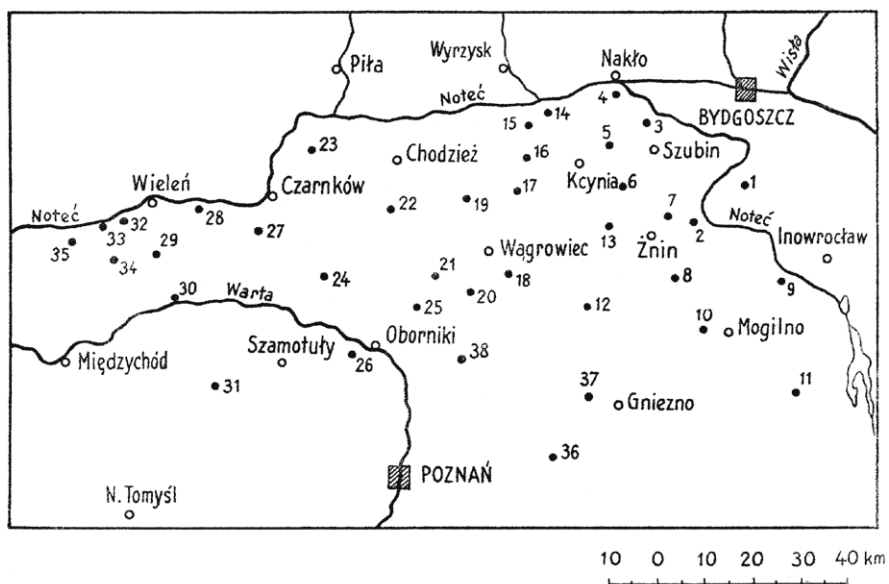
Niewątpliwie jest to teren niedostatecznie zbadany pod względem gwarowym, o czym świadczą trudności z wyznaczeniem granicy wewnątrz-dialektalnej. PD UAM dysponuje obecnie materiałami gwarowymi z trzech okresów działalności badawczej: przedwojennego – lata 30. XX w. (materiały Adama Tomaszewskiego), powojennego – od 1945 r. do lat 90. XX w., roboczo określanego jako okres *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski* (AJKLW), oraz współczesnego – po 2000 r.

Spośród XX-wiecznych źródeł dialektologicznych należy wymienić szczerkowe materiały doc. Adama Tomaszewskiego – zebrane przed wojną i dziś funkcjonujące w postaci kartoteki (większość materiałów przepadła

41 Z. Zagórski, *Gwary północnej Wielkopolski*, Poznań 1967, s. 101–102.

42 Tamże, s. 101.

43 Z. Sobierajski, *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Poznań 1995, s. 7; tenże, *Teksty gwarowe z północnej Wielkopolski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 8.

Ryc. 2. Zygmunt Zagórski, Siatka punktów badawczych poddialektu północno-wielkopolskiego (Z. Zagórski, *Gwary północnej Wielkopolski*, Poznań 1967, s. 231).

Ryc. 3. Zenon Sobierajski, Mapa orientacyjna (Z. Sobierajski, *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Poznań 1995, s. 7).

podczas II wojny światowej). Z interesującego nas obszaru pochodzą zapisy z dwóch miejscowości, tj. Kamieńca (178 fiszek⁴⁴) oraz Dębnicy (369 fiszek).

Materiały dialektalne z drugiej połowy XX w. to głównie dane do *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski*⁴⁵.

W AJKLW właściwie nie ma punktu położonego w bezpośredniej bliskości Kłecka – najbliższym jest punkt 35. Obora, znajdujący się 12 km na południe od Kłecka w stronę Gniezna. Ponadto, w fonotece PD UAM znajdują się zaledwie dwa nagrania z terenu gm. Kłecko, tj. Bielawy (nagranie studenckie z 1998 r., trwające 0:35:25) oraz Czechy (nagranie z 2020 r., trwające 1:51:52)⁴⁶.

Łatwo zatem stwierdzić, że ponad 24 godziny nagrań zebranych w naszym projekcie to bogaty i bardzo potrzebny zbiór materiałów do dalszych badań. Na ich podstawie możemy scharakteryzować język współczesnych mieszkańców okolic Kłecka.

W pozyskanych materiałach uwidacznia się przede wszystkim brak mazurzenia (poza incydentalnymi formami typu *kopcyk* ‘kopczyk’, wystarczyło ‘wystarczyło’ (Char), *racyj* (!) ‘raczej’, *wtyncos* ‘wtenczas’ (PIW)) oraz podstawowa cecha dialektalna Wielkopolski – udźwięcznienie międzywyrazowe, np. *taki rozrzutni**g** jez na cion**g**nik ...* (Bis); *mogła pani przyjechad**ź** jakieś trzy tygodnie tymu ja**g** my robili**ś**my wszystk**o**m dezynfektje to ... by pani zoboczyła co to jes ... ja**g** my pie... pie**n**kie pachneli**ś**my ...* (Char); *ojcied**z** mówi: ja**g** nie chce i**ś**ć do szkoły do roboty mówi ... na pole ścinać buraki ...* (Wil). U jednego z informatorów mieszkających w Wilkowyi, a pochodzącego ze wschodu Polski, cecha ta jest nieobecna, np. *gd**y**ś jechał gdzieś daleko (!) ...* (Wil), *tak ja**k** ja**k** harmonia ... nie ...* (Wil). Ponadto informator ten wykazuje także inne cechy nietypowe dla dialektu wielkopolskiego,

44 Fiszka – pojedyncza notatka leksykograficzna (w postaci karteczki lub rekordu komputerowego) zawierająca słowoformę (w uproszczeniu: wyraz) z informacją, co ona oznacza i gdzie została zanotowana, niekiedy podawany jest krótki przykład (zwykle dwu-, trzywyrazowy, rzadziej zdanie).

45 *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. I–VI, pod red. Z. Sobierajskiego i J. Burszty, Wrocław [i in.] 1979–1991; t. VII–XI, pod red. Z. Sobierajskiego, Wrocław [i in.] 1992–2005.

46 J. Kobus, *Wielkopolskie Słowniki Regionalne okolic Gniezna w kontekście potrzeb badawczych tej części regionu*, „Slavia Occidentalis” 2003, nr 80/1, s. 81–89.

np. denazalizację wygłosu (wymawianie o zamiast ą na końcu wyrazów), np. *pomien*dy stópko a ... a łopatko to sie nazywaa golonka ... (Wil); *ora*ło na dwa kuonie ... to jeden szed bruzdo ... (Wil); niektórzy mówio ... hak ... (Wil), miękka wymowa l, np. *daleko*, *kli*szcze, *harcelie*, *polie*, *ufnalie* czy sporadycznie mazurzenie, np. *wionzo*ncy 'wiążący'.

Współcześnie u zbadanych mieszkańców gminy Kłecko znacznie rzadziej obserwuje się udźwięcznienie śródwyrazowe, np. *jak ślizgo* 'jak ślisko', *pohu*zdany 'pohuścany'.

U wielu informatorów da się zauważyć pochylanie samogłosek zarówno w pozycji akcentowanej, jak i nieakcentowanej, np. *całkim* 'całkiem', *co dzi*ń 'co dzień', *cyntometr* 'centymetr', *czasym* 'czasem', *do siedzynio* 'do siedzenia', *głymbokość* 'głębokość', *gniozdko* 'gniazdko', *gołymbie* 'gołębie', *grzyn*da 'grzęda', *jakóms* 'jakaś', *jóm* 'ją', *kón* 'koń', *kónczy* 'kończy', *krzyżok* 'krzyżak', *kulo*ł sie 'kulał się', *lycko* 'lejca', *majóm* 'mają', *mi*ndzy 'między', *móm* 'mam', *narzyn*dzie 'narzędzie', *osimnaście* 'osiemnaście', *ón* 'on', *pojechałym* 'pojechałem', *późnij* 'później', *sie poniewiro* 'się poniewiera', *tygo* 'tego', *tyż* 'też', *uóna* 'ona', w *lywo* 'w lewo', *wim* 'wiem', *wi*ńkszo 'większa', *wzi*ło 'wzięło', z *poczó*ntku 'z początku', *zimia* 'ziemia', *zminiajóm* 'zmieniają'.

W mowie najstarszych rozmówców zauważalna jest labializacja, którą słyszymy jako dodatkowy dźwięk ł przed samogłoską o (zaznaczany przez u w indeksie górnym), np. *bu*o 'bo', *bu*oki 'boki', *chu*odź 'chodź', *gu*ospodorz 'gospodarz', *jaku*oś 'jakoś', *ku*oni 'koni', *ku*oryto 'koryto', *mu*oże 'może', *na du*ole 'na dole', *poślepu*ować 'poślepować', *pu*ole 'pole', *rozpu*erek 'rozporek', *samu*o 'samo', *stylisku*o 'stylisko', *tylku*o 'tylko', *uch*uo 'ucho', *uodpoczy*ła 'odpoczęła', *uodwi*ż 'odwieźć', *uogier* 'ogier', *uojciec* 'ojciec', *uoparzy*ć 'oparzyć', *uostry* 'ostry', *wszysku*o 'wszystko', *zau*ostrzone 'zaostrzone', *zbu*oże 'zboże', *zwu*oziło 'zwoziło'. Warto zwrócić też uwagę na poświadczenie wymowy uproszczonej z redukcją ł w wyrazie *opatka* 'łopatka'.

W zebranych materiale odnotowałyśmy interesujące (często archaiczne) zjawiska fonetyczne dotyczące samogłosek, np.: alternacja o > e (*niesóm* 'niosą', *przyniesłym* 'przyniosłem', *zwiezło* 'zwoziło'), ę > ą (*mion*ska 'mięsko'), a > e (*redlenie* 'radlenie', *redlina* 'radlina', *redlonka* 'radlonka', *redlica* 'radlica', *sieli* 'siali'). Sporadycznie pojawiały się odnosowienia (*bedzie* / *bydzie* 'będzie') oraz przejście -je- > -ja- (*wyjachali* 'wyjechali'), za to dość licznie występowało przejście -ej w -yj/-y, niekiedy z jednoczesną redukcją joty

w przymiotnikach i liczebnikach żeńskich oraz przysłówkach, np. *barzyj* / *barzy* 'bardziej', *całyj* / *cały* 'całej', *dłuży* 'dłużej', *inaczyj* / *inaczy* 'inaczej', *innyj* / *inny* 'innej', *najdłużyj* 'najdłużej', *ósmyj* 'ósmej', *raczyj* / *raczy* 'raczej', *staryj* 'starej', *tutyj* 'tutaj', *wieńczyj* / *wieńczy* 'więcej'.

Na uwagę zasługują także zjawiska fonetyczne w obrębie spółgłosek, np. zastępowanie twardych głosek miękkimi w nagłosie i śródgłosie wyrazów (np. *naczyńko* 'naczynko', *powrzośło* 'powrósło', *weteryniarz* 'weterynarz', *źreć* 'żreć') oraz miękkich głosek twardymi (np. *kucer* 'woźnica', *kucier*, *redlyna* 'radlina', *sie palył* 'palił się', *poszlad* 'poślad', *sylos* 'silos', *szewca* 'siewca', *szlepowanie* 'ślepowanie', *szrut* 'śrut', *żrebak* 'żrebak'), a także zachowywanie twardych spółgłosek w połączeniu *-ke* (np. *płatke* 'płatkie', *take* 'takie') oraz zastępowanie dźwiękowego *cz, ż, dż* zębowym *c, z, d*, np. w wyrazie *depcom* 'depczą'. Zarejestrowany został przykład antycypacji miękkości z *-j-* w wyrazie *kajstrować*: *wykajstrowany* (cecha przypisywana gwarom Krajny i zachodniowielkopolskim, choć w AJKLW notowana także w dawnych powiatach poznańskim, leszczyńskim czy kaliskim). Równie sporadycznie zauważa się wyrównanie typu *siali* // *sieli*, uznane w latach 60. XX w. przez Zagórskiego za cechę północniowielkopolską⁴⁷. W uzyskanych wypowiedziach zauważyliśmy też przejście *ch > k*, np. *krzońska* 'chrząstka', *wierzk* 'wierzch'. Częste są redukcje spółgłosek podwojonych, np. *leki* 'lekki', *mienki* 'miękki'; są też rzadziej występujące przykłady z wymową uproszczoną, np. *barzyj* / *barzy* 'bardziej', *dżewo* 'drzewo', *dżwi* 'drzwi', *tero* 'teraz', *rorzucać* 'rozzrucać'; zarejestrowaliśmy natomiast tylko dwa przykłady podwojenia spółgłosek w przymiotnikach: *drewnianny* 'drewniany', *glinianny* 'gliniany' (wymowa z geminą *-nn-* w przymiotnikach to stara cecha gwarowa).

Stosunkowo często występowały w języku badanych osób formy skrócone czasu przeszłego (notowane także poza Wielkopolską), szczególnie w 1. os. lm., np. *bylim* 'byliśmy', *chwytałim* 'chwytałiliśmy', *dalim* 'daliśmy', *mielim* 'mieliśmy', *nazbieralim* 'nazbieraliśmy', *pobronowalim* 'zabronowaliśmy', *robylim* 'robiliśmy', *sie sikalim* 'pryskaliśmy się'. Wśród ciekawostek werbalnych warto zwrócić uwagę na czasownik wielokrotny *jżdźać* 'jeździć', który Zagórski określa jako typowo północniowielkopolski⁴⁸.

47 Z. Zagórski, dz. cyt., s. 81.

48 Tamże, s. 60.

Wśród zagadnień fleksyjnych zwraca uwagę dość często pojawiająca się końcówka -ów dopełniacza lm. rodzaju żeńskiego, rzadziej nijakiego, np. *bronków* 'bronek', *drogów* 'dróg', *formów* 'form', *godzinków* 'godzinek', *korytów* 'koryt', *kurów* 'kur', *nogów* 'nóg', *oczków* 'oczek', *oczów* 'oczu', *pyrów* 'pyr', *szopów* 'szop', *szprychów* 'szprych', *zbożów* 'zboż'.

Interesującą formą liczby mnogiej jest leksem *gynsie* 'geści'. Tylko 1 raz pojawiła się forma *jedyn gościu* 'jeden mężczyzna' zamiast *jeden gość* – ta tendencja obserwowana jest także w języku ogólnym potocznym.

W obrębie rodzaju gramatycznego poczyniłyśmy również kilka obserwacji. Jedną z nich jest wariantywność rodzajowa wyrazów *grzondziel*, *dyszel*, które występują w formie męskiej i żeńskiej (ten *grzondziel*, ta *grzondziel*, ten *dyszel*, ta *dyszel*).

Pozostając przy rodzaju rzeczownika, warto zwrócić uwagę na wariantywność w tworzeniu nazw istot młodych. W okolicy Kłęcka używa się zarówno określić na -ak, jak i na -ę; mamy zatem formy: *cielak* / *ciele*, *kociak* / *kocie*, *kurczak* / *kurcze*, *prosiak* / *prosie*, *szczeniak* / *szczenie*, *żreback* / *żrebie* itd. Interesujące są także formy zaimka wskazującego rodzaju nijakiego (*te* zamiast *to*) typu *te siano*, *te zboże* itd.

Interesujący jest sposób tworzenia przymiotników – najbardziej produktywnie są następujące formanty: -aty, np. *bogaty*, *jabłkowaty*, *jarzembiaty*, *kanciaty*, *łaciaty*, *łuszczaty*, *masłowaty*, *morengowaty*, *sercowaty*, *stożkowaty*, *szpakowaty*; -any: *drewniany*, *gliniany*, *gotowany*, *odwracany*, *tresowany*, *uparowany*; -ony: *kiszony*, *oprawiony*, *parzony*, *ukiszony*, *zakrwawiony*; znacznie mniej produktywny jest formant -asty: *drabiniasty* / *drabiasty*, *narowiasty*, *szpiczasty* itd. W tworzeniu przymiotników w stopniu wyższym wykorzystywany bywa sufix -ejszy, np. *ciężejszy*, *rzodciejszy*, *szybciejszy* (ponieważ są to formy cechujące mowę informatorów, uznaliśmy, że powinny zostać uwzględnione w słowniku jako hasła w postaci zarejestrowanej podczas badań, a nie sprowadzonej do formy podstawowej – w przeciwnym razie niewyspecjalizowany odbiorca naszego słownika mógłby nie zwrócić uwagi na ten sposób stopniowania przymiotników).

W budowie rzeczowników żeńskich uwagę zwraca formant -ica, np. *bojowica* / *bojewica*, *dennica*, *gnojowica*, *kalenica*, *kapuśnica*, *konica*, *kopica*, *odkładnica*, *polnica*, *spodnica*, tworzący także nazwy samic, np. *gołębica*, *jałowica*, *jarlica*, *kocica*, *królicza*, *perlica*, oraz rzadszy -icha: *drapicha*, *gonicha*.

Warto w tym miejscu wymienić kilka ciekawszych nazw znajdujących się w niniejszym słowniku, koncentrujących się wokół tematu PRACA NA ROLI I W GOSPODARSTWIE: **bestry** 'o umaszczeniu zwierząt – w łaty', **czapigi** 'część narzędzia służąca do trzymania; tu: rączki pługa', **drapicha** 'noga drobiu wraz z pazurami', **dupka** 'część ziemniaka, z której wyrastają kielki', **figajda** 'krowa, która kopie', **frukać** 'fruwać, latać', **gady** / **gadzina** 'ptaki hodowane w gospodarstwie ze względu na mięso, jajka, pierze; drób', **jarlica** / **jarliczka** 1. 'jagnię płci żeńskiej' i 2. 'owca mająca pierwszy raz młode', **kejter** 'pies', **kierzek** 'tu: krzak ziemniaka', **krowiarek** 'mężczyzna, który dawniej trudnił się opieką nad bydłem, w tym doił krowy', **kucier** [**kucier**] 'ten, kto kieruje koniem; powożący', **kucierować** 'powozić', **mijak** 'pasek trawy ominięty podczas koszenia', **mleczarek** 'człowiek, który dawniej odbierał kany z mlekiem od gospodarzy i dostarczał je do zlewni lub mleczarni', **naczyńko** 'małe naczynie; naczynko', **naćpać** 'nakłaść', **napruszać sie** 'o ptaku – nastroszyć pióra', **osierdzie** 'tu: płuca i serce zabitej świni', **pierzak** 'osoba zajmująca się darcim pierza, jego skupem i pielęgnacją', **pisklynie** 'głos wydawany przez pisklę', **plaper** 'dawna maszyna do czyszczenia ziarna z plew', **pozywać** 'nazywać', **ryczka** 'mały stołek wykorzystywany do siedzenia podczas dojenia krów', **rżysko** 'krótkie końcówki źdźbeł zbóż pozostałe na polu po ścięciu zboża', **sikać sie** 'tu: pryskać się, opryskiwać się wzajemnie', **skotarz** [**skotorz**] 'mężczyzna, który dawniej trudnił się opieką nad bydłem, w tym doił krowy', **stelmach** 'rzemieślnik wyrabiający wozy i ich części, w tym koła', **stwór** 'zwierzę', **szudrać sie** 'drapać się', **szyknie** 'tu: sprytnie, sprawnie', **udowić** 'o krowie – udławić się, zadławić się', **wilgniejszy** 'bardziej mokry', **wozak** 'ten, kto kieruje koniem; powożący', **wygonek** 'droga, którą pędzono bydło na pastwisko', **zgrabki** 'resztki kłosów pozostałych na polu po skoszeniu zboża', **żywiec** 'tu: żywa tkanka w kopycie konia'.

Na uwagę zasługują licznie występujące zdrobnienia, np. *balocik, chłopek, cionⁿgniczek, gnioczko, goł^mbek, grupka, koszyczek, krówka, krzaczek, kundelek, kurka, mion^sko, nasionko, ogonek, owadek, patyczek, piesek, piórko, pyrka, raciczka, radetko, radlinka, serduszko, skibka, szopka, szyneczka, ziarynko, ziemniaczek, żytko*, oraz wyraźnie rzadsze spieszczenia, np. *goździczek, kurczaczek, pyreczka*; zdarzają się także zgrubienia, np. *chłopicho, jynⁿzor, kielbacha, prochol*.

Podobnie jak we wcześniejszych tomach WSR także w niniejszym słowniku zanotowałyśmy sporo germanizmów, m.in.: *bal* (*der Ballen* 'bela, zwój'),

fachowiec (*der Fachmann* 'specjalista'), *haczka* (*die Haken* 'motyka'), *hakać* (*hacken* 'motykować, motyczyć'), *kałdun* (*die Kaldaunen* 'wnętrzości'), *kanka* (*die Kanne* 'kanka, bańka (na mleko)'), *kaput* (*kaput* 'rozbity, zniszczony'), *kasta* (*der Kasten* 'skrzynia'), *kejter* (*der Köter* 'kundel'), *klamoty* (*die Klamotten* 'rupiecie, graty'), *mankier* (*das Markiergerät* 'znacznik'), *rajspel* (*die Raspel* 'pilnik, tarnik'), *rant* (*der Rand* 'brzeg, krawędź'), *stelmach* (*der Stellmacher* 'kołodziej'), *stylisko* (*der Stiel* 'trzonek'), *sznytka* (*der Schnitt* 'cięcie, krój'), *szpachelka* (*der Spatel* 'szpachla, szpachelka'), *szpadel* (*der Spaten* 'szpadel'), *szpek* (*der Speck* 'ślonina, sadło'), *szprycować* (*spritzen* 'wstrzykiwać'), *sztaba* (*der Stab* 'sztabka'), *ufnal* (*der Hufnagel* 'podkowiak, hufnal').

Stosunkowo często można zauważyć używanie przyimka *do* (zamiast *dla*) w funkcji wskazującej odbiorcę (istotę żywą), a nie zastosowanie, np. *narzędzie do rolnika* ... (Bis); *marchew do jagniónt* ... (Bis); *chlew to jest pomieszczenie do trzody chlewnej* ... (Boj); [ziemniaki] *do świni* ... (Char); *poidło do bydła* przeważnie *do owiec* ... (Char); *do sąsiadów do rodziny* zawsze zostawiam ... (Gorz); *do każdego* ... każdy dorabiał *do siebie* kose ... (Gorz); *brukiew do bydła* ... (PIW); *do kłoni* się mówiło *żłób* ... (Wil); [słomę] *do zwierzońt* ... (Kłc).

Niniejszy słownik, jak wszystkie słowniki wydawane w cyklu WSR, zawiera wyrazy używane na co dzień przez mieszkańców badanej okolicy. Notuje zatem nie tylko słownictwo gwarowe, ale także pochodzące z innych odmian polszczyzny (np. wyrazy i wyrażenia potoczne czy profesjonalizmy), w tym formy wykolejone, zniekształcone, np. *dźondil* (> John Deere), *kinolog* (> kynolog), *rozbek* (> rostbef) – zwykle tego typu modyfikacje dotyczą wyrazów stosunkowo nowych (nietradycyjnych), słabo przyswojonych.

Uwzględnienie w słowniku wykraczających poza temat przewodni znaczeń niektórych wyrazów służy pokazaniu ich bogactwa semantycznego, np. w haśle *żłób* – znaczenie 'przenośnie: źródło szybkiego wzbogacenia się'. Niektóre wyrazy należą również do innych pól tematycznych – przykładowo PRZYRODA, POKARMY, CZŁOWIEK – lecz dzięki temu, że pojawiają się także przy pracach polowych i gospodarskich, zostały uwzględnione i w tej publikacji (np. *chwast*, *spec* / *szpec*, *kaszanka*, *kielbasa*, *fachowiec*, *stelmach*). Wiele interesujących wyrazów występujących w cytatach nie zostało opisanych jako osobne hasła – mamy jednak nadzieję, że zostaną odnotowane w kolejnym tomie słownika poświęconym okolicom Kłęcka (chodzi o hasła z pól tematycznych: PRZYRODA: rośliny i zwierzęta dziko

żyjące, pasożyty roślin, zwierząt i ludzi, OGRÓD I SAD, PSZCZELARSTWO oraz WETERYNARIA – choroby zwierząt gospodarskich, żywienie hodowlanych zwierząt, higiena hodowli).

Słownik języka mieszkańców okolic KłECKA. Praca na roli i w gospodarstwie jest swoistym dokumentem współczesnego języka mieszkańców wsi; odzwierciedla stan polszczyzny wiejskiej na początku XXI w. (na bardzo konkretnym obszarze), w tym stopień zachowania gwary.

ZASADY OPRACOWANIA SŁOWNIKA

W słowniku staraliśmy się przedstawić wyniki badań terenowych w łatwy w odbiorze sposób. Ponieważ niektóre rozwiązania są charakterystyczne wyłącznie dla słowników powstających w PD UAM, to warto zapoznać się z zasadami, które ułatwią korzystanie z tej publikacji.

Słownik zawiera 1750 haseł w układzie alfabetycznym. Należy zaznaczyć, że brak nazwy wcale nie oznacza, że nie występuje ona w danej miejscowości – po prostu informacja o niej nie pojawiła się w naszych materiałach.

Niektóre artykuły hasłowe ilustrowane są fotografiami, opisanymi w następujący sposób: nazwa desygnatu (czyli co przedstawia), miejscowość (jeśli nie wynika z poprzedniej informacji i jest istotna), źródło fotografii (czyli kto ją wykonał lub kto ją dostarczył – w obydwu przypadkach inicjał imienia oraz nazwisko poprzedza umieszczony w nawiasie skrót fot.).

Tematem przewodnim jest praca na roli i w gospodarstwie. Wyekscerpowany materiał obejmuje następujące podtematy: 1. Nawożenie, orka, bronowanie, 2. Siew, sianokosy, torf, 3. Żniwa, omłot, ziemniaki i buraki, 4. Praca przy krowach, koniach, świniami, 5. Praca przy owcach, kozach i drobiu.

Słownik zawiera wyrazy nazywające dawne i współczesne prace polowe i gospodarskie, narzędzia i maszyny, uprawiane rośliny i hodowane zwierzęta. Ze względu na szczególny sposób powstawania słowników z cyklu WSR zamieszczamy w kolejnych tomach również słownictwo całkowicie spoza tematu (np. określenia ludzi, cech człowieka) lub ogólnotematyczne (np. niektóre przysłowki) – warto podkreślić, że stanowi ono ułamek całego zasobu słownikowego. Takie rozwiązanie pokazuje w szerokim kontekście ogół pozyskanego materiału językowego, pozwala spojrzeć na język mieszkańców okolic KłECKA z różnych perspektyw, w obszernym kontekście.

Artykuł hasłowy w słowniku ma następującą budowę: wyraz hasłowy > warianty fonetyczne w nawiasie kwadratowym⁴⁹ > alternatywna forma wyrazu hasłowego lub uzupełnienie hasła w nawiasie okrągłym > informacja gramatyczna (tylko w wyjątkowych przypadkach) > znaczenie / definicja > cytat / cytaty > skrót miejscowości > odsyłacz > kolejne znaczenie (jeśli jest więcej niż jedno).

Wyraz hasłowy zasadniczo przywoływany jest w formie podstawowej, tj. rzeczownik w mianowniku liczby pojedynczej, przymiotnik w rodzaju męskim lub żeńskim (jeśli dotyczy cechy wyłącznie rzeczowników żeńskich, np. *cielna, kotna, szczenna*), czasownik w bezokoliczniku. Od reguły tej są wyjątki, np. hasło podajemy w formie odnotowanej u informatora, jeżeli w materiałach brakuje formy podstawowej, a jej ustalenie z różnych względów nie jest jednoznaczne, np. *czepigi, dyszułki*, ponieważ liczba pojedyncza może mieć formę zarówno *czepig, dyszułek*, jak i *czepiga, dyszułka*, lub gdy zarejestrowana forma albo wyrażenie oddają specyfikę lokalnej mowy, np. formy stopnia wyższego przymiotników *barzy* 'bardziej', *cienniejszy* 'cięższy'.

W objaśnieniach znaczeń zostały zastosowane definicje opisowe, realno-znaczeniowe, strukturalne, strukturalno-znaczeniowe, synonimiczne i zakresowe. Tam, gdzie definicja synonimiczna wydawała się z różnych względów niewystarczająca, zamieszczano definicję rozbudowaną, wyjaśniającą znaczenie wyrazu, niekiedy zawierającą informacje etnograficzne. Ponieważ definicje są ściśle powiązane z przykładami użycia, to – siłą rzeczy – odnoszą się do znaczenia, które wynika z wypowiedzi informatora, niekoniecznie zaś ze znaczenia ogólnego wyrazu.

Cytaty w różnych hasłach powtarzają się. Dotyczy to szczególnie sytuacji, gdy w jednym cytacie nagromadziło się interesujące słownictwo. Powielenie cytatów w różnych hasłach ma również tę zaletę, że pozwala śledzić konkretną nazwę w różnych kontekstach, bez konieczności wyszukiwania danego wyrazu w całym słowniku.

Zapis cytatów źródłowych jest uproszczony (niefonetyczny), a hasła nie zawierają zniechęcających czytelnika informacji gramatycznych – pojawiają

49 Zdarzało się, że warianty fonetyczne pozyskano bez dłuższego cytatu – jako poświadczenia jednowyrazowe; w takich wypadkach wariant został odnotowany w nawiasie kwadratowym przy hasle, lecz formy tej nie ma wśród przykładów użycia, np. **obrzoⁿdek** [obrzoⁿdek].

się one tylko w wyjątkowych przypadkach (o czym w dalszej części tekstu). Nowością jest brak tradycyjnej interpunkcji – zastąpiły ją wielokropki (zob. niżej) stosowane zamiast pauz (również oddechowych), niekiedy w dość nietypowych miejscach.

Zapis przywoływanych cytatów jest zgodny z aktualnymi w polskiej dialektologii trendami wychodzenia naprzeciw miłośnikom języka mieszkańców wsi, którzy nie zawsze są specjalistami w zakresie zapisu fonetycznego. Głównym założeniem jest jednak potrzeba bycia zrozumiałym dla każdego odbiorcy. Z tego względu warto zapoznać się z kilkoma podstawowymi zasadami zastosowanego zapisu, które tak oto określił prof. Jerzy Sierociuk w jednym z artykułów:

Cały materiał gwarowy będzie podawany w słownikach w zapisie uproszczonym. Przyjmujemy zasadę, że zapis taki w możliwie jak największym stopniu powinien respektować prawa pisowni polszczyzny ogólnej. Na reguły ortograficzne zostaną dopiero nałożone lokalne zjawiska fonetyczne. Typowe dla polszczyzny ogólnej procesy fonetyczne – np. bezdźwięczność wygłosu, upodobnienia wewnątrzwyrazowe itp. będą podawane zgodnie z rozstrzygnięciami ortografii literackiej; niezależnie bowiem od wykształcenia mieszkańcy tych wsi w podobny sposób wymawiają wyrazy typu *książka, śnieg, już* itp. Dyskusyjny może tu być zapis nosówek. Żeby nie wprowadzać specjalnych znaków, przyjmujemy kombinacje z odpowiednim elementem *n* – względnie *m* – w tzw. indeksie górnym. W sposób czytelny dla odbiorcy pozwala to oddać specyfikę nosówek spoza normy ortograficznej – np. *gynsi*. W indeksie górnym podawana jest też „jota” w realizacjach typu *zaiś* ‘zaś’; podobnie traktowana jest labializacja, np. *uojciec*. Ze względu na specyfikę gwar wielkopolskich uwzględniane są wszelkie przejawy udźwięcznienia międzywyrazowego; tu problemem jest oddanie realizacji typu *nasz ojciec miał gościa – narz ojciec miał gościa*. Przyjęte zasady umożliwiają ukazanie rozchwiania systemu fonetycznego, jak i różnorodną wariantywność form⁵⁰.

50 J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współudziale środowisk lokalnych*, [w:] *Studia Dialektologiczne IV*, pod red. H. Kurek, A. Tyrpy, J. Wronicz, Kraków 2010, s. 139.

Niżej podajemy rozwiązania szczegółowe stosowane w zapisie:

- zachowana jest fonetyka międzywyrazowa (por. powyższy cytat), np. *kie-**d**y**ż** ja**g** nie było jeszcze tych ... nowoczesnych ty**h** ma**sz**yn ... nie ...* [wów-
czas *ch* na końcu wyrazu zmienia się na *h*], *te instytucje dro**biu** czy co**ś**
to oni robiom żeby podwyższy**d**ż jako**ż** miensa ..., na drugi rog ja**g** oro**ł** to
musio**ł** oro**ć** zagnanie ...;*
- nosowość oznaczana jest literą *m* lub *n* w indeksie górnym, np. *be**n**dzie*
'będzie', *pa**m**ientam* 'pamiętam', *je**d**nom* 'jedną', *so**m*** 'są', *cze**n**ść* 'część';
- dyftongizacja, labializacja – wszystkie elementy wstawne są również
zaznaczone w indeksie górnym, np. *u**o**d* 'od', *sw**u**oje* 'swoje', *ku**u**osa* 'kosa',
*jakie**u**o**ś*** 'jakiegoś', *u**o**dwi**ż*** 'odwieźć', *bu**o*** 'bo', *zb**u**o**że*** 'zboże', *twar-
de**g**u**o*** 'twardego'; umieszczony w indeksie górnym znak *u* jest równo-
znaczny z tzw. *u* niezgłoskotwórczym;
- redukcja interwokalicznego *ł*, np. *wiedzia**a**am* 'wiedziała', *wyczyta**a**am*
'wyczytałam', *obhaka**a**am* 'obhakałam';
- łącznikiem sygnalizowane są zestrój akcentowy oraz specyficzna
wymowa typu *zmar**-**zły* (w opozycji do *zmarzły*), *ta**-**ak* 'tak jak' itd.;
- znak *ó* stosowany jest w przykładach zawierających modyfikacje ele-
mentu jasnego, np. *u**o**na* 'ona', *s**ó**m* 'są', jako kontynuacja form *uona* 'ona',
som 'są'; por. też *ś**ó**n**ć**e* 'słońce', ale: *bu**ł**a* 'była' itd.;
- ze względu na fakt, że w gwarach wielkopolskich w niektórych przykła-
dach po spółgłoskach bezdźwięcznych występują spółgłoski dźwięczne,
wprowadzone jest rozróżnienie graficzne tego zjawiska: *ś**v**inia*, *tw**ó**j*, *sz**v**a-
gier* obok *ś**w**inia*, *tw**ój***, *sz**w**agier* (tej cechy nie odnotowano w zebranych
materiałach).

Ponadto:

- dla oddania specyfiki mowy (np. charakterystyka składniowa) wielokrop-
kiem obustronnie oddzielonym spacją oznaczane są pauzy, np. *takich*
*wła**ś**nie kiszonek ... takich rzeczy ... bo jeżeli na przykład mamy kamionne*
*garki cze**n**sto teraz ... to one nie so**m** polewane na wierzku takim czymś ...*
(Kłc); gdy to konieczne, wprowadzany jest dwukropek, zwykle przed
przytaczaniem czyjeś wypowiedzi, np.: *ojciedz mó**wi**: ja**g** nie chce i**ść***
*do szkoły do roboty mó**wi** ...* (Wil);
- (!) oznacza osobliwość wymowy (informuje tym samym, że zapis ten
nie jest pomyłką), np. *zamudze (!) pani kupe czasu ale to nic ...* (PIW)
(UWAGA: nie podajemy tego znaku przy wyrazach, które zostały

shasłowane w słowniku lub są często występującą indywidualną cechą informatora, np. *kamień jes **ciem**żejszy uod ... od ziemniaka ... nie ...* (Wil); *potem też sie podskubywało to trzeba było drzeć **te** pióro ...* (PIW);

- (?) sygnalizuje wątpliwości odsłuchu, np. *zaż jeszcze docioł czy doł mocniej nogie (?) dogioł ...* (Char);
- [...] oznacza informację opuszczoną w trakcie transkrypcji (zwykle nieistotną), np. *należy powiesić tuszke na tak zwany krempulec ... [...] to jest taki metalowy wieszak ...* (Boj) (Bis);
- [...?] oznacza tekst pominięty w transkrypcji z uwagi na kłopoty z odsłuchem, np. zakłócenia techniczne w nagraniu, np. *bo tyn to tylko odstraszy [...?] inne ptaki ...;*
- dopiski transkrybenta istotne ze względu na zrozumienie treści cytowanego fragmentu transkrypcji umieszczane są w nawiasie kwadratowym, np. *no trzea [świnie] ... rościo^adź i jelita w... wy... wywalić ...* (Bis);
- urwaną wypowiedź (urwane słowo) sygnalizuje wielokropek, nieoddzielony spacją od ostatniej części⁵¹, np. *jeżeli jest wypalane ... to na przykład **jeż... kam...** kamionka jest dodatkowa polewana takom na wierzchu ...* (Kłc).

Po każdym cytacie w artykule hasłowym podawany jest skrót źródła, czyli miejscowości, w której został zarejestrowany (skrót miejscowości poniżej). Jeśli ten sam wyraz został odnotowany w innej miejscowości, lecz bez dłuższego cytatu, to po pierwszym skrótie podawane są w osobnych nawiasach kolejne, np.

klacz – ‘samica konia’: *kobyła klacz ... to jes samica konia ... nie ...* (Char); *klacz ... to może jes ... nie wim ... jag jes ... w cioⁿży to może mówili klacz czy czy ... jak to mówili kobyła ni mom poje^acia ...* (Char); *to kobyła ... [...] żrebna ... [...] to samo no klacz ... no no to samica i to samica ... nie ...* (Wil) (Bis) (Boj) (PIW); zob. **habeta, kobyła, kobyłka**.

Zapis ten oznacza, że hasło *klacz* zostało zarejestrowane nie tylko w Charbowie (Char) i Wilkowyi (Wil), skąd pochodzą cytowane przykłady, ale także w Biskupicach (Bis), Bojanicach (Boj) oraz Polskiej Wsi (PIW), z których to miejscowości cytaty nie zostały przywołane w artykule hasłowym.

51 Na podstawie: J. Kobus, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań 2015, s. 38–39.

W wielu hasłach zawarty jest odsyłacz zob. (zobacz) – jak w powyższym przykładzie – który zaleca porównanie danego hasła z innym, pokrewnym.

• • •

Zanim przejdziemy do części słownikowej, chcielibyśmy podziękować wielu osobom, które bezinteresownie wsparły nasze prace nad projektem. Słowa wdzięczności kierujemy przede wszystkim do informatorów, którzy zechcieli przyjąć nas do swoich domów (czasem niejednokrotnie!) i podzielić się swoją wiedzą. Dziękujemy Państwu za cierpliwość i wyrozumiałość. Pamiętamy także o osobach, które udostępniły obiekty do sfotografowania i/lub osobiście wykonały zdjęcia zamieszczone w niniejszym tomie.

• • •

Osoby zainteresowane uzupełnieniem czy dopisaniem haseł do słownika mogą skorzystać z kilku stron pozostawionych na końcu książki, a oznaczonych nagłówkiem *Notatki*.

Zapraszamy także do kontaktowania się z Pracownią Dialektologiczną UAM: **zdialpol@amu.edu.pl** lub bezpośrednio z pracownikami, do których kontakt znajdują Państwo na stronie: **www.dialektologia.amu.edu.pl**.

Bibliografia

- AJKLW – *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. I–VI,
pod red. Z. Sobierajskiego i J. Burszty, Wrocław [i in.] 1979–1991;
t. VII–XI, pod red. Z. Sobierajskiego, Wrocław [i in.] Poznań 1992–2005.
- Beling Z., *Kłeckie legendy i inne niewiarygodne historie*, Gniezno 2020.
- Beling Z., Kokott R., Wawrzyniak B., *KłECKO na starej pocztówce 1900–1945*, KłECKO 2005.
- Dydyński J., *Wiadomości historyczne o Mieście KłECKU*, Gniezno 1858.
- Encyklopedia Gniezna i Ziemi Gnieźnieńskiej*, pod red. A.W. Mikołajczaka,
Gniezno 2011.
- Gryguć J., *Jak Wielkopolanie wywalczyli niepodległość?*, Gniezno 2018.
- Jędraszewski W., Szczepaniak M., *Leksykon miejscowości Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, z. 1: Powiat Gniezno, Gniezno 2010.
- KłECKO 1255–2005. 750 lat lokacji KłECKA*, pod red. Z. Belinga, K. Gronikowskiego, E. Kołodziejczak i in., KłECKO 2005.
- Kobus J., *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań 2015.
- Kobus J., *Wielkopolskie Słowniki Regionalne okolic Gniezna w kontekście potrzeb badawczych tej części regionu, „Slavia Occidentalis”* 2003, nr 80/1, s. 81–89.
- Program Ochrony Środowiska dla Gminy KłECKO na lata 2016–2020 z perspektywą do roku 2024*, <https://tinyurl.com/57jhya7k> [dostęp: 9.03.2023].
- Raport o stanie Gminy KłECKO za rok 2021*, <https://tinyurl.com/2s49f6ev> [dostęp: 9.03.2023].
- Sierociuk J., *Żałożenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. XI, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 131–136.
- Sobierajski Z., *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Poznań 1995.
- Sobierajski Z., *Teksty gwarowe z północnej Wielkopolski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Szymański M., *Wielkopolanin wobec zarazy – dorobek medyczny księdza Marcina z KłECKA*, fot. D. Kołtuniak, M. Krzepakowski, Sieradz–KłECKO 2021.

Tuczyński F.K., *Ofiary zabobonu. Powieść obyczajowa z czasów polskich XVII stulecia* [reprint], do druku podali A. Frąckowiak, B. Krąkowski, wstęp D. Jung, il. D. Sierzchulski, Kiszkowo 2012.

Zagórski Z., *Gwary północnej Wielkopolski*, Poznań 1967.

Strony internetowe (dostęp: marzec 2023)

https://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Dydyński

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilkowyja_\(powiat_gnieźnieński\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilkowyja_(powiat_gnieźnieński))

<https://www.polskawliczbach.pl/Klecko>

https://www.polskawliczbach.pl/wies_Sulin

https://www.polskawliczbach.pl/wies_Swiniary_klecko_wielkopolskie

https://www.polskawliczbach.pl/wies_Wilkowyja_klecko_wielkopolskie

<https://bip.klecko.pl/>

<https://www.klecko.pl/>

<https://www.polskawliczbach.pl/>

Wykaz skrótów

Skróty zastosowane w artykułach hasłowych

b.c. – bez cytatu
lm. – liczba mnoga
lp. – liczba pojedyncza
M. – mianownik
Msc. – miejscownik
pl. tant. – tylko liczba mnoga
przen. – przerośnie
przym. – przymiotnik
r.m. – rodzaj męski
r.ż. – rodzaj żeński
spieszcz. – spieszczenie
zdr. – zdrobnienie
zgr. – zgrubienie

Skróty badanych miejscowości

Bis – Biskupice
Boj – Bojanice
Char – Charbowo
Cze – Czechy
Gorz – Gorzuchowo
Kłc – KłECKO
PIW – Polska Wieś
Sul – Sulin
Świ – Świniary
Wil – Wilkowyja

SŁOWNIK

A

agregat – ‘zestaw ciągnikowych urządzeń rolniczych służących do wysiewu nasion oraz ich przykrycia ziemią; agregat uprawowo-siewny’: *dzisiaj to włókujom^m bo kiedyś to było bronowanie ale dzisiaj jes włótkowanie bo jez lepiej wyt... tag uprawiona po włoce bo cienżka to jez ale traktory som^m mocne to uwłókuje ... rosiewa (!) nawóz i wtedy z agregatym jedzie i i sieje ... (Boj); sianie z opolki a późn... no teraz w tej chwili jedziemy siewnikami ... nie ... lub ... agregatami już ... siwnymi ... no to już jes zupełnie co innego ... nie ... [...] bo to siane przy użyciu powietrza już ... w tej chwili ... nie ... (Gorz); dzisiaj jak sie założy ten cienżki wał podczas orki przy pługu no to on już te ziemie bardzo mocno ubije ... no i potem som^m agregaty ... też som^m bardzo cienżkie wien^c praktycznie można oradż i siać tego samego dnia ... [...] agregat ... no to taki ... ksionżkowo można powiedzieć że jest to połonczenie kilku jakby tam ... nie wiem ... urzondzeń w jedno ... że ... że nie wiem ... jez jakaś tam ślepa włóka brona i jakiś wał do tego ... to jes po prostu kilka elementów i one za jednym przejazdem wykonujom^m swojom^m robote ... to jez agregat ... [...] najbardziej popularny to jes chyba agregad uprawowo-siewny ... że on potrafi faktycznie za jednym przejazdem można uprawidż i zasiać zaraz ... [...] taki agregad uprawowo-siewny ma szerokość trzech czterech metrów ... no to ... to na taki założomy trzymetrowy agregad uprawowo-siewny no to jes potrzebny zakres tam mocy ... około sto dwadziścia koni ... może tam zejść do stu ... może tam mieć sto piedziesion^t ... (Cze).*

aparat wionżoncy – ‘część snopowięzałki, która wiąże zboże w snopki’: *snopowionżzałka miała ... motowidło ... [...] kose plandeki aparat wionżoncy ... podstawowe czte-*

ry rzeczy ... (Bis); u snopowionżzałki kosi motowidła plan który przesuwia i aparat wionżoncy ... (Boj); snopowionżzałka ... to snopowionżzałka jest już po śmigłowce ... kosa i aparat wionżoncy (!) ... podajniki i aparat wionżoncy ... tylko że śmigłówkom^m to ... śmigłówka zrzucala zboże na takie garści ... trzeba było wionżać rencznie ... nie ... a snopowionżzałka już robiła na urzondzeniu że gotowe sznurki były snopki powionżane ... (Wil).

ar – ‘jednostka powierzchni równa 100 m²’: *no tam do somśiadów do rodziny zawsze zostawiam troszke [ziemniaków] ... nie ... to jes powierzchnia gdzieś około dziesięciu piętastu arów ... (Gorz).*

areal – ‘powierzchnia, teren’: *jeszcze w tamtych latach no ziemniaki stanowiły ... nie ... ogromnom^m ... areal ... nie ... to nie było gospodarstwa żeby tam nie było ... hektar czy wien^c zimniaków ... nie ... dzisiaj pani nie uświadczy tutaj jak pojedzie pani wkoło żeby trafiła pani pole ... po prostu tyn nie ... to jezd nieoptacalne to tylko duże areaty i ten ... nie ... (PIW); domowe sposoby [na mszyce] to też mówiom^m że pokrzyw naporzyć ... [...] na konewke władż i opryskiwać ... to można zrobić w ogródku jak sie ma małe zagonki ale areal pola to musi bydż oprysk ... (Kłc).*

arfa [harfa] – 1. ‘pochylnia służąca do zsuwania ziemniaków z wozu do piwnicy’: *no arfa to była dwa ... arfa albo loda ... (Bis); ja zrzucam [ziemniaki] z przyczepy bezpośrednio ... to sie nazywa harfa jak sie nie myle do zrzucania ... to jes takie zrobione z takich cienkih listewek coś w rodzaju koryta gdzie som^m pomien^dży szczeblami som^m takie przerwy po centymetrze żeby ziemia*

na któ... która jez na ziemniaku żeby w mien-
dzyczasie jeszcze opadła ... nie ... ale czy
arfa czy harfa... nie harfa teraz sie nie bo
jest ... instrument ... nie ... bendzie arfa pew-
nie dokładniej ... tak że mówie ... no ...
(Gorz); no było taka ... arfa i... przez te arfe
przelatywały ... ziemia zostawała ziemniaki
leciały do piwnicy ... (Wil); tu jes arfa ...
nie ... do spuszczenia ziemniaków ... [...]
a gdzie do piwnicy ludzie też tam ... no
i one sie zaraz tam oczyszczajom z piasku ...
nie ... to było klasycznie skuteczne ... (Cze);
arfa to jest to ... do której sie wkładało
w to^m luke do piwnicy i na to sie wsypywa-
ło ziemniaki ... [...] takie podłużne było ...
[...] i tu była piwnica tute okienko i tu sie sy-
pało te ziemniaki to leciało ... [...] z drzewa ...
takie koryto ... coś w rodzaju takiego szero-
kiego koryta ... o ... o takiego gdzieś ... i tu
po tym leciały ziemniaki ... [...] z dwa me-
try ... trzy ... no ... takie długie było ... [...] tak
gdzieś pół metra sześćdziesion^t centyme-
trów mogło być [szerokie] ... (Kłc);
zob. **loda, rywna; 2.** ‘urządzenie służące
do sortowania ziemniaków według wiel-
kości’: arfa to tag no ... to jes ... to jes coś ta-
kiegó do ... kalibracji ziemniaka o to tak by
sie dzisiaj nazywało o ... nowocześnie to
powiedzić ... czyli ... arfa harfa służyła do ...
jak sie ziemniaki wybiera-o z kopca zrzuca-
ło sie na arfe i tam była kalibracja że ... duże

leciały ... do spasenia czy tam jeszcze na
handel do sprzedaży ... średnie były do ...
sadzenia ... nie ... z to^m ... jak to pani mówi-
ła ... z to^m dupko^m no te małe szły ... od
razu do parowania ... dó ... do świni ... nie ...
(Char).

automat paszowy – ‘automat lub półauto-
mat, jedno- lub wielostanowiskowy, poda-
jący paszę trzodzie chlewnej; karmnik pa-
szowy’: może być koryto ... tag jak było
kiedys ... albo jakiz automat paszowy czy
paśnik ... (Cze); zob. **karmik, koryto, paś-
nik, żłób.**

azot – ‘pierwiastek niezbędny do prawid-
łowego wzrostu roślin, dostarczany upra-
wom w postaci nawozu naturalnego lub
sztucznego’: tam wtenczas w tych czasach
radzili ... żeby żeby to jakoś tam wydajność
była tych tego zb... plonu to siali te ... ugoro-
wali zimie tero po takim ugorze to była zi-
mia wypocze^{nta} i ... i kończyła potrafiła na-
wed azot wcion^{ga}ć do ziemi ... i to już była
bogatsza w te mikroelementy ... nie ... (Boj);
obornik zwykle jes wywożony zaroz po żni-
wach na ściemiska i on jes przyszałowany i ...
i tam sie rozkłada i i bogaci w ziemie ... tak ...
ziemie w jakieś tam mikroelementy które
so^m potrzebne azod i fosfor i potas to wszy-
sko jes w obornikach ... (Boj).

baba – 1. ‘element konstrukcyjny stogu zboża; środkowa, wewnętrzna część stogu’: ta baba była zawsze musiała być bo to mówie to jedyna była rzecz która zabezpieczała przed zaciekaniem ... [...] znaczy ze siana sie robiło tag niby wyżej a zez snopków to sie dokładnie układało tag jak sztyge ... [...] i to tyż ale to tak samo nazywało sie baba ... (Bis); pierwsze zaczyli stawiać to to takom te babe zrobili ... snopków wkoło obłożyli i później tak te kłosa były oparte o tom babe żeby one nie ... nie były na ziemi ... żeby w... deszcze czy coś żeby to nie ... nie dostało wody ... [...] to była [baba] ... tyn trzon cały ... powiedzieć tego tego stogu ... o ... takie coś było to ... (Boj); żeby taki stóg ustawić to trzeba było co najpierw zrobić babcia ... [...] od czego ... no słomy nakładli pod spodek ... [...] no tag ale jag już jest zez tego zboża ... no to tak to babe układali ... [...] babe czyli ukłotali stóg ... znaczy sie myndel ... [...] a w środku ... [...] baba baba ta w środku ... i dookoła dookoła układali te snopki kłosami do środka ... dookoła ... dookoła ... (Char); tyn stóg ze siana czy ze sł... ze zboża głównie to głównie to było na zbożu ... tag jak to jest baba ... tak ... [...] babe ... babe na końcu no ... bo jeszcze bo jeszcze tyn stóg jak sie budowało ... budowało z tych snopków to tyż zawsze nie wiem czy nie mówili baba to na tyn środek cały bo to tak zawsze musiało być ładnie ułożone ... jak dobrze postawił stóg zez zboża to nie miał prawa zamoknąć ... bo to było ustawiane pod kołtym ... snopeczki ... niech pani patrzy ... najpirw ... najpierw jechał snopeczki tak ... tu na środku było troche tam ... już środek wyży ... i zawsze ta baba była chyba to był tyn środek tego stoga ... i ... i ja tak sobie przypominam ... i tu było snopeczek pod takim kołtem i ten drugi go przyciska ...

nie ... (PIW); to kryli babom ... baba to ... środek stoga mu... jak ze zboża to musiał być ... układali zboże kiedyś to musiał być środek ... zawsze wyży tak zwana baba ... a dopiero boki ... układali zbożem żeby ta woda była ... jak padało żeby spływało ... (Wil); zob. **czoupa, pień**; 2. ‘element konstrukcyjny stogu siana; środkowa, wewnętrzna część stogu’: trzeba było to [siano] układać warstwami ... zawsze trzeba było na środku mieć tak zwanom babe ... [...] to jes wyży zawsze środek wyżej i sie okładało to dookoła ciongle ale zawsze środek musiał być wyżej co zabezpieczało to przed zamakaniem ... no i do końca do końca aż aż i zostawiało sie w szpicu ... nie ... nigdy nie w płask ... [...] bo musiało być dobrze ubijane ude... udeptane ... nie ... (Bis).

babka [bobka] – ‘tu: żelazne kowadełko do klepania kosy’: [ostrzenie kosy] to inaczy sie nazywało to jes klepanie ... [...] no młotkim ... na babce ... [...] to było na ławce troche wyży i i sie kose i tak klepało ... (Bis); klepanie ... na babce ... to jes taki kwadrat i i na tym sie klepie młotkim czym ... płaska musiała być ... (Bis); babka to było takie kawołeg metalu w... miało kwadratowy taki pieńdz na pieńdz taki postument ... (Boj); była taka do klepania ... jak to sie nazywało babcia jak to sie nazywało do klepania bo jo zapomniałem ... na czym sie kose klepało ... [...] a to ci już tyż nie pamiętom ... [...] no wisz co nie pamiętosz ... jeszcze gdzieś tam ... [...] babka ... [...] o ... bobka ... [...] taka bobka ... taka babka była sie pozywało ... [...] bobka no to było to ... [...] na pinek sie osadzało ... taka była babka ... [...] metalowa ... metalowa część ... [...] metalowa ... tak ... no i zaś tym młotkiem to klepali ... [...] metal

pod młotygi i wyciongoł to^m kose ... tam musioł być tag ostre jag jak brzytwa tam ... (Char); bobka to była czyż metalowa którom wbijano w pineg albo mieli takom specjalny siodełeczko ... to było ... i wykuwoł i to^m ... ten metal wyciongoł ... no ... wyciongoł i zarazem jo^m ostrzył ... ona musiała być bardzo cieniutka żeby jo^m naostrzyć ... [...] takie postacie takiego grzybka ... o ... tu miał taki hak ... góra była taka ... płaska ... i taki był hak co sie tam wbijało do tego drzewa ... nie ... nieraz tak pamieⁿtom że nieraz tam tam mieli taki ... takom ławeczke i przy tym zaroz sie usiadło i ... [...] i sobie bobki pukoł tam ... [...] taka była duża dosyć ta ławeczka że se te mogli usioⁿść ... [...] trzeba było umieć ... [...] ja na przykład nie przypominom sobie ... ale gynyralnie rzecz bioroⁿc to było wpisane w taki ... w takie życie tego rolnika ... że powinien to umieć zrobić ... to było od dziadka pradziadka przekazywane ... z syna na ojca z ojca na syna ... i to tak ... tak to działało ... (Char); na ... babce [klepano kose] ... [...] taki metalowy ... trzpień ... w kształcie czworokⁿtu i ścieny tak ... ku dołowi żeby ... można go było wbić w jakiś piniek ... coź miⁿkiego żeby ... było to w wyższyj pozycji do klepania ... nie ... [...] widziałem widziałem... takie coś ... tak ... były ... że uderzało sie młotkiem ... na tej babce ale to ... już tak ... nie ... nie bardzo widziałem jak to sie robi ... (Gorz); klepanie to sie nazywało ... klepanie kosa to odbywało sie w tym że jag rolnik ... przychodził ze żono^m z pola ... to żona szła coś tam zrobić ... [...] przychodził z pola ... i żona szła tam zrobidź jakidź obiad a on siadał i te kosa ... miał taki piniek ... bobka czy jakoś to mówili na tyn metal ... i miał wbity ... to był taki czworokaⁿt (!) wbity i tu miał tak ... to było takie nieduże o takie takie takie ja wiem piⁿdź na piⁿdź może sześć ... nie było no i to^m kose se brał i zaczynał od ... od końca ... tu od [stopki] ... zaczynał ... (PIW); babka to była do klepania kosa ... i młotygi ... (PIW); bobka bobka ... racyj (!) ... bobka ... [...] ona

była pros... gładka ... gładka gładka ... taki tam czworokaⁿt czy tam nie wiem czy nie pamieⁿtam czy było w czworokancie (!) czy czy prostokancie ale no i tam miała pod spodym takie ... no taki trzpień to sie wbijało w drewno to tu nie było jakieś siły że sie tam tylko delikatnie młoteczkim było klepane ... (PIW); tak zwane ... klepanie ... k^uosa ... na babce ... kowadełko babka ... o ... kwadratowy tyn ... stalowy ... taki no ... kwadracik i sie wbijało w pierńka ... i kładło sie k^uose na to i był młotek taki ostry zaostzony i młotkim sie pukało pukało ... [...] niektórzy ... mieli ... [babkę] za^uostrzonóm ... i trzymały ... po prostu ... końcówke k^uosa ... i ... młotkiem ... płaskim ... tym ... tak zwanym łbem pukał ... a ... a tam był ten ^uostrzy koniec ... a niektórzy mieli ... płaske ... babke ... tylko lekutko wypukła ... i tym młotkim ostrym końcym znowu ... (Wil); w tyj metalowej konstrukcji była taka pionowa rura w to^m pionowóm rure było wbity kawałek drewna ... i to w to była ta bobka wbita ... (Cze); musiał być dobry młotek ... takie siedzisko było i taka ... mówili na to tak gwarom bobka i na tym sie ... klepało ... nie ... (Cze).

Babka (fot. J. Kobus)

baca – ‘tu: człowiek wypasający krowy, gęsi’: b.c. (Boj); zob. **dojarz**, **krowiarek**, **pasterz**, **pastuch**, **skotarz**.

badyl – 1. ‘tu: nadziemna część krzaka ziemniaka, sucha lub zielona’: *teⁿciny* ... *badyle teⁿciny* mówili ... (Kłc); zob. **teⁿcina**, **teⁿta**; 2. ‘roślina rosnąca dziko pośród

upraw': chwasty badyle ... tak ... (Kłc);
zob. **chwast, zielsko**.

bal – 'tu: sprasowana słoma lub sprasowane siano w kształcie walca': *bale teraz sie robi już [z siana] ... nie ... (Bis); taki bal to nawet do dwustu kilo waży ... [...] znam przypadki że przyprawiło o śmierć ... nie ... jag ón spadnie i uderzy w głowę to jez masakra ... (Bis); no [siano] w balah i w stodo-
le w stodole czy w wiatkach czy gdziekolwiek ... ale to już sóm ofoliowane bale ... (Bis); jeżeli chodzi o ...o kostke i i te wały to tak to była to jest sprasowana słoma ... tag mocno zwinie^{nta} ... o ... żeby były jag najmniejsze te po... ta pow... tego balu żeby był od... jag najmniejszy ... a jag jest zwinien-
ty to ón dużo słomy tam jes ... maszyna gó jednak zbije i siatka na to idzie ... (Boj); to sóm ... albo kostka ... ten tak zwany mały balod albo te bale okro^{ng}łe ... takie jak ... no nie wiem ... wielkości do półtora metra do wagi trzysta czterysta kilogramów ... nie ... tak że ... i jes do tego jeszcze ofolio-
wane tak że ... problem z przechowywa-
niem sie rozwio^zał sam ... nie ... (Gorz);
zob. **balocik, balot, bela, wał**.*

balocik – 'sprasowana słoma lub spraso-
wane siano w kształcie walca lub kostki':
*wio^załka ... czyli na pewno to jest to co
wio^ze słome ... czyli w tej chwili to jez
albo taka siatka która ... najpierw ubija sło-
me i w formie takiego ogromnego balota
która w tej chwili cio^gnikami muszo^m
tam ... podnieź i tak dalej ... albo w formie
małych balocików ... to wtedy jes tylko ...
sznurek ... (Kłc); zob. **bal, balot, bela, kost-
ka, wał**.*

balot – 1. 'sprasowana słoma lub spraso-
wane siano w kształcie walca': *prasa jedzie
i baloty już teraz ... nie ... już teraz tak ...
(Bis); kostka ... albo albo ... albo no ... balo-
ty te okro^{ng}łe ... no jak sie mówi na baloty
okro^{ng}łe ... no baloty ... (Bis); dzisiaj to
w tych balotach so^m i to w stogach tak
zwane stogi ... nie ... ale że już robio^m takie*

*wiaty tam z tych ... z tych plastikowych
tam tych plan i takie tam majó^m i to robio^m
już ... nie dużo ale ale robio^m już ... nie ...
(Boj); wóz na który sie kładło [siano] lub
przyczepa ... [...] a teraz robimy baloty ...
nie ... (Gorz); przeważnie jag idó^m na na
baloty to jak tam jak zacnie dź... drzec^{tn} tyn
dziób jak to sie mówi zaraz wiadomo że
gdzieś tam janko niośó^m ... (Char); dzisiaj
sóm kosiarki kosy sie barzy wykosi barzy
tam tag jes czysiej czy coś to ni majó^m
[kury] tyle miejsca ... ale óne sóm baloty to
jak wejdzie tam w baloty to tyż tam sie nie
poszuka [jajek] ... nie ... (Char); siano sie
dzisiaj przechowuje normalnie w stodołach
czy tam ... przeważnie w balotach bo dzi-
siał to sie balotuje siano ... [...] tak ... dzisiaj
to majó^m baloty ... [...] okro^{ng}łe czy kostki
w zależności jak kto tam ... [...] komu jez
łatwij ... ja ... jeżeli rolnik tag jag na przykład
mało ma hektarów ma tam pare krówek to
woli sobie kostke porobić ... bo balot kost-
ka weźmie na widły przyniesie tym krów-
kom ... tymu bykowi rozwali ... a taki okro^{ng}-
ły balot to on na widły nie weźmie ... musi
miedź już sprzyt do tego ... nie ... (Char);
no ... kiedyż jag hodowałem jeszcze było ...
to tak to miałem siano ale to na ogół robi-
łem kostke małó^m ... no bo poreⁿczniejsze ...
można to przenieś ... aaa ... jeżeli jes ten ba-
lot tak zwany okro^{ng}ły duży no to już trze-
ba użyć ... maszyne bo ... nie podniesie sie
trzysta kilogramów ... (Gorz); żniwa ... [...]
polegajo^m ... zazwyczaj obecnie to jest
kombajn ... która ... ścina zboże odrzuca
słome która jez albo od razu robiona w ba-
loty albo rozrzucona po polu i przeznaczona
później jako nawóz do przyszłej orki ...
albo robi sie w baloty które później no jez
jako ściółka do zwierzo^{nt} ... albo w tej
chwili palo^m w piecach ... nie ... (Kłc);
zob. **bal, balocik, bela, wał**; 2. 'sprasowa-
na słoma lub sprasowane siano w kształcie
kwadratu lub prostokąta': *baloty ... baloty ...
[...] teraz głównie okro^{ng}łe ... ale chocioż
sóm te ... prostoko^{nt}ne tyż ... [...] to maszy-
na ... to już jes ... to już jez maszyna ... przy-
stosowano ... [...] to dzisiaj ... i i i ... sóm ...**

*i duże i mniejsze [baloty] i i i ... i te okrągłe i te ... prostokątne i ... te ... i takie ... małe co ręcznie po prostu ... reszta się zwozi ręcznie ... no to ... a już to s^om niestosowane też ... [...] baloty ... baloty baloty ... sprasowana słoma to baloty ... (PIW); różnie nazywaj^om ... jedni mówią kostki ... drugie bel... baloty o ... najw... się baloty ... a jeszcze s^om okrągłe nawet baloty potem ... kiedyś były prasy ... takie miały baloty że można było sobie jeszcze podnieść ... później znowu takie duże baloty jak pół stołu że musiała być maszyna żeby ... jeszcze teraz s^om takie prace ... nie ... no i drugie s^om znowu okrągłe ... tylko dzisiaj tych małych balotów nie stosuje bo nie ma ludzi ... nie ... każdy robi duże baloty żeby się maszyn^om zabrać ... nie ... zebrać ... (Wil); zob. **bał, balocik, bela, kostka, wał**.*

Baloty prostokątne (fot. K. Wilkosz) i baloty okrągłe (fot. K. Wiśniewska)

balotować – ‘o słomie lub sianie – zwiącać, prasować’: *siano się dzisiaj przechowuje normalnie w stodołach czy tam ... przeważ-*

nie w balotach bo dzisiaj to się balotuje siano ... (Char); no balotowali słomę też można tak powiedzieć ... weź mi tam zbalotuj to ... no to zbalotował ... (Char).

balotowanie – ‘zwijanie, prasowanie słomy lub siana’: *no to bela wałek ... no to jest ... no bela ... no s^om różne ... bo kostki s^om małe kostki s^om duże ... można i to^m bele nazwać ... balot... balotowanie ... można to różnie rozumieć ... (Char).*

baran – 1. ‘samiec owcy’: *tryk prawidłowo a właściwie mówią ... popularnie ... barany ... (Bis); no ja miałem z reguły dwa barany ... starczyły ... one miały ... wygođe miały co robić ... (Bis); no baranina ... jagnięcina ... skopowina ... [...] to lubuj^om Araby w to ... to brali te ... młode jarliczki od ... dwadzieścia ... nawed od szesnastu kilo do trzydziestu kilo ... Araby Włosi ... mieli mieli smak ... podniebinia smakowe miały inne ... no my to tag raczyj ... takig^o barana co miał koło pi^odziesion kilo ... to było coś z tyg^o ... a taki to takie no ... to tam nic ... (Bis); my myśmy mieli barany ... [...] i ... moja mama mówi: słuchej no ... ty nie mów jak te ciotki przyjad^om że tutej jes baranina bo ojciec zabił barana ... i zrobił tak^om pieczeń rzymsk^om ... mama porobiła w takich ładnych brytfankach ... (Char) (Boj) (Świ); zob. **owca, samiec, skop, tryczek, tryk**;*

2. ‘centralna część koła, w której zbiegają się szprychy’: *baran to jes ... to ... drewniana ... okrągłe ... a ten buks to w środku był nabyty ... metalowe ... nie ... wprowadzone ... nie ... (Cze); to było całe koło drewniane ... tu był tak ... baran to nazywali ... (Kłc).*

baranina – ‘mięso z owcy lub barana’: *no baranina ... jagnięcina ... skopowina ... [...] to lubuj^om Araby w to ... to brali te ... młode jarliczki od ... dwadzieścia ... nawed od szesnastu kilo do trzydziestu kilo ... Araby Włosi ... mieli mieli smak ... podniebinia smakowe miały inne ... no my to tag raczyj ... takig^o barana co miał koło pi^odziesion kilo ... to było coś z tyg^o ... a taki to*

takie no ... to tam nic ... (Bis); moja ... ciocia mówi że ... ona by baraniny ... nie zjadła wcale ... i ... tu żyje ciocia Stasia ... óna nie bydzie to óni nie jedzóm! ... gysi nie bydom jedli! ... nie ... i baraniny tyż nie bedóm jedli ... a ... my myśmy mieli barany i mi sie здаje że moja ... siostra ... no na ... no ... ona sie urodziła ... no bo ja miałem ... nie urodziła albo jag miała Kómónie ... bo jo już taki galanty chłopok byłem ... to bym miał dziewińdz dziesińdz dziesińdz lat? ... dobrze ... dziewińdz lat bym miał ... dobrze ... i ... moja mama mówi: słuchej no ... ty nie mów jak te ciotki przyjadóm że tutej jes baranina bo ojciec zabił barana ... i zrobił takóm pieczeń rzymskóm ... mama porobiła w takich ładnych brytfankach ... to k... jakie to było dobre! ... nie ... no ... i one sie zajadały ni móm ... ojciecz mówi tak: świnioka zabiłym ... nie ... i tam był tyn bal ... nie ... a myśmy pošli sie na ... górę bawic ... i ... tego i mówie do niej ... no i ció? ... beeee! ... beee! ... nó ... i zaczyłem sie z ni podśmiewać ... [...] no przecież widziałym jag óne jadły ... nie ... i zaś chodziłym za nimi ... baran be! ... (Char) (Boj); zob. **jagniećcina, skopowina**.

barany – ‘stado owiec’: *dobry piesek który ... sie mu mówi że ino: powiedz tym baranom ... a piez ino ... powie ouuu! ouuu! ouuu! ... i owce wiedzóm gdzie mająóm is ... (Bis)*.

barczyk – ‘drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, wykorzystywany do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem; używany także do zawieszenia tuszy świni po jej zabiciu’: *no to ... trza było jo^m [świnię] powiesić ... był taki ... barczyk ... czyli on na tylnie ... [...] barg na łańcuchu ... nie ... [...] na tylnie nogi zakładało barczyk to ... sie mnie... intn... sie robiło takóm ... nożym ... dziure na wylot ... [...] jag już nie ... nie żyła ... [...] barczyk wielokro^zżek ... gdzieś tam do góry jakiś ... hok ... sie zawsze ... zawsze tam znalazł ... [...] na górze była ten ... ten taki hak albo ... w beł-*

*ce była taki hak ... (Char); to czeńś w którym koń ... dopinało sie do wozu to był barczyk jak sie nie myle ... bo z koniem to już też mam do czynienia bardzo dawno ... (Gorz); jak był dyszel ... to były dwa konie ... tu były barczyki ... tu były takie haki do ... zahoczynio barczyków ... (PIW); no to [do zaprzęgania] był barczyk i hak ... barczyk ... barczyk ... tam na Zamojszczyźnie mówili orczyk ... nie ... a tu już barczyk ... (Wil); wóz z koniem ... to to musioł być hak i bark... barczyk ... to łonczyło ... bo musiał przez barczyk koń ciongnóć ... wóz ... (Wil); mówił rzeźnig na to barczyk ... (Cze); jes ten zaczeł główny i tutaj jest dyszel ... o ... i tu so^m barczyki do których so^m zaprzognienie konie dwa ... jeden i drugi ... może bydź i jeden koń ... co jez jeden taki i do środka jest wpuszczany koń ... bo jeden też może ciongnóć ... no ... (Kłc); zob. **bark, krempulec, orczyk**.*

bark – ‘tu: drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, wykorzystywany do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem; używany także do zawieszenia tuszy świni po jej zabiciu’: *no to ... trza było jo^m [świnię] powiesić ... był taki ... barczyk ... czyli on na tylnie ... [...] barg na łańcuchu ... nie ... (Char); tu so^m ... te powrozy które były ściągajónce ... bark ... bark to sie nazywało ... tutaj piasty tutaj jak teraz ... nie ... (Char); brona sama w sobie to była ... skonstruowana w tyn sposób że miała te zemby ... zaraz nie wiem ... pińdz na jeden cztery rzyndy po ... czy pińc rzezdów po cztery zemby ... miała te haczyki i do tego był bark ... albo na trzy albo na pińc bronków i sie zahaczało i do tego barku dopiero zahaczało sie tak ... konie ... a tag jak dzisiaj to już traktory ... tak samo jest barg i trzeba do tego barku zahaczyć te bronny ... (Char); w sumie to u naz mówili bark ... bark ... a tu barczyki ... nie ... ale czy to prawidłowa nazwa nie wiem ... i to był barg na dwa konie ... ten jest ... a ten już na cztery konie ... nie ... bo tu sie zakładało drugi barg i tu nastempne dwa konie*

przychodziły ... nie ... (Cze); zob. **barczyk**, **krempulec**, **orczyk**.

barłóg – ‘tu: legowisko ze słomy przygotowane dla proszącej się maciory’: *nie było cyntralnego ogrzewania ... takom ma... maciore sie ... wpuszczało w taki barłóg ... w takom słome ... no taki to sie ... to taki kubel to sie nazywało ... tak sie robiło ji sie takie gniazdo ... i ona tam sie ... wypraszała ... [...] były takie ... takie stodoły kiedyś były co ... taki barłóg sie nazywało taka z podnoszonym dachem i tam w środku po prostu było ciepło te siano dookoła słoma była i tam w tym ... w tej słomie sie wypraszała ... tam trzeba było to pilnować ... (Char).*

barzy [barzej] – ‘bardziej’: *dzisiaj sóm kosiarki kosy sie barzy wykosi barzy tam tak jes czyściej czy coś to ni majom [kury] tyle miejsca ... ale óne sóm baloty to jak wejdzie tam w baloty to tyż tam sie nie poszuka [jajek] ... nie ... (Char); jest fantom tak zwany óni przyuczajom takigo knurka młodego i zaś podkładajom takom sztucznom tom ... no ... pochwe i ón tam ... wi pani deponuje niasienie tam czy to inaczej powiedzieć tak po polsku barzej ... nie ... ale wie pani co to deponować ... nie ... (Char); krowy to akurat była ... była pasze ... koniom ... to barzy obrok ... (Char); dzisiaj jes człowiek ... barzyj psychicznie zmyńczony niż fizycznie ... jednak te maszyny jednak to trzeba uważać jednak ... (Char); obsadzone som widły ... a jeszcy jeszcy barzyj żeby one sie nie ... nie ... ten ... sie wyważy na palcach ładnie ... tak ... (PIW); jak ktoś chciał dokładnie to siał to w tak zwane ... mówili na poprzek ... nie ... tak że raz siał wzdłużke ... nie ... tag jak długie pole ... a drugi raz szed w poprzek ... i ... bo to było ... być bez przerw dokładniej barzej ... nie ... bardziej dokładniej ... nie ... (PIW).*

basen – ‘tu: zbiornik na gnojówkę’: *no do dzisiaj jeszce tam pegeery czy tam jakieś coś też majom [gnojowicę] i rozwożom na takie ... przeważnie rozwożom na łonki na*

*lucerki na takie ... na zboża na to wszystko nie bo oni chyba tego nie rozcieńczajom tylko ... wyciongajom z tych basenów i prosto na pole jadom ... i to bardzo śmierdzi ... (Kłc); zob. **gnojownik**, **szambo**.*

bat – **1.** ‘narzędzie używane do poganiania konia’: *to sie nie używo dzisiaj bata to jest tylko atrybut ... (Bis); teraz to tag jak do bryczki no to som takie eleganckie baty ... ale ... ale na pole no to był normalnie kawoł takigo zgrabnyg kija i i jakiś tam był rzymyk czy jakiś tam sie mówiło i ... to było wszystko ... (Bis); bat ... [...] z kija i rzemienia ... (Boj); no ... bat! ... ze rzymienia i z ... z ... i z dżewa ... i z bicza ... jak to mówiom ... (Char); ja widziałem ... jo wim jak bat wygłonda ... [...] to jes tyn bicz tyn ... tyn bicz cały czyli to taki z rzymienia robili ... taki ... [...] no bat to w ogóle cała to była ta czyńś ... drewniana ... przeważnie drewniana ... wyciente gdzieś tam z prostygó ... jeśli już ... dosyc ... twardygó może ... no twardygó żeby sie nie złamał ... no ... to jes ta ryńkojes co sie trzymało ... trzymało ... [...] no ... a tu na końcu czasami zakładali różnie to ... czasym kulke ... czasym jakiś ... gwiazdke żeby tygo konia bardzi bolało to ... czasym zakładali takie różne pierdoły ... [...] ale generalnie jak był ... dobry kónie to wystarczył bat ... nie ... czasym ... nie zawsze te konie były posłuszne wiec ... trza było troche ... bata ... jak dla niektórych ... (Char); nieraz był taki bat do pogrania jak tam nie chciał tego to go tam pukneli i już szed ... wio jedziemy dalej i już ... (PIW); bat ... to był ... elegancki tak ... półtora metra ... (Wil); zob. **bicz**; **2.** ‘część bijąca bata; rzemień’: *to jes biczysko ... [...] a to bat ... nie ... a tu jeszce ktoż narysował z kulko ... nie ... to jednak konia bolała ta kulka jak uderzył ... [...] to była skóra tam jak ... z jakiegóś tam ... jak kiedyś robili tam ... czy z wołu czy tam z jakiegóś czeguo ... nie ... i tam było ... garbowane specjalnie i tak jak sznurówki może kiedyś wojskowe ... wojsko miało ki... kiedyś skórzane sznurówki ... nie ... [...] zazwyczaj zawiozowali ... tyn rzeziń ... który**

był ... zawiozowali taki wynzełek ... nie ... jeden ... albo niektórzy dwa ... niektórzy trzy ... (Wil); zob. **bicz, rzemień, rzemyk**.

bażka – ‘tu: owoc kukurydzy, w którym formują się ziarna’: *mówi się kolba [kukurydzy] ... kolba bażka ... no różnie ... [...] ale skąd to się wzięło nie wiem ... czy to be-dzie jakaś też gwara nasza tutaj poznańska czy czy jak ... (Cze); zob. **kolba**.*

bebechy – ‘część wnętrzości świni, przez którą przechodzi treść pokarmowa; jelita’: *no to wnętrzości ... flaki ... [...] tag jak dziecioki to bebechy mówiliśmy ... [...] bebechy ... (Char); mój kolega mówił ... bebechy a my to mówimy flaki ... (Char); zob. **flaczek, flak, jelito, wnętrzości**.*

beczka – ‘tu: pojazd wyposażony w zbiornik do wożenia płynnego nawozu’: *gnójówka ... [...] rozwozi się beczkóm... (Boj); płynny nawóz naturalny to gnojówka ... [...] no ... te gnojówke ... w tamtych latach ... to [rozwozili] czym kto dysponował ... beczkóm niebeczkóm ... na takie zbiorniki ... też na wozie ... to mówili kufa ... to był ... z... taki zbiornik ... trzysta pięćdziesiąt tysięcy litrów ... ale to tyż już trochę później ... nie ... a tak to była beczka ... nie ... [...] co kto miał ... czy drewniana czy metalowa ... czy ten ... i to ... i to tyż robiono reńcznie ... (PIW); zob. **beczkowóz, kufa**.*

beczkowóz – ‘tu: pojazd wyposażony w zbiornik do wożenia płynnego nawozu’: *płynny nawóz naturalny ... gnojówka ... [...] no to musi być beczkowóz albo ... raczyj beczkowóz ... (Bis) (Wil); zob. **beczka, kufa**.*

bela – ‘sprasowana słoma lub sprasowane siano w kształcie walca’: *no kostka jest w kształcie kwadratu a bele to som okrońgłe ... (Boj); no to bela wałek ... no to jest ... no bela ... no som różne ... bo kostki som małe kostki som duże ... można i tom bele nazwać ... balot... balotowanie ... można to*

*różnie rozumieć ... (Char); dzisiaj to głównie głównie sianokiszonki ... nie ... dziś jest trawa czy tam obojętnie jaka roślina skoszona i idzie w ten ... w maszynę ... maszyną roluje takie bele ... jest foliowane ... nie ... (PIW); zob. **bal, balocik, balot, wał**.*

belka – ‘tu: część grabiska, w której tkwią zęby grabi’: *[grabie to] grabisko ... [...] belka i grabie ... i zymby ... [...] zawsze grabisko sobie już ... rozwidlały (!) ... wycinali kawot tego ... tam najlepiej to brzozowe było to mocne ... i i już tam wtykali tak rozporek ... ono zaschło dopiśro oprawiali ... w tom belke ... (Wil).*

bestry – ‘o umaszczeniu zwierząt – w łaty’: *bestry to może być koń bestry łaciaty bestry ... no ... to taki bestry no to białe czarne i wszystkie kolory tam na tym koniu niektóre takie som ... nie ... (PIW); no bestry to pomieszany był kolor [konia] ... [...] no ... siwo-czarno... to tak no ... kot czy coś ... nie ... (Wil) (Boj); zob. **łaciaty, pstry**.*

bezik – ‘tu: biała, podłużna plamka na czole konia’: *gniady to był jasny bronż i miał ładno takóm ... no ... łysine takóm ... [...] taki ... bezik ... o ... (Wil); zob. **łysina**.*

biały – ‘jasny kolor niektórych zwierząt, grzybów lub części roślin; tu: kolor kury, gęsi, krowy, konia’: *[kury mamy] bronżowe przeważnie ... kiedyż mielim takie czorne ozdobne a tero już ni mamy ... [...] koguta białego ... (Bis); no biała [krowa] ... czy tam bystra ... ps... no pstra to nie bo już ma ... plamy ... biała ... (Char); białych [koni] to sie rzadko spotykało ... nie ... (Wil) (Boj) (PIW) (Świ).*

bicz – **1.** ‘narzędzie używane do poganiania konia’: *bat ... [...] z kija i rzemienia ... (Boj); no ... bat! ... ze rzemienia i z ... z ... i z dżewa ... i z bicza ... jak to mówio ...;*
2. ‘część bijąca bata; rzemień’: *bicz to był właśnie tyn ... tyn rzymiń ... (Char); zob. **bat, rzemień, rzemyk**.*

biczysko [biczyskuo] – ‘rekojeść bata’: *no biczysko i rzemień ... nie ... biczysko to było to ... z dżewa ... nie ... (Char); t^{uo} jes biczyskuo ... biczysko ... nie ... [...] to jes biczysko ... to było ... tam z drewna czy tam z czegoś ... [...] niektórzy sobie wycinali tam ... z jakiegoś tam grabu w lesie taki ... coś ... (Wil); zob. **renkojeść, ronczka, trzonek, uchwyt**.*

bijak – ‘młócaca część cepa’: *cepy ... capa może tyż no ale ... raczyj cepy ... [...] no to jest cały ... cały trzonek taki ... [...] krótka czyńś cepów ... no jak sie... bijak czy co ... (Bis); praktycznie była ronczka ... ten bijak był i i i na skóre był przybity i to było wszystko ... nie ... i ten bijąg musioł być z jakiegoś tam twardziejszego drzewa bo jednąg musiał uderzać ... (Cze); zob. **cep, cepisko**.*

bizon – ‘tu: maszyna do zbioru i omłotu zboża w czasie żniw; kombajn zbożowy’: *pierwsze były te śmigłówki ... nie? ... [...] śmigłówki ... a zaś były wiozalki ... [...] a dzisiaj bizony ... (Char); no to u nas to co pamie^{nt}am to był bizon ... taki chyba król polskich pól ... no to tym bizonkiem sie zbierało [zboże] ... (Cze); zob. **bizonek, klas, kombajn**.*

bizonek – ‘zdr. od: bizon’: *no to u nas to co pamie^{nt}am to był bizon ... taki chyba król polskich pól ... no to tym bizonkiem sie zbierało [zboże] ... (Cze); zob. **bizon, klas, kombajn**.*

blacha – ‘metal, z którego wytwarza się rozmaite naczynia, narzędzia, przyrządy itp. przydatne w gospodarstwie’: *konewka ... [...] z blachy a tero sóm^m plastykowe ... (Bis).*

blong – 1. ‘przegroda w stodole oddzielająca klepisko od sąsiedka’: *no była taka przegroda że ja zboże można było wysypać ... nie ... to blong ... o! ... blong na to mówili ... no ... (Boj); każdy so^msiek ... był*

*od... odgrodzony ... nie ... [...] od ty czyńśi wjazdowy ... i do blonga ... była ta nazwa ... do blonga ... to po prostu było tak wysoko ... teraz nie wim^{uod}... było kil... takich kilka kondygnacji tak było to to dżewo wywiozane ... i tero nie wim czy blong to był ... było to ... obite deskami ... belka ... nie ... w s... w so^msieku ... nie ... blong ... ale ... ale nie ... no nie jezdy^m w stanie sprecyzować tu ... ale ... była to cze^{ńś} w stodole ... blong ... (PIW); zob. **zapolnica**; 2. ‘konstrukcja wspierająca dach stodoły’: *blong to jest tag jakby główny taki konstrukcja taka ta ta ta główniejsza w stodole ... jag jez może moⁿż bendzie wiedzioł jak to lepiej nazwać ... ale blong ... no mówie ta główna konstrukcja trzyma... trzyma... trzymaj^oca jakby cał^om cał^om to^m ten dach to^m stodołe ... nie ... (Bis); 3. ‘belka konstrukcyjna w stodole’: *blong to górna belka ... tu nad berkiem (?) ... w stodole ... (Wil); 4. ‘belka konstrukcyjna domu’: o blong to tak ... to jest ten blong który były u mat... umocowane te deski od dołu żeby przegrodzić dom ... (Boj).***

boczek – ‘dolna część półtuszy wieprzowej odznaczająca się charakterystycznymi paskowatymi przerostami mięsa chudego i tłuszczu’: *żeberka [ze świni] i co jeszcze jes ten ... boczek ... nie ... no to jes ... niży niży już żeber ... nie ... to jes boczek ... słonine ... (Bis); na kielbasy bierzemy mien^{so} z topatki ... z boczku troche ... odkrywamy też od kości ... skraweczki ... ze szyniek ... które potem mielimy w maszynce ... (Boj); jeszcze boczek był ... boczek też ... nie ... tyż ... boczek ... [...] no boczeg no boczek tak samo ... boczek był wendzóny gotowany parzony w zależności jak tam ... przeważnie kiedyś to wynddzili ... (Char); wykrawało sie boczki ... wykrywało sie ... karkówke ... kotlet ... kotlet z kości^om kotlet bez kości zależy kto ... (Char); rom^m-banka ... to kiedyś nazywali dawno ... tak jak słonina co co tam boczek ... mi^oso ... to to rom^mbanka była ... (Wil); zob. **szpek**.*

bojewica [bojowica] – ‘część stodoły, na której młóci się zboże’: *bojowisko ... nie ... czy bojowica tam różnie nazywali ... [..] somsiek to jest tam gdzie składano zboże ... a bojowica to gdzie się wjeżdżało wozem ... wjeżdżało się ... nie ... czy młocarnie się ustawiało do młócenia ... to klepisko bojowica ... (Wil); przeważnie na tej bojowicy w stodole tam pukali [ceparami] ... (Cze) (Char); zob. **bojewisko, klepisko**.*

bojewisko [bojowisko] – ‘część stodoły, na której młóci się zboże’: *jeżeli chodzi o stodołę to zatrzymamy się przy stodole to jest to tu mówię tyn somsieg i ta bojowisko czyli tyn ... te przejezdne ... tam były wrota z tyj i z tyj strony żeby można było przejechać ... to było to ... bojewisko ... (Char); bojewisko to jeszczy było tak że dawnij nie było tego cementu ... nie ... to ... to położyli tam dwadzieścia centymetrów dobry gliny i wtynczas tam wpuszczali tam z pińć sztuk bydła i to bydło chodziło w tym na tym bojewisku żeby udeptało dobrze ... te bydło ... i potym wyganiali to i wpuszczali owce bo owce miały drobne nóżki ... nie ... żeby drobne ubiły to ... a jag już to wszystko zrobili to wtenczas wchodzili dopiro z takimi młotami drewnianymi i z góry to ubijali tom glinę ... i to ta glina tam była troche jeszczy siczki wsypali w to to ona tak się zwioznała i to kapitalnie trzymało ... jag nie dostało deszczu to wie pani to było dzieci po dzieciach ... u nas tutej to ta glina do dzisiaj jez na tym przejeździe na tym bojewisku ... (Boj); bojowisko ... nie ... czy bojowica tam różnie nazywali ... (Wil); zob. **bojewica, klepisko**.*

bok – ‘element górnej części wozu, w postaci deski lub drabiny’: *no boki som [wozu] przód tył tam jest dyszel tu i to wszystko ... (Bis); bok [wozu] ... [..] z drewna ... z desek ... (Bis); to jes wóz ... z z z ka... z kastóm ... kasta to sóm bok... [..] boki ... tyłki ... ten ... to jes ... ten ... (PIW); tu były boki [wozu] na dwole była spodnica ... (PIW); tutaj ta kasta miała boki tyłki ...*

*i spódnice ... (PIW); no w heli w kaście ... w skrzyniach ... [..] a to były ... buoki drewniane i ... [..] to było tak zrobione wszystko podparte że ... [..] boki miały tam gdzieś ... wysokości przypuśmy siedymdziesiońt centymetrów ... (Wil); zob. **drabie, drabina, drabinka, gnojowica**.*

boks – ‘tu: zagroda dla konia wydzielona wewnątrz stajni’: *stajnia ... [..] buduje się [ją] z boksów ze ... żłobami ... (Boj); no to te boksy no inaczy boksy to jes boksy boksy to jes przeznaczone miejsce na konia czy tam ... czy dwóch koni to to boksy som ... (Char); zob. **kojec**.*

boljer [blojler, bojler, borjer] – ‘kura mięsna o białym upierzeniu; brojler’: *lekorny to som ... nie ... te ... te co jajka niesom i blojler ... nie ... bo ... bo ... innych [kur] chyba ni ma jo nie wim ... (Bis); jag już było takie dorosłe [kaczki] to były wtedy były dobre do ... do zabicio bo ... bo sie leko skubało i ... tyż trza było ... oparzydź i ... tak ... jag jag jak borjera ... nie ... (Bis); wiadomo że naukowcy som te instytuty drobiu czy coś to oni robiom żeby podwyższydź jakoż miensa ... tag jak boljer ... nie ... wyhodowali w latach tam sto lat temu zaceli hodować boljera kurczaka mięsnego ... do dzisiaj doszli do takiej wprawy że on powiedzmy w latach siedemdziesiońtyh rósł sześćdziesiońt dni dzisiaj rośnie trzydzieści pińć dni ... do tej samej wagi ... no to jez różnica ... (Char); kup boljera takiego ze sklepu tam co ma te nie wiem jak długo tam takiego boljera trz... sześć tygodni chyba a ja trzymam boljera dziesieńć tygodni i zabije swojego boljera a kupie takiego ja... bym pani musiała dać do spróbowania jakie to jez mińso a jakie tam jez mińso ... to jes dziń do nocy ... (Char); to był sz... sznaucer ... [..] był cierty ... cierty był ... [..] mondry przede wszystkim ... kurczaka jak boljer wyliciał ... tam wkoło ... mój moź mówi: niech se polata ... a za chwile patrzymy ... a ón ... chap! ... kurczaka nie było ... (Char); my mamy bojler ... [..] no som takie ... som*

białe ... [...] *my mamy przeważnie bojłery bo to o mięso chodzi ...* (Świ); zob. **kura, kurczak**.

boriera – ‘okratowane ogrodzenie dla hodowanych ptaków, tu: dla gołębi; woliera’: [gołębie] *to som na ... na bojerze ... na borjerze ... to tak się nazywo ... nie ... borjera ... wypuszczom tyż ... jak ... jak tam ciepło jes to se usioǰe i se patrze to to tam im otwo-rze ... żeby ... se po podwórzu pochoǰdziły ... ale tak ... przeważnie som ... bo jastrzomb mi je ... łapie ... nie ...* (Bis).

Boriera – woliera dla gołębi (fot. K. Wiśniewska)

borowina – ‘rodzaj torfu wykorzystywany w lecznictwie i farmacji’: *bo na na okłady to jest borowina ... nie ...* (Bis); zob. **torf**.

bosy koń – ‘koń niepodkuty’: b.c. (Boj); zob. **koń, luzak**.

bóśc – ‘o krowie – uderzać rogami’: *no bodzie no to jak ... no ... idzie na człowieka ... nie ... no z rogami no ...* (Bis); [krowa] *rogami ... rogami bodzie ...* (PIW); *to z natury już ma niektóra taka że jest po prostu ... nerwowa ... no nie wiem jak jom nazwać ... bodzie czy jak ...* (Wil).

brama – ‘tu: dwuskrzydłowe drzwi stodoły’: *to brama na to mówili i i mała furtka była co ... żeby cały bramy nie otwierać tylko to^m ma^om furtk^om sie wchodziło tam ... po małe rzeczy tam czy po worek czy coś sie wychodziło ...* (Boj); zob. **wierzeje, wrota**.

brona [bróna] – ‘narzędzie rolnicze służące do rozbijania grud na zaoranym polu, spulchniania i wyrównywania pola oraz przykrywania zasiewów’: *tak tak bo były cien^zsze brony i lżejsze brony ...* [...] *bronki lżejsze a brony to cin^zsze ...* (Bis); *brony ...* [...] *no ... z ... zez tego ... z płaskownika ... i ze zembów ...* (Bis); *kiedy sie pod^uorało to to sie przerwało to^m wegetacje i już woda nie wyparowywała tymi ... tym ścierniskiem ... już to było przerwane i wtynczas ... o ... po tym szalowniku co sie pod^uorało szła brona ...* (Boj); *różne były ... i trzy rodzaje brony i dwie rodzaje brony ...* [...] *jak sie bronowało to najwyżej były dwie brony ...* (Char); [brony] *to było narzędzie ... to też kiedyż robili kowale dzisiaj to maszyny robio^m ... do dzisiaj jeszcze brony produkowane som ... to było ... skonstruowane ... to były zemby ... składała sie z zembów różnego różnej długości ...* (Char); *ja puowim że ... ja widziały ... pług drewniany ... jak sie mówi? ... drewniany czy drewnianny? ...* [...] *drewniany ... i ... brony ... drewnianne ... normalnie tag jak brona ... do brónowania pola ... tylko wykonana z drewna ... nie ... a to sie używało na ziemie lekie takie ... piaszczyste ... nie ... to sie używało ... nie ... na ziemie lekie ... nie ... ale to już ... w tych ... moih latach to nie było stosowane już ... nie ... ale widziały to bo ... u rolnika to widziały ...* (PIW); *brona to była do uprawy przed siewem ...* (PIW); *brony ... lekie i cien^zkie ... i mocno cien^zkie ...* (Wil); *brona zostawiała jakieś małe grupki ... nie ... jeszcze ... a włóka to już roz... no zdjeła wszystko ... tak zwane ślepowanie to ... ogólnie rolnicy mówili ...* (Wil); *po siewie ... czy jak ziemniaki sie bronowało ... jak sie redliło ziemniaki ... później trza było ... ich ... rozbrónować ... bo to tymi lekimi brónami sie robiło ... żeby nie powy... ze... że za gły^mbo-ko nie ... nie tego ... i jeszcze miał takie cien^z... cien^zjsze ... średnie ... późni cien^zsze do jakiś ... przed siewem sie bronowało kiedyś jak nie było jeszcze tych ... nowoczesnych tych maszyn ... nie ... narzy^odzi ...* (Wil) (Cze); zob. **brona cien^zka, brona leka,**

brona spreżynowa, brona średnia, bronka.

brona cienżka – ‘brona spulchniająca glebę na głębokość 6–10 cm’: *jak ... ziemniaczki już wychodziły to ... a jeszcze przedtym szła ... br... bronka ... nie ... [...]* bronkowanie było ... nie cienżkóm bronóm tylko lekóm ... no bo by po... powywałaf by bu... ten ... nie ... to były ... krótsze zemby ... no to tag musiałbym w detalach to tak ... no ... to był ... z dwa razy trza było przejechać ... (PIW) (Boj); zob. **brona**.

brona leka – ‘brona spulchniająca glebę na głębokość 2–5 cm’: *po siewie ... czy jak ziemniaki sie bronowało ... jak sie redliło ziemniaki ... później trza było ... ich ... rozbrónować ... bo to tymi lekimi brónami sie robiło ... żeby nie powy... ze... że za głymbo-ko nie ... nie tego ... (Wil) (Boj) (PIW);* zob. **brona, bronka, bronka lekka**.

brona spreżynowa – ‘narzędzie rolnicze konne lub ciągnikowe służące do spulchniania gleby oraz do niszczenia chwastów’: *no to kultywator ... albo tyż nazywali bro... brona spreżynowa ... (Bis);* zob. **brona, krymer, kultywator, spreżynówka**.

brona średnia – ‘brona spulchniająca glebę na głębokość 4–6 cm’: *no zależy jako zimia była bo jak była ziemia taka luźna to to brónka wystarczyła leka ... albo była średnia brona to wystarczyła ... (Bis);* zob. **brona, bronka**.

bronka [brónka] – ‘brona spulchniająca glebę na głębokość 2–5 cm; używana także do zagrabienia pola po zasiewie’: *no zależy jako zimia była bo jak była ziemia taka luźna to to brónka wystarczyła leka ... albo była średnia brona to wystarczyła ... (Bis); brony so^m cienższe a bronki so^m lżejsze ... (Bis); no bronki bronki posiewne ... (Char); brona to była do uprawy przed siewym ... [...] a bronki do uprawy po siewie ... óne były lekutkie ... nie ... bardzo lekie ...*

i ... i wtenczoz jak tu ... uprawiał ... dwiema bronami ... to bronków już było na przykład trzy czy cztery ... nie ... óne były lekie ... siew ... każdy siew jak był za... zasiane ... pole ... to musiał być ... zabronkowany ... nie ... [...] a jeszcze bronki ... sie używało ... późni jak ... zboże wzeszło ... powschodziło ... wtenczas ... jak tak troszke obeschło ... ładnie ... i było zboże nie ... nie za duże jeszcze ... tymi brónkami sie jechało ... i te bronki ... niszczyły chwast ... dawały tam powietrze ... to zboże potym zagaiło ... i ... nie było oprysku przecież tag jak teraz ... (PIW); bronki so^m małe a brony ... bronki so lekie a brony ... cienżkie ... (Wil); zob. **brona, brona leka, bronka lekka**.

bronka lekka [brónka leka] – ‘zdr. od: brona’: *no zależy jako zimia była bo jak była ziemia taka luźna to to brónka wystarczyła leka ... albo była średnia brona to wystarczyła ... (Bis); bronkowanie lekkóm bronkom ... (Bis); to właśnie wspomniałem że bronki posiewne tak sie nazywały ... tak ... to były lekkie bronki ... [...] jak sie zasiało zboże tymi siewnikiem ... tam dzisiaj to siewjom bez tego ... bez bronków ... to zaś znów z tym koniem tymi lekimi bronkami to żeby to zasypać te zboże ... nie ... te ziarynka ... (Char); jak ... ziemniaczki już wychodziły to ... a jeszcze przedtym szła ... br... bronka ... nie ... [...] bronkowanie było ... nie cienżkóm bronóm tylko lekóm ... no bo by po... powywałaf by bu... ten ... nie ... to były ... krótsze zemby ... no to tag musiałbym w detalach to tak ... no ... to był ... z dwa razy trza było przejechać ... (PIW); każdy siew musiał być zabronowany ... konig lekie bronki ... nie ... nie brony które były przed siewem uprawiane absolutnie nie ... tylko te lekie bronki i znów w poprzek ... nie tak wdłużke jak było siane ... (PIW);* zob. **brona, brona leka, bronka**.

bronkowanie – ‘grabienie po siewie lub sadzeniu, wyrównywanie pola za pomocą bron’: *bronkowanie lekkóm bronkom ...*

(Bis); bronowanie bronkowanie o ... no to konie ciongly t^{uo} ... to ... to była uprawa ale bronowanie ... czy ... jedź tam pobronkuj bo zasiałym ... nie ... (PIW); to było re^{ncz}ne ... nie ... re^{ncz}ne ... radło ... sie jechało i ... jag u... jak ziemniaki były ... nie było ziemniaków ... widać ze ziemi ... to sie jechało szyroko aż zimia sie przewracała przez radline ... jak ... ziemniaczki już wychodziły to ... a jesczy przedtym szła ... br... bronka ... nie ... [...] bronkowanie było ... nie cien^{żk}óm bronóm tylko lekóm ... no bo by po... powywała by bu... ten ... nie ... to były ... krótsze zemby ... no to tag musiał bym w detalach to tak ... no ... to był ... z dwa razy trza było przejechać ... (PIW); po zasiewie zboża było bronkowanie ... (PIW); zob. **bronowanie, bronowanie posiewne.**

bronować [brónować] – ‘grabić, wyrównywać pole za pomocą bron’: no jag r^{ncz}nie sie sioło to trza było tam bronować bo było ziorka na wirzchu a jak siewnikim to nie potrzeba ... (Bis); no bronowało sie pole żeby było gładkie do siewu ... nie ... to trzeba było bronować ... sie składało ... różne były ... i trzy rodzaje bronny i dwie rodzaje bronny ... (Char); bronowanie bronkowanie o ... no to konie ciongly t^{uo} ... to ... to była uprawa ale bronowanie ... czy ... jedź tam pobronkuj bo zasiałym ... nie ... (PIW); niekiedy bronowano jak ... gdyby zostało ziarno na wierzku ... t^{uo} trza było przebrónować ... a jak było dobrze zasiane ... siewnikim ^uoczywiście [to nie] ... bo re^{ncz}nym to trzeba było obowió^{ncz}kowo brónować ... (Wil); po siewie ... czy jak ziemniaki sie bronowało ... jak sie redliło ziemniaki ... później trza było ... ich ... rozbrónować ... żeby to tymi lekimi brónami sie robiło ... żeby nie powy... ze... że za g^hm^boko nie ... nie tego ... i jescze miał takie cien^ż... ci^{ncz}ej-sze ... średnie ... późni cien^ższe do jakiś ... przed siewem sie bronowało kiedyś jak nie było jescze tych ... nowoczesnych tych maszyn ... nie ... narzy^{ncz}dzi ... (Wil); jak sie brónowało w poprzyk albo na ukos to sie

raczej to p^uolie równało ... bo gdzie było wyży ... to ścióngąło i tam gdzie niży ta bróna ścióngąła ... i późni jak sie siało to jak było w poprzyk to lepij sie zak... a jak był wzdłuż ... bronowane to czasami siewnik trafił w to rów ... w tyn rowek ... to trzea było zakrył ziarno znowu ... trzeba było tymi lekimi bronkami późni ... przejechać w poprzyk ... nie ... i albo tam ... na ukos ... żeby to ziarno zakryło jak gdzieś było na wierzku ... (Wil); zob. **pobronować, przebrónować, rozbrónować.**

bronowanie – ‘grabienie, wyrównywanie pola za pomocą bron’: bronowanie ... [...] no można i na ukos i w poprzek i ... i wzdłuż zależy od potrzeby ... [...] to zależy od konfiguracji terenu ale jak były skiby to trzeba było je rozplaszczyc to na ukos ... najlepi na ukos bo sie najbardzi najrówni to zrobiło ... (Bis); bronowanie ... [...] na skoz na wzdłużke i na poprzek ... (Bis); no bronowanie wzdłuż bronowanie w poprzedz i bronowanie ukośne ... (Boj); bronowanie bronkowanie o ... no to konie ciongly t^{uo} ... to ... to była uprawa ale bronowanie ... czy ... jedź tam pobronkuj bo zasiałym ... nie ... (PIW); bronowanie ... [...] wzdłuż i w poprzyk i na ukos to było ... (Wil); no to to jes włóczynie ... bronowanie ... (Wil); zob. **bronkowanie, bronowanie na poprzek, bronowanie na skos, bronowanie na wzdłużke, bronowanie posiewne, bronowanie ukośne, bronowanie w poprzek, bronowanie wzdłuż, ślepa, ślepowanie, włóczynie, włókovanie.**

bronowanie na poprzek – ‘bronowanie równoległe do krótszych krawędzi pola uprawnego’: bronowanie ... [...] na skoz na wzdłużke i na poprzek ... (Bis); zob. **bronowanie, bronowanie w poprzek.**

bronowanie na skos – ‘bronowanie ukośne do krawędzi pola uprawnego’: bronowanie ... [...] na skoz na wzdłużke i na poprzek ... (Bis); zob. **bronowanie, bronowa-**

nie w szage, **bronowanie na ukos, bronowanie ukośne.**

bronowanie na ukos – ‘bronowanie ukośne do krawędzi pola uprawnego’: *bronowanie ... [...] wzdłuż i w poprzek i na ukos to było ... (Wil); zob. bronowanie, bronowanie na skos, bronowanie w szage, bronowanie ukośne.*

bronowanie na wzdłużce – ‘bronowanie równoległe do dłuższych krawędzi pola uprawnego’: *bronowanie ... [...] na skoz na wzdłużce i na poprzek ... (Bis); zob. bronowanie, bronowanie w dłuźce, bronowanie wzdłuż.*

bronowanie posiewne – ‘bronowanie wykonywane po siewie’: *tak zwane posiewne bronowanie ... (Gorz); zob. bronowanie, bronowanie.*

bronowanie ukośne – ‘bronowanie ukośne do krawędzi pola uprawnego’: *no bronowanie wzdłuż bronowanie w poprzek i bronowanie ukośne ... (Boj); zob. bronowanie, bronowanie na skos, bronowanie w szage, bronowanie na ukos.*

bronowanie w dłuźce – ‘bronowanie równoległe do dłuższych krawędzi pola uprawnego’: *no som rodzaje sposoby bronowania ... bo som ... jak to ojciec mówi: weź pobronuj w szage w dłuźce ... albo w poprzek jeszcze ... nie ... czyli w szage ... [...] jeżeli w dłuźce to wiadoma sprawa ... ta jak długie ... (Char); zob. bronowanie, bronowanie na wzdłużce, bronowanie wzdłuż.*

bronowanie w poprzek [poprzek, poprzyk] – ‘bronowanie równoległe do krótszych krawędzi pola uprawnego’: *no bronowanie wzdłuż bronowanie w poprzek i bronowanie ukośne ... (Boj); no som rodzaje sposoby bronowania ... bo som ... jak to ojciec mówi: weź pobronuj w szage w dłuźce ... albo w poprzek jeszcze ... nie ...*

czyli w szage ... (Char); bronowanie ... [...] wzdłuż i w poprzyk i na ukos to było ... (Wil); zob. bronowanie, bronowanie na poprzek.

bronowanie w szage – ‘bronowanie ukośne do krawędzi pola uprawnego’: *no som rodzaje sposoby bronowania ... bo som ... jak to ojciec mówi: weź pobronuj w szage w dłuźce ... albo w poprzyk jeszcze ... nie ... czyli w szage ... [...] w szage to różniły się tym że ... jeżeli pole miało kwadrat ... jeżeli w dłuźce to wiadoma sprawa ... ta jak długie ... w poprzyk to jak szerokie ... a jak w szage to na ukos ... jag najdłuższy punkt wybrać i w szage się ... bronowało ... (Char); zob. bronowanie, bronowanie na skos, bronowanie na ukos, bronowanie ukośne.*

bronowanie wzdłuż – ‘bronowanie równoległe do dłuższych krawędzi pola uprawnego’: *no bronowanie wzdłuż bronowanie w poprzek i bronowanie ukośne ... (Boj); bronowanie ... [...] wzdłuż i w poprzyk i na ukos to było ... (Wil); zob. bronowanie, bronowanie w dłuźce, bronowanie na wzdłużce.*

bronzowy – ‘kolor z palety barw niepodstawowych; powstaje przez zmieszanie barwników czerwonego z zielonym, pomarańczowego z niebieskim lub żółtego z fioletowym’: [kury mamy] *bronzowe przewaźnie ... kiedyż mielim takie czorne ozdobne a tero już ni momy ... (Bis); bo to jes tako tako ... bronzowo po prostu ... nie ... a czymu to czornina się nazywó nie wim ... (Bis).*

bródka – ‘tu: długie włosy pod pyskiem kozy’: b.c. (Boj); zob. **korale.**

bróg – ‘prosta, zadaszona konstrukcja drewniana do przechowywania siana poza stodołą; tu: mowa o słomie’: [słomę przechowywano] *w stertach albo w stogach ... albo w brogach ... zależy jak kto nazywó ... (Bis).*

bruzda – 1. ‘wglębiecie pozostające za pługiem podczas orania’: teraz *sóm* odwracalne bo kiedyś to raczej *ih* nie było ... ale teraz to jeszcze odwracalne na *ciongnik* zawieszane i sie odwraca i sie jedzie tym samym bruzdom i w te i z powrotem ... (Bis); nie dało sie nie zaorać gdyż zawsze koło idzie w bruzdzie i musi zaorać ... (Bis) (Boj); ten rowek to bruzda chyba ... (Char); bo jak sie ... orało na dwa kłonie ... to jeden szed bruzdo ... a jeden szed wierzkim ... nie ... (Wil); no kiedyś kiedyś to były pługi zagónowe tak zwane ... jeszcze dzisiaj *sóm* zagónowe to ś... to jes wszystkie skiby *sóm* odwracane w prawo ... i to musi jeździć ... dookoła i ... i musi zrobić taki zagón ... nie ... i tam gdzieś musi zostać bruzda albo przy granicy ... a pług odwracany to jak zaczynał od granicy ... to odwraca sie na miejscu i jedzie to samo ... raz jedzie lewym kołem bruzdo ... raz jedzie prawym kołem bruzdo ... a pług sie ... odwraca automatycznie tam nie ma już ... (Wil) (PIW); 2. ‘wzniesienie powstające za pługiem podczas orania’: jeżeli [orzemy] na bruzde ... czyli zaczynamy od brzegów ... [...] i do środka ... co ... i na środku zostaje bruzda bo jeżeli pojedziemy raz w to^m drugi raz w to^m to zostano^m bruzdy ... [...] także to było tak co roku musiało być ... jak dzisiaj powstała bruzda to na drugi rog jag orało to musiał oroć zagnanie ... jeżeli orało cio^gle w jedno^m strone to tutaj na tych brzegach powstała góra a na tyj bruzdzie powstała jeszcze wieⁿksza bruzda ... (Char).

bryczka – ‘paradny powóz konny’: potem *sóm* lejce jeszcze ... nie ... no do kierowania jag już sie siedzi na bryczce czy na wozie ... (Bis); zaprzonoⁿgnóć konia do wozu ... czy do bryczki ... (Char); zob. **furmanka, powózka, wóz**.

bryła – ‘gruda ziemi na uprawionym polu’: bardzo czyⁿsto [z ziemniakami mylono] kamienie i tak zwano^m bryle ziemi co *sóm* c... nierozbita ... nie ... (Gorz); zob. **grupa, grupka**.

buchta – ‘tu: miejsce w stodole, w którym przechowuje się zboże do wymłócenia, słomę itd.’: *buchta* to tak ... *klepisko* ... albo *somsiek* ... o ... *buchta* to *somsieg* o! ... w ten sposób ... dla mnie to jes takie znaczenie ... (Char); zob. **somsiek, zapole, zasiek**.

buczeć – ‘o krowie – wydawać przeciągły dźwięk’: krowa nawet buczy ... jak ... jag jak przyjdzie do tego [dojenia] godzina bo to *jom* ... boli ... tak ... bo to musi musi ... ulżyć ... (Char).

buda – ‘niewielkie, zwykle wolnostojące pomieszczenie przeznaczone na schronienie dla psa’: my mieli my takiego psa ... dostaliśmy od kuzyna ... taki ... wielki ... a to był jakiś ... rasowy ... to wie pani co że ... na przykład tam gdzieś ... była ... zaaa... tym ... za ... tym naszym lasym tam od od ... do Świniar sie jechało ... [...] jakaś ciecčka u suki ... [...] gdzieś jakoś ciecčka u s... to on potrafił zez budom lecieć ... wie pani co? ... normalnie nie dalim rady ... [...] no ale ... z takóm wielkóm budom żeby zapierniczał? ... (Char) (Boj) (PIW).

budynek inwentarski – ‘budynek w obrębie gospodarstwa, w którym przebywają zwierzęta gospodarskie’: to stodoły były ... duże stodoły były i to [zboże] tam przechowywano czy na budynkah inwentarskich ... (Boj).

buhaj – ‘samiec bydła domowego’: *samiec krów* ... *samiec* ... [...] no jak? ... no byk ... nie ... [...] *buhaj!* ... [...] *buhaj* ... o ... jeszcze lepiej ... (Char); *byk* ... [...] *buhaj* ... [...] no ... już po chłopsku byk ... no ... (Wil); zob. **byk, samiec**.

bukat – ‘odchowane cielę o wadze do 200 kg’: a nie nazywały sie bukaty czasym ... te młode cielaki do ... [...] mi sie zdaje że bukaty ... (Char); bydło to było ... to były krowy ... bukaty takie ... jałowice ... no bydło to ... [...] [bukaty] to byczki takie ... tak ... to one tam też takie były bo ojciec to też

takie miał zwierzęta ... i to była specjalne pomieszczenie obora wyznaczone ... który tam się te zwierzęta znajdowały ... (PIW); zob. **byczek, cielaczek, ciele, mleczak, żarłak**.

buks – ‘część koła, w której osadza się oś’: *bo buks to jest buks to cały tyń środek to jest buks ... (Char); to jeszcze koła som ... widzi pani ... na ... na żelaznych obren-czach ... [...] to było nie na łóżyskach na buksach ... to było wszystko osadzane na na smar ... ale bez żadnych łóżysk ... (Char); tu był buks ... na środku mówili ... nie ... buks ... szprychy ... nie ... no ... [...] ten buks to w środku był nabity ... metalowe ... nie ... wprowadzone ... nie ... [...] a ten buks to jeszcze by można go rozłożyć na czeńści pierwsze ... (Cze); zob. **buksa**.*

buksa [buksza] – ‘część koła, w której osadza się oś’: *[w kole była] buksa i szprychów i i obrencz ... (Bis); w kłócce były ... buksza wbita ... nie ... i dopiór buksza wchodziły metalowa na ... oś metalowo i była nakrytka ... nakrycało się ... (Wil); zob. **buks**.*

bulwa – 1. ‘zgrubiła część pędów podziemnych – jadalna część ziemniaka’: *jeżeli ziemniak był w redlinie to obok tego się podkopywało że ten ... ta cała roślina nie usychała tylko jak te większe ziemniaki ... bo ziemniak to wiadomo że wytwarzał tam więcej tych bulw ... nie ... i te bulwy ... u nas się mówiło pyry ... to się podkopywało ładnie z boku i się tego ... on dalej rósł ... nie ... i zaś dopiero do ... do tego głównego zbioru ... (Char); [z oczka wyrasta] pen^d z którego później som^m małe młode ziemniaczki albo takie ... no ... to nie korzenie som^m ... to jest taki jakby korzeń idzie po prostu nastempna mała bulwa się robi ... (Kłc); jag nie zakwitno^m [ziemniaki] to nie ma bulw młodych ... (Kłc); zob. **kartofel, pyra, pyreczka, pyrka, ziemniaczek, ziemniak**; 2. ‘stary ziemniak wykopany razem z młodymi’: *bulwa ... u nas bulwa się na to mó-**

*wiła ... ale stary ziemniak ... zeszlóroczny zawsze się mówiło ... trzeba było go odrzucić na bok ... (Char); zob. **matka, staro pyra, stary ziemniak**; 3. ‘korzeń spichrzowy buraka; tu: podziemna część buraka’: [serce buraka] *to jes czynź mindzy bulwom^m a liściem ... (Gorz); zob. **buraczek, burak**.**

bułan – ‘koń o maści żółto-brązowej z czarnymi nogami, grzywą i ogonem’: *bułan ... bułan ... bułan ... czy jakoś tam ... [...] jabłónkowy ... (Char); zob. **koń**.*

buraczek (czerwony) – ‘roślina okopowa uprawiana na polach lub/i w ogródkach warzywnych, charakteryzująca się ciemnoczerwonym, okrągłym lub wydłużonym korzeniem’: *piersze było właśnie ... przehakanie ... zaś było przerywka trzea było zostawić jednego buraczka ... i na końcu była okronżka tak zwane podsypywanie buraka ... to były trzy rzeczy trzea było przy burakach zrobidź i oprócz tego ... poz... pozbyć się chwastów ... nie ... (Char); mamy i pastewne i cukrowe i buraczki czerwone ... (Kłc); no [uprawia się] buraki buraczki czerwone ... marchew ... no brukiew tak zwana też ... (Kłc) (Bis) (Wil); zob. **bulwa, burak**.*

burak (cukrowy, pastewny) – ‘roślina okopowa uprawiana na polach lub/i w ogródkach warzywnych, charakteryzująca się okrągłym lub wydłużonym korzeniem; odmiany jadalne o ciemnoczerwonej barwie, odmiany pastewne zwykle lekko pomarańczowe, a przemysłowe (cukrowe) – białe’: [prace] *przy burakach? ... no mo... trzeba było objechać je op... tym opylaczym ... o przehakać bo teraz som^m to som^m jednokielkowe a kiedyś to były wielokielkowe to ... trzeba było przehakać ... no i trzeba było przerwać ... (Bis); [trzeba] zrobić przerywke czyli zostawić bo na przykład ... sałate można było zostawić po cztery czy po pięć ... kapuste się pojedynczo zostawało ... pietruszke marchew no tam się zostawało to tyż się przerywało tam ... co pięć centymetrów ... a burak co dwadzieścia ... seler*

co dwadzieścia pińć ... (Char); kiedyż jak gospodarz miał dwa hektary ... buraków ... i miał tam troje... takom ... rodzinie i chciał tam ... córce ... wyposażyć ... czy tam syna ... co nie zostawał na gospodarstwie to w jednym ... roku jak tak pomogli wszyscy przy tych ... pracach ... na wiosnę w maju czyli o... tom okronżke zrobili przerywke sami nie ... nie najmowajonżdz ludzi ... sami wybrali sami wywieźli to w pierwszym roku kupił działkę i załoł fundamenty ... za dwa hektary buroków ... a ... gospodarz miał ... pasze bo dostał wystodki ... i dos... miał liście ... i to go nidz nie kosztowało ... ón miał jeszcze prace ... to w pirszym roku postawili ... kupili działkę i postawili fundaminyty w drugim ... postawili ... w stanie surowym ... a w trzeci zamknęli budynek ... (Char); gable ... to som z tak... wenzsze majom w porównaniu do gabli do buraków majom bu... do buraków som jakby rzadsze te gable ... nie ... rozstemp tych zymbów jes wińkszy a do ziemniaków jez mniejszy ... (Gorz); kiedyś były odmiany buraków wielokielkowe to z jednego nasiona wychodziło przykładowo cztery sztuki ... a w tej chwili ... no nie w tej chwili bo to już od dużo lat som buraki jednokielkowe których sie nie trzeba przerywać ... o ... w tyn sposób ... (Gorz); jak sie kiedyż obcinało ryncznie buraki tak zwanym ścinaczym to sie tak to można powiedzieć że celowało sie w te serce żeby było ... no jag najmniejsze straty w burakach ... nie ... żeby było wińcyj ton buraków ... nie ... (Gorz); takie coż jag na przykład burak ... to musiał być zasiany po prostu w rzońdkach ... nie ... (PIW); pamieńtam jednego roku jak też chodziłem do czwartej klasy tag jag Michałek ... nie ... tu już miałem tapczan i tutaj spałem i rano udaje że mnie zomb boli ... najadłem sie cukierków ... że mnie zomb boli ... ojciecz mówi: jag nie chce iść do szkoły do roboty mówi ... na pole ścinać buraki ... [...] no i cały dzień sie jeszcze była moja mama z takom mojom siostróm ... a my żeśmy i taka kuzynka Władka ... to myśmy w czterech ścinali a chłopy stare ... ojciecz

czy tam taki szwagier taki tam jeszcze z Kłeckca ... takie pomocniki były ... mojej siostry moñż to zbierali te buraki ... te liście renkoma ... nie ... to tak dostałem cały dzień w kość pani że tu mnie z tyłu na końcu biostro na... na drugi dzień ojciecz mówi: co idziesz do szkoły? ... mówie: wole iść do szkoły jak do [buraków] ... (Wil); buraki cukrowe ... no to wiadomo że trzeba posiać punktowo ... kiedyś to robiono różnie ... późnij przynajmniej dwa trzy razy obhakano tak zwane ... jak to sie ... to sie inaczej nazywało nie hakanie tylko ... okronżka ... o ... to jest prawidłowa nazwa ... czyli obhakowanie wkoło każdego buraka z zielska ... po jakimś czasie znowu sie pielito tak długo aż burak dorósł do jakiejś wi... wielkości ... na jesień chodziło sie z takim specjalnym ... to jest haczka ale ona jest taka płaska ... patrzcie ... nie ... jag jest ziemniak ... jag jest ten burak ... tu ma te czeńż nadziemnom to sie po prostu obcinało to ... bo kiedyś to robiono rencznie i zrzucano na takie kupki i to było zwożone i wtedy dopiero przyjeżdżała maszyna wybierała do... dolnom czeńść buraka ... w tej chwili jest maszyna że robi to od a do zet ... czyli i wybiera i obcina

Rosnący burak (fot. K. Wilkosz)

*i wszystko robi ... czeń nadziemna buraka przeznaczona jest do zwierząt ... kisi sie z formy tak zwane zielonki ... a czeń pod... ta gór... dolna czeń jest brana do cukrowni ... jeżeli mówimy o buraku cukrowym ... (Kłc); inne buraki po prostu jest tak samo [jak cukrowe] tylko jest przeznaczona ta wiadomo zielona czeń na kisenie a ta druga czeń zazwyczaj do krów ... do z... do jedzenia ... (Kłc) (Cze); zob. **bulwa, buraczek, ćwikieł**.*

burta przydrożna – ‘długi wykop służący regulowaniu nawodnienia łąk i pól uprawnych, po części porośnięty roślinnością, po części wypełniony wodą’: [przyrowy] to som burty przydrożne ... (Boj).

byczek [byćczek] – ‘młode od krowy płci męskiej’: [bukaty] to byćczki takie ... tak ... (PIW); to już może być jakaś jałówka byczek ... (Wil); zob. **bukat, byk, cielaczek, cielak, ciele, mleczak, żarłak**.

być nasranym – ‘mieć czegoś dużo, w nadmiarze’: *my tu mamy jeszcze pół biedy bo tu mamy [zboże] tam w tych syłach to ... już nóm mysz to tego nie wejdzie ale jak sie kiedyś miało na strychu ... to jak to sie mówi nasrane było tych kotów nieraz tego ... nie ... wszyskiego ... (Char).*

bydleńcy – ‘o oborniku – pozyskiwany z hodowli krów’: *obornik bydleńcy facho-wo ... [...] bo zawsze jag ojciec zawsze mnie uczył mówił: jak pod pyry będzie robił to weź gnoju od od ... bydleńcego ... bo ni ma parchy parchy ... [...] bydleńcy nie była ta pyra chorowała ... [...] ze świń sie nie nadawało tak specjalnie ... bo mówili że ... więcej grzybów z tego a od krów był zdrowszy ... (Wil) (Boj); zob. **krowieńcy**.*

bydło (bydło mleczne) – ‘zwierzęta hodowlane, zwykle krowy, byki, cielaki’: *poślad sie mówi ... o ... [...] no to było gorsze zboże ... no to było można ... ześrutować do ... do bydła ... czy do czegoś takigo ...*

to było gorsze ... nie ... (Bis); na drugi dzień ojciec wyruszył ... i w kierunku Dembłowo to jes gmina Mieleşzyn tutaj bo tam mieszkała moji matki siostra ... sama była na gospodarstwie ... [...] był jedyn koń tam i niedużo ilość bydła i świń i to już wiedziała że tam idzie to w dobrym kierunku ... nie ... i tam żeśmy zostali w tym Dymbłowie całom okupacje ... (Boj); tu w pełni to gospodarstwo w czasie okupacji istniało bo to było duże gospodarstwo ... tak że było bydła świńie tylko konie Rusczy wybrali ... bydło wybrali świńi wybrali też także że tutej co nie zosta... jedyn koń tylko został klacz która tam ... żrebag mały i była żreba sie wy... wyżrebiła i to był jeden koń ... (Boj); bojewisko to jesczy było tak że dawnij nie było tego cementu ... nie ... to ... to położyli tam dwadzieścia centymetrów dobry gliny i wtynczas tam wpuszczali tam z pińc sztuk bydła i to bydło chodziło w tym na tym bojewisku żeby udeptało dobrze ... te bydło ... i potym wyganiali to i wpuszczali owce bo owce miały drobne nóżki ... nie ... (Boj); dawniej to bo chodzi o w... dawniejsze czasy to bydło wpuszczano w taki popłón i tam one żarły przypuśmy dwa miesiońce w tym i miały od... co żyć ... nie ... (Boj); krowy ... no krowy ... bydło krowy ... [...] bydło ... no idziez oprzońtać bydło ... (Char); tag nauczylu te bydło i zawsze o jedny porze były spuszczone i se do stawku szły i sie [napily] ... (Char); był taki rzońd i tyn rzońd trza było zaś te liście zebrańd rycnie ... [...] na wóz na przyczepy przywieś ... i one służyły zaś ... to zakiszało sie ... służyły do bydła ... a korzenie dopiero później sie worywało ... (Char); no ... mamy bydło ... obierki wszystko zjedzom ... [...] no ... wszystko ... wszystko idzie do bydła ... (Char); no ... kiedyż jag hodowałem jesczy bydło ... to tak to miałem siano ale to na ogół robiłem kostke małom ... no bo poreńczniejsze ... można to przenies ... aaa ... jeżeli jes ten balot tak zwany okrońgły duży no to już trzeba użyć ... maszynie bo ... nie podniesie sie trzysta kilogramów ... (Gorz); bydło to było ... to były krowy ... bukaty takie ...

jałowice ... no bydło to ... (PIW); było mleczne ... no krowy krowy no krowy ... krowy mleczne ... no do bydła należom krowy jałowki ... [...] i byki ... to ... nie ... to jest bydło ogólna nazwa ... (Wil); sie buraki obcinało i sie liście wyrzucało ... na boki na rzeńdy ... [...] potem były zwożone i na przyzme były zwożone na plac koło gospodarstwa domowego które były przeznaczone na kiszonce dla bydła ... one sie kisily były obsypywane i ... przechowywane i zwierzenta miały ... krowy ... przede wszystkim zjadały te liście ... (Kłc) (Cze); zob. **krowa**, **trzoda**.

byk – ‘samiec bydła domowego’: moje wnuki roz jak były młodsze to zagłondały ... [...] babcia a czemu ta ten ta krowa ma takie duże jajka ... no jo mówię no bo to byg jes ... (Char); jak byłym inseminatorym pracowałem chyba z rok czy dwa lata to na takim dużym gospodarstwie zaprowadzili mnie do krowy ... i stanęło ich czterech ... dwóch z jednej strony z dwóch z drugiej strony krowy z dwóch z drugiej strony ogonem mi tak zaslonili prosze pokryć ... nie ... ja tu reńke wkładam i kurde co to jest ... nie ... zaś dopiro na dół i o cholera bym sie pomylił ... kazali mi byka pokryć ... (Char); ja jak byłem mały ... pani ... to ze siostróm ... ojciecz miał tu z dziesięć byków i po sto dwadzieścia świń ... (Wil); [krów] mlecznych było sześć na tym gospodarstwie ... przypuścmy sześć ... tak to jeszcze był przychówek tam ... jałowki byki to wszystko co

sie nie sprzedawało tylko sie hodowało ... nie ... to sie później sprzedawało ... albo krowa było zostawiało sie jałowka na krowe a a byki to tam sie sprzedawało ... no ta-ak dzisiaj sprzedajom byki ... nie ... (Wil); słuchaj ... majom tam sto byków czy tam ileż musi zasiać tam hektarów kukurydzy ... a tu tak te te kilka byków ... co tam mieliśmy tam cztery pięć byków jałowki ... to te liście z buraków zjadały te pływki te ... to te siano to wszystko ... i była tańsza produkcja ... (Wil) (Boj) (PIW) (Świ); zob. **buhaj**, **byczek**, **samiec**.

Młode byki (fot. P. i K. Jopa)

bystry – ‘o maści krowy i konia – jasny’: no biała [krowa] ... czy tam bystra ... ps... no pstra to nie bo już ma ... plamy ... biała ... (Char); zob. **ostrzy**.

bzykać sie – ‘o krowach – ploszyć się na skutek uciążliwego, zmasowanego ataku owadów kęszających, gzów bydłecych’: b.c. (Bis).

C

C

cedzić – ‘oczyszczać płyn, tu: mleko, przelewając go przez tkaninę’: *jag już udoiło jakomś tam iloż mleka pieńć czy szeż litrów to przelewała do tej kany ... w której sie cedziło żeby jakiś tam prószy nie było i wkładada to^m kane do zimnej wody żeby ostygło te mleko troche ...* (PIW) (Boj).

cedzidło – **1.** ‘metalowy przyrząd do oczyszczania mleka, składający się z sit i filtra z tkaniny spiętych obręczą lub z sit wkładanych jedno w drugie’: *przez to sitko przez to^m pieluche dopiro leciało mleko do ... tak zwanych ... kan ... czyli konwi ... i wtedy dopiro to ... było ... albo do ... sie odstawiło do mlecarni albo do ... do domu to ... do masła ... [...] no to jes to co cedzidło ... to sitko czyli cedzidło ...* (Char); *to^m gaze sie zakładało na takie cedzidło ... to take było sitko takie takie okrońgłe coś w rodzaju ... i takie sitko drobne jag od herbaty było i na to sie zakładało to^m to^m pieluche takom tetre ... nie ...* (PIW); zob. **lejek, sitko, sito**; **2.** ‘biała tkanina tetrowa w kształcie kwadratu, używana do przewijania niemowląt lub oczyszczenia mleka zwierząt gospodarskich’: [do oczyszczania mleka było] *sitko i ... i cedzidło ... tak zwana powoⁿzka ...* (Wil); zob. **gaza, powoⁿzka**.

cep – **1.** ‘dawne drewniane narzędzie służące do ręcznego młócenia zboża’: *można było młócić cepem można było młócić ...* (Bis); *cep to jes ... [...] no jo już nie używałem no ale ... ale wiem że do omłotu ...* (Bis); *u nas był cep ale zaginoł gdzież jeszcze był ... nie ...* (Bis); *to zwykli tam rolnicy ci gospodarze tymi cepami młócili to zboże i to nie byli jacyś fachowcy tam żeby jakaś brygada była tych co młóćo^m tymi ce... to zwykli ludzie młócili tymi cepami ...* (Boj);

nie postugiwałem sie ale żeśmy mieli te ce py ... i to tam został po dziadku po moim dziadku ale jag on sie nazywał t... to tutej ta czeńś tego to nie pamieⁿtam już ... by trzeba zapytać sie be... ale już też nie żyje ... papież bo on młócił też ... w ksionⁿrze czytałem że że poszedł tam do rolnika i mówi: co tu robisz ... no młóce ... a to cheⁿnie pomłóce i wzioł tego cepa i młócił ... (Boj); *cep to jez najprostsz maszyna do młócenia ... [...] to tyż sie z dwóch czeńści składał cep ... [...] to było złoⁿczone rzemieniem ... bo i kółko było ... tak ten cep dookoła musioł sobie ... [...] metalowe kółka tu na rzeminiach ... [...] te były drewniane i to pod wpływem uderzenia ... tyn kłos to te zboże sie omłócało ...* (Char); *no to mówimy o tym cepie ... to była najpors... najprostsz maszyna do młócenia zboża ...* (Char); *jeszcze pamieⁿtam jak dziadek pszenice nim młócił tym cepem ... [...] to jest cepisko ... a tutaj łoⁿczenie tem ... bo to było na skóre ... nie ... albo jak były te nowsze ... no jak kował w był we wsi to tu były łańcuszki takie ... nie ... bo to było skuwane ... a żeżeli nie to były na skóre normalno^m ... [...] to [cepisko] zawsze wiem że to było takie tam miⁿkie drzewo ... wierzba brzoza takigo tam ... wiem że z miⁿkiego drzewa to ro bili ... nie ...* (Char); *dawniej dawniej były cepy ... czyli te był taki kij z pewnym gumowo^m końcówko^m czy albo drewniano^m i sie trzaskało zboże po to żeby oddzielić ...* (Kłc) (PIW); zob. **cepy**; **2.** ‘młócząca część cepa’: *reⁿkojeść ... no bo ... kij który ... cep był i kij ...* (Kłc); zob. **bijak, cepisko**; **3.** ‘przen. o mało rozgarniętym człowieku’: *jak sie zapyta o cep to może pokaże kolege z ławki ...* (Cze).

cepiarz – ‘ten, kto młóci cepem’: *cepiarz ... kurde ... cepiarz ...* (Char).

cepisko – ‘młócaca część cepa’: *to jest cepisko ... [...] to zawsze wiem że to było takie tam minke drzewo ... wierzba brzoza takigo tam ... wiem że z minkiego drzewa to robili ... nie ... [...] tak sie zahaczała skóra ... no to tak bombało ... nie ... (Char); zob. **bijak, cep**.*

cepówka – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: *skoro ... mówimy o tyh maszynach ... kolcówka tam ... no nie ... nie przychodzi ... szrokobitka jeszczy tam ... cepówka chyba jakaś była też ... potem zaż już przyszły mechaniczne ... no to one ... młóciły w tyn sposób że ... były napędzane głównie ... kieratym ... (PIW); zob. **kolcówka, kolczatka, młockarnia, młóciarnia, szerokobitka, sztyftówka, warmianka**.*

cepy – pl. tant. ‘dawne drewniane narzędzie służące do ręcznego młócenia zboża’: *cepy ... capa może tyż no ale ... raczyj cepy ... [...] no to jest cafy ... cafy trzonek taki ... [...] krótka czyńść cepów ... no jak się... bijak czy co ... (Bis); cepy ... cepy to do młócenia zboża ... (Char); zacznijmy pierwsze uod pradziaków ... [młócili] cepami ... młóciarniami ... później kombajnami ... (Wil); zob. **cep**.*

chapnoć – ‘ukraść, zabrać’: *każdy jedyn rzeźnik gdzieś tam pracował w jakiś tam zakładach młnsnych ... w których gdzieś tam zawsze coś tam ... chapnoć ... (Char); zob. **porwać**.*

chemia – ‘sztuczne środki ochrony roślin i pól, produkowane na bazie rozmaitych związków chemicznych’: *herbicydami [niszczy się chwasty] ... chemicznie ... przeważnie dzisiaj sie ... sto... stosuje tylko chemie ... nie stosuje sie dzisiaj repcznego takigó ... usuwania ... tam w ogródku przydomowym to tak ... ale ... a na dużych powierzchniach ... no niestety ... weszliśmy w chemie ... (Char); no ... myszy ... mysz ... szczura trudniej łapać ... no ale som łapki*

*teraz można łapać ... lub truje sie po prostu ... chemia ... (Char); zob. **oprysk**.*

chleb – ‘podstawowe pieczywo, wchodzące w skład posiłków przywożonych pracującym na polu w okresie wzmózonych prac rolniczych’: *a to normalny chleb był i kawa zbożowa była [na polu] ... [...] z mlekiem ... kawa z mlekiem a chleb z no ... kogo na co było stać czy ze smalcem samym czy obłożone miał czy z marmoladom dostał ... (Boj); śniadania ... to były na polu ... nie ... zazwyczaj to był chleb ... kanapki ... nie ... chleb kanapki ... to co było ... nie ... i ser i tam jakieś ... tam ... wendliny czy swoje czy kupne ... czy pomidor czy ogóryk ... [...] no kosz chleba ... nie ... (PIW); zob. **skiba, sznytka**.*

chlew [chlyw] – ‘pomieszczenie, w którym przebywają zwierzęta gospodarskie’: *[słomę przechowuje się] w stogu ... albo w stodole albo na strychu na chlywie tyż by było pod ryńkóm ... (Bis); [owce były] tu w chlewie ... [...] przecież ... duży chlew to wszystko ... no ... dużo mieliśmy ... [...] teraz ... Unia weszła i wszystko puste stoi ... (Bis); to jes zbiornik na gnojówkę przy chlewie czy oborze ... (Bis); chlew to jest pomieszczenie do trzody chlewnej ... (Boj); idź do chlywa ... (Char); chlew ... to właśnie tam przebywajóm świnie ... (Char); chlyw to też jes budynek ... gdzie som świnie ... chlywnia ... bo jez obora ... tam gdzie som krowy ... chlewnia tam gdzie som świnie tylko że ... bydź może świniarnia czyli ... świnie opasowe chlewnia czyli maciory prosie^{nta} i ... w sumie tak chyba ... (Char); zob. **chlewnia, chlewnik, świniarnia**.*

chlewnia – ‘pomieszczenie, budynek, w którym przebywają wyłącznie świnie’: *chlyw to też jes budynek ... gdzie som świnie ... chlywnia ... bo jez obora ... tam gdzie som krowy ... chlewnia tam gdzie som świnie tylko że ... bydź może świniarnia czyli ... świnie opasowe chlewnia czyli maciory prosie^{nta} i ... w sumie tak chyba ... (Char);*

bo chlew to mi sie tak dawnij mówili ... na to ... że do chlewni idóm ... (Char); w telewizji pokazujóm czasami ... nie ... jak pójdzie te te nowe chlewnie ... (Wil); mogóm być teraz [patyki] jak to w tyh nowoczesnych chlewniach jes że jakiś tam ... metalowe czy stalowe konstrukcje w to jakieś płyty z tworzywa sztucznego som zamontowane ... (Cze) (Boj); zob. **chlew, chlewnik, świniarnia**.

chlewnik – ‘mały chlew’: mały chlew to ... chlewnik ... (Char) (Boj); zob. **chlew, chlewnia, świniarnia**.

chłop – 1. ‘mężczyzna pracujący na roli i w gospodarstwie; rolnik, gospodarz’: zawsze była kosa i jes do dziś kosa ... no jes pierwsze narzędzie do rolnika od wiosny do jesieni chłop musi kosić ... (Bis); tak wcześniej jechały te chłopcy rano no to już tam o siódmej to już na pole leciał ... zaś te drugie śniadanie chytnie zjadł ... no i tyn obiad tyż przyjeżdżali do domu ... no jak było wieńcyj ludzi no to trzeba było zaniesić ... nie ... [...] najprzód uszykowadź i razem z nimi jeszczce robić ... (Char); zob. **gospodarz, rolnik**; 2. ‘mężczyzna’: no to ta [kosa] dużo odsadzono za duży konnd miała i óna sie cinżko kosiła ale za to wincy skoślił ... ale to musioł być mocny chłop ... (Bis); no a dzisiaj jez równo... nou... nou... równouprawnienie no to ... chłop nie bydzie obiadu gotowół bo mówi ... dzisiaj ty jutro ja ... nie ... (Char); był chłop metr sześćdziesiónd i był chłop metr dziewięnddziesio^{nt} ... nie ... i on ja bym wzion to^m kose od tegó metr sześćdziesio^{nt} to musiałby tak ... chłopicho jak było ten ... no to se kose dorobił ... nie ... i ten ... no to to i mówie dla młodych dla potomnyh opisy naprawde to to som ciekawe ciekawe sprawy ... (PIW); zob. **chłopek, chłopicho, facet**.

chłopek – ‘zdr. od: chłop’: to w zależności ʷod kosiarza ... jak był wysoki ... to ... miał to^m czeńść która ... je tam ... ʷod ro^{nczki} do k^ʷosy ... mogła być dłuższa ... a jak był mały

chłopek to ni mógł tak boby miół za cienżko ... bo to jes... tak jak waga działa ... nie ... przeciwwaga ... (Wil); zob. **chłop, chłopicho, facet**.

chłopicho – ‘zgr. od: chłop’: był chłop metr sześćdziesiónd i był chłop metr dziewięnddziesio^{nt} ... nie ... i on ja bym wzion to^m kose od tegó metr sześćdziesio^{nt} to musiałby tak ... chłopicho jak było ten ... no to se kose dorobił ... nie ... i ten ... no to to i mówie dla młodych dla potomnyh opisy naprawde to to som ciekawe ciekawe sprawy ... (PIW); zob. **chłop, chłopek, facet**.

chować – ‘utrzymywać zwierzęta, tu: nutrie, w dostranie poprzez zaplanowaną opiekę, żywienie, rozwój itd.’: nutrie na przykład też to niektórzy mieli ... to już to bardziej zwierze futerkowe też które tam dawali posiłki wszystko i potem szły na ubój ... nutrie też chowali ... (PIW); lisy chowali też no tutaj niektórzy na Kolonii na przykład taki pan miał też lisy ... hodowla lisów ... nie ... (PIW); zob. **hodować, wyhodować**.

chów – ‘hodowla’: tam [na fermach] nie ma kogutów ... [...] to koguta ni mo i ni majóm tyj przyjemności ... a jeżeli przy takim domowym chowie no to som żona tutej mo ... (Char); kiedyś kury do... babcia mówiła że nawet do dziesi^{nciu} lat przeżywały ... [...] ale ze swojgo chowu ... (Char).

chwast [chwośt] – ‘roślina rosnąca dziko pośród upraw’: jak trawie zasiejesz to zawsze chwast jest ... nie ... a tu jag opryskoż i potym tego mocznika napiernicy a potem stale jeździ z kosiarkóm no to nidz ni ma ... (Char); piersze było właśnie ... przehakanie ... zaś było przerywka trzea było zostawidź jednygo buraczka ... i na końcu była okro^{nzka} tak zwane podsypywanie buraka ... to były trzy rzeczy trzea było przy burakach zrobidź i oprócz tego ... poz... pozbyć sie chwastów ... nie ... (Char); oranie uprawianie no i później

przed sianem buraków jeszczy sie pryska-
to na chwasty bo to przedwschodowo sie
robiło no i później siewnik ... (Gorz); no to
najpierw sadzenie później obrobienie ob-
radlowanie żeby były te stożki tak zwane ...
później jag jest chwasty to sie je opyla
haczkami z chwastów ... (Bis); każdy mówi
chwasty chwasty ... (Char); jeszczy bron-
ki ... sie używało ... późni jak ... zboże wze-
szło ... powschodziło ... wtenczas ... jak tak
trozke obeschło ... ładnie ... i było zboże
nie ... nie za duże jeszczy ... tymi brónkami
sie jechało ... i te bronki ... niszczyły
chwast ... dawały tam powietrze ... to zbo-
że potem zagało ... i ... nie było oprysku
przecież tag jak teraz ... (PIW); do skarmia-
nia tyn poślad ... bo to było takie ... zb...
poślad to było ... i troche zboża ... i w tym
pośledzie (!) były ... pośle... tyn poślad za-
wierał w sobie tam ... jakieś chwasty nie-
chwasty ... to tyż skarmiano to ... nie ...
(PIW); no bielica kamosa skrzyp ... jest
dużo tych tam tych chwastów ... perz po-
spolity trudny do wytempnienia ... (Kłc); wy-
pelić chwasty ... [...] polne ... to som polne
i też je można na przykład zebrać wew na-
czynie ... w kosz wyrzucić na kompostow-
nik ... one nastempnie tam skruszejom zgni-
jom zmurszejom i wtedy jest tego ... (Kłc);
zob. **badyl, zielsko**.

cieczka – ‘okres płodności (lub jego
część), w którym samica krwawi z dróg
rodnych; tu: o suce psa i owcy’: to [kry-
cie] w jednym dniu nie było bo to by róż-
ne były ... te cieczi u tyh owiec ... były
w różnym terminie ... nie ... ale to z reguły
sie zakończyło ... tak wrzesiń przy... no ka-
wołek października ... jesz... i to było wszy-
sko ... że przez miesio^{nc} ... no to miały s...
a ... zbytnio sie nie wysilały z reguły tam ...
(Bis); ciecza tu ruja inaczy ... (Char); my
mieli my takiego psa ... dostaliśmy od ku-
zyna ... taki ... wielki ... a to był jakiś ... ra-
sowy ... to wie pani co że ... na przykład
tam gdzieś ... była ... zaaa... tym ... za ...
tym naszym lasym tam od od ... do Świ-
niar sie jechało ... [...] jakaś ciecza

u suki ... [...] gdzież jakoś ciecza u s... to
on potrafił zez budom lecieć ... wie pani
co? ... normalnie nie dalim rady ... (Char);
cieczka no to piez ma tom swojom tak
zwanom ruje ... nie ... ten okres który tam ...
u suki ... (PIW); zob. **okres, ruja**.

cielaczek – ‘zdr. od: cielak’: siara ... [...] po-
jono nio^m cielaczki zaraz po urodzeniu ...
(Boj); to sie nazywa siara ... to siare to jest
tylko wyłocznice dla cielaczka ... (PIW); na
młode ... no cielaczek mały ... (Wil);
zob. **bukat, byczek, cielak, ciele, jałówka,
mleczak, żarłak**.

cielak – ‘młode od krowy’: siara ... [...] to
to było typowo ... dla cielom^t ... [...] to sie
cielakowi dało ... nie ... (Char); w gospo-
darstwie takim sie nie zabijało ... takich ...
cielaków czy tam krów ... (Char); jeżeli ...
warunki bytowe... naświetlenie ... pasza ...
odpowiedni czas krycia ... jakoż nasienia
jakoś tego pobierania ... i to wszystko
wpływa ... na ten efekt końcowy ... bo tu
jeszczy przy ... lochach ... jes problem
z ilościom^m prosió^{nt} ... tag jag u krowy ... jes
tylko ... efekt że tam ... bendzie ten jedyn
cielak chodzi tylko o tego cielaka ... a tutaj
jeszczy chodzi żeby była odpowiednia
ilość tych prosió^{nt} ... nie ... (Char); cielak
to jak sie krowa świeżo ocielila to było
pierwsze mleko siara ... (PIW); z cielaka
to była chyba ta kulka tylna ... szynka to
była ... (Wil) (Bis); zob. **bukat, byczek,
cielaczek, ciele, jałówka, mleczak,
żarłak**.

ciele – ‘młode od krowy’: ciele piłotm
siare właśnie ... (Char); zob. **bukat, byczek,
cielaczek, cielak, jałówka, mleczak,
żarłak**.

cielen^{nc}cina [cielen^{nc}cina] – ‘mięso z cielaka’:
b.c. (Boj) (Bis) (Char) (PIW) (Wil).

cielenie sie – ‘wydawanie na świat potom-
stwa przez krowę’: b.c. (Boj) (Char);
zob. **ocielenie, wycielenie**.

Cielę (fot. N. Nowakowska)

cielić się – ‘o krowie – wydawać na świat potomstwo’: *no jak [krowa] chce się cielidź no to to się kreńci takie takie ... no objawy jakieś som ... nie ... (Bis); poród od krowy odbywa się tyłem ... pokazujom się nózki ... cieli [się] ... (PIW); myśmy tak mówili ... sośiad chodź pomóc bo mi się krowa cieli ... bo się pomagali ... nie ... jeden drugiemu ... (Wil); zob. **ocielić się**.*

cielna – ‘o krowie – spodziewająca się potomstwa’: *zacielona ... [...] to jes krowa cielna ... (Char) (Boj) (Wil); zob. **zacielona**.*

cienty – ‘o psie – ostry, agresywny’: *to był sz... sznaucaer ... [...] był cienty ... cienty był ... [...] mońdry przede wszystkim ... kurczaka jak boljer wyleciał ... tam wkoło ... mój mońż mówi: niech se polata ... a za chwile patrzymy ... a ón ... chap! ... kurczaka nie było ... (Char).*

cięższy [cięższy] – ‘cięższy’: *brony som cięższe a bronki som lżejsze ... (Bis); jeszcze miał takie cięż... cięższe ... śred-*

nie ... późni cięższe do jakiś ... przed sie-wem się bronowało kiedyś jak nie było jeszcze tych ... nowoczesnych tych maszyn ... nie ... narzydzi ... (Wil); kamień jes cięższy wod ... od ziemniaka ... nie ... (Wil); to jes haczka taka większa jak ... cięższa ha... motyka ... to jest ... cięższa ... (Wil).

ciężniczek – ‘zdr. od: ciężnik’: *korzenie [buraków] dopiero później się wyorywało ... i dopiero trza je było zawieź do cukrowni ... albo na skup ... najpierw na na ... na kolej ... jak tu kolej była drogów jeszcze nie było to ... późni przeważnie na kolej na wagonny ... nie ... w latach międzywojnych to wozili na wagony a później już były ć... zaczęły ciężniczki to już się wozilo do Gniezna ... ale najpierw się wozilo wszystko na wagonny ... (Char); zob. **ciężnik**.*

ciężnik – ‘pojazd mechaniczny o dużej sile pociągowej, napędzany silnikiem spalinowym, przystosowany do ciągnięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez

własnego napędu, także do napędzania niektórych maszyn': [siano trzeba] roztrzonność ... [...] widełkami albo albo tym ... ro... taki rozrzuć jez na ciongnik ... (Bis); teraz sóm odwracalne bo kiedyś to raczej ih nie było ... ale teraz to jeszcze odwracalne na ciongnik zawieszane i sie odwraca i sie jedzie tym samym bruzdom i w te i z powrotem ... (Bis); pługów ... jednoskibowe dwuskibowe trzyskibowe ... zależy do czego ... sóm zahoczane ... czy do ciongnika czy do koni ... (Bis); czasami jak żona wypuści [kury] to jak czasami sie opre o ciongnik to tam widadź jak ta hierarchia jez ustalona w takim stadzie ... (Char); no lata osiemdziesiąte no to to faktycznie duży ciongnik na gospodarstwie to był uznawany ciongnik gdzieś w przedziale ... nie wiem ... sześćdziesiąt osiemdziesiąt czy tam dziewięćdziesiąt koni mechanicznych ... to był wtedy duży ciongnik ... a dzisiaj praktycznie taki ciongnik ... o tej mocy to jez uznawany że taki ... to taki tam podwórkowy ... a duży ciongnik to jes ... nie wiem ... no ... sto pięćdziesiąt z dwieście koni ... w większych gospodarstwach no to wiadomo że tam będzie i trzysta czterysta koni mechanicznych ... (Cze); ludzie którzy mają małe plantacje naprawdę be... gdzie ciongnik nie nawróci żadna maszyna nie nawróci koszo [kosą] ... i trawa jest bardziej ścięta wyrównana ... a od maszyny ... ona jest taka ... taka poszarpana ... tak jak kosiarka ... nie ... (Kłc) (Wil); zob. **ciongniczek, dżondil, traktor**.

cugle – 'część uprzęży; sznur lub rzemień przywiązany z obu stron do uzdy i służący do kierowania koniem w zaprzęgu': no tak to [źrebak] nawet był najpierw tresowany żeby chodził ... chodził przy mło... przy starzy swojej matce kobyle i potem był zaprzęgany do wozu i miał cugle te lejce i tam kierowano nim oprowadzali go ... (PIW); zob. **lejce, lecka**.

cukrownia – 'zakład produkujący cukier': korzenie [buraka] dopiero później sie wy-

orywało ... i dopiero trza je było zawieźć do cukrowni ... albo na skup ... (Char).

cynaderki – 'jądra prosiąt usuwane podczas kastracji': kot to mo dobrze bo kot dostaje zaś ... cynaderki ... co trzy tygodnie ... do oporu ... tera dostał tyle że nawed nie zjad wszystkiego ... [...] wi pani co to sóm cynaderki? ... jajka od ... przy kastracji ... prosiót ... (Char).

czapigi – 'część narzędzia służąca do trzymania; tu: rączki pługa': czapigi kiedyż mówili ... [...] czapigi ... jak mój ojciec mówił trzymaj jak pług był rencyzny no jak mnie jeszcze uczył tak pwa... to trzymaj dobrze te czapigi ... nie ... to rączki ... nie ... (Wil); zob. **renkojeść, ronczka, uchwyt**.

czarny [czorny] – 'o upierzeniu kury – najciemniejszy z kolorów, taki jak sadza lub smoła': [kury mamy] brązowe przeważnie ... kiedyż mielim takie czorne ozdobne a tero już ni mamy ... [...] koguta białego ... (Bis) (Boj) (Char) (PIW).

czerwononóżka – 'rasa kury o czerwonych nogach': ja mam rasowe [kury] tu zobocz pani jakie móm rasowe ... kurczak ... no zobocz pani ... jakie mo nogi ... no ... ten też tutej zobocz jakie majom nogi zobocz pani ... [...] no bo to som i zielononóżki i czerwononóżki ... (Char); zob. **kura**.

czerwony – **1.** 'kolor określający umaszczenie niektórych zwierząt; rudy, rdzawy': [krowa] łaciata to łaciata ... tag mówili ... czerwono ... czerwona ... była biała ... (Char); no to te som te nizinne jakieś ... to som rasy objęte ... te te krowy som takie czerwone ... (PIW); ty będzie miała [krowy] z importu jakieś tam tylko czerwone ... [...] ta czerwona sie mówiło abo sie imie miała nadane ... (Wil) (Bis) (Boj); **2.** 'kolor włosów; rudy, rdzawy': tyn oficer niemiecki tak szedł i tak sie przygłodał na te rodzi-ny ... no i o dziwo że bardzo dużo to wywieźli tam w różne strony wywozili na po-

ciongami tych ludzi to ... a do ojca doszedł i powiedział czy jak puści go czy on m... tom rodzinie bo sześcioro dzieci było że ty bracie byli starsi ale siostry to i i ja z tom najmłodszom siostróm byliśmy mali ... czy na nich zarobi ... a on jeszcze podchodził do tego Niemiec że my żeśmy mieli czerwone włosy ... pani to to była wyrafinowana polityka niemiecka ... bo też taka rodzina była tam w Budziszławiu to jest gmina Rogowo ... blond były te dzieci to wywieźli ich do Niemiec ... tych całom rodzinie tylko jedno w drodze zmarło z zmarło ... bo to w tych wagonach ... i i dlatego my żeśmy tu zostali nie byliśmy wywiezieni czy tam gdzieś tam do do get czy tam jak to nazywano ... tylko żeśmy wypuścili ojca i rób co chcesz ... tak powiedzieli ... (Boj).

czochrać się – ‘drapać się’: krowa czochra sie koło niej [zagrody] ... a świnia ... nie wiem jak to nazwać ... (Wil); zob. **drapać się, szudrać się**.

czoupa – ‘środkowa część stogu’: no stóg stawiano przeważnie u naz okrogły na

środku była ... czoupa i i wtedy dopiero do tej do dostawiano dalej ... (Boj); zob. **baba, pień**.

czubek – 1. ‘najwyższa część konstrukcji dachu’: [snopki w stodole] to sie pod dach aż kładło ... [...] ile komu siły starczyło to do samygo czubka ... wtedy był czubek ... (Bis); 2. ‘najwyższa część stogu’: stóg ... [...] no albo ... kwadratowe i z czubkim albo albo okrogłe ... [...] a gdzie tam stóg wew słup wew stogu holender ... (Bis); [stodoła] albo z deseg albo murowana ... [...] no to taki jest ... kwadrat jedynie ... i czubek ... (Bis); 3. ‘spiczaste zakończenie niektórych elementów w konstrukcji prostych narzędzi i maszyn’: radło to ma czubeg i bo... i boczne pióra ... (Boj); do tegó grzo^odziela [w radle] były przymocowany ... skrzydła i czubek kt... który cioł tam ... gły^oboko wchodził ... nie ... (Wil) (Bis).

czyszczalnia – ‘maszyna do oczyszczania wymłóconego zboża z plew i pośladu’: b.c. (Wil); zob. **młynek, petkus, plaper, wialnia**.

Ć

Ć

ćwikieł – ‘roślina okopowa uprawiana na polu, charakteryzująca się okrągłym lub wydłużonym korzeniem o ciemnoczerwonej barwie; tu: przeznaczona na karmę dla zwierząt’: *to jes głównie [przyczyna kolki] ... jedzenie ... zła ... tam ... zła dieta ... czasym sie ... no ... nie wim ... pyrki całe*

*daje konióm czy tam inne rzeczy które ... kóń tego nie przetrawi ... [...] no musiał mieć pokrojone tam tó^m ćwikieł czy tegó ... (Char); jak była ... piwnica to była tak ... albo ćwikieł przechowywana to na ten okres taki zimowy że ... nie trzea było iść do kopców ... nie ... (Char); zob. **burak**.*

D

dach – ‘tu: część konstrukcji stodoły chroniąca wewnątrz przed zamknięciem; dawniej dachy były kryte słomą lub trzcina, u bogatszych gospodarzy – dachówką’: [sнопki w stodole] *to sie pod dach aż kładło ... [...] ile komu siły starczyło to do samygo czubka ... wtedy był czubek ... (Bis); te sochy powstały i potem zakładali te kozły co już szły na dach [stodoły] to też mocne fachowcy to byli odpowiedni fachowcy ... no i wtenczas to zależy kto na co było stać ... jak kogoś stać było na dachówkę cymmentowóm to przykrył dachówkóm cymyntowóm a jak kogoż nie było stadź no to słomom krył ... (Boj); budowa stodoły ... no zazwyczaj mówie jest drewniana ... czensto nawed na polach sie znajduje takie coś że jest tylko ... som nie ściany tylko som cztery narożniki i dach ... też takie robiom ... to kiedyś były ... (Kłc) (Bis).*

darcie piór – ‘oddzielanie miękkich części piór od ich rogowej osi w celu przygotowania wypełnienia poduszek i pierzyn; zwyczaj ten zanikł w latach 70. XX w., dziś jedynie jest odtwarzany; darcie piór integrowało kobiety z danej wsi, które spotykały się w jednym domu i wspólnie wykonywały tę pracę, śpiewając i rozmawiając; zakończeniu darcia pierza towarzyszył poczęstunek – alkohol i przekąska’: *darcie piór ... [...] no to jest właśnie to ... odłoczenie piór od tych grubszych piórek ... tych drobniejszych od grubszych ... [...] to sie tag oddziela ... i zostawia sie te te ostre pióra ... po prostu wyrzucajo^{nc} to ... (Boj); zob. **pierzak**.*

daszek – ‘tu: zadaszenie studni’: *u nas to był taki kołowród i łańcuch [przy studni] ... wiadro sie spuszczało i sie wykre^{nc}cało wodę ... nie ... na łańcuchu ... nie ... był da-*

szek ... czasym był taki domek zamykany że[by] dzieciaki gdzieś tam nie wpadły nie wlażyły ... nie ... (Cze).

deczko – ‘część spodnia, od której wikliniarz rozpoczyna wyplatanie koszyka; dno, denko’: *właśnie do wikliny to nawet ... tutaj somsiad to miał takie tylko takie kopytko coś takiego jak to ... no to miał że jak ten wielkość tego koszyka ... że ... no ... że miał tylko te deczko i zaś ... to różnie było bo czasami tak zaczął mniejsze zrobić tak ... nigdy koszyk taki wiklinowy nie był jedyn podobny do drugiego ... (Char).*

deptać – ‘o kogucie – wskakiwać na kury w celach prokreacyjnych’: *ale mi sie wydaje że jak kogut depce [kury] to wszystkie po kolei która tam mu sie nada ... (Char); tag jag u nos sie oglo^{nc}do no to widać że óne no ... że w kurniku tak sie nie depcom ale jak sie wypuści na dwór to depce jak diabeł a tak słyhadź jak ... pieje ... (Char); kokot ... nie niesie jajek tylko pieje i ... [...] no ogon taki ma ... puszysty ... [...] no i depce te kury ... nie ... [...] zapłodnio jajo ... (Świ).*

dera – ‘rodzaj kołdry do przykrywania konia’: b.c. (PIW); zob. **derka**.

deresz – ‘umaszczenie konia – biało nakrapiany’: b.c. (Boj).

derka – ‘rodzaj kołdry do przykrywania konia’: *derka to koc do przykrycia konia ... (Boj); to były specjalnie koc robili to ... derka mówili niektórzy ... (Wil) (Bis) (Char); zob. **dera**.*

dmuchawa – ‘maszyna wciągająca zboże, słomę, siano itp. za pomocą zasysanego

powietrza': [w kuźni] była taka ... dmucha-
wa jak nie było jeszcze prądu to ... to był
taki miech ... i jeden co dawniej to tak dmu-
chał ... tak jak jak harmonia ... nie ... żeby
te[n] ogień sie palił i żeby to rozgrzać to
żelazo do ... do czerwonego ... nie ... (Wil)
(Bis); zob. **miech**.

do – 'dla': kosa ... no jes pierwsze narze-
dzie do rolnika ... (Bis); lucernia była ... i ...
i i okopowe były na zime ... i marchew do
jagniót ... to ... no ... (Bis); chlew to jest po-
mieszczenie do trzody chlewnej ... (Boj);
[ziemniaki] z tom dupkom no te małe szły ...
od razu do parowania ... dó ... do świni ...
nie ... (Char); [liście buraka] to zakiszzało
sie ... służyły do bydła ... [...] ... [...] no ...
wszystko ... wszystko idzie do bydła ... (Char);
poidło do bydła przeważnie do owiec ... to
były kamionki ... (Char); no tam do somsia-
dów do rodziny zawsze zostawiam troszke
[ziemniaków] ... nie ... (Gorz); [kosisko]
przez to było wyrabiane na ... do każdego ...
każdy dorabiał do siebie kose ... (Gorz);
brukiew do bydła sie siało ... (PIW); mama
tom kure ugotowała i do psów ... (PIW);
kwoyto a do kwoni sie mówiło złób ... (Wil);
[słomę] robi sie w baloty które później no
jez jako ściółka do zwierząt ... albo w tej
chwili palom w piecach ... nie ... (Kłc); zielo-
na czeńź [buraka] na kiszenie a ta druga
czeńź zazwyczaj do krów ... (Kłc).

do ciemka – 'do późna': bo to nie było tag
jak dziś jedyn dzień i zaorane ... dwa tygo-
dnie orol ... czy tam szalowoł ... pare dni to
trwało ... i jag już skończył to oranie to
wziol wyczyścił nasmarował ... rano o siód-
mej jechał na pole ... przyjeżdżał na obiad ...
i tam do ciemka znowu siedział na tym
polu ... (Char).

dochodzić – 'o zbożu – dojrzewać': ziarno
musi być tag no w... wysuszone do do
dwanaście procent wilgotności a jag one
szły w snopki w stogi to one mogło mieć
więcej bo one dochodziło w tyj stodole
czy w tych w tych sztygach czy w sto-

gach ... to poczołtkim lipca żniwa sie roz-
poczynały ... (Boj); zob. **dojrzyć, dojrze-
wać, dosychać**.

doić – 'pobierać mleko z wymienia kro-
wy': kiedyś to doili reńcami ... a nie dojarka-
mi ... teraz dojom dojarkami ... (Bis); doi sie
dojarkami mechanicznymi ... (Boj); sko-
tarz ... no to jes ten co ... doi krowy ... nie ...
[...] to był specjalny człowiek który ... na-
wet ... zarobkowo doił krowy ... (Char);
małe gospodarstwa to nie tam jednom dwie
krowy ale już taki większe były dziesięć
piętnasto dwadzieścia krów do dojenia
i musioł ... dwóch ich doilo ... to ... tam ...
musieli sie ogarniać żeby to wydoić ... ale
to byli spece ... to byli fachowce ... tam doil
szybciej jak dojarka ... (Char); krowy to były
dojne no to kiedyś to były reńczne a potem
zaż udoskonalone było i kupił ojciec dojar-
ke i te krowy były dojone dwa razy dzien-
nie ... rano i wieczorem ... (PIW); [do doje-
nia mama] zakładała fartuch takom zapas-
ke ... miała takie wiadro ... i miała konwie
takom z sitkiem ... zakładała na to takom
gaze i takom kwadratowom pieluche jakby
z tetry na to i poszła krowe doić ... na sie-
dzonco na takim małym taborecie ... (PIW);
zob. **udoić**.

dojarka – 1. 'kobieta, która doi krowy':
b.c. (Wil); 2. 'urządzenie do dojenia krów':
doi sie dojarkami mechanicznymi ... (Boj);
dzisiej som dojarki ... które som tak ... i ... do-
jóm w te konwie ... [...] elektrycznie ... [...] i
som prze... przewodowe czyli bezpośrednio
leci rurami do ... do zbiornika ... tam jes
zbiornik ... pięćset tysiołc do dwóch tysiecy
litrów ... i w tym zbiorniku sie to mleko ...
bezpośrednio ... [...] muszom być te cztery
kubki udojowe ... że ... tyn ... cz... bez czło-
wieka to sie nie obejdzie ... musi jednak ...
ktoż im te kubki założyć ... automatycznie
sie ściongajom same ... ale założyć trzeba ...
ktoś to musi zakładać ... no ... (Char); kro-
wy to były dojne no to kiedyś to były reńcz-
ne a potem zaż udoskonalone było i kupił
ojciec dojarke i te krowy były dojone dwa

razy dziennie ... rano i wieczorem ... (PIW); małe gospodarstwa to nie tam jedno^m dwie krowy ale już taki wiⁿksze były dziesięć piętnasto dwadzieścia krów do dojenia i musioł ... dwóch ich doilo ... to ... tam ... musieli sie ogarniać żeby to wydoić ... ale to byli spece ... to byli fachowce ... tam doil szybciej jak dojarka ... (Char); no ja [dojono] reⁿcnie to wiadro ... a jak dojarko^m to już była spożywcza kana ... (Wil); dojarek nie było kiedyś do kupienia tak żeby sobie zawsze ... trzeba było czekać w gminie ... były bez żadnej struktury ... [...] przydziały ... [...] rozdzielał mnie tam ... nie ... człowiek któremu sie dobrze podobał to miał przydział ... teraz to^m dojarko^m ... to już tak zachodze ... pani ... [krowa] mnie kopie ... to niek^tóra kopała nie dała sobie strzyków założyć to kopała i to jej zrzuciła te strzyki to to ... nie ... (Wil) (Bis).

dojarz – ‘mężczyzna, który doi krowy’: krowiarek no to by mógł być tyn ... [...] tyn co ... co oprzoⁿto ... co co może doi ... czy ... nie to raczej powinien być dojarz ... (Bis) (Wil); zob. **Baca, krowiarek, pasterz, pa-stuch, skotarz.**

dojenie – ‘pobieranie mleka z wymienia krowy’: małe gospodarstwa to nie tam jedno^m dwie krowy ale już taki wiⁿksze były dziesięć piętnasto dwadzieścia krów do dojenia i musioł ... dwóch ich doilo ... to ... tam ... musieli sie ogarniać żeby to wydoić ... ale to byli spece ... to byli fachowce ... tam doil szybciej jak dojarka ... (Char); wzioł sie [rolnik] za krowy ... a tam żona za świnie ... nie ... dojenie to tak ... do do ósmyj ... czy do siódmy musieli być wyrobieni ... nie ... (PIW) (Boj) (Wil); zob. **udój.**

dojrzały – ‘o zbożu – gotowe do zbioru’: [zboże] musi być dojrzałe ... twarde ... [...] dobre do koszenia ... no ... (Bis); poczoⁿteg lipca przeważnie sie zaczynały żniwa ... bo dzisiaj może nawet dwa tygodnie później sie zaczynają^m bo musi być mocno dojrzale to zboże ... (Boj); jag jest [zboże] doj-

rzale to sie kosi ... (Char); zboże nadajoⁿce sie do koszenia ... no dojrzałe ... dobre ... dobre ... (PIW) (Wil).

dojrzeć – 1. ‘o zbożu – być gotowym do zbioru’: ta vegetacja ruszyła i to zboże dojrzalo to dojrzew... dojrzalo i przy... cho... nazywało sie to dokładnie żniwa ... (Boj); zob. **dochodzić, dojrzewać, dosychać;** 2. ‘o sianie – być gotowym do zbioru’: [trzeba] poczekać żeby jeszcze [siano] dojrzalo i dopiro wtedy ze... już z tych kop zabiera sie do st... do stodoły jakby to tag określić ... (Bis); zob. **dojrzewać;** 3. ‘o roślinach strączkowych – być gotowymi do zbioru’: na poplon ... może być ... czekaj co ... wszystkie rośliny stroⁿczkowe ... one nie muszo^m nawet dojrzeć ... (Kłc); zob. **dochodzić, dojrzewać, dosychać.**

dojrzewać – 1. ‘o zbożu – stawać się gotowym do zbioru’: to zboże rośnie no to ... to mówi tak było mówione i jest to do dzisiaj że że one ... dojrzewa ... [...] dojrzewa ... bo to ... wyrosta wysoko tam metr czy i wiecej i kłosa sie pokazujom ... i jak te kłosa sie pokazujom i przestaje róż i wtenczas dojrzewa to zboże ... to ziarno sie robi twarde i dostaje moⁿke ... w ten sposób ... bo tak to one zielone było w czasie vegetacji to one było zielone a gdy dorosło i już w... nie rosło wiele to dojrzewało i tyn tyn poⁿg robił sie ... zamieniał sie w to ziarno w moⁿke ... i wtenczas ta moⁿka jag już sie zrobiła twarda to wtenczas można było skosić to ... (Boj); w tamtych czasach zboże było koszone doś wczesnie ... [...] późni szło do stoga ... nie ... to był ... wszystko miało swój ... [...] dzisiaj można powiedzieć ... do... dochodziło ... dojrzewało ... nie ... to po prostu dosychało ... nie ... dosychało ... nie ... (PIW); jeszcze jak od kilku lat obserwuje że w lipcu jeszcze mało wiele jak dojrzeje zboże kto tam wczesniej zasieje dojrzeje ... później w sierpniu już sie ta pogoda zaczyna ... psuć ... nie ... a kombajny musi mieć zboża suche ... nie ... (Wil); zob. **dochodzić, dojrzeć, dosychać;** 2. ‘o sianie – stawać

się gotowym do zbioru': *późnij jak [trawa] podeschła ładnie to ładnie zgrabić w ten rzoncki ... nie ... i te rzoncki też były przewracane ... później to było kupkowane na kupeczki ... nie ... i w tych kupeczkach to sianko sobie tak dojrzewało ... nie ... (PIW); zob. **dojrzyć**; **3.** 'o ziemniakach – stawać się gotowymi do zbioru': odmiany [ziemniaków] jeszcze powstawały na długość dojrzewania ... niektóre dojrzewały wcześniej ... niektóre były później i później dojrzewały ... nie ... [...] robili danom odmiane ... nie ... która odmiana miała krótszy okres wegetacji ... niektóra miała późniejszy ... no jak krótszy to wiadomo każdy chciał spróbować tego świeżego ziemniaka no to musiał dojrzeć ... ona dała mniejszy plon ale ... były już wcześniej te ziemniaki ... nie ... (Char); **4.** 'o torfie – stawać się gotowym do wykorzystania w uprawach': *zależy do czego był ten torf przeznaczony ... [...] jeżeli na na na na ... na ziemi takim do do do do ogrodu do tego no to trzea było ... czekej ona musiała tyn torf musioł być wykopany i dojrzewać ... i ileś tam przerabiano ... (Bis).**

dołkownik – 'urządzenie konne do sadzenia ziemniaków, wyposażone w obrotowe łopatki kopiące rzędy dołków': *tu jes taki mielim dołkownik ... do sadzenia ziemniaków ... robił dziurki i w te dołki sie kładło ... nie ... [...] trzeba było gtem... prowadzić konie i i tu była radlina ... jak sadzom to robiom dziurki i to już była radlina ... i potem trzea było rozradlić zaradlić te ziemniaki ... nie ... (Cze); zob. **dołownik**, **sadzarka**.*

dołownik – 'urządzenie konne do sadzenia ziemniaków, wyposażone w obrotowe łopatki kopiące rzędy dołków': *jak był biedniejszy gospodarz ni mioł na przykład tyj takij do kod... do robienia tych dołków ... dołownik to sie nazywało ... to jag nie miał to pod pług wsadziło sie ... przejechał pługiem jednoskibowym ... ktoś za nim szedł wduszoł ziemniaki ... nie ... i zaż jak przez to nastymnym skibe sie jechało ... przy-*

*krywało sie tym pierwszom i sadziło sie ten drugi i dopiro jak wzeszły to dopiero sie obradlało ... nie ... (Char); to kiedyś to renkom sadzili te ziemniaki ... takie jak kiedyż jak to były no nazywali dołowniki ... (Char); zob. **dołkownik**, **sadzarka**.*

dopiać – 'o kogucie – zapiać': *jez hierarchia bo jes kogut ... jes podkogut ... jes kogucik ... bo to jez jedyn najważniejszy który tam jakoś chodzi dopieje i ón tam zaroz drugi drugie koguty goni ... (Char); zob. **piać**.*

dorabiać – 'dopasowywać': *[kosa] musiała być w tym ... w tej odpowiedniej pozycji żeby ... lekko sie kosiło no i ... koszónicy żeby sie nie mencył ... nie ... [...] przez to było wyrabiane na ... do każdego ... każdy dorabiał do siebie kose ... (Gorz).*

dorzność – 'zabić': *świniaka tag jak pani mówiła że świnię trzeba dorzność a rybe sie sprawia ... (Char); zob. **ubijać**, **wytrzebić**, **zabić**, **zabijać**.*

dostać wody – 'z moknąć, przemoczyć się': *te kłasy były opie... oparte o tom babe żeby one nie ... nie były na ziemi ... żeby w... deszcze czy coś żeby to nie ... nie dostało wody ... (Boj).*

dosychać – 'o zbożu – stawać się gotowym do zbioru': *w tamtych czasach zboże było koszóno doś wcześniej ... [...] późni szło do stoga ... nie ... to był ... wszystko miało swój ... [...] dzisiaj można powiedzieć ... do... dochodziło ... dojrzewało ... nie ... to po prostu dosychało ... nie ... dosychało ... nie ... (PIW); zob. **dochodzić**, **dojrzyć**, **dojrzewać**.*

drabie [drobie] – **1.** 'bok wozu w formie drabiny': *jag na żniwa to tom kaste zrzucano i zakładany ... zakładali takie ... drobie to sie nazywało ... to były elementy ... przedłużenie tego tyj ... kasta w ogóle była zdjęta było szyrsze dłuższy tyn wóz był ... i na to*

sie ładowało i siano i snopki ... i z tej tamtej jak sie pokosiło tam ... tymi narz... tymi maszynami ... (Char); na to mówili ... no to praktycznie drabie ... drabie mówili na to ... nie ... (Cze); zob. **bok, drabina, drabinka**;

2. 'paśnik na siano lub trawę dla zwierząt wewnątrz budynku gospodarczego': do krów to sie siano ... ładowało w takie drobie ... to były nad korytami takie drobie ... porobione ... i tam sie wrzucało w te drobie i sobie ta krowa ... skubała to siano czy tam to^m słome ... (Char); zob. **drabina, drabinka**.

drabina – **1.** 'bok wozu w formie drabiny': tutaj dalej som^m drabiny drabiniaste to jest znaczy sie wóz jakby do siana wożenia albo do słomy ... (Bis); wóz drabiniasty bo to takie ... takie duże drabiny były na boku ... no nie pamiętam jak sie ... to nazywało ... te okucia miały swoj^om nazwe ... (PIW); to drewno ... i to^m drabine wkładało sie tu w to ... i tu opierało na osi ... i to ni miało prawa ... sie nic stać ... nie ... [...] tu były takie rozpórki ... żeby te drabiny sie nie schodziły do środka ... i tu w środku jakaś deska ... no! ... (PIW) (Char) (Wil); zob. **bok, drabie, drabinka**; **2.** 'paśnik na siano lub trawę dla zwierząt wewnątrz budynku gospodarczego': b.c. (Boj); zob. **drabie**.

drabinka – 'bok wozu w formie drabiny': drabiniasty wóz to był ze szczelkami pionowymi ... [...] szczelble ... no ... tu deszel ... tutaj te ... koła ... no ... to drabinka tu szczelble tu konica ... cztery były tak to ... to tak tyle wiem ... (Kłc); zob. **bok, drabie, drabina**.

drapać – 'o kwoce – rozgarniać pazurami ziemię w celu znalezienia pokarmu': no chodzi [kwoka] i drapie i szuka jedzenie sobie tam jak tego ... i tak skrzydła rozłoży i tego ... [...] i nawed jak by nie chciały jeść to bydzie drapać żeby coś wydrapała i żeby sie najadły ... ta-ak chodz^om już po podwórku ... (Świ); zob. **wydrapać**.

drapać sie – 'łagodzić świąd poprzez pocieranie swędzącego miejsca': no to [kura] sie drapie tymi czy dzióbem ... tym nogom^m jednom^m i tak sie tyż drapiesz ... (Świ); zob. **czochorać sie, szudrać sie**.

drapicha – 'noga drobiu wraz z pazurami': drapiche mówio^m na ten ... drapiche [kury] majo^m ... (Char); zob. **drapycie, pazury, stopka**.

drapycie – 'nogi drobiu wraz z pazurami': skrzydełko jez nóżka kuper ... [...] pałka udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś kaczką do drapycie brali tyż ... wszystko ... [...] szyjka ale przód jesz czy pierś ... (Char); zob. **drapicha, pazury, stopka**.

drewnianny – 'wykonany z drewna': na łonkach to mieli buty gumowe to w but sobie wsadził [osetkę] ... różne były dłuższe i krótsze ... i osadzone na tym ... na drewnianych ... i zwykłe ... na na same były te te ... jak to sie mówi ... kaminie ... z kaminia ... (Char); pamiętam jak dzisiaj ... nie ... wóz ... wóz drewnianny ... z ... no to były ... z drewna wozy ... nie ... (PIW); ja p^owom że ... ja widziałym ... pług drewnianny ... jak sie mówi? ... drewniany czy drewnianny? ... [...] drewniany ... i ... brony ... drewnianne ... (PIW); to było całe koło drewnianne ... tu był tak ... baran to nazywali ... (Kłc); zob. **drewniany**.

drewniany – 'wykonany z drewna': grabie takie reⁿcne drewniane jakby jeszcze do tytu cofać ... (Bis); to znaczy metalowy jez jakby sierp bo to jes bardzo półokrągły ... no półokrągły no i i reⁿkojeż ma drewniano^m ... (Bis); bat to w ogóle cała to była ta czyś ... drewniana ... przeważnie drewniana ... wycięte gdzieś tam z prostygó ... jeśli już ... dosyć ... twardygó może ... no twardygó żeby sie nie złamał ... no ... to jes ta ryⁿkojeś co sie trzymało ... (Char); końcówka [gabli] to była przeważnie taki taki uchwyt do reⁿki a tak trzo... ten trzonek to

jest drewniany ... drewniany no wytoczony czy czy z jakiegoś drzewa zrobiony jak kto tam potrafi ... (Gorz); na tym ... klinie co sie zabijało [kosę] drewnianym ... bo to był drewniany klin ... nie ... to trzymało lepiej ... (Cze); som stodoły tak zwane ... zazwyczaj som drewniane ... kiedyś były drewniane ż... dlatego bo te ... murowany budynek nie przepuszcza tak powietrza ... a drewniane jest tak zwane hulaj duszą piekła nie ma ... chodzi o to żeby jeszcze dos... dodatkowo dosuszało to z... to siano czy słome co było w stodole ... (Kłc); pamiętam że kiedyś dodatkowo na kosie ... jąg jest ten nóż do ostrzenia dokładało sie takie takie ... takie coś drewniane ... ale do czego to służyło ... powiem wam szczerze nie wiem ... (Kłc); zob. **drewnianny**.

drewno – ‘surowiec otrzymywany ze ściętego drzewa; ścięte drzewo’: bok [wozu] ... [...] z drewna ... z desek ... (Bis); [trzonek siekiery] jest to kawałek drewna ... taki uchwyt ... (Boj); metalowe gable i trzonek był z drewna i taka rozcinka była ... (Kłc) (PIW); zob. **drzewo**.

drożdżek – ‘długi kołek zabezpieczający siano podczas zwózki; pawęż’: ja już nie pamiętam jak to sie nazywało po kolei ... te drożdżki hole... tam u mnie jeszcze wisi ale ... naprawdę to ... tu ... o ... to były słupice tutaj nie te ... no ... to tak ... tu jest o ... tu jest ten drożdżek ... to był dobrze ... tutaj sie wiozowało ... siano sie przewoziło na tym ... nie ... tutaj z góry to sie zakładało ... a to od dołu ... i sznurkami sie zwiozowało żeby zaś z tego wozu nie spadało ... były luźne zboża ... nie ... (Char); zob. **powoż**.

drób – ‘ptaki hodowane w gospodarstwach ze względu na mięso, jajka, pierze’: drób ptactwo domowe o to coś takiego ... (Char); drób to jez małe małe te ... małe kurczaczki małe kaczki ge^{nsi} to jes drób ... (Char); drób to som kur... kurczaki kaczki ge^{nsi} to jes wszystko drób ... perlicz-

ki indyk ... (Char); jedni mówiom: o Boże gdzie to tak kotlety by jedli ... tylko ... drób ... [...] a drób co ... to też trza chować ... (Char); sznaucery to som myśliwskie psy ... [...] no ... a óne tylko szły na drób na takie rzeczy ... nie ... (Char); w naszym domu to były wszystkie rodzaje drobiu ... indyki były kaczki kury ... kaczki kury to wszystkie ... cały drób był mama miała wszystkiego po trochu ... (PIW); tyn drób to tyko (!) tyle co do siebie ... (Świ); zob. **gady, gadzina, ptactwo, stwory**.

drymer – ‘maszyna rolnicza do wysiewania nasion i rozprawdzania nawozów mineralnych’: drymer ... drymer to było niemiecka nazwa siewnika ... (Char); zob. **mazur, siewnik**.

drzeć pierze [drzeć pióro] – ‘oddzielać miękką część piór od ich rogowej osi w celu przygotowania wypełnienia poduszek i pierzyn; zwyczaj ten zanikł w latach 70. XX w., dziś jest jedynie odtwarzany; darcie pierza integrowało kobiety z danej wsi, które spotykały się w jednym domu i wspólnie wykonywały tę pracę, śpiewając i rozmawiając; zakończeniu darcia pierza towarzyszył poczęstunek – alkohol i przekąska’: darli pirze ... nie ... kiedyś ... teraz to ... u nos tutaj to tak ... ni ma ... (Bis); ge^{nsi} sie pióra które były no to ge^{ns} ... potem też sie podskubywało to trzeba było drzeć te pióra ... tak tutaj jednej stroiny drugiej taki trójko^{ncik} została i te pióra też były na pościele ... tak ... pościele pierzyny i poduchy a puch to już jak sie dawało do poduszek ... no to już taka pościel to była super ... (PIW); o pierzak to był był [...] każdy pióro w ry^{nc}ke i ... [...] darli ... darli to ... na poduszki ... na kołdry ... (Świ).

drzewo [dżewo, dźrzewo] – ‘tu: drewno’: no ... kiedyś sie wy^{ndzi}ło wew ... na górach były ... wy^{ndz}arnie ... [...] i to specjalne musiało być dżewo tam ... nie wim ... te ... jak to sie nazywało? ... z brzozy albo zez ... ol-

szyna ... no ... [...] *b*uo tam nie mogło być takie byle jakie drewno no bo by to ... tak ... zapach był taki nie ... (Bis); [stodoły] to normalnie z drzewa było zrobione tam w te ... w te mocne takie te sochy nazywano ... i te sochy powstały i potem zakładali te kozły co już szły na dach to też mocne fachowcy to byli odpowiedni fachowcy ... no i wtenczas to zależy kto na co było stać ... jak kogoś stać było na dachówce cymmentowóm to przykrył dachówkóm cymyntowóm a jak kogoś nie było stadź no to słomóm krył ... (Boj); no ... bat! ... ze rzymienia i z ... z ... i z dżewa ... i z bicza ... jak to mówiom ... (Char); końcówka [gabri] to była poważnie taki taki uchwyt do renki a tak trzo... ten trzonek to jest drewniany ... drewniany no wytoczony czy czy z jakiegoś drzewa zrobiony jak kto tam potrafi ... (Gorz); taki był ... pałok ... tam robił ... *al*buo z jakiegoś mienkiego dżewa ... albo my już młodzi ... coś tu późni z drutu ... nie ... (Wil); zob. **drewno**, **wierzba**.

dupka – ‘część ziemniaka, z której wyrastają kielki’: *kiedyż jak była bieda to ten ziemniag ogłondali po pięć szeź razy i odkrajali tom dupke bo na dupce było najwięcej tyh oczek ... które spowodowały zaś powstała nowa roślina ...* [...] wiadomo że ziemniaki sie sadziło już ... najwcześniej koniedz marca ale tag u nas to w kwietniu poczo^{nteg} maja i ... od ... one służyły reszte ... z tych co była ... dupka była odcie^{nta} to szła do sadzenia ... a te były głównie stosowane w żywieniu zwierzo^{nt} ... no i zaś wiadomo do domu ... do jedzenia ... nie ... (Char); *trzea było zagłondać [do kopca ziemniaków] żeby właśnie nie dostały tych dupek tych kielków za wcześniej jak to pani mówiła ... nie ... to taki był problem ...* (Char); zob. **oczko**.

durszlak – ‘metalowe sito’: *takim durszlakiem sie zbierało rze^{ns}e ze stawów które porośnie^{nt}e i do korytów sie te ... niesamowicie to było bardzo dobre so jadaty [kaczki] ...* (PIW).

dwuskibowiec – ‘pług odkładający dwie skiby ziemi’: b.c. (Boj); zob. **pług**, **pług dwuskibowy**.

dydek – ‘sutek’: *osesek? ... to jes tyn proszczok co jes przy... przy dydku jeszcze ...* (Char); zob. **strzyk**, **sutek**.

dyszel – r.ż. ‘drąg umocowany do przedniej części wozu, bryczki itp., umożliwiający kierowanie pojazdem przy pomocy zaprzężonych do niego koni’: *ta dyszel jag jes kiepska to może penkno^{idź} i może odbić ... nie ...* (Cze); *no to jest dyszel tutaj ...* [...] *do który z jednej strony do drugiej był ten ... zaprzongnienty koⁿⁱ ... tu som te koła i jest po^oczone taka główna dyszel pierszych k^ot i drugich ... nie ...* (Kłc); zob. **dy-szel** (r.m.).

dyszel [deszel] – r.m. ‘drąg umocowany do przedniej części wozu, bryczki itp., umożliwiający kierowanie pojazdem przy pomocy zaprzężonych do niego koni’: *no boki som [wozu] przód tył tam jest dyszel tu i to wszystko ...* (Bis); [element wozu] *to^oczony z koniem to jez albo dyszulki albo dysze (!) ...* (Bis); *tu jezd ośka ... dyszel tu z przodu ... ale to już pani nie pamiętam jak sie to nazywa tyn kierat ...* (Char); *jeżeli były konie to w środku był dyszel a jeżeli był jeden to były dyszulki ...* (Gorz); *taki wóz ... jedyn i drugi ... miał dyszel ... tylko nie powiem pani czy ... nie nie ... to był dyszel ... sto procynt ... dyszel ... ale jeszcze były dyszulki ...* [...] *ja nie wiem czy to... poprawnie mówie ale chyba tak ... dyszulki bo ... to było ... też z drewna okute ... i ... na jednygo konia ... nie ... i tego konia sie ... wp... jakby ... wkładało w środek w te dyszulki ... podwio^ozało mu sie tutej do ... do ... do puszorka ... nie ...* (PIW); *jak był dyszel ... to były dwa konie ... tu były barczyki ... tu były takie haki do ... zahoczy^{nto} barczyków ... i na dyszlu była tyż takie ... takie coś tylko ... odwrotnie ... takie coś było ... dyszel był tak ... i ... i tutej był ... łańcuch ... żeby on nie spadł ... i konie miały ... naszelnik czy*

jak sie nazywało ... na szyi ... naszelnik chyba ... tak ... nasz... nieroz takim noszylnikiem sie dostalo ... (PIW); *gdyśjechał gdzieś daleko (!) to brał obrok sobie przypuścmy jak do Gniezna ... był na cały dzień ... [...] to miał specjalnie taki tyn ... do do taki pojemniki i i i ... tam te se konie sobie jadły ... wiesz (!) na dyszlu i ... tyn k'oń sobie pojadł ... (Wil); drabiniasty wóz to był ze szczebelkami pionowymi ... [...] szczeble ... no ... tu deszel ... tutaj te ... koła ... no ... to drabinka tu szczeble tu konica ... cztery były tak to ... to tak tyle wiem ... (Kłc); jedno koło i drugie łonczom... ten dyszel taki ... zbiorowy który ... który ciongnie do przodu ... nie ... do tego głownego ... (Kłc) (Cze); zob. **dyszel** (r.ż.).*

dyszulki – 1. 'drewniane drażgi umieszczone po obu bokach konia łączące zwierzę z wozem': [element wozu] łonczoncy z koniem to jez albo dyszulki albo dysze (!) ... (Bis); *tu jest na dwa konie ... a myśmy mieli na jedyn ... to były dyszulki takie ... pamien-tam jak nim za siedem lat ... no bo jag on przyjechał to było ... przedtym mieliśmy taki podobny tyn ... i zaś taki i tutej to już było żelazne te dyszulki były ... i był taki duży mróz ... i tera kto dotknie dotknie do tego do tych dyszulek ... nie ... no to ja tam naplułem troche delikatnie a mój kolega wziął dot... przejechał tym ... cały jynzor mu zleciał ... (Char); jeżeli były konie to w środku był dyszel a jeżeli był jeden to były dyszulki ... (Gorz); był dyszel ... sto procynt ... dyszel ... ale jesczy były dyszulki ... (PIW); 2. 'metalowe drażki łączące urządzenie rolnicze z siłą pociągową': takom to miało nazwe kos ... [...] tu som końcówki widać ... dyszulki sie zakładało metalowe tutaj do tego sie przkrecało i to praktycznie jeden koń chodził do tego ... nie ... (Cze).*

dziabka – 'ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi': *haczka to może być ta ... taka metalowa i na przy-*

*kład pięcio czy dziesięciocentymetrowa ... a dziabki mogom być takie placzaste ... które po prostu nie tyle że od razu hakajom tylko między roślinkami powodujom napowietrzanie czyli podnoszenie ziemi żeby sie ... troszeczkę napowietrzyła ziemia ... (Kłc); zob. **graca, haczka, haczuszka, hajak, haka, motyka.***

dziesiontka – 'kilkanaście (15, czasem 12 lub 10) snopów zboża, ustawionych razem na polu': *jeszcze kupki a jeszcze kiedyś kiedyś jak moi przodkowie to nazywali jak były po dziesieńć to mówili dziesiontki ... nie ... dziesiontki ustawimy ... (Wil); zob. **kopa, mendel, sztyga.***

dziób – 1. 'część ciała ptaków, którą pobierają one pokarm': *kogud no to mów jak ... no jes wienkszy na pewno ... ogón mo ... dłuższy ... [...] w ogóle inny inny dziób mo inne ... innom głowe mo takóm ... nie ... no ... (Bis); no tyn [samiec gołębia] jes ... tynższy troche ... iii ... iii ... i w ... i z dzioba można poznać ... nie ... [...] no mocniejszy jes... mocniejszy wienkszy ... wienkszy jez narośl coś takiego ... nie ... (Bis); no zymbów [kura] ni mo ale dziób mo ... [...] no dzióbie ... (Bis); [kura] wydzióbuje je [insekty] dziobem ... (Boj); przeważnie jag idóm na na baloty to jak tam jak zacznie dż... drzeć tyn dziób jak to sie mówi zaraz wiadomo że gdzieś tam jajko niosóm ... (Char); [gęsi] skubiom swoimi dzióbami ... (PIW); 2. 'przen. pysk owcy': *spokój był [wśród owiec] ... nie ... [...] no był haż jak sie zaczyło ich ... oprzóntać ... to każdo darta tyn dziób ... (Bis); zob. **pysk, pyszczek.****

dziobać – 'zjadać pokarm za pomocą dzioba': *no zymbów [kura] ni mo ale dziób mo ... [...] no dzióbie ... (Bis); jag im sie popyje ... jedzynie ... to óna [kwoka] tak ... [...] im pokazuje że tu majom dziobać ... (Bis); no mi sie wydaje że ona dzióbie ... kura byndzie dziobać ... (Char) (Świ); 2. 'zadawać rany dziobem': *dwie kury mi sie wlenęły ... jo pani powiem ... dwie kury mi sie**

wylenęły równocześnie ale potym mówie:
przecież dwie kury nie włoże do tego paty...
tam do tego tej skrzyzki bo be^{ndom} sie
dzióbać ... i ... i tak samo jak pani mówi
wziółam tó^m kure co mi sie wylyngła zos...
wziółam jo^m zabrałam a włożyłam to^m kure
co sie drugo ... wi pani że tamte zaczyła
dzióbać ... no zaro wiedziála że to nie só^m
od tego no ... ale potem przyjeła ... nie ...
przyjeła ... (Char) (Boj).

dzwonek – ‘tu: przedmiot z mosiądzu
w kształcie dzwonu zakładany koniowi
ciągnącemu sianie’: tu jeszcze mam dzwo-
nek ... taki mosiężny ... jak koń szedł zi-

mo^m ... cio^{ngnoł} sanki ... to musiał miedz
obowio^{nz}zkowo dzwonek ... (Cze).

dzwono – ‘część drewnianego obwodu
koła wozu umocowana na szprychach’:
dzwono ... te czy^ńści które sie ... składało
koło ... takie kawałki to było dzwono ...
(Wil) (Cze).

dźondil – ‘nowoczesny ciągnik produ-
kowany przez amerykańską firmę John
Deere’: no jo ... dźondila ... ja nie u... nie
jade bo tam same guziki ... [...] w^ole nie
wsiadać na to ... (Wil); zob. **ci^ongnik**,
traktor.

F

F

facet – ‘mężczyzna’: *no do wzrostu musiał sobie dobrać [koś] ... [...] od wzrostu faceta ... (Bis); rybe sie sprawa ... nie zbija tylko sie jom sprawa ... to takie wi pani tyn facet to tyż tutej dostał jakieś kare ... nie ... za to że tam młotkim bił tom rybe ... nie ... na wigilie ... nie ... tego karpia to też jest taki ... nie ... powinno sie sprawać ... (Char); to jes kielbasa dla mojego zięcia z dużom ilościom tej dziczyny ... nie ... cinniejszo tako o ... żeby był taki facet ... (Char) (Kłc); zob. **chłop, chłopek, chłopicho**.*

fachowiec – ‘specjalista w jakiejś dziedzinie’: *to zwykli tam rolnicy ci gospodarze tymi cepami młócili to zboże i to nie byli jacyś fachowcy tam żeby jakaś brygada była tych co młócóm tymi ce... to zwykli ludzie młócili tymi cepami ... (Boj); małe gospodarstwa to nie tam jednom dwie krowy ale już taki wińksze były dziesięć piętasto dwadzieścia krów do dojenia i musioł ... dwóch ich doilo ... to ... tam ... musieli sie ogarniać żeby to wydoić ... ale to byli specy ... to byli fachowcy ... tam doil szybciej jak dojarka ... (Char); mówie ... to jest ... byli fachowcy którzy ... którzy to [stóg] potrafilo zrobić ... nie ... (Gorz); [mięso] to było peklowane ... było peklowane i to tam była sól ... też jakaś specjalna była peklowa ... i tu akurat mama fachowcem jest ... (Cze); zob. **spec**.*

fajtać – 1. ‘o krowie – kopać’: *[krowa] przy dojeniu na przykład ... jag jom coś tam boli czy coś to wtedy nogami fajta do tyłu ... (PIW); zob. **kopać, kopnoć**; 2. ‘o maszynie – rozrzucić’: *te zero-kobitka to była ... to była takie co to całe zboże tam ... nie ... fajtała ... (Char).**

fajtak – ‘prosty przyrząd ręczny do odmierzania odległości’: *ta drewniana to kraczka ... fajtak ... różnie to ludzie mówili ... nie ... to jes takie do mierzenia zwykłe proste ale skuteczne ... [...] ja nieraz to używam jeszcze ... [...] na polu ... że sobie coś zmierzyc ... ide wstempnie jak chce sobie coś tam ... teraz już nie bo siejemy całe całe działki ale przedtem jag na mniejszym gospodarstwie ... (Cze); zob. **kraczka**.*

figajda – ‘krowa, która kopie’: *b.c. (Boj).*

filcok – ‘dawne obuwie skórzane z wysoką filcową cholewą’: *przedtem sie chodziło w butah oficerkach ... bo teraz gumofildz a przedtem było filcok taki ... to była skóra ... do góry był filc ... no jak teraz na dole te gumofilce to jest guma a przedtem była skóra ... (Cze).*

filować – ‘w odniesieniu do mięsa – upychać, wciskać w ostłonkę z jelita w celu zrobienia kielbasy’: *no trzea mięso ... w kawółki pokrajeć ... przez maszynke przepuścić ... doprawić ... nie ... tam ... jag jak ... no solom pieprzym i ... co tam jeszcze ... marjanka ... czosnek ... no ... no i sie filuje wew ... wew te ... jelita ... nie ... (Bis).*

filówka – ‘rodzaj metalowego lejka zakładanego na maszynkę do mielenia mięsa, służącego do napelniania ostłonek wędliniarskich masą mięsną’: *jak już to wszystko było przygotowane [na kielbasę] to było tako ... tak zwano filówka ... ładowało sie w tom ... filówke czyli rura zakończono takim lejkiem ... to ... z jednej strony ... wkładało sie tom filówke w takom wa... maszynke kreńcilo sie kolbom... nakłodało sie na tyn lejek flak ... i jak tu kryńcilo to wlatywała ... i tam ... tom ... kielbache ... (Char).*

finka – ‘tu: drewniana deseczka oblana cementem, służąca do ostrzenia kosi; muszczka’: *no [kosę ostrzono] osełko ... [...] finka nawet nazywali ... niektórzy mieli takie coś ... [...] to była ... ta ... drewniana taka listewka oblana tym ... takim ... no ... ostrzydłem ... z dwóch stron ... nie ... [...] mój ojciec to tylko ... używał osełki ... nie ... a finke to tutaj mieli już już niektórzy tam jeszcze ci starzy poznaniacy to kupowali ... (Wil); zob. **kłapka do ostrzenia, marmurka, muszczka, osełka, spiek, stalka.***

flaczek – ‘zdr. od: flak’: *ja to pamiętam jak to ten ... a zez nogów jag na przykład kaczką czy coś jak sie zabijało to przecież kiedyś to sie nidz nie marnowało bo flaczki czyscili owija... robili żołodki wońróbki owijało to w te flaczki to gotowali to to ... i to sie wszystko jadło ... [...] to było dobre ale to jest warunek że gospodyni dobrze widziała ... [...] tag jag już tako starszo coś tam pominęła to ... [...] to śmierdziało po prostu ... bo taki flag jag niewyczyszczony to bydzie śmierdzieć ... [...] ale jak było dobrze dobrze było zrobione to naprawdę było dobre ... (Char); zob. **bebechy, flak, jelito, wneńtrżności.***

flak – ‘część wnętrznosci świni, przez którą przechodzi treść pokarmowa; jelito’: *do kaszanki trzeba dodadź mieńso z ugotowanej głowizny ... ugotować kasze ... to mieńso sie doprawia przyprawami ... no ... z tom kaszom ... potem dolewamy krwi ... ponownie mieszamy ... no i później wkładamy do do specjalnych ... flaków ... no i pa... parzymy ... (Boj); flaki tak samo ... były przeznaczone do ... flaki były wyczyszczone i ... i ... te flaki ... gotowali ... mieńso było ... kielbasa ... te grube ... tam ... kaszanke wońtrobianke ... w te grube flaki i ... wszystko było czyszczone ... żoło... żołoddek był wyczyszczony i ... pyńchyrz był wyczyszczony ... (Char); z jedny strony ... wkładało sie tom filówkę w takom wa... maszynie kreńciło sie kolbom... nakładało sie na tyn lejek*

*flak ... i jak tu kryńcił to wlatywała ... i tam ... tom ... kielbache ... (Char); jak sie wytrzebiło [świniaka] ... trzeba było wyczyszcic ... flaki bo to sie mówiło flaki ... trza było wyciońgnóńdź osierdzie ... wszystkie te ... błony niebłony wszystko stópkę poczyścic ... (Char); mój kolega mówił ... bebechy a my to mówimy flaki ... [...] no były cienińkie flaki i zaś były te ... grube ... nie ... (Char); no to wneńtrżności ... flaki ... [...] tag jak dziecioki to bebechy mówiliśmy ... [...] bebechy ... (Char); flaki to nie flaki to som jelita nazywali ... (Wil); rozdzielic ... wypłukać ... cienińkie jelita szły na ... kielbase ... grube jelita na kaszanke na salceson ... z żołodka flaki ... (Wil); zob. **bebechy, flaczek, jelito, wneńtrżności.***

flejtuch – ‘osoba niedbała, wykonująca pracę byle jak, pozostawiająca po sobie nieład’: *ktoż mógł kosidź nie na pokos tylko na powróz ... to znaczy że ... że to sie ... knówie z kłosami ... i sie cionoło bo ... bo nie ... nie odrzucoł no bo ... flejtuch był no i tyle ... (PIW).*

forma – ‘tu: pojemnik na wykopany torf, nadający mu odpowiedni do suszenia i przechowywania kształt’: *ryńczne narzyndzie [do torfu] to było takie t... jak w formie ... i to sie wdeptywało i to sie kopało takie cegły i to sie suszyło na łoń[ce] ... (Bis); torf [kopano] ... [...] szpodłym albo szypóm i sie kładło we formy i i i sie w... z tych formów wyciońgało i i sie przekładało żeby wyschło ... (Bis); oj ... były takie specjalne łopaty do torfu] ... można to porównać do szpadła ale ... wiem że to było zupełnie inne to było wońskie i dłuższe ... tak że ten ... sztych który sie wybierało z ziemi to kładli na ... odwracali to na ... no na łońce czy na tej trawie ... i to samo sie nie dosychało ale ... później wiem że też mieli do tego ... takie specjalne formy które ubijali ... i to było wykładane na słońcu żeby przeschło ale to ... mówie to już ... dawno dawno temu ... (Gorz) (PIW).*

formol – ‘człowiek zajmujący się końmi w majątkach ziemskich; tu: osoba wykonująca wszelkie prace z wykorzystaniem koni’: *na majontek ... to mówili na tego co ... konie oprzontal i ... końmi ... jag ja ... nie nie myle jak formol ... no nie ... [...] końmi właśnie te osoby ... robili ko... końmi ... (PIW); formole robili końmi ... nie ... wszys... wszystkie prace ... nie ... wszystkie ... no ... jag ... ktoż uprawiał tam ... jakiś ... usługi ... wwoźnica ... mówili ... na takigo ... no bwo po mieście jeździli ... (PIW).*

fosfor – ‘pierwiastek niezbędny do wzrostu i rozwoju roślin uprawnych, rozprowadzany na polach w postaci nawozu naturalnego lub sztucznego’: *obornik zwykle jes wywożony zaroz po żniwach na ścierniska i on jes przyszałowany i ... i tam sie rozkłada i i bogaci w ziemie ... tak ... ziemie w jakieś tam mikroelementy które som potrzebne azod i fosfor i potas to wszystko jes w obornikach ... (Boj).*

frukacz – ‘tu: dolna część miotły, składająca się z lekkich, ruchomych elementów; wykorzystywany do odstraszenia drobiu lub innych zwierząt gospodarskich’: *kiedys były na przykład były małe kacuszki w kurniku jednym no to ... najpierw były ... wyszły kaczkę ... gospodyni poczekala miaa takom ... ten ... miotle z frukaczami tak że tam odgoniała ... te kaczkę przyszły najadły sie i te kury zawsze wszystko było odganiające ... dopiro jag one sie najadły to te resztkę mogły z... dopiro zjeść bo tak to te małe sie by nie najadły bo jez hierarchia ... (Char).*

frukać – ‘fruć, latać’: *no mszyca ... [...] takie malutkie som ... one frukajom ... no i jez oblepione aż czarne ... na burakah na koprze na warzywach ... (Kłc) (PIW); zob. **fruć, latać, leciec, przefruknoć**.*

fruć – ‘unosić się w powietrzu dzięki pracy skrzydeł’: *frućadź nie frućajom ... to som ... takie gołymbie że to som ozdobne gołymbie ... nie ... (Bis); jakby [gęsi] były lekkie (!) takie to tam ... ale jak tu w gospodarstwie to óne som ... bardzo ciężkie to ... to nie ... to to to ... nie tam nie frućajom ... no tyż tam troszeczke może ... (Bis) (Boj) (PIW); zob. **frukać, latać, leciec, przefruknoć**.*

furman – ‘ten, kto kieruje koniem; powożący’: *furman ... jeszcy mówili też ... na takich ... furmanił ... nie ... po mieście ... nie ... [...] no ... tyn tam ... tyn furmani ... nie ... no to takie nazwy były ... nie ... dzisiaj nie wim jak by to powiedzieli ale ... furmani ... (PIW); zob. **kucier, wozak, woźnica**.*

furmanić – ‘powozić’: *furman ... jeszcy mówili też ... na takich ... furmanił ... nie ... po mieście ... nie ... [...] no ... tyn tam ... tyn furmani ... nie ... no to takie nazwy były ... nie ... dzisiaj nie wim jak by to powiedzieli ale ... furmani ... (PIW); zob. **kucierować**.*

furmanka – ‘wóz konny codziennego użytku’: b.c. (Cze); zob. **bryczka, powózka, wóz**.

furtka – ‘tu: jednoskrzydłowe drzwi we wrotach stodół’: *to brama na to mówili i i mała furtka była co ... żeby cały bramy nie otwierać tylko tom małom furtkóm sie wchodziło tam ... po małe rzeczy tam czy po worek czy coś sie wychodziło ... (Boj).*

fusiera – ‘praca wykonana byle jak, niedbale; fuszera’: *fusiera ... [...] orać byle ... niedokładnie ... (Bis); zob. **papranina**.*

futer – ‘tu: jedzenie dla konia zabierane podczas wyjazdu poza gospodarstwo’: b.c. (Boj); zob. **obrok, pasza**.

G

gable – ‘widły do nakładania roślin okopowych, zaopatrzone w kulki na końcach zębów’: *gable do buraków czyli miały bardzo szerokie rozstępy między zębami ... gable do ziemniaków drobne odstępy między zębami ... różne były te narzędzia rolnicze i każde miało do czegoś swoim tam ... do czegoś służyło swojego ... (Char); gable ... to som z tak... węższe mająm w porównaniu do gable do buraków mająm bu... do buraków som jakby rzadsze te gable ... nie ... rozstęp tych zymbów jes większy a do ziemniaków jez mniejszy ... no bo wiadomo ziemniag jest dużo dużo mniejszy i som też małe ziemniaki ... takie które przeznaczane som na pasze ... nie ... (Gorz); miały gysto zymby ... to sie nazywały gable ... gable ... gable do buraku miały rzadkie zymby ... gdzieś po ... po osiem centymetrów a ... do ziemniaków co co co trzy centymetry ... tylko takie były gęste ... (Wil); do ziemniaków specjalne som ... szpadle ... nazywajom sie gable ... one som zakończone takim takim kulkom... tak wyglōda szpadel ... to som tylko takie prenty zakończone kulkom ... że one nie haczoŃm ziemniaków i po prostu ludzie ... wrzucano ... wrzucali do piwnicy ... (Kłc); no to sie gable nazywały ... to były bardzo ... kilkalczaste ... nie wiem w tej chwili ile tych zymbów miało ale były drobniejsze ... te gable ... bo do buraków były rzadsze te gable ... też sie nazywały gable do buraków ale miały te ... te zombki bardzo rzadkie ... do buraków ... a do ziemniaków były bardzo zwięzłe ... żeby nie przeleciały ziemniaki jak sie nabiera z przymy czy coś żeby nie przelatywały przez te gable ... [...] metalowe gable i trzonek był z drewna i taka roŃczka była ... (Kłc); to som [gable] pomniejszone ... tu som takie tradycyjne do buraków*

i do ziemniaków ... [...] powim pani tak ... mówili gable mówili grymasy ... różne ludzie gadali ... (Cze); zob. grymasy, widły.

Gable – widły do ziemniaków, buraków i kamieni (fot. J. Kobus)

gady – ‘ptaki hodowane w gospodarstwie ze względu na mięso, jajka, pierze; drób’: *no ... gady to też ptactwo ... (Boj); zob. drób, gadzina, ptactwo, stwory.*

gadzina – 1. ‘ptaki hodowane w gospodarstwie ze względu na mięso, jajka, pierze; drób’: *gadzina gęś dlatego że czy gadzina ... [...] gęsi jak były takie duże to takigo małygo dzieciaka czy coś to pogoniły jak pies z resztóm chyba nawed jest że którymś w mitologii gdzieś tam gęsi były ... nie ... co tam ochroniły jakieś tam miasto i gadzina to jes to jes właśnie chyba tag mi sie kojarzy*

z *gensio*^m bo *genś* właśnie pogoni kura to tam nie ... kogut tam taki czasami troche ale kogu... ale *genź* może narobić troche może poszczypać ... (Char); zob. **drób, gady, ptactwo, stwory**; 2. 'kobieta o przykrym charakterze': *nieraz mówio*^m na kobiety że straszna gadzina ... (Świ).

gajor – 'samiec gęsi': *gajory były agresywne ... one tak bardzo syczały i szczypały ludzi nieraz ... troszeczkę takie zazdrosne były ...* (PIW) (Świ); zob. **gonsior, samiec**.

galanty – 'o chłopcu – odrośnięty, rezolutny': *jo już taki galanty chłopok byłym ... to bym miał dziewi*rd*dź dziesi*rd*dz dziesi*rd*rdź lat? ... dobrze ... dziewi*rd*rdź lat bym miał ... dobrze ...* (Char).

ganek (gnojowy, paszowy) – 'w pomieszczeniach gospodarskich przejście, zwykle betonowe, pomiędzy szeregami stanowisk dla zwierząt lub obok tych stanowisk': *no tyn ganek to jes to ... żeby ... dojś do ... do tych ... kojców ... no ...* (Bis); *ganeg jest to przejście mien*rd*dy patykami ...* (Boj); *mien*rd*dy tymi patykami czy jak to sie to mówi ...* [...] *to był ganek ... ganek był ... paszowy ganek ganek gnojowy ...* [...] *dzisiej ... bo kiedyż nie było ganków gnojowych ...* (Char); *ganek paszowy ganek gnojowy ... jes ... to ... miejsce po którym ... przechodzi ... człowiek w cel... w celu oporzo*rd*żenia ... posporzo*rd*ntania ...* [...] *zadania ... paszy o ...* (Char); *ganek to tyn korytarz ... który sie chodziło po nim ...* [...] *przy krowach też bywał ... tam gdzie trzeba było dojś do koryta czy do czy do żłobu musiał być ... ganek ...* (Wil); *u nas tam nie wiem ... no było zmechanizowane ale nie było to tag jag jes teraz że praktycznie wszystko komputery tylko sterujom*^m *... że sie wieżdza i to [gnój] ładowarkami i sie wygamia ... a u nas trzeba było wszystko było wyrzucić na ganek gnojowy i ... i potem sie to ciognikiem wypychało ...* [...] *na przykład przy nie wiem krowach bydle to no to jak som*^m *... te krowy uwio*rd*zane wtedy stricze z tyłu ... bo sie wszystko ob-*

garnia do tyłu i sie to wypycha ... jak som^m *jakieś tam ... nie wiem ... hodowla krów które chodzo*^m *luzem no to teoretycznie ten cały jakiś tam ... można powiedzieć że ganek gnojowy ... bo to na całości jest ...* (Cze).

garbarnia – 'zakład zajmujący się wyprawianiem skór zwierząt': [skórę zdjętą z owcy] *dawało sie do garbarni ... to wygarbowali ...* (Świ).

garbarz – 'specjalista od wyprawiania skór zwierząt': *to trzeba ... zasolidź i ... i ... sie zbie... zebralo cztery pi*rd*ć skór i trzeba było zawiż do ... garbarza żeby wy... wyprawił i zaś futerko sobie uszyć ...* (Bis).

garściówka – 'maszyna kosząca zboże i odkładająca je w formie porcji gotowych do związania, wykorzystywana także jako kosiarka do trawy': *to te garściówki to to to o ...* [...] *jak było krótkie zboże żeby nie ucikało prz... przez kose ino żeby to odgarn*rd*o* *na pokos ...* (Bis); zob. **kosiarka, kotsotrawiarka, pokosówka, przodownica, snopowiord*załka, śmigłówka, wio*rd*załka, żniwiarka***.

gaza – 'biała tkanina tetrowa w kształcie kwadratu, używana do przewijania niemowląt lub oczyszczania mleka zwierząt gospodarskich': *cafe sitko sie nazywało ale to było ... takie coś w rodzaju lejka które na spodzie miało sitko ... i dodatkowo jeszcze ... kładli pieluche ...* [...] *no takom*^m *pozowano*^m *gaze ...* [...] *gaze ... i przez to sitko przez to*^m *pieluche dopiro leciało mleko do ... tak zwanych ... kan ... czyli konwi ...* (Char); [do dojenia mama] *zakładała fartuch takom*^m *zapaskę ... miała takie wiadro ... i miała konwie takom*^m *z sitkiem ... zakładała na to takom*^m *gaze i takom*^m *kwadratowom*^m *pieluche jakby z tetry na to i poszła krowe doić ... na siedzo*rd*co na takim małym taborecie ...* (PIW); zob. **cedzidło, poword*zka***.

gdakać – 'o kurze – wydawać głośny dźwięk': [kura] *gdacze ... nie ... nieroz tag*

jest że wylatuje z gniazda i ... [..] infomruje że zniosła ... nie ... [..] że zniosła jajko to słyhadź je ... nie ... (Char); no ale to no to gdacze przewaźnie kura ... nie ... (Char) (Bis) (Boj); zob. **skrzeczeć**.

geesy – ‘skrót nazwy Gminna Spółdzielnia Zaopatrzenia i Zbytu „Samopomoc Chłopska”’: *my żeźmy to jak strzygli ... obcieło sie ʷowce i to sie sprzedawało ... i to to dobrze płacili ... za te wełne ... [..] geesy skupywały ... i to było tak płacone że sie opłacało ... (Świ).*

gegać [gyngać] – ‘o gęsi – wydawać głośny dźwięk’: *gynsie syczóm wincy ... nie ... [..] no krzyczóm tak tak taki majóm odgłos ... nie ... [..] no ... no syczy a ... tak to ... gyngo chyba ... (Bis); [gęsi] gegajóm głośno chórem ... tak ... (PIW); [gęsi] gegajóm ... też krzyczóm ... (Świ); zob. **gyngatać**.*

geganie – ‘wydawanie głośnego dźwięku przez gęsi’: *geganie ... [gęś] po prostu genga ... (Boj).*

geśniarka – ‘dziewczynka pasąca gęsi’: b.c. (Boj) (PIW) (Świ); zob. **pastuszek**.

geśniarnia – ‘zagroda wydzielona dla gęsi wewnątrz budynku gospodarskiego przeznaczonego dla innych zwierząt’: *to była taka zagroda i geśniarnia to mama nazywała ... geśniarnia ... (PIW).*

gęsie – ‘młode od gęsi’: *gęsie ... no to jes ... go... gońsiont ... nie jakieś ... gońsiontka ... nie ... (Bis); zob. **gońsiontko**, **gęnska**, **gęszczak**, **piszke**.*

gęś [gynś, gynś] [lm. **gynsie**] – ‘biały ptak o spłaszczonym dziobie, średnio długich nogach i palcach złączonych błoną, hodowany ze względu na pierze i puch, rzadziej ze względu na mięso czy jajka’: *no ... wypasało sie na łonkach gdzieś tam przy ... przy tych ... to sie wypasało gynsi ... (Bis); kiedyś to sie trzymało gynsi żeby były ...*

*na ... na pierzyny ... na poduszki ... sie podskubywało ... nie wim ... jo nie nie nie wim w jakim czasie to sie podskubuje gynś ... ile tygodni musi mieć ... (Bis); gynsie syczóm wincy ... nie ... [..] no krzyczóm tak tak taki majóm odgłos ... nie ... [..] no ... no syczy a ... tak to ... gyngo chyba ... (Bis); przedtym bardzo dużo tyż trzymali gynsi kaczki i kury indyki i chuj wie co to tam ... (Char); no to na te naszóm na te gynś ... nie ... tu nie atakowała tu normalnie doleciała to by jej oczy wydlubała ... no ... [..] gęsi som okropne ... my jak w Ułanowie mieszkaliśmy to mieliśmy pindzisiont gęsi trzymali ... to pod samym domu przysły położyły sie a jednygo razu pani powim mieliśmy robiłim wino ... nie ... zez tego zez z porzeczki i moź mówi: co teroz? ... jo mówi: co jo mom z tym zrobić ... a M[...]. mówi: wysyp to na na tego tam na ... [..] na gnojownik ... nie ... to było wysypane tam na beton ... mówi: to gynsi sobie przyjdóm i se pojedzóm a one sie popiły ... [..] to było naprawdę widać ... my myśleli że one normalnie som chore bo że... [..] a jo mówi: matko a óne sie poch... a M[...]. mówi: nidz nie rób bo óne sie tak przewrócały ... nie ... [..] normalnie były pijane gynsi ... może pani nie paminto myśmy ... bo ona do mnie jeszczy chyba dzwoniła nie wim czy ktoś kogoś czy mówie stało sie przestały chodzić sie przewro... przewracały i leżały ... [..] mówi: matko coś sie tym gynsióm stało ... no mówie pani że ta gynś troche była ... [..] nie ... to było coś strasznygo ale jo to od razu wyczułem bo moja żona mówi: coź im sie stało a jo mówi: tyż to jes coś ... nie ... mówie a tutej patrze widze to ... te resztki z tego wina wylane mówi: uuu ... mówie ... to óne sobie zrobiły trombe ... (Char) (Bis) (Boj) (PIW) (Świ) (Cze); zob. **gęnska**.*

gicz – ‘część nogi wołowej’: *rozbek był ... to była ta czeńść tu karkówki ... ten rozbek ... nie ... potem tylnia szy... przednia szynka i zadnia szynka wołowa to taka ta ... a te nogi tutaj to były gicze ... (PIW).*

giera – ‘noga’: *krowa sześćset tam czy siedemset kilo miała to weź jom załaduj na kołowke jag nie może chodzić ... nie ... żeśmy wzięli ... ojciec wzoł taki plan stary ... po takim planie żeśmy takom wyciongarkom jechaliśmy za zaczeb od ciongnika i jeszcze tu takie chłopaki byli ... P[...] nie pomagali ... i żeśmy jak to mowiom za rogi i tu za przednie łapy ... za przednie giery żeśmy jom wsuneli na tom kołowke ... (Wil); zob. **gireczka, girka, noga, nóżka, pałka, poteczka, udko**.*

gireczka – ‘zdr. od: girka’: *no to ... na zupe ... u nos dziecioki to obgryzajom ... tylko gireczki ... (Bis); zob. **giera, girka, noga, nóżka, pałka, poteczka, udko***.

girka – ‘noga drobiu lub jej część’: *z girki ... rosół ... (Bis); ja bardzo lubiłam te [kurze] girki sobie poogryzać ... bo majom dużo że-latyny i... jak takie jak były takie ładne ... nie ... bo jag nieroz takie już ... to nie ... [...] jak były młode kurki to były takie ładne ... niestare ... nietwarde ... nie ... bo jak sie wygotowały to one były takie ... no ... skórka też była mienka wygotowana ... no to sie ścionga ... to nie jes takie że ten bo tam jez jeszcze taka skóra że sie jom ścionga ... nie ... i pod spodem som czyściutkie girki ... (Świ); zob. **giera, gireczka, noga, nóżka, pałka, poteczka, udko***.

gleba – ‘biologicznie czynna powierzchniowa warstwa skorupy ziemskiej, stanowiąca podłoże życia roślin’: *zależy od... od jakości gleby bo może bydz nawed i trzydziści i nawet wieńcej centymetrów jag jest zimowo orka ... (Bis); jak te kobity zaś szły to za nimi jeszcze te zboże stało ... nie ... zbierały ty z tygo pokosu ... tak na leżo^{co} wieńcyj było ... nie tak żeby na tyj glebie tylko było jeszcze na tyn ... na tym zbożu ... nie ... (Char) (PIW) (Wil); zob. **ziemia***.

glejza – ‘metalowe narzędzie rzeźnicze składające się ze stożka o ostrej krawędzi podstawy i haka osadzonego w miejscu czubka; gloka służy do zdejmowania racic

(hak) i usuwania sierści (podstawa) z zabitej świni’: *przy tym miał ... przy tyj glejże dzie co skrabał ... sierść ... to miał to haczyk jeszcze ... i jak był sparzone to zrywał te kopyta ... ale to było sparzone już już martwa [świnia] nie żywe ... (Wil); zob. **gloka, skrobaka***.

gligłoc – ‘łaskotać; tu: swędzieć’: *kura zaż nie chce jajków nieś ... nie ... jak ... jom coś tam gligło ... (Bis)*.

glina – ‘rodzaj ciężkiej gleby powstałej ze skał osadowych, wykorzystywany m.in. do utwardzania podłoża w stodole’: *bojewisko to jeszcze było tak że dawnij nie było tego cementu ... nie ... to ... to położyli tam dwadzieścia centymetrów dobry gliny i wtynczas tam wpuszczali tam z pińc sztuk bydła i to bydło chodziło w tym na tym bojewisku żeby udeptało dobrze ... te bydło ... i potym wyganiaли to i wpuszczali owce bo owce miały drobne nóżki ... nie ... żeby drobne ubiły to ... a jag już to wszystko zrobili to wtenczas wchodzili dopiero z takimi młotami drewnianymi i z góry to ubijali tom glinę ... i to ta glina tam była troche jeszcze sieczki wspaniało ... ona tak sie zwionzała i to kapitalnie trzymało ... jag nie dostało deszczu to wie pani to było dzieci po dzieciach ... u nas tutej to ta glina do dzisiaj jez na tym przejeździe na tym bojewisku ... (Boj)*.

glinianny – ‘wykonany z gliny’: *siadłe mleko ... w jakich naczyniach ... my to ... kiedyś ... przechowywała babcia ... [...] no przeważnie ... kiedyż no to były te gliniane ... naczynia jak to sie pozywało ... takie wielkie ... [...] gorki ... [...] no gorki ... [...] no ... gliniane przeważnie ... (Char) (Wil); zob. **gliniany***.

gliniany – ‘wykonany z gliny’: *gliniane [garnki] kiedyś były takie ... palone tak zwane ... [...] my już takich nie mamy ... nie ... smolec zawsze żona topiła ... (Wil); nie gliniany ... gliniany nie mógł być (!) na ogniu ...*

metalowy garnek ... normlanie wszystko sie robiło takie emaliowane takie garki ... nie ... (Wil); zob. **gliniany**.

gloka – ‘metalowe narzędzie rzeźnicze składające się ze stożka o ostrej krawędzi podstawy i haka osadzonego w miejscu czubka; gloka służy do zdejmowania racic (hak) i usuwania sierści (podstawa) z zabitej świni’: *najpierw trza było jom [świnię] oparzyć ... znaczy jom sparzyć żeby ta sierść o... od... odchodziła od ty skóry ... gloka to sie nazywało taka ... przyrzond do ... do skrobanio taki skóry ... (Char); to tyż na ... ciepło ... musiały paznokcie odparzyć ... to już świnią nie żyła ... odparzydz i ... gloka miała czyms takom że był taki ... hak ... i tym hakim sie ... zahaczało i ... sie ... ścióngalo ... a jag nie no to nożym ... (Char); glockami takimi [skrobano sierść z tuszy wieprzowej] ... taka puszka no ... gloka ... ta-ak byś pani puszke od piwa wzięła i tak ... taki czubek zrobiła i ... i tutaj miał haczyk ... nie ... [...] to było jak lejek takie coś ... tylko ostre krawędzie miało ... (Wil); jag u nas rzeźnik przyjeżdżał na świniobicie to mówił na to gloka ... ale czy to jest to takie troszeczkę jakby z niemieckiego ... ta nazwa ... [...] ja słyszałem że gloka ... zawsze jak przyjeżdżał ... gloka ... (Cze); zob. **glejza**, **skrobaka**.*

głomb – ‘tu: górna, szersza część korzenia buraka’: *ojciedz mówi: jag nie chce iść do szkoły do roboty mówi ... na pole ścinać buraki ... [...] rano poszedłem do tyj tyj i nie miałem tej siły z rozpyndu robiłem ... nie ... to raz uciełem takiego głymba ... raz uciełem te ... liście mi spadły a ociec zawsze mówi: nie ucinaj głó... dużych głymbów bo krowa sie późni udławi bo jak weźmie za dużego głymba ... (Wil).*

głowizna – ‘tu: mięso z głowy wieprzowej’: *no kaszankę no to sie robi zez ... z ... z głowizny ... (Bis); do kaszanki trzeba dodać mie^{ns}o z ugotowanej głowizny ... ugotować kaszę ... to mie^{ns}o sie doprawia przy-*

prawami ... no ... z tom kaszom ... potem dolewamy krwi ... ponownie mieszamy ... no i później wkładamy do do specjalnych ... flaków ... no i pa... parzymy ... (Boj).

gniady – ‘o umaszczeniu konia – odcień rudego’: *to gniady to ... to taki ... kasztań no to już był to miał tyn a gniady to taki troche jakby ... z wiśni coś dodawane ... (Char); gniady to taki ... jasny bronz ... (Wil); gniady to był jasny bronz i miał ładno^m takóm ... no ... łysine takom ... [...] taki ... bezzik ... o ... (Wil) (Boj).*

gniazdo [Msc. lp. **gniaździe**, **gnioździe**] – ‘wypełniony słomą pojemnik znajdujący się w kurniku, służący kurze do złożenia i wysiadywania jaj’: *no kura co drugie ... co drugi dzień nosi jajo ... nie ... [...] no w gniaździe som ... i sie codzinnie bierze ... nie ... (Bis); no to [kura] siedzi na gnioździe ... nie wychodzi ... no ... (Bis); [kura] siada w gnieździe i nie wychodzi z niego ... (Boj); [kura] gdacze ... nie ... nieroz tag jest że wylatuje z gniazda i ... [...] infomruje że zniosła ... nie ... [...] że zniosła jajo to słychadz je ... nie ... (Char); no my tu mómy takie specjalne klatki [dla kur] ... [...]no mómy takie klatki do do sp... porobili porobiliśmy i tam znosi swe jajo ... no gniazdo robi ... no ... (Char); [kura] siedzi na gniaździe ... (Świ) (Boj); zob. **gniozdko**, **klatka**.*

gniozdko – ‘zdr. od: gniazdo’: *no ... gniozodka som i ... grzyndy do siedzynio ... (Bis); no majóm [kury] takie gniozodka porobione i tam w tym ... znosóm [jaja] ... (Bis); zob. **gniazdo**.*

gnoić – ‘użyźniać glebę obornikiem (gnojem)’: *wszystko to trzeba było motykami zwykłymi haczkami hakać żeby to nie zarosło ... nie ... no przed tym sie jeszcze tam wrzucal obornik czy coś bo pod ziemniaki to zawsze jest przeważnie sie gnoiło ... nie ... (Char); gnoimy też ... bo nawozu nie dajemy tylko właśnie ... naturalne ... (Wil); zob. **nawozić**.*

gnojarka – ‘maszyna rolnicza do rozrzucania obornika’: nazwa gnojarka albo roztrzo^{ns}adz obornika ... (Bis); rozrztunig obornika ... albo gnoj... albo gnojarka ... [...] so^m dwuosiove i czterosiove ... boki majom ... a... aparat z tyłu ... i ... i łańcuchy które posuwajom do aparatu gnój i ... i aparat zaż rozrzuca ... (Bis); no dzisiaj majom gnojarki jak to pozywajom ... nie ... (Char); dzisiaj rozrztunig obornika ... gnojarka tag mówio^{nc} ... w gwarze tak ... w takiej gwarze to można powiedzieć że gnojarka czy to tam jes ... nie wiem ... maszyna która ma trzydziści lat czy ta która jes wczoraj kupiona ... i tag i tak gnojarka można powiedzieć ... nie ... ta współczesna to tak bardziej grzecznie sie mówi że rozrztunik ... tak ... (Cze); zob. **rozrztunig obornika, roztrzo^{ns}adz obornika.**

gnojowica [gnojownica] – 1. ‘płynny nawóz naturalny’: kiedyś tam nawed robiliśmy przy pómidorach przy takich rzeczy ... to ... to można było ... gnojowice wzio^ń rościerczyć ... jeden do jeden ... z wodom ... i ... i wtedy można podlewać ... nie potrzeba stosowadź na... nawozów sztucznych ... (Char); na wsi chcom budowac chcom czystym powietrzem oddychadź a tutaj ktoś tam gnój wyrzuca ... nie ... czy tam gnojowice ... zresztom ... wie Pani jak to tam jest dzisiaj z tymi budowami na wsi ... (Char); gnojownica raczy ... nie ... to już było inne okryślynie ale to tak ... (Gorz); gnojownica ... o! ... tak mój ojciec nazywał ... (Wil); to sie nazywa gnojowica ... [...] no to to so^m odchody zwierze^{nc}e ... to znaczy to co tam wydalajom ... te płynne ... i one trzeba rozcie^ńczać z wodom bo jeżeli by sie tag je rozlało pod warzywa czy coś to by sie popaliło ... za mocne by było poniszczyło ... [...] to sie rozcie^ńcza wodom... to tak zwana jest gnojowica ... niektóre tam ... dawniej tak podlewali ... teraz już tam ... [...] bez nawozu bez niczego z naturalnych ... no do dzisiaj jeszcze tam pegeery czy tam jakieś coś też majom i rozwozom na takie ... przeważnie rozwozom na łonki na lucerki na takie ... na zboża na to wszystko nie bo oni

chyba tego nie rozcie^ńczajom tylko ... wyciongajom z tych basenów i prosto na pole jadom ... i to bardzo śmierzdi ... (Kłc); zob. **gnojówka**; 2. ‘bok wozu do wożenia gnoju’: mój ojciec nazywał zatula z prz... z przodu ... zatula ... a tu bok ... nie ... czy tam gnojowica jak do gnoju to były gnojowice ... (Wil); zob. **bok.**

gnojownik – 1. ‘miejsce poza zabudowaniami, na którym składowany jest obornik’: gnojownik ... [...] no ... obudowany jes ... zez dwóch stron ... murym i w środku jest ... gnój ... (Bis); no to sie wywozi na kupe ... no ... gdzież na dwór ... nie ... to jest gnojownik ... z boku gdzież obory czy tam ... czy sta... stajni jak konie tam som ... nie ... no ... (Bis); no gnojownik ... no to jest gnojownik ... no ... no jag inaczyj powiedzieć ... (Bis); no to gnojownik to jes ... to składowanie ... (Boj); a jednygo razu pani powim mieliśmy robilim wino ... nie ... zez tego zez z porzeczeki i mo^ż mówi: co teraz? ... jo mówie: co jo mom z tym zrobić ... a M[...] mówie: wysyp to na na tego tam na ... [...] na gnojownik ... nie ... (Char); w mieście majom czasami [kompost] my mamy duzo obor... tyn ... mamy ... gnojownik to wyrzucamy raczej tam ... sie nie bawimy w to ... (Char); no jest gnój ... no mówiem inne bo może ... wartosciowszy jest ... i inne wartosci tyn gnój przydstawioł ... z trzody ze świń był mniej wartosciowy co od krów był bardzij wi^{nc}cyj wartosciowy ... ale to sie wszystko na jednom ... na jednom przyzme składowało kiedyś ... dzisiaj tak samo ... som te te te miejsca gnojowniki ... te te te ... i tak to wygłoda ... (Char); gnojownik ... to ... gnojownik ... tag myślę czy czy jeszcze coś po starymu jeszcze ... no ... (PIW) (Wil); 2. ‘miejsce pozostałe po przyzme gnoju’: no jak sie mówi ... no gnojownik ... (Bis); 3. ‘zbiornik na gnojówkę’: gnojownik ... no ... to szambo ... gnojownik ... (Wil); zob. **basen, szambo.**

gnojówka – ‘płynny nawóz naturalny’: to jes zbiornik na gnojówkę przy chlewie czy

oborze ... (Bis); płynny nawóz naturalny ... gnojówka ... [...] no to musi być beczkowóz albo ... raczyj beczkowóz ... (Bis); no to jest gnojówka ... no to do dzisiaj ... tylko dziś też som wywożone gnojówki bo som te ... dużo bardzo teraz wchodzi ... som bezściółkowe świnianie chlewnie czy tam obory ... na rusztach wszystko jezd i zaś tom gnojówkę sie wyrzuca na pole ... tak samo kiedyś tyż wyrzucali ... tylko że kiedyś to było ... mieli czas ... żeby musioł mieć te baseny i zbiorniki na ... na tom gnojówkę ... (Char); płynny nawóz naturalny to gnojówka ... [...] no ... te gnojówkę ... w tamtych latach ... to [rozwozili] czym kto dysponował ... beczkóm niebeczkóm ... na takie zbiorniki ... też na wozie ... to mówili kufa ... (PIW); gnojówka ale to raczyj nie podlewajom gnojówkom ... (Kłc) (Boj) (Wil); zob. **gnojowica**.

gnój – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami zwierząt gospodarskich’: no to jes po naszymu gnój albo obornik ... no ... (Bis); no nie bo siano to jez objymtościowo a gnój to raczej [się wozil] na wozie takim bardziej takim masywniejszym bo to jes ciężar ... (Bis); gnój albo obornik ... u nas tak to mówili a może gdzieś indziej to inaczej ale u nas to tak ... (Boj); no jest gnój ... no mówilem inne bo może ... wartościowszy jest ... i inne wartości tyn gnój przydstawioł ... z trzody ze świń był mniej wartościowy co od krów był bardziej wińcyj wartościowy ... ale to sie wszystko na jednóm ... na jednóm przyzme składowało kiedyś ... dzisiaj tak samo ... som te te te miejsca gnojowniki ... te te te ... i tak to wygłoda ... (Char); no gnój ... gnój to jest tako prosto nazwa na wsi mówi sie gnój ... dzisiaj mówio^m obornik ... mierzwa no ... różnie ... nie ... ale ludzie mówio^m gnój to był gnój ... nie było jakiś tam specjalnyj nazwy innyj tam na to ... (Char); ob^uornik ... czy czy czy ... czy tyn gnój od krów ^uod koni od świń ... od kur ... (PIW); [odchody bydłęce] były wywożone na pole jako obornik ... do użyźnienia gleby ...

tak ... i to było przeorywane i to taka była tego ... to był ten obornik ... gnój ... (PIW); obornik ... fachowo ... a po chłopsku gnój ... (Wil) (Cze); zob. **kurzy gnój, mierzwa, nawóz, obornik, obornik koński, obornik krowski, obornik kurzy, obornik świński, pomiot kurzy**.

goliatka – ‘kura pozbawiona upierzenia na szyi’: b.c. (Boj); zob. **kura**.

golonka – ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stawu kolanowego’: to tyż na ... ciepło ... musiały paznokcie odparzyć ... to już świnia nie żyła ... odparzydź i ... gloka miała czynś takom że był taki ... hak ... i tym hakim sie ... zahaczało i ... sie ... ściąggało ... a jag nie no to nożym ... to było jakoś tam ... no bo ... golonki ludzie też lubieli ... lubio^m ... (Char); taki świniak wisiał ... zaś sie go rozcinało na poszczególne elementy tag jak sie dzisiaj robi ... stópki ... golonki ... szynki ... (Char); golonka na ... na ... pomiedzy stópko a ... a łopatko to sie nazywaa golonka ... (Wil).

gołembica – ‘samica gołębia’: b.c. (Boj) (PIW); zob. **samica**.

gołembnik – ‘pomieszczenie, w którym mieszkają gołębie’: [gołębie] przeważnie na dach ... na wysokich takich poddaszach to miały ... gołembniki to były tak zwane ... (PIW) (Bis) (Boj).

gołomb – 1. ‘ptak hodowany ze względu na mięso’: chyba ... indyczka chyba ... dłuży siedzi ... coś dłuży siedzi na jajkach ... [...] gołomb ... siedymnaście dni ... (Bis); fruwadz nie fruwajom ... to som ... takie gołombie że to som ozdobne gołombie ... nie ... (Bis); no som ulubieńcy którzy tam ... takimi gołombkami sie zajmujom ... my nie mieliśmy gołombi ... (PIW); gołomb sie skubie na sucho ... (PIW) (Boj) (Char); zob. **gołombek, gołomb pocztowy**; 2. ‘samiec gołębia’: b.c. (PIW); zob. **samiec**.

gołomb pocztowy – ‘ptak hodowany ze względów hobbyistycznych, przyuczony do odbywania lotów w oddalone miejsca i powrotu do domu; tak wyszkolone gołobie dawniej wykorzystywano do przesyłania krótkich wiadomości’: *niektórzy som pasjonaci którzy sie tym zajmujom i tak zwane gołombie pocztowe które gdzieś tam wyjeżdżajom potem na... loty majom ... nie ... zarejestrowane zaobronczowane ... dzisiaj tam wypuszczajom potem czy wracajom czy coś ... no som ulubieńcy którzy tam ... takimi gołombkami sie zajmujom ... my nie mieliśmy gołombi ...* (PIW); zob. **gołomb**.

gołombek – 1. ‘zdr. od: gołąb’: *no som ulubieńcy którzy tam ... takimi gołombkami sie zajmujom ...* (PIW); *bardzo dobre som gołombki dla dzieci ... no ... wskazany rosółek ... jedzonko dla małych dzieci gołombie ...* (PIW); *gotowałam dla moich domowników takie małe te gołombki ... no tam od kogoś dostałam ...* (PIW) (Świ); zob. **gołomb**; 2. ‘młode gołębia’: b.c. (PIW).

goły kark – ‘określenie kury pozbawionej upierzenia na szyi’: *gołe karki ... my nie mamy takich kur ...* (Świ); zob. **kura**.

gonicha [gónicha] – ‘konna maszyna do wykopywania ziemniaków, rozrzucająca bulwy szeroko po polu uprawnym; z czasem zaczęto podłączać ją do ciągnika’: *gonicha to mówili na maszynie od zimniaków ... [...] ona wyrzucała te ziemniaki i to tak goniż jakby te ziemniaki ... tag i to jes gonicha to jez od ziemniaków to nie jez od żniw ...* (Bis); *jag już przyszły te maszyny do wybierania ziemniaków one tak szYROKO rozwalą ta maszyna i to mówili gonicha na to ... bo szy... trzy metry rozwalila ale te ludzie którzy zbirali no to zimniaki były na wierzku i pozbirali i każdo^m osobno radline i każdo^m osobno była trzy metry rozrzucona to wie pani co to za robota? ... Boże ... tak cały dzień tak sie posuwałem po tej jednej ... to^m gonichom^m ojciecz jeździł na przykład i i rozwalal ten ...* (Boj); do wyko-

pywania ziemniaków ... a temu gonicha że [...] te druty wyrzucały te ziemniaki ... trzeba było stale latać po polu zbierać ... nie ...

(Cze); zob. **kopaczka**.

gonić – ‘tu: przeganiać’: *jez hierarchia bo jes kogut ... jes podkogut ... jes kogucik ... bo to jez jedyn najważniejszy który tam jakoś chodzi dopieje i ón tam zaroz drugi drugie koguty goni ...* (Char); *no tu była droga ale u nas jak trzeba było to sie gonilo [krowy] i po drodze publicznej ...* (Wil).

gonić sie – ‘o samicach – być w rui’: *no prosienta ... maciory czyli lochy ... nó i to wszystko ... [...] u nosz (!) dzisiaj sie góniom ... wyjó^m jak wściekle ...* (Char); *cieczka tu ruja inaczy ... można mówić gonio^m sie maciory ... o to jes to samo ...* (Char); *boje sie żeby [pies] potem gdzie nie poleciał i ... nie przyjdzie ... nie ... my... gdzieś bydzie może suka sie goniła i ... i co? ... bydzie po psie ... a ładny piesek bo taki nakrapiany ... biało-czarny ...* (Char); zob. **miedź ruje**.

gonsiontko – ‘młode od gęsi’: *gęsie ... no to jes ... go... gonsiont ... nie jakieś ... gonsiontka ... nie ...* (Bis) (Boj) (PIW) (Świ); zob. **gęsie, gonska, gonszczak, piskle**.

gonsior – ‘samiec gęsi’: b.c. (Boj); zob. **gajor, samiec**.

gonska [gónska] – 1. ‘zdr. od: gęś’: *[gęsi] nie chodziły na nogi ... to było wszystko zarazo^m brag jakiś witamin w organizmie i wtedy sie kupowało jakieś tam ... u weterynarza proszeg i do tego pokarmu sie sypało i gonski i wszystkie stwory na to chodzi ... i kurczaki to też musiały dostosować ... to som takie zasób witamin ...* (PIW); *jeszcze mama nieraz macaa ale nie kure tylko te ... może ... gonske czy tam żeby nie wypuścić żeby nie zgubiła [jajka] ... nie ...* (Świ); zob. **gęś**; 2. ‘młode od gęsi’: b.c. (Bis); zob. **gęsie, gęś, gonsiontko, gonszczak, piskle**.

gonszczak – ‘młode od gęsi’: *małe gonski ... gonszczaki ... i potem jest gęś dorosła ...* (PIW); zob. **gensie, gonsiontko, gonska, piskle**.

gospodareczko – ‘spieszcz. od: gospodarstwo’: *musieliśmy jeszcze dbać o te gospodarstwo ... to matki siostra tam była to tak troche zobowiązywało matkę żeby ten ... dbać o to gospodarstwo tam małe ... nie ...* (Boj); zob. **gospodarstwo**.

gospodarstwo [g^ospodarstwo, g^osp^odarstwo] – ‘zabudowania wraz z żywym inwentarzem oraz polami uprawnymi, łąkami, lasami itd., należące do danego gospodarza’: *tera no ... teraz no ... ni można zabijać ... no ... u siebie w gospodarstwie ... kiedyś to tam było można ... [...] no trza wywozić do rzeźni i ... i w rzeźni trzeba tam ...* (Bis); *pamiętam jak żeśmy wyjeżdżali z podwórza ... tyż taki był płacz ... i to zostało w człowieku taki tyn ... to rozstanie z tym gospodarstwem to i tym wozym nas wywozili do Gniezna ...* (Boj); *kiedyś to się stosowało ... oliwe ... oleje takie coś ... ale ... albo sie dba ... o higijene ... takóm żeby ... te wszy nie było w gospodarstwie ... a to mi sie здаje że u nas ... my doś czensto ... dezynfekujemy te świniarnie że ... u naz nie ma tego problemu ...* (Char); *każdy miał dwa k^onie ... nie ... duże g^ospodarstwa miały po ... po tam ... po trzy ...* (Wil); [k^ował] *wozy kuł ... wszys... wszysko ... wszysko co było p^oo-trzebne ... w g^ospodarstwie ... metalowe rzeczy na goro^oco ... do ... dorobiał ...* (Wil); *tu jezd my mamy na tej ulicy było trzynaście g^osp^odarstw na naszej ulicy ... nie ... każdy miał krowy ... co miał jedno^m konwie tojechał jeden dzień a kto miał dwie trzy tojechał trzy dni za kupo^m ... każdy rolnik dowoził do mleczarni ... [...] jeszcze sie jeżdżilo ... i miał każdemu swój numer i tam sie te mleko zostawiało no i to wszystko ...* (Wil) (Cze); zob. **gospodareczko, majo^otek**.

gospodarz [g^ospodarz, g^ospodorz] – ‘mężczyzna wykonujący różne prace w go-

spodarstwie i w polu; właściciel gospodarstwa; rolnik’: *to zwykli tam rolnicy ci gospodarze tymi cepami młócili to zboże i to nie byli jacyś fachowcy tam żeby jakaś brygada była tych co młóćo^m tymi ce... to zwykli ludzie młócili tymi cepami ...* (Boj); *gospodarza można poznać po koniach jak to sie mówi ... nie ... jak był koń zdrowy ładny oczyszczony ... oj to ... gospodarz tyż dobry ...* (Char); *gospodorz jak chciał ... zaorać ... hektar pola to musioł przejść czterdzieści kilometrów ... to musioł być troszeczkę inn... anizeli ... inaczej troszeczkę żywiony ...* (Char); *zawsze jak był dobry gospodarz to na Piotra i Pawła już miał piersze zimniaki ...* (Char); *poszedłem to szwagrem tam takiego g^ospodarza jednegó ... budowaliśmy stóg ... nie ... [...] i teraz taki g^ospodorz był mówi: ty ... mówi na szwagra ... masz tu młot ... a ty chłopaku ... na mnie na tam miałym ileś lat osimnaście ... chcesz zarobić? ... no to ch^odz ... bydziesz ... orał ... no ...* (Wil); *po ziemniaczyskach tag mówili gospodarze ...* (Kłc); zob. **chłop, chłopek, rolnik**.

gospodyni – ‘kobieta pracująca w polu i w gospodarstwie; żona gospodarza; właścicielka gospodarstwa’: *no kiedyś to te starsze gospodynie to macały kury ... i óni wiedzieli bo jag ja mam tam pod spodem wziół... wzięło przyma... pomacało to było już czuć czy jajko jes czy nie ... [...] gospodynie to pilnowały óne tam wiedziały ile jes kur wszystko było liczone ... każde jajko było liczone a dzisiaj nikt tego nie robi ...* (Char); *kiedyś były na przykład były małe kacuszki w kurniku jednym no to ... najpierw były ... wyszły kaczkzi ... gospodyni poczekała miaa tako^m ... ten ... miotłę z frukaczami tak że tam odgoniała ... te kaczkzi przyszły najadły sie i te kury zawsze wszysko było odganiane ... dopiro jag one sie najadły to te reszte mogły z... dopiro zjeść bo tak to te małe sie by nie najadły bo jez hierarchia ...* (Char); *na Piotra i Pawła już niektórej gospodyni to sie podbierało ziemniaki ... nie wykopywało tylko jag on już zaczoł*

kwitoność to z boku gdzieś tam te pare ... (Char); taka zasada kiedyś była ... ja to nawet w ksionżkach czytałem ... kiedyś każda gospodyni miała swoj^om kapuste swoje wazywa ... i zalicali tak ... ale jeśli w tym roku kapuste sadzisz ... to ... to maj... obornik sie dawalo ... nie ... na drugi rok ... znowu ... tu sadz kapuste ... a tu już obornik jes ... dwa lata przegnił ... nie ... to tu siał ogórki pomidory ... (Wil); jak sie gospodynie wyrobiła ... jak przyniosła śniadanie to siadali i jedli wszyscy ... (Wil) (Boj); zob. **kobieta**.

gosztk – ‘garstka’: bardzo dużo puchu genz miała bardzo mał^om gosztkę tak^om ... no ... a jak z takiej gensi trochę piórow no to trochę było wienksze ... nie ... (PIW) (Cze).

goździczek – ‘spieszcz. od: gwóźdz’: jak za moco przegotował [kaszankę] to popenkała ... musioł uwożać ... tam mioł taki goździczeg i przebijol ... już tam leciaa taki rosół ... bronzowy ... to była dobra ... i wyciongali ... na stół ciepło była najlepsza ... (Char); zob. **gwóździk, gwóźdz**.

góra – ‘tu: przestrzeń pod dachem budynku, zwykle o przeznaczeniu gospodarczym; strych’: no ... kiedyś sie wy^odzilo wew ... na górach były ... wy^odzarnie ... [...] na strychu ... (Bis); wymócone zboże? ... [...] jag na górze leży dłuższy czas to może być wołek ... (Bis); w balotah i wsz^odzdzie ... nie ... szczury ... myszy ... no ale no z... na na na tych gryzoni ni ma sił ... [...] to koty muszóm być ... no bo przecież na górze sie nie chodzi ... tam po balotah tyż sie nie chodzi a to tam o... one warunki tam maj^om ... nie ... (Char); zob. **strych**.

grabiarka – ‘maszyna konna lub ciągnikowa do zgrabiania siana, ewentualnie zboża lub słomy’: kiedyś do konia używało sie grabiarki typowo ... typowej ... nie ... (Gorz); grabiarka znowu miała zemby ... tyż miała rame swoj^om ... tyż miała ... dyszulki ... to koń ciongnyl ... nie ... miała mechanizm opuszczania ... zemby były ... d... duże ugie-

te ... w ten sposób ... w... tak były ugie^onte te zemby ... w tyn sposób ... o! ... w taki ... taki ług ale one były gensto ... i ona miały z dwa metry! ... nooo ... czy nie lepij ... no i to ciongnol koń ... i ... i to ... słome zgrabiali ... to wszystko było ... skoszone ... pozbierane ... wymłócone zagrabióne ... pola ... to nie tag jak ... jak teraz ... tam była słoma ważna ... i zawsze ... he ... zająś dojdziemy duo tegó ... ta grabiarka ... grabiła ... i ... co ... jak było pełno ... trochę tam weszło ... nazbierało sie ... to miał taki ... pedał i spryżnyne ... i ... jóm podniósł do góry ... nie ... i to ... i takie rzen^ody zrobił ... nie ... (PIW); po zebraniu zboża ... po już sprzontnieńciu zboża ... [...] u nas tu ... w Poznańskim ... to ... koń i grabiarka zagrabiła to wszystko po tym reńcznym ... [...] zbieranie luzu co tag nazywało sie jakoś ... luz ... nie ... te luzne ... nie ... no jak te ... te luzy sie zebrało ... gdzieś tam na ... tyż na jakóś kupke zwiezło ... (PIW); siano jest suszone już mechanicznie ... nie ... koszone jest tymi rotacyjnymi maszynami do siana ... przewracane suszone takie som grabiarki do siana duże ... to suszóm i zgarniajóm potym na rzen^ody to idzie ... maszyna i to robi w takie bele ... nie ... (PIW) (Bis); zob. **grabie, zgrabiar^oka, zwałowarka-grabiarka**.

grabić – ‘zgarbiać siano, słomę, liście itp. za pomocą grabi’: no grabi^ć [siano] to były zgrabiar^oki zaś tam ... (Bis); ta grabiarka ... grabiła [słomę] ... i ... co ... jak było pełno ... trochę tam weszło ... nazbierało sie ... to miał taki ... pedał i spryżnyne ... i ... jóm podniósł do góry ... nie ... i to ... i takie rzen^ody zrobił ... nie ... (PIW); przy okazji przekopuje ogród ... zostawiam po wysokiej skibie czyli tak zwane ... przekopuje ale nie grabie ... [...] dopiero wiosno ... grabie i wtedy robie rzo^odk... grzo^odkki tak zwane ... jakieś tam ganeczki ... i sieje ... (Kłc); zob. **zgrabić**.

grabie – 1. ‘ręczne narzędzie rolnicze i/lub ogrodowe w postaci grzebienia osadzonego na drążku, służące do równania ziemi na grządkach, zgarbiania liści, oczyszcz-

nia trawy z liści lub resztek roślin itd.': też do pierwotnych [sianokosów] to były właśnie grabie ... kobiety ... (Bis); grabie takie ręczne drewniane jakby jeszcze do tyłu cofać ... (Bis); grabie też kiedyś zrobiłem sobie sam ... [...] ta góra cześć ... to zawsze była robiona ze sosny ... z takiego twardszego drzewa ... a te patyki co były wbijane ... one były z ... zez tego ... z takiego drzewa z gliny ... wierzby ... lekkie one takie że one się zaś wsadzały ... to zaś jak się namoczyło czy coś to ten drzewo inaczej te ... tego no ... puchło jakby tego ... i dłużej trzymało ... nie ... to oni już wiedzieli ... nie ... my tego o tym zapomnieli ... ale kiedyś to pamiętali o tym że we wodzie różne ... drzewo się inaczej kurczy ... nie ... jedno szybciej drugie wolniej ... nie ... wierzba na przykład szybciej napija wodę ... nie ... i ona wtedy mo chociaż ten trzpień ... tym palec do tego zgrabiania się włożyło to ... mocniej trzymał ... nie ... dłużej ... nie ... (Char); grabie to ... to było podstawowe narzędzie na wsi ... [...] grabie to się siano grabiło ... no u nas w tej chwili to nie ma nawet ... (Char); no szpadel jak się złamał no to trzeba było to obsadzić ... nie ... widły grabie haczka ... o ... (Gorz); trzeba było [skoszoną trawę] roztrząsność ... nie ... [...] grabiami widłami to tam ... zależy jaka to duża... jak grubo tego było ... nie ... (PIW); [kobiety] przewracały siano ... [...] to trzeba przewracać ... z jedny strony na drugą ... [...] jak krótkie siano to grabiami a ... a jak długie siano to widłami ... (Wil) (Boj); zob. **grabki**; **2.** 'część robocza grabi': [grabie to] grabisko ... [...] belka i grabie ... i zymby ... (Wil); zob. **grabisko**; **3.** 'maszyna konna lub ciągnikowa do zgrabiania siana, ewentualnie zboża lub słomy': no najpierw trzeba było jag już [trawa] wyschła to trzeba było to ... były takie grabie ... grabie też na konia ... pograbili to w takie rzędy ... zaś to było skupowane i zwiezione do stodoły ... (Char); zob. **grabiarka, zgrabiarka**; **4.** 'część maszyny do koszenia zboża, zgarniająca skoszone zboże w kupki': pierwsze śmigłówki nawed nie robiły ...

Grabie do siana (fot. K. Wiśniewska)

robiły kupke ... bo szły takie grabie wygarniały kupke ale nie wionzały ... trzeba było samemu wionzać ... nie ... (Cze).

grabisko - **1.** 'część grabi służąca do trzymania': zymby były ... ta belka miała swoją nazwę ... i ten i ten czuonek wszystko miało swoją nazwę ... grabisko ... ta belka do ... co te zymby też miała swoją nazwę ... wyszło z głowy ... wyszło ... (PIW); [grabie to] grabisko ... [...] belka i grabie ... i zymby ... [...] zawsze grabisko sobie już ... rozwidlały (!) ... wycinali kawoł tego ... tam najlepiej to brzożowe było to mocne ... i i już tam wtykali tak rozpuorek ... ono zaschło dopiór oprawiali ... w tórn belke ... (Wil) (Bis); zob. **renkojeść, renkojma, roczka, stylisko, trzonek, uchwyt**; **2.** 'część robocza grabi': na pewno były jakież określenie bo ... jest tyl... grabisko i i ... iii ... trzoneg ale nie wiem jak by to określić ... nie ... grabie z dwóch części składane tak że to ... (Gorz); zob. **grabie**.

grabki - 'zdr. od: grabie': to też jakby było tam jakaś kończyzna czy coś to tak to się lekko kosi ... nie ... lucerka taka malutka to tak to ... no ale to tam grabkami szybciej

by zgrabił niż to ... taki tam ... ktoś to wymyślił ale ... ja to widziałem ... (Char); *dzisiaj som grabki ... [...] takie do ogrodu na ... grabki som wszędzie ... i na cmentarzu i w domu ... (Char); no to właśnie grabki haczke obcinacz ... g... te ... gable do buraków gable do ziemniaków to każdy jedne trzeba było obsadzać ... bo to było drewniane a tu trzeba było trzonek drewniany ... (Kłc); zob. **grabie**.*

graca – 1. ‘ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi’: *renkom ... renkawiczkom i wrywa ... no jag jest duży jakież areol pola no to wiadomo że sie gracom robi haczkom ... nie ... a jak w domu tag mało to ... (Kłc); zob. **dziabka, haczka, haczuszka, hajek, haka, motyka**; 2. ‘ręczne narzędzie składające się z drewnianego trzonka i metalowej części roboczej spłaszczonej z jednej strony i zwężonej z drugiej; wykorzystywane m.in. do rozdrabniania twardego podłoża; kilof’: b.c. (Cze).*

Graca – kilof (fot. J. Kobus)

granica – ‘wąski pas ziemi oddzielający pola dwóch sąsiadów’: *poprzycz ... [...] no to jest żeby szło nawrócić ... przy granicy ... żeby somsiadowi nie wyjechać ... (Bis); to sie [związane snopki] kładło na granice ... a jak ... jakby było wieńcyj skoszone no to sie stawiało w mendle czy ... czy w sztygi (Bis); no granica no to jest ... rzecz święta jak to kiedyś mówili ... no bo jag jest ... tu mo somsiad pole no to tag musi być skrawek zostawiony żeby ... [...] somsiad nie wyjechał na nasz... [...] albo my na niego ... zależy jaki jaki somsiad jest ... bo my mamy dobrych somsiadów także ... ale ... no przecież słychadź o granice jag jak ... (Bis); pług odwracany to jak zaczynał od granicy ... to odwraca sie na miejscu i jedzie to samo ... raz jedzie lewym kołem bruzdo ... a jedzie prawym kołem bruzdo ... a pług sie ... odwraca automatycznie tam nie ma już ... (Wil); kwestia ... może porzondku w gospodarstwie że jeden to [kamienie z pola] po prostu zwozi gdzieś do siebie na podwórze a drugi ... o ... gdzież na granice czy tam ... już nie daj Boże i w rowie wysypie ... byle sie tego pozbyć z pola ... nie ... (Cze) (Boj) (PIW); zob. **miedza**.*

gruchanie – ‘odgłos wydawany przez gołębie’: b.c. (PIW).

grupa – ‘gruda ziemi na zaoranym polu’: *grupy [ziemi] tam ... tak przypominam że to grupy ... nie ... (PIW); grupy ... bryły to sama nazwa co ... som bryły to grupy można powiedzieć ... (Wil) (Bis); zob. **bryła, grupka**.*

grupa technologiczna – ‘tu: grupa prosiąt zbliżonych wiekiem i wagą’: *[kiedyś] zabierało sie loche bo tak sie powinno robić że sie zabiera loche ... a te mu... młode powinny w tym ... patyku ... zostać ... żeby one wiedziały ... miały te swoje otoczenie ... a dzisiaj nie ... no dzisiaj sie robi ... grupy technologiczne ... nie ... żeby to ... jakoś tam ... miało sens ... nie ... łończy sie te prosięta razem ... (Char).*

grupka – ‘zdr. od: grupa’: brona zostawiała jakieś małe grupki ... nie ... jeszcze ... a wółka to już roz... no zdjęła wszystko ... tak zwane ślepowanie to ... ogólnie rolnicy mówili ... (Wil); zob. **bryła, grupa**.

gryczany – ‘przym. od: gryka’: jeszcze lepiej z gryczanyj ... gryka ... to to to to co sie rzadko spotyka ... gryka to był kiedyś rarytas ... nie ... nie bo to jest takie było ... (Wil).

gryfka – ‘metalowa obrączka łącząca metalową część kosi z kosiskiem’: no to tam już wszystko było już wprowadzone [w kosi] i była ta grywka i klin ... (Bis); zob. **obejma, okucie, opaska, pierścień, ryfka**.

gryka – ‘roślina z rodziny rdestowatych, uprawiana ze względu na nasiona, z których produkuje się kaszę, lub jako poplon’: z gryki jes taki ostry ... to nie ... [...] no u noz ni ma tradycji siwu gryki ... (Bis); korzeń tej gryki był dobry ale też dawała ziarno ... nie ... i wtynczas tygo ziarna można było to przeznaczyć na na jedzenie tam ... (Boj); gryka ... [...] no [kasza] gryczana ... ni ma innej nazwy na ... ja nie wiem czy jez jakaż inna nazwa ... (Char); jeszcze lepiej z gryczanyj ... gryka ... to to to to co sie rzadko spotyka ... gryka to był kiedyś rarytas ... nie ... nie bo to jest takie było ... (Wil); to sie już rzadko spotyka ja mówiłem to gryka ... nawet jak tu było napisane że ... ja nawet nie pamiętam jak gryka kwitła ... nie ... pamiętam gryke ... nie ... [...] tego nik nie sieje nawet jak za moich przodków ... ten było na Wschodzie na Zamojszczyźnie żniwiarz zawsze mu kilka tydzień dwa schodziło to niektórzy gospodarze zasiali zaraz prosto po tym ... zboże zboża siali gryke ... to jak był suchy dobra jesień długa to jeszcze zebrali drugi plon gryki ... [...] no wyszło z mody ... no gryka przeważnie idzie na kasze ... (Wil); mój znajomy kiedyś dawne kawalerem jeszcze pracował jak to kiedyś rozwozili towary ... nie ... po sklepach potem ... nie ... to on tam gdzie pracował w inn... to sie go pytam ... masz te gryke ...

wozicie tak jak ... to jest tylko przeważnie do szpitali do tego bo to jest coś tak w sensie jakby jakby soja coś coś lepszego była gryka ... (Wil); zob. **tatarka**.

grymasy – ‘widły do nakładania roślin okopowych, zaopatrzone w kulki na końcach zębów’: grymasy ... [...] no ze zymbów i trzonka ... (Bis); mówiłem pani jak to ... jak to mówili stare ludzie ... tam na polu stoi hela weź grymasy nasyp pyrów ... nie ... (Wil); u nas to sie mówiło na to gable ... a w sumie to nie wiem czy prawidłowa nazwa widły do ziemniaków ... [...] grymasy gable ... takie to som te dwie nazwy ... [...] te som do ziemniaków a som jeszcze do buraków rzadsze ... nie ... (Cze); zob. **gable, widły**.

grzbiet – 1. ‘część ciała zwierzęcia biegnąca wzdłuż kręgosłupa’: b.c. (Boj); zob. **karczek**; 2. ‘najgrubsza, twarda część pióra – dutka i stosina’: każdy pióro w rynke i ... [...] darli ... darli to ... na poduszki ... na kotdry ... [...] te łodyge co była co urosło te ... to w tym grzbiecie to sie wywołało ... to twarde było ... [...] ale sie darło ... brało sie pióro i obdzierało (!) sie żeby było ... puch ... bez tego środka ... nie ... żeby nie było twarde ... (Świ); zob. **łodyga**.

grzbietny – ‘przym. od: grzbiet’: no kotlet to wiadomo że ... tyn mieⁿⁱsień grzbietny u świni ... nie ... najlepsza czyⁿⁱż mieⁿⁱsa ... (Char).

grzebień [grzebiń] – 1. ‘ręczne narzędzie do rozczesywania końskiej grzywy’: no tyż jakieś takie ... poinien taki mocny grzebień być [do grzywy konia] ... nie ... metalowy czy tam ... teraz może som plastikowe ... (Bis) (Boj); 2. ‘czerwony fałd nieopierzonej skóry na głowie koguta’: kogud no to mów jak ... no jes wieⁿⁱkszy na pewno ... ogón mo ... dłuższy ... [...] grzebiń mo ... [...] korali tu może takie mieć troche ... (Bis); kogut ... [...] ma duży czerwony grzebień ... i duży ogon ... i jest dużo wieⁿⁱkszy od kury ...

(Boj); kogut ... [...] przeważnie ma pierny ogon ... [...] no i grzebień ... [...] kiedyś to były one te miały te grzebienie większe bo wiadomo że to jak to było w naturze ... nie ... bo kura to z czego powstała? no kur... kiedyś to mieszanina kropatwy może tego bażanta ... nie ... i zaś gdzieś tam w jakimś okresie powstała z tego kura co były te jajka ... nie ... bo to to som najbardziej bardzo podobne perlica ... o! ... podobne ptaki ... nie ... no to óne kiedyś musiały jakby walczyć na terenie to óne musiały tam ładnie wygłodać żeby o samicy sie spodobać ... (Char); **3.** 'metalowa część pługa z wyprofilowanymi wgłębieniami, służąca do regulacji głębokości orki': tutaj jes grzebień taki bo to różne pługi były ... nie ... że tu jak sie ustawiało ten haczyk ... to potem sie tu głębokoż regulowała ... nie ... po to jest ten grzebień ... nie ... teraz skiba i pług to jes stara rzecz ... (Cze).

Grzebień – regulator głębokości orki
(fot. J. Kobus)

grzęda [grzynda] – 'drążek w kurniku, na którym siedzą kury': kury na grzyndach a óne [kaczki] były na dole ... i i... tyż było dobrze ... (Bis); no ... gniazdka som i ... grzyndy do siedzynio ... [...] no tak som ... ze szagi i szczebelki majóm i ... [kury] zminiajóm sie ... (Bis) (Char); grzęda to jes gdzie [kura] siedzi ... (Świ) (Boj).

grzódziel [grzódziel] – r.ż. 'część zawieszenia pługa z regulatorem głębokości': [u pługa/radła] to była tak zwana grzódziel była jak u kur... u u pługa jednoskibowgo to była grzódziel ... (Bis); radło ... [...]

grzódziel była tyż ino tylko dwa skrzydła były i dziób i dwa skrzydła ... (Bis); z jakich części sie składa [pług]? ... grzódziel słupica ... odkładnia lemiesz ... skiba to całość ... całość ... przy ramie ... która jes ... a a ... skiba sie składa z ... odkładni lemiesz ... płóz ... który trzyma ... żeby nie pług nie schodził na bok to płóz musi być ... (Wil); zob. **grzódziel**.

grzódziel – r.m. 'część zawieszenia pługa z regulatorem głębokości': [radło ma] ronczi ... skrzydła ... czubek ... i grzódziel taki ... który ... który koń ciongnól ... [...] nazywał sie grzódziel ... nie ... to taki który tam ... koń ciongnól za to ... [...] no taki po prosty prosty ... pałork ... zagięty ... i do tego grzódziela były przymocowany ... skrzydła i czubek kt... który ciał tam ... głęboko wchodził ... nie ... (Wil); zob. **grzódziel**.

grzywa – 'długie włosy na głowie konia': trzeba było wyczyścić wyczesać ... grzywe wyczesać ... ogon wszystko żeby to ... (Wil); jeszcze szczotka była taka jakaś z tego i z takiego włosia jag mówie ... co tam miał ... z ogona było włosie sztywne ... a z grzywy było mienkie włosie no bo ... nie ... to jak brali z uogóna ... (Wil) (Bis) (Boj) (Char).

gubić – 'o kurze – znosić jajko poza kurnikiem': no [kura] beńdzie gubić [jajka] ... jak sie je wypuści i majóm gdzież miejsce to w stogu tam gdzieś w jakiś pokrzywach ...

Grzęda w kurniku (fot. P. i K. Jopa)

przecież było wiele razy że kury wychodziły a mówi: ta już nie niesie pójdzie na rosót odra... a to jeszy troche może sie podpasie a zaż jej nie ma ... a i mówi: o lis porwał a uóna za trzy ty... za cztery tygodnie przychodzi zez kurczakami ... tyż sie takie tam zdarzyło ... dzisiaj sóm kosiarki kosy sie barzy wykosi barzy tam tak jes czyściej czy coś to ni majom tyle miejsca ... ale óne sóm baloty to jak wejdzie tam w baloty to tyż tam sie nie poszuka ... nie ... (Char); mówi sie [że kura] gubi [jajka] ale ona zaś tam usiońdzie i nieraz kurczoki wyprowadzi ... (Świ) (Boj); zob. **zgubić**.

gulgotać – ‘o indyku – wydawać głos’: [indyk] gulgoce ... takie korale czerwone pokazuje i tak gulgoce ... (PIW).

gulgotanie – ‘wydawanie głosu przez indyka’: b.c. (Świ).

guła – ‘młode indyka’: b.c. (Boj); zob. **induś, indyczek, indyk, piskle**.

gumiak – ‘wóz drewniany na gumowych kołach’: na to mówili że gumiak ... (Cze); zob. **wóz**.

gumofilc – ‘gumowe obuwanie robocze z wysoką filcową cholewą’: przedtem sie chodziło w butah oficerkach ... bo teraz gumofildz a przedtem było filcok taki ... to była skóra ... do góry był filc ... no jak teraz na dole te gumofilce to jest guma a przedtem była skóra ... (Cze).

gwiazda – ‘tu: niewielka, biała plamka na czole konia’: b.c. (Boj); zob. **gwiazdka, strzałka**.

gwiazdka – ‘tu: niewielka, biała plamka na czole konia’: co to mówili gwiazdka niegwiazdka ... gwiazdka przeważnie mówili ... nie ... na to ... (Char); zob. **gwiazda, strzałka**.

gwoździk – ‘zdr. od: gwoźdź’: gable do buraków gable do ziemniaków to każdy jedne trzeba było obsadzać ... [...] włożyć ... tak tak ... i to zabić gwoździkiem żeby nie spadło ... w tom tulejke takom ... (Kłc); zob. **goździczek, gwoźdź**.

gwoźdź – 1. ‘ostro zakończony metalowy trzpień z płaską główką, służący do łączenia różnych elementów przez zbijanie’: obsadzone som widły ... a jeszczy jeszczy barzyj żeby one sie nie ... nie ... ten ... sie wyważy na palcach ładnie ... tak ... i ... i i ... ładnie sie obrabio żeby ... nie ruszały sie ... i ... i jes tam otwór i wbija sie gwoźdź ... nie ... gwoźdź ... nie ... (PIW); zob. **goździczek, gwoździk**; 2. ‘rodzaj gwoździa, którym przybijano podkowę do kopyta konia’: przybijano podkowe gwoździami do kopyta ... (Boj); kowal musioł tam obrabić [kopyta] ta-ak przy paznokciah ładnie ... ob... tegó ... w środku ... [...] czasym kamiń czasym gwoźdź był ... trza było konia podkuć ... (Char); zob. **harcel, uñal**.

gyngatać – ‘o gęsi – wydawać głośny dźwięk’: tak gyngatało ... geⁿ geⁿ geⁿ geⁿ ... geⁿ geⁿ geⁿ geⁿ ... (Świ); zob. **geⁿgać**.

H

habeta – ‘stary koń’: b.c. (Boj); zob. **klacz, kobyła, kobyłka**.

haczka – **1.** ‘ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi’: dawniej [ziemniaki] sie wykopywało haczkom ... a teraz masz ... maszynom to jest kopaczka ... z metalu do... i podajnika ... (Bis); haczka ... [...] no takie zawinięte trzy zymby i i trzonek ... (Bis); rolnicy sadzili ziemniaki i takimi haka-mi wy... haczkami to wy... wykopywali ... (Boj); haczka ... nie u nas tutaj ... to jest ... pani mówi o dziewiętnastym wieku ... u nas to już ... to zanikło ... (Char); haczka ... [...] no ostrze gdzieś w granicach piętnaście dwadzieścia centymetrów długości wysokie no trzy piędź i to tag jest taki pałóg i do tego jest domontowana rurka no nie wiem dospowana czy ... no i do tego przychodzi trzonek ... (Gorz); trzea było tom rad-line ... rozgardywać ... haczka była na na ... trzy rogi na dwa rogi w zależności ... i trza było tom ... kierzek ... z tymi ziemniakami roz... wykopać ... rozgarnąć i ziemniaki były ... (Wil); hakanie czy tam pielenie buraków to też każdy miał swojom haczke ... każdy miał jakoś tam haczke wyczutom ... (Cze); dawniej wykopywano [ziemniaki] ... taka haczka była trzyzembata [...] to była taka specjalna do ziemniaków ... (Kłc); [do ziemniaków] no to jest typowo ta haczka trzypalcowa ... (Kłc); no to najpierw sadzenie później obrobienie obradlowanie żeby były te stożki tak zwane ... później jag jest chwasty to sie je opyla haczkami z chwastów ... (Kłc); zob. **dziabka, gracia, haka, motyka**; **2.** ‘ręczne narzędzie składające się z płaskiego ostrza umieszczonego na krótkim trzonku, służące do usuwania

chwastów spomiędzy upraw (tu: buraków)’: do tego [przerywania buraków] to było specjalna taka haczka krótka do renki lub po prostu renkom sie wrywało ... (Gorz); zob. **haczuszka, hajek**; **3.** ‘robocza część kultywatora’: krymer albo kultywator ... [...] to jest rama i som haczki ... i som kółka ... i ... i ... no nie wiem czy koniem ciongnąć czy ciongnikim ... no ... (Bis); no kultywator sprzynówka no ... [...] różnie nazywali ... [...] to było haki i zruszało ziemie ... brona tego nie zrobiła ... bo nie mogła zrobić ... a to było ... zagięte takie haczki ... i te ziemie zruszało na pewnom glem-bokość sie regulowało jak ... chciało sie glem-boko to płytko ... była regulacja przy tym ... (Wil); **4.** ‘ręczne narzędzie do obcinania liści buraków, złożone z płaskiego ostrza osadzonego w metalowym kole, zaopatrzone w drewniany trzonek’: na jesień chodziło sie z takim specjalnym ... to jest haczka ale ona jest taka płaska ... [...] jag jest ten burak ... tu ma te czeńz nadzieinom to sie po prostu obcinało to ... (Kłc); zob. **obcinacz, ścinacz, ścinak, tasak**.

haczuszka – ‘ręczne narzędzie składające się z płaskiego ostrza umieszczonego na krótkim trzonku, służące do usuwania chwastów spomiędzy upraw (tu: buraków)’: to taka krótka haczka ... no ... [...] mała do przerywki haczuszka ... tylko roczka była po kolanach sie jechało i tym sie przerywało ... nie ... (Cze); zob. **dziabka, gracia, haczka, haka, hajek, motyka**.

hajek – **1.** ‘mały nóż do obierania warzyw i owoców’: hajek? ... to slyszalem na coź innego ... to na taki mały nożyk ... taki mały nożyg jak gdzieś sie tam ziemniaki struże czy coś ... (Cze); zob. **kozik**; **2.** ‘ręczne narzędzie o krótkim trzonku i płaskim meta-

lowym ostrzu, służące do pielienia buraków': b.c. (Cze); zob. **dziabka, graca, haczka, haczuszka, haka, motyka**.

Hajek (fot. J. Kobus)

hak [hok] (do gnoju) – 1. 'ręczne narzędzie do ściągania obornika z wozu, zbudowane z drewnianego trzonka i metalowej części, zwykle o dwóch lub czterech zębach wygiętych ku dołowi': *hak ... [...] no zwyczajnie zagięty ... [...] no tag jak byś wi... widły pod kóntem prostym ugiła zymby i nasadziła na trzoneg na tyn hak ... [...] no tyż może być trzy albo czterozembny ... (Bis); hok ... [...] podobny jak widły ... tylko że mocno zagięty jest ... (Bis); hak ... [...] ma trzoneg i trzy albo cztery zymby ustawione pod kóntem prostym do trzonka ... (Boj); hak ... to był tyż taki trójzembowy i ... hak ... tylko to było na ... wygięte były te zymby w kształcie takiego haka ... i tyż osadzone na trzonku i tam tyn rolnik sobie tam te widły ściogał ... tutaj gnoj z tym hakiem ściogał na te kupki ... (Char); to ... sie nazywał hak ... hak ... [...] to jes ... coś podobnygo do wideł ... tylko m... miał ... zymby ... zymby t... no to zymby ale te ... jak tu ... jak to powiedziź no ... te z... no można powiedzieć że to zymby na to mówili ... zagięty o tak ... nie ... [...] to on ma zagięty tak ... w sensie jag uderzył z góry ... no to ściogał ... nie ... no ... (PIW); no ... hag hak ... hak do gnoju ... nie ... to był hak do gnoju ... długi trzonek ... nie ... (PIW); hak ... hak ... niektórzy mówio ... hak ... ja mówił ... po prostu tam gdzie był ciongle (?) hak ... [obniżonym tonem:] a ci starzy ... ludzie to mówili hok ... nie ... [...] [wygląda] tag jak*

widły trzyroga tylko zagięte ... [...] różne były ... i na trzy rogi i na trzy zymby i na cztery zymby ... bo dru... do drobnego ... obornika to musiały być na cztery żeby nie przelatywało ... do ... jakigwós słomiastego to na trzy ... to lepij sie ... schodziło ... to sie ... to sie tylko ściogało ... to sie nie pobierało ... z wwoza sie po prostu ściogało na dół ... tom ... służy do ściogania ... no ... do nabierania służyły widły ... (Wil); to jes taki hak ... do ściogania obornika z woza ... (Cze); 2. 'metalowy element łączący uprzęż końską ze środkiem transportu, np. z wozem': no to [do zaprzęgan] był barczyk i hak ... barczyk ... (Wil).

Hak do gnoju (fot. M. i M. Jopa)

haka – 'ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi': *rolnicy sadzili ziemniaki i takimi hakami wy... haczkami to wy... wykopywali ... (Boj); zob. **dziabka, graca, haczka, haczuszka, hajek, motyka**.*

hakać – 'usuwać chwasty spomiędzy roślin ogrodowych': *pelito ... tak ... [...] my mówimy że hakać ... [...] a my hakamy no ...*

[...] no albo wrywać ... [...] ale kiedyś tyż sie wrywało ... (Char); wszystko to trzeba było motykami zwykłymi haczkami hakać żeby to nie zarosło ... nie ... (Char); hakanie ... nie ... idziemy hakać ... nie ... (Gorz); no ... hakać pelić ... chwasty wrywać ... (Wil); też tak samo można mówić ... pele... to tam zależy jak kto mówił hakać pelić ... (Kłc); zob. **obhakać, opylać, pelić**.

hakanie – ‘usuwanie chwastów spomiędzy roślin ogrodowych’: *hakanie ... nie ... idziemy hakać ... nie ... (Gorz); hakanie czy tam pielienie buraków to też każdy miał swojom haczke ... każdy miał jakoms tam haczke wyczutom ... (Cze); zob. **przehakiwanie**.*

hamulec – ‘tu: część wozu służąca do jego unieruchomienia’: *a to może było do hamulca ... od tej konnownicy ... tutej som ... [...] to był taki hamulec ... do koła pierszego ... taki założony który tu hamowało ... (Kłc) (Wil).*

harcel – ‘rodzaj gwoździa, którym przybijano podkowę do kopyta konia’: *przybijano podkowe gwoździami do kopyta ... [...] to były harcele ... [...] som to metalowe bolce ... (Boj); też jeszcze przekryncali jak konie tam ... harcle to były tam ... takie harcele ... takie śruby przykryncali jag na zime ... (Char); zob. **gwóźdz, ufnal**.*

heber – ‘ręczne narzędzie do wyciągania buraków z ziemi’: *jeszczy kiedyś to sie by... beł ... taki heber [do wykopywania buraków] ... heber o to sie nazywało heber ... hebrym sie wybierało ... żeby tam broń Boże ... nie urwać tych korzonków ... dolnych ... nie ... (Char); heber ale czy to jest prawidłowa nazwa ... [...] to jes takie tam ... mnie sie wydaje że skoślawione gadanie ... takie potoczne ... nie ... (Cze).*

hektar – ‘jednostka miary powierzchni wynosząca 10 tys. m²’: *zależy jaka tak ... jaka jes wydajność bo jeśli chodzi o renczny zbiór i człowieka niewielka ... no ... kombajn*

Heber (fot. J. Kobus)

i pare hektarów zrobi ... nie ... (Bis); taki zgarniacz tego zboża był żeby to ładnij ułożyć żeby te panie które wiozwały te to zboże w snopki żeby óne miały ładnie ułożony tyn pokos ... to to sie zakładało ... [...] ale fachowo to nie pamientam bo my tego żeśmy nie stosowali no bo mieliśmy tom snopowiozatkę i śmigłówkę ... nie ... to tam mieli ci tacy co mieli po hektarze ziemi ... (Boj); gospodarz jak chcioł ... zaorać ... hektar pola to musioł przejść czterdzieści kilometrów ... (Char); na wiosne w maju czyli o... tom okronżke zrobili przerywke sami nie ... nie najmowajondz ludzi ... sami wybrali sami wywieźli to w pierwszym roku kupił działke i załół fundamenty ... za dwa hektary buroków ... a ... gospodarz mioł ... pasze bo dostoł wystodki ... i dos... mioł liście ... i to go nidz nie kosztowało ... ón mioł jescze prace ... (Char) (PIW).

hela – ‘wóz do zwożenia ziemniaków z pola’: *no w heli w kaście ... w skrzyaniach ... [...] a to były ... boki drewniane i ... [...] to było tak zrobione wszystko podparte że ... [...] boki miały tam gdzieś ... wysokości przypuśmy siedymdziesiołt centymetrów ... tak mówiłm pani jak to ... jak to mówili stare ludzie ... tam na polu stoi hela weź grymasy nasyp pyrów ... nie ... (Wil); zob. **helka, kasta, wóz, wóz kastowy**.*

helka – ‘wóz do zwożenia ziemniaków z pola’: *helka ... [...] no bo tu musi mieć boki a tam musi mieć ddd... te drabiny ... (Bis); bo ten co zboże to był drabiniasty ... a taki wóz to był taka pełna ... helka tag*

nazywali ... [...] pełne ... pełne były zabudowy ... (Kłc); zob. **hela, kasta, wóz, wóz kastowy**.

herbata (mientowa, miyntowa) – ‘napar z ziół i owoców przygotowywany w celach leczniczych, relaksacyjnych lub czysto konsumpcyjnych’: [na polu] to była kawa zbożowa lub herbata ... [...] kawę w kankach ... [...] albo herbata i herbata wtedy raczej mientowa jak w żniwa czy tam jak ... z reguły no na pole to wiadomo że ciepła to herbata raczej mientowa ... (Bis); i do tych posiłków tak samo ... z reguły to przynosili dwie kanki w jednej była kawa zbożowa w drugiej była herbata miyntowo zależy jako ... (Bis).

herbicyd – ‘środek chemiczny do zwalczania chwastów’: to trzeba taki herbicyd kupić specjalny na wołki ... wołek to jest takie czarne ... czarny robak ... on w mołkach w zbożach i tego i to należy niszczyć ... (Kłc).

hodować – **1.** ‘utrzymywać zwierzęta w dobrostanie, zapewniając im stałą opiekę, żywienie, planując ich rozwój itd.’: [krów] mlecznych było sześć na tym gospodarstwie ... przypuścimy sześć ... tak to jeszcze był przychówek tam ... jałówki byki to

wszystko co sie nie sprzedawało tylko sie hodowało ... nie ... to sie później sprzedawało ... albo krowa było zostawiało sie jałówka na krowe a a byki to tam sie sprzedawało ... no ta-ak dzisiaj sprzedajom byki ... nie ... (Wil); zob. **chować**; **2.** ‘dzięki zaplanowanej opiece i odpowiedniemu żywieniu otrzymywać zwierzę gotowe do uboju’: sto lat temu zaczęli hodować boljera kurczaka miensnego ... do dzisiaj doszli do takiej wprawy że on powiedzmy w latach siedemdziesiątych rósł sześćdziesiąt dni dzisiaj rośnie trzydzieści pięć dni ... do tej samej wagi ... no to jez różnica ... (Char); **3.** ‘o kwoce – wychowywać pisklęta’: [kura] siedzi na gniaździe ... i później sie jej daje jajka i wyleże i ... później chodzi z tymi i hoduje ... (Świ).

ho! ho! – ‘komenda wydawana koniowi, aby zwolnić’: no ... ho! ... ho! taki hola! [żeby koń zwolnił] ... bo jak prrr! ... no to stanął ... (Char); zob. **wolnij! wolnij!**

humor – ‘tu: dowcip, żart’: jak sie leczyło [czerwonke] to nie wiem ... to tylko takie humor słyszałem że ... z czerwonej na czerwonke świnia była chora i wszyscy jedli ... a jeden miał napite sporo gorzały i jemu nie zaszkodziło nic ... jego nie wzięła czerwonka ... (Wil).

I

indor – ‘duży ptak hodowlany o szerokim ogonie i długich, czerwonych koralach przy dziobie’: *to był indor ... [...] też bardzo takie ciężkie wychowu ... bardzo wrażliwy to jest zwierze ... bo ciężko jak zmoknie czy zmarznie to one som bardzo takie mienkie ... trzeba było z nim się obchodzić tak zwanym jak z jajkiem ... bo indory bardzo pyszne dobre i do jedzenia do wszystkiego ale ciężkie w chowie ... zawsze jakoś tam wychowaliśmy także tam urosły ... (PIW); zob. **indyk**.*

indus – ‘młode indyka’: *indusie indyczki one też lubiom fruwać po dachach ... (PIW); zob. **guła, indyczek, indyk, piskle**.*

indyczek – ‘młode indyka’: *indyczki małe ... chyba indyczki ... (Bis); z kurami raczej nie ... z kurami raczej indyczki to ... nie ... nie nie nie ... (Bis); zob. **guła, indyk, indus, piskle**.*

indyczka – ‘samica indyka’: *[indyki] normalnie się wykluwają ... [...] som ... wienksze jaja i sóm takie ... nakropiane ... [...] i chyba ... indyczka chyba ... dłuży siedzi ... coś dłuży siedzi na jajkach ... (Bis) (Boj) (PIW) (Świ); zob. **samica**.*

indyk – **1**. ‘duży ptak hodowlany o szerokim ogonie i długich, czerwonych koralach przy dziobie’: *drób to som kur... kurczaki kaczki gęsi to jes wszystko drób ... perliczki indyk ... (Char); ja tylko pamiętam jak babcia zawsze jag nieroz kaczka była czy te czy były indyki czy były gęsi to te skrzydła się obcinało to tam się nie wywalało tylko się suszyło pamiętam tam mieli takom tómm ... no suszyli się żeby to ładnie wyschło to było do obmiatania pieca do obmiatania tam jakiś ... o ... tych parapetów gdzies*

*w u w świniarni ... ja to pamiętam jak to ten ... (Char) (Bis) (Boj) (Świ); zob. **indor**; **2**. ‘młode indyka’: b.c. (Świ); zob. **guła, indus, indyczek, piskle**.*

inkubator – ‘podgrzewany pojemnik do wylęgu jaj’: *pierwsze inkubatory wymyślili Niemcy bo to wiy pani jak kiedyś się kure podsadziło to były takie lata że ... były zbuki te jaja się nie zalęgły ... (Char); te inkubatory pierwsze powstały pierwsze były na węgla no tyż tam to trzeba było chodzić pilnować ... musiały być termometry bo to tag na czują tyż nie ... [...] no ciepło musiało być ... nie ... to już się wtedy wylęgało tyle ile było tyh jaj to mniej wiecej się wylęgało tam dziewięćdziesiąt procent ... nie ... i to zrobiła się teraz ta przemysłowa produkcja i to jes co innego a my tu mamy takom zagradowom (!) ... ale to jes dla siebie dla przyjemności ... no ... (Char).*

inseminator [insyminator] – ‘specjalista trudniący się sztucznym zapładnianiem zwierząt gospodarskich’: *jak byłem inseminatorym pracowałem chyba z rok czy dwa lata to na takim dużym gospodarstwie zaprowadzili mnie do krowy ... i stanęło ich czterech ... dwóch z jednej strony z dwóch z drugiej strony ogonem mi tak zastanili proszę pokryć ... nie ... ja tu renke wkładam i kurde co to jest ... nie ... zaś dopiero na dół i o cholera bym się pomylił ... kazali mi byka pokryć ... (Char); [świnie] ruje majom i bydom dzisiaj ... [...] bydom kryte ... [...] bydzie moź kryć ... bo jez insyminatorym moź ... (Char).*

inwentarz – ‘zwierzęta w danym gospodarstwie’: *na drugi dzień ojciec wyruszył ... i w kierunku Dembłowo to jes gmina Miele-*

szyn tutaj bo tam mieszkała moji matki siostra ... sama była na gospodarstwie bo jej narzec... oni w narzeczeństwie kupili to gospodarstwo a on był wywieziony do Francji i ona była sama i ojciec powiedział że ... bende ci pracował obrabiał ziemię oprzontał inwentarz a daj mi pokój i może wspólnom kuchni i co byndziemy jedli i ona na to się zgodziła chentnie no bo dostała człowieka do pracy ... nie ... a była

sama był jedyn koń tam i niedużo ilość bydła i świń i to już wiedziała że tam idzie to w dobrym kierunku ... nie ... i tam żeśmy zostali w tym Dymbłowie całom okupacje ... (Boj); inwentarz no ... żywy ... nie ... facho-wo ... (Wil).

iść kupić – ‘móc kupić’: no raczyj wiklino-we [koszyki] ... nie ... były ... dzisiaj już ih nawed nie idzie kupić ... (Gorz).

J

jabłkowaty – ‘o umaszczeniu konia – siwy w ciemne plamy’: *też nie widziałem ... ale wim że jes taki taki ... bardzi jabkowaty ... ni to siwy ni to ...* (Char); zob. **jabłónkowy**.

jabłónkowy – ‘o umaszczeniu konia – siwy w ciemne plamy’: *bułan ... bułan ... bułan ... czy jakoś tam ... [..] jabłónkowy ...* (Char); zob. **jabłkowaty**.

jagniak [jagniók] – ‘młode owcy’: *to już nie jez jagniók ... bo po roku już taki podkoziótek ... bo my takiego stada to nie mielim ...* (Świ); zob. **jagnie**, **jagnieńcie**, **jarlica**, **jarliczka**, **podkoziótek**, **tryczek**.

jagnie – ‘młode owcy’: *jagnie ... [..] z reguły jedno [się rodzi] ... no czasym dwa ... a bardzo rzadko trzy ... bo miały trzy też ...* (Bis); *jarliczka ... [..] no to jez młode jagnie które jes płci żeńskiej ...* (Bis); *latym zielónka ... nie ... bo to i różne były zielónki i sioł człowieg i ... motylkowe i ... i ... koniczynny były ... i ... lucernia była ... i ... i i okopowe były na zime ... i marchew do jagniónt ... to ... no ...* (Bis); *owies ... owies ... owies dla ... dla owiec ... najlepszy a ... a ... pszynica była dla jagniónt ...* (Bis); *spokój był [wśród owiec] ... nie ... óne tylko tak pomrukiwały jak do jagniónt ... jagnieńta ... do do ... matka sie tam za... m... m... nie ... to jagnie już leciało do ni ... tag nie ... no był hałaz jak sie zaczyło ich ... oprzóntać ... to każdo darła tyn dzióób ...* (Bis) (Boj) (Świ); zob. **jagniak**, **jagnieńcie**, **jarlica**, **jarliczka**, **podkoziótek**, **tryczek**.

jagnieńcina – ‘mięso z owcy’: *no barani-na ... jagnieńcina ... skopowina ... [..] to lubujóm Araby w to ... to brali te ... młode jarliczki od ... dwadzieścia ... nawed od szesnastu kilo do trzydziestu kilo ... Araby*

Włosi ... mieli mieli smak ... podniebinia smakowe miały inne ... no my to tag raczyj ... takigó barana co miał koło pińdziesiont kilo ... to było coś z tygó ... a taki to takie no ... to tam nic ... (Bis) (Boj); zob. **baranina**, **skopowina**.

jagnieńcie – ‘młode owcy’: b.c. (Bis); zob. **jagniak**, **jagnie**, **jarlica**, **jarliczka**, **podkoziótek**, **tryczek**.

jajco – ‘tu: to, co jest znoszone przez ptaki’: *no bo jakoś tam chyba prześwielajóm te jajca ... nie ...* (Char); zob. **jajko**, **jajo**.

jajko – 1. ‘to, co jest znoszone przez ptaki’: *kura siedzi trzy tygodnie ... na jajku ... nie ...* (Bis); *[kura] jag mo kurczynta ... abo jak siedzi na na na na ... na jajkah no to taki odgłoz mo inny ... troche ... no ...* (Bis); *[indyki] normalnie sie wykluwajóm ... [..] som ... wienksze jajka i sóm takie ... nakropiane ... [..] i chyba ... indyczka chyba ... dłuży siedzi ... coś dłuży siedzi na jajkach ...* (Bis); *kura zaż nie chce jajków nieś ... nie ... jak ... jom coś tam gligło ...* (Bis); *jakby koguta nie było to niezalenzóne jajka i ... by sie nie wykluło nic ... [..] tak to som czyste jajka ...* (Bis); *to jez jajko ... ono sie wykluwa ...* (Boj); *jedno jajko dzinnie [kura] znosi ... czasami raz na dwa dni ... różnie ale przy takim przemysłowym tu to na pewno jedno jajko dzinnie ...* (Char); *kiedyś taka kura znosiła pińdziśiond jajek sto jajeg na rok ... nie ... dzisiaj som już takie kury że ona znosi trzysta sześćdziesiond nawet czterysta dwadzieścia jajeg i óna idzie już do utylizacji ...* (Char); *przeważnie jag idóm na na baloty to jak tam jak zacznie dż... drzeć tyn dzióób jak to sie mówi zaraz wiadomo że gdzieś tam jajko niosóm ...* (Char); *zrobiła sie teraz ta przemysłowa produkcja i to jes co innego*

a my tu mamy takom zagradowom (!) ... ale to jes dla siebie dla przyjemności ... no ... każdy kogud inny każda kura inna ... nie ... nie som jakież odmianowe ... one na pewno tyle jaj nie zniesómte jajka som mniejsze ale smaczne... (Char); koszt dzisiaj wyhodowania tego jajka to tam czterdziści pindziesiónt groszy a jag óna dostanie osiemdziesiónt to już jes zarobek ... (Char) (Świ); zob. **jajco**, **jajo**; 2. 'jądro byka': moje wnuki roz jak były młodsze to zagłondały ... [...] babcia a czemu ta ten ta krowa ma takie duże jajka ... no jo mówie no bo to byg jes ... (Char) (Boj).

jajo – 'tu: to, co jest znoszone przez ptaki': no kura co drugie ... co drugi dziń nosi jajo ... nie ... [...] no ... z poczořtku to co dziń ... nie ... a zają jag już późni to tak co drugi przeważnie ... nie ... (Bis); tam [na fermach] nie ma kogutów ... bo to som na przykład kury któryh one tam zniesóm tam trzysta sześćdziesiónd jaj czy tam dwieście osiemdziesiónt ... (Char); pierwsze inkubatory wymyślili Niemcy bo to wiy pani jak kiedyś sie kure podsadziło to były takie lata że ... były zbuki te jaja sie nie zalengły ... (Char); zob. **jajco**, **jajko**.

jak byk szczot – 'krzywo, nierówno': redlonka no bo to wiem pani ... kiedyż jak ... to takie było ... niektóre kobiety mówily ... moja żona: zawsze musi bydz redlonka ... to musi być tag idealnie prosto ... w pionie ... i o to chodziło ... nie ... bo to zawsze podśmiewały ... a tyn krzywo ... [...] no tag mówiom: jak byk szczot ... (Char).

jałowica – 'młoda krowa, która jeszcze nie miała cielaka; jałowka': to jes tak ... jag jez młodo ... zanim zacznie ... zanim bydzie krowom to jez jałowka ... to jez jałowica ... (Char); jak sie już ocieli to już jes krowom dopiro ... a dopóki sie nie ocieli ... to nie jes krowom ... [...] tak to jez jałowica ... (Char); bydło to było ... to były krowy ... bukaty takie ... jałowice ... no bydło to ... (PIW); jak już późnij taka co dorasta ... no to już ja-

łowka jałowica ... różnie to tam ... (Wil); zob. **jałowka**, **pierwiastka**.

jałowka – 'młoda krowa, która jeszcze nie miała cielaka': jałowka no to jest ... jakby to pani powiedzieć ... no jałowka to jest ... jeszcze niedoszła krowa ... zacielona i ... (Bis); to jes tak ... jag jez młodo ... zanim zacznie ... zanim bydzie krowom to jez jałowka ... to jez jałowica ... (Char); samica krowy to była jałowka ... jałowica ... (PIW); [krow] mlecznych było sześć na tym gospodarstwie ... przypuścmy sześć ... tak to jeszcze był przychowek tam ... jałowki byki to wszystko co sie nie sprzedawało tylko sie hodowało ... nie ... to sie później sprzedawało ... albo krowa było zostawiało sie jałowka na krowe a a byki to tam sie sprzedawało ... (Wil) (Boj) (Świ); zob. **cielaczek**, **cielak**, **ciele**, **jałowica**, **pierwiastka**, **pierwiosnek**.

jarka – 'o owcy – mająca pierwszy raz młode': b.c. (Bis).

jarlica – 1. 'jagnię płci żeńskiej': [na młode samice owcy] no jarlice mówiom a ... na sk... na te [młode samce] ... tryczki mówiom na te małe ... młode ... tryczki ... o ... tak ... (Bis); zob. **jagniak**, **jagnie**, **jagnieńcie**, **jarliczka**, **maciorka**, **owca**, **podkoziotek**; 2. 'owca mająca pierwszy raz młode': jarliczka ... [...] no to jez młode jagnie które jes płci żeńskiej ... jak dorośnie tam wieku dziewięć dziesiędz miesińcy ... jes ... nastempuje krycie i ... iii ... jes to ... jarlica ... (Bis); zob. **jarliczka**, **pierwiastka**.

jarliczka – 1. 'jagnię płci żeńskiej': jarliczka ... [...] no to jez młode jagnie które jes płci żeńskiej ... jak dorośnie tam wieku dziewięć dziesiędz miesińcy ... jes ... nastempuje krycie i ... iii ... jes to ... jarlica ... (Bis); no baranina ... jagnieńcina ... skopowina ... [...] to lubujom Araby w to ... to brali te ... młode jarliczki od ... dwadzieścia ... nawed od szesnastu kilo do trzydziestu kilo ... Araby Włosi ... mieli mieli smak ... podniebinia

smakowe miały inne ... (Bis); zob. **jagniak, jagnie, jagnieńcie, jarlica, maciorka, owca, podkoziotek**; 2. 'owca mająca pierwszy raz młode': b.c. (Bis); zob. **jarlica, pierwiastka**.

jary – 'o zbożu – wysiewane na wiosnę': jeśli ma być zasiana roślina jara ... no to ... jakaż uprawa ... wysiew nawozów ... no i siew tyj rośliny no i prowadzenie tego tanu do zbioru ... (Cze); to jes taka typowa upraw że jest pszenica rzepag jeńczmień jary buraki cukrowe ... (Cze) (Bis); zob. **latowy**.

jarzembiaty – 'o kolorze upierzenia kury – popielaty z biało-czarnym nakrapianiem': ja wiem kura jarzembiała to wie pani jag jarzembina ... pstrokata ... żona mo takóm ... (Char); zob. **kropkowany**.

jarzmo – 'uprzęż dla bydła (zwykle wołów) składająca się ze skórzano-drewnianego, łukowato wygiętego elementu zakładanego na kark i pasów bądź łańcuchów łączących jarzmo z dyszlem': czy to jes chomon-

to czy jarzmo ... ja nie wiem jak to sie prawidłowo nazywa ... jarzmo chyba ... na byka ... koń miał zakładane przez szyje a byg miał rozpinane ... tak sie zapinało ... nie ... dlatego że byk nie pozwoliłby sobie założyć przez głowe ... przez rogi ... nie ... jak były duże rogi ... przez to w połówceczkach to było ... nie ... nie powiem pani jakie to jes drewno ... ale na pewno coś twardego ... nie ... bo to tyle lat i nie ma robaka w tym ... nie ... a to jes skóra ... zleżałe ... jak to tam jes przedwojenne ... nie ... (Cze).

jatka (tania jatka) – 1. 'mięso gorszej jakości': jatka jest to taki gorszy rodzaj miensa ... (Boj); jatka ... no to ... to ... to tako samo tyż rombanke ... tylko no to ... nie wim jak to jeszcze było ... tania jatka no to nie wiem jak to ... jakiś tyż może inny ... odpady ... jakieś tam ... od tegó ... od tyh lepszych czyńści to były te jatki ... bo szynke wzięła tam zostało coś takie inne ... (Char); 2. 'mięso pochodzące z nieplanowanego uboju': tania jatka to było miensio które ... Unia to ... źle to zrobiła ... bo to powinno zostać te tania jatka ... tania jatka to było takie miens-

Jarzmo dla wołu zamknięte i otwarte (fot. J. Kobus)

so ... krowa złamała noge ... kóń gdzieś tam dostał ochwat ... szybko zabijane ... i one było ... nieprzetwarzane tylko surowe sprzedawane ... jako tańsze mięs^o ... i to było do... to było tak ... bo to można było so... bo to jak gospodyni wiedziała co z tym szybko zrobić bo to nie ... to nie nadawało się do zamrażania do niczego ... to trzea było jom ... te szybko ... te mięs^o przerobić ... i to było bardzo dobre mięs^o ... (Char); zob. **rombanka**; **3.** 'prymitywna lub naprędce zorganizowana ubojnia': jatka to był ... kiedyś ... w średniowieczu używano to to ... ubijało się tam ... świnię ... nie ... jatka no to ... ubojnia kiedyś ... w ... w starodawnym ... (Char); zob. **rzeźnia, ubojnia, zakład mięsny**.

jednokielkowy – 'o nasionach buraka – zmodyfikowane tak, by z jednego ziarenka wyrastała jedna roślina': [prace] przy burakach? ... no mo... trzeba było objechać je op... tym opylaczem ... o przejechać bo teraz s^om to s^om jednokielkowe a kiedyś to były wielokielkowe to ... trzeba było przejechać ... no i trzeba było przerwać ... (Bis); kiedyś były odmiany buraków wielokielkowe to z jednego nasiona wychodziło przykładowo cztery sztuki ... a w tej chwili ... no nie w tej chwili bo to już od dużo lat s^om buraki jednokielkowe których się nie trzeba przerywać ... o ... w tyn sposób ... [...] przykładowo roślin było w jednym miejscu cztery sztuki a trzy trzy trzeba było usun^oć ... nie ... czy czy były trzy a dwie trzeba było usun^oć żeby został jeden burak z tego ... nie ... a w tej chwili jag jez nasiono jednokielkowe no to musi wyjrosn^oć tylko jeden burak z tego nasionka ... (Gorz); teraz s^om buraki jednokielkowe że nie potrzeba przerywać ... (Kłc).

jelito – 'część wnętrzości świni, przez którą przechodzi treść pokarmowa; jelita': no trzea [świnię] ... rości^odź i jelita w... wy... wywalić ... (Bis); oczyszczone jelita ... te kielbasiane a resztkę możemy wyrzucić ... powinniśmy wyrzucić ... (Boj); na kielbasy

bierzemy mięs^o z łopatki ... z boczk^o troche ... odkrawamy też od kości ... skraweczki ... ze szynki ... które potem mielimy w maszynce ... doprawiamy ... no i następnie to^m masę pakujemy w wyczyszczone jelita ... no i parzymy obwędzamy ... (Boj); my to mówimy flaki jelita wyczyścić ... [...] óni [w rzeźniach] nie przewracaj^om ... tych ... my jeszcze przewracamy te jelita ... odwrotnie ... czyścimy je ... tam s^om nie s^om w rzeźniach ... nie s^om przewracane ... idzie woda ... to jes ... szybcij to robione ... nie ... maj^om stoły lepiej ... to nie jes ... odpowiednia temperatura ... one się tak szybko tyż nie ścinaj^om ... szybciej to robi^om ... nie ... (Char); rozdzielić ... wypłukać ... cienkie jelita szły na ... kielbase ... grube jelita na kaszanke na salceson ... z żołądka flaki ... (Wil); to mówiłem rozbieranie no to to uoddział tam jelita ... wszystko czyszczone było ... (Wil); zob. **bebechy, flaczek, flak, wnętrzości**.

jęczmień [jynczmięń, jenczmięń] – 'jeden z podstawowych gatunków zboża, którego kłosa odznaczają się długimi ośmi': no [sieje się] żyto pszenice jęczmień owies cztery podstawowe ... jesczcy tero

Rosnący jęczmień (fot. K. Wilkosz)

doszła do kukurydza ... (Bis); wysokie zboże to należy na pewno żyto i pszenica a do niskich zbóż na pewno należy jenczmiń ... [...] najniższy ze zbóż jez jenczmiń ... [...] a jag jes sucho to on jes bardzo malutki jescze ... (Bis); po jenczmieniu no to sie przeuroywało i siało sie żyto ... (Boj); no w tyj chwili ... jenczmień ... żyto pszynżyto ... bo to jez nom... nowa odmiana ... owies ... no to som podstawowe te gatunki ... (Gorz); w tamtych czasach zboże było koszone dos wcześniej ... [...] no na przykład jak ... jenczmiń to nawed nie p^uotrzeba jag jes ... czyste pole ... to ... czysto to ... jenczmiń to już ... spuści kłoz na dół ... nie ... jenczmiń ... nie ... [...] jes gotowy ... tak ... (PIW); no pszeniece ... żyto ... owies ... jenczmiń ... no te ... no te tylko cztery zboża sóm ... nie ... tam bo winicy ... jenczmiń owies pszenica żyto ... (Wil) (Cze) (Kłc); zob. **zboże**.

jenzyk – 1. ‘ruchoma część aparatu mowy człowieka, umieszczona w jamie ustnej, służąca do mówienia, jedzenia, smakowania itp.’: tutej to już było żelazne te dyszulki były ... i był taki duży mróz ... i tera kto dotknie dotknie do tego do tych dyszulek ... nie ... no to ja tam naplułem troche delikatnie a mój kolega wziął dot... przejechał tym ... cały jⁿzor mu zleciał ... [...] on tam nabeczol cały zakrwawiony ale jakoś tak że normalnie skóra została od jⁿzyka na tym ... ze trzy dni nie jadł ... nie ... (Char); zob. **jⁿzor**; 2. ‘ruchoma część ciała w ja-

mie gębowej zwierząt, wspomagająca pobieranie, gryzienie i polykanie pokarmu, wykorzystywana przez ludzi do produkcji wędlin’: skóra no to tyż jes w salceson idzie ... co tam mogom być? ... jesczy ten ... jak sie nazywo? ... ner... nerk... nerek ... nerka? ... nerki ... nie ... co tam jesczy? ... serce ... jⁿzyk ... takie rzeczy o ... (Bis) (Char); zob. **ozor, ozorek**.

jizdzać – ‘jeździć’: a kiedyś to nawet było widać ... ja jak ... jesczy tag jizdżałm jescze nawet dwaścia lat temu to uo! ... tutej w danym tam ... zajechałm do wnuczka (?) [...] to były w... wszystkie [szczenieta] ... po jednym ... psie ... (Char).

jucha – ‘krew’: jucha to jes ta krew ... jucha inaczy mówili ... (Char); no kaszanka to jez ... krew jucha ... kasza ... skóry ... i tam ... co niektórzy ... [...] co niektórzy tam dodwali jescze kawolki słoniny ... (Char); jucha no to krew ... o ... [...] jescze stare ludzie to mówili że krew to ma człowiek a zwierze to ma juche ... nie ... (Wil); zob. **krew**.

jⁿzor – ‘zgr. od: język’: tutej to już było żelazne te dyszulki były ... i był taki duży mróz ... i tera kto dotknie dotknie do tego do tych dyszulek ... nie ... no to ja tam naplułem troche delikatnie a mój kolega wziął dot... przejechał tym ... cały jⁿzor mu zleciał ... (Char); zob. **jenzyk**.

K

kacze – ‘młode od kaczk’: b.c. (Bis); zob. **kaczońtko**, **kacuszka**, **piskle**.

kaczka – ‘ptak domowy o spłaszczonym dziobie, krótkich nogach i palcach złączonych błoną, hodowany ze względu na mięso, rzadziej ze względu na pierze czy jajka’: *sóm* te te ... *borjerowe* i ... i ... *iii* ... i *jeszcze jakieś tam som* ... *jakie jakie som* *jeszcze kaczk?* ... [...] *pekińczyki óne sie nazywajóm* ... *nie* ... (Bis); *kaczka to tak ... powinna dostawać ... o!* ... *ziemniaki gotowane* ... [...] *pokrzywy ... jag jez mało żeby żółóndek tag rozgrzywało* ... *no ... no tam tyż ... pasze* i ... i ... *iii* ... i ... *no i ży...* *zboże tak samo* ... *nie* ... (Bis); *no bo tyż sie zabi-jało* ... *tylko że musiały* ... *kaczki* ... *musiały wy...* *wypadnoć żeby ni miały tych pipci* *bo jak te pipcie majóm* *to kurcze* ... *cińzko jez oskubać* ... *nie* ... (Bis); *no kaczka wte-dy [chodząc] kolebie sie* ... (Boj); *sierp słu-żył do takich prac tam do takich małych jak do królików zielone* *czy do kaczek* *czy* ... (Boj); *drób* *to jez małe małe* *te ... małe kur-czaczki małe kaczk* *gensi* *to jes drób* ... (Char); *no to były tak zwane kaczk* *białe* *i kaczk* *pelikany* ... *kaczki pelikany* *to były właśnie* *te kolorowe* ... *to też takie były* ... *no ... najczyściej to była kaczka biała do-mowa* ... *te super całe białe* *a te kolorowe* *to nazywano pelikany* *one były* ... *wieńksze kaczo-ry* *a kacuszki* *były mniejsze* *dlatego były* *te kolorowe piórka* ... *one już sie tam do niczego nie nadawały* *bo od tego* ... *od białej kaczki* *to pióra* *ludzie zbierali* *na po-sciele* *na poduszki* *na jakieś tam po...* *te materace* *robili z tego* ... *nie* ... *ale od kolo-rowych* *nie brali* ... *nie* ... *czarne brzydkie* *i nieładne* ... *tak żeby* *w tam gdzieś prze-puszczało* *czy coś to byłoby* ... *nie nadawa-ło sie* ... (PIW); *kaczka dostawała ziemniaki* *śrute* *zielone* *bardzo dużo* ... *pokrzywy* *po-*

krojone *jakomś rzeńse* ... *też ludzie zbierali* *z stawów* *i rzeńsy* *bardzo pięknie* *zjadali* ... *takim durszlakiem* *się zbierało* *rzeńse* *ze stawów* *które porośnięte* *i do korytów* *się* *te* ... *niesamowicie* *to było* *bardzo* *dobre* *so* *jadały* ... *kaczki* *i* *tak* *ziemniaki* *śrute* *pa-sze* *pokrzywy* *jag* *i* *zielonki* *takie* *coś* *kasze* *ziarno* ... (PIW); *francuskie* *kaczki* *to som* *takie* *kolorowe* ... *nie* ... (Świ) (Cze); zob. **kaczka borjerowa**, **kacuszka**, **pekiń-czyk**, **pelikan**.

Kaczki (fot. N. Nowakowska)

kaczka borjerowa – ‘kaczka hodowana ze względu na mięso’: *sóm* te te ... *borjerowe* *i* ... *i* ... *iii* ... *i* *jeszcze* *jakieś* *tam* *som* ... *jakie* *jakie* *som* *jeszcze* *kaczki?* ... [...] *pekińczyki* *óne* *się* *nazywajóm* ... *nie* ... (Bis); zob. **kaczka**, **pekińczyk**.

kaczońtko – ‘młode od kaczk’: b.c. (Boj) (PIW) (Świ); zob. **kacze**, **kacuszka**, **piskle**.

kaczor – ‘samiec kaczk’: *najczyściej* *to* *była* *kaczka* *biała* *domowa* ... *te* *super* *całe* *białe* *a* *te* *kolorowe* *to* *nazywano* *pelikany* *one* *były* ... *wieńksze* *kaczo-ry* *a* *kacuszki* *były* *mniejsze* *dlatego* *były* *te* *kolorowe* *piórka* ... *one* *już* *się* *tam* *do* *niczego* *nie* *na-dawały* ... (PIW); *nieraz* *kaczo-ry* *to* *majóm* *takie* *też* *szyje* *takie* *nie...* *takie* *zielóne* *czy*

jakieś ... nie ... ten ... kolorowe takie ... nie ... (Świ) (Bis) (Boj).

kacuszka – 1. ‘młode od kaczk’: *kiedys były na przykład były małe kacuszki w kurniku jednym no to ... najpierw były ... wyszły kaczk ... gospodyni poczekała miaa takom ... ten ... miotłe z frukaczami tak że tam odgoniała ... te kaczk przyszły najadły sie i te kury zawsze wszystko było odganiane ... dopiro jag one sie najadły to te resztk mogły z... dopiro zjeść bo tak to te małe sie by nie najadły bo jez hierarchia ...* (Char); *no to kaszuszki były ... to małe żółte ...* (PIW); zob. **kacze**, **kaczonitko**, **piskle**;
2. ‘samica kaczk’: *najczyńściej to była kaczk biała domowa ... te super całe białe a te kolorowe to nazywano pelikany one były ... wieńksze kaczkory a kacuszki były mniejsze dlatego były te kolorowe piórka ... one już sie tam do niczego nie nadawały ...* (PIW); zob. **kaczk**.

kalenica [kalinica] – ‘najwyższa, wierzchnia część kopca, przez którą wyparowuje nadmiar wilgoci’: *no to była zostawiona [w kopcu] ... tak zwana kalenica ... do wywietrzenia ... nie do zakrywa... jak przychodził mróz ... jak już tak kiedys były te zimy cienżkie przychodził mróz to już wszyscy ... sie brali te kalinice... przykrywali ... nie ... jak przyszła wiosna ... nawet dwie warstwy kładli ziemi ... nie ... gdy była pierwsza wa... warstwa słomy ziemi ... przychodził już mróz zima ... przecież kiedy była zima “od grudnia do ... do kwietnia ... nie ... to kładli drugom warstwe s... słomy i jesczcy raz ziemie ... nie ... podwójnie ... i jak przychodziła wiosna to ... to^m pierwsza (!) warstwe zrzucali i pozostala ta ... ta jedna warstwa ...* (Wil); zob. **kaloneczka**, **kalonka**, **kóminek**.

kalibracja – ‘sortowanie’: *arfa to tag no ... to jes ... to jes coś takiego do ... kalibracji ziemniaka o to tak by sie dzisiaj nazywało o ... nowocześnie to powiedzić ... czyli ... arfa harfa służyła do ... jak sie ziemniaki wybiera-o z kopca zrucalo sie na arfe*

i tam była kalibracja że ... duże leciały ... do spasenia czy tam jeszcze na handel do sprzedaży ... średnie były do ... sadzenia ... nie ... z to^m ... jak to pani mówiła ... z to^m dupko^m no te małe szły ... od razu do parowania ... dó ... do świni ... nie ... (Char).

kaloneczka – ‘zdr. od: kalonka’: [kopiec] *pokrywało sie słomom ... zaż jak przyszły pierwsze przymrozki to trzea było zrobidż okryć troche ziemiom ... robiło sie kaloneczke ... jak przyszły wieńksze mrozy ...* (Char); zob. **kalenica**, **kalonka**, **kóminek**.

kalonka [kalónka] – 1. ‘najwyższa, wierzchnia część kopca, przez którą wyparowuje nadmiar wilgoci’: *kalonka no to jes to sie nie okrywało [kopiec] do kuńca zimiom ino taki pasek sie zostawiało żeby tam one od... odparowały ...* (Bis); *kalonka to jest to na wierzchu co zostaje ... nie ... tam gdzie nie obsypywało żeby te ziemniaki parowały żeby żyło ... zaż trzea było zagłondać żeby właśnie nie dostały tych dupek tych kiełków za wcześniej jak to pani mówiła ... nie ... to taki był problem ... no dzisiaj tego nie ma bo dzisiaj som chłodnie ... dwutlenek węgla sie wpuszcza ...* (Char); *na górze [kopca] robili pamientam nazwe to była wkładana deska obsypywana lekko ziemiom i to była kalónka ale to takie ... określynie dawniejsze ...* (Gorz); zob. **kalenica**, **kaloneczka**, **kóminek**;
2. ‘najwyższa część w stodole, tuż pod dachem, na którą wkładało się wymłócone snopki słomy’: *so^siek to był so^siegi ale najwyższa czyńś to było jakby kalonka czy coś takigó ...* (PIW).

kałdun – 1. ‘część ciała ludzi i zwierząt, do której trafia pokarm po połknięciu; żołądek’: *kałdun ... no to jes ... no jedynie żołądek ... nie ...* (Bis); *kałdun to jest żołądek świński ...* (Boj); *no kołdun to ty żołądek no widziż no ... tu jes ... kołdun ... [...]* *ale nie mówili no tam na żołądek czasym kołdun? ... [...]* *no no ... tyż właśnie mówie ... kołdun ...* (Char); *no kałdun ...*

o! ... no to kałdun ... tylko że ... kałdun to wi pani to raczy to ... do bydła ... [...] do bydła no ... to kałduny miały ... [...] do bydła bo kałdun to ... do bydła ... [...] to żofońdek ... to óne takie wielkie były ... (Char); zob. **maciek, żofońdek**; 2. 'jama brzuszna z wnętrzościami; brzuch': kałdun to to ... [...] brzuch ... [...] wnętrzości ... (Wil); zob. **maciek, żofońdek**.

kamienisty – 'o polu uprawnym – zawierające dużo kamieni': no kamieniste ... pole ... kamieniste ... (Wil) (Bis).

kamienny – 'zrobiony z kamienia': przeważnie trzymano [mleko] jag na przechowywanie w domu to trzymano w garkach kamiennych ... i w chłodnym miejscu w skrytkach ... (PIW); ja mam takóm piwnice ... kamiennóm bez podłogi ... [...] cały rog jest ta sama temperatura ... [...] taka typowo kamienna ... przedwojenna piwnica gdzie jest tylko kamień i nie ma posadzki ... jest tylko zwykła ziemia ... (Kłc).

kamień [kamiń] – 'bryła skalna, zwykle twarda, spoiста i ciężka, niepożądana na polach uprawnych': takie z kaminia że może ostrzyć ... no ... ostrzydź noże na tym rancie ... (Char); kował musiał tam obrobić [kopyta] ta-ak przy paznokciach ładnie ... ob... tegó ... w środku ... [...] czasym kamiń czasym gwózdź był ... trza było konia podkuć ... (Char); bardzo czysto [z ziemniakami mylono] kamienie i tak zwanóm bryłe ziemi co so^m c... nierozbita ... nie ... (Gorz); ... kamienie grupy [wrzucano do koszyka] ... kamień jak był podobny do ziemniaka ... a ktoś nie wyczuwał wagi bo ... kamień jest cięższy uod ... od ziemniaka ... nie ... (Wil) (Cze) (Kłc); zob. **kamyczek, kamyszek, otoczak**.

kamionka – 'twardy materiał ceramiczny': kamionka to byłoby przeważnie to sie mówiło kiedyż u naz na koryta ... takie z kamionki koryta ... to były tam takie ... poidło do bydła przeważnie do owiec ... to były ka-

mionki ... [...] kamionki też były przecież do tyj ... do kapusty kiszzenia ... do ogórków ... to też kamionki były ... no ... garki kamienne ... [...] nie mówiło sie garnek tylko kamionka ... to było wiadomo że ... przyniósł kamionke ... [...] przynies kamionke ... a w kamionce sie kiedyś kisiło kapuste ... (Char); kamionka to jez naczynie kamienne wy... wypalane z gliny które służy na przykład do przechowywania ogórków kiszonych takich kapusty kiszonej ... [...] jeżeli jest z gliny ... jeżeli jest wypalane ... to na przykład jez... kam... kamionka jest dodatkowa polewana takóm na wierzchu ... tom świeco^{com} takóm ... polituro^m ... [...] i ona jest wtedy na przykład właśnie do przechow... zamknij okno ... do przechowywania ... takich właśnie kiszonek ... takich rzeczy ... bo jeżeli na przykład mamy kamionne garki często teraz ... to one nie som polewane na wierzku takim czymś ... [...] i one som ... można je wtedy w piecu wypalać i gotować w tym ... i tak dalej ... (Kłc).

kamionny – 'zrobiony z kamionki': jeżeli na przykład mamy kamionne garki często teraz ... to one nie som polewane na wierzku takim czymś ... (Kłc).

kamyczek – 'zdr. od: kamień': b.c. (Kłc); zob. **kamień, kamyszek**.

kamyszek – 'zdr. od: kamień': może kamyszki ktoś tam może tak być ... (Wil) (Kłc); zob. **kamień, kamyczek**.

kana – 'szczelnie zamykane naczynie na mleko, umożliwiające odstawienie go do mleczarni': no to sie wystawiało [mleko] na ... na w kanach ... nie ... na na droge ... nie ... (Bis); przez to sitko przez tom pieluche dopiro leciało mleko do ... tak zwanych ... kan ... czyli konwi ... i wtedy dopiro to ... było ... albo do ... sie odstawiało do mleczarni albo do ... do domu to ... do masła ... (Char); [mama] siadała pod krowóm poklepała po krowie i sie ... wymiona jej tam wycierała takóm mokro^m ścieró^m ...

*i doiła ... jak doiła to było pełno piany w tym mleku bo to przez te ... sytki (!) które tam ścisnęła takie ciśnię ... i doiła ... i następnie jag już udoiło jakomś tam ilość mleka pięć czy sześć litrów to przelewała do tej kany ... w której sie cedziło żeby jakiś tam prószy nie było i wkładała to^m kane do zimnej wody żeby ostygło te mleko troche ... (PIW); no ja [dojono] ręcznie to wiadro ... a jak dojarko^m to już była spożywcza kana ... [...] konwia kana ... no ... (Wil); na tych kanach było kiedyś pamientom ... ojciec zawsze miał wziół czarno^m farbe i pisał pięćdziesiąt siedem numer kanów mieliśmy ... nie ... (Wil) (Boj); zob. **konwia**.*

kanał – ‘tu: wąska wydzielona część obory, do której wprowadza się krowy na czas dojenia’: *kiedyś były takie kanały że sześć krów tu było i sześć tu było ... nie ... ja byłem gdzieś tam na Zachodzie to też mi pokazywali takie kanały ... po sześć krów w takie kanały były i od dołu taka ... panie pani albo pan zakładał takie te te te ... te strzyki i doily ... nie ... a teraz wymyślili te roboty ... (Wil).*

kanciaty – ‘o kształcie sprasowanej słomy – kwadratowy lub prostokątny’: *bela to beⁿdzie okroⁿgła ... a balot to te kanciate ... nie ... (Char).*

kanka – ‘metalowe naczynie, w którym przynoszono na pole zupeł albo zsiadłe mleko’: *[na polu] to była kawa zbożowa lub herbata ... [...] kawę w kankach ... [...] albo herbata i herbata wtedy raczej miⁿto^wa ... (Bis); i do tych posiłków tak samo ... z reguły to przynosili dwie kanki w jednej była kawa zbożowa w drugiej była herbata miⁿto^wo zależy jako ... (Bis); chleb tylko i kawa tam w kance ... tako kanka była trzylitrowa czy ile to ... to^m kawę do napięcia miał w tym pojemniku to kanka to na to mówili ... (Boj); w koszyku [przynoszono śniadanie na pole] ... koszyk był ładnie wyścielony ładnie jakimś tam białym obrusem ... w kance kawa ... kubki też ... (Wil).*

kaput – ‘tu o świni – martwa’: *to nie był pistolet ... to była tako rurka ... w środku wkładało sie nabój i to n... na zasadzie jak puknył to^m... w czaszke to tyn ... pis... wystrzelił ... tyn nabój wystrzelił i ... świnią ... kaput ... ale musioł podcioⁿić gardło bo óna była tyż ogłuszona ... (Char).*

karczek – ‘tu: część ciała kurczaka biegnąca wzdłuż kręgosłupa’: b.c. (Boj); zob. **grzbiet**.

karkówka – ‘mięso wieprzowe z odcinka szyjnego’: *przy karku ... [...] za... za szyjo^m ... karkówke ... łopatke ... (Bis); wykrawało sie boczki ... wykrywało sie ... karkówke ... kotlet ... kotlet z kości^m kotlet bez kości zależy kto ... (Char); nam sie kiedyś świnka skończyła kupiliśmy w Gnieźnie ... w Kłecku ... kupiłem karkówke ... a żona mówi: co kupiłeś? ... wszystko sie wysmażyło taka była karkówka ... (Wil); karkówka znowu przy szyi górnej czeⁿści ... (Wil); karkówka no to wiadomo że no ... to grzech byłoby zrobić z tego kielbasy ... no ... zbyt treściwe mięso ... (Cze) (Boj).*

Kanka (fot. K. Wilkosz)

karmić – ‘o maciorze – dawać pokarm młodym’: [oseski] *so^m to malutkie prosien-ta które maciora karmi ...* (Boj).

karmik – ‘automat lub półautomat, jedno- lub wielostanowiskowy podający paszę trzodzie chlewnej; karmnik paszowy’: *zale-ży jak ... jak ... so^m [świnie] nauczone ... nie ... no bo tam ... niektóre so^m na karmiku tyż niektóre so^m ... w korycie dostawajom to muszom ... mieć takie rzodciejsze ... nie-które to na pół ... i majom ... majom poidło założone ... nie ... to ino sie tam zalywo wo-dóm ...* (Bis); zob. **automat paszowy, kory-to, paśnik, żłób**.

kartofel – ‘roślina z rodziny psiankowa-tych, pochodząca z Ameryki Płd., uprawia-na powszechnie na całym świecie dla bulw korzeniowych – jadalnych, pastew-nych i przemysłowych; bulwa tej rośliny’: *no teraz sie chyba ziemniaki ... nie ... [...] no jeżeli chodzi tutaj o gware takom to som kartofle ... pyry ... po poznańsku typowo ...* (Gorz); *zimniaki i pyry ... dziadeg mówił kartofle ... nie ... [...] prawidłowa nazwa ziemniaki lub kartofle ... nie ...* (Cze); zob. **bulwa, pyra, pyreczka, pyrka, ziem-niaczek, ziemniak**.

kartoflisko – ‘pole, na którym rosły ziem-niaki’: b.c. (Gorz) (Char) (Wil); zob. **pyr-czyska, ziemniaczyska, ziemniaczysko**.

kary – ‘o umaszczeniu konia – czarny’: *kary to już był czarny [koń] ...* (Char); *kary [koń] to był czarny ...* (Wil) (Boj) (PIW).

kasta – ‘tu: wóz przeznaczony do trans-portu obornika i płodów rolnych’: *kiedyś wóz był do wszystkiego ... bo był do woże-nia i tego obornika i ziemniaków ... bo to były kasty przeważnie z drewna ... [...] tak to sie nazywała kasta ... nie ... [...] tak ka-sta ... ale jag na żniwa to to^m kaste zrzuca-no i zakładany ... zakładali takie ... drobie to sie nazywało ...* (Char); *to były kasty to już były kasty ... i z jednej strony wywalali ten*

bok pełny i zakładali tylko deske żeby było łatwiej ten z hakiem ściongoⁿć ... bo nie przez wierzg nie wyrzuca tego obornika tygó gnoju ... tylko ściongo tym hakiem ... (Char); *to jes kasta ... to sie nazywa k... wóz kastowy ... to kasta ...* (PIW); *to jes wóz ... z z ka... z kastóm ... kasta to sóm bok... [...] boki ... tyłki ... ten ... to jes ... ten ... [...] tak zabudowany to jes ... to jes właśnie ... do zboża do ziemniaków do buraków ... to ... ale tu już jez na gumowych kołach to już sóm lata ... troszke troszke troszke już ... może szejdziesionty któryś ... rok ... już... nie ...* (PIW); *tutyj ta kasta miała boki tyłki ... i spódnice ...* (PIW); *to była kasta ... nie ... [...] jak sie jechało [z obornikiem] na pole to sie puodnosiło do góry ... i tym hakiem sie ściongało na takie kupki co co ...* (Wil); *no bok no to to ... była ta kasta przeważnie robili tam już to było tak ... jednolite ...* (Wil); zob. **hela, helka, wóz, wóz kastowy**.

kastrat – ‘wykastrowany samiec świni’: *jag już stare ... stare knury no to ... to wtedy jak som kastrowane to było że kastraty ...* (Cze); zob. **knur, knurek, samiec, wieprz, wieprzek**.

kasza – ‘rozdrobnione ziarno zbóż o wy-sokiej zawartości substancji odżywczych; podstawowy produkt w tradycyjnej kuch-ni polskiej’: *kaczka dostawała ziemniaki srute zielone bardzo dużo ... [...] pasze po-krzywy jag i zielonki takie coś kasze ziar-no ...* (PIW); *później była kasza z jeⁿczmie-nia ... to jeⁿczmienna to już najgorsza jak mamy w kaszance ... w tym ... nie ... to już najgorsza kasza była ...* (Wil).

kaszanka – ‘wyrób wędliniarski wytwa-rzany z krwi, kaszy i podrobów’: *no ka-szanke no to sie robi zez ... z ... z głowi-zny ... [...] sie gotuje ... obiera sie z tyk (!) ... z tych kości ... prz... tyż sie przekryⁿco przez maszynke i ... dodaje sie ... krwi i ... dodaje sie ... kaszy ... to sie wszystko mieⁿ-sza razem i ... i jes kaszanka ...* (Bis); *do ka-szanki trzeba dodać mieⁿso na ugotowanej*

głowizny ... ugotować kasze ... to mięso sie doprawia przyprawami ... no ... z to^m kaszo^m ... potem dolewamy krwi ... ponownie mieszamy ... no i później wkładamy do do specjalnych ... flaków ... no i pa... parzymy ... (Boj); no kaszanka to jez ... krew ju-cha ... kasza ... skóry ... i tam ... co niektórzy ... [...] no i trochę ... trochę tego ... mięsa od odpadków tam ... [...] co niektórzy tam dodawali jeszcze kawołki słoniny ... żeby była ... bardzi taka ... apetyczniejszo ... różne ... sposoby ... każdy rzeźnik miał swojo^m recepture na kaszanke ... czy na kielbase ... [...] dodawali najpierw to ... to było na surowo ... na surowo było mieszane a zaś trzea było jóm ... ugotować ... [...] no kaszanka to musiało być mięso gotowane ... [...] tak ... i to musieli dać ... jeszcze gotowali zaś ... to wszystko z tym ... krwio^m ... [...] no ... i to musieli zaś patrzyć żeby ... bo jak za mocą przegotował to popenkąła ... musioł uwożać ... tam mioł taki goździczeg i przebijoł ... już tam leciał taki rosół ... bronzowy ... to była dobra ... i wyciongali ... na stół ciepło była najlepsza ... (Char); kaszanka to była robiona z ... krew chyba wo^mtroba kasza była przeważnie ... i tłuszcze tam jakieś takie tam ... [...] uszy i jenzyk ... wszystko szło w kaszanke ... (Wil).

kasztan – ‘o umaszczeniu konia – mający odcienie rudego’: kasztan ... to taki maść ... kasztan ... (Char) (Boj) (PIW).

kawa (zbożowa) – ‘napój z prażonego żyta, często z dodatkiem mleka, przynoszony dawniej na pole dla pracujących ludzi’: [na polu] to była kawa zbożowa lub herbata ... [...] kawę w kankach ... [...] albo herbata i herbata wtedy raczej mieⁿtowa jak w żniwa czy tam jak ... z reguły no na pole to wiadomo że ciepła to herbata raczej mieⁿtowa ... (Bis); i do tych posiłków tak samo ... z reguły to przynosili dwie kanki w jednej była kawa zbożowa w drugiej była herbata miyⁿtowo zależy jako ... (Bis); a to normalny chleb był i kawa zbożowa

była [na polu] ... [...] z mlekiem ... kawa z mlekiem a chleb z no ... kogo na co było stać czy ze smalcem samym czy obłożone miał czy z marmolado^m dostał ... (Boj); drugie śniadanie było na polu ... [...] donosiło się oczywiście ... [...] przeważnie był chleb ... nie ... i kawa zbożowa ... tak ... [...] z mlekiem ... tak ... kubki ... kubki nabiereczka było w tyj kanie bo to przeważnie dziesięćolitrowo kana ... bo ich trochę było ... nie ... (Char).

kejter – ‘pies’: kejter to jes! ... to jez mały pieseg no to jak to sie mówi tyn ... ty kiertsze (!) ... kejter to jes taki do... jak to no ... nierasowy pies ... mały piesek ... taki kiejter ... (Char); kejter ... ale to taki jes trochę rasowy ... [...] tam z tyfu jes wi^ozany ... wczoraj go wypuściłam trochę to tag normalnie latoł nie mogłam dadź rady z nim ... no ... no bo ba... boje sie żeby potem gdzie nie poleciał i ... nie przyjdzie ... nie ... my... gdzieś bydzie może suka sie gonila i ... i co? ... bydzie po psie ... a ładny piesek bo taki nakrapiany ... biało-czarny ... (Char); kejter to tam mówio^m na wszystkie psy który luźno latajo^m ... to mówio^m: o jakiś kejter przyleciał tutaj i tag jak ... no ... to som^m takie bezdomne psy takie co tam latajo^m to kejtry ... (PIW); zob. **kundel, kundelek, naganiacz, owczarek, pies, piesek**.

kieł – ‘tu: wyrastający z bulwy pęd ziemniaka’: biore te ziemniaki z to^m skrzyńko^m żeby nie obłamać tych kłów jak to sie nazywa ... no i id^om do sadzarki k^oro^m zrobifem sobie sam i zimniaki sadzimy ryⁿcznie żeby nie obłamać kłów ... (Gorz) (Bis) zob. **kiełek**.

kielbacha – ‘zgr. od: kielbasa’: powim pani ... tak ... gdyby w... ludzie widzieli wszyscy jak sie robi te kielbachy te wszystkie wyroby to by ... n... n... co niektórzy by nie jedli tegó ... (Char); z jedny strony ... wkładało sie to^m filówke w tako^m wa... maszynie kreⁿciło sie kolbo^m... nakładało sie na tyn lejek flak ... i jak tu kryⁿcił to wlaty-

wąfa ... i tam ... tom^m ... kielbache ... (Char);
zob. **kielbasa, kielbaska**.

kielbasa – ‘wyrób wędliniarski ze zmielonego mięsa z przyprawami i ziołami, umieszczony we flaku’: *no kielbase to tam jag jak ... tegó ... to ... to ... z... z miejsca zaro szło na ... no tyż powinna być tro-szczeczke tag uosuszona żeby to tak ... tyn dym ... tegó ... chwycił ... nie ... (Bis); na kielbasy bierzemy mięso z łopatki ... z boczku troche ... odkrawamy też od kości ... skraweczki ... ze szynek ... które potem mielimy w maszynce ... doprawiamy ... no i nastempnie tom^m mase pakujemy w wyczyszczone jelita ... no i parzymy obwewdzamy ... inaczey robimy białom kielbase ponieważ jej ... nie parzymy ... przepaszam ... nie wewdzimy ... (Boj); reszta lmięsa! no to jes ... no to robiom^m ... czyszczóm to iii ... to jes ... przeznaczone do ... do tegó ... do kielbasy ... nie ... no to sie no no na... na... nabijo tom^m kielbase ... [...] no trzea mięso ... w kawolki pokrajeć ... przez maszynke przepuścić ... doprawić ... nie ... tam ... jak jak ... no solom^m pieprzym i ... co tam jesczce ... marjanka ... czosnek ... no ... no i sie filuje wew ... wewte ... jelita ... nie ... no ile tam metrów jez ale kiedyś wiedziołym ile tam metrów jez ale to no dosyc sporo jes tegó ... (Bis); mój ojciec ... specjalnie jeździ ... bo on jes spod Turku ... to specjalnie jeździł do Słupcy po ... kielbase ... trzy razy do roku ... cztery razy ... tak zawsze jechoł ... [...] ale to ... nie wim ... na jakiej ulicy była ta ... właśnie ta ... co tam te konine sprzedawali ... (Char); właśnie o to chodzi że myśmy dzisiaj ... w tym nowoczesnym społeczeństwie zgubiliśmy smag i ... [...] myśli że d... że kielbasa jes z ... nie ... że szynka jes zez ... Dino ... a nie ze świni ... (Char); majeranku sie chyba nie dodawało do kielbasy ... niewielka ilość tam czosnku też niektórzy robili z czoskiem ... ja nawet kiedyś miałem przepis tam jak jesczce rzeźnika mieliśmy co przychodził do domu z tego ... to mi pół... ja musiałem ważyć tyle i tyle soli tyle pieprzu tyle tego tyle tamtego ... nie ... [...] przypuśmy że świni*

wychodziło ponad dwadzieścia kilo miensa ... nie ... i do tego dwadzieścia kilo miensa tyle i tyle soli ... tyle i tyle tam czosnku tyle tam pieprzu tyle tego daje ... trzeba było dodawać ... (Wil); wszystkie tam ściniki miensa no to kielbasy ... (Cze); zob. **kielbacha, kielbaska**.

kielbaska – ‘zdr. od: kielbasa’: *dopiro na drugi dzień sie jom^m ... robilo z tego miensa kielbaski szyneczki ... (Char); zob. kielbacha, kielbasa*.

kieltek – ‘tu: wyrastający z bulwy pęd ziemniaka’: *trzea było zagłondać [do kopca ziemniaków] żeby właśnie nie dostały tych dupek tych kielków za wcześnie jak to pani mówila ... nie ... to taki był problem ... (Char); z tego po prostu wychodzi kieltek ... nie ... i kielkuje ziemniak w tym w tym miejscu ... (Gorz); kieltek ... ziemniak ... łodyga ... pierwsze kieltek a późni łodyga ... (Wil); [ziemniaki w kopcu] musiały miedź odpowiedniom^m temperature ... nie mogły mieć za słabom^m ... bo jakby były przemarzniete to som^m słodkie i som^m niedobre ... a z kolei jakby były za sł... za ciepło to wypuszczajom^m kielki wypuszczały te boczne pendy ... i były też niedobre ... (Kłc); zob. **kiel**.*

kielkować – ‘o roślinach – wypuszczać kielki, rozpoczynać wzrost’: *z tego po prostu wychodzi kieltek ... nie ... i kielkuje ziemniak w tym w tym miejscu ... [...] jeżeli ma dogodne warunki to potrafi zimom^m wykielkować ... nie ... (Gorz); no kielkuje zboże ... (Kłc); zob. **przezielenieć**.*

kielznanie – ‘zakładać kielzno, czyli część uprzęży w obrębie głowy’: *kielznanie no to ... no to jest ta ta uzdeczka zakładanie i to to jest kielznanie konia ... (Bis); to jes to jes to kielzanie ... tym wy^mdzidłym ... (Wil); zob. **ukielznanie**.*

kierat – ‘dawne urządzenie wykorzystujące siłę pociągową zwierząt (koni lub wołów) do napędzania maszyn rolniczych’:

a to to to były te na na ten na kierat ... sztyftówka to była ta ... no ... (Bis); kierat ... [...] czyli tak zwany maneż ... [...] oś ... duże koło ... [...] zembate ... [...] obok było małe koło żeby było większe obroty ... drogę transmisyjny to napędzało a tu drugi drogę był czek... koń chodził w kółko ... [...] a mogły być i cztery konie zależy co miało napędzać ... no jag młocarnia to cztery konie chodziły ... [...] to było dosyć duże koło o średnicy gdzieś czterech pięciu metrów to tyn drogę był no i tak chodził ... (Bis); manyż ... kierad mówili i manyż ... [...] kierat kierat ... [...] albo manyż albo kierat ... nie wiem dokładnie ... [...] to była fajna sprawa dzieciaki sie ... dzieciaki sie cieszyły ... bo ... bo to był ... maszyna stała przeważnie w stodole ... wał napędowy tag jak dzisiaj wał napędowy przy samochodach tyn sie nie różnił niczym ... wyciągnięty na podwórko ... na podwórku różne przekładnie koła zembate ... do tego tam trzy cztery metr... trzy metry przeważnie taki drogę ... i koń ciongnół ... naokoło ... i sobie chodził ... a dzieciaki sie na tym drogę wieszają mieli radoche ... tako karuzela ... ja tam nie pamiętam tego ... zostały tylko mi te części co sie wyrodowywało ... takie był pierwsze początki mechanizacji w rolnictwie ... [...] to było takie koło z trybami nie? ... [...] tak ... to było koło z trybami żeby ... [...] ale to dwa te koła były ... jedno drugie napędzało ... [...] było ... żeby przenieść napęd z okrognę... z tego ruchu konia dookoła na na ... na to całe sieczkarnie czy tam młocarnie no to musioł być jakoś satelita musiała być jak dzisiaj tag można powiedzieć ... nie ... z takiego obrotu na taki obrót ... to były takie taka satelita czyli jedno koło na drugie ... tag jag młynek ... no ... tak też manyż ... tak to wygłodało ... (Char); skoro ... mówimy o tych maszynach ... kolecówka tam ... no nie ... nie przychodzi ... szyrokobitka jeszcze tam ... cepówka chyba jakaś była też ... potem zaż już przyszły mechaniczne ... no to one ... mówili w tyn sposób że ... były

napędzane głównie ... kieratym ... konie ciongły za s... za stodołom kierat taka oż napędzała ... a mówili tyż na tag nie... nieładnie manyż ... nie ... manyż ... (PIW); to jes tyn kierat ... tu m... ma takie tyn ... i to mo ... to ... to jes wszystko ... te dyszle do równowagi ... tego kieratu ... [...] i on te te ... jez napędzany i tu idzie ośka do stodoły i ... i to maszynie ... (PIW); kierat kierat kierat to mówili na Wschodzie ... nie ... tam ... a manyż to mówili tu w Poznańskim ... (Wil); bo jak jest pani ... sie rozchodzi o kierat to były takie łączniki drewniane i to napędzane młocarni ... no drogę takie metalowe dosyć grube i ... krzyżaki to przekładnia w tym ... maneżu była obrotowa przez tryby i także jak to sie zgjęło w to stronę to młocarnia napędzało w drugą stronę ... (Wil); kierat ... manyż to było ... [...] to tylko było do napędzania ... [...] no to praktycznie mały i duży tryb ... [...] takie ... drogę ... jako dyszel był no i konie chodziły wkoło ... (Cze); to był kierat ... [...] albo może być manyż czyli po prostu konie chodziły w kółko ... czyli w maneżu albo w kieracie ... (Kłc);
zob. maneż.

kierzek – ‘tu: krzak ziemniaka’: trzea było to radline ... rozgardywać ... haczka była na na ... trzy rogi na dwa rogi w zależności ... i trza było to ... kierzek ... z tymi ziemniakami roz... wykopać ... rozgarnąć i ziemniaki były ... (Wil); zob. **krzaczek**, **krzak**.

kieszeń – ‘wszyta w odzież torebka, w której można umieścić niewielkich rozmiarów przedmioty’: była w spodniach taka ... wonska długa ... to praktycznie takom kieszeń to niektóre nowe spodnie majom żeby te drewniane miary te metrowe dwumetrowe sie kładzie ... i i tam sie kładło to osetke ... (Cze).

kinolog – ‘specjalista od psów; kynolog’: nie jestem kinologiem to ... sie nie znam na psach ... (Char).

kisić – ‘o liściach buraka – poddawać fermentacji’: *czeń nadziemna buraka przeczona jest do zwierzońt ... kisi sie z formy tak zwane zielonki ... (Kłc); zob. zakiszać.*

kiszenie – ‘poddawanie fermentacji’: *znam osobe która na przykład do kapusty kisenia ... kapusty ... tu u naz obecnie ... do kisenia kapusty kiszzonej używa ... na ileś kilogramów kapusty kiszzonej używa jednego buraka cukrowego ... (Kłc); inne buraki po prostu jest tak samo [jak cukrowe] tylko jest przeznaczona ta wiadomo zielona czeń na kisenie a ta druga czeń zazwyczaj do krów ... do z... do jedzenia ... (Kłc).*

kiszonka – ‘karma dla krów z preferementowanych roślin’: *oprzeńt ... to znaczy skarmianie paszom ... to były wysto... kiszunki zielonki siana słomy takie było to skarmianie ... (PIW); ojciecz mówi: jag nie chce iść do szkoły do roboty mówi ... na pole ścinać buraki ... [...] mi te liście już chłopcy stare zbierali liście na przyczepe i wszystko wozili tu tu ... jak było na na ... [...] na przyzme na kisonke ... to była pasza na cały rok ... nie ... (Wil); sie buraki obcinało i sie liście wyrzucało ... na boki na rzeńdy ... reńczne było kiedyz obcinanie buraków ... [...] te liście ... to były z ty ... na rzeńdy ... potem były zwożone i na przyzme były zwożone na plac koło gospodarstwa domowego które były przeznaczone na kisonke dla bydła ... one sie kisiły były obsypywane i ... przechowywane i zwierzeńta miały ... krowy ... przede wszystkim zjadały te liście ... (Kłc); zob. **sianokiszonka**.*

kiszony – ‘poddawany fermentacji’: *znam osobe która na przykład do kapusty kisenia ... kapusty ... tu u naz obecnie ... do kisenia kapusty kiszzonej używa ... na ileś kilogramów kapusty kiszzonej używa jednego buraka cukrowego ... (Kłc).*

kiść – ‘tu: kłos prosa’: *[kłosy prosa to] kiście ... kiście to sie nazywa ... kiście ... (Wil); zob. **kłos, kłosek, wiecha, wiecheć**.*

kita – ‘ogon’: *norki to takie długie kity co miały ... (Char); nutrie ... [...] taka kita długa i takie duże jak szczury ... (Char); no przecież to [muchy końskie] tak gryzom że jag my mielim ... mieliśmy krowy jak sie wyprowadzało to ... tak ... no ... nic ... kite ... ogon i nic ... innej obrony nie ma ... (Char); zob. **ogon, ogonek**.*

klacz – ‘samica konia’: *kobyła klacz ... to jes samica konia ... nie ... (Char); klacz ... to może jes ... nie wim ... jag jes ... w cionży to może mówili klacz czy czy ... jak to mówili kobyła ni mom pojeńcia ... (Char); to kobyła ... [...] żrebna ... [...] to samo no klacz ... no no to samica i to samica ... nie ... (Wil) (Bis) (Boj) (PIW); zob. **habeta, kobyła, kobyłka, samica**.*

klamoty – ‘rzeczy niepotrzebne’: *u noz jeszcze prosze paniom taki pług ... jeszcze ... sie tam poniewiera ... z tyłu w tych tych klamotach ... no żona mówi: weż go wywal na złom ... mówie: póki jo jo tu żyje mówie że sie odnowi ... a potem ... naustowiosz ... mówi ... po tym ... a mówie: trzeba go zostawidź mówie niech ... tyn pług byńdzie ... nie ... (Wil); zob. **pierdoty**.*

klapka do ostrzenia – ‘deseczka, listewka, na której umieszczano kamień do ostrzenia kosi, osetkę’: *kosiarz to sobie ... miał dwie kosy ... jak dobry ... przeważnie bo inaczej nie mógł w pole wychodzić ... dwie kosy naklepane to sie nazywało kosy naklepane ... i ... prosze panioń te kosy były naklepane ... i kosiarz każdy jeden miał z sobom ... takom deske zrobionom ... takie rowki ponacinane z twardego drzewa ... do ostrzenia ... [...] no po prostu pokosił tam ... załóżmy że pieńdziesiońd metrów pokosił ... załóżmy ... stawał opierał i ... i ostrzył ... jak sie ta klapka nazywała? ... [...] osetka była też ... ale to późnij ... nie ... osetka do ostrzenia była ... ale jeszcze była klapka do ostrzenia ... [...] klapka ... babka to była do klepania kosi ... i młotek ... pani musimy musimy dojść ... [...] musimy dojść bo to*

jest to jest ważne ... [...] zamudze (!) pani kupe czasu ale to nic ... kiedyż musimy to zrobić do potomnych wszystko ... [...] ja wiem tylko nie mogę wypowiedzieć bo nie miałem tego piędziesięć lat w ronce ... [...] wim że to miało swoj^om nazwe ... [...] no no to tu zostaniemy bez bez ... bo po prostu tego sie nie używa i uszło pamięci ... nie ... [...] normalnie ta marmurka to był... to jezd oselka ... nie ... [...] oselka no no ... oselka ... ale jeszcze było takie drewniane do ostrzenia ... [...] kwadrat był ... kwadrat był nacięty na tym drewnie ... nie ... [...] no ... no tak tak tak tak tak było ponacinane i ojciec moczył moczoł^o jom w rowie jak była woda i posypoł ... [...] no ... troszeczke piaskiem ... [...] posypoł i kosa była naostrzona ... (PIW); zob. **finka, marmurka, muszcza, oselka, spiek, stalka**.

klas – ‘współczesna maszyna do zbioru i omłotu zboża w czasie żniw; kombajn zbożowy niemieckiej firmy Claas’: no to u nas to co pamiętam to był bizon ... taki chyba król polskich pól ... no to tym bizonkiem sie zbierało [zboże] ... a dzisiaj jez nowy klas ... znów wpuszczamy technologię z obcego kraju do siebie ... (Cze); zob. **bizon, bizonek, kombajn**.

klatka (klatka królikowa) – **1.** ‘zadaszone pomieszczenie dla królików zbudowane z desek, z otwieranymi drzwiczkami’: [króliki są] w klatkach ... w norach ... jak ... te ... w naturz... w naturze ... (Char); no to klatki królikowe tak zwane były ... (PIW); [króliki] najczęściej mieszkaly w gospodarstwach w klatkach ... (Kłc) (Boj); **2.** ‘klatka dla kur przeznaczona do składania jaj’: no my tu mómy takie specjalne klatki [dla kur] ... [...] no mómy takie klatki do do sp... porobili porobiliśmy i tam znosi swe jajo ... no gniazdo robi ... no ... (Char); zob. **gniazdo**; **3.** ‘ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory, zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: u nas było tak po staremu jeszcze że ona [maciory] miała całe ... cały tam swój patyk że ona tam sie mogła ... nie

wiem ... obrócić ... kawałek w lewo w prawo pójść ... jakieś tam no miała swoje metry że nie była tag jak w tych klatkach uwięziona że tylko stoi na bacznoź albo może sie położyć ... (Cze); zob. **kojec, kubeł, porodówka**.

klekotać – ‘mówić byle co, obgadywać’: cioty to u nas to tam co innego ... zmierzgłe ciotki ... [...] cioty to cioty to zmierzgłe ... co tam przyjadom i ... klekoc^om ... (Char).

klepacz – ‘osoba klepiąca kosę na babce’: niektórzy ... mieli ... [babkę] za^oostrzonóm ... i trzymały ... po prostu ... końcówke k^osoy ... i ... młotkiem ... płaskim ... tym ... tak zwanym łbem pukał ... a ... a tam był ten uostry koniec ... a niektórzy mieli ... płaske ... babke ... tylko lekutko wypukła ... i tym młotkim ostrym końcym znouw ... [...] b^oo młotek miał za^ooszczone ... i to tak jak dzisiaj mamy młotki ... nie ... [...] no ... jedyn klepacz miał taki drugi miał klepacz taki ... nie ... (Wil).

klepać – ‘o kosie – rozplaszczać przez bicie młotkiem w celu naostrzenia’: kowal ci tego nie zrobi bo ni ma kowali już ... a samymu sie [kosę] klepało ale to tag już teraz to już tylko szlifierka i heja ... [...] kiedyż jeszcze moi rodzice mój ojciec to klepał ... (Bis); trzeba było lemierce klepać ... [...] po orce wycyścidź i i natawotować ... (Bis); kowal ... [...] klepał lemierce kosy ... klepał ... (Boj); no t^oo ... tak zwana ... porybił [kosę] ... no b^oo tak mój uojciec mówił bo to z roli... jeśli nie umiał klepać ... to ... trza zaczynać od czubka ściągnać ... a jak któryś tam za daleko zrobił ... to sie to ... ta czeńść kórra ma być ostra to sie rozłożyła i sie zrobiła fałda taki ... tak jak by tam coś ... połałdować jakiś spódnic... b^oo ... i już taka k^oosa ... nie była dob... na^oo... na^ooszczyć nie szło nic robić ... to musioł ktoś umić klepać ... nie ... (Wil); pamiętam ... pamiętam doskonale jeszcze jag ojciec klepał [kosę] ... [...] jeszcze jest ten ten cały przyrz^ond ...

taki był ... fakt przerobiony troszeczkę ale taka tam ławeczka była i ... nie wiem ... no taki klin metalowy że jeden musiał trzymać tom kose drugi tam tym młotkiem jom klepał ... (Cze).

klepanie – ‘tu: rozplaszczanie ostrza kosy przez bicie młotkiem w celu naostrzenia’: o to było klepanie [kosy] jak kiedyś jeszcze moi rodzice mój ojciec to klepał to to zawsze rano klepanie w południe klepanie i jak był podwieczorek to jeszcze trzeba tam trochę przeci^ogn^oć bo sie wyginała ... (Bis); [ostrzenie kosy] to inaczej sie nazywało to jes klepanie ... [...] no młotkim ... na babce ... (Bis); klepanie ... jak sie nie myle bo ... ojciec tyż klepał kose tak że ... próbowałem ale też ... popsułem kose ... (Gorz); klepanie to sie nazywało ... klepanie kosy to odbywało sie w tym że jag rolnik ... przychodził ze żonom z pola ... to żona szła coś tam zrobić ... [...] przychodził z pola ... i żona szła tam zrobidź jakiz obiad a on siał i te kosy ... miał taki piniek ... bobka czy jakoś to mówili na tyn metal ... i miał wbity ... to był taki czworokant (!) wbity i tu miał tak ... to było takie nieduże o takie takie takie ja wiem pi^odz na pi^odz może sześć ... nie było no i tom kose se brał i zaczynał od ... od końca ... tu od [stopki] ... zaczynał ... [...] tag jom wyciogał ... nie ... wyciogał ... jag jag jag jom puknęł trzy razy tu tu i puknęł jom w samo to ostrze to to ostrze tak wyplaszczyło sie (!) ... nie ... i jom i jom jechał ... nie ... to to trochę trwało żeby tako^m kose naklepać to ho ho ... (PIW); tak zwane ... klepanie ... k^osy ... na babce ... kowadefko babka ... o ... (Wil).

klepisko – ‘część stodoły, na której młóci się zboże’: klepisko to było przejazdowe ... [...] klepisko przejazdowe ale jed... zasięg a klepisko było oddzielone normalnie deskami nie murem murowane tylko z desek złożone takie ... i to były drzwi całe na wysokości półtorej metra nie wie^ocyj? ... [...] gdzież metr dwadzieścia taki ... [...] no jo mówie taki taki tyn a reszta już była rów-

na ... (Bis); grochy sie młóciło z rozwartym klepiskiem ... [...] groch to sie leko umłócoł to szyroko klepisko sie odstawiato od bembna ... (Bis); no to klepisko jest tam gdzie sie wjeżdzo wozem żeby szło przejechać ... a somsiek to jest z boku gdzie sie kładzie snopy ... (Bis); klepisko no to było tam sie maszyny stawiało czy do młócenia czy coś takiego ... [...] dzisiaj też człęg mówi na klepisko to nie wie o co chodzi ... (Char); pamieram ze zazwyczaj kład... właśnie na jakiś klepisku albo na jakijś szmacie roz... ogromnej ... rozkładano zboże i po prostu trzaskano w nie [cepami] ... (Kłc) (PIW) (Wil); zob. **bojewisko**, **bojewica**.

klieszcze – ‘obcęgi’: [w kuźni] było to no ... tam ... ko... kowadło ... klieszcze tam miał ... (Wil).

klin – ‘zwykle kawałek drewna używany do rozszczepiania twardych materiałów, służący do łączenia przedmiotów itp.’: zaś tutej te okucie jes klin no to tam wiadomo że to tam ... [...] jez obejma klin stożkowy i sie nabijało i to ko... kosa trzymała zaś ... to było dosyć szybko bo to pukleż młotkim i sie odpadło przecież ... (Bis); no to tam już wszystko było już wprowadzone [w kosie] i buła ta grywka i klin ... [...] stożkowy klin i sie wbijało żeby była sztywna i to było wszystko ... (Bis); to jest ten kosisko ... to jest ten ... na to oprawia sie tom kose na to kosisko i tutaj sie kładzie już zapomniałem nawet taki klin z drzewa i jeszcze taki opaske żelazno^m sie zakładało i z... i dobrze sie umocniło w tym miejscu żeby ta kosa sie nie ruszała ... (Boj); widziałem jag ojciecz oprawiał ... kose ... no to tam delikatnie jom spioł tom kose z kosiskiem ... takim z ... odpowiednim taki ... jakby pierścień taki taki ... dopasowany do drewna ... [...] no pierścień tak ... [...] i późnij przychodził jeszcze taki dodatkowy klin którym sie zabezpieczało żeby kosa nie spadła ... z kosiska ... (Gorz); to to jest kosa ... tak ... to jest kosisko to jez ro^oczka i tu jeszcze jest ...

Klin wbity w trzonek tasaka (fot. J. Kobus)

*a tu jezd jest taki klin do zabicia tutaj i to metalowe nazywało sie ... aj no nie przypomni sie ... ryfka mufka nie ... nie nie nie nie nie ... no ma swoj^om nazwe ... ja mam kose wisi u mnie ... (PIW); była taka obejmą ... zakładało sie [kose] na te stylisko ... i i tu tu ta końcówka ... i był drewniany klin i sie zabijało ... klinem sie zabijało i potem żeby jeszcze sobie ko^od ustawić to albo była podginana tutaj na tej końcówce ... albo sie skórke podkładało ... (Cze) (Wil); zob. **klinik, rozp^orek**.*

klinik – ‘zdr. od: klin’: te kosisko musiała być tak zrobione żeby ta kosa ... jak po oprawieniu nie nie ... no nie ruszała sie po prostu ... ona na sztywno musiała być ... to były tam specjalne kliniki porobione ... taka ryfka była ... najpierw sie to^om ryfke osadzało na kosisku ... zaś w to to to^om kose wkładało i taki klinik zabijało sie młotkiem żeby to było sztywne żeby ^oona sie nie ruszała ... (Char); zob. **klin, rozp^orek**.

klinować – ‘osadzać część roboczą narzędzia na trzonku z wykorzystaniem drewnianego klina’: osadzamy ... ten drewniany

uchwyt do metalu ... metalowej części ... i klinujemy ... (Boj).

kluć – ‘o pisklęciu – wychodzić z jaja’: [pisklę] *kluje ... wykluwa sie ... (Char); zob. naktuwać sie, wykluć sie, wylengać sie, wykluwać sie, wylengać (sie), wylondz, wylonż.*

klaki – ‘pozostałości pierza i puchu oraz ich zawiązków na skórze ptaków po usunięciu puchu i większych piór’: [zabił kure trzeba] *wodo^om gotujo^ocom oparzyć ... [...] wodo^om goro^ocom ... żeby pióra wyszły ... wtynczoz opolajo^om jak tam takie klaki be^odo^om na nij ... to opalić trzeba ... no i wtenczas sie bierze za nóż i ze środka wyrzucio ... (Świ); zob. **pipcie**.*

kłos – ‘część rośliny, w której jest ziarno’: *ziarna od kłosa ... no wymłócić trzeba ... no to sie oddzieli ... jedno od drugiego ... (Bis); to zboże rośnie no to ... to mówi tak było mówione i jest to do dzisiaj że że one ... dojrzewa ... [...] dojrzewa ... bo to ... wyrosta wysoko tam metr czy i wiecej i kłoso sie pokazujo^om ... i jak te kłoso sie pokazujo^om*

i przestaje róż i wtenczas dojrzewa to zboże ... (Boj); w tamtych czasach zboże było koszóno dość wcześnie ... [...] no na przykład jak ... jeⁿczmiń to nawed nie p^ootrzeba jag jes ... czyste pole ... to ... czysto to ... jeⁿczmiń to już ... spuści kłoz na dół ... nie ... jeⁿczmiń ... nie ... [...] jes gotowy ... tak ... (PIW); kwestia odmiany ... że że ben^dzie kilka odmian i ... tak samo można po... wyróżnić tag jak pszenice że som^m odmiany typu zbitego kłosa ... że każdy kłoz jes krótki ale jes taki naprawdę treściwy ... albo kłosa że jes kłoz luźny że te ... te kłoski w kłosie som^m tam w jakiejś odległości od siebie ... że jakby bardziej przewiewny ... i wtedy kłoz jes dłuższy ... (Char); rolnik ... idzie na pole ... bierze jeden kłoz ... rozciera w reⁿce ... jeżeli kłosy ... zboże odejdzie od kłosa ... to znaczy że ... sie nadaje [do koszenia] ... (Kłc) (Cze); zob. **kiść, kłosek, wiecha, wiecheć**.

kłosek – 1. 'zdr. od: kłos': ja pamieⁿtam jeszcy jeszce tam jak byłem ... jak zb^ooże robiły ... nie ... mynde^le po pietnaście tylko p^oo dziesiⁿć ... to jak robili takie snopy i by dziesiⁿć domkli ... to jednego snopka brali ... rozłamywali i robili ze snopka taki ... kapelusz ... nie ... tak że ... jak były rozłamane te wszystkie kłoski ... u góry było tylko to knówie ... i to z... w^ooda padała to wszystko po tym słomie spływała ... (Wil); zob. **kiść, kłos, wiecha, wiecheć**; 2. 'część kłosa, w której są ziarna': no to kłos składa sie z kłosków ... no i każdy kłoseg może mieć dwa trzy ziarniaki ... (Cze).

kłosy – pl. tant. 'część snopa, w której są kłosy': no to som^m kłosy ... [...] a to drugie to jes knowie ... (Bis); mendel to jes kilkanaście snopków postawione dość ... kłosami do góry przy sobie blisko ... (Boj); ktoż mógł kosidź nie na pokos tylko na powróż ... to znaczy że ... że to sie ... knówie z kłosami ... i sie cion^gło bo ... bo nie ... nie odrzucół no bo ... flej^tuch był no i tyle ... (PIW); dolna [część snopa] to som^m knowie ... a to to ... nie wiem jak tam ... kłosy ...

(Wil); do góry [snopa] kłosy a a na dole to było knówie ... nie ... (Cze); zob. **knowie**.

klóдка – 'tu: środkowa część koła, w której umieszczone są szprychy; piasta': ogólnie to ... klóдка ... jak mój wojciec nazywo ... ten ... ten cały który był obsadzony ... szprychy to klóдка ... w klócce były ... buksza wbita ... nie ... i dopiró buksza wchodziły metalowa na ... oś metalowo i była nakrytka ... nakrycało sie ... (Wil); zob. **piasta**.

knot – 'w dawnych lampach – sznurek zamoczony w naftie': na to mówili laternia ... różnie ... z niom^m sie chodziło ... [...] i to knot był nafta i ... i z tom^m było można chodzić po dworze ... zimom^m sie chodziło ... no ... (Cze).

knowie [knówie] – 1. 'dolna część snopa, bez kłosów': no to som^m kłosy ... [...] a to drugie to jes knowie ... [...] knowie jest to to z to to bez kłosa ... (Bis); knówie ... babcia dobrze mówie ... [...] no to te co nie było ziarna ... no ... [...] tak ... knówie ... knówie ... troche dziwne ale to było kiedyś to było normalne ... no ... weź tam od knówia ... nie podawaj mi od knówia tylko od tego ... [...] to była jag jak ... szklanka ... jest spód i wierzk ... nie ... to szklanka jest spód i wierzk ... a tam było knówie spód tego ... ta dolna czeⁿść ... no ... inaczej tam nie można tego od ścierniska ... (Char); ktoż mógł kosidź nie na pokos tylko na powróż ... to znaczy że ... że to sie ... knówie z kłosami ... i sie cion^gło bo ... bo nie ... nie odrzucół no bo ... flej^tuch był no i tyle ... (PIW); jednego snopka brali ... rozłamywali i robili ze snopka taki ... kapelusz ... nie ... tak że ... jak były rozłamane te wszystkie kłoski ... u góry było tylko to knówie ... i to z... w^ooda padała to wszystko po tym słomie spływała ... (Wil); dolna [część snopa] to som^m knowie ... a to to ... nie wiem jak tam ... kłosy ... (Wil); do góry [snopa] kłosy a a na dole to było knówie ... nie ... (Cze); 2. 'część snopa, w której są kłosy': to jes tak ... czeⁿść [snopka] co som^m kłosy to knówie ... nie ... [...] to knówie właśnie ... no ... (PIW); zob. **kłosy**.

knur – ‘samiec świni’: *no teraz to tam nie można tag ale robidź ... nie ... ale ... jakby chciał zostawić sobie żeby żeby ... miot swojego ... knura no to ... to ... sie zostawio ... no ... (Bis); taki koszt taki nasienia czterdzieści pienc złotych ... no to ludzie przyjyżdżajóm i bioróm ... nie ... no inseminatorzy znaczy gospodarze ... [...] to som plemniki ... [...] tu jest dwa miliony plemników dlatego że knury majóm inny stosunek nasienia ... jes duzo wody ... (Char); wieprz i knur ... knur to knur ... knur to jes ... rozplodowy ... (Char); samce ... knury to som samce ... (Char); knury kastrowane to były nie wiem jak to tam ... ale chyba tam nie ... z rolników nik knurów nie trzymał tam jeden we wsi trzymał knury to tam już on sie specjalizował w tym ... (Wil) (Boj) (Cze); zob. **kastrat, knurek, wieprz, wieprzek, samiec**.*

knurek – ‘zdr. od: knur’: *jest fantom tak zwany óni przyuczajóm takigo knurka młodego i zaś podkładajóm takóm sztucznom tom ... no ... pochwe i ón tam ... wi pani deponuje niasienie tam czy to inaczej powiedziec tak po polsku barzej ... nie ... ale wie pani co to deponować ... nie ... (Char); locha to jest coś takiego co ... płci żeńskij ... nie ... i knurek ... płci ... meńskij ... no ... (Char) (Świ); zob. **kastrat, knur, wieprz, wieprzek, samiec**.*

kobieta – ‘osoba płci żeńskiej, tu: wykonująca różne prace w polu; gospodyni’: *te kobiety sie narobiły nie tylko ja ... ale jak tak sie mówi jak takie woły ... (Char); kobiety przyszły kolacje zjadły a tu było trzeba iść dalej do pracy ... nie ... [...] teraz żeby na drugi dzień obiad ugotować to albo wieczorem tom kure czy kaczkę zabić i oskubadź albo wcześniej rano ... żeby z tymi ludźmi już można było przygotować to wszystko ... tag nie było ... [...] dzisiaj to włoży do lodówki i tyn ... aha i już jest gotowe ... nie ... takie jest ... dawnij trzeba było złapać ... (Char); zazwyczaj za jednym kosiarem szło dwie kobiety ... nie ... jak był*

*dobry kosiarz to miały robote za nim tego ... (Wil); zob. **gospodyni**.*

kobyła – ‘samica konia’: *kladź i kobyła ... to jedno i to samo moim zdaniem ... bo kladź i kobyła no to jedno i to samo mnie sie wydaje ... (Bis); kobyła je żebna ... (Boj); kobyła klacz ... to jes samica konia ... nie ... no nie klacz? ... [...] no klacz ... no ... kobyła ... [...] to jes to samo ... (Char); koń to jes koń ... jez ogier i ... i kobyła ... (Char); no tak to [źrebak] nawet był najpierw tresowany żeby chodził ... chodził przy mło... przy staryj swojej matce kobyłe i potem był zaprzegany do wozu ... (PIW); no kobyły miołym ... [...] to jes ... matka konia ... [...] kobyła ... (Wil); kobyła była i ... musiała ciongnąć wóz ... pług ... nie ... (Wil); zob. **habeta, klacz, kobyłka, samica**.*

kobyłka – ‘zdr. od: kobyła’: *kobyłka no taka tam ta klacz co była ... no ... (PIW); zob. **habeta, klacz, kobyła, samica**.*

kocenie sie – ‘tu: wydawanie na świat kociąt, jagniąt, kozłat, królicząt’: *kocenie sie po prostu ... (Boj); no to kotka normalnie sie mówi ... [...] wykocita sie ... kocenie ... (Char); też kocenie [u królików] ... tag jak u owiec kocenie ... u kóz chyba też jest kocenie ... (Kłc).*

kociak – ‘młode kota’: *b.c. (Boj); zob. **kocie, kotek, kociontko, kot**.*

kocica – ‘samica kota’: *teroz taki momy tu-tej ... czarnego [kota] to ... sie wykocila ... nie ... wykocila sie no i ty... porzucila bo ni miała mleka ... [...] tyż porzuci ... tako kocica ... (Char) (Boj); zob. **kotka, kot, samica**.*

kocić sie – ‘o kotce, owcy, kozie, królicy – wydawać młode na świat’: *królik ś... koci sie ... (Boj); u kotów sie kocóm ... nie ... koty sie kocóm a psy sie szczenióm ... (Char); króliki sie kocóm ... tag jak zajonce ... króliki sie kocóm ... [...] no to majóm takie mioty ... nie ... (Char); królik sie też koci ... (PIW);*

ona jest kotna ... najczęŝciej mówiom ... że kotka jest kotna ... [...] koci sie chyba ... (Kłc); tak w większości to tyle co ja wiem że owce sie kocom kozy sie kocom... króliki sie kocom ... (Kłc) (Świ); zob. **okocić sie, wykocić sie**.

kocie – ‘młode kota’: kocieŋta malutkie ... mamy trzy małe ... (Char); zob. **kociak, kotek, kocioŋtko, kot**.

kocioŋtko – ‘młode kota’: b.c. (PIW); zob. **kociak, kocie, kotek, kot**.

kocur – ‘samiec kota’: samiec kocur ... (PIW); jeŝeli to jest kotka chowana w gospodarstwie to najczęŝciej chowa sie gdzieś poniewaŝ boi sie że kocury ... bo takie som sytuacje że kocury ... jak okoci sie ... i pójdzie na polowanie ŝeby przynieŝć coŝ do jedzenia to potrafi przyjŝć stary kocur i zjeŝ jej ... zagryŝ jej te młode ... no ... (Kłc) (Boj) (Char); zob. **kot, samiec**.

kogucik – ‘młody samiec kury’: kogut ... kogud musioł być kiedyŝ na cztręnaŝcie pietnaŝcie kur ... (Char); jez hierarchia bo jes kogut ... jes podkogut ... jes kogucik ... bo to jez jedyn najwaŝniejszy który tam jakoŝ chodzi dopieje i ón tam zaraz drugi drugie koguty goni ... a drugi musi być cwany gdzieś tam moŝe sobie skoczydź na bok ... (Char) (Boj); zob. **kogut, kokot, podkogut, samiec**.

kogut – ‘samiec kury’: kukuryku to robi kogut ... (Bis); jakby koguta nie było to niezaleŋżone jajka i ... by sie nie wykluło nic ... (Bis); [kogut] potrzebny ... jes ŝeby ... nasadzić kurke ŝeby ... ŝeby ... ŝeby było zaleŋżone [jajko] ... ŝeby było ... kogut to jes tylko do tegó ... a do niczegó wieŋcy ... i ŝeby ʘobudził ... (Bis); kogud no to mów jak ... no jes większy na pewno ... ogón mo ... dłuŝszy ... [...] grzebiŋ mo ... [...] koraliki tu moŝe takie mieć troche ... [...] w ogóle inny inny dziób mo inne ... innoŋm głowe mo takóŋm ... nie ... no ... (Bis); kogut ... [...] ma

duŝy czerwony grzebiŋ ... i duŝy ogon ... i jest duŝo większy od kury ... (Boj); bo genŝ wlaŝnie pogoni kura to tam nie ... kogut tam taki czasami troche ale kogu... ale genŝ moŝe narobić troche moŝe poszczypać ... (Char); tam [na fermach] nie ma kogutów ... [...] to koguta ni mo i ni majom tyj przyjemności ... a jeŝeli przy takim domowym chowie no to som ŝona tutej mo ... (Char); kogut ... kogud musioł być kiedyŝ na cztręnaŝcie pietnaŝcie kur ... (Char); jez hierarchia bo jes kogut ... jes podkogut ... jes kogucik ... bo to jez jedyn najwaŝniejszy który tam jakoŝ chodzi dopieje i ón tam zaraz drugi drugie koguty goni ... a drugi musi być cwany gdzieś tam moŝe sobie skoczydź na bok ... (Char); kogut ... [...] przewaŝnie ma pięŋkny ogon ... [...] no i grzebiŋ ... (Char); no bo kogut to tam do oporu ... ón jak wyjdzie z kurnika to tam jedna dru... co chwile ... nie ... [...] i jeszczę odgania tamte ... nie ... bo kura musi przysioŋŝ ... on dopiro wskakuje na niom ... nie ... a te drugie koguty to one tak patrozom ŝeby go nie zegnać to tam b... na boku gdzieŝ jak kura wyjdzie tam ucieknie z... to ón tam goni jom tóŋm drugóm ... [...] bo som większe koguty i mniejsze i ten mały zawsze jez

Kogut (fot. S. i W. Wilkosz)

odgoniony od tego dużego ... (Char); kogut ... kogud musiał być kiedyś na cztronaście piętnaście kur ... (Char) (Świ); zob. **ko-gucik, kokot, podkogut, samiec**.

kojec – 1. 'ogrodzony wybieg dla psa, w którym znajduje się buda, a zwierzę spędza w nim większą część dnia': b.c. (Boj) (Char) (PIW); 2. 'wydzielone w budynku gospodarskim pomieszczenie dla jednego zwierzęcia lub kilku zwierząt danego gatunku': *kiedyś tag mówili patyki ... nie ... teraz może mówiom ... mówiom kojce ... nie ... (Bis); wchodzi no do ... do kojca i ... sie bierze ... wyrzucio ... na toczke i ... sie wywozi [gnój] na ... [...] i szypom reszte sie wygarnie żeby było tegó i sie ... przynie-sie balot słomy i sie ... pościeli i już jes ... dobrze ... (Bis); ona sie już wtedy staje lochóm ... i jes ... idzie na tak zwane na po-jedynczy kojec ... w tym kojcu stoi cz... czterdzieści osiem godzin ... zaż jes wy-puszczana idzie na światło ... ma trzy dni ... naaa ... wejście w ruje ... wchodzi w ruje jes kryta i ... i cykl sie powtarza ... (Char) (Cze); zob. **patyczek, patyk**; 3. 'ogrodze-nie dla rodzącej lub karmiącej maciory za-bezpieczające młode przed zadusze-niem': *każdo maciora ... do prosienia mu-siała mieć swój kojec ... ni może było ... bo tak to by ... pozażyrały by inne podeptały ... poniszczyły po... pomordowały ... tak że ... musiały mieć swój kojec ... (Char); no ... maciora jes taka ... nie ... która ... że w ogó-le ... óne [prosięta] bydóm kwiczydź a óna sie nie podniesie ... [...] no ... my mamy teraz takie kojce co sóm ... óne sóm takie**

Kojec dla świń (fot. P. i K. Jopa) i kojec do transportu świni (fot. J. Kobus)

*troszeczke tam ... na pót ... nie mogom sie tag ruszać że ... mniej jes tych przygnie-ceń ... ale mimo tego to tam ... [...] też za-dusi ... [...] to nie ma ... tego żeby tam ... wszystkie sie wychowały ... (Char) (Boj) (PIW) (Wil) (Cze); zob. **klatka, kubeł, po-rodówka**; 4. 'klatka do transportu poje-dynczej świni': b.c. (Cze) (Sul); 5. 'zagro-da dla konia wydzielona wewnątrz stajni': *no kojec to jest to pomieszczyynie co jest koń ... (Bis); zob. **boks***.*

kokoszka – 'młoda kura, która jeszcze nie znosi jajek': b.c. (Świ); zob. **kura, kurka**.

kokot – 1. 'samiec kury; kogut': *kokot ... nie niesie jajek tylko pieje i ... [...] no ogon taki ma ... puszysty ... [...] no i depce te kury ... nie ... (Świ); zob. **kogut, samiec**; 2. 'młody samiec kury, ok. 2–3-miesięcz-ny': b.c. (Boj); zob. **kogucik, kogut, podko-gut, samiec**.*

kolacja – 'posiłek spożywany jako ostatni w ciągu doby': *było pirsze śniadanie było drugie śniadanie ... był obiad był podwie-czerek ... i była kolacja ... wieñc kiedyż lu-dzie jak przyszli to wieñcy jedli jag robili ... [...] drugie śniadanie było na polu podwie-czerek był na polu ... śniadanie pierwsze obiad kolacja przeważnie w domu ... (Char); na wieczór to ... już jak była kolacja no to tam zaś ... po takim młóceniu no ... który rolnik był tam ... tam rolnik tam ... ja-kiś tam lampeczka wina coś ... tyż była ... nie ... też ... ale ... jak kogo było stadź na to ... nie ... (PIW).*

kolba – 1. ‘owoc kukurydzy, w którym formują się ziarna’: *mówi się kolba [kukurydzy] ... kolba bażka ... no różnie ... [...] ale skąd to się wzięło nie wiem ... czy to ben-dzie jakaś też gwara nasza tutaj poznańska czy czy jak ... (Cze); zob. bażka; 2. ‘część maszynki do mielenia mięsa służąca do obracania wałka wewnątrz korpusu urządzenia’: *z jednej strony ... wkładało się to^m filówkę w tako^m wa... maszynę kre^mciło się kolbo^m... nakładało się na tyn lejek flak ... i jak tu kry^mcił to wlatywała ... i tam ... to^m ... kielbache ... (Char); zob. korbka.**

kolcówka – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: [młócono] *kolcówko^m ... taka maszyna ... [...] no potem już młocarnie własnie ... (Bis); szerokobitka była ... i była tako ... jakieś to się nazywało ... ale nie wiem ... kolcówka ... niekolcówka ... (Bis); była kolcówka była taka mała maszyna do młócenia ... szerokobitka do młócenia ... jeszcze jakoś tam na ... na prost^m słome potym ... potym już ... (PIW); skoro ... mówimy o tych maszynach ... kolcówka tam ... no nie ... nie przychodzi ... szerokobitka jeszcze tam ... cepówka chyba jakaś była też ... potym zaż już przyszły mechaniczne ... no to one ... młóciły w tyn sposób że ... były napy^mdzane głównie ... kieratym ... (PIW); zob. cepówka, kolczatka, młockarnia, młóciarnia, szerokobitka, sztyftówka, warmianka.*

kolczatka – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: *to jes szerokomłotowa maszyna warmianka ... [...] a słuchej a jeszcze wcześniej była ta kolczatka ... nie ... (Bis); zob. cepówka, kolcówka, młockarnia, młóciarnia, szerokobitka, sztyftówka, warmianka.*

kolebać się – ‘kołysać się na boki’: *no kaczka wtedy [chodząc] kolebie się ... (Boj); no takie kolebanie ... chodzi jak kaczka ... kolebie się jak kaczka ... tak tam mówili^m ... (PIW).*

kolebanie – ‘kołysanie się na boki’: *no takie kolebanie ... chodzi jak kaczka ... kole-*

bie się jak kaczka ... tak tam mówili^m ... (PIW).

kolebka – ‘kołyska’: *dobry specjalista ... to robił tak koszyki dno oddzielne ... i górę ... i zapletał ładnie ... a taki co tak nie umiał to był taki był pól^o... pól^o... półokrongły taki jak jakaś kolebka to ... uginali ... jakieś tam twarde ... drewna ... grubsze ... to było takie półokrongłe i wypletali z... cienko wiklino tak ... (Wil).*

kołnierzyk – ‘tu: białe znaczenie na futrze łaski, pokrywające jej szyję i brzuch’: *łaska jest ... tu ma biały kołnierzyk i ma taki mały pyszczeg i uszka ma tak ... większe od myszy ... o wiele większe tak do szczura ... (Kłc).*

koło – ‘okrągła część pojazdu lub maszyny umożliwiająca ruch przez toczenie’: *koła ... zwyczajnie osie ... gumowe ... oś ... te osie na gumowych kołach i to wszystko ... (Bis); nie dało się nie zorać gdyż zawsze koło idzie w bruzdzie i musi zorać ... (Bis); to miał somsiad to jest wóz drabiniasty ... na kołach żelaznych ... to było ciekawe ... to wie pani że to trzeba było jak się jechało do miasta ... to trzeba było ... te koła trzeba było ściongnąć ... wrzucić do ... stawku do wody namoczyć ... bo tutaj wlatywały te ... pierścienie jag już to się nagrzało ... nie ... (Char); tu już so^m normalnie koła ta-^g od syrenki ... to so^m już na piastach gumowe ... (Char); zaż już przyszły gumowe te koła ... [...] ale pierwsze właśnie to były takie na tych na tym żelazne co tam było ... (Char); drabiniasty wóz to był ze szczebelkami pionowymi ... [...] szczeble ... no ... tu deszel ... tutaj te ... koła ... no ... to drabinka tu szczeble tu konica ... cztery były tak to ... to tak tyle wiem ... (Kłc); no to jest dyszel tutaj ... [...] do który z jednej strony do drugiej był ten ... zapzo^mgnięty koń ... tu so^m te koła i jest poło^mczone taka główna dyszel pierwszych kół i drugich ... nie ... (Kłc); to było całe koło drewniane ... tu był tak ... baran to nazywali ... (Kłc); gumowe koła ...*

no to jest pełny ten ... wóz ... ma ogumienia tego ... gumowe koła ... (Kłc); zob. **koło zembate, kółko, tryb**.

koło zembate – ‘element maszyn, przyrządów itp., część urządzenia umożliwiająca jego działanie’: to było koło z trybami żeby ... [...] ale to dwa te koła były ... jedno drugie napędzało ... [...] było ... żeby przynieść napęd z okrog... z tego ruchu konia dookoła na na ... na tom całem sieczkarnie czy tam młocarnie no to musiał być jakoś satelita musiała być jak dzisiaj tag można powiedzieć ... nie ... z takiego obrotu na taki obrót ... to były takie taka satelita czyli jedno koło na drugie ... tag jag młynek ... no ... tak też manyż ... tak to wygłodało ... (Char); zob. **koło, tryb**.

kołodziej – ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i ich części, w tym koła’: o tutej jeszcze stary wóz ... to jeszcze koła som ... widzi pani ... na ... na żelaznych obrenaczach ... to musiał być specjalny ... to sie nazywał kołodziej ... taki zawód kołodziej był co takie koła robił ... (Char); zob. **stelmach**.

kołówka – ‘przyczepka o dwóch kołach podłączana do ciągnika; tu: wykorzystywana do transportu pojedynczych sztuk bydła’: ja właśnie te ostatniom krowe co pani co ojciec mówił że już ten wytyrznar powiedział że w tej gospodarce nie będzie krowy ... już miałem prawo jazdy bo to było w dziewiooty dziewiooty rok ... widziałem załadowaliśmy jom na kołówke ... tom co tu sie zaczepia do ciongnika ... bo złamała tom kość koronowom ... i jom zawiozłem tam do Wongrowca do Łęgowa ... bo to był ubój z konieczności ... takich kolegów jeszcze żeśmy zawołali ... bo to krowa sześćset tam czy siedemset kilo miała to weź jom załaduj na kołówke jag nie może chodzić ... nie ... żeśmy wzięli ... ojciec wzoł taki plan stary ... po takim planie żeśmy takom wyciongarkom jechaliśmy za zaczęb od ciongnika i jeszcze tu takie chłopaki byli ... Pl...Inie pomagali ... i żeśmy jak

to mowiom za rogi i tu za przednie łapy ... za przednie giery żeśmy jom wsuneli na tom kołówke ... nie ... no i Grzechu Pl...nia po niom tom krowe pogłasko: jedź jedź jedź ... ja jom zawiozłem do tych tygo Łęgowa ... to wie pani co my żeśmy jom tu delikatnie sie z niom obchodzili bo wie pani jak to ... nie ... a tam w tej masarni wzioł takom ciongarkom na pilota bzik bzik ... przód tył linkóm ... chapnoł jom za tom noge ... nie ... ciongnie jom na siłę ona tag mu mu ... (Wil); zob. **przyczepa**.

kombajn (dwurzędowy, zbożowy, ziemniaczany) – 1. ‘współczesna maszyna do zbioru zboża podczas żniw’: na tom chwile jak zboże dojrzeje no to ... [...] wjeżdża kombajn i sprawa rozwionzana ... nie ma problemu z zbiorem ... (Bis); zależy jaka tak ... jaka jes wydajność bo jeśli chodzi o reńczny zbiór i człowieka niewielka ... no ... kombajn i pare hektarów zrobi ... nie ... (Bis); [do żniw] snopowionzałka ... [...] no albo kombajn zbożowy ale to już robi wszystko ... (Bis); no tam kiedyś były snopowionzałki a teraz kombajn ... (Boj); w kombajnach som te kosy ... bo kombajn jag idzie to też musi ucinadź mu ... to w kombajnach som te te kosy takie ale to óne już som inne jak te tego typu co tu była ta reńczna kosa ... nie ... to to było coż jest coż innego to takie ze... zembby som i na listwie jest cało tam ten trzy metry ... (Boj); od razu sie człowieg nie nauczy ... nie wsioǳdzie od razu w nowoczesny kombajn i ... nie pojedzie ... (Char); kombajn dzisiaj młóco no to już zaż objeżdża tam roz dookoła ... majom już te aparaty do mierzenia wilgotności ... piętaście stopni ... pietnaście procent wilgotności i jeszcze troszecz jeszcze niech będzie z dwa dni żeby późnij tam miała te dwanaście trzynaście tam ... (Char); maszyna ... a bo my my ... mówie to jes tak ... żniwiarka ... snopowionzałka ... no teraz to kombajn ... nie ... (PIW); kombajny musi mieć zboża suche ... nie ... (Wil); żniwa ... [...] polegajom ... zazwyczaj obecnie to jest kombajn ... która ... ścina

zboże odrzuca słomę która jez albo od razu robiona w baloty albo rozrzucona po polu i przeznaczona później jako nawóz do przyszłej orki ... (Kłc); do młócenia zboża ... [...] no chyba kombajn no bo w tej chwili jaka jez maszyna ... nie ma żadnej innej ... (Kłc) (Cze); zob. **bizon, bizonek, klas**;

2. ‘współczesna maszyna do zbioru ziemniaków’: tam mam pare radlinek tych ziemniaków no to zwykłym kopaczkom takim ewelatorowom (!) ... nie ... typowo ... a przy większych obszarach no to kombajny ziemniaczane ... nie ... [...] jeżeli chodzi o kopaczke takim jedn... dwurzędowom ewelatorowa (!) kopaczka ... nie ... a kombajn anna ... (Gorz); to były kiedyś [do ziemniaków] kopaczki takie konne ... też ręcznie tymi ... haczkami ... no i takie też były kombajny dwurzędowe ... [...] dzisiaj to som takie tego ... co wybierajom samoczynnie te kombajny ... (Kłc).

kombajnista – ‘operator kombajnu’: jak sie nazywa ten co kosi ... nie wiem czy kombajnista ... kombajnista to raczy nie ... (Bis).

koncentrat – ‘tu: mieszanina soli mineralnych, witamin i substancji odżywczych, dodawana do paszy podstawowej’: myśmy już jechali też na sucho ... pasze sie mieszało żadnych ziemniaków żadnego nic tylko sam... same te zboża i z koncentraty sie mieszało razem ... (Wil); zob. **premix**.

konica [kónica] – ‘jeden z czterech drążków podtrzymujących boki wozu’: kónica to sie nazywało o ... te jeszcze jest kónica to mi sie przypomniało ... (Char); tych bocznych co podtrzymujóm bo to tak wygłóndało że ... kó... kó... albo ... bo to nazywało sie kónica ... (PIW); drabiniasty wóz to był ze szczebelkami pionowymi ... [...] szczeble ... no ... tu deszel ... tutaj te ... koła ... no ... to drabinka tu szczeble tu konica ... cztery były tak to ... to tak tyle wiem ... (Kłc); drabiniasty wóz to był ze szczebelkami pionowymi ... [...] szczeble ...

no ... tu deszel ... tutaj te ... koła ... no ... to drabinka tu szczeble tu konica ... cztery były tak to ... to tak tyle wiem ... (Kłc); zob. **konniwica**.

konina – ‘mięso z konia’: niedawno cheba z ... bo była afera wielka ... wybuchła tam w tej ... Belgii ... że ... konine ... że konine dodawali do wołowiny ... a oni tutaj nawet w Polsce ci dziennikarze źle mówili ... bo ... oni odwrotnie ... wołowine dawali do koniny ... [...] do koniny bo konina to jez jednym z ... najdroższych miens ... a oni ... jom oszukiwali dali wo... dawali wołowiny ... a u nas w Polsce dziennikarze odwrotnie mówili ... no do cholery mówie ... o co tutaj chodzi no to? ... no to mówie ... lepsze miensso dawali do gorszygo mienssa? ... no to ni może ... konina zawsze jes ... tym ... droższym miensem ... czy dzicyzna ... nie ... (Char); mój ojciec ... specjalnie jeździł ... bo on jes spod Turku ... to specjalnie jeździł do Słupcy po ... kielbase ... trzy razy do roku ... cztery razy ... tak zawsze jechoł ... [...] ale to ... nie wim ... na jakiej ulicy była ta ... właśnie ta ... co tam te konine sprzedawali ... (Char).

konniwica – ‘jeden z czterech drążków podtrzymujących boki wozu’: a to może było do hamulca ... od tej konniwicy ... tutaj som ... (Kłc); zob. **konica**.

konwia – ‘metalowy pojemnik, w którym oddawało się mleko do mleczarni’: przez to sitko przez tom pieluche dopiro leciało mleko do ... tak zwanych ... kan ... czyli konwi ... i wtedy dopiro to ... było ... albo do ... sie odstawiato do mleczarni albo do ... do domu to ... do masła ... (Char); [do dojenia mama] zakładała fartuch takom zapaske ... miała takie wiadro ... i miała konwie takom ... z sitkiem ... (PIW) (Wil); zob. **kana**.

koń [kón, kʷeń, kʷoń] – ‘zwierzę hodowlane, w dawnych gospodarstwach podstawowe zwierzę pociągowe i wierzchowe; dziś hodowany do celów rekreacyjnych’: zależy od... od jakości gleby bo może być

Koń z założoną uzdą (fot. K. Nowakowska)

nawed i trzydziści i nawet wiecej centymetrów jag jest zimowo orka ... jak ktoż mo mocnygo kónia i to może zaorać ... (Bis); kierat ... [...] czyli tak zwany maneż ... kón chodził w kółko ... [...] a mogły byđz i cztery konie zależy co miało napyndzać ... no jag młocarnia to cztery konie chodziły ... [...] no miół za... zawiozany poszorek do tego tutej do tyn i tu był jesczcy za pysk ... [...] dróznzek krótki żeby nie odchodził i no ... musiał chodzić ... (Bis); weńdzidło to było zrobione zez ... no z drutu po prostu takiego ... no takie takie tam ... o ... no wkładany do buzi ... no do do k'enia ... nie ... (Bis); no zależy kto ile miał hektarów ... jag miół troche wien'cyj to już miół przeważnie dwa konie ... a jak był ... a miół troche ... no to tam hektar dwa no to miół jednygo konia na pewno ... tyż szło oradź ale to już ... było ciężko ... (Bis); tu w pełni to gospodarstwo w czasie okupacji istniało bo to było duże gospodarstwo ... tak że było bydła świnie tylko konie Ruscy wybrali ... bydło wybrali świni wybrali też także że tutej co nie zosta... jedyn koń tylko zo-

stał klacz która tam ... żrebag mały i była żreba sie wy... wyżrebiła i to był jeden koń ... [...] żniwa przychodziły to [brat] mówił: no coś trzeba ... [...] coś zrobić żeby w żniwa to to sprzońtnoć ... była snopowiońzałka już tutaj na tym gospodarstwie ... i tego i brat poszedł do Rusków bo tutej stacjonował jakiś pułk w Działyniu ... bo to było duże majońtek to to było pomieszczenia i konie tam trzymali i były pola obsiane na przykład kończyno to te konie w w lecie miały na czym żreć ... i tam od tych Rusków ... wzioł bimbru i chleba i poszedł do tyh Rusków i za tyn chleb i za bimber i kónia dostof ... ale pani tak było ... no i już były dwa konie już już było inaczej ... nie ... no bo inni to nawet krowy zakładali do orki i do tego ... (Boj); no koń to był siła napyndowa ... kón był do oranio do do ... transportu ... dooo ... jak to sie mówi ... do wycieczek ... [...] jak były dwa to sie dwiema orało ... nawet trzymając koniami sie orało ... czterema koniami ... (Char); generalnie jak był ... dobry kónie to wystarczył bat ... nie ... czasym ... nie za-

wsze te konie były posłuszne więc ... trza było trochę ... bata ... jak dla niektórych ... (Char); jeżeli były konie to w środku był dyszel a jeżeli był jeden to były dyszulki ... a par... to czeńć w którym koń ... dopinało się do wozu to był barczyk jak się nie myle ... bo z koniem to już też mam do czynienia bardzo dawno ... (Gorz); rolnig jag miał konie to ... wstawał co najmnij godzina ... czwarta ... w pół do pionterj ... ale ón się jeszczj kład spać potym ... musioł koniom dać tak zwany obrok ... nie ... to jedzenie ... no i pŁotym jak wstał tam o ... szóstej ... czy wcześniej ... no to ... wyspał drugi ... bo musiały dwa razy zjeść ... nie ... (PIW); na majortek ... to mówili na teguo co ... konie oprzontał i ... końmi ... jag ja ... nie nie myle jak formoł ... no nie ... [...] końmi właśnie te osoby ... robili ko... końmi ... (PIW); ojciec tylko jedynego brata dopuścił do koni i do ... i do tygo ... bo ... to musioł być ... zrównoważony ... tam konie nie było wolno ... tam ... no ... [...] koń jes koń to to nie ... to tam ... krowa koń to było ... żywiciele rodziny cały ... nie ... (PIW); każdy miał dwa kŁonie ... nie ... duże gospodarstwa miały po ... po tam ... po trzy ... (Wil); jakby gdzieś tam przy jakiś miendzryżędziach jak się robiło to się go [konia] trzymało za pysk ... jak ... jakaś tam ... połacie cionŁo coś ... czy radlynie ziemniaków ... to jak ... któryś był ... koń ... niektóry był taki mŁrdry że chodził sam ... nie ... a niektórygo trza było trzymać ... jeden musiał radlić ... trzymać ... radło ... a drugi trzymać kŁonia za pysk prowadzić ... (Wil); nie pamieŁtam koni na gospodarstwie ... (Cze) (Świ); zob. **bosy koń, buŁan, luzak, Łaciak, siwek.**

koński – ‘o kielbasie – zrobiona z koniny’: w Gnieźnie zawsze była taka ... taki sklep był Tania jatka się nazywała ... moja mama przychodziła ... to tam była końska kielbasa ... [...] mŁj ojciec ... specjalnie jeździł ... bo on jes spod Turku ... to specjalnie jeździł do SŁupcy po ... kielbase ... trzy razy do roku ... cztery razy ... tak zawsze jechoł ...

[...] ale to ... nie wim ... na jakiej ulicy była ta ... właśnie ta ... co tam te konine sprzedawali ... [...] no mama kupowała z tatŁm zawsze tŁm końskom kielbase ... (Char).

kopa – 1. ‘zgrabione w stożek siano’: a nie jez jeszcze [siano] dobre do wzieńcia no to kŁadziemy je w kupki ... [...] w kupy kopki kopy ... (Bis); [trzeba] poczekać żeby jeszcze [siano] dojrzaŁo i dopiro wtedy ze... już z tych kop zabiera się do st... do stodoŁy jakby to tag określić ... (Bis); zob. **kopka, kupka, sterta, stŁg**; 2. ‘kilkanaście (15, czasem 12 lub 10) snopów zboża, ustawionych razem na polu’: w takie tam ... takie kopa mendel rŁżnie ... [...] sztyga też ... też mówili ... sztyga mendel ... (Cze); zob. **dziesioŁtka, mendel, sztyga.**

kopaczka (do ziemniaków) – ‘konna lub ciągnikowa maszyna do wykopywania ziemniaków’: dawniej [ziemniaki] się wykopywaŁo haczkŁm ... a teraz masz ... maszynŁm to jest kopaczka ... z metalu do... i podajnika ... (Bis); przeważnie reńcznie te pierwsze ziemniaki się wybiera ... ale to jezd normalnie kopaczka ... wybiera caŁe redliny ... się reńcznie zbiera ... się je sortuje według wielkości ... (Char); to już ten nowoczesne maszyny ... ale mówiŁo się kopaczka ... a jeszcze był taki śmigieł śmigieł śmigieł ... wentylator taki ... była taka kopaczka ... z takimi śmigami co tam o wyrzucaŁa na pińć szeź metrów ... (Char); tam mam pare radlinek tych ziemniaków no to zwykŁŁm kopaczkoŁm takŁŁm ewelatorowoŁm (!) ... nie ... typowo ... a przy wieńkszyh

Kopaczka do ziemniaków (fot. J. Kobus)

obszarach no to kombajny ziemniaczane ... nie ... [...] jeżeli chodzi o kopaczke takom jedn... dwurzynadowom ewelatorowa (!) kopaczka ... nie ... a kombajn anna ... (Gorz); my mamy jeszcze niemieckom kopaczke ... tylko tam gdzieś ja ... załadowałem kiedyś na przyczepę miało być na złom wywiezione ni miał kto ... (Wil); to były kiedyś [do ziemniaków] kopaczki takie konne ... też reńcznie tymi ... haczkami ... no i takie też były kombajny dwurzynadowe ... (Kłc); ta kopaczka która je [ziemniaki] rozwalala na wszystkie strony ... to było piersze takie narzedzie ... (Kłc); zob. **gonicha**.

kopać – 1. ‘pozyskiwać torf’: rynczne narzyndzie [do torfu] to było takie t... jak w formie ... i to sie wdępywało i to sie kopało takie cegły i to sie suszyło na łon... (Bis); u nas tutaj tutaj w gminie Kłęcko no to ... wie pani ... no człowiek tam po wsiah nie jeździł młody ... nie ... to taki jedyn rolnik co ja pamientam co robił torf tylko ... nie ... mówi: jedziemy robić torf ... nie ... no to znaczy kopać ... w ten ... w te formy ... nie ... i potym te ... no ... tak ... tak to wygłondało ... nie ... (PIW); 2. ‘o zwierzętach kopytnych – energicznie uderzać nogami’: no [krowy] kopiom... tylnimi nogami ... no jak tam czujom na przykład jakiś tam ... niepewność siebie albo coś ... nawed ludzi zwykłych też mogom kopać ... przy dojeniu na przykład ... jag jom coś tam boli czy coś to wtedy nogami fajta do tyłu ... (PIW); te wymiona było opuchnieńte bolonc... to nie szło dotknoć krowa nie mo... jak sie chciało jom zdoić to nie można było bo jom wszystko bolało i jak sie chwyciło za wymie to ona kopała bo jom bolało ... (PIW); te duże końskie muchy go [konia] atakowały ... no to bardzo był tego taki niepokorny i kopał nogami i ogonem we wszystkie strony i oganiał sie ... (PIW); teraz tom dojarkom ... to już tak zachodze ... pani ... [krowa] mnie kopie ... to niekótora kopała nie dała sobie strzyków założyć to kopała i to jej zrzuciła te strzyki to to ... nie ... [...] i to wie pani jag już krowa kopie ona nie kopie tag a na bok kopie ... ja

nie wiem obornig usuwałem i zawsze ojciec widział mnie jag robił zawsze tymi widłami ... nastomp sie wo nie ... wie pani ... przejdź to widziałem co to ojciec zrobił i wzięłem widły i jom tyż zromboł ... nie ... i patrze ona od raz bu ... kopie mnie ... mówił uważaj jak cie kopnie jeszcze w domu zastaje ... (Wil); zob. **fajtać, kopnoć**.

kopanie – ‘wydobywanie ziemniaków z ziemi’: no motyka ... no to bardziej sie kocarzyło z tym kopaniem ziemniaków ... nie ... bo ona jest wtedy wienksza i ma przykładowo trzy zemby ... nie ... takie do typowo kopania no nie wim jak to tak bardziej określić ... (Gorz).

kopcowanie – ‘zamykanie warzyw w kopcuc, np. ziemniaków, buraków, marchwi’: to trzeba było uważać przy sortowaniu ... nie ... przy kopcowaniu ... żeby to [stary ziemniak] odrzucić ... nie ... jeżeli sie to ... wybi-rało jakimż maszynom to trza było to prze-bierać ... a jeżeli reńcznie to było raczej widać ... nie ... (Char).

kopcyk – ‘sterta uformowanego w kostki torfu’: my żeśmy jako dzieci żeśmy stawiali takie kopcyki (!) małe ... z dziesięć czy pińć tam ... takie stózki małe z tego ... no takie stózki małe od... bo to były takie kostki ... nie ... (Char).

kopica – ‘stóg siana’: no najpierw trzeba było jag już [trawa] wyschła to trzeba było to ... były takie grabie ... grabie też na konia ... pograbili to w takie rzeńdy ... zaś to było skupkowane i zwiezione do stodoły ... przeważnie do stodoły ale jak ktoś ni miał stodoły to robili sobie takom wienkszo kopice koło domu i była na tyj na tyj kopicy ... [...] no ta wierzchnia warstwa ... no ... [...] zawsze przemokła ... ale to byli ... to byli też specjaliści co umieli takom kopice ułożyć ... to nie jest tak że sobie byle kto tam naćpoł na tej ... tak samo stogi ze słomy jak kiedyż ustawiali to byle kto stoga nie ustawił ... (Char); zob. **stóg**.

kopiec – 1. ‘pryzma buraków, ziemniaków lub innych roślin okopowych, przysypana ziemią i okryta słomą w celu zabezpieczenia przed przemarzeniem; niektóre kopce są zagłębione w ziemi na kilkadziesiąt centymetrów’: [ziemniaki przechowuje się] w kopcu ... albo w piwnicy ... [...] no się usypiało taki stoz i pokrywało się słom^m i ziemio^m ... kiedyś się wykopywało taki taki rów ... a teraz tero się takigo czegoż nie robi ... [...] no to wietrzniki trzeba było wło... wkłodać ... (Bis); no z kopcami to był problem bo to nie wiadomo jaka zima ... trzeba było przykryć ... odkryć ... [...] no różne były techniki [kopcowania] ... to zależy też jakie było gospodarstwo jeżeli gospodarstwo miało na przykład płytko^m wode no to on nie mógł robidź jakigoś dołu czy coś ... musiał to robidź na powierzchni ... kiedyś to do ziemniaków tak żeby one się nie pognioty nie były to ... jak tu pani widziała ten wóz ... ten ... podnosiło się tom kłape ... te boki od tego woza i robiło się deske ... wykopywało się na sztorc tam na wysokość tam piętnastu dwudziestu centymetrów ... do tego się wbijało palik dwie deseczki i się te ziemniaki wysypywało żeby nie poniszczyć ... nie ... i się z tego usypowało tag na półtora metra kopiec ... [...] słom^m najpierw ... pokrywało się słom^m ... zaż jak przyszły pierwsze przymrozki to trzeba było zrobidź okryć trochę ziemio^m ... robiło się kaloneczke ... jak przyszły większe mrozy ... (Char); pobierane [ziemniaki] przebrane bo trzeba by... posortować ... [...] no i późnij albo w kopiedz albo w piwnice ... (Gorz); [ziemniaki przechowywali] niektórzy w piwnicach niektórzy w kopcach ... [...] usypywano sobie ... robiło... w ziemi się tam jakieś takie wgłębienie na przypuścmy na dwadzieścia cyntymetrów czy ileś ... nie ... żeby się nie rozsypało i się sypało takom przyzme długo^m [ziemniaków] ... [...] nic tam nie ... pod spód nie podsylało ... [...] na ziemniaki się kładło słome najlepiej ... i się góry nie przykrywało ... na razie ... nie ... a jak niektórzy jeszcze sobie robili takie kóminiki co ... ileś me-

trów ... nie ... [...] na te słome była kładzona ziemia ... i była us... ustawiona ... w kształ... w kształcie ... trójkonta i tam woda spływała ... (Wil); trzeba [ziemniaki] pobierać ... i przechować albo w kopcach bo kiedyś tak było ... w kopcach przykrytych słom^m i tak dalej i tak dalej ... (Kłc); kiedyś były kopce że typowo było trochę zagłębiona a później wprowadzono że nie bo się woda zbierała ... kładzono albo słome na sam spód ... na to ziemniaki ... wtedy układano znowu słome ... na słome ziemie ... na ziemie słome ... żeby zrobić kopce ... jeżeli była duża zima więcej warstw było słomy ... [...] musiały mieć odpowiednio^m temperaturę ... nie mogły mieć za słabo^m ... bo jakby były przemarznięte to som słodkie i som niedobre ... a z kolei jakby były za sł... za ciepło to wypuszczają kiełki wypuszczają te boczne pendy ... i były też niedobre ... [...] teraz na pewno som jakieś specjalne rury wywietrzniki i tak dalej ... kiedyś to [regulowanie temperatury kopca] po prostu było na zasadzie ściąganie i zakładanie warstwy tej słomy ... (Kłc); usypywano kopiec taki ... [...] stożkowaty i był długi zależy jaka tego ... i taki długi był ... na wysokoź metra gdzieś ... półtora metra szeroki ... w takiej był przyzme ... i przeważnie były te kopce długie ... i okrywano je słom^m ziemio^m słom^m ziemio^m i łencinami i były to przykrywane ... i one przeleżały ... z tym że był trochę taki dołek wykopany ... nie ... i one przeleżały przez całom zime w tym kopcu ... nastempnie nastompiła wiosna ciepło było już ... marzec kwiecień maj to odkrywali tom ziemie z tego i te ziemniaki przebierali ... to znowu na sadzeniaki a duże do skarmiania do trzody ... i do jedzenia tam ... no a te małe takie tego to były sadzeniami które były zaż na pole wysadzane ... znowu z tych ziemniaków które były przechowane ... (Kłc); zob. **mogila**;
2. ‘usypana sterta, pryzma’: kompost ... [...] wszystkie te odpady na polu które zostały niepotrzebne składało się w taki kopiec ... o ... i to fermentowało samo z siebie ... nie ... przez zime czy tam rok czy dwa lata zależy

jak kto czekał długo ... (Gorz); zob. **kupa, kupka, przyzma**.

kopiok – ‘podrośnięte młode owcy’: *takie jak były młode ... takie kopioki to tego jak było na mięso potrzebne to sie zabijoto ...* (Świ); zob. **podkoziółek**.

kopka – ‘zgrabione w stożek siano’: *a nie jez jeszcze dobre do wzieńcia no to kładziemy je w kupki ... [...] w kupy kopki kopy ...* (Bis); zob. **kopa, kupka**.

kopnońc – ‘o zwierzęciu kopytnym – energicznie uderzyć nogą’: *no tag jak koń mówio^m ... tag jak koń i krowa to mogom kopnońc ...* (PIW); zob. **fajtać, kopać**.

kopystka – ‘tu: część maszyny do sadzenia ziemniaków, która umieszczała bulwę w ziemi’: *na poczońtku dwudziestego wieku to tam już dziadeg mi opowiadał to już już mieli ... radła ... mieli tam takom sadzarke ... to taka była kopystka sie jechało koniem i ona robiła dołki ... to jak to sie nazywaa taka ... i w te dołki sie wsadzi... wsadzało ... zaś tym dopiero sie obredlało i dopiero sie formowało redliny ...* (Char).

kopytko – **1.** ‘zdr. od: kopyto’: *no kopytko to tam ... to już sie obcino tak ... tam ... to już u rzeźnika robiom^m ...* (Bis); zob. **kopyto, paznokiec, racica, raciczka, róg**; **2.** ‘rodzaj szablonu do wyplatania koszyków’: *właśnie do wikliny to nawet ... tutaj somśiad to miał takie tylko takie kopytko coś takiego jak to ... no to miał że jak ten wielkość tego koszyka ... że ... no ... że miał tylko te deczko i zaś ... to różnie było bo czasami tak zaczoł mniejsze zrobił tak ... nigdy koszyk taki wiklinowy nie był jedyn podobny do drugiego ... [...] chyba że ktoż jak był już fachowiec super ... nie ... no to mógł tam ten wzór sobie ... o ... jednakowy robić ...* (Char).

kopyto – ‘rogowa okrywa stopy zwierzęcia’: *należało oczyścić kopyto i podkuć ...* (Boj); *przybijano podkowe gwoździami do*

kopyta ... (Boj); *trzeba było ... te kopyta ... kopyta to był kowal od tego ... nie wim ... może to ... czyścili tyż sami ... ale kowal musioł tam obrobić ta-ak przy paznokciach ładnie ... ob... tegó ... w środku ... strzałki porobić bo to ... była tako ... tako strzałka musioł wszystko wyczyścić ... czasym kamiń czasym gwóźdź był ... trza było konia podkuć ... tak że ... troche było tam ...* (Char); *na przykład jag jakieś boleści miał jelitowe to ... to sie położył i kopytami do góry tak wywalał tego i ... i sie kułał to miał boleści ... nie ... i przeważnie koń chory leżał ...* (PIW); [kował] *musi wyformułować te podkuowe na gorońco ... dopasować ... tak jak kopyto ...* (Wil) (Bis); zob. **kopytko, paznokiec, racica, raciczka, róg**.

korale – **1.** ‘nieopierzone fałdy skóry zwisające pod dziobem koguta, kury, indyka itd.’: [indyk] *gulgoce ... takie korale czerwone pokazuje i tak gulgoce ...* (PIW); zob. **koraliki**; **2.** ‘długie włosy pod pyskiem kozy’: b.c. (Boj); zob. **bródko**.

koraliki – ‘nieopierzone fałdy skóry zwisające pod dziobem koguta, kury, indyka itd.’: *kogud no to mów jak ... no jes wieńkszy na pewno ... ogón mo ... dłuższy ... [...] grzebiń mo ... [...] koraliki tu może takie mieć troche ...* (Bis); zob. **korale**.

korbka [kolbka] – ‘część wiertarki ręcznej służąca do obracania wiertła’: *czasami sobie przyszedł wieczorem wziół sobie wystrugół całom tego no ... całe jag nie miał wiertarki ... nie ... to takie było reńczne ... taka wiertarka normalnie ... [...] jag ona tyn na korbe ... [...] na kolbke to już była elegancka ...* (Char).

korozja – ‘rudy osad powstający na żelazie lub stali niezabezpieczonych przed wilgocią; rdza’: *rdza albo korozja ... korozja to już jes szlachetnie ... a rdza to po chłopsku ...* (Wil); zob. **rdza**.

korónka – ‘tu: nierówności na ostrzu kosi powstałe wskutek nieprawidłowego

klepania': tylko że trzeba było umiejętnie żęby nie wyszła ta kosa falista ... to musiała być prościutka ... [...] żęby o równo uderzać w niom czy jak żęby o nie powstały za każdym uderzeniem takie korónki ... nie ... (Bis).

korpus – 'tu: główna część pługa w postaci mocnej, lekkiej konstrukcji z rur metalowych, prętów itp., na której opierają się poszczególne części maszyny': *pług składa się z ramy z korpusów lemieszka odkładnicy ... (Boj).*

koryto [korytɔ, kɔryto] – 1. 'podłużne naczynie służące do podawania jedzenia i picia zwierzętom gospodarskim': *zależy jak ... jak ... som [świnie] nauczone ... nie ... no bo tam ... niektóre som na karmiku tyż niektóre som ... w korycie dostawajom to muszom ... mieć takie rzodciejsze ... niektóre to na pół ... i majom ... majom poidło założone ... nie ... to ino się tam zalywo wodom ... (Bis); [żłób to] koryto do ... zadawania pokarmu ... koniom ... (Boj); do krów to się siano ... ładowało w takie drobnie ... to były nad korytami takie drobnie ... porobione ... (Char); kamionka to byłyby przeważnie to się mówiło kiedyś u naz na koryta ... takie z kamionki koryta ... to były tam takie ... poidło do bydła przeważnie do owiec ... to były kamionki ... (Char); to były koryto i to [bydło] było pojone wodom ... miały tak zwane poidła ... (PIW); takim durszlakiem się zbierało rze^{se} ze stawów które porośnięte i do korytów się te ... niesamowicie to było bardzo dobre so jadły [kaczki] ... (PIW); koryto było ... miały odpowiednie tego one [konie] jadły obrok to znaczy tam owies ziarno jadło takie ... (PIW); żłoby no to tak zwane koryto no ... do świń się mówiło ... krów że to jes ... k^oryto a do k^oni się mówiło żłób ... (Wil); niektórzy dawali [koniowi] żyto w k^orytach się najad żyta czy coś to ... dostawał ochwat ... i nogi mu popuchły i ni mógł w ogóle ... ch^odzić ... (Wil); zob. **automat paszowy, karmik, paśnik,***

poidło, żłób; 2. 'poidło dla kur': b.c. (Bis); zob. **poidło.**

kos – 'tu: maszyna konna lub ciągnikowa, wyposażona w zasobnik w postaci charakterystycznego leja, służąca do wysiewania nawozów': *takom to miało nazwę kos ... do nawozów ... siania ... wchodziły trzy worki piędziesiąciokilowe ... [...] bo to ... tu som końcówki widać ... dyszulki się zakładało metalowe tutaj do tego się przekrecało i to praktycznie jeden koń chodził do tego ... nie ... tak to było fabrycznie zrobione ... ale jak była mokra wiosna to ten koń miał problem żeby to ciongnąć ... trzeba było za tym koniem chodzić ... to niektórzy sobie dorabiali mieli takie siedzenie z boku tutaj ... nie ... dorobione ... że się siedziało ... kolega jeszcze ma coś takiego ... ma prawie dwieście hektarów i to tak sentymentalnie stoi ten kos ... (Cze).*

Kos – rozsiewacz do nawozu
(fot. K. Wiśniewska)

kosa [kɔsa] (**nasadnia, nasadna, odsadnia, odsadna, odsadzona, przysadnia, przesadnia, przywiedzona, rozsadnia**) – 1. 'ręczne narzędzie rolnicze do ścięcia zboża i trawy, składające się z długiego, lekko zakrzywionego ostrza, osadzonego na drzewcu': *zawsze była kosa i jes do dziś kosa ... no jes pierwsze narzędzie do rolnika od wiosny do jesieni chłob musi kosić ... (Bis); jak ktoś zad... zrobił go zabor... za mocno na hak to była odsadzono [kosa] ... nie ... wincy zabirol ale to musiol być silny a jak tak to tak krótko zaś*

było to ... [...] no to ta dużo odsadzono za duży kord miała i ona sie ciężko kosiła ale za to wincy skosił ... ale to musioł być mocny chłop ... (Bis); u naz już była śmigłówka i była snopowioznałka a inni ... te mniejsze gospodarstwa to kosami kosili ... (Boj); te kosy kiedyś tutaj u nas gieneralnie nie stosowali tych kóz ale gdzieś tam ... w innych regionach polski było to ma... bardzo modne ... że ona układała już jakby takie snopki ... jag już machnoł to^m kosom^m to sie zatrzymywało to zboże na tych tutej widłach albo płachcie mieli kawałek płachty ... i już tu było ułożony snopek że te kobiety ... a po zwyczajnej kosie to był taki ... powróz taki pas tylko i to musiały zbierać ... a tu już miały snopek ułożony praktycznie ... jak kobieta to kobiety przeważnie wiozwały chłop kosił ... to już miała tyn snopeg ułożony ... powróz ... sobie wycionęła i zwionęła ten snopek ... (Char); każdy ustawiał kose według siebie ... jedyn miał dłuższy reńce drugi miał krótszy reńce ... jedyn był wyższy a drugi niższy ... nie ... winc ta kosa musiała być albo odstawnna czyli musiała być między kosiskiem a kosom^m musiała być większy rozstaw ... albo nasadna czyli mniejszy rozstaw między kosiskiem a kosom^m ... czyli to było tak ... według ... do każdygo człowieka musiała być uszykowana ta kosa z tym kosiskiem ... (Char); każdy ustawiał kose według siebie ... jedyn miał dłuższy reńce drugi miał krótszy reńce ... jedyn był wyższy a drugi niższy ... nie ... winc ta kosa musiała być albo odstawnna czyli musiała być między kosiskiem a kosom^m musiała być większy rozstaw ... albo nasadna ... (Char); bo tu chodziło też o korn^t ... albo była nasadnia albo odsadnia bo to ... takie ... wim że ... ojciecz używał takiego określenia ... bardziej odchodziło jakby od kosiska ... wiecej zabierał ... lub lub ... i ciężko mu sie kosiło ... jak znowu była zbyt blisko ... to mało skosił i też sie zmenczył ... musiała być w tym ... w tej odpowiedniej pozycji żeby ... lekko sie kosiło no i ... koszónicy żeby sie nie menczył ... nie ... (Gorz); bo tu chodziło też o korn^t ... albo

była nasadnia albo odsadnia bo to ... takie ... wim że ... ojciecz używał takiego określenia ... bardziej odchodziło jakby od kosiska ... wiecej zabierał ... lub lub ... i ciężko mu sie kosiło ... jak znowu była zbyt blisko ... to mało skosił i też sie zmenczył ... musiała być w tym ... w tej odpowiedniej pozycji żeby ... lekko sie kosiło no i ... koszónicy żeby sie nie menczył ... nie ... (Gorz); powojennych ... tych latach piędziesion^tych i to to ... to jeszcze kosa szła w robote tam jes ... (PIW); do każdygo i zboża trzea było to^m kose ... [...] odpowiednio so uregul... a regulowało sie w tyn sposób że tu jag jest kosisko jag jest ta stópka od kosy tam sie podkładało ... tam jeszcze chyba była taka blaszka przybita i sie podkładało jakieś tam skórki ... skóre normalno^m starom z czegoś ... nawet z trzewika wim że ojciec wycinał starygo i dwa gwoździki i jo^m przybił ... nie ... (PIW); no to pani powiem to ...no ... kosa odsadnia to jest tak ... [pokasuje] a kosa przysadnia bo inaczej pani powiem ... [...] kosa przysadnia to ... powiemy kosa odsadnia ... kosa odsadnia to nazywa ... nazywano tak ... tu jag jest kosisko i tam coś ... metalowa tu oznaczona B jez rozwarta tam ... od kosiska ... to jest odsadnia ... a przyciongnienta na przykład tu jak byśmy uznali że ona jezd odsadnia ... (PIW); z tego pamie^tam bo dzieci sie porodziły to pamie^tam ... kosiłem tam kawałek i ojciecz jechał do miasta a ja nie mogliem taka mieszanka to^m kosom^m ukosić ... bo leżała ... jeszcze wyłożyła i ojciecz jechał i stanął i przyszedł do mnie i mówi tak: no jak sie kosi ... a już nidz nie chciałem mowidź a to sie beczeć chciało ... nie ... no zła pał to^m kose tylko tag i mówi: wisz co ... sie zerwiesz chopoku ... idź do domu przyjnieś z dwie skórki i jo^m ścio^gnij i tu i tam przybij ... nie ... to pamie^tom widzi pani ... przysadnia i rozsadnia ... przysadnia to jak samo mówi jest za mocno zamknienta o powiedzmy tak za mocno zamknienta to wtenczaz nie idzie kosić ... (PIW); no to pani powiem to ...no ... kosa odsadnia to jest tak ... [pokasuje] a kosa przysadnia bo

inaczej pani powiem ... [...] kosa przysadnia to ... powiemy kosa odsadnia ... kosa odsadnia to nazywa ... nazywano tak ... tu jag jest kosisko i tam coś ... metalowa tu ozna-

czona B jez rozwarta tam ... od kosiska ... to jest odsadnia ... a przyciongnięta na przykład tu jak byśmy uznali że ona jez odsadnia ... [pokazuje] a jak jom przyciongniemy tu ... czy tu ... to gdzie przesadnia ... nie ... odległość od kosiska ... ten kont ... jak za blisko kosiska ... mówimy tu o czubku kosy ... nie ... abo o całej o całym o całej kosie ... do kosiska ... to byndzie przesadnia ... a to ciekawe to ... nawed mnie interesuje ... (PIW); przysadnia to jak samo mówi jest za mocno zamknięta o powiedzmy tak za mocno zamknięta to wtenczas nie idzie kosić ... (PIW); reńczne ... koszenie [trawy] ... [...] no tylko koso albo kosiarko ... nie ... późni były kosiarki ... (Wil); budowa kłosy no to już daje ... aha ... tu tu jes ... płótno to to jes romb ... to jes uchwo ... (Wil); to w zależności od kosiarza ... jak był wysoki ... to ... miał to^m cześć która ... je tam ... od roczki do kłosy ... mogła być dłuższa ... a jak był mały chłopiek to ni mógł tak boby miał za ciężko ... bo to jes... tak jak waga działa ... nie ... przeciwwaga ... (Wil); [kosa] odsadnia? ... to chyba za bardzo przywieżdżona ... no musi być odpowiedni kont żeby ścięła trawę ... (Wil); tak^m tradycyjnom^m kosom^m kosidź umiem ... ale jag ona jes

K

Kosa (fot. M. i M. Jopa) i ostrze kosy z gwoździem blokującym owijanie się zboża lub trawy (fot. J. Kobus)

zbudowana ... szczerze ... nie wiem ... podejrzewam że ojciec powinien wiedzieć ... [...] **ben**dzie wiedział ... przecież tam to to czasy że **kosom** to ... to wszyscy wtedy umieli się posługiwać ... [...] **mogom** być trzy cztery kosy i weźmie się do **renki** i **każdom** się inaczej **ben**dzie **ko**siło ... [...] zawsze pamiętam że jag mój ojciec ... **ojciedz** jak byłem mały to to **re**ncznymi właśnie tymi kosami **obkaszali** troszeczkę rowy przy polach ... to tam zawsze **dziadeg** miał **swojom** **ojciedz** miał **swojom** potem taki znajomy **przychodził** to on tam też miał **swojom** ... że **każdy** brał **swojom** ... (Cze); ja już praktycznie **kosom** nie robiłem ... nie ... [...] no ... to była już praktycznie **ko**ńcówka ... **ko**ńcówka była kosa ... to już się tym nie robiło ... no ja praktycznie ... **pomagałem** ojcu tam od lat **siedem**dziesiątych to już były **snopowio**załki i **kosom** to już się nie robiło ... nie ... to się tam **szykowało** coś ... **snopowio**załke ale żeby żeby coś **kosom** zrobić to to już był nie ten czas ... nie ... (Cze); gdzieś tam na **malutkich** **poletkach** no to tymi **sierpami** ale to już **mu**... tam gdzieś przy **brzeżkach** ... ale **zazwyczaj** kosami ... i to **zazwyczaj** robili **panowie** bo to jest **ci**żko praca ... (Kłc); **2.** ‘metalowa część ręcznego narzędzia do koszenia zboża, trawy’: to **jes** **kosisko** a to **je** kosa ... (Bis); **brał** **kosiarz** w **renke** i **patrzył** czy **w**... kosa **dobrze** odstaje czy czy **jezd** mocno na **hok** czy **slabo** ... (Boj); no to **jest** ta kosa **stalo**wa ... to **jest** kosa **stalowa** ... [...] to **jest** ten **kosisko** ... to **jest** ten ... na to **oprawia** się **tom** kose na to **kosisko** ... (Boj); kosa to **jest** to na ... to **jest** ta **czy**ż na sie **tj** **tnie** ... (Char) (PIW); zob. **ostrze**; **3.** ‘część tnąca maszyny ścinającej trawę lub zboże’: **snopowio**załka **miała** ... **motowidło** ... [...] **kose** **plandeki** **aparat** **wio**żońcy ... **podstawowe** cztery rzeczy ... (Bis); u **snopowio**załki kosa **motowidła** **plan** który **przesuwa** i **aparat** **wio**żońcy ... (Boj); [śmigłówka] to była taka maszyna która **ko**siła i **robiła** **snopki** już ... [...] to były takie **ramienia** **duże** i te **raminia** tak **szły** i i to **zboże** była **taki** **stół** **na**zywał się **stół** i z tego **stołu** **zgar**niało to ta

śmiga ... i to i **następna** **tutej** kosa **ko**siła **kładło** się na **stół** a ta **śmi**... **śmiga** **szła** i **zgar**niała to na **tego** ... (Boj); w **śmigł**ówce to też w **tyh** **maszynach** to też była kosa **tyl**ko ona była **chod**ziła w **taki** ... **wy**tyczony **był** **jed**... ten **ruch** ... **mie**... **było** **umocowa**nie i **ono** tam tak **chod**ziła i **wycin**... i c... i **ciela** te **tom** **ro**ślinie i się **kładła** na **ty**n **stół** ... nie ... ta kosa **chod**ziła ale to kosa **była** **inna** ... nie ... to **już** w **maszynie** ... [...] w **kombajnach** **som** te kosy ... **bo** **kombajn** **jag** **idzie** to też **musi** **ucinadź** **mu** ... to w **kombajnach** **som** te te kosy **takie** ale to **one** **już** **som** **inne** **jak** te **tego** **typu** **co** tu **była** ta **re**nczna kosa ... nie ... to to **było** **co**ż **jest** **co**ż **innego** to **takie** **ze**... **zemby** **som** i na **listwie** **jest** **cało** tam **ten** **trzy** **metry** ... (Boj); to **tam** **jes** [w **żniwiarce**] ... **jeszczy** **ty**n ... **jes** kosa która **tnie** ... **po** **tym** ... **ś**... **śm**... te **czte**ry **śmigi** **co** **pokazywa**ł^{ym} to **ona** ... **ona** **tym** ... **co** **druga** ... **czy** **co** ... **trzecia** **mo**że ... **mo**że ... **zdrucać** ... **nie** ... a **do** **snopowio**załki ... **znowu** ... **jez** **jakiś** **tam** ... **też** ... te **śmigi** **som** które to **zbu**oże **nachylajom** ... kosa **tnie** ... i **potym** **jez** **urzo**dzynie które to ... **podaje** **do** **do** ... **zwo**żania **jag** u **snopowio**załki ... **nie** ... (PIW).

kosa trawiarka – ‘konna lub ciągnikowa maszyna rolnicza, służąca do koszenia trawy lub zboża’: no **tutej** kosa **trawiarka** ... no **bo** tam **później** to **weszły** **ci**o^ogniki i **maszyny** **rotacyjne** już **nie** no to **tam** **już** ... (PIW); zob. **kosiar**ka, **kosotr**awiarka, **spalin**ówka, **trawiarka**.

kosiarka (palcowa, rotacyjna) – **1.** ‘konna lub ciągnikowa maszyna rolnicza służąca do koszenia zboża’: [żniwna odbywały się] **kosotr**wiarkom^m **znaczy** **sierpem** **kosom** **tra**wia... **kosiarkom** a to **drugie** **jak** się **nazywa**ło **potem?** ... [...] **żniwiarka** **wio**żońca i **dopiro** **był** **kombajn** ... (Bis); **re**nczne ... **koszenie** [trawy] ... [...] **no** **tylko** **koso** albo **kosiar**ko ... **nie** ... **późni** **były** **k**o^osiarki ... (Wil); zob. **gar**ściówka, **kosotr**awiarka, **poko**sówka, **przo**downica, **snopowio**załka, **śmigł**ówka, **wio**żońca, **żniwiarka**; **2.** ‘konna lub ciągni-

kowa maszyna rolnicza, służąca do koszenia trawy': kosiarka ... albo rotacyjno albo ta palcowa zależy ... ale raczej jes wygodniejszy ta rotacyjno bo nie zapycha sie ... żadnej trawy to tam ... [...] no tyn talyrz z nożykami i wiruje i jed... i jedyn wiruje w te stróne drugi wiruje tak że jag óne korszóm to stowiajó^m pokos ... (Bis); jak trawe zasiejesz to zawsze chwazd jest ... nie ... a tu jag opryskoż i potym tego mocznika napierniczy a potem stale jeżdzi z kosiarkóm no to nidz ni ma ... (Char); ludzie którzy majóm ma^om plantacje naprawde be... gdzie cionoⁿig nie nawróci żadna maszyna nie nawróci koszóm [kosą] ... i trawa jest bardziej ścięta wyrównana ... a od maszyny ... ona jest taka ... taka poszarpana ... tak jak kosiarka ... nie ... (Kłc) (Gorz); zob. **kosa trawiarka, kosotraviarka, spalinówka, trawiarka.**

kosiarz [kosiorz, k^uosiarz] – 'człowiek, który kosi zboże, trawę itp. za pomocą kosi': specjalny młotek ... no i kosiarz który umiał to zrobić bo jakbym ja tam kosidż jakoś bym kosiła ale naklepadż na pewno bym nie naklepała [kosy] ... (Bis); brał kosiarz w reⁿke i patrzył czy w... kosa dobrze odstaje czy czy jezd mocno na hok czy słabo ... (Boj); jeżeli kosiorz dobry kosiorz moge skosił to było dobrze ... (Char); tag jag ja właśnie nie mogłem tej sztuki [dopasowania kosi] opanować ... to ... do wysokości ... kosiarza ... o! ... nazwijmy to w tyn sposób ... im był wyższy tym roⁿczka była bliżej ... końca ... a jeżeli był niski no to ... było bliżej ... kosi no ale ... to tak ... trudno o... określić w którym miejscu ... nie ... [...] każdy musiał mieć kose dopasowano^m do swojej ... reⁿki ... (Gorz); no każdy rolnik ... kosiarz który kosił to ... ustawiał sobie kose ... oni umieli to zrobić ... [...] na pewno wim że ojciecz ustawioł to ... sobie na każde zboże ... nie ... kose ... nie ... (PIW); no kosiorz ... nie ... no ... a jak ktoż ładnie kosił ... to odrzucał i tylko pani szła i ... i nogami robiła tak ... i łapała i ... (PIW); kosiarz to sobie ... miał dwie kosi ... jak dobry ... przeważnie bo inaczej nie mógł w pole wycho-

dzić ... dwie kosi naklepane to sie nazywało kosi naklepane ... i ... prosze pani^m te kosi były naklepane ... i kosiarz każdy jeden miał z sobom ... takom deske zrobionom ... takie rowki ponacinane z twardego drzewa ... do ostrzenia ... (PIW); to w zależności uod kosiarza ... jak był wysoki ... to ... miał tom czeńśc która ... je tam ... uod roⁿczki do k^uosi ... mogła być dłuższa ... a jak był mały chłopek to ni mógł tak boby miał za cieżko ... bo to jes... tak jak waga działa ... nie ... przeciwwaga ... (Wil); k^uosiarze to robili tak ... z jedny stróny kosił z powrotem szedł ... nie ... niektórzy ... wi... widłami widłkami a ... a kosiarz niektóry to tak szedł sobie i ... jak tyn pokos był tak sobie ... majtoł lewo prawo lewo prawo ... i znowu szedł tam od k^uońca ... buo ... to trza było w jednom strone kosić ... nie ... i znowuż miał tu rorzucone ... nastempny pokos robił ... jak szedł z powrotem ... to znowu sobie to te... tym końcem kosiska ... nie ... (Wil); zob. **kosier, kośnik, żniwiarz.**

kosić [k^uosić] – 'ścinać zboże, trawę itp. za pomocą sierpa, kosi lub maszyny rolniczej': zawsze była kosa i jes do dziś kosa ... no jes pierwsze narzedzie do rolnika od wiosny do jesieni chłob musi kosić ... (Bis); kosić ... [...] na świnygo Jana ... [...] kiedyś ... ale to jak zaczyna zaczynajóm kwitnoć to jez nawiⁿksze masa i najwartościowsze jes siano jak sie zaczyna ... wykłosi i zaczyna co niektóre zakwitać ... nie ... (Bis); specjalny młotek ... no i kosiarz który umiał to zrobić bo jakbym ja tam kosidż jakoś bym kosiła ale naklepadż na pewno bym nie naklepała [kosy] ... (Bis); rośnie zboże to pani kosi i nie w tom tylko na to zboże które jeszcze rośnie ... (Bis); naostrzyć kose żeby leko sie kosiło ... (Boj); żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... i w sztygi poustawiać ... a jag maszyna tam sie popsula nie bylo czeńści ... nie ... to no to sie kosiło i reⁿczne ... (Boj); to jest kosa do ... układania jak siana czy coś to od razu kupeczki robi ... i teraz tutej mój kolega przyszedł i on kosi i jo mówie: zobacz ... ty

kosz i mosz pokoz a jak ci od razu wezme to zrobie na kupki ... bo to pociongnol dwa trzy razy i zrobil od razu taki cos pod a la snopek ... nie ... ale to musiało być takie zboże jak było takie ... troszeczke ... słabsze ... bo mój ojciec tego nie używał a on też umiał tak zrobić że zawsze zrobił tyn gotowy snopek ... nie ... bo tak to musiała zaś ... bo to tak ... mężczyzna kosil a kobieta zaś szła i to podbierała ... nie ... i robiła z tego snopek ... a to już było że jag on tam ze trzy razy pociongnol to zaś od razu już tyn snopek był nie musiała go podbierać przerzucać ... nie ... tylko to było od razu zrobione ... (Char); bo jak kosa była ja pamiętam pamiętam kositem to był rok siedemdziesiąty powiem pani dokładnie ... siedemdziesiąty drugi rok ... z tego pamiętam bo dzieci sie porodziły to pamiętam ... kosilem tam kawałek i ojciec jechał do miasta a ja nie mogłam taka mieszanek toś kosom ukosić ... bo leżała ... jeszcze wyłożyła i ojciec jechał i stanął i przyszedł do mnie i mówi tak: no jak sie kosi ... a już nidz nie chciałam mówić a to sie beczec chciało ... nie ... no złapał toś kose tylko tag i mówi: wisz co ... sie zerwiesz chopoku ... idź do domu przytniesz z dwie skórki i jom ściongnij i tu i tam przybij ... nie ... to pamiętom widzi pani ... przysadnia i rozsadnia ... przysadnia to jak samo mówi jest za mocno zamknięta o powiedzmy tak za mocno zamknięta to wtenczas nie idzie kosić ... (PIW); tylko jedno wim że jak mój ojciec opowiadał ... jak oś z ojcem kosil ... to go ojciec papierosym poczynstował ... dopóki nie umiał kosić to ojciec go papierosem nie poczynstował ... jak sie nauczysz kosić ... to dostaniesz papierosa ... (Wil); kosi zboże ... to z ... no ... to była snopowionzałka śmi... pierwsze była kosa reńcznie później była śmigłówka ... później była snopowionzałka ... po snopowionzałce nastaly kombajny ... (Wil); dużo osób kosi [kosa] ... nie może zboże ... ale kosi trawę ... bo skoszona trawa taka prawidłowo przez kose jez lepsza ... na czy ... no to chodzi ... ludzie którzy majom małym plantacje naprawde

be... gdzie ciongnig nie nawróci żadna maszyna nie nawróci kosom ... i trawa jest bardziej ściana wyrównana ... a od maszyny ... ona jest taka ... taka poszarpana ... tak jak kosiarka ... nie ... (Klc) (Cze); zob. **kosidź na pokos, kosidź na powróż, kosidź na ściane, pokosić, siec, skosić, ścinać, ścionć, ukosić, wykosić.**

kosidź na pokos – ‘sposób ręcznego koszenia zboża – tak, aby skoszony pas układał się na polu za kosiarzem’: ktoż mógł kosidź nie na pokos tylko na powróż ... to znaczy że ... że to sie ... knówie z kłosami ... i sie ciongnol bo ... bo nie ... nie odrzucił no bo ... fletuch był no i tyle ... (PIW); zob. **kosic**.

kosidź na powróż – ‘kosić niedbale, byle jak, bez należytej staranności’: jedni kosili kosiarze ... na raz ... dwa ... trzy ... i odrzucił ... raz dwa trzy tam ... nie ... a jedyn ... kosil jak by to ... na linke czy na sznurek czy ... na ... o! ... na powróż ... jak ... ktoż mógł kosidź nie na pokos tylko na powróż ... to znaczy że ... że to sie ... knówie z kłosami ... i sie ciongnol bo ... bo nie ... nie odrzucił no bo ... fletuch był no i tyle ... (PIW); zob. **kosic**.

kosidź na ściane – ‘sposób ręcznego koszenia zboża – tak, aby skoszony pas opierał się o zboże jeszcze stojące’: [kosić] na ściane no to znaczy sie na pokos ... chyba ... (Bis); to kosom kosili na ściane ... to mówie że tyn ... [...] to nie wyrzucało sie na tyn tylko na to samo zboże ... [...] na zboże kosili na ś... [...] jak te zboże rosło... [...] na ściane ... [...] jak te kobity zaś szły to za nimi jeszcze te zboże stało ... nie ... zbierały ty z tygo pokosu ... tak na leżo co wienicyj było ... nie tak żeby na tyj glebie tylko było jeszcze na tyn ... na tym zbożu ... nie ... różne były sposoby ... (Char); wydaje mi sie ... że na ściane ... ale nie... nie jezdym stuprocentowo ... w stu procentach pewin ... że na ściane to kosiło sie prosze paniom ... na zboże ... [...] że jak sie zaczyna pole ... to koszy-

nie na zboże to uważam że to było na ścianie ... a w drugó*m* stronie na pokos ... rozumiemy się ... nie ... [...] na ścianie to znaczy że ... na zbo*ż*o ... to ... pas... to niedobrze tak ... to jes ... to ta pani co szła i miała to zbierać to było fatalne ... nie ... (PIW); taki był ... pałonk ... tam robił ... albo z jakiegoś mienk*ie*go d*z*ewa ... albo my już młodzi ... coś tu późni z drutu ... nie ... [...] tu była taka podpórka i to było do k*o*szenia zbo*ż*a tam gdzieś pani ma ... na ścianie na na te ... (Wil); na ścianie ... bo się kosiło ... zgarniało się na stoj*o*nce zbo*ż*e kładło się skoszone ... to tak zwana ściana ... tu po lewej stronie zbo*ż*e rosło ... z prawej strony się kosiło i się równo układało na ścianie ... i *o*no tak równoległe sobie na tym stoj*o*ncym zbo*ż*u ... było oparte ... (Wil); zob. **kosic**.

kosier – ‘człowiek, który kosi zbo*ż*e, trawę itp. za pomocą kosi’: u nas właśnie to ... ta nazwa kośnik bardzo mało była używana to inne rejony polski to nazywali tyn kośnik ... bo u naz już te te maszyny zastąpiły tych ko... kosierów ... nie ... i i to było mało używane ... ale to był kośnik który kosił to*m* koso*m* ... to to była ciężka praca ... (Boj); zob. **kosiarz, kośnik, żniwiarz**.

kosisko – 1. ‘drewniana część kosi, służąca do trzymania; trzonek’: jo mówił*m* to kosisko ... (Bis); to jes kosisko a to je kosa ... (Bis); kosa ... no ostrze jest ... to je... kosisko ... ro*z*czka ... (Bis); jo*m* [kose] za*n*abid*z* na na kosisko i zabezpieczyć żeby nie wyleciała żeby nie miała luzu ... (Bis); no to montowanie [kosi] ... była taka tulejka i i kose zez kosiskim się to*n*czyło to*m* tulejko*m* ... (Boj); no to jest ta kosa stalowa ... to jest kosa stalowa ... [...] to jest ten kosisko ... to jest ten ... na to oprawia się to*m* kose na to kosisko ... (Boj); kosisko to jest to co się do tyj kosi przymocowywało ... to rozbierane było ... [...] no to jest jakaś tam ryka ... i młotkiem trzeba było ... no ... młotkiem trzeba było to*m* kose obsadzić ładnie żeby to wszystko miało ... to tyż robił stolarz ale mógł sobie rolnig jak kto*z* ma poje*n*cie to

sam zrobić takie kosisko ... (Char); raczy [rączka kosi była] tak pośrodku tego kosiska ale to zależało też m*o*wie od wysokości ... tego który kosił ... (Gorz); no kosisko ... k*o*sa ... no ... (Wil) kosisko musiało mieć swój wymiar ... [...] pod wymiar kosiarza ... pod wymiar kosiarza i i zawsze mówili że [rączka] na wysokości tu biodra ... nie ... powinno być ... i to wszystko sobie wykonywali sami ... w tamtych latach ... dzisiaj kosisko można kupić za... nie ... je*z*d uśrednione trochę ... nie ... ale wtenczas ... no niech pani sobie zdaje sprawę jak ... był chłob metr sześćdziesió*d* i był chłob metr dzie*si*edziesio*t* ... nie ... i on ja by*m* wzi*o*n to*m* kose od tego metr sześćdziesio*t* to musiałby tak ... chłopicho jak było ten ... no to se kose dorobił ... nie ... i ten ... no to to i m*o*wie dla młodych dla potomnych opisy naprawdę to to so*m* ciekawe ciekawe sprawy ... (PIW); no właśnie ... tu na kosisku było ... było coś przybite jag ja sobie przypominam ... było coś przybite takie skórki jak to się nazywało to nie wiem ... i to*m* kos... i to się wkładało tu na koniec na koniec kosi ... nie ... na koniec... tu było i to się wkładało ... nie ... oselke ... (PIW); co jakiś tam region to inaczej m*o*wio*m* i ... bo to m*o*wio*m* stylisko kosisko ... kosisko też m*o*wio*m* ... nie ... (Cze) (Char); zob. **renkojeś*ć*, renkojma, ro*n*czka, stylisko, trzonek, uchwy*t***; 2. ‘część tnąca maszyny ścinającej trawę lub zbo*ż*e’: taka była leka maszyna i tam miała te kosisko jedne ... nie ... [...] to trawiar... trawiar*ki* były późnij ... do koszenia traw ... no to były trawiar*ki* ... [...] dwa koła jedno*m* tako*m* miało to ... tako*m* te kose ... ale tako z zo*m*bkamy (!) ... jechał za*s* się wez... tak tak ... taki pokos się zostawał ... (Char).

kosotr*aw*iar*ka* – ‘konna lub ciągnikowa maszyna rolnicza służąca do koszenia trawy lub zbo*ż*a’: [żniwa odbywały się] kosotr*aw*iar*ko*m*m* znaczy sierpem koso*m* trawia... kosiarko*m* a to drugie jak się nazywało potem? ... [...] żniwiar*ka* wio*n*zał*ka* i dopiro był kombajn ... (Bis); zob. **garśció*w*ka, kosa**

trawiarka, kosiarka, pokosówka, przodownica, snopowiozka, śmigłówka, trawiarka, wiozka, żniwiarka.

kostka – ‘tu: słoma sprasowana w kształcie równoległoboku’: *no kostka jest w kształcie kwadratu a bele to som okrągłe ... (Boj); czy kostka [słomy] czy czy te czy te wały to te takie okrągłe to już wartość jest to wszystko ta sama tylko kto jakim maszynie ma ... to zależy od danego tam rolnika jakim maszynie kupił i to robi bo bo w te wały jest dobrze i w kostce też jest dobrze sobie to zrobić ... (Boj); no to bela wałek ... no to jest ... no bela ... no som różne ... bo kostki som małe kostki som duże ... (Char); to som ... albo kostka ... ten tak zwany mały balot albo te bale okrągłe ... (Gorz); no ... kiedyż jag hodowałem jeszcze bydło ... to tak to miałem siano ale to na ogół robiłem kostkę małą ... no bo poroźniejsze ... można to przenieść ... aaa ... jeżeli jes ten balot tak zwany okrągły duży no to już trzeba użyć ... maszynie bo ... nie podniesie się trzysta kilogramów ... (Gorz) (Bis); zob. **balot, balocik**.*

kosz – ‘naczynie różnego kształtu i wielkości, wykonane głównie z wikliny, używane do noszenia, przechowywania, mierzenia czegoś’: b.c. (Kłc); zob. **koszyczek, koszyk**.

koszenie [koszynie] – ‘ściananie zboża, trawy itp. za pomocą sierpa, kosa lub maszyny rolniczej’: *drugie koszynie trawy to jes we wrześniu było koniec sierpnia we wrześniu no bo rosła drugi raz potrawa albo otawa ... (Bis); no bo jez jedno jes ten wiosenny i potem drugie koszenie już po żniwach drugi raz to jest potraw ... (Bis); zboże nadające się do koszenia ... no dojrzale ... dobre ... dobre ... (PIW); jak się zaczyna pole ... to koszynie na zboże to uważam że to było na ścianie ... a w drugą stronę na pokos ... rozumiemy się ... nie ... (PIW); no to było koszenie ... trzeba było to trawę troszeczkę rozrzucić troszke żeby grubo nie leżała ... nie ... (PIW); reńczne ... koszenie*

*[trawy] ... [...] no tylko koso albo kosiarko ... nie ... późni były kosiarki ... (Wil); zob. **kraźdzone żniwa, koszenie na pokos, kośba, sianokosy, żniwa**.*

koszenie na pokos – ‘sposób ręcznego koszenia zboża – tak, aby skoszony pas układał się na polu za kosiarzem’: *koszenie na pokos ... nie ... na pokos to się kosiło za zwyczaj owies ... czy tam jeździć ... i on musiał tam kwestia poleżeć tam troche żeby przeszło bo to nie był jeszcze taki such... i dopiero trzeba było te garście zbierać te te ... i wiozać tam za dzień za dwa dni ... jak wyschnie to ... nie ... (Wil); zob. **koszenie**.*

koszyczek – ‘zdr. od: koszyk’: *idź tam troszke pare krzaków wyhakaj na obiad i ... haczkom i przynieś wew koszyczku ... (Kłc); zob. **kosz, koszyk**.*

koszyk [k^uoszyk] – ‘naczynie różnego kształtu i wielkości, wykonane głównie z wikliny, używane do noszenia, przechowywania, mierzenia czegoś’: *koszyk ... [...] zez wikliny ... pletli ... (Bis); u nas ... u mnie to jeszcze ja pamiętam robił pradziadek ... koszyki ... wyplatał z wikliny ... no ja tam wiem jak to się robiło no bo tam widziałem ale ja bym tam ... ale to tam nie już mom za delikatne reńce ... no naprawdę to trzeba było mieć bo dlatego że ... to trzeba zęgi^odź i jak ... najpierw się jo^m [wiklinę] moczyło ... najpierw trzeba jo^m było zęcio^oć w odpowiedniej porze albo wczesno^m wiosno^m albo późno^m jesienio^m ... były tak zwane rókietniki ... tam nad jeziorem było gdzieś czasami tam gdzieś w lesie takie coś rosło ... nie ... bo to był specjalny rodzaj wikliny ... nie ... u nas to sie... rókietniki to się nazywało ... na Dobiejewie taki był pas takiej wikliny ... tutaj na Przybrodzie był taki pas wikliny gdzie się tam zbierało ... to wiem że to zawsze się zbierało jak ... albo jag opadały piersze liście już ... nie ... i to się wtedy trzeba było iż albo zaczynały puszczać soki ... to był najlepszy czaz na zbiera-*

nie tej wikliny ... nie ... [...] to sie suszyło ...
zaś sie moczyło ... w wodzie ... we wodzie
we wodzie ... to trzeba było ... albo miał ...
jakiś koryto było z drzewa zrobione ...
nie ... bo przeważnie tutaj nie było jeziora
bo kiedyż jak było dziż miał blisko rzeki to ...
włożył sobie do rzeki trzymał w rzece ...
nie ... czytamy nie wstawie ... nie ... a jag nie
było no to musiało być tegó ten ... w kory-
to ... i to napełniało ... zaż musiało z po-
wrotem ... porozcinał to na pół ... nie ... czy-
tam na cztery zależy jakie miał grube te
i z tego dopiero zaś ... musiało to takie być
gientkie ... i to dopiero wtedy wypłatał ...
[...] to musiało wyschność ... ale to wie
pani ... to tam jak do domu za... zaniósł to
tyn koszyk ... dwa trzy dni i on już był ... był
prawie gotowy ... prawie ... nie ... ale on
wy... to tracił to^m przez dwa trzy dni to^m tra-
cił połowe tej swojej masy ... no ... po pro-
stu robił sie lżejszy ... nie ... bo jeszcze pa-
mientam że ... zrobili zez takie te powrosła
co były skrepcane kiedyś ... jak później to
już robili z drutów ... ale te pierwsze no to
normalnie były z łyka ... nie ... taki typowo
że tam nie było żadnego gwoździka ... nic ...
nie ... (Char); nigdy koszyk taki wiklinowy
nie był jedyn podobny do drugiego ... bo
zawsze tam sie czy ilości^m tych węzłów
do splatania ... czy pałⁿkiem ... nie ... to on
tam nie wiencyj jak tam sobie zrobił dzie-
sieńć ... mniej wieńcej jednakowe ... ale cza-
sami tam zaż jeszcze docioł czy doł moc-
niej nogie (?) dogioł ... one nie były tam tak
że były idealne ... wszystkie ... chyba że ktoż
jak był już fachowiec super ... nie ... no to
mógł tam ten wzór sobie ... o ... jednakowy
robić ... (Char); mój ojciecz robił [koszyki]
ale byłem zbyd leniwy żeby sie nauczyć ...
[...] bo to najpirw robił spód też to były ta-
kie patyki specjalnie poskładane które opla-
tał wiklino^m ... no i późni dokładał nastemp-
ne zap... zapinał to jakby do góry i znowu
opłatał to wszystko wkoło ... nie ... i to^m
górn^m czeńć co miał do góry później
opłatał wkoło i wychodziło z tego taki ...
jakby to określić ... takie wykończenie ... o ...
tego koszyka ... nie ... no i w to wkładał

jeszczy pał^{ng} taki ten do noszenia ... [...] bardzo szybko mu szło tak że podejrze-
wam że tam dziennie koszyk taki o pojem-
ności dwudziestu dwudziestu piⁿciu litrów
zrobił ... nie ... (Gorz); koszyk do ziemni-
ków ... koszyki były pro... przeważnie ...
z wikliny ... to somsiad robił ... dziadek ro-
bił ... dobry specjalista ... to robił tak koszy-
ki dno oddzielne ... i góre ... i zapłetał ład-
nie ... a taki co tak nie umioł to był taki był
pół... pół... półokrongły taki jag jakaś ko-
lebka to ... uginali ... jakieś tam twarde ...
drewna ... grubsze ... to było takie pół-
okrongłe i wypletali z... cienko wiklino tak ...
(Wil); te k^oszyki co mamy ... tak kupujo-
wane (!) to tam ... wiklina jes ... uocyszcz^o-
na ze skóry nie i takie ładne wygl^odaj^om ...
co dzieciaki maj^om tam do świenⁿcienia
świeńconek ... nie ... (Wil); zbierało sie
w koszyki takie ... wikliny robione ... kiedyś
typowo do ziemniaków ... (Kłc); koszyk ...
my tag mówiliśmy ... [...] z wikliny zrobio-
ny ... z wierzbo... witeg od wierzby ... i to
był plecieli ... [...] tak zaczynało sie od dna ...
i sie wkoło ... gwiazda taka była i sie prze-
platało i aż sie potem zrobiło ... (Kłc)
(Char); zob. **kosz**, **koszyczek**.

koszykarz – ‘tu: specjalista od wyplatania
koszyków’: koszyk ... my tag mówiliśmy ...
[...] koszykarz ... byli tacy we wsi co robili ...
(Kłc).

kośba – ‘okres koszenia i suszenia traw
w celu otrzymania siana; sianokosy’: b.c.
(Bis); zob. **koszenie**, **sianokosy**.

kośnik – ‘człowiek, który kosi zboże, tra-
wę itp. za pomocą kosy’: u nas właśnie to ...
ta nazwa kośnik bardzo mało była używana
to inne rejony polski to nazywali tyn koś-
nik ... bo u naz już te te maszyny zast^ompⁱły
tych ko... kosierów ... nie ... i i to było mało
używane ... ale to był kośnik który kosił to^m
koso^m ... to to była cieżka praca ... (Boj)
kośnik to ten właśnie co mówimy tyn ko-
siaz który kosił ... to zboże ... (Wil);
zob. **kosiarz**, **kosier**, **źniwiarz**.

koštur – ‘rodzaj metalowego ostrza osadzonego na drewnianym trzonku, służącego do usuwania ostów z korzeniami’: *jak sie pokazał ... osed na p^oulu ... to były takie tam ... tyn ... to ślišmy z takimi ... hm ... tyż miało to nazwe swojóm ... koštur jakiś czy coś to było ... takie košтуры metalowe na trz^oónku ... i ... ten oset żešmy wycianali ... nie ... no ... (PIW).*

kot – 1. ‘zwierzę domowe o miękkiej sierści, długim ogonie, długich wąsach i łapach zakończonych pazurami, trzymane w gospodarstwach ze względu na umiejętność łapania gryzoni, zwłaszcza myszy’: *mój mořz mówi zawsze ... patrz jadóm gošcie z Kłeck^a bo sie ... tu [kot] siedzi ... jak tego to z tej strony ... to z Charbowa przyjadóm ... a jag nie to z Ułanowa ... [...] no siedzi i ... sie myje no ... zależy ... pod którym kontym siedzi ... [...] tak pani robi ... siedzi ... bo kot siedzi ... na ... na łapkach ... te ma luźne i robi tak ... [...] i tak sie myje ... [...] jeżeli na przykład mówie że na przykład ... mówie: o ze Świniar ... no je... bo ... cz... czasami myje sie po tamtej stronie mówie ... o! ... ciotka z Olesina tu przyjedzie ... skóⁿd wiesz? ... no bo mówie kot sie tu mył ... b... to ... dzisiaj może nie przyjedzie ale na drugi dzień jes ... ale ... myje sie na przykład sss... z ty stróny ... nie ... mówie kot sie mył ... nie ... a zaro ... piⁿdź minut przyj^ożdžo mama z Kłeck^a ... a czasami ... o ... mówie ... ktoś przyjedzie nie przyjechoł nikt ... nie ... [...] ale to sie sprawdza ... [...]no nie wiem to tam takie ... tak ... mówiła ... moja babcia i to tak ... skóⁿd tyn kod może wiedzieć że akurat ... no ale ... on może akurat ja wchodze akurat że ... na tó^m strone sie myje ... nie ... [...] bo on se czyści łapki ... nie ... [...]no tag mówili ... że jak sie myje to ktoś w gošcie przyjadóm ... [...] jak sie myje to zawsze buło że ... to oznacza że ... jak kot sie myje to gošcie przyjeżdżajóm ... no ... (Char); ja tutej bzdury opowiadał ale tag jes ... ale wie pani co? ... jak przebiegnie mi kot ... to zaraz zwalniam ... zwalniam ... czy wierzyć*

*czy nie wierzydź ale automatycznie zwalniam ... [...] no ... trza zwolnić ... ja tak samo mówie że ... no ^oo matko jak kot przebiega to ... trzeba uważać ... [...] kod jak przebiegnie mówie... to jade na pole na przykład ciongnikiem w [...] mówie tam: na pewno tego dzisiaj nie zrobie coś sie urwie zepsuje ... trzeba bydzie wjechać do domu ... i czasami jes tak że ... sie zrobi ... a czasami trzeba zjechać ... nie wiadómo czy to był przyczynom tyn kot ... to pech ... [...] to pech no no ... właśnie ... [...] na prawdę jak ... trzeba by to już tam ... nawed nie może być czarny ... [...] kolorowy przeleci to tak człowieg nie ale jak czarny to ... [...] ja już to ... jak pies to jes dobrze ale jag już kot to już tam ... (Char); kod jes ... takim zwierzeⁿciem jakby samolubnym ... i on tam wie gdzie jez jakaż miska czy coś ... [...] wyjdzie gdzieś gdzie bydzie miał lepsze warunki ... [...] no i ... kota nie ... nie uwion^ozesz ... (Char); w balotach i wszeⁿdzie ... nie ... szczury ... myszy ... no ale no z... na na na tych gryzoni ni ma sił ... [...] to koty muszóm być ... no bo przecież na góre sie nie chodzi ... tam po balotach tyż sie nie chodzi a to tam o... one warunki tam majóm ... nie ... (Char); w zależności ... jak ... który kot ... ale bardzo lubióm tutaj pod ... pod szyjóm tutaj przy szyi i bardzo lubióm przy ogonie jak sie je głaszcze to takie ... (Kłc); a ktoż mówił ... zawsze ja sly^oszałam że jak przebiegnie kot droge to trzeba poczekadź aż ktoż inny przejdzie i przejść za nim jez już odczarowanie ... (Kłc) (Boj) (PIW); zob. **kocia^k, kocica, kocie, kocio^otko, kocur, kotek, kotka**;*

2. ‘młode kota’: *miałam kotke która sie okociła ... miała cztery koty ... okociła nam sie dokładnie szesnaście lat temu ... (Kłc); zob. **kocia^k, kocie, kocio^otko, kot, kotek**.*

kotek – ‘młode kota’: *katki to so^m czy ... [...] mi sie tak wydaje że to so^m katki ... nie ... (Kłc); moja kotka bardzo czysta była i jak sie okociła to nawed nie wiedziałam kiedy tylko katki miała przy sobie ... (Kłc); [kotka] nawed łožysko zje wszystko wyczy-*

ści wylizę kotki i niczego nie ma ... niczego ... czyściutko jest ... ona przez jakiś czas nawed jak z tymi kotkami jest to ... bo że one nie wychodzo^m bo to so^m małe ślepe to ona ... wszystkie odchody wszystko wylizuje zjada tak że nidz nie ma nic ... czyściutkie so^m ... (Kłc); zob. **kociak, kocie, kociontko, kot**.

kotka – ‘samica kota’: no to kotka normalnie sie mówi ... [...] wykociła sie ... kocenie ... (Char); kotka beⁿdzie miała małe zakocona kotka ... no ... beⁿdzie mieć cionże ... (PIW); ona jest kotna ... najczęściej mówio^m ... że kotka jest kotna ... [...] koci sie chyba ... (Kłc); miałam kotke która sie okociła ... miała cztery koty ... okociła nam sie dokładnie szesnaście lat temu ... [...] mieliśmy cztery koty ... to już kotka nie żyje ... została przejecha... przejechana przez samochód ale koty miałam ... (Kłc) (Boj); zob. **kocica, kot, samica**.

kotlet – ‘mięso z części grzbietowo-łędźwiowej tuszy wieprzowej; schab’: no ... kotlet ... no to jes tu ... tu ... wyży ... prz... przed ... żebrami ... nie ... no no ... to jes taki ... najlepszy chyba mieⁿso ... nie ... (Bis); kotlet to jest taki kawałek mieⁿsa który jez na grzbiecie świni ... i jest to najsmaczniejszy kawałek ... u świni ... (Boj); karkówka jes też kotlet ... to jez od ... od krenⁿgostupa ... (Char); bo to trza było odcioⁿć ... tyn tyn kotlet czy to^m ... szynke od teg^o ogonu ... (Char); wykrawało sie boczek ... wykrywało sie ... karkówke ... kotlet ... kotlet z kośció^m kotlet bez kości zaleył kto ... (Char); no kotlet to wiadomo że ... tyn mieⁿsień grzbietny u świni ... nie ... najlepsza czyⁿź mieⁿsa ... (Char); kotlet do góry przy krenⁿgostupie ... (Wil) (Cze); zob. **schab**.

kotna – ‘o kotce, owcy, kozie, królicy – spodziewająca się potomstwa’: ona jest kotna ... najczęściej mówio^m ... że kotka jest kotna ... [...] koci sie chyba ... (Kłc); królik też jest kotny ... [...] tyle tag mój ojciecz mówił zawsze że: królicu też jest kotna ...

nie ... a mówił na ni^om królicu ... (Kłc) (Boj) (Świ); zob. **zakocona**.

kowadło [kówadło] – ‘niezbędny w kuźni żelazny przyrząd mający płaską powierzchnię, na której kowal wykuwa różne przedmioty’: [w kuźni jest] kówadło ... kówadło ... no tam różne obcyⁿgi do kucia koni do do ... do klepanio tego ... lemierzy ... (Bis); najpierw do czerwoności trza było jom [podkowę] rozgrza... najpierw jom zimno^m przykładał mniej wien^cy jak ten formad jez i dali to ... do pieca ... do czerwoności ... i na tym kowadle ... młotkim jom ... formo^wo^m wien^cszo^m mniejszo^m ... bardzi ... dłuższo^m czy czy ... co ... fachowcy byli od tego ... oni sie tam ... uczyli tego ale tak dobrz... dobry kowol to tam moment zrobił ... (Char); [w kuźni] było to no ... tam ... ko... kowadło ... kleszcze tam miał ... (Wil) (Boj).

kowal [kowl] – ‘specjalista w zakresie obróbki metalu i kucia koni’: kowal ci tego nie zrobi bo ni ma kowali już ... a samymu sie klepało ale to tag już teraz to już tylko szlifierka i heja ... (Bis); kowal ... [...] klepał lemierze kosy ... klepał ... (Boj); kowal to był taki majster co konie podkuwał ... (Char); kuźnia to przede wszystkim było ... palenisko ... musiało być ... taki taki ... a la piec ... bez ... przykrycia było wyⁿgiel wyⁿgiel ... późni był tyn gościu co tam był ... dmuchał w te miechy żeby ... te powietrze ... dmuchało i był tyn wyⁿgiel sie rozpolił non stop musioł być tam jedyn gościu ... taki zawsze przeważnie uczył ... sie uczył za kowala to pierse co jego ta nauka to była ... miech ... podpolać ... te powietrze ... bo to wszystko było gorⁿce ... (Char); kowal generalnie to był wszystko robił ni... nie ... nie było ... spawareg nie było innych rzeczy które ... do cieⁿcio nie było do metali były ... kowal to wszystko robił ... rozgrzoł metal do czerwoności ... uciół w ... o... odpowiednim momyncie tyn drut ... wygił ... zagął ... nahartowol ... (Char); kiedyś to kowale robili [widły] dzisiaj to jez

masz... fabryki robiom takie coś ... dzisiaj coraz mniej ale jeszcze sóm ... (Char); to [podkuwanie] wykonywał specjalny osoba która nazywała się kowal i to w takiej wiosce przeważnie jeden był ... (PIW); specjalne podkowy były ... to już były... produkowane już ... [...] to już robuota była kowola ... [...] to już trza było trzymać ... noge do góry podniś ... nie ... ja... zależy ... ta-jag jak ... koń nerwowy ... niektóry ... i on tam musioł wy... wycióć tam nożem wyskrobać to co niepotrzebne ... ta-jak paznokcie ... nie ... musiał obrobić ... [...] obrubił i dopiro ... gwoździe takie były specjalne i ... wbijali tak żeby nie wyszło w żywec ... tylko ... w same same ... ten ten ... ten róg tylko no i ... i wbijali ... a które konie nie chłodziły po szuosie... po twardym terenie ... tylko po polu to nie podkuwały ... (Wil).

koza – ‘rogate zwierzę gospodarskie z charakterystyczną brodą, hodowane ze względu na mleko, mniej z uwagi na mięso’: owców nie mamy ... kozy nie ... (Char); no jeżeli ktoż ma bydło lub ... konie czy tam kozy ... owce no to ... po to to [foliuje baloty] robi żeby żeby ... te ... siano było ... (Gorz); tak w większości to tyle co ja wiem że owce sie kocom kozy sie kocom... króliki sie kocom ... (Kłc) (Boj) (Świ).

kozik – ‘mały nożyk przeznaczony do rzeźbienia w drewnie’: miał taki kozik z takim tym no i to tag a la nóż tylko zez inno końcówko*m* i tak sobie cały wieczór ... cały wieczór wydłubał przez jedyn wieczór zrobił sobie tyn ... to*m* podstawie zaż jeszcze tyn kij ... i zaż na nastympne zaż sobie wyciół te ... palce do grabienia i ... było zrobione ... (Char); zob. **hajek**.

koziół – 1. ‘samiec kozy’: b.c. (Boj); zob. **samiec**; 2. ‘element konstrukcyjny dachu w postaci skrzyżowanych belek’: [stodoły] to normalnie z drzewa było zrobione tam w te ... w te mocne takie te sochy nazywano ... i te sochy powstały i po-

tym zakładali te kozły co już szły na dach to też mocne fachowcy to byli odpowiedni fachowcy ... (Boj).

koziółek – 1. ‘podłużny stołek, na którym osadzano metal do klepania kosy’: b.c. (Cze); 2. ‘mały stołek do siedzenia podczas dojenia krów’: b.c. (Boj); zob. **ryczka**, **taboret**.

koźle – ‘młode od kozy’: b.c. (Boj).

kożuszek – ‘odzież wierzchnia, rodzaj kurtki uszytej ze skór zwierząt pokrytej sierścią lub bez niej’: jak ktoś chcioł to sie sprzedało [skórę z owcy] albo sie zaniesło do skupu ... albo sie robiło kożuszki ... no jak sie robiwały już kożuszki to ... tyż nie ... tyż sie sprzedawało ... (Bis); zob. **futerko**.

kórkardka – ‘tu: podłużna, wąska tkanina lub sznurek, zawiązywane owcom jako ich oznaczenie’: [owcom] dzwoni i kórkardki takie przypinali ... zakładali ... [...] jakie kto zawiozał to taka była ... (Świ).

kółko – ‘zdr. od: koło’: krymer albo kultywator ... [...] to jest rama i som haczki ... i som kółka ... i ... i ... no nie wiem czy koniem ciongnonć czy ciongnikim ... no ... (Bis); zob. **koło**.

kóminek – ‘najwyższa, wierzchnia część kopca, przez którą wyparowuje nadmiar wilgoci’: na ziemniaki sie kładło słome najlepiej ... i sie góry nie przykrywało ... na razie ... nie ... a jak niektórzy jeszcze sobie robili takie kóminiki co ... ileś metrów ... nie ... (Wil); zob. **kalenica**, **kaloneczka**, **kalonka**.

kraczk – ‘ręczny, prosty przyrząd do odmierzenia odległości’: ta drewniana to kraczk ... fajtak ... różnie to ludzie mówili ... nie ... to jes takie do mierzenia zwykłe proste ale skuteczne ... [...] ja nieraz to używam jeszcze ... [...] na polu ... że sobie coś zmierzyć ... ide wstempnie jak chce sobie coś tam ... teraz już nie bo siejemy całe

całe działki ale przedtem jag na mniejszym gospodarstwie ... (Cze); zob. **fajtak**.

kradzione żniwa – ‘żniwa często przerywane deszczową pogodą’: też *staro^m może gwaro^m jak sie mówi że żniwa kradzione ...* (Cze); zob. **koszenie, żniwa**.

krajzowa – ‘piła elektryczna o okrągłej, ząbkowanej tarczy osadzonej na korpusie stołowym’: *krajzowa to była ... dzisiaj to jest piła do drewna ... tarczowa piła do drewna ... o ... w ten sposób ... takie nazywa ...* (Char).

krepulec – ‘drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, wykorzystywany do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem; używany także podczas zabijania świnia do zawieszenia tuszy’: *należy powiesić tuszke na tak zwany krepulec ... [...] to jest taki metalowy wieszak ... przymocowany do sufitu ... no i powieszamy świnie ...* (Boj) (Bis); zob. **barczyk, bark, orczyk**.

krew [kryw] – ‘życiodajny, czerwony płyn krążący w ciele ludzi i zwierząt’: *siekiero^m tempo^m stron^m uderzamy w czoło świni nastempnie podcinamy gardło i spuszczaemy krew ...* (Boj); *podstawiamy miske pod rane zadano^m w szyje ... i chłodzimy to^m krew przez trzepanie trzepaczko^m ...* (Boj); *krew [świni] zbierali też no bo musiała być też kaszanka ... kaszanka to jes kasza i krew ...* (Char); *świnia ... sie potrafiły [strząsnąć wszy] ... no ... do czerwoności ... oż krew leciaa ... tag jo^m ciły te te ... te wszy ...* (Char); *my zawieźliśmy krowe do ubojni na przykład tutaj do KłECKA ... [...] gdzieś w okolicach czoła tu w głowe gdzież uderzali ... i potem był ... potem miał ... ja nie wiem jak to sie mówi ale ja tag nazwałam taki pistolet że dołożył do głowy ... dołożył do głowy ... i była dziurka ... nadusił ta jakby całoż i była dziurka i krew leciała ... wyleciała nosem i to wszystko i krowa leżała ... i wtedy ... wtedy*

przecinali jej tej gardło i wypuszczali krew ... (PIW); *tero tero to najwiecy [prowadzi się ubój] to prondym ... [...] prondym to tyż tak samo ogluszy i musi poderznońc żeby kryw odeszła ...* (Świ); *krew [z zabitej świni] była spuszczana ... gdzieś tam jakomż miseczko^m upuszczal do wiadra i potem trzeba jo^m mieszać ...* (Cze); *[kuna] krew wypija ... [...] one [kuny] najczeńściej atakujom jag majom małe swoje ... tego ... swoje dzie... ten miot swój to one zaś wszystko wynoszo^m do tych tego ... to^m krew to wszystko ...* (Kłc) (Wil); zob. **jucha**.

krochmal – ‘tu: mąka ziemniaczana, z której produkuje się roztwór do usztywniania tkanin (także krochmal); skrobia’: *to były lata sześćdziesionte jak zaczyły ... [...] zaczyto produkować krochmal ... nie ... i Francuzi zaczęli robić ziemniaki pod krochmal ... czyli z wienkszo^m ilościom ... tyj skrobi ... nie ...* (Char); *tylko tyle że sie rozróżniało były [ziemniaki] ... przemysłowe przemysłowe sie nie nadowały do jedzenia bo smaku ni miały żadnego ... nie ... [...] na przemysł na krochmal na ... na na na... tam różne te ... bo miały dużo dużo skrobi znowu ... nie ... te przemysłowe ...* (Wil).

krochmalnia – ‘zakład przerabiający ziemniaki na mąkę ziemniaczaną (krochmal)’: *była krochmalnia to wiadomo że krochmalnia chciała dużo ... inne ziemniaki ... z duzo^m ilościom skrobi ... to wtedy dookoła wszyscy sadzili te ziemniaki skrobiowe ... one takie do jedzenia nie były za specjalne ... nie ... bo tam było takie mo^mczyte ... nie ...* (Char).

kropkowaty – ‘o kolorze kury – nakrapiana’: *no to ona tako kropkowato jest ... nie mo takich czerwonych tyko (!) takie ... [...] takie na tyk (!) piórah mo takie kropki aby ... [...] jakby czarno-biała o ...* (Świ); zob. **jarze^mbiaty**.

krosta [chrosta] – ‘wyprysk na skórze’: *może i tam czasami no jakieś tam ...*

chrosty mogom wy... wy... tegó no ... nie
wim z jakigó powodu ale ... coź może ...
(Bis) (Wil).

krowa – ‘samica bydła domowego’:
wziół bimbru i chleba i poszedł do tyh
Rusków i za tyn chleb i za bimber i kónia
dostał ... ale pani tak było ... no i już były
dwa konie już już było inaczej ... nie ... no
bo inni to nawet krowy zakładali do orki
i do tego ... (Boj); kiedyź mielim krowy no
mówie pani mielim krowe no ale ...
(Char); no krowy [mieszkają] w oborze ...
[...] jes ... różnie ... już majom ... i poidła i ...
i sie ... poito jak to mówióm tymi wiadrami
sie nosiło wode z wiadra też piły ... nie ...
wygra... wyganiało sie nad staw ... [...] do
kanału tyż sie wyganiało nawet całom
zime ... (Char); saradele sieli o do krów
tak samo tylko to było wszystko zaś ...
w życie siali seradelke ... ledwo już tam
skosiło to żyto to puścili te krowy tam
krowy żarły sobie ... także wienkszość
czasu spędziały krowy na pastwisku ...
(Char); wziół sie [rolnik] za krowy ...
a tam żona za świnię ... nie ... dojenie to
tak ... do do ósmij ... czy do siódmy mu-
sieli być wyrobieni ... nie ... (PIW); krowy
to były dojne no to kiedyś to były reńczne
a potem zaż udoskonalone było i kupił oj-
ciec dojarke i te krowy były dojone dwa
razy dziennie ... rano i wieczorem ...
(PIW); krowa jest przeżuwaczem ... nie ...
i ona beńdzie tam mymłala ... jak to mó-
wioóm tam pieńtnaście minut zanim to po-
łknie ... i tym ... tyn obornig jest taki inny ...
(Wil); pani ... ostatnio krowa ... i to była
krowa że joóm klepfeż nastoóm sie to inteli-
gentna krowa odeszła a nie a niektóraź
nie chciaeś tam ten obornig odsunoć wi-
dełkami ... to rońbnoeóm joóm widłami ...
nie ... to już kopała ... nie ... nie chciała
odejść ... takie uparte były ... (Wil); był
człowiek albo nerwowy albo po kielichu
alkoholu też go czuła krowa ... już była
niespokojna ... już wiedziała że nie jest
coś tego ... (Wil) (Cze); zob. **bydło**,
krówka.

krowiarek – ‘mężczyzna, który dawniej
trudnił się opieką nad bydłem, w tym doł
krowy’: krowiarek ... krowiarek ... no może
kiedyś tag mówili krowiarek ... krowiarek
no to by mógł być tyn ... [...] tyn co może
oprzońto ... nie ... [...] tyn co ... co oprzoń-
to ... co co może doi ... czy ... nie to raczej
powinien być dojarz ... (Bis); tak potocznie
ludzie mówili ... takich ludzi starszych którzy
to już całe życie paś krowy i na tego mó-
wili krowiarek ... ta-ak świniami sie zajmo-
wał no to świniopas ... nie ... tak ... (PIW);
zob. **baca**, **dojarz**, **pasterz**, **pastuch**,
skotarz.

krowiency – ‘o oborniku – pozyskiwany
z hodowli krów’: b.c. (Bis); zob. **bydłency**.

krókiekwa – ‘krótki uchwyt ręcznego
narzędzia, umieszczany zazwyczaj po-
przecnie do trzonka’: widły ... [...] z trzoń-
ka ... z w... zez tego ... no ... z wiedeł ... i kró-
kiekwi ... (Bis); aha! ... a jeszczy rónczka ...
rónczka jeszczy tak do cz... do do trzońka
do ... szypy to była rónczka ... a to nie ...
a mówili krókiekwa na to tyż ... na takóm
rończke ... mówili krókiekwa ... (PIW); kró-
kiekwa to była ... na szpadlu ... to była kró-
kiekwa ale czy to jes prawidłowa nazwa czy
potoczna jakaś z naszego regionu ... na
pewno dla mnie potoczna z naszego regio-
nu bo to różnie mówioóm ... nie ... (Cze);
[szpadel] to był metalowy ... i miał też ta-
koóm reńkojme całom długóm... był oprawiony
na na takim długim trzonku drewnianym
i to sie kopało ... zakończony tu krókiekwoóm
takóm rończkoóm ... nazywała sie krókiekwa ...
(Kłc); zob. **reńkojeść**, **rończka**, **uchwyt**.

królica – ‘samica królika’: mój ojciecz mó-
wił zawsze że: królica też jest kotna ... nie ...
a mówił na nióm królica ... (Kłc) (Boj)
(Char); zob. **samica**.

króliczek – ‘młode królika’: króliczki
małe ... nie ... [...] króliki ... [...] no bo jak
to tam ... innóm nazwe chyba nie było ...
(Char) (Boj) (PIW); zob. **królik**.

królik – 1. ‘zwierzę z rodziny zajączaków, o długich uszach i miękkim futrze; hodowane ze względu na mięso i skórę’: *pokośić trochę zielonki do królików ... (Bis); sierp służył do takich prac tam do takich małych jak do królików zielone czy do kaczek czy ... (Boj); króliki się kocóm ... tag jak zajonce ... króliki się kocóm ... [...] no to majom takie mioty ... nie ... (Char); samica królika ale samiedz nie wiem jak sie tam zwał ... nie wiem bo nie mieliśmy tego tak że nie ... (PIW); króliki hodowałam jako mała dziewczynka ale ja sie za bardzo na królikah nie znam ... to z ojcem tag moim tak trochę prawda ... na królikach sie nie znam ... (Kłc); wiem że królig nie może jeść sparowanego zielonego ... czyli ... królig może jeść wilgotne zielone ... ale świeżo urwane ... nie może natomiast jeść takiego zielonego że urwiemy wieczorem trawę jez mokra i damy rano ... to wtedy na pewno królik będzie miał kłopoty trawienne i zdechnie ... (Kłc); 2. ‘samiec królika’: b.c. (Char); zob. **samiec**; 3. ‘młode królika’: *króliczki małe ... nie ... [...] króliki ... [...] no bo jak to tam ... innóm nazwe chyba nie było ... (Char); zob. **króliczek**.**

krówka – ‘zdr. od: krowa’: *komu jezd łatwiji ... ja ... jeżeli rolnik tag jag na przykład mało ma hektarów ma tam pare krówek to woli sobie kostke porobić ... bo balot kostka weźmie na widły przyniesie tym krówkom ... tymu bykowi rozwali ... a taki okrogiły balot to on na widły nie weźmie ... musi miedź już sprzyt do tego ... nie ... (Char); zob. **krowa**.*

krycie – ‘zapładnianie’: *jeżeli ... warunki bytowe... naświetlenie ... pasza ... odpowiedni czas krycia ... jakoż nasienia jakoś tego pobierania ... i to wszystko wpływa ... na ten efekt końcowy ... (Char).*

kryć – 1. ‘układać dachówki na budynku’: *jak kogoś stać było na dachówce cymentowóm to przykrył [stodołę] dachówkom cymentowóm a jak kogoż nie było stadź no to*

*słomom krył ... (Boj); 2. ‘zapładniać’: *bydzie moź krył [świnie] ... bo jez insymatorym moź ... (Char); tu jes pewne ... pewne naturalne ... zasady ... kryje sie w o... w o określonym czasie ... i to ... no ... tam nie jes ... no wiadómo ... (Char); zob. **pokryć**, **puknoć**.**

krymer – ‘narzędzie rolnicze konne lub ciągnikowe, służące do spulchniania gleby oraz do niszczenia chwastów’: *krymer albo kultywator ... [...] to jest rama i som haczki ... i som kółka ... i ... i ... no nie wiem czy koniem ciongonoć czy ciongnikim ... no ... (Bis); krymer czyli krymer wi... bo tu som nazwy ... my tu w Wielkopolsce też ... dużo mamy nazwy naszym ... z ... niemiecki ... krymer to jest po niemiecku ... a u nas to jest ... kultywator ... [...] kultywator no widzisz ... [...] no kultywator ... ale my ... tu takich nazw jest ponimieckich ... krymer krajzowa ... no inne jeszcze takie to ... ponimieckie ... (Char); krymer ... a to nie wim czy to nie było z niemieckiego tu u nas w Poznańskim ... bo to w innych regionach kraju mogło być całkim inaczy ... [...] ale ... ale ... prawidłowo kultywator ... (PIW); krymer ... tu krymer ... [...] no [nazwa] bardziej starsza ... spotykana ale to tak chyba pokolenie naszych rodziców to częściej ... [...] ten ten krymer sie zakładało jak tam ... nie wiem ... jakieś wałki które to^m ziemie troszeczkę mieszały i ... i ubijały ... i to taki tam ... na dzień dzisiejszy był taki prymitywny agregat ... ale robote robił ... (Cze); zob. **brona spreżynowa**, **kultywator**, **spreżynówka**.*

krymrowanie – ‘spulchnianie ziemi za pomocą krymra’: *no to jest ... krymrowanie albo ... kultywatorowanie ... (Bis); zob. **kultywatorowanie**.*

krzaczek – ‘zdr. od: krzak’: *potym ... jak już były ziemniaczki takie ... takie małe krzoczki były ... to jeszcze był ... opylacz ... który ... to tag jak kultywator ... miał dwie sprężyny jedném ... z przodu ... i też ... tak w rodzaju pługa i kón to ciongoł ... nie ... i to^m radlinke sie ładnie ... no tak ... tak sie*

pracowało ... (PlW); zob. **kierzak, krzak, krzew**.

krzak (ziemniaków) – ‘nadziemna część rośliny uprawnej, odznaczająca się nie-zdewniałą gałęzią główną, od której odchodzą cieńsze gałązki boczne z kwiatami i owocami’: *radło mo dwie jakby ... [...] dwa skrzydła z tej strony ... bo pług na jednom strone kładzie a radło jez o tak ... nie ... i i na dwie strony rozsypuje ziemie ... (Bis); radło ... [...] grzódziel była tyż ino tylko dwa skrzydła były i dziób i dwa skrzydła ... (Bis); nieraz mama mówi: idź tam troszke pare krzaków wyhakaj na obiad i ... haczkom i przynieś wew koszyczku ... (KłC); zob. **kierzak, krzaczek, krzew**.*

krzonska – ‘tu: część ciała świni wypełniona tkanką chrzęstną; chrząstka’: *ja mam córke to ... jak była mała rzeźnik zabijał to kazaa se te ... ugotowane ucho i te skórke zjadła z tegó ... ucha ... te krzonske zostawiła ... a tag ji to smakowało ... (Char).*

krzyżak [krzyżok] – **1.** ‘resztki niewymłóconego zboża’: *jak przez młocarnie tom ... tom szerokobitke jak to była to szła to ta słoma a potym szedł taki krzyżok ... na to mówili i plewy ... krzyżok był t... taki grubszy ... słoma schodziła dalej krzyżok grubszy a te plewy były na dole całkim ... (Boj); sporyż można było łatwo też ... odczyścić ... nie ... bo to ... bo jes dużo wieńksze od tego ... od ... ziarn... ziarna ... zbóż to można było odczyścić tylko że ... zarodniki sporysza znów zostawały wew ... plewach wew krzyżoku ... czyli tym ... takich tych ... resztkach ... resztek po ... ty ... po młóceniu ... i zaż jak sie dowoło do ... zwierzona[t] to tyż było szkodliwe ... owce mi sie zdaje że bardzo na to chorowały ... (Char);*
2. ‘część konstrukcyjna kieratu, do której wkłada się dyszel’: *bo jak jest pani ... sie rozchodzi o kierat to były takie łoczniki drewniane i to napędzane młocarni ... no drogje takie metalowe dosyć grube i ...*

krzyżaki to przekładnia w tym ... maneżu była obrotowa przez tryby i także jak to sie zgjeło w tom strone to młocarnia napędzało w drugom strone ... (Wil).

ksobie – ‘komenda wydawana koniowi, oznaczająca skręt w prawo’: *tera bydzie problym ... lewo prawo ... babcia to bydzie tero miała szkofe ... [...] wojcip ksobie ... [...] wojcib i ksobie ... to były takie nazwy ... ale ... to sie ... k... konie to sie zawsze wspomagało tom lyckom w lywo to był wejcip ... w prawo to było ksobie ... [...] to jak sie pocionęło za te lejce ... no ... wojcip ... no tyn kón roz w lewo ... [...] ale z czasym jak sie nauczył ... wystarczyło (!) powiedziź wejcip to ón już szed w tom lewóm strone ... (Char); tam na Wschodzie mówili ... hejta wišta ... a tu ojć kso... ksobie ... [...] ojć... to było chyba mi sie [wydaje] w lewo a ksobie w prawo ... (Wil); poszedłem ze szwagrem tam takiego gospodarza jednegó ... budowaliśmy stóg ... nie ... [...] i teraz taki gospodarz był mówi: ty ... mówi na szwagra ... masz tu młot ... a ty chłopaku ... na mnie na tam miałym ileś lat osimnaście: chcesz zarobić? ... no to chudź ... bydziesz ... orał ... no ... dał mi ... trzy konie ... no i takie pług pewnie trzyskibowy no i teraz ... ja mówiłym hajta wišta ... nie ... tam na tym ... a tu trza było ojć ksobie ... pojechałym na to puole ... zapomniałym ... [...] i musiałym tym lyckami ciońgnóć ... nie ... ale ... taka babcia patrzy (?) ... pani! ... jak sie mówi na lewo a na prawo? ... no i ta babcia mi powiedziała ... ojć ojć ksobie ... no ... (Wil) (Boj); zob. **ojć**.*

kubeg udojowy – ‘część dojarki, którą zakłada sie na strzyki krowy’: *dzisiej som dojarki ... które som tak ... i ... dojóm w te konwie ... [...] muszom być te cztery kubki udojowe ... że ... tyn ... cz... bez człowieka to sie nie obejdzie ... musi jednak ... ktoż im te kubki założyć ... automatycznie sie ściońgajom same ... ale założyć trzeba ... ktoś to musi zakładać ... no ... (Char); zob. **strzyk**.*

kubeł – ‘tu: ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory, zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: dawno dawno no może tam ze sto lat temu ... to maciory jak sie ... a może nawet nie w latach pięćdziesiątych jeszcze takie coś sie robiło ... jak były duże mrozy ... nie było światła nie było energii nie było czym to podgrzać ... nie było centralnego ogrzewania ... takom ma... maciore sie ... wpuszczają w taki barłóg ... w takim słomie ... no taki to sie ... to taki kubeł to sie nazywało ... tak sie robiło ji sie takie gniazdo ... i ona tam sie ... wypraszała bo te ... prosieńta bardzo sóm ... nieodporne jak sie wyproszoń na ... na zimno ... nie ... dlatego że ... kiedyś ... prosieńta czy dziki czy coś to sie prosyły tam na wiosne ... nie ... w marcu czy coś ... one tam już ... w ... w tym ... te ... liście zaczyły gnidź a ona sobie tam zrobiła tyn barłóg i ... tam jakoż je ... odchowała ... a tutej my teraz to jes tak że tyn cygl jes cały czas ... nie ... cykl tam przy... wynosi sto piętnaście dni ... lo... locha jes w cionży i jes tam ... trzy miesiońce ... trzy tygodnie i trzy dni tak kiedyż mówili ... i tak to sie mniej wiency sprawdza ... wszystkie trzy ... i kryje sie nastempne i wychodzi czasami że sie ... prosi w styczniu przy ... dużych mrozach i wtedy robili takie właśnie ... barłogi to czasami nawet ... przeganiali ... w piwnicach ... sie prosyły nawet też ... bo tam było troszeczkę cieplej ... zaganiiali ... albo były takie ... takie stodoły kiedyś były co ... taki barłóg sie nazywało taka z podnoszonym dachem i tam w środku po prostu było ciepło te siano dookoła słoma była i tam w tym ... w tej słomie sie wypraszała ... tam trzeba było to pilnować ... (Char); zob. **klatka, kojec, porodówka**.

kucie na gładko – ‘zakładanie koniowi podkowy letniej – bez ząbków chroniących przed pośliznięciem na lodzie’: były ... kute na ostro sie nazywało ... a ... na gładko to było sama podkowa ... tylko gładka ... żeby po szosie chodził coś żeby sobie nie odbijol tego ... kopyta ... to była gładka a na ... ostro jak ślizgo to ... to musiała być

te te ta takie ... specjalnie takie zombki wkryncane tam ... (Wil).

kucie na ostro – ‘zakładanie koniowi podkowy zimowej – z ząbkami chroniącymi przed pośliznięciem na lodzie’: jak było slizgoo ... lód ... to był ... wkryncali takie sru-by ... z takimi ostrymi tymi ... [...] i tam były tam cztery czy czy pięć ... i te ufnale ... to były ... kute na ostro sie nazywało ... a ... na gładko to było sama podkowa ... tylko gładka ... żeby po szosie chodził coś żeby sobie nie odbijol tego ... kopyta ... to była gładka a na ... ostro jak ślizgo to ... to musiała być te te ta takie ... specjalnie takie zombki wkryncane tam ... (Wil).

kucier [kucer] – ‘ten, kto kieruje koniem; powożący’: woźnica ... no kucier ... może bydź i kucier ... może być kucier ... (Char); wozak ... kucer tam różnie mówili ... (PIW); zob. **furman, wozak, woźnica**.

kucierować – ‘powozić’: b.c. (Boj); zob. **furmanić**.

kuć – 1. ‘o kowalu – wytwarzać z metalu różne przedmioty, np. narzędzia i części konstrukcyjne urządzeń rolniczych, płoty, zdobienia itd.’: [kował] wozy kuć ... wszysko ... wszysko co było puotrzebne ... w gospodarstwie ... metalowe rzeczy na goroco ... d... do ... dorobiał ... (Wil);

2. ‘przybijając podkowę do kopyta konia’: tam naprawiał takie sprzed rolniczy tam brony ... tam coś tam też lemierz tam kuć na przykład które do orki były ... jak były takie grube no to też tam do tego ognia wkładał i potem młotem na tym kowadle rozkuwał żeby było takie cienkie ... poza tym takie rzeczy tam kowal wiele innych rzeczy robił ... (PIW); zob. **rozkuć**.

kufa – ‘pojazd wyposażony w zbiornik do wozenia płynów’: płynny nawóz naturalny to gnojówka ... [...] no ... te gnojówke ... w tamtych latach ... to [rozwozili] czym kto dysponował ... beczkóm niebeczkóm ... na

takie zbiorniki ... też na wozie ... to mówili kufa ... to był ... z... taki zbiornik ... trzysta pięćset tysięcy litrów ... ale to też już trochę później ... nie ... a tak to była beczka ... nie ... [...] co kto miał ... czy drewniana czy metalowa ... czy ten ... i to ... i to też robiono ręcznie ... (PIW); zob. **beczka, beczkowóz**.

kukurydza – ‘roślina uprawiana jako zboże, charakteryzująca się żółtym ziarnem umieszczonym w kolbie osadzonej z boku łodygi’: *no [sieję się] żyto pszenice jęczmień owies cztery podstawowe ... jeszcze tero doszła do kukurydza ... (Bis) (Cze);* zob. **zboże**.

kulać się – ‘o koniu – tarzać się’: *na przykład jag jakieś boleści miał jelitowe to ... to się położył i kopytami do góry tak wywałł tego i ... i się kulał to miał boleści ... nie ... i przeważnie koń chory leżał ... (PIW); no to jak sie [koń] zapchał mu... nie chciał mu ż... wnetrzności trawic ... i wtynczas kuloł sie ... to tyn ochwat co mówie ... że sie najadł ... [...] nogi popuchły ni mógł chłodzić ... (Wil).*

kultywator – ‘narzędzie rolnicze konne lub ciągnikowe służące do spulchniania

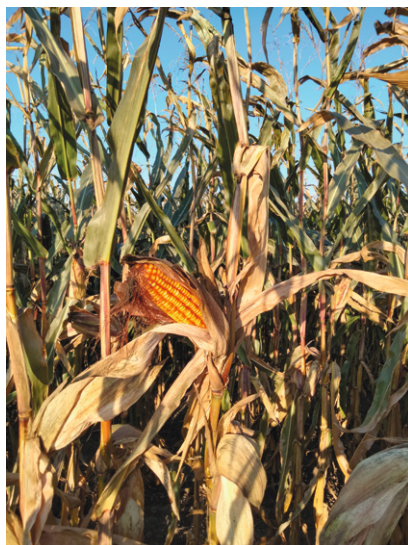
gleby oraz do niszczenia chwastów’: *no to kultywator ... albo też nazywali bro... brona sprenżynowa ... (Bis); kultywator do ... do do spulchniania tyj ... tyj ziemi ... nie ... tak to wygłodo ... (PIW) (Boj);* zob. **brona sprenżynowa, krymer, sprenżynówka**.

kultywatorowanie – ‘spulchnianie ziemi za pomocą kultywatora’: *no to jest ... krymrowanie albo ... kultywatorowanie ... (Bis) (Boj);* zob. **krymrowanie**.

kundel – ‘pies, zazwyczaj nierasowy’: *no kundlu... [...] to jes tak samo właśnie ... tag jak tam pani mówi kejter ... nie ... i kundelek to jes to samo ... (Char) (PIW);* zob. **kejter, kundelek, naganiacz, owczarek, pies, piesek**.

kundelek – ‘zdr. od: kundel’: *no kundlu... [...] to jes tak samo właśnie ... tag jak tam pani mówi kejter ... nie ... i kundelek to jes to samo ... (Char);* zob. **kejter, kundel, naganiacz, owczarek, pies, piesek**.

kupa – ‘tu: duża ilość czegoś’: *kompost? ... no to to wszystkie te te niepotrzebne ... jak to powiedziec chwasty niechwasty kładzie*

Młode kolby kukurydzy (fot. K. Wilkosz) i dojrzała kukurydza (fot. S. i W. Wilkosz)

sie na na na kupe i tam one przegny... gni-
jom i i zaż można to stosowadź jako gnój ...
(Bis); powim tag jag ja pamieŃtam ... kupa
gnoju ... (PIW) (Char); zob. **kopiec, ku-
peczka, kupka, przyzma**.

kupeczka – ‘zdr. od: kupka’: to jest kosa
do ... układania jak siana czy coś to od razu
kupeczki robi ... i teraz tutaj mój kolega
przyszedł i on kosi i jo mówie: zobacz ... ty
kosiż i mosz pokoz a jak ci od razu wezme
to zrobie na kupki ... (Char); później jak [tra-
wa] podeschła ładnie to ładnie zgrabić
w ten rzoŃdki ... nie ... i te rzoŃdki też były
przewracane ... później to było kupkowane
na kupeczki ... nie ... i w tych kupeczkach
to sianko sobie tak dojrzewało ... nie ...
(PIW); to [kostki torfu] na słońcu leżało ...
potym za dziń czy dwa nie pamieŃtam tyż ...
było to przywracane przewracanie jag już
obeschło było ustawiane w takie kupecz-
ki ... nie ... (PIW); zob. **kupka**.

kuper – ‘część ciała ptaków, z której wyra-
stają pióra ogona’: skrzydełko jez nóżka
kuper ... [...] pałka udko ... [...] kuper no
i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś
kaczka do drapycie brali tyż ... wszystko ...
[...] szyjka ale przód jesczcy pierś ... (Char);
to jest kuper ... kuper ... kuper no to jez na
kóńcu ... (Świ) (Boj).

kupka – 1. ‘mała porcja obornika rozrzu-
canego widłami na polu uprawnym’: małe
porcje [gnoju] ... kupki ... [...] można pod-
orać ... [...] można i tag można i tak ...
można roztrzoŃsadź można rozrzucać ...
(Bis); [obornik] sie ładowało na wóz sie
zrzucało na kupki ... tych kupek sie rozrzu-
cało widłami ... tak to wygłoŃdało kiedyś ...
(Char); trzeba było widłami z tych kupków
rozrzucać ... (Char); kupki ... na kupki ... na
kupki ... [...] roztrzoŃsało sie ... to ... na ...
tam na powierzchni ziemi ... nie ... a jak
zaż jechał ... konie ... pług i zaorywane ...
(PIW); jak sie jechało [z obornikiem] na
pole to sie p^uodnosiło do góry ... i tym ha-
kiem sie ścioŃgało na takie kupki co co ...

(Wil) (Boj); 2. ‘garść zżętego, niezwiąza-
nego zboża’: praktycznie kobieta szła do
do wioŃzania tego co on kosoił ... łapkowa-
ła ... robiła takom tam kupke ... (Cze); mo-
gło być tak że jedna pani zbierała [ścięte
zboże] i robiła takie jakby kupki ... a druga
pani za niom szła i wioŃzała ... (Kłc); 3. ‘zgra-
bione w stożek siano’: od spodu nie wy-
schnie siano ... [...] a nie jez jesczce dobre
do wzieŃcia no to kładziemy je w kupki ...
[...] w kupy kopki kopy ... (Bis); to jest kosa
do ... układania jak siana czy coś to od
razu kupeczki robi ... i teraz tutaj mój kole-
ga przyszedł i on kosi i jo mówie: zobacz ...
ty kosiż i mosz pokoz a jak ci od razu wez-
me to zrobie na kupki ... (Char); no skła-
dano [siano] ... w ... takie było określenie ...
takie kupki ... no ... nie wiem ... jeżeli cho-
dzi o zboże to były sztygi a tutaj ... nie
wiym ... nie pamieŃtam tej nazwy ... (Gorz);
w tych kupeczkach to sianko sobie tak doj-
rzewało ... nie ... potym było jesczce prze-
wrócone ... no i te kupki były zaż ładowa-
ne na ... na wóz i zabierane ... dzisiaj to
tam maszyny idom i robiom to maszyny to
dziś to troche inaczej jest ... (PIW); jag już
jest [siano] dobre to trzeba to trzeba szyb-
ko zawieź a jag jesczcy jest takie niestupro-
centowe ... to sie składało w kupki ... ja
tyż sie zastanawiałem po co to w kupki
kłaż i potym roz... rozwałać ... no bo woda
wyplukuje ... nie ... i zaś takie nieładne to
siano ciemne brudne takie takie ściemnie-
je ... nie ... no a tag jak w kupce no to
tyko (!) na wierzku zmokło ... nie ... (PIW);
zob. **kopa, kopka, kupeczka**; 4. ‘sterta,
przyzma czegoś usypana w kształt stożka’:
jag jest ten burak ... tu ma te czeŃż nad-
ziemnom to sie po prostu obcinało to ... bo
kiedyś to robiono reŃcznie i zrzucano na
takie kupki i to było zwożone i wtedy do-
piero przyjeżdżała maszyna wybierała do...
dolnom czeŃść buraka ... (Kłc); zob. **kopiec,
kupa, kupeczka, przyzma**; 5. ‘odchody’:
no te kupy wyskrobadź i ... wysypać pio-
skim żeby ... no ... [...] takie mom ... szpa-
chelke ... i ... szpachelkom ... nie ... (Bis);
zob. **odchody**.

kupkować – ‘zgrabiać siano na małe stożki’: *kupkować [siano] ... [...] jak było suche to sie zwoziło ... do stodoły do stogu ... myśmy wozili do stodoły bo siano to było coś ... muszało (!) być pod poddachem ... nie ...: a niektórzy nie mieli miejsca w stodo... to robili sobie stogoj ... nie ... (Wil); zob. skupkować.*

kura – ‘ptak domowy, hodowany głównie ze względu na jajka, rzadziej na mięso’: *kura siedzi trzy tygodnie ... na jajku ... nie ... [...] z początku to wychodzi chyba co drugi dzień przeważnie ... nie ... no ... naje sie i idzie z powrotem siedzieć ... (Bis); no kura co drugie ... co drugi dzień nosi jajo ... nie ... [...] no ... z początku to co dzień ... nie ... a zajął ją już późni to tak co drugi przeważnie ... nie ... (Bis); przecież kura ... nie będzie siedzieć stale ... nie ... dopiero jak ... jak sie widzi że kura by chciała usioć czy coż no to no to można ji tam podłożyć jajka ale to tam to ... (Bis); kura znosi jajka a kogud nie ... i jest dużo mniejsza ... (Boj); takie kury [chore na wątrobnicę] są chude... szybko chudną i są bardzo osłabione wręcz takie pijane ... no należy im jakież leki podać ... (Boj); na świecie jest dwa tysiące ras kur i teraz jak to wszystko sie pomieszają bez upierzenia na przykład tam w Amazonii takie kury i one są też przyjechały do Polski ktoś tam przywiózł jajo wyklutł pomieszzał z... wziół wyklutło sie zaż innygo koguta i to tam różne ... (Char); kiedyś taka kura znosiła pięćdziesiąt jajek sto jajek na rok ... nie ... dzisiaj są już takie kury że ona znosi trzysta sześćdziesiąt nawet czterysta dwadzieścia jajek i ona idzie już do utylizacji ... (Char); kura sobie upatrzy jakież miejsce i będzie sobie tam znosiła [jajka] ... nie ... (Char); inny system żółdkowy ma świnia i inny ma kura ... kura ma wole ón tam jes ten pokarm ... ona w stosunku do swojej masy ma bardzo mały żółdek ... nie ... i w tym woli jeż jakby to wszystko już trawione i to przechodzi już szybko przez żółdek już na pół strawione dlate-*

Kury na podwórku (fot. S. i W. Wilkosz) i kury w kurniku (fot. P. i K. Jopa)

go że ona w żółdku nie strawi całego ziarna ... (Char); bo kura musi przysioć ... on dopiero wskazuje na nią ... nie ... a te drugie koguty to one tak patrzą żeby go nie zęgnąć ... [...] to jeż naturalne ... ona przysiąda ... jak chce to przysiąda ... [...] kogut tańcuje a ona przysiąda ... (Char); na dużych fermach która kura która przestaje znosić jaj robi sie kłopot to ją sie zabiera ... i bierze sie ją do utylizacji albo sprzedaje się na targu za dwa złote na rosół jeżeli trochę waży ... to jeszcze kiedyś była tako moda że bardzo dużo ludzi kupowało ... nie ... dzisiaj nig nie chce nawet są tacy wygodni że nie oskubie tej kury a taki rolnik to ón tam też bo to tam nig

nie chce ... to tam kiedyż na pasze do psów albo jez utylizacja ... taniej jes zapłacić za uty... za utylizację niż je tam skubadź obrobidź i zrobidź nawet karme do psa ... (Char); chleb zostanie zjedzóm kury ... (Char); [wszy są] u kurów ... [...] a kury ... tak ... też kładę renke i mnie obejdzie ... to musze pryskać ... to wapnym wtedy jade ... ale to bardzo rzadko ... nie ... tam roz tam na jakież lata ... som ... bo potym widać że na rymce ci coś tam chodzi ... jak som jakież robaki to już trzeba ... (Char); teraz jes pełno ras tych kur ... nie ... [...] no ... ale my [mamy] te proste te czerwone ... nie ... nioski ... (Świ); zob. **boljer, czerwononóżka, goliatka, goły kark, koczorka, kurka, kwoka, lekorn, nioska, zielononóżka.**

kurczaczek [kurczoczek] – ‘zdr. od: kurczak’: *dziesińć dwajścia minud i i ... kurczoczeg już jes ... [...] jak wyjdzie z jaja to nie no troszeczkę musi sie ... ugrzać ... no siedzi pod kurom ... nie ... [...] tyż piszczy tag no ... po swoimu no ... (Bis); jo pani pokaże potem albo przyniese pani takie małe kurczaczki zobaczy pani jakie ładne ... (Char); zob. **kurczak, kurcze, kurczontko, piskle.***

kurczak [kurczok] – ‘młode od kury’: *kwoka to je ... [...] mo kurczoki ... [...] no ... bróni ... skrzydłami wali jak... jakby tego ... nie ... skrzydłami wali i ... woło kurczoki swoje bo jag óna ... tak kura tag jag robi ... (Bis); drób to jez małe małe te ... małe kurczaczki małe kaczkki geńsi to jes drób ... (Char); przecież*

Kurczęta (fot. P. i K. Jopa)

*było wiele razy że kury wychodziły a mówi: ta już nie niesie pójdzie na rosół odra... a to jeszy troche może sie podpasie a zaż jej nie ma ... a i mówi: o lis porwał a uóna za trzy ty... za cztery tygodnie przychodzi zez kurczakami ... tyż sie takie tam zdarzyło ... (Char); to był sz... sznaucer ... [...] był cieny ... cieny był ... [...] mondry przede wszystkim ... kurczaka jak boljer wyleciał ... tam wkoło ... mój monż mówi: niech se polata ... a za chwile patrzmy ... a ón ... chap! ... kurczaka nie było ... (Char); mówi sie [że kura] gubi [jajka] ale ona zaś tam usiońdzie i nieraz kurczoki wyprowadzi ... (Świ) (PIW); zob. **boljer, kurczaczek, kurcze, kurczontko, piskle.***

kurcze – ‘młode od kury’: *[kura] jag mo kurczynta ... abo jak siedzi na na na na ... na jajkah no to taki odgłoz mo inny ... troche ... no ... (Bis); to som kurczynta ... małe kurczynta ... o ... (Boj); kura prowadzi swoje je kaczk kura prowadzi swoje te ... [...] te pisklent kurczenta ... (Char) (Świ); zob. **boljer, kurczaczek, kurczak, kurczontko, piskle.***

kurczontko – ‘młode od kury’: *b.c. (Świ); zob. **kurczaczek, kurczak, kurczontko, piskle.***

kurka – **1.** ‘zdr. od: kura’: *[kogut] potrzebny ... jes żeby ... nasadzić kurke żeby ... żeby ... żeby było zaleńżone [jajko] ... żeby było ... kogut to jes tylko do tegó ... a do niczegó wieńcy ... i żeby uobudził ... (Bis); [liliputki] to som ... to som ... ozdobne kurki ... już nie ... no ... [...] som mniejsze ... nie ... raczy szybciejsze som ... takie zwinniejsze ... (Bis); to jez na zasadzie to jez jakby ściõnga sie z innyh okolidz od kogoż innego koguta na przykład ... nie ... [...] a tu swoje sie kurki zostawi i wtedy wychodzi już ta mieszanina ... (Char) (Świ); zob. **kura**; **2.** ‘młoda kura, która jeszcze nie znosi jajek’: *b.c. (Boj); zob. **kokoszka, kura.****

kurnik – ‘pomieszczenie, w którym mieszkają kury’: *wew kurnikah jakby taki*

tegó no to no to som [wszy] ... (Bis); no [gęsi] gdzieś tyż tam no ... przy kurniku gdzieś jakiś tam miały coś ... nie wiem jak to sie na... nazywo faktycznie ... taki tam ... miały patyczeg i ... tam ... były ... (Bis); no kiedyś to te starsze gospodynie to macały kury ... i óni wiedzieli bo jag ja mam tam pod spodem wzięto... wzięto przyma... pomacało to było już czuć czy jajko jes czy nie ... i wtedy takom kure nie wypuszczają żeby jej nie zgubiła jajka i ona z powrotem szła do kurnika póki nie zniosła tego jajka ... (Char); no bo kogut to tam do oporu ... ón jak wyjdzie z kurnika to tam jedna dru... co chwile ... nie ... (Char); no jez i obora jez i świnia i ... jak to mówie som kurniki ... (Char) (Boj) (Świ).

kurzy gnój – ‘nawóz naturalny, otrzymany ze ściółki zmieszanej z odchodami kur’: *myśmy mieli kurzy gnój ... no na puole sie wywoziło ... [...] dużo potasu miał ... [...] ten uod kur miał dużo potasu ... nie ... jak sie wywiezło na puole to zaraz to ... widać było zboże że jes ... nie ... ja to potasu to wiem ... jeszcze z ksionżek kiedyś ... bo kiedyś lubiałym czytać ksionżki ... nie ... rolnice ... no to to wiem z ksionżek że mo dużo potasu ... (Wil); zob. **gnój, mierzwa, nawóz, obornik, obornik koński, obornik krowski, obornik kurzy, obornik świński, pomiot kurzy**.*

kuty – ‘o koniu – mający założone podkowy’: *musiał by... koń kuty ... jak ... dużo chodził po ... po szosie ... po jakimś tam ... nie ... po twardych tych ... terenach ... (Wil).*

kuźnia – ‘budynek z warsztatem kowala’: *kuźnia ... [...] murowane pomieszczenie z dachem ... [...] palenisko ... [...] był to miech ... (Boj); kowal to był taki majster co konie podkuwał ... [...] w kuźni no w kuźni ... [...] u nas była ... w Polskiej Wsi ... nie ... [...] Polska Wieś ... tak ... w każdy wiosce powinna być kuźnia u nos w Charbowie akurad nie było ... [...] w Ułanowie też była ... nie? ... [...] no w Ułanowie*

była ... oczywiście ... kuźnia ... kuźnia to przede wszystkim było ... palenisko ... musiało być ... taki taki ... a la piec ... bez ... przykrycia było wyngiel wyngiel ... późni był tyn gościu co tam był ... dmuchał w te miechy żeby ... te powietrze ... dmuchało i był tyn wyngiel sie rozpolił non stop musioł być tam jedyn gościu ... taki zawsze przeważnie uczyni ... sie uczył za kowala to pierse co jego ta nauka to była ... miech ... podpołać ... te powietrze ... bo to wszystko było goronce ... (Char) (Bis).

kwakać – ‘o kaczcze – wydawać głos’: [kaczka] kwacze ... kwa kwa ... tak ... (PIW); *kwako ... [...] kaczka kwacze ... jag nie ma wody ... nie ma paszy to kwacze ... (Świ) (Bis); zob. **kwakwoć**.*

kwakwoć – ‘o kaczcze – wydawać głos’: [kaczka] kwakwo ... kwa kwa kwa kwa ... (Świ); zob. **kwakać**.

kwasomierz – ‘tu: przyrząd do mierzenia stopnia kwasowości torfu’: *tyn torf musioł być wykopany i dojrzewać ... i ileś tam przerabiano ... [...] przemrożony musiał być ... [...] przemrożony i no i oszacowany na jakie tam ma właściwości kwaśny niekwaśny zasadowy ... [...] jest takie naczynie jak kwasomierz i tym ale to tak bez zasobów innych mineralnych tylko samom kwasowość to se może określić ... chociaż teraz już pewnie tyh rolnicy te mońdrzy co kończom studia to i może wieńcej rzeczy mogoć ... [...] my oprócz kwasowości to żeśmy nie mogli nidz ustalić ... [...] ale ten kwasomierz nawed mam do dzisiaj bo można było to sobie określić ... [...] małe takie narzeńdzie i to tam jest skala i i wlewało sie kwas taki i i tam sie wrzucało i óna wtedy ... [...] i kolor oznaczało i wtedy te kolory były odczytywane właśnie ... [...] jak zielony był to był zasadowy jak kwaśny to czerwonny ... (Bis).*

kwaśnieć – ‘o mleku – ulegać fermentacji’: *kwaśne [mleko] no w takim porze to*

*one sie kwaśniejje i tam sie nie nadaje już do przetwarzania zagotowania czy coś bo ono sie skwasi ... (PIW); zob. **skwasić**.*

kwiczyc – ‘o świni – wydawać głośny pisk’: *no ... maciora jes taka ... nie ... któro ... że w ogóle ... óne [prosięta] bydóm kwiczydź a óna sie nie podniesie ... (Char).*

kwoka – ‘kura, która wysiaduje jaja, a następnie opiekuje się piskletami’: *kwoka to je ... [...] mo kurczoki ... [...] no ... bróni ... skrzydłami wali jak... jakby tego ... nie ... skrzydłami wali i ... woło kurczoki swoje bo jag óna ... tak kura tag jag robi ... (Bis);*

*kwoka ... [...] nasadza je na jajka ... jóm ... na jajka ... (Boj); óna [kura] siedzi na jajah i ma inny odgłos ... robi sie takom kwokom ... no to widać ... dostaje wyższom temperature i potem sie roz... rozpościera skrzydła ... (Char); [kura] siedzi na gniaździe i ... i późnij sie jej daje jajka i wylenże i ... późnij chodzi z tymi i hoduje ... to kwoka mówio^m ... (Świ); zob. **kura**.*

kwokać – ‘o kwoce – wydawać głos przywołujący kurczęta’: *kwoka ... ona jak prowadzi to zaś tak woło te kurczoki ... to tak kwoko zez ... i kurczoki za nio^m leco^m ... (Świ).*

L

laska [loska] – ‘tu: kij, kostur, którym posługuje się pasterz pilnujący pasących się zwierząt’: *pies ... pilnowoł tego ... psy to była tako ... jedna ... no ... opróđź loski ... tego tego co pas ... tego pastucha to był piez jeden czasym dwa ...* (Char) (Boj).

latać – 1. ‘zwykle o stworzeniach mających skrzydła; tu: o maszynach – unosić się w powietrzu, fruwać’: *moja babcia zawsze pani powiem ... nie... po... nie babcia i prababcia ... óna zawsze mi opowiadała ... że nigdy nie wierzyła ... że ... może ... człowieg latać ... samolotem ... nie ... bo óna ... była ... tyśiondz osiemset dziewiędziesionty ósmy ... dobrze mówie ... tooo ... bo ksiondz powieđziół że tylko mogóm aniołowie latadź i diabły ... nie ... bo coś tam ... tak ... i ... wierzyła tak długo póki jak ... zaś był ... koniec ... piersej wojny światowej ... oni mi... miszkali blisko stacji kolejowej i zaczyły ... bombowce ... samoloty zrzucac ... bomby ... mówi ... no ... wtedy uwierzyłam ... jak zobaczyła dopiero na własne oczy ...* (Char); zob. **frukać, fruwać, lecieć, przefruknoć**;
2. ‘biegać’: *kejter ... ale to taki jes troche rasowy ... [...] tam z tyłu jes wionzany ... wczoraj go wypuścilał troche to tag normalnie latoł nie mogłał dadź rady z nim ... no ...* (Char); *siatki sie pozakłodało to tag [muchy] nie wchodźóm ... no ... wchodźóm bo widzi pani stale lotom za muchami ...* (Char); *dwa konie i szalownik trzyskibowy taki był konny ... jeżeli to było kiedyś ... albo ... jedyn koń i jedna skiba ... i tam lotoł dookoła ... tego pola ...* (Char); *łaska to jest taka i bardzo szybko lata ...* (Kłc) (Cze); zob. **lecieć**;
3. ‘poruszać się chaotycznie na skutek wadliwego zamocowania’: *no to rończki od pługa ... to sie inaczej jakoź nazywali ... inaczej ...* (Char); *to jest taka rończka do trzymania ... bo kose gieneralnie to*

w dwóch reńcach trzeba było trzymać żeby ona nie lotała we wszystkie strony to była taka pomocnicza czeńść ... żeby to łatwiej było kosić ... (Char).

latanie – ‘unoszenie się w powietrzu, fruwanie’: b.c. (Boj).

laternia – ‘przenośna lampa naftowa umieszczona w drucianej osłonce z uchwytem; dawniej używana w pomieszczeniach gospodarskich i obejściu’: *na to mówili laternia ... różnie ... z nio^m sie chodziło ... [...] i to knot był nafta i ... i z to^m było można chodzić po dworze ... zimo^m sie chodziło ... no ...* (Cze).

latosi – 1. ‘o plonach – z danego roku; tegoroczny’: *no to z tego roku jez latosie*

Laternia (fot. J. Kobus)

zboże ... o ... (Boj); *latosi ... zbiór czy siew ... zależy jak ... jak to ... rozumować ... to zna czy ... tegoroczny ... nie ... z tego roku ...* (Gorz) (Char) (Wil) (PIW); zob. **tegoroczny**; **2.** 'o zbożu – wysiewane na jesieni': *latosi te zimowe albo jare ...* (Bis); zob. **ozi my, zimowy**.

latowy – 'o zbożu – wysiewane na wiosnę': *taka gwara to jez jag na zboże jare to to takom gwarom mówiom że zboże lato we ...* (Cze); zob. **jary**.

lecieć – **1.** 'zwykle o stworzeniach mających skrzydła – unosić się w powietrzu, fruwać': *rój może lecidź nawet do pięćciu kilometrów ...* (Bis); *pani mówi o tańcach na ... na pastrze gdzie majom szukać tych ... pożytków ... przychodzi zwiadowczyni iii ... określa ... swoim ... koleżankom że ... gdzie ... i lecidź i jag lecieć ...* (Bis); *no to najcieńszej somuchy ... natrentne ... no i komary też lubiom wlatywać do mieszkań ... do światła ciongnom cmy komary ... no to one lecom...* (Klc); zob. **frukać, fruwać, latać, przefruknać**; **2.** 'biec': *no ja na przykład jak tego to cip cip ... [...]* [to kury] *letom (!) tak ... lecom letom ...* (Char); *tu sie nosło jedzenie to one [kaczki] już tam leciały bo wiedziały że już jezd obiad ...* (PIW); *psy były takie mondre że miał wyznaczone ... nie mogła krowa wyjść poza swój obremb ... jak tego to leciał z powrotem zawracał ...* (Wil); [gęś] *roztworzy te skrzydła i leci ... to szybko ... te som ... [...]* *ona sie leko podniesie bo ona za cieńzka jes ... nie ...* (Świ); *no ... trzeba lecidź i uodpyndzić [gęsi] ...* (Świ); zob. **latać**.

lecka [lycka] – **1.** 'część uprzęży, sznur lub rzemień przywiązany z obu stron do uzdy i służący do kierowania koniem w zaprzęgu': *prawe lejce tak zwane które sie pociągło w prawo no to oby były połączzone te dwa konie i one skrecały w prawo ... a ja chciało sie w lewo no to lewom lecko sie pociągło i konie wiedziały że trzeba w tom strone iść bo to pysg ich tam kierowoł ...*

(PIW); [gospodarz] *dał mi ... trzy konie ... no i takie pług pewnie trzyskibowy no i teraz ... ja mówiłm hajta wišta ... nie ... tam na tym ... a tu trza było ojć ksobie ... pojechałm na to puole ... zapomniałm ... [...]* *i musiały tym lyckami ciongnąć ... nie ...* (Wil); zob. **cugle, lejce**; **2.** 'rodzaj długiej taśmy, na której prowadzony jest koń na wybiegu lub podczas ćwiczeń z jeźdźcem': *jak koń na przykład sie tyż najadł sie tam na przykład spuścił gdzieś bardzo dużo sie tej ... tego obroku najadł tego srotu ... to on też był chory ... nie mógł sie załatwić ... bo za dużo sie najadł ... i wtedy też go brali na długom te line na ten lecke i go przeganiłi wkoło takich okron... wio i tak w kółko chodził i troche sie przepędził ... troche sie wyruszało i minęło ... bo były też takie ... z przekarmienia ...* (PIW).

lejce – 'część uprzęży, sznur lub rzemień przywiązany z obu stron do uzdy i służący do kierowania koniem w zaprzęgu': *potem som lejce jeszczy ... nie ... no do kierowania jag już sie siedzi na bryczce czy na wozie ...* (Bis); *no ... kieruje sie lejcam ...* (Char); *no tak to [żrebak] nawet był najpierw tresowany żeby chodził ... chodził przy mło... przy starj swojej matce kobyłe i potem był zaprzęgany do wozu i miał cugle te lejce i tam kierowano nim oprowadzali go ...* (PIW) (Wil); zob. **cugle, lecka**.

lejek – 'tu: metalowy przyrząd do oczyszczania mleka, składający się z sit i filtra z tkaniny spiętych obręczą lub z sit wkładanych jedno w drugie': *to ... było ... sitko ... mało tego że było sitko to było ... okronęte ... sitko ... i ... hm ... całe sitko sie nazywało ale to było ... takie coś w rodzaju lejka które na spodzie miało sitko ... i dodatkowo jeszcze ... kładli pieluche ... [...]* *gaze ... i przez to sitko przez tom pieluche dopiro leciało mleko do ... tak zwanych ... kan ... czyli konwi ... i wtedy dopiro to ... było ... albo do ... sie odstawiało do mlecarni albo do ... do domu to ... do masła ... [...]* *no to jes to co cędziło ... to*

sitko czyli cedzidło ... (Char); zob. **cedzidło, sitko, sito**.

leki – ‘lekkie’: *no zależy jako zimia była bo jak była ziemia taka luźna to to brónka wystarczyła leka ... albo była średnia brona to wystarczyła ... (Bis); jakby [gęsi] były lekie takie to tam ... ale jak tu w gospodarstwie to óne sóm ... bardzo ciężkie to ... to nie ... to to to ... nie tam nie fruwojom ... no tyż tam troszeczkę może ... (Bis); zboże do siewu przygotowywał tyn młynek ... i tylko leciało to lekie ziarno dalej a to dobre ziarno leciało tu bliżej ... (Boj); brony ... lekie i ciężkie ... i mocno ciężkie ... (Wil).*

lekkie [lekie] – 1. ‘narząd służący do oddychania; płuca’: *lekkie ... [...] o płucach świńskich ... (Boj); to chyba to bydzie lekie to bydzie te płuca ... (Wil); zob. ożerdzie, płuca, płuca; 2. ‘podroby i skóry pozyskiwane z uboju zwierząt’: wszystkie ... inne rzeczy jak ... nerki ... serca ... wońtroba to som te lekkie rzeczy które ... były przydatne ... wońtroba do wońtro... do wońtrobianki serce ... i te ... nerki tak samo do wońtrobianki ... serce do salcesonu ... (Char); no lekkie no to ... skóry czy coś ... to jag m... gotowało sie w takim parowniku co ziemniaki ... to one wyływały na wierzk ... no bo płu... płuca i to bł ... i skóry to były lekkie ... to szły do kaszanki ... [...] to wszystko na wierzchu pływało ... (Char).*

leko – ‘lekkie’: *jag już było takie dorosłe [kaczki] to były wtedy były dobre do ... do zabicio bo ... bo sie leko skubało i ... tyż trza było ... oparzyć i ... tak ... jag jag jak borjera ... nie ... no ale jag nie nie ... nie było wypadnięte co nie miały jag noleži tych piór to było tych pipci dużo że kobiety wyzywały że to nie idzie wyskubać tygó ... nie ... (Bis); naostrzyć kose żeby leko sie kosiło ... (Boj); to były o dwóch rogach te widły i to wystarczyło bo leko sie natykało snopog od... podrzucał drugiemu ten drugi podawał na stół do młócamni ... (Boj); no ciężko sie wyrywa z ... gęsie pierze ... najlepiej jezd je*

ciepłym żelazkiem przejechać ... po gęsi przez reńcznig mokry ... no i wtedy leko wychodzi ... wychodzołm te pióra ... (Boj); ujechał sobie droge ... i późni se jechał tym śladym i kónig miał leko ... nie ... tak samo na mińkim polu ... ci... jo ciongnikim tag robiłym też ... nie ... no ... se tam ujechałym droge ... (PIW); pastuch to sie nazywało ... elektryczny pastuch ... to taki był bardzo ... już nie wiem ile tego ... kawał tego prądu ... ale to takie było że tag leko porażało odskaczała i już tam wiesz ... (PIW).

lekorn – ‘kura nioska o białym upierzeniu; leghorn’: *lekorny to som ... nie ... te ... te co jajka niesom i blojery ... nie ... bo ... bo ... innych [kur] chyba ni ma jo nie wim ... (Bis); zob. kura.*

lemiesz [M. Im. **lemierze**, Msc. lp. **lemierzu**] – 1. ‘w pługach i maszynach ziemnych – przytwierdzone do odkładnicy ostrze tnące ziemię’: *lemierze to som do pługa żeby szło orać ... (Bis); lemiesz ... [...] ostrze które chodziło i krajało zimie ... [...] trapezowy kształt ... (Bis); trzeba było lemierze klepać ... [...] po orce wyczyścić i i natawotować ... (Bis); jeżeli już była rdza no to wt... no już samoistnie musiała sie zetrzeć z tyh lemierzy ... (Bis); pług składa sie z ramy z korpusów lemieszka odkładnicy ... (Boj); kowal ... [...] klepał lemierze kosy ... klepał ... (Boj); [kował] lemierze klepał ... (Char); lemiesz to jest ta czeńść pługa co tnie ... odcina ... a tołm co odkłada to jest odkładnia ... (Char); oj ... pani ... pług ... składał sie z ramy ... z lemierza ... odkładni... odkładnia ... (PIW); tam naprawiał takie sprzeńd rolniczy tam brony ... tam coś tam też lemierze tam kuł na przykład które do orki były ... jak były takie grube no to też tam do tego ognia wkładał i potem młotem na tym kowadle rozkuwał żeby było takie cienkie ... poza tym takie rzeczy tam kowal wiele innych rzeczy robił ... (PIW); z jakich czeńści sie składa [pług]? ... grzońdziel słupica ... odkładnia lemiesz ... skiba to całość ... całość ... przy ramie ... która*

jes ... a a ... skiba sie składa z ... odkładni le-
miesz ... płóz ... który trzyma ... żeby nie
pług nie schodził na bok to płóz musi
być ... (Wil); 2. 'robocza, metalowa część
szpadla': [kopię] szpadlem [złożonym] ...
[...] z trzonka i ta dolna cześć taka ... le-
miesz ... taki metalowy ... (Kłc).

lemken – 'pług firmy Lemken, wieloskibo-
wy, pracujący w obydwu kierunkach': dzi-
siaz to już jest tam ... dzisiaj som róż... różni
sie pług od markom ... bo jest Unia Gru-
dziondz jest taki jest taki ... lemkeny
nielemkeny wszystko to ... a kiedyś ... no
były tylko takie te pługi dwuskiłbowe
jednoskiłbowe ... (Char); zob. **pług, pług
obrotowy**.

len – 'roślina oleista, kwitnąca na niebie-
sko, uprawiana ze względu na nasiona
i włókna': len to sie wyrwa ... (Boj); do
tych ziarn oleistych jakby to nazwać bo to ...
jak rzep... rzepak czy czy len ... nie ... to
oleiste ... nie ... to bo len był wyrwany był
jednak ... (Boj); u nas to na siemie to sie
mówiło tylko z lnu ... mieliśmy te bo ... kie-
dyś ... len był uprawiany ... (Char); sie-
mie? ... to ... to som nasiona lnu ... (Wil); len
kiedyś wyrwano ... ja pamietam na przy-
kład jak wyrwalam len i ukladam też
właśnie w takie snopki sie wiozało i tak
dalej ... (Kłc).

locha – 'tu: samica świni': żeby zapłodnić
świnie musi być takie nasienie ... o ... i musi
być taka rurka ... [...] w drogi rodne do lo-
chy ... (Char); samica świni ... locha macio-
ra ... (Char); no prosieⁿta ... maciory czyli
lochy ... nó i tó wszystko ... (Char); matka ...
maciora ... nie ... a locha to jest coś takiego
co ... płci żeńskij ... nie ... i knurek ... płci ...
meⁿskiej ... no ... (Char); czterdzieści osim
godzin ... [locha] powinna tam zmienić pa-
tyk ... otoczenie ... bydź naświetlana i ... na
pioⁿty dziń wchodzi w ruje ... slychać ...
nie ... w sobote były ... u nas czwartek som^m
odsadzane ... we wtorek som kryte ... [...] i
ona sie już wtedy staje lochom^m ... i jes ...

idzie na tak zwane na pojedynczy kojec ...
w tym kojcu stoi cz... czterdzieści osiem go-
dzin ... zaż jes wypuszczana idzie na świat-
to ... ma trzy dni ... naaa ... wejście w ruje ...
wchodzi w ruje jes kryta i ... i cykl sie po-
wtarza ... (Char); [kiedyś] zabierało sie lo-
che bo tak sie powinno robić że sie zabiera
loche ... a te mu... młode powinny w tym ...
patyku ... zostać ... żeby óne wiedziały ...
miały te swoje otoczenie ... (Char);
zob. **maciora, maciórka, samica**.

loda – 'pochylnia służąca do zsuwania
ziemniaków z wozu do piwnicy': no no za-
leży jako ta piwnica była no ... bo była tako
ta loda i takom lodom sie to wspiwywało tu
do góry sie kładło na wóz a tu buła dziura
zrobióno i i takom lodom leciały [ziemniaki]
do piwni... (Bis); zob. **arfa, rywna**.

lotka – 'tu: pióro znajdujące się na skrzyd-
le ptaka; jest niezbędna do latania': pie-
rze ... a te wienksze to lotki ... (Boj); też tam
lotki takie białe pióra do darcia z kaczki tyż
sie darło ... (PIW); lotki wiem że som^m ... na
skrzydłach som^m lotki ... nie ... (Świ) (Char).

luz – 'tu: zgrabione z pola resztki skoszo-
nego zboża': luz był ... a że jeszczy mi sie
przyppómniało to no bo to takie tu owdzie
pani to zgrabiali i to to sie omłocily te kłosy
tam ... nie ... ale troche zostało bo pamien-
tam ten luz to był ciynⁿki do młócenia bo to
najeżony taki to ale troche sie omłocilo no
i słome sie zebralo jak było mało słomy
to ... luz to sie nazywały te resztki ... (Boj);
po zebraniu zboża ... po już sprzoⁿnieⁿciu
zboża ... [...] u nas tu ... w Poznańskim ...
to ... koń i grabiarka zagrabiła to wszystko
po tym reⁿcznym ... [...] zbieranie luzu co
tag nazywało sie jakoś ... luz ... nie ... te luz-
ne ... nie ... no jak te ... te luzy sie zebralo ...
gdzieś tam na ... tyż na jakomś kupke zwie-
zto ... (PIW).

luzak – 'tu: koń niepodkuty': [niepodkuty
koń to] luzak nieluzak ... nie ... jakoś to
było ... (Char); zob. **bosy koń, koń**.

Ł

łaciak – ‘koń w łaty’: *oj tag mówili łaciak czy tam coś na niego ...* (PIW); zob. **koń**.

łaciaty – ‘o umaszczeniu zwierząt – w łaty’: [krowa] *łaciata to łaciata ... tag mówili ... czerwonom ... czerwona ... była biała ...* (Char); *łaciata krowa ... no łaciata ...* (PIW); [koń] *pół brązowy pół biały takie były ... łaciate jeszcze ... nie ...* (Wil) (Bis) (Boj); zob. **bestry, pstry**.

ładowacz – ‘maszyna rolnicza z łyżką lub widełkami umieszczonymi z przodu ciągnika; ładowacz czołowy’: *ładowadź nieładowadź ale ze szpi... z takimi łapami po prostu to [baloty] bierze ... [..] no chwyta ... chwyta w łapy no ... [..] taki ładowadź umocowany już na stałe przy ciągniku to jest takie takie łapy ...* (Bis); zob. **ładowarka, tur**.

ładowarka – ‘maszyna rolnicza z łyżką lub widełkami umieszczonymi z przodu ciągnika; ładowacz czołowy’: *to już reⁿcznie sie tego [układania balotów] nie robi som te maszyny ... [..] maszyny ładowarki ...* (Bis); *u nas tam nie wiem ... no było zmechanizowane ale nie było to tag jag jes teraz że praktycznie wszystko komputery tylko sterujom ... że sie wjeżdża i to [gnój] ładowarkami i sie wygarnia ...* (Cze); zob. **ładowacz, tur**.

łan – ‘rosnące na polu zboże’: *po zimie ... no ... to praktycznie jeśli jes zasiane na jesień no to zaczynamy wysiewem nawozów z opryskami ... to jes praktycznie prowadzenie tego łanu do samego zbioru ... jeśli ma być zasiana roślina jara ... no to ... jakaż uprawa ... wysiew nawozów ... no i siew tyj rośliny no i prowadzenie tego łanu do zbioru czy tam beⁿdzie nie wiem jakieś zboże czy kukurydza czy buraki ...* (Cze).

łapa – **1.** ‘ruchoma część ładowacza ciągnikowego; chwytak’: *ładowadź nieładowadź ale ze szpi... z takimi łapami po prostu to bierze ... [..] no chwyta k... chwyta w łapy no ... [..] taki ładowadź umocowany już na stałe przy ciągniku to jest takie takie łapy ...* (Bis); **2.** ‘ręka’: *opazyłam sie ... [..] gdzie wsadziła tom łape? ...* (Char).

łapkować – ‘zbierać skoszone zboże w pęczki gotowe do związania w snopek’: *praktycznie kobieta szła do do wiozania tego co on skosił ... łapkowała ... robiła takom tam kupke ... robiła te ... powrzono ... takie tam ze słomy ... nie ... z tego skoszonego no i tam wiozła ... nie ...* (Cze).

łasić sie – ‘o kocie – ocierać się, przymilać się’: [kot] *to sie ociera miau... no ... przeważnie sie ociera ... [..] i ma taki ... mijau! ... [..] no ... i chodzi i po nogach sie łasi ja tego nie lubie ...* (Char); *no to [kot] ogonem bardzo i sie łasi ... koło nogów obciera sie i ogonem bardzo tak wiecie ale najbardziej sie łasi pomiędzy nogami że nie można przejść ...* (PIW); zob. **obcierać sie, ocierać sie**.

łeb – ‘głowa’: *zakłada sie weⁿdzidło i uzde na łeb konia ...* (Boj); *ryby sie powinno sprawiać ... [..] a nie wzięⁿz rybe i młotkim walić w łeb ... no to jes ... to to ja ja tu nie widze humanitaryzmu żodnygo ...* (Char); *stajnia była zbudowana ... szeroka była na odpowiednio^m ilość koni i koryto było tak szeroko do wysokości konia łba ... tak ...* (PIW); *puknie sie [owce] w łeb ... normalnie ...* (Świ); zob. **łeppek**.

łęcina [łyęcina] – ‘nadziemna część krzaka ziemniaka, sucha lub zielona’: *łodygi ... łęciny właściwie ... prawidłowa nazwa*

Łeb byka (fot. N. Nowakowska) i łeb konia (fot. S. i W. Wilkosz)

łenciny ... (Char); [kopiec] to był formowany w takim przyrębie obkładany słomom później przysypywany ziemiom no i to było zabezpieczane jeszcze żeby ... kury nie rozgrzebały czy jakieś ptactwo ... nie ... takimi po prostu do tego sie używało kiedyż łencin po zbiorach ziemniaków ... nie ... (Gorz); słoma długa była wdłuż [kopca] układana ... ziemia ... potem była jeszcze raz słoma ziemia i na to łenciny które były od tych ziemniaków na zime przykryte ... bardzo grubo ... (Kłc); wiem że zaraza ziemniaczana to polegaa na tym że przyszła i łenciny zaraz zasychały skoro wyszły ... to była zaraza ziemniaczana ... (Kłc) (Boj); zob. **badyl**, **łenta**.

łenta [łonta, łynta] – ‘nadziemna część krzaka ziemniaka, sucha lub zielona’: to jez łodyga [ziemniaka] ... my zawsze łenty

mówili ... (Char); to to od ziemniaków? ... [...] łonty łont... łenciny ... (Char); łynta ... łynta łyncina ... (Gorz) (Bis) (Wil); zob. **badyl**, **łencina**.

łeppek – ‘mała głowa; tu: głowa kury’: trzea ... jej [kurze] łeppek odciość ... (Bis); zob. **łeb**.

łodyga – ‘najgrubsza, twarda część pióra – dutka i stosina’: każdy pióro w rynke i ... [...] darli ... darli to ... na poduszki ... na koldry ... [...] te łodyge co była co urosło te ... to w tym grzbiecie to sie wywołało ... to twarde było ... (Świ); zob. **grzbiet**.

łonka – ‘teren gęsto porośnięty trawami i innymi roślinami zielonymi’: no ... wypasało sie na łonkach gdzieś tam przy ... przy tych ... to sie wypasało gynsi ... (Bis); łonki ... podmokłe ... u nos tam ... na Podlasiu majom duży problem z gzami ... uszka-dzana skóra jest ... (Char); jeżeli chodzi o ... łonki ... no bo na ogół łonki były na tych miejscach gdzie ... był teren podmokły że ... tam koń nie wszed a człowiek zawsze wchodził ... nie ... (Gorz); u nas tutaj akurat tu gdzie ja mieszkam tak tych łong i tego nie było tak dużo ... (PIW); no do dzisiaj jeszcze tam pegeery czy tam jakieś coś też majom [gnojowicę] i rozwozom na takie ... przeważnie rozwozom na łonki na lucerki na takie ... na zboża na to wszystko nie bo oni chyba tego nie rozcieńczajom tyłko ... wyciongajom z tych basenów i prosto na pole jadom ... i to bardzo śmierdzi ... (Kłc).

łoński – ‘o plonach – zeszłoroczne’: łońskiego roku to ta jakby wyglóndało zeszłego roku ... (Bis); zob. **z zeszłego roku**, **zeszłoroczny**.

łopatka [opatka] – ‘mięso wieprzowe z okolic łączenia grzbietu i kończyn’: na kielbasy bierzemy mięso z łopatki ... z boczką trochę ... odkrawamy też od kości ... skraweczki ... ze szynki ... które

*potem mielimy w maszynie ... (Boj);
łopatka przednio łopatka tylnia ... (Char);
wiadomo że szynka była droższa łopat-
ka droższa ... [...] a ryj był tańszy ...
(Char); łopatka na przednich nogach ...
(Wil) (Bis).*

łupinka – ‘odpadek z młócenia zbóż’: *to
jes plewa ... ple... no ... to sie ... no ... różnie
o tym mówiom ... no plewa łupinka ...
(Cze); zob. **plewa, zgoniny**.*

łuszczaty – ‘o skórze – spierzchnięta,
złuszczona’: *starsze świnie to miały tom^m
skóre ... takóm ... te maciory przeważnie ...
takóm łusz... łusz... łuszczatom^m takóm ...
i one sie ocirały to ... tam ... sie kurzyło ...
w tych chływach ... (Char).*

łysina – ‘tu: biała, podłużna plamka na czo-
le konia’: *gniady to był jasny bronz i miał
ładnom^m takóm ... no ... łysine takóm ... [...]
taki ... bezik ... o ... (Wil) (Boj); zob. **bezik**.*

M

macać – ‘tu: sprawdzać za pomocą dotyku, czy kura ma w sobie jajko’: *no kiedyś to te starsze gospodynie to macały kury ... i óni wiedzieli bo jag ja mam tam pod spodem wziot... wzięło przyma... pomacało to było już czuć czy jajko jes czy nie ... i wtedy takom kure nie wypuszczają żeby jej nie zgubiła jajka i ona z powrotem szła do kurnika póki nie zniosła tego jajka ... kiedyś tutaj go... gospodynie to pilnowały óne tam wiedziały ile jes kur wszystko było liczone ... każde jajko było liczone a dzisiaj nikt tego nie robi ... nie ... (Char); jeszcze mama nieraz macaa ale nie kure tylko te ... może ... gonske czy tam żeby nie wypuścić żeby nie zgubiła [jajka] ... nie ... bo ja tam w życiu nie macaam ... (Świ); zob. **pomacać**, **zmacać**.*

maciek – 1. ‘część ciała ludzi i zwierząt, do której trafia pokarm po połknięciu; żołądek’: *maciek ... maciek ... na żołądek mówili maciek ... [...] u świni bardziej na żołądek ... na żołądek ... maciek ... (Cze); zob. **kałdun**, **żołądek**; 2. ‘duży brzuch’: *na duży brzuch mówio^m że mam maciek ... (Cze); zob. **kałdun**.**

maciora – ‘samica świni’: *maciora jez osobno iii ... te som^m osobno ... nie ... bo jag małe ... nie ... no jak sie wyprosi maciora to som^m razym ... nie ... no bo muszom^m pić ... nie ... (Bis); to sie odsadza je ... ma... ma... maciore sie bierze przedz a prosienta zostajom^m ... (Bis); maciora która jest prośna ... (Boj); [oseski] som^m to małutkie prosienta które maciora karmi ... (Boj); każdo maciora ... do prosienia musiała mieć swój kojec ... ni może było ... bo tak to by ... pozażyrały by inne podeptały ... poniszczyły po... pomordowały ... tak że ... musiały mieć swój kojec ... (Char); bardzo dużo było*

*przypadków że [maciora] zadusiła w zależności ile ih [prosiąt] miała ... jag miała tam z pi... z szesnaście siedemnaście to ... nie wiadomo jak ... raz że nie wykarmiła tyle bo ... maciora przeważnie miała tam te czternaście sztuków to jez maks ... (Char); my mamy ... cykl produkcyjny ... u nas wynosi ... czterdzieści trzydzieści pięć czterdzieści dni ... a ... na Zachodzie schodzom^m do dwudziestu siedmiu dni ... i majom^m ten cykl troszeczkę ... krótszy ... nie ... [...] czyli ... te prosienta przy tej maciorze som^m krócej ... no u mnie też już trochę ... poskracam ale to jeszcze ... jeszcze troszeczkę ... genetyke by trzeba było puodniś ... żywienie ... (Char); była ubojnia na miejscu ... to każdy to sobie tam ... w mieście kiedyś w Kłecku było ... w latach osimdziesiątych ... trzysta macior ... a dzisiaj ... mmm... może jes... dwadzieścia ... może trzydzieści ... (Char); kiedyś te maciory były bardziej takie ... one ... po zapachu rozpoznawały te swoje ... swoje ... dzisiaj tak ... to w tyj ... na tej po... porodowce zanika dlatego że to sie podaje różne tam ... takie ... materiały które sie ... zmiajom^m zapach ... dezynfekuje sie ... osusza sie te ... posadzki ... nie ... i wtedy tyn ... ona już tyn instyng macierzyński bardziej gubi ... (Char) (Wil) (Cze); zob. **locha**, **maciórka**, **samica**.*

Maciora w kojcu (fot. P. i K. Jopa)

maciorka – ‘samica owcy’: *no to je ... maciorka mówióm na to maciorka poprawnie ...* (Bis); zob. **jarlica, jarliczka, owca, samica**.

maciórka – ‘samica świni’: *no jak taki starzy to zawsze wieprzki i maciórki ... to tak tak gwaro^m ...* (Cze); zob. **locha, maciora, samica**.

maciupki – ‘bardzo małych rozmiarów’: *no mszyca ... [...] takie bardzo drobnutki no ... naj naj najdrobniejszy owadek ... [...] czarne ... czarne to som^m i to to malutkie jakby miniaturowe muszki były ... takie maciupkie ...* (Kłc).

majontek – ‘tu: gospodarstwo należące do dziedzica’: *brat poszedł do Rusków bo tu-tej stacjonował jakiś pułk w Działyniu ... bo to było duże majontek to to było pomieszczenia i konie tam trzymali i były pola obsiane na przykład kończy^m to te konie w w lecie miały na czym zreć ...* (Boj); *mar-chwi to sie zostawio jeżeli ktoś tam gdzieś do miasta sprzedawał czy coś to miał jakieś większe ilości ... [...] jeżeli ktoś to robił już tak ... na handel to już tam musiał ... mieć ... większy ... piwnice czy coś ... to w majontkach czy coś to takie coś były ... ale przy małych gospodarstwach to tam ... nie było tego ... nie ...* (Char); zob. **gospodarstwo**.

małe – ‘tu: potomstwo owadów, ptaków, ssaków’: *kotka beⁿdzie miała małe zakocona kotka ... no ... beⁿdzie mieć cioⁿże ...* (PIW); zob. **miot, młode, osesek, przychówek**.

maneż [manyz] – ‘dawne urządzenie wykorzystujące siłę pociągową zwierząt (koni lub wołów) do napędzania maszyn rolniczych’: *kierat ... [...] czyli tak zwany maneż ...* (Bis); *maneż no to jest ... jest ... cztery dyszle som^m i kónie założone i tryb taki wielki nachodzi napyⁿdzo mały i ... i ... i to szło rozumisz do ... tego ... do stodoły ... takie ... połoⁿczone było ... pryⁿtami*

i to to kreⁿciło cało^m maszyne ... [...] manyz albo albo ... kierat sie mówiło ... (Bis); *jak stała teraz ta młóczarnia ... to za stodoł^m był manyz ... [...] to był manyz ... to to było takie co... o ... takie okroⁿgło i tutej miało jag u nas to było takie ... umocnienia cztery ... takie mocne droⁿgi i konie tu sie zakłodało i te konie chodziły wkóło i tu wychodził z... ten duży tryb napyⁿdzał mały tryb i ten mały tryb t... tak zwan^m transmisjo^m szedł do tej młocarni ... i ten be^mben był napyⁿdzany przez tyn manyz ... i to wtynczas taka rzecz była to dokładnie jak to tutej jez i tutej te tryby szł... ten tryb duży szedł a tu chodził ten mały tryb tak chodził tu i wałek szedł do stodoły i tam napyⁿdzał to^m ten ... bo to taki wałek był i tam były powkładane takie poprzymocowywane takie były ...* (Boj); *[maszyny młóczące] były napyⁿdzane głównie ... kieratym ... konie cionⁿgły za s... za stodoł^m kierat taka oż napyⁿdzała ... a mówili tyż na tag nie... nieładnie manyz ... nie ... manyz ... no bo manyz to tak ... to nie wim czy to ... z niemickigó czy jak tam ... a ... manyz ... tam ... za stodoł^m ... tam ... na manyzu tam coś tam ... tak ... było ach... ale tag już mówili kierat ... nie ...* (PIW); *manyz a ... na Wschodzie mówili kierat ... nie ...* (Wil); *prawidłowo chyba kierat ... a mówili tak potocznie manyz ... nie ...* [...] *zawsze mówili że chodzi jak koń w manyzu ... nie ...* (Cze) (Kłc); zob. **kierat**.

marmurka – ‘deseczka, listewka, na której umieszczano kamień do ostrzenia kosa, osetkę’: *normalnie ta marmurka to był... to jezd osetka ... nie ...* (PIW); *bo to i osetka i marmurka na to też mówili ... nie ... jag nie było wody to niktórzy pluli na to ...* (Cze); zob. **finka, kłapka do ostrzenia, muszcza, osetka, spiek, stalka**.

martwy – ‘niewykazujący oznak życia; nieżywy’: *jag u mamy mojej mieszkaliśmy tam jeszcze na wsi to kuna pozagryzała ... to wieⁿdz ona robi w... jak były mama miała kury to dziurki w głowie ...* [...] *takie dziurki*

w każdej głowie ... krew wypija ... i wszystkie martwe leżały ... już do wyrzucenia bo w zimne martwe i nidz nie szło z tego zrobić ... (Kłc).

masarnia – ‘zakład produkcji wędlin’: b.c. (Wil).

masarz – ‘specjalista wyrabiający wędliny’: kiedyś też zaś sie mówiło na tych co wyrabia masarz ... i to sie z... z takiego świ- niaka to sie robiło wszystko po kolei ... (Char) (Boj) (Wil); zob. **rzeźnik**.

masło – ‘tłuszcz otrzymywany przez ubijanie śmietany’: masło to było tam gdzie były krowy gdzie było mleko bo to było takie ... masło trza było mieć świeże ... bo to nie było można było przechowywać ... a a ... smalec to służył na ... cały rok ... (Char); śniadania ... to były na polu ... nie ... zazwyczaj to był chleb ... kanapki ... nie ... chleb kanapki ... to co było ... nie ... i ser i tam jakieś ... tam ... wędliny czy swoje czy kupne ... czy pomidor czy ogórek ... powim że to wyżywienie sie n... niewiele zmieniło ... o... od ... no b... było masło swoje ser swój no było było inaczy ... no ... było inaczy ... no ... (PIW).

maszyna – ‘urządzenie zawierające mechanizm (lub zespół mechanizmów), służące do przetwarzania energii albo do wykonywania określonej pracy mechanicznej’: no dawniej to sie młóciło ... i tym sierokobitko^m sie nazywało tako^m maszyna ... to plewy leciały zez z... zez z tym ... ze zbożem razem ... [...] trzea było oczyścić zaś ... wialnio^m ... (Bis); żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... i w shtygi poustawiać ... a jag maszyna tam sie popsuła nie było czeⁿści ... nie ... to no to sie kosiło i reⁿczone ... (Boj); [śmigłówka] to była taka maszyna która kosiła i robiła snopki już ... (Boj); jeżeli chodzi o ... o kostke i i te wały to tak to była to jest spresowana słoma ... tag mocno zwinięta ... o ... żeby były jag najmniejsze te po...

ta pow... tego balu żeby był od... jag najmniejszy ... a jag jest zwinięty to ón dużo słomy tam jes ... maszyna gó jednak zbije i siatka na to idzie ... (Boj); het dawnij to cepami młócili ... a to dopiro ... bo ja w którym roku to pirwsze maszyny wyszły tego z Poznania jak to sie nazywa tyn ... Ce... Cegielskiego te maszyny pierwsze wyszły maszyny Cegielskiego ... ja mam oznaczenie Cegielskiego ... (Boj); jak som tonki ktoś tam ma no to już jez maszyna [do grabienia] ... nie ... (Char); zaś stała maszyna na polu ... takim wozym sie podjeżdżało ... i snopeczki ... pyk pyk ... (PIW); skoro ... mówimy o tyh maszynach ... kółcówka tam ... no nie ... nie przychodzi ... szyrokobitka jeszczki tam ... cepówka chyba jakaś była też ... potom zaś już przyszły mechaniczne ... no to one ... młóciły w tyn sposób że ... były napyrdzane głównie ... kieratym ... (PIW); jeszczce miał takie cienż... cienższe ... średnie ... późni cienższe do jakiś ... przed siewem sie bronowało kiedyś jak nie było jeszczce tych ... nowoczesnych tych maszyn ... nie ... narzyⁿdzi ... (Wil); w tej chwili to jez maszyna [do ziemniaków] ... która po prostu jedzie i zbiera ... kiedyś była nawet takie coś że albo reⁿcnie albo była maszyna która wyrzucała rozrzucała i trzeba było to zbierać po kolanach ... (Kłc); jag jest ten burak ... tu ma te czeⁿż nadziemno^m to sie po prostu obcinało to ... bo kiedyś to robiono reⁿcnie i zrzucano na takie kupki i to było wożone i wtedy dopiero przyjeżdżała maszyna wybierała do... dolno^m czeⁿść buraka ... (Kłc); ludzie którzy majo^m mało^m plantacje naprawde be... gdzie cioⁿgnig nie nawróci żadna maszyna nie nawróci koszo^m [kosą] ... i trawa jest bardziej ścięta wyrównana ... a od maszyny ... ona jest taka ... taka poszarpana ... tak jak kosiarka ... nie ... (Kłc); to może to beⁿdzie snopowioⁿzałka ... tamten beⁿdzie kombajn a to snopowioⁿzałka ... no nie wiem ... bo jez równy ... nie powiem wam ... teraz te maszyny som nowoczesne to już nie ma człowiek pojeⁿcia ... (Kłc).

maszynka – 1. ‘urządzenie do mielenia mięsa’: na kielbasy bierzemy mięso z łopatki ... z boczku trochę ... odkrawamy też od kości ... skraweczki ... ze szynek ... które potem mielimy w maszynce ... (Boj); [rzeźnik] musiał to [mięso] pokryć ... na maszynce ... w zależności od kielbasy ... była zakładano ... szajba ... szajba czasami większo czasami mniejszo ... [...] to z dziurkami ... i tam ... z początku ręcznie to było krecione ... [...] a zaś już na prośd ... (Char); krecić mięso na maszynce ... tam różne gatunki mięsa i dodają przyprawy napychają w jelita ... (Wil); 2. ‘kuchenka gazowa lub zasilana prądem, wyposażona w palniki lub płytki grzewcze, służąca do gotowania i pieczenia’: sie gotuje [głównie] ... obiera sie z tyk (!) ... z tych kości ... prz... tyż sie przekręca przez maszynkę i ... dodaje sie ... krwi i ... dodaje sie ... kaszy ... to sie wszystko miesza razem i ... i jes kaszanka ... (Bis).

Maszynka do mielenia mięsa (fot. K. Wilkosz)

matka – 1. ‘rodzic płci żeńskiej człowieka lub zwierzęcia’: człowiek tylko grodził ... jak były matki wykocione ... nie ... to tak ... g... g... grodził po cztery piędź matek z jagniętami ... no ... i zaś jag odrosły tak sie odchowaly to ... poznawały matkę no to sie wypuszczało do stada ... nie ... (Bis); jag już dwa lata miała to już mogła być matką ... (Świ); 2. ‘stary ziemniak wykopany razem z młodymi’: no mówili kiedyż matka na to ... że jez matka i młode ... ale jaka jest prawdziwa nazwa to nie powiem wam ... (Kłc); zob. **bulwa, staro pyra, stary ziemniak**.

mazur – ‘siewnik ciągnikowy do rzędowego wysiewu nasion na dużych arealach; najstarszy model, Mazur S052, został wyprodukowany w 1979 r. w fabryce w Kutnie’: taki pierwszy siewnik który pamiętam to to mazur sie nazywał ... no i też ... zasada była taka sama że ... że te redliczki śiały tylko że za tym siewnikiem jeszcze sie cionęło takie delikatne lekkie bronki ... że one tam ziemi troszeczkę wyrównały ... te nasiona przykryły ... przykryły ziemi ... no i no i to było praktycznie cały siew ... tylko przy takiej technologii na pewno było dużo więcej kamieni ... trzeba było zbierać ... (Cze); no mazur to był na tyle specyficzny że ... podejrzewam że też były różne szerokości robocze ... ten jak dobrze pamiętam miał cztery metry ... i on ... do siewu no to wiadomo że puszczało (?) sie go po szerokości ... miał koła po bokach takie z półtorej metra średnicy ... że duże koła miał ... wonskie duże koła ... a potem do transportu sie go ... zakładało koła odwrotnie że sie go cionęło wzdłuż ... no bo wiadomo że on miał cztery metry to za szeroko żeby jechać drogą ... (Cze); zob. **drymer, siewnik**.

mendel [myndel] – 1. ‘jednostka miary licząca 15 sztuk’: mendel ... to jest ... nie wiem piętnaście ... sztuk ... albo mendel ... mendel piętnaście może by ... kop jajek to jez na przykład mendel ... (Kłc); 2. ‘kilkanaście (15, czasem 12 lub 10) snopów zboża, ustawionych razem na polu’: najpierw sie wiozało snopki to snopki sie stawiało w sztygi mendle zależy od regionu ... i to dojrzywało jeszcze w tych sztygach ... (Bis); to sie [związane snopki] kładło na granice ... a jak ... jakby było więcej skoszone no to sie stawiało w mendle czy ... czy w sztygi ... [...] mendel tyż można powiedzieć ... mendle sie stawiało ... [...] no to tam zależnie jakie było gęste zboże ... czy gęściejsze czy było rzodciejsze ... no to było więcej no to było mniej ... (Bis); sztyga lub mendel ... [...] z reguły jes piętnaście snopków ... bo to som snopki te powożane ... (Bis); mendel to jes kilkanaście

snopków postawione dość ... kłosami do góry przy sobie blisko ... (Boj); one były te snopki przeważnie pod wieczór składali w sztygi ... mendle jak to ... [...] no to mendel to na przykład było trzydziści snopków w tym mendlu ... (Boj); tak zwane mendle ... mendle sie zostawiało okrągłe i podłużne w zależności od zboża ... z żyta przykładowo sie stawiało okrągłe ... te mendle ... z jęczmienia czy z pszenicy stawiało sie podłużne ... tylko dwa snopki i dalej ... raz ... i dwa ... nie ... żeby to lepiej przetykało ... bo jęczmienień musiał prze... na wyschnięcie ... (Char); b^{uo} zboże jeszczy potym ... z mendli bo chciałym tu mendle pokazadź jak ... jak wygłodajóm ... (PIW); w tamtych czasach zboże było kosztóne doś wczesnie ... [...] ponieważ tak ... jak było skoszone powiozane ustawione ... jedni mówili sztygi drudzy mendle ... nie ... (PIW); bo u nas to ... u nas to mówili ... wa... używali ... b^{uo} ... mama była z Poznańskigó ... ojciec był Kujawiok ... nie ... [...] jedni mówili ... mendle ... a drudzy mówili sztygi ... nie ... no b^{uo} m... mama była była w Krakowskim jeszczy i ... nie... nie wim skónd to przywiódła czy z Krakowskigó na wysiedlyniu ... to ... s... st... stawioymy ... abo sztygi albo mendle takie ... takie dwa ... wim że były ... były takie ... takie ta... ta... tag nazywane ... nie ... to były ... to ... tyż tu mam ... to był ... pirszy snopek był kładzóny ... i wkoło ... snopki ... nie ... (PIW); ja pamie^otam jeszczy jeszcze tam jak byłem ... jak zb^ooże robiły ... nie ... mynde^ole po pietnaście tylko p^oo dziesi^oć ... to jak robili takie snopy i by dziesi^oć domkli ... to jednego snopka brali ... rozłamywali i robili ze snopka taki ... kapelusze ... nie ... tak że ... jak były rozłamane te wszystkie kłoski ... u góry było tylko to knówie ... i to z... w^ooda padała to wszystko po tym słomie spływała ... (Wil); stawiano mynde^ole ... dziesi^oć pie^otnaście ... (Wil); to taka była nazwa potoczna ... nie ... tego ... i tag mówili i tag mówili ... nie ... że w sztygi ustawiali [snopki] albo mendele ustawiali ... nie ... (Cze); zob. **dziesio^otka, kopa, sztyga.**

merynos – ‘rasa owiec hodowanych ze względu na runo’: strzyże ... strzyża była ... meryn... bo miał ... merynosy no to ... była strzyża raz na rok ... (Bis); zob. **owca.**

metalowy – ‘zrobiony z metalu’: b.c. (Bis).

metr – ‘jednostka miary licząca ok. 100 kg zboża; kwintal’: o jeżeli chciof sprzedadź na przykład tam metr czy dwa worki jak to dzisiaj powiedziawszy ... kiedyż metr tego zboża to musiało być czyste ... oboj^otnie czy to sprzedał do geesów czy na targu czy na rynku ... zawsze patrzył w tyn worek: aha jez ładne zboże to ci moge za tom tyle i tyle dać ... jak bendzie zanieczyszczone to mniejsza cena ... (Char).

miauczeć – ‘o kocie – wydawać wysoki, piskliwy dźwięk’: no to [kot] drapie i też stanie przy drzwiach miauczy ... (PIW); kot ... moje koty miauczom ... powiedzmy nawet że wymuszajom ... [...] [zdenerwowany] miauczy ale to jest taki inny ... inny tak ... eeeeeuuuu ... [...] bo to też potrafi tag nawet zemby... albo syczy tak ... syk ... zemby potrafi wyszczerzyć syczeć ... (Kłc) (Char).

miech – ‘rodzaj ręcznie obsługiwanej dmuchawy, tłoczącej powietrze w kierunku paleniska w kuźni’: kuźnia to przede wszystkim było ... palenisko ... musiało być ... taki taki ... a la piec ... bez ... przykrycia było wyngiel wyngiel ... późni był tyn gościu co tam był ... dmuchał w te miechy żeby ... te powietrze ... dmuchało i był tyn wyngiel sie rozpolił non stop musioł być tam jedyn gościu ... taki zawsze przeważnie uczyni ... sie uczył za kowala to piersze co jego ta nuka to była ... miech ... podpolać ... te powietrze ... bo to wszystko było goróce ... (Char); [w kuźni] była taka ... dmuchawa jak nie było jeszcze proudu to ... to był taki miech ... i jeden co dawnij to tak dmuchał ... tak jak jak harmonia ... nie ... żeby te[n] ogień sie palył i żeby to rozgrzać to żelazo do ... do czerwónego ... nie ... (Wil) (Boj); zob. **dmuchawa.**

miedza – ‘wąski pas ziemi oddzielający pola dwóch sąsiadów’: *nie powinno się na polu [układać kamieni] ... zazwyczaj było przy drodze albo było na brzegu pola ... na tak zwanym skraju albo na złoczeniu dwóch pól czyli ... miedzy ...* (Kłc) (Bis) (Boj) (PIW) (Wil); zob. **granica**.

miedz ruje – ‘o samicy – być gotową do rozrodu’: *no prosienta ... maciory czyli lochy ... nó i tó wszystko ... [...] u nosz (!) dzisiejsie góniom ... wyjóć jak wściekle ... [...] no majom ruje ... [...] ruje majom i bydom dzisiaj ... [...] bydom kryte ... [...] bydzie mońż krył ... bo jez insyminatorym mońż ...* (Char); zob. **gonić się**.

miedzryendzie – ‘przejście między rzędami roślin uprawnych’: *jakby gdzieś tam przy jakiś miedzryendziach jak sie robiło to sie go [konia] trzymało za pysk ... jak ... jakaś tam ... połacie ciongło coś ... czy radynie ziemniaków ... to jak ... któryś był ... koń ... niektóry był taki móndry że chodził sam ... nie ... a niekótorego trza było trzymać ... jeden musiał radlić ... trzymać ... radło ... a drugi trzymać konia za pysk prowadzić ...* (Wil).

mienki [minki] – ‘miękki’: *jak kupie w sklepie i po wystygnięciu ziemniak sie robi siny to znaczy że coś tam jest z nim nie tak ... lub jest twardy ... nie ... twardnieje ... po po ugotowaniu ... i po wystygnięciu bardziej ... bo na przykład mojom odmiane można odgrzoć w mikrofali i beńdzie jeszczy mińka ... nie ... a tych późnyh już sie nie odgrzeje w mikrofali ... stracóm całkowicie smak ... nie ...* (Gorz); *ujechał sobie droge ... i późni se jechał tym śladym i kónig miał leko ... nie ... tak samo na mińkim polu ... ci... jo ciongnikim tag robiłym też ... nie ... no ... se tam ujechałym droge ...* (PIW); *taki był ... pańk ... tam robił ... albo z jakiegoś mienkiego dzewa ... albo my już młodzi ... coś tu późni z drutu ... nie ...* (Wil); *koszyk ... my tag mówiliśmy ...* [...] *z wikliny zrobiony ... z wierzbo... witeg od wierzby ... i to*

był plecicli ... [...] z tyh mienkich gałozków ... tych najcieńszych które były gientkie ... no ... (Kłc).

miensiwko – ‘tu: kawałek wędliny będący przynętą dla gryzoni’: *no to trzeba trutki rozkładać ... łapki trutki takie specjalne sie kupowało w sklepie i sie je rozkładało ... w renkawiczkach pamientam... przygotowanej tam ... jakieś ziemniaki jakieś tam miensiwko coś tam i posypane tym wymieszane i tego ...* (PIW); zob. **miensio, mionsko**.

miensio [miso] – ‘jadalna, zwykle po obróbce termicznej, część zwierząt’: *to jest bardzo zdrowe miensio [z gołębia] ... delikatne ... przeważnie dla małych dzieci ... [...] no trzeba było ... zabić ... ukrećdzić mu głowe ... no ... oskubać ... rozebrać ... wypatroszyć ... no i można ugotować było albo też smażone dobre jest mien... miensio gołębia ...* (Boj); *to miensio które jez najkrócej wytwarzane jez jednym z najgorszyh miens ... tam jes białko ... bardzo mało protein ...* (Char); *kup boljera takiego ze sklepu tam co ma te nie wiem jak długo tam takiego boljera trz... sześć tygodni chyba a ja trzymam boljera dziesięć tygodni i zabije swojego boljera a kupie takiego ja... bym pani musiała dać do spróbowania jakie to jez miso a jakie tam jez miso ... to jez dzień do nocy ...* (Char); *weterynarz musioł miensio zbadać ...* [...] *dopiero jak weterynarz zbadał to sie ... wyroby robiło ...* (Char); *kiedyż nawet to był taki specjalny gościu co jeździł ... badał te miensio ... to sie ... zadzwoniło czy tam powiedziało mu sie słuchej jutro bydzimy zabijać ... o ty i o tyj go... to ón przyjechał ... zbadał to miso ...* (Char); *miensio z nutrii też ludzie jadali ... też ... ale to w moim domu gdzie ja mieszkałam tego nie było ...* (PIW); *rombanka ... to kiedyś nazywali dawno ... tak jak słonina co co tam boczek ... miso ... to to rombanka była ...* (Wil); *[miensio] to było peklowane ... było peklowane i to tam była sól ... też jakaś specjalna była peklowa ... i tu akurad mama fachowcem jest ... te*

liście laurowe chyba były do tego ... i to około tygodnia ... no zawsze się śmiali że tam te stare mięso toby leżało dwa tygodnie by się nie popsulo ... bo ta sól konserwowała ... to współczesne mięso jednak ta technologia żywienia jest inna to ... no to jak by poleżało dwa tygodnie to podejrzewam że w tej soli by się zepsulo ... no ... no i zawsze po tygodniu to było wędzone ... (Cze) (Świ); zob. **miensiwko, mionsko**.

mienszać – ‘mieszać’: sie gotuje [głównie] ... obiera się z tyk (!) ... z tych kości ... prz... tyż się przekrymco przez maszynke i ... dodaje się ... krwi i ... dodaje się ... kaszy ... to się wszystko miesza razem i ... i jes kaszanka ... (Bis); no [krew] było trzeba dobrze mieszać ... [...] oż do wystygnięcia ... i tak te żyły tam te te skrępy ... z resztóm... sie ... wyrzucało coś takiego było ... to sie jeszcze przycydzało zanim sie ... poszła w wyroby ... (Char).

mierzwa – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami zwierząt gospodarskich’: jeszcze mówi... mówił ... na obornik ... mierzwa ... mój dawny nauczyciel ... (Char); dzisiaj mówiom obornik ... mierzwa no ... różnie ... nie ... ale ludzie mówiom gnój to był gnój ... (Char); zob. **gnój, kurzy gnój, nawóz, obornik, obornik koński, obornik krowski, obornik kurzy, obornik świński, pomiót kurzy**.

mieszalka – ‘urządzenie mechaniczne służące do mieszania’: [w rzeźni] może sóm lepsze troche sprzeⁿty ... mieszalki ... (Char).

mieszanka – ‘tu: mieszanina kilku gatunków zbóż, głównie owsa i jęczmienia, czasem z dodatkiem pszenicy, wysiewanych zazwyczaj na ziemiach gorszych i w małych gospodarstwach’: z tego pamieⁿtam bo dzieci sie porodziły to pamieⁿtam ... ko siłem tam kawałeg i ojciecz jechoł do miasta a ja nie mogłym taka mieszanka to^m ko so^m ukosić ... bo leżała ... (PIW).

mijak – ‘pasek trawy ominięty podczas koszenia’: tak sie pociongało [kosą] po takim pasku [trawy] ... po piⁿć centymetrów tylkuo ta k^uosa mogła wzi^oś ... nie wiency ... bo jak sie wzięło wiency to już były mijaki ... nie ... (Wil).

mionsko – ‘zdr. od: mięso’: na mionsko tyż ... na czornine na mionsko ... [...] z gypsi no ... czorninka była bardzo dobra ... (Bis); zob. **miensiwko, miensio**.

miot – ‘wszystkie młode osobniki urodzone z jednej ciąży’: to jest miot ... no mówie czasym i osiemnaście [prosiąt] ... (Char); ile jes w miocie tych [młodych] ... (Char); króliki sie kocóm ... [...] no to majom takie mioty ... nie ... (Char); miot u kotów... tak ... i miot u psów też ... tak ... (PIW); miot ... najczesciej mówi sie na każdego urodzone jakiekolwiek zwierze to mówi sie miot wiedz myślę że to jest miot ... (Kłc); one [kuny] najczesciej atakujom jag majom małe swoje ... tego ... swoje dzie... ten miot swój to one zaś wszystko wynosom do tych tego ... tom krew to wszystko ... (Kłc) (Boj); zob. **małe, młode, osesek, przychówek**.

miotła – ‘ręczne narzędzie do zamiatania; miotły do zamiatania podwórza często robiono z gałązek drzew i krzewów – tu: z wikliny’: nie tylko koszyki były wyplatane ... czeⁿs... czeⁿsto ludzie na wsiach z takiej wikliny miały te miotły do zamiatania ... (Kłc).

mleczak – ‘młode od krowy tuż po ocielaniu’: b.c. (Boj); zob. **bukat, byczek, cielaczek, cielak, ciele, żarłak**.

mleczarek – ‘człowiek, który dawniej odbierał kany z mlekiem od gospodarzy i dostarczał je do zlewni lub mleczarni’: no to sie wystawiało [mleko] na ... na w kanach ... nie ... na na droge ... nie ... i jechoł mleczarek ... tak sie nazywoł gościu ... i zbierol te te ... te kany i i i ... wozil do do zlewni ... nie ... do zlewni czy tam do do

do młocznicy zależy co tam było blisko ... nie ... bo u noz no wozil do zlewni ... chyba ... czy młocznia tam była wew Polskij Wsi ... (Bis); zob. **zlewiarz**.

młocznia [młocznia] – ‘zakład przetwarzający surowe mleko na mleko pasteryzowane lub produkty mleczne, np. masło, śmietanę, sery’: to som dojarki ... i i ... to tam już ... mleko idzie wew duże baseny takie tam ... i zaś przyjeżdżo cysterna ... nie wiem czy tam ... zależy ile bydła tam jest ... nie ... przyjeżdżo cysterna ... no i albo czy tam rano czy ... czy jak ... i to pompuje i zabiero ... nie wiem dok... do młocznicy chyba ... bo tam zlewni chyba teraz tag nie ma ... do młocznicy gdzieś tam wozom ... (Bis); przez to sitko przez tom pieluche dopiro leciało mleko do ... tak zwanych ... kan ... czyli konwi ... i wtedy dopiro to ... było ... albo do ... sie odstawiało do młocznicy albo do ... do domu to ... do masła ... (Char); [mama] wkładała tom kane do zimnej wody żeby ostygło te mleko troche ... bo ciepłe było ... nie ... i to później mleko szło do młocznicy ... zlewiarz przyjeżdżał i ... zabierał ... (PIW); w latach dziewięćdziesiątych tak te młocznice co młocznice zaczęły upadać i to sie nie opłacało ... i jak zaczął Balcerowicz ... to rzońdzić wprowadził ... nie ... no to w tym czasie wszyscy wieńksze hodowcy likwidowali krowy ... to sie nie opłacało ... myśmy zostawili jeszcze sobie jedno ... nie ... bo tak jeszcze ... jednak było mleko jeszcze i tego ... [...] jedna była ... wszystko jadła tylko później noge złamała i trzeba było odstawić do rzeźni ... (Wil).

mleko (dzikie, kwaśne, siadłe, skwaszone [skwaszone], słodkie, zdziczałe) – ‘płyn o wysokiej wartości odżywczej, pozyskiwany z wymienia krowy, kozy, owcy itp.’: no to zaś wieńksze ilości tam było sie zływało tego mleka i i przyjeżdżała jakoś tam cysterna czy coś i to zabierało gdzieś dalej ... nie ... bo jak tam nie przetwarzali no to ... zabierali dalej ... (Bis); serek ... no co to jeszcze

z kwaśnygo mleka no co można zrobić ... można wypić ... jak ktoś lubi ... bardzo fajne ... kefirek można zrobić ... (Bis); ser biały ... [...] wyrób z siadłego mleka ... (Boj); kod ma inne mleko i takie od krowy jes tyż inne mleko ... (Char); siadłe mleko ... w jakich naczyniach ... my to ... kiedyś ... przechowywała babcia ... [...] no przeważnie ... kiedyż no to były te gliniarne ... naczynia jak to sie pozywało ... (Char); najważniejszy ser można robić ... nie ... [...] no jag jes to skwaszone mleko ... nie ... no to trzeba ... w taki temperaturze ... na przykład postawi sie jak kiedyś na tych piecach to sie paliło żeby to ... tag leko ... leko podgrzewać ... nie ... jag już ... taki ... żeby nie było ... za mało ... skwaszone ... i za mocno bo jak za mocno to beńdzie taki ... stwardy (!) tyń ser ... nie ... (Char); [mama] wkładała tom kane do zimnej wody żeby ostygło te mleko troche ... bo ciepłe było ... nie ... i to później mleko szło do młocznicy ... zlewiarz przyjeżdżał i ... zabierał ... (PIW); z kwaśnygo mleka to sie robiło ser ... ogrzewało sie na ten ... na kuchenkach ... na piecach takich i sie robiło ser ... (PIW) [mleko] dzikie u mnie u nas sie mówiło ... zdziczałe ... niekwaśne niesłodkie ... takie po prostu było ... (Wil); to od krowy bezpośrednio ... to było słodkie mleko ... (Wil).

młockarnia – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: kiedyś była specjalna maszyna gdzie sie wkładano całe zboża ... całe ... czyli całe no snopek ... o ... i z jednej strony odchodziło zboże czyli rośl... te ... nasiona ... a z drugiej strony słoma ... to jest tak zwana młockarnia była ... urzozdzeniem ... (Kłc); zob. **cepówka, kolcówka, kolczatka, młóczarnia, szerokobitka, sztyftówka, warmianka**.

młode – ‘tu: potomstwo owadów, ptaków, ssaków’: młode karmio^m matke pszczelom ... [...] ona jes ... no już majom ... święta ... otoczono świtom^m jes ... matka pszczela ... (Bis); tak sie powinno robić że sie zabiera loche ... a te mu... młode powinny w tym ... patyku ... zostać ... żeby óne

wiedziały ... miały te swoje otoczenie ... (Char); one [kuny] najczęśniej atakujom jag majom małe swoje ... tego ... swoje dzie... ten miot swój to one zaś wszystko wynosom do tych tego ... tom krew to wszystko ... (Kłc); zob. **małe, miot, osesek, przychówek**.

młot – ‘ręczne narzędzie składające się z metalowego lub drewnianego obucha jednostronnie zwężonego, osadzonego na trzonku; tu: wykorzystywane do ogłuszania zwierząt w ubojni’: jak takie małe rzeźnie no to tam młotem huknoł i podcinał gardło ... (Wil); zob. **młotek**.

młoteczek – ‘zdr. od: młotek’: to to troche trwało żeby takom kose naklepać to ho ho ... pół godziny nie wiem ... pół godzinki to ... ale to były takie szpece ... odpowiedni młoteczek ... nie ... miał tam jakieś takie specjalnie do klepania kosi i tom kose wyklepał wyklepał wyklepał ... drugom ... i i po południu obiad zjedli i na pole ... nie ... (PIW); zob. **młotek**.

młotek – **1.** ‘ręczne narzędzie składające się z metalowego lub drewnianego obucha jednostronnie zwężonego, osadzonego na trzonku; tu: wykorzystywane do ogłuszania zwierząt w ubojni’: jez obejma klin stożkowy i sie nabijało i to ko... kosa trzymała zaś ... to było dosyć szybko bo to pukteż młotkim i sie odpadło przecież ... (Bis); najpierw do czerwoności trza było jom [podkowę] rozgrza... najpierw jom zimnom przykładął mniej wieńcy jak ten formad jez i dali to ... do pieca ... do czerwoności ... i na tym kowadle ... młotkim jom ... formowół wienksozom mniejszom ... bardzi ... dłuższom czy czy ... co ... fachowcy byli od tego ... oni sie tam ... uczyli tego ale tak dobrz... dobry kowol to tam moment zrobił ... (Char); my zawieźliśmy krowe do ubojni na przykład tutaj do KłECKA ... [...] za noźdze (!) tutaj miała uwiozane takie założyli i ogłusili (!) najpierw gumowym młotkiem ... tak ... żeby tam ... ona sie

troche tam zachwiaa ... gdzieś w okolicach czoła tu w głowie gdzież uderzali ... (PIW); u nas zawsze był zwykły młotkiem klepane ... taki tam no wiadomo taki mały młoteg ale ... to był zwykły motek ... (Cze); zob. **młot; 2.** ‘ręczne narzędzie do klepania kosi, składające się z metalowego lub drewnianego obucha z obustronnie wąskimi końcami, osadzonego na trzonku’: specjalny młotek ... no i kosiarz który umiał to zrobić bo jakbym ja tam kosidź jakoś bym kosiła ale naklepadź na pewno bym nie naklepała [kosi] ... (Bis); odpowiedni młotek trzeba jeszczy do tego [klepania] mieć ... wiem że zawsze ten młotek ... broń Boże było zabradź mu bo musioł być w odpowiednim miejscu ... bo albo był za twardy młoteg albo za mięki ... i po prostu sie ... ubijał ... nie ... lub szcerbił kose ... (Gorz); babka to była do klepania kosi ... i młotyk ... (PIW); tak zwane ... klepanie ... kwo-sy ... na babce ... kowadefko babka ... o ... kwadratowy tyn ... stalowy ... taki no ... kwadracik i sie wbijało w pierńka ... i kładło sie kwose na to i był młotek taki ostry zaostrzony i młotkim sie pukało pukało ... [...] niektórzy ... mieli ... [babkę] zaostrzonóm ... i trzymały ... po prostu ... końcówke kwo-sy ... i ... młotkiem ... płaskim ... tym ... tak zwanym łbem pukał ... a ... a tam był ten ostry koniec ... a niektórzy mieli ... płaske ... babke ... tylko lekutko wypukła ... i tym młotkim ostrym końcym znowu ... [...] bwo młoteg miał zaoszczzone ... i to tag jak dzisiaj mamy młotki ... nie ... [...] no ... jedyń klepacz miot taki drugi miot klepacz taki ... nie ... (Wil); zob. **młoteczek**.

młóćarnia [młocarnia] – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: [młócono] kolcówkom ... taka maszyna ... [...] no potem już młocarnie właśnie ... (Bis); w tej stodole była stała młocarnia tam sztyftówka ... o ... co tutej jeszczy stoi ta sztyftówka pani oknym może jom zobaczy ... no ... (Boj); właśnie były te maszyny [do omłotu] ... te sztyftówki pierwsze były ... [...] szerokobitka później już była ... a teraz już naszych

tego to już były młocarnie ... (Boj); pierwsze było wydanie tej sztyftówki co były takie te wońskie małe ... a z... później były te szynkobotki to już były szynki co beben był szeroki i tam było wpuszczane to ... a trzecie to już były młocarnie ... to tak ... (Boj); młocarnia ... młocarnia na manyż taka była ... no ... (Wil); później były czy... młocarnie czyszczone żeby wychodziło czyste ziarno już ... (Wil); zob. **cepówka, kolcówka, kolczatka, młockarnia, szerokobitka, sztyftówka, warmianka.**

młócenie [młócyenie] – ‘oddzielanie ziarna od plew za pomocą ręcznych narzędzi lub maszyn’: *ten luz to był cymyżki do młócenia bo to najeżony taki to ale trochę sie omłóciło no i słome sie zebrało jak było mało słomy to ... (Boj); sporyż można było łatwo też ... odczyścić ... nie ... bo to ... bo jes dużo większe od tego ... od ... ziarn... ziarna ... ziób to można było to odczyścić tylko że ... zarodniki sporysza znów zostawały wew ... plewach wew krzyżoku ... czyli tym ... takich tych ... resztach ... resztek po ... ty ... po młóceniu ... i zaż jak sie do wało do ... zwierzo[ti] to tyż było szkodliwe ... owce mi sie zdaje że bardzo na to chorowały ... (Char); obiady ... obiady powiem szczerze czy to była ... młócenie ... czy ... czy koszyne ... jak była przerwa obiadowa to ... u nas to zjeżdżali do domu na obiad ... [...] a na wieczór to ... już jak była kolacja no to tam zaś ... po takim młóceniu no ... który rolnik był tam ... tam rolnik tam ... jakiś tam lampeczka wina coś ... tyż była ... nie ... też ... ale ... jak kogo było stadź na to ... nie ... (PIW); była kolcówka była taka mała maszyna do młócyenia ... szynkobotka do młócyenia ... jeszcze jakoś tam na ... na prostóm słome potym ... potym już ... (PIW); zob. **omłot.***

młócić – ‘oddzielać ziarna od plew za pomocą ręcznych narzędzi lub maszyn’: *grochy sie młóciło z rozwartym klepiskiem ... (Bis); to zwykli tam rolnicy ci gospodarze tymi cepami młócili to zboże i to nie byli ja-*

*cyś fachowcy tam żeby jakaś brygada była tych co młóćóm tymi ce... to zwykli ludzie młócili tymi cepami ... [...] tylko rozkładali i walyli (!) w te sia... w te kłosy i one pyńkały i wtynczas słome zbirali ... (Boj); jeszcze pamiętam jak dziadek pszenice nim młócił tym cepem ... (Char); skoro ... mówimy o tyh maszynach ... kolcówka tam ... no nie ... nie przychodzi ... szynkobotka jeszcze tam ... cepówka chyba jakaś była też ... potym zaż już przyszyły mechaniczne ... no to one ... młóciły w tyn sposób że ... były napędzane głównie ... kieratym ... (PIW) (Cze); zob. **omłócić, wymłócić.***

młynek – 1. ‘dawna maszyna do czyszczenia ziarna z plew’: *młynek to jes całkim mniejszy bo tu jeszcze przy wialni to sie rozdzielało tam to jeszcze te sita ... (Bis); młyneq no to tyż tak samo jak wialnia tylko że ni mo sit ... (Bis); młynek to tylko oddzielił plew i zboże i to już nie nie było różnicy duży mały ... może odcinał ... [...] plewy nie były bo tam tylko sie drobne nasionka od... drobne zanieczyszczynia dmuchało ... [...] zależy od siły wiatru i tylko wtedy podzielić te nasiona to już było takie mniej to już tylko takie ... [...] ucióŕźliwe ... [...] mniej sie kurzu najadłaś ... (Bis); no to ta szynkobotka ... a to to już słoma leciała tu a ziarno pod spodem ... nie ... [...] z plewami ... [...] no ... ale ta słoma już leciała tutej na dół ... ta szynkobotka jak to mówio ... [...] ale to trze było zaż obczyścić to ... [...] a no naturalnie że tak ... [...] młyńkiem ... aha czyli młyneq i heja ... [...] kreńcony młynek ... tak ... [...] i jedyn kreńcił drugi sypoł ... młynek ... (Char); młynek to wieńcyj używali do ... do takigó czyszczenia zboża ... już tak ... żeby oczyścić zboże do siewu ... tak bynajmniej u nas tutej ... nie ... u nas ... u nas to jez nawet po Niemcach zostały ... taki młynek zrobiony też ... metodóm ... tutej ... rzemieślniczóm ... (PIW); młynek to taki był tyko (!) na wiatr ... takie tam te kaskady były i to był młynek ... a wialnia to to też jes sitowa ... nie ... (Cze); zob. **czyszczalnia, petkus, plaper, wialnia; 2.** ‘dawna*

maszyna do sortowania ziarna na lepsze i gorsze': ten młynek to ... on sit nie miał to był taki że zboże do siewu przygotowywał tyn młynek ... i tylko leciało to lekko ziarno dalej a to dobre ziarno leciało tu bliżej i leciało co było do siewu brane tyn młynek taki ... to te ta różnica między wialniom a młynkiem ... (Boj); jak pszynica na ... żeby dobra mońka była to też przez te młynki puszczała ... bo to pszenica no to ziarno to miał dużo tej mońki takie duże ziarno i wtenczas był dobry placek kobitom sie piekł ... nie ... ten to była ta różnica ... (Boj); młynek to było ... miół sita ... miół sita i te zboże było jeszcze segregowane ... tu leciało drobne tam leciało grube ... to był młynek ... na takij zasadzie ... a wialnia to tylko wywiała tam ... (Char); zob. **plaper**.

mocznik – 'tu: skoncentrowany nawóz azotowy do trawy': bo ja mam takigo szwagra ón jest taki ekolog ... nie ... mówie: no słuchej jak ty jesteś taki ekolog jak ty trzy kilo mocznika wysypoleż na dziewiędź metrów kwadratowych trawy ... [...] to mówie: weź sie zastanów i puknij sie w tóń głowe ... co ty jesteś za ekolog? ... zaś dziwisz że jezioro jes za tego ... no ... zatrute jest dużo fauny ... (Char); jak trawę zasiejesz to zawsze chwazd jest ... nie ... a tu jag opryskoż i potym tego mocznika napiernicz czy a potem stale jeździ z kosiarkóm no to nidz ni ma ... (Char).

mogiła – 'tu: przyzma buraków, ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypańa ziemią i okryta słomą w celu zabezpieczenia przed przemarzeniem; dziś to nazwa stosowana wymiennie z określeniem kopiec, ale pierwotnie mogiła, w przeciwieństwie do kopca, była zagłębiona w ziemi na kilkadziesiąt centymetrów': przechowywało sie je [ziemniaki] w piwnicy albo w tak zwanej mogile ... (Kłc); zob. **kopiec**.

mończyty – 'o ziemniaku – bogaty w skrobię; mączysty': była krochmalnia to wiado-

mo że krochmalnia chciała dużo ... inne ziemniaki ... z dużóm ilościom skrobi ... to wtedy dookoła wszyscy sadzili te ziemniaki skrobiowe ... one takie do jedzenia nie były za specjalne ... nie ... bo tam było takie mończyte ... nie ... (Char).

mońka – 1. 'syпки produkt otrzymywany po zmieleniu ziarna, wykorzystywany do pieczenia chleba, ciast, ciastek itd.': już tag urzondzili sobie że czyste zboże szło na mońke czy tam na sрут ... (Boj); jak pszynica na ... żeby dobra mońka była to też przez te młynki puszczała ... bo to pszenica no to ziarno to miał dużo tej mońki takie duże ziarno i wtenczas był dobry placek kobitom sie piekł ... nie ... ten to była ta różnica ... (Boj); zawsze mówiom na mońke nie było wolno młócidź maszynóm ... trzea było było wybrane zboże ... tam sto kilo było trzeba było w młócidź odwiadź i osobno bo to miało bydź na mońke ... nie wolno było przez maszynę przep[uścić] ... (Char); to trzeba taki herbicyd kupić specjalny na wołki ... wołek to jest takie czarne ... czarny robak ... on w mońkach w zbożah i tego i to należy niszczyć ... (Kłc); 2. 'skrobia wypełniająca ziarna zbóź': to zboże rośnie no to ... to mówi tak było mówione i jest to do dzisiaj że że one ... dojrzewa ... [...] to ziarno sie robi twarde i dostaje mońke ... w ten sposób ... bo tak to one zielone było w czasie wegetacji to one było zielone a gdy dorosło i już w... nie rośło wiele to dojrzewało i tyn tyn pońg robił sie ... zamieniał sie w to ziarno w mońke ... i wtenczas ta mońka jag już sie zrobiła twarda to wtenczas można było skosić to ... (Boj).

moreńgowaty – 'o umaszczeniu psa – w paski': moreńgowaty ... [...] no to ... som ... te paski na sierści ps... psa ... (Boj).

morga – 'jednostka miary powierzchni wynosząca 0,25 ha': dobry kosiorz na dzień to morgę podobno kosi ... (Char); zasadzić ziemniaki tam ... o to mówili kiedyż morga ... nie ... dzisiaj to sie mówi tam ... pół hektara hektar ... nie ... dwa

hektary ... przedtym morga to takie takie
troche dziwne to ... nie ... no ale morga ...
nie ... tag mówili ... (PIW).

motowidło – ‘część robocza maszyn zniwnych (snopowiazalki, kombajnu zbożowego), służąca do nagarniania zboża w kierunku kosy i układania go na przenośniku’: *snopowiazalka miała ... motowidło ... [...] kose plandeki aparat wiozocy ... podstawowe cztery rzeczy ... (Bis); u snopowiazalki kosy motowidła plan który przesuwają i aparat wiozocy ... (Boj).*

motyka – ‘ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi’: *motyka to była kiedyś takie jak ... ja wim haczka niehaczka takie coś podobne ... (Bis); wszystko to trzeba było motykami zwykłymi haczkami hakać żeby to nie zarosło ... nie ... (Char); to jez chyba raczej motyka [do wykopywania ziemniaków] ... nie ... taka nazwa ... no takie takie skojarzenia som ... (Gorz); no motyka ... no to bardziej sie kojarzyło z tym ko-*

*paniem ziemniaków ... nie ... bo ona jest wtedy wienksza i ma przykładowo trzy zemyby ... nie ... takie do typowo kopania no nie wim jak to tak bardziej określić ... (Gorz); to jes haczka taka wienksza jak ... cieższa ha... motyka ... to jest ... cieższa ... (Wil); zob. **dziabka, graca, haczka, haczuszka, hajek, haka.***

mruczeć – ‘o kocie – wydawać niski dźwięk oznaczający zadowolenie’: [kot] *mruczy ... bardzo ... jak jest taki zadowolony sie dobrze głaszcze go czy coś ten ... mruczy bardzo ładnie ... (Kłc); zob. **po-mrukiwać.***

muszczka [muszka] – ‘deseczka, listewka, na której umieszczano kamień do ostrzenia kosy, oselkę’: *oselke muszczke tak zwanóm nałożyc ... miec przy sobie jak sie troche już zaczyło za cieżko ciongnóndź no to trzeba było troche poostrzyć ... (Bis); tako zamiaz oselki to piersze po klepaniu to tam na polu ostrzył to i ojciec twój na pewno tyż miał tam daje gwaran... [...] no to mój dziadeg na to mówił muszka ... [...] muszka? ... [...] muszka ... i tómm muszkom pocion-*

Część robocza motyki (fot. J. Kobus)

Myjący się kot (fot. J. Kobus)

gał ale ... to tag mówił sobie ... [...] no sobie mówił muszka ... ale ale wim że to miało swoj^om nazwe ... [...] no na pewno miało ... nie ... (PIW); osełka taka była ... mówili na te stare osełki ... bo ona była dymbowa ... muszka ... [...] to było to było takie ... drewno było twarde dymbowe ... takie było w jodelkę pozacinane i to taka kostka była ... [...] właśnie to^m drewniano^m tako^m muszke co sie pociongalo kose żeby jom^om podostrzyć ... sprostować ... to to na końcówke [kosy] sie zakładało ... nie ... (Cze); zob. **finka, klapka do ostrzenia, marmurka, osełka, spiek, stalka.**

mutra – ‘zabezpieczenie nakładane na oś, by nie wysunęła się z koła; nakrętka’: oż i ... i mutra ... bo nie ... bo to jes ... narysowane w środku ... nie ... (Wil); zob. **nakrytka.**

myć sie – ‘o kocie – czyścić futro językiem’: bardzo dużo kot myje sie i kot bardzo dużo śpi ... (PIW).

mymlać – ‘żuć, przeżuwać’: krowa jest przeżuwaczem ... nie ... i ona bendzie tam mymlała ... jak to mówio^m tam pientnaście minut zanim to połknie ... i tym ... tyn obornig jest taki inny ... (Wil).

myszka – ‘tu: środkowa część szynki’: ze szynki jeszcze już ... ty... przy tych szynkach były takie myszki zwane ... i to była taka mała ... (Char); gdzieś tam do góry nad łopatk^om myszka rzeźnik nazywał ... (Wil); [rzeźnik] mówił na tako^m szyneczke ... jak tam gdzieś w specyficznym miejscu usytuowano^m to była myszka ... ale co jak to to nie wiem ... (Cze); zob. **szyneczka, szynka.**

N

nabić – ‘tu: przymocować część roboczą narzędzia do trzonka’: *jom [kose] zaż nabidź na na kosisko i zabezpieczyć żeby nie wyleciała żeby nie miała luzu ... (Bis); zob. nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać.*

nabijać – ‘tu: przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka’: *no trzonek to jez normalny kawał troche wygiętygo kija i sie nabija na to widły ... (Bis); zob. nabić, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać.*

naczyńko – ‘małe naczynie; naczynko’: [chroniąc ul] *przed myszami to ... ziarno kłade ... ale ... bo mam te ... ule wielkopolskie ale te poszerzane ... to tam jes ... czyż ula je pusto to na dole zostawiom w naczynku trutke ... psz... tom zatrutóm pszynice ... i to wszysko ... (Bis).*

naćpać – ‘nakłaść’: *to byli też specjaliści co umieli takom kopice ułożyć ... to nie jest tak że sobie byle kto tam naćpał na tej ... tak samo stogi ze słomy jak kiedyz ustawiali to byle kto stoga nie ustawił ... (Char).*

nafta – ‘łatwopalny płyn o intensywnym zapachu, stosowany w dawnych lampach w celu uzyskania światła’: *na to mówili laternia ... różnie ... z niom sie chodziło ... [...] i to knot był nafta i ... i z tom było można chodzić po dworze ... zimom sie chodziło ... no ... (Cze).*

naganiacz – ‘tu: wyszkolony pies pastercki’: *naganiacze ... albo owczarki ... (Boj); zob. kejter, owczarek, pies.*

nagnity – ‘o ziemniaku – nadpsuty’: *ziemniaki żeby posadzić to trzeba sprawdzić żeby nie były nagnite i tak dalej ... sadzimy ... później je ... (Kłc).*

najcieńiejszy – ‘najcieńszy’: *koszyk ... my tag mówiliśmy ... [...] z wikliny zrobiony ... z wierzbo... witeg od wierzby ... i to był plecicieli ... [...] z tych mięnkich gałozków ... tych najcieńiejszych które były giętkie ... no ... (Kłc).*

najeżać sie – ‘o sierści – stawać dęba’: [krowie chorej na paskudnika] *najeża sie jej sierść ... [...] [choruje na to] najczęńiejsiej jak sie napije bardzo zimnej wody ... a nacieria sie to denaturatem ... (Boj).*

naklepać [naklepoć] – ‘zwykle o kosie – rozplaszczyc przez bicie młotkiem w celu naostrzenia’: *o to trzeba mieć wprawę było ... o ... to [klepanie kosy] nie takie proste było ... [...] nie do końca nawet sama wprawa wystarczała musiało musia... bo nie każdy dobrze naklepał ... [...] tylko że trzeba było umiejnie żeby nie wyszła ta kosa falista ... to musiała być prościutka ... [...] żeby o równo uderzać w niom czy jak żeby o nie powstały za każdym uderzeniem takie korónki ... nie ... (Bis); specjalny młotek ... no i kosiarz który umiał to zrobić bo jakbym ja tam kosidź jakoś bym kosiła ale naklepadź na pewno bym nie naklepała [kosy] ... (Bis); no to jest piętka ... to jest kosa ... nie ... nawed jeszcze umie naklepać kose ... (Char); przede wszystkim takom kose żeby to kosiło trzeba było jom przygotować ... naklepać ... (Char); no ... najpierw naklepać [kose] ... później poprawić to osękom no i ... ruszać do dzieła ... (Gorz); to to troche trwało żeby takom kose naklepać to ho ho ... pół godziny nie wiem ... pół*

godzinki to ... ale to były takie szpece ... odpowiedni młoteczek ... nie ... miał tam jakieś takie specjalnie do klepania kosy i to^m kose wyklepał wyklepał wyklepał ... drugo^m ... i i po południu obiad zjedli i na pole ... nie ... (PIW); a dzisiaj to nie wiem kto naklepie dzisiaj chyba już ... [...] nie no mój brad jeszcze by naklepoł ... (PIW); zob. **naostrzyć, wyklepać**.

naklepamy – ‘o kosie – naostrzona przez poklepywanie ostrza młotkiem’: kosiarz to sobie ... miał dwie kosy ... jak dobry ... przeważnie bo inaczej nie mógł w pole wychodzić ... dwie kosy naklepiane to się nazywało kosy naklepiane ... i... proszę panio^m te kosy były naklepiane ... (PIW); zob. **wyklepamy**.

nakluwać się – ‘o pisklęciu – przebijać skorupkę jajka podczas wylęgu’: [pisklę] się nakluwa ... penka skorupka jajka ... (Boj); zob. **kluczyć, wykluczyć się, wykluwać się, wylęgać (się), wylondzić, wylonąć**.

nakrytka – ‘zabezpieczenie nakładane na oś, by nie wysunęła się z koła; nakrętka’: [w kole:] to nie wiem czy to się rozchodzi o oś ... czy to to nakrytka ... bo musiała być nakrytka ... w środku ... [...] dopiór buksza wchodziły metalowa na ... oś metalowo i była nakrytka ... nakrytało się ... (Wil); zob. **mutra**.

nalustek – ‘metalowy element łączący klownice z żelaznymi częściami podwozia’: stare dzieje ... tu tu jez jeszcze inaczej ... nie ... jes takie podwójne a praktycznie to był taki ... wygięty ... dwa kółka były i taki metal był wygięty i nie wiem czy to mówili nalusteg na to już nie wiem ... (Cze).

naostrzony [naoszczony] – ‘o kosie – ostrza’: kosa powinna być naoszczono wyklepiano ... (Bis).

naostrzyć – ‘uczynić ostrym’: zwyczajnie [kosę] naklepać naostrzyć i... iż na pole

i cióⁿgnóć ... (Bis); naostrzyć kose żeby leko się kosiło ... (Boj); zob. **naklepać, wyklepać**.

napruszać się – ‘o ptaku – nastroszyć pióra’: on [indyk] tam rozpieszał skrzydła i te swoje takie robił i tak się napruszał i biegł ... to była jego uwidoczniła złość ... (PIW).

naprzód – ‘najpierw’: mieliśmy takiego ... rzeźnika z Gniezna to ... pistoletem ... najprzód [świnie] zabijał ... nie ... (Char).

narowiasty – ‘o bydle – dzikie, kopiące i bodące’: narowiasta ... tak ... krowa narowiasta ... (Char).

narzędzie – ‘przyrządek potrzebny do wykonywania jakiejś czynności lub pracy’: zawsze była kosa i jes do dziś kosa ... no jes pierwsze narzędzie do rolnika od wiosny do jesieni chłob musi kosić ... (Bis); ten kwasomierz nawed mam do dzisiaj bo można było to sobie określić ... [...] małe takie narzędzie ... (Bis); jeżeli nie miało się narzędzi to [grabie] można było robić dwa trzy dni ... wszystko zależy jakie było narzędzie ... na takim prostym bardz... no wtedy kiedyś to nie mieli ... nie ... no ... (Char); ta kopaczka która je [ziemiaki] rozwalala na wszystkie strony ... to było pierwsze takie narzędzie ... (Kłc).

nasadzać – 1. ‘przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka’: hak ... [...] no zwyczajnie zagięty ... [...] no tag jak byś wi... widły pod kóⁿtem prostym ugifa zymby i nasadziła na trzoⁿoneg na tyn hak ... (Bis); zob. **nabić, nabijać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać**; 2. ‘umieszczać na jajach kurę gotową do ich wysiadania’: kwoka ... [...] nasadza je na jajka ... jóm ... na jajka ... (Boj); nasadzo [się] kwokę na jaja] żeby mieć [kurczęta] ... jag nieroz nie chce siedzieć ucieko no to jóm przykrywo tako^m misko^m czy takim czymż i się ... koszykim tak ... żeby nie

uciekła ... nie ... bo nieroz nie kce (!) siedzić i ucieko ... nie ... i kilka dni ... trzeba jom trochę przykrydź i zaż jak sie przyzwyczai to siedzi ... (Świ) (Char);
zob. **nasadzić**.

nasadzić – 1. 'przymocować część roboczą narzędzia do trzonka': widły pod kółtem prostym ugija zymby i nasadziła na trzozonę na tyn hak ... (Bis); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać**; 2. 'umieścić na jajach kurę gotową do ich wysiadywania': trzea nasadzić kure ... no jak siedzi kura to już tak dobrze siedzi ... nie ... to sie jajka ji by ... podłożyło i ona zaś za-siedzi ... (Bis); no to [kura] siedzi na gnoździe ... nie wychodzi ... no ... a to by musiało osobno jom ... nasadzić ... nie ... bo jak w tym samym to ... nie bo zająś kury by ... siadajom tam i tyż nie-sóm to zająś ... by musiała siedzieć z pół roku ... (Bis); zob. **nasadzać**.

nasienie – 1. 'to, z czego po wrzuceniu w ziemię wyrasta nowa roślina': zaley bo można tak siadź na różódek ... szczypkami ... a można szczypkami siadź ale jak winksze to na trzy palce brało sie drobne nasienie i sie siało ... i co drugi krok ... (Bis); przed sobóm sie miało jakiś tam pojemnik z tym nasieniem ... [...] opałka ... (Bis); zob. **nasionko, nasiono, zboże, ziarno, ziarynko, ziorko**; 2. 'męskie komórki rozrodcze; plemniki': żeby zapłodnić świnię musi być takie nasienie ... o ... i musi być taka rurka ... [...] w drogi rodne do lochy ... to som dwie porcje no roz jedyn dzień jedna porcja a na drugi dzień pow... mówie bo powtórzyć ... no ... i taki koszt taki nasienia czterdzieści pień złotych ... no to ludzie przyjyżdżajom i biorom ... nie ... no in-seminatorzy znaczy gospodarze ... [...] to som plemniki ... [...] tu jest dwa miliony plemników dlatego że knury majom inny stosunek nasienia ... jes dużo wody ... (Char); jeżeli ... warunki bytowe... naświetlenie ... pasza ... odpowiedni czas krycia ...

jakoż nasienia jakoś tego pobierania ... i to wszystko wpływa ... na ten efekt końcowy ... (Char).

nasionko – 'zdr. od: nasiono': plewy nie były bo tam tylko sie drobne nasionka od... drobne zanieczyszczynia dmuchało ... (Bis); przykładowo roślin było w jednym miejscu cztery sztuki a trzy trzy trzeba było usunąć ... nie ... czy czy były trzy a dwie trzeba było usunąć żeby został jeden burak z tego ... nie ... a w tej chwili jag jez nasiono jednokielkowe no to musi wyrosnąć tylko jeden burak z tego nasionka ... (Gorz); zob. **nasienie, nasiono, zboże, ziarno, ziarynko, ziorko**.

nasiono – 'to, z czego po wrzuceniu w ziemię wyrasta nowa roślina': przykładowo roślin było w jednym miejscu cztery sztuki a trzy trzy trzeba było usunąć ... nie ... czy czy były trzy a dwie trzeba było usunąć żeby został jeden burak z tego ... nie ... a w tej chwili jag jez nasiono jednokielkowe no to musi wyrosnąć tylko jeden burak z tego nasionka ... (Gorz); sie-mie? ... to ... to som nasiona lnu ... (Wil); nasiono lnu ... jest złote ... jest brązowe ... jest czarne ... jest białe... dlatego... ja mam bo ja ... ja chleb pieke ... z tych wszystkich nasion ... złotych... różnych rodzajów ... (Kłc); kiedyś była specjalna maszyna gdzie sie wkładano całe zboża ... całe ... czyli całe no snopek ... o ... i z jednej strony odchodziło zboże czyli rośl... te ... nasiona ... a z drugiej strony słoma ... (Kłc); tak [ziemie w ogródku] skopać ... na gęboko ... i potem ugrabić wszystko przygotować ... i potem rozsiewadź różne nasiona ... (Kłc); zob. **nasienie, nasionko, zboże, ziarno, ziarynko, ziorko**.

naszelnik [noszylnik] – 'część uprzęży na karku konia, spinająca i regulująca pasy na piersi': na dyszlu była tyż takie ... takie coś tylko ... odwrotnie ... takie coś było ... dyszel był tak ... i ... i tutej był ... łańcuch ... żeby on nie spadł ... i konie miały ... naszelnik czy jak

sie nazywało ... na szyi ... naszelnik chyba ... tak ... nasz... nieroz takim noszynikiem sie dostało ... (PIW).

naśrutować – ‘rozdrobnić ziarno śrutownikiem’: [dla koni] pasze naśrutowano to trza by było poliwać wodóm... ni można było dać na sucho ... nie ... boby sie zapchoł ... nie ... (Wil); zob. **ześrutować**.

natawotować – ‘nanieść warstwę smaru typu towot’: trzeba było lemierz klepać ... [...] po orce wyczyścidź i i natawotować ... (Bis).

natykać – ‘nakładać na widły, nabijać’: do żniwa to sie używajóm widel dwuzembnych ... to jez łatwiej natykać snopki czy słome ... (Bis); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać**.

nawozić – ‘użyźnić glebę nawozem’: ja robie tak że ja na jesień przekopuje cały ogród ... nawoże co roku dlatego że ja mam swój kompostnik ... i co roku nawoże ... (Kłc); trzeba najpierw jom [ziemię w ogródku] skopadź nawozić tam jakimś kompostym czy obornikiem ... ugrabić ... (Kłc); zob. **gnoić**.

nawóz (mineralny, naturalny, sztuczny) – 1. ‘naturalnie przetworzona ściółka zmieszana z odchodami zwierząt gospodarskich’: można było kiedyż robić tyż taki kompoz na sucho ... z wapnem palonym ... nie ... a to był troszeczkę inne on dłuży ... tego ... trwało ... no to był jako ... nawóz naturalny ... no ... (Char); kiedyś tam nawed robiliśmy przy pomidorach przy takich rzeczach ... to ... to można było ... gnojowice wzięć rościeńczyć ... jeden do jeden ... z wodóm ... i ... i wtedy można podlewać ... nie potrzeba stosowadź na... nawozów sztucznych ... (Char); no a te wielkie muchy? ... to co robioń? ... [...] no tyż zamienajóm a co? ... produkujóm roboki i zaś to do do roślin jes znów dobry nawóz... (Char);

... raczej sie pozostawia [starą pyre] jako nawóz na na na polu ... nie ... (Gorz); płynny nawóz naturalny to gnojówka ... (PIW); kompost? ... no to co ... resztki roślin ... składane na ... na jakimś kompostowniku i uóno już tam ... ileś tam leżało i robił sie taki kompost ... to sie rozrzucało ... później były taki jak ... nawóz taki ... naturalny ... (Wil); to jez nawóz taki roślinny którym ja podlewam wszystkie kwiaty w szkole ... (Kłc); żniwa ... [...] polegajóm ... zazwyczaj obecnie to jest kombajn ... która ... ścina zboże odrzuca słome która jez albo od razu robiona w baloty albo rozrzucana po polu i przeznaczona później jako nawóz do przyszej orki ... (Kłc) (Char) (Cze); zob. **gnój, kurzy gnój, mierzwa, obornik, obornik koński, obornik krowski, obornik kurzy, obornik świński, pomiot kurzy**; 2. ‘wytworzona chemicznie mieszanka związków mineralnych, stosowana w celu poprawienia wzrostu roślin’: [opółki] to już były z blachy na pasku ... jak zaczęły wchodzić na wież nawozy mineralne ... sztuczne nawozy ... to już trzeba było czymś to wysiać ... [...] lewo noga prawo renka ... tako zasada była ... no z trzy metry trzy kroki ... cztery ... w zależności jaki nawóz ... (Char); jeżeli ludzie uprawiajóm naturalne uprawy bo też ludzie robióm ... nie tylko tym nawozem sztucznym to właśnie przede wszystkim na to zaoranie ... (Kłc).

nicpota – ‘łobuz, zawiadaka’: uo! ... to jak były dzieci nicpoty to dostawały! ... (Char).

niepościelony – ‘o słomie w budynku inwentarskim – niewymieniona, nierozłożona’: no po prostu [koń pobrudził się swoimi odchodami ... czy tam jak ... bo nie niepościelone ... nie ... no to znaczy że ni mo słomy ... nie ... (Bis).

nieść – ‘o kurze – znosić jajka’: pół roku musi mić [kura] ... jag od małygó ... nie ... to po pół roku dopiro zaczyno nieść ... (Bis); no to [kura] siedzi na gnoździe ... nie wychodzi ... no ... a to by musioł osobno jóm ...

nasadzić ... nie ... bo jak w tym samym to ... nie bo zająś kury by ... siadajom tam i tyż niesóm to zająś ... by musiała siedzieć z pół roku ... (Bis); kura zaż nie chce jajków nieś ... nie ... jak ... jom coś tam gligło ... (Bis); zob. **nosić, znieść, znosić**.

nioska – ‘kura, która znosi jajka’: teraz jes pełno ras tych kur ... nie ... [...] no ... ale my [mamy] te proste te czerwone ... nie ... nioski ... (Świ) (Boj); zob. **kura**.

noga – ‘kończyna dolna ludzi i zwierząt’: [u konia] trzea dbadź o nogi przede wszystkim ... [...] to faktycznie to jak chciało sie wyjechać czy tego najpierw powinno sie każdom noge podnieść do góry wyskrobność ... bo tam zawsze jakież nieczystości tam były ... nie ... (Bis); [gęś ma] dziób ... ogon ... nogi ... (Bis); [gęsi] majom długie ... długie ... bardzo długie nogi i zakończone pazurami ... (Boj); na tylnie nogi [zabitej świni] zakładało barczyk to ... sie mnie... intrn... sie robiło takom ... nożym ... dziure na wylot ... (Char); ja teraz nawed robiłem to zważyłem szynke ... miała osiem kilo ... razem z nogom ... po... normalnie było po... wychłodzeniu ... a ... po obróbce termicznej po przygotowaniu jom do zjedzenia miała sześć kilo ... dwadzieścia procent straciła swojej wagi ... (Char); ja mam rasowe tu zobocz pani jakie mom rasowe ... kurczak ... no zobacz pani ... jakie mo nogi ... no ... ten też tutej zobacz jakie majom nogi zobacz pani ... (Char); zez nogów jag na przykład kaczką czy coś jak sie zabijało to przecież kiedyś to sie nidz nie marnowało bo flaczki czyścili owija... robili żołonki woⁿtróbkii owijało to w te flaczki to gotowali to to ... i to sie wszystko jadło ... (Char); zob. **giera, gireczka, girka, nóżka, pałka, poteczka, udko**.

nosić – ‘o kurze – znosić jajka’: no kura co drugie ... co drugi dzień nosi jajo ... nie ... [...] no ... z poczoⁿtku to co dzień ... nie ... a zająś jag już późni to tak co drugi przeważnie ... nie ... (Bis); przeważnie jag idom na na ba-

loty to jak tam jak zacznie dż... drzeć tyn dziób jak to sie mówi zaraz wiadomo że gdzieś tam jajko niosom ... (Char); przecież było wiele razy że kury wychodziły a mówi: ta już nie niesie pójdzie na rosół ... (Char); no jo właśnie kupiłam kury dwa lata temu i jeszcze tag mi ładnie jajka niesły a ... a teraz już wszystkie zdychajom ... to już stare kury po prostu ... (Char); [najczęściej hodowana jest] kura ... bo jajka nosi najwięcej ... (Świ); zob. **nieść, znieść, znosić**.

nożyce – **1.** ‘narzędzie o skrzyżowanych ostrzach, służące do obcinania runa owiec’: no to roz kiedyś były takie nożyce [do strzyżenia owiec] ... tak sie duśilo tymi renkoma ... a teraz to jes wszystko na promd tw tej chwili ... (Świ) (Boj); **2.** ‘narzędzie ogrodnicze o ruchomych, zwierających się ostrzach, służące do obcinania gałązek drzew i krzewów’: wie pani co ... kwiatki nie ale takie krzewy mam ... krzewy bo kwiatów nie ... [...] przycinam tak tak ... [...] nożycami tak tak ... sekatorem no ... (Gorz).

nóżka – ‘tu: noga drobiu lub jej część’: skrzydełko jez nóżka kuper ... [...] pałka udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś kaczką do drapycie brali tyż ... wszystko ... [...] szyjka ale przód jesz czy pierś ... (Char); zob. **giera, gireczka, girka, noga, pałka, poteczka, udko**.

nutria – ‘gryzoń z rodziny kolczakowatych, hodowany ze względu na futro i mięso’: to som takie zwierzeⁿta zwane ... nutrie ... (Boj); te brzydkie takie szczurowate ... jak to sie nazywały? ... [...] nutrie ... [...] taka kita długa i takie duże jak szczury ... [...] była moda na nud... [...] na te nutrie ... [...] naturalne futra i to minęła ... [...] na futra trzymali ... (Char); nutrie na przykład też to niektórzy mieli ... to już to bardziej zwierze futerkowe też które tam dawali posiłki wszystko i potem szły na ubój ... nutrie też chowali ... (PIW); nutrie na przykład hodowano bardzo często też mieliśmy pamieⁿtam że u mojego ojca mieliśmy

zwierze^{nta} hodowlane ... zwane nutriami ...
to jest taka ... takie ... z takimi długimi zem-
bami ... trochę podobne do bobra ... w tym
że bóbr ma taki płaski duży ogon a one
miały taki mocno okrągły ... nutria bardzo
lubi wodę ... i jest takim dziwnym zwierza-
kiem ponieważ wszystkie zwierze^{nta} ma-
ją^m na brzuchu sutki ... natomiast nutria sia-
dała tag i miała tu sutki ... i tutaj siadały

młode i tu piły ... z boku ... [...] jeden jedy-
nie takie zwierze dziwne co znam że właś-
nie ma z boku sutki a nie pod brzuchem ...
(Kłc).

nygus – 'leń': [truteń] to jez nygus ... [...] nie chce się mu robidź ón mo tylko jedno zadanie biologiczne ... zapłodnidź matkę ... (Bis).

O

obcierać sie – ‘o kocie – łaścić się, przymi-
lać się’: *no to [kot] ogonem bardzo i sie
łasi ... koło nogów obciera sie i ogonem
bardzo tak wiecie ale najbardziej sie łasi
pomiedzy nogami że nie można przejść ...*
(PIW); zob. **łasić sie, ocierać sie**.

obcinacz – ‘ręczne narzędzie do obci-
niania liści buraków, złożone z płaskiego
ostrza osadzonego w metalowym kole,
zaopatrzone w drewniany trzonek’: *tak
zwanym obcinacze sie nazywały ... one
były taki kij długi trzoneg i tutaj miały taki
nóż ... ostry ... i tym sie obcinało ... to był
taki nóż tu zakończony ... takie ostrze
noża i tym sie buraki obcinało i sie liście
wyrzucało ... na boki na rzedny ... ręczne
było kiedyż obcinanie buraków ...* (Kłc)
(Cze); zob. **haczka, ścinacz, ścinak,
tasak**.

obejma – **1.** ‘metalowa obrączka łączą-
ca metalową część kosy z kosiskiem’: *jez
obejma klin stożkowy i sie nabijało i to
ko... kosa trzymała zaś ... to było dosyć
szybko bo to pukleż młotkim i sie odpadło
przecież ...* (Bis); *była taka obejmja ... zakła-
dało sie [kosę] na te stylisko ... i i tu tu ta
końcówka ... i był drewniany klin i sie zabi-
jało ...* [...] *a potem już na końcu kosy były
że ... że ta obejmja była i były dwie śruby
takie na imbuz i sie skrecały ...* (Cze);
zob. **gryfka, okucie, opaska, pierścień,
ryfka**; **2.** ‘metalowa obręcz zabezpieczają-
ca załadowany wóz przed nadmiernym
rozszerzeniem się boków’: *taka obejmja co
był z tamtyj strony pasęg albo łańcuch ...
i sie ... żeby sie ten wóz tag nie rozszerzała
ta kasta ... to tutaj sie spinało na środku
jak był bardzo mocno tym ... towarem tam
obciorżony ... nie ... żeby to sie nie wygie-
ło ...* (Kłc).

oberżność – ‘obciąć’: *dobry rzeźnig jak
kiedyś robił no to ... dzieliło sie mięso ...
[...] zez ... kotleta można było troszeczkę
oberżność ... z każdej szynki ... płat ... [...]
oberżność i to ... zostało mniej wieńcej
dwadzieścia kilo zostało dwadzieścia
pieńć ... i to sie ... wtedy ... mieliło i z tego
robiło sie ... z tych ... resztek sie robiło kiel-
base ...* (Char).

obhakać – ‘usunąć chwasty spomiędzy ro-
ślin uprawnych’: *pylimy ... dzisiaj byłam
rano tyż [w ogródku] ... troche obhakaam
kapuste i wszystko teraz zielsko rośnie ...
nie ... po tym ... deszczach ... no ... wszystko
wybiło tak że ...* (Char); *buraki cukrowe ...
no to wiadomo że trzeba posiać punkto-
wo ... kiedyś to robiono różnie ... później
przynajmniej dwa trzy razy obhakano tak
zwane ... jak to sie ... to sie inaczej nazywa-
ło nie hakanie tylko ... okrońzka ... o ...* (Kłc);
zob. **hakać, opylać, pelić**.

obhakiwanie – ‘usuwanie chwastów spo-
między roślin uprawnych’: *okrońzka ... o ...
to jest prawidłowa nazwa ... czyli obhaki-
wanie wkoło każdego buraka z zielska ...*
(Kłc); zob. **pelenie**.

obiad – ‘ciepły posiłek spożywany w poło-
wie dnia, często dwudaniowy’: *było pirsze
śniadanie było drugie śniadanie ... był obiad
był podwieczorek ...* (Char); *no to trzea
było mu tyn obiad zanież na pole ... nie ...
[...] czy tam zupa czy rosół czy tam mięso
czy kapusta czy ziemniaki ... nie ... to tam
sie uszykowało te porcyjki ...* [...] *w koszycz-
ku ręcznikiem owinięte ze trzy razy żeby
nie ostygło ... bo tako zupa musiała być czy
pyrki ciepło zawieziona na pole bo co to
zimne pyrki zawiez na pole ... zaż ręczni-
kiem poowijane ... ale tam ten napój mógł*

bydź raczej chłodny ... bo to latem przeważnie ... ale ... ale różnie to tam kombinowały kobiety ... (Char); obiady powiem szczerze czy to była ... młócenie ... czy ... czy koszy nie ... jak była przerwa obiadowa to ... u nas to zjeżdżali do domu na obiad ... bo ... nie była mama w stanie tam do dziesiąciu czy ... czternastu ... ludzi ... żeby ten obiad wynieź na pole ... ale śniadania ... to były na polu ... nie ... (PIW).

obiadować – ‘jeść obiad’: *obiadowali no to tam jedynie tym ... jak to tam ktoś młócił czy ko... to^m maszyno^m jako^mz robił no to trzea było mu tyn obiad zanieź na pole ... nie ... (Char).*

objeżdżać – ‘pelić dookoła roślin rosnących w radlinach’: *zawsze mieli jag ja pamiętam no to były że objeżdżało sie [buraki] wielorakiem czy tam opielaczem ... (Cze); no burak co tam ... siał sie ... na wiosne siali buraki siewnikiem ... następnie wzeszły ... potem je objeżdżano ... pyłono tak zwane ... pomieⁿdzy tymi radlinkami ... (Kłc); zob. **odpylić, pylić**.*

obkaszac – ‘tu: kosić roślinność na zbożu rowu’: *zawsze pamiętam że jag mój ojciec ... ojciec jak byłem mały to to reⁿcznymi właśnie tymi kosami obkaszali troszeczkę rowy przy polach ... (Cze); zob. **obkosić**.*

obkosić – ‘wykosić pas zboża rosnącego na brzegu pola w celu umożliwienia wjazdu maszyną koszącą’: *kosom obkosili zaś dopiero żniwiarko^m jechali ... bo żeby wjechać żniwiarko^m to gdzieś te kółki (?) musiały iść ... trzeba było to pole obkosić dookoła ... (Char); zob. **obkaszac**.*

obłamać – ‘usunąć wyrasatające pędy z bulwy ziemniaka’: *biore te ziemniaki z to^m skrzynko^m żeby nie obłamać tych kłów jak to sie nazywa ... no i ido^m do sadzarki któro^m zrobiłem sobie sam i zimniaki sadzimy ryⁿcznie żeby nie obłamać kłów ... (Gorz).*

obłowienie – ‘pozbawienie rośliny, tu: buraka, jej części nadziemnej’: b.c. (Bis).

obora – ‘pomieszczenie, w którym przebywają wyłącznie krowy’: *to jes zbiornik na gnojówkę przy chlewie czy oborze ... (Bis); no jez i obora jez i swiniarnia i ... jak to mówie som kurniki ... (Char); chlyw to też jes budynek ... gdzie som świnię ... chlywnia ... bo jez obora ... tam gdzie som krowy ... (Char); bydło to było ... to były krowy ... bukaty takie ... jałowice ... [...] ojciec to też takie miał zwierzeⁿa ... i to była specjalne pomieszczenie obora wyznaczone ... który tam sie te zwierzeⁿa znajdowały ... (PIW); no krowy [mieszkają] w oborze ... (Char); bydło to przebywało w oborze ... (PIW); no przecież cała obora była świⁿi i krów ... (Wil) (Boj) (Cze).*

obornik [obornik] – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami zwierząt gospodarskich’: *to jez jedna nazwa ogólnie tako pospolito nazwa no gnój obornik ... no bo to tag ładnie brzmi ... (Bis); obornik zwykle jes wywożony zaraz po żniwach na ścierniska i on jes przyszałowany i ... i tam sie rozkłada i i bogaci w ziemie ... tak ... ziemie w jakieś tam mikroelementy które som potrzebne azod i fosfor i potas to wszystko jes w obornikach ... (Boj); no wrzucić kompost czy tam stare rośliny czy dadź obornik czy czy cokolwieg na jesień przekopac ... no i na wiosne później przegrabić ładnie uprawiź no i siać ... (Gorz); ob^oornik ... no ... obornik ... no ... musi być ... ro... rotrzoⁿśnieny ... i przyorany ... [...] ładnie po nowemu obornik ... (PIW); wyściółka ... znaczy sie na tym co stały to była słoma ... [...] słoma z której był zaś tak zwany obornik ... nie ... [...] wyrzucać [trzeba] co jakiś czas ... jag one tam narobiły to sie wyzuchało (!) i tam była przyzma poza oboro^m ... (PIW); gnój obornik ... może być ... [...] krowski świński koński ... [...] obornik sie ogólnie mówi ... szlachetnie ... (Wil); taka zasada kiedyś była ... ja to nawet w ksionżkach czytałem ... kiedyś każ-*

da gospodyni miała swojom kapuste swoje warzywa ... i zalicali tak ... ale jeśli w tym roku kapuste sadzisz ... to ... to maj... obornik sie dawało ... nie ... na drugi rok ... znowu ... tu sadź kapuste ... a tu już obornig jes ... dwa lata przegnił ... nie ... to tu siał ogórki pomidory no tak żeby był ... był zmiennik ... żeby nie ... bo ... bo tam marchew takie coż na oborniku nie pasowało bo tam te robaki coś tam ... dużo było ... podgryzały ... nie ... na marchew na to ... to obornika nie zalicali dawać ... no dzisiaj obornika przeważnie nie daje a u nas tam ... to jeszcze do ty pory dawali ... nie ... (Wil); trzeba najpierw jom [ziemię w ogródku] skopadź nawozić tam jakimś kompostym czy obornikiem ... ugrabić ... (Kłc) (Char); zob. **gnój, kurzy gnój, mierzwa, nawóz, obornik koński, obornik krowski, obornik kurzy, obornik świński, pomiot kurzy.**

obornik koński – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami koni’: *gnój obornik ... może być ... [...]* *krowski świński koński ... [...]* *obornik sie*

ogólnie mówi ... szlachetnie ... (Wil); zob. **gnój, mierzwa, nawóz, obornik.**

obornik krowski – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami krów’: *gnój obornik ... może być ... [...]* *krowski świński koński ... [...]* *obornik sie ogólnie mówi ... szlachetnie ... (Wil);* zob. **gnój, mierzwa, nawóz, obornik.**

obornik kurzy – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami kur’: *pomiot to jes s... obornik ... kurzy ... (Char);* zob. **gnój, kurzy gnój, mierzwa, nawóz, obornik, pomiot kurzy.**

obornik świński – ‘nawóz naturalny, otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami świń’: *gnój obornik ... może być ... [...]* *krowski świński koński ... [...]* *obornik sie ogólnie mówi ... szlachetnie ... (Wil);* zob. **gnój, mierzwa, nawóz, obornik.**

obrabiać (ziemie) – 1. ‘stosować zabiegi agrotechniczne w celu uzyskania jak naj-

Pryzma obornika na polu uprawnym (fot. K. Wilkosz)

lepszych plonów': na drugi dzień ojciec wyruszył ... i w kierunku Dembłowo to jes gmina Miesleszyn tutaj bo tam mieszkała moja matka siostra ... sama była na gospodarstwie bo jej narzeczeni oni w narzeczeństwie kupili to gospodarstwo a on był wywieziony do Francji i ona była sama i ojciec powiedział że ... *ben*de ci pracował obrabiał ziemię oprzątał inwentarz a daj mi pokój i może wspólnie kuchnie i co byndziemy jedli i ona na to sie zgodziła chętnie no bo dostała człowieka do pracy ... nie ... a była sama był jedyn koń tam i niedużo ilość bydła i świń i to już wiedziała że tam idzie to w dobrym kierunku ... nie ... i tam żeśmy zostali w tym Dymbłowie całym okupacje ... (Boj); 2. 'przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka': obsadzone *so*m widły ... a jeszcze jeszcze barzły żeby one sie nie ... nie ... ten ... sie wyważy na palcach ładnie ... tak ... i ... i ... ładnie sie obrabio żeby ... nie ruszały sie ... i ... i jes tam otwór i wbija sie gwóźdź ... nie ... gwóźdź ... nie ... (PIW).

obradlać – 'obsypywać ziemią niższe części todyg albo górne części korzeni roślin okopowych za pomocą radła': [ziemiaki] no trzeba obradlać trzeba o... o... pohakać ... [...] no radłym i haczkom ... (Bis); przejechał pługiem jednoskibowym ... ktoś za nim szedł wduszoł ziemniaki ... nie ... i zaż jak przez to nastymnym skibe sie jechało ... przykrywało sie tym pierwszom i sadziło sie ten drugi i dopiro jak wzeszły to dopiro sie obradlało ... nie ... (Char); zob. **obradlić, obradlywać, obsypywać, radlić**.

obradlić – 'obsypać ziemią niższe części todyg albo górne części korzeni roślin okopowych za pomocą radła': b.c. (Boj); zob. **obradlać, obradlywać, obsypywać, radlić**.

obradlowanie – 'obsypywanie ziemią niższych części todyg albo górnych części korzeni roślin okopowych za pomocą radła':

no to najpierw sadzenie później obrobiecie obradlowanie żeby były te stożki tak zwane ... później jag jest chwasty to sie je opyla haczkami z chwastów ... (Kłc).

obradlywać – 'obsypywać ziemią niższe części todyg albo górne części korzeni roślin okopowych za pomocą radła': jak [ziemiaki] wzejdom pojawia sie stonka to *so*m tak zwane opryski na... na *to*m stonke ... i cały czas sie je obradluje żeby urosły ... (Kłc); zob. **obradlać, obradlić, obsypywać, radlić**.

obrencz [obryncz] – 'zewnątrzna, żelazna osłona': [w kole była] buksa i szprychów i i obrencz ... (Bis); [kował] te lemierce mógł [robić] do klepanio ... wozy obkuwoł ... te obryncze robił do woza ... nie ... (Bis); o tutej jeszcze stary wóz ... to jeszcze koła *so*m ... widzi pani ... na ... na żelaznych obrenczach ... (Char); sztaba to dawno sie mówiło ... obryncz ... obryncz mi spadła z woza ... (Wil); buks ... szprychy ... nie ... no ... i potem *to*m obrencz zewnętrznom ... (Cze); na koło była obrencz metalowa szerokości tego koła ... nie ... no ... (Kłc); zob. **okuwka, sztaba, szyna**.

obrobić – 1. 'przygotować kurę do spożycia': dzisiaj nig nie chce nawet *so*m tacy wygodni że nie oskubie tej kury a taki rolnik to ón tam tyż bo to tam nig nie chce ... to tam kiedyż na pasze do psów albo jez utylizacja ... taniej jes zapłacić za uty... za utylizację niż je tam skubadź obrobidź i zrobidź nawet karme do psa ... (Char); 2. 'przygotować kopyta konia do podkucia': to już robuota była kowola ... [...] to już trza było trzymać ... noge do góry podniś ... nie ... ja... zależy ... ta-jak jak ... koń nerwowy ... niektóry ... i on tam musioł wy... wycióć tam nożem wyskrobać to co niepotrzebne ... ta-jak paznokcie ... nie ... musiał obrobić ... [...] obruobił i dopiro ... gwóździe takie były specjalne i ... wbijali tak żeby nie wyszło w żywiec ... tylko ... (Wil).

obrobienie – ‘stosowanie zabiegów agrotechnicznych w celu uzyskania jak najlepszych plonów’: *no to najpierw sadzenie [ziemniaków] później obrobienie obradlowanie żeby były to stożki tak zwane ... później jag jest chwasty to sie je opyla haczkami z chwastów ...* (Kłc).

obrok – ‘sucha karma dla konia, składająca się z pociętej słomy z domieszką ziarna’: *obrog no to kiedyś ... no to ... konie dostawały ... to była sieczka ... uobyspana zez sz... zez szrutem ...* (Bis); *obrok ... no to to sie dawalo kóniowi ... no mówie ... to sieczka była ... i ze śrutem sie mieszało na mokro i to był obrok ...* (Bis); *obrok ... [...] jest to sieczka z śrutem ...* (Boj); *obrok ... konie przeważnie na sucho jadły ... [...] no ... ale ... też sie ... nieraz polewało wodom ...* (Char); *no to był taki suchy obrog ale no ... te wory kładli i i ... jechali z tym ... z tymi kóniami ale gdzie tam był postój to ... przyczepiono tyn worek do do do ... do py... do pyska i jadł ... tam ... suchy obrok taki ...* (Char); *rolnię jag miał konie to ... wstawał co najmniej godzina ... czwarta ... w pół do piórtexj ... ale ón sie jeszczy kład spać potym ... musioł koniom dać tak zwany obrok ... nie ... to jedzenie ... no i puotym jak wstał tam o ... szóstej ... czy wcześniej ... no to ... wsypał drugi ... bo musiały dwa razy zjeść ... nie ...* (PIW); *gdyś jechał gdzieś daleko (!) to brał obrok sobie przypuścmy jak do Gniezna ... był na cały dzień ... [...] to miał specjalnie taki tyn ... do do taki pojemniki i i i ... tam te se konie sobie jadły ... wiszał (!) na dyszlu i ... tyn kuoń sobie pojodł ...* (Wil); zob. **futer, pasza**.

obróbka – ‘zabiegi agrotechniczne wykonywane w celu uzyskania jak najlepszych plonów’: *no burak co tam ... siał sie ... na wiosne siali buraki siewnikiem ... nastempnie wzeszły ... potem je objeżdżano ... pyłono tak zwane ... pomieędzy tymi radlinkami ... potem obróbka była haczkami trzeba było hakać wkoło ...* (Kłc).

obrzondek [obrzendek] – ‘wykonywanie prac codziennych w gospodarstwie, szczególnie związanych z hodowlą zwierząt; oporządzanie’: *grzebło było i taka szczota zakładana na renke tutaj ... i tu było grzebło i te konie codziennie trzeba było czyścić ... tak ... i to najczęściej przy obrzendku rano ...* (PIW); zob. **oporządzenie, oprzet**.

obsadzać – ‘tu: przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka’: *no to właśnie grabki haczke obcinacz ... g... te ... gable do buraków gable do ziemniaków to każdy jedne trzeba było obsadzać ... bo to było drewniane a tu trzeba było trzonek drewniany ...* (Kłc); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać**.

obsadzanie – ‘tu: przymocowywanie części roboczej narzędzia do trzonka’: b.c. (Gorz); zob. **osadzanie**.

obsadzić – ‘tu: przymocować część roboczą narzędzia do trzonka’: *widly można obsadzidz i szpadel można obsadzidz i szype ...* (Bis); *no generalnie to obsadzić trzea było tako ... widly trzeba było obsadzić ...* (Char); *no szpadel jak sie złamał no to trzeba było to obsadzić ... nie ... widly grabie haczka ... o ...* (Gorz); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić, zabijać**.

obsadzony – ‘tu: o części roboczej narzędzia – przymocowana do trzonka’: *obsadzone som widly ... a jeszczy jeszczy barzyj żeby one sie nie ... nie ... ten ... sie wyważy na palcach ładnie ... tak ...* (PIW).

obsiany – ‘o polu – posypane ziarnem, zasiane’: *brat poszedł do Rusków bo tutaj stacjonował jakiś pułk w Działyniu ... bo to było duże majońtek to to było pomieszczenia i konie tam trzymali i były pola obsiane*

na przykład kończy^m to te konie w w le-
cie miały na czym żyć ... (Boj).

obskubywać – ‘tu: pozbawiać gęś piór’:
puch gęsi sie obskubowało ... jag już była
gęś dorosła i ten puch sie zbyt były ... do
poduszeg najwartościowsze pierze z gęsi
to właśnie jest puch gęsi który jezd naj-
droższy najlepszy ... (PIW); zob. **oskubać**,
podskubywać, **skubać**, **wyskubać**.

obsypywać – ‘przysypywać ziemią niższe
części łodyg albo górne części korzeni ro-
ślin okopowych za pomocą radła’: kie-
dys ... no to wszystko robiło sie rycnie ...
[...] przedtym no to normalnie ... no to ob-
sypywało sie ... redliło sie ... (Char) (Boj);
zob. **obradlać**, **obradlić**, **obradlywać**,
radlić.

obuch [obuk] – ‘tępa strona metalowej
części siekiery’: żeby zabić tak^m świnie
normalnie w gospodarstwie ... kiedyż jak to
zabijali ... trza było jom ... przed... uspić
jom ... uspić czyli ogłuszyć ... [...] obuchym ...
w czaszke ona sie ogłuszyła i wtedy trza
było to gardło podciąć żeby tom krew ...
spuścić ... (Char) (Boj) (Wil).

obwendzać – ‘odymiać wędliny w celu ich
konserwacji oraz nadania im smaku i zapa-
chu’: na kielbasy bierzemy mie^oso z łopat-
ki ... z boczku troche ... odkrawamy też od
kości ... skraweczki ... ze szynek ... które po-
tem mielimy w maszynce ... poprawiamy ...
no i następnie tom mase pakujemy w wy-
czyszczone jelita ... no i parzymy obweⁿ-
dzamy ... inaczej robimy bia^om kielbase po-
nieważ jej ... nie parzymy ... przepraszam ...
nie weⁿdzimy ... (Boj); zob. **uwendzić**,
wendzić.

ocielenie – ‘wydanie na świat potomstwa
przez krowę’: b.c. (Wil); zob. **cielenie sie**,
wycielenie.

ocielić sie – ‘o krowie – wydać na świat
potomstwo’: [krowa] sie sama tyż ocieli ...

nie ... ale ale jakby coś tam było nie tak ...
no to ... to widać parcie no przecież ...
nie ... to wszystko ... [...] to weterynarz
przyjedzie i sprawdzi ... nie ... (Bis); pier-
wiastka ... [...] młoda krowa która siem
ocieliła pierwszy raz ... (Boj); jak sie ocie-
li ... jak tako ... i tako jałowica to sie nazy-
wo pierwiastka ... [...] jak sie już ocieli to
już jes krow^om dopiro ... a dopóki sie nie
ocieli ... to nie jes krow^om ... (Char) (Wil);
zob. **cielić sie**.

ocierać sie [ocirać sie] – **1.** ‘drapać się’:
no ... [świnia] ociera sie ... no ... gieneralnie
rzecz bior^ondz no ... jag jom co swyⁿdzi to
sie ociera ... no ... (Char); starsze świnie to
miały tom skóre ... tak^om ... te maciory prze-
ważnie ... tak^om łusz... łusz... łuszczatom
tak^om ... i one sie ocirały to ... tam ... sie ku-
rzyło ... w tych chlywach ... (Char); **2.** ‘o ko-
cie – łąsić się, przymilać się’: [kot] to sie
ociera miao... no ... przeważnie sie ociera ...
[...] i ma taki ... mijau! ... [...] no ... i chodzi
i po nogach sie łąsi ja tego nie lubie ...
(Char); zob. **łąsić sie**, **obcierać sie**.

oczko – ‘w ziemniaku – zagłębienie, z któ-
rego wyrastają kielki’: [ziemniak] ma oczki
oczka ... (Bis); sadzeniak ... [...] dzieliło sie
na cztery ... na oczka ... zawsze na trzy ocz-
ka żeby było do wsadzenia ... nie ... [...] no
dzisiaj można tak ... chemiczne testować
że nie ma tyh oczeg ale ziemniaki sie ...
rozmnażajo^m przez oczkowanie ... z ocz-
ków wy... wyrasta peⁿd i z tego jez nastę-
pna roślina ... (Char); kiedyż jak była bieda
to ten ziemniag ogłoⁿdali po pieⁿć szez
razy i odkrajali tom dupke bo na dupce było
najwieⁿcej tyh oczek ... które spowodowały
zaś powstała nowa roślina ... (Char); nie
wszystkie odmiany sie nadawały do kroje-
nia ... [...] no były odmiany jag lenino
przedtem ... tak^om star^om odmiane to moż-
na było kroić ... ale trzea to umiej^etnie
żeby było oczko ... (Cze); przecinało sie na
pół albo na cztery tak żeby było oczko ...
(Kłc); [z oczka wyrasta] peⁿd z którego
później so^m małe młode ziemniaczki albo

takie ... no ... to jest korzenie som ... to jest taki jakby korzeń idzie po prostu nastempna mała bulwa sie robi ... nieraz ... z ko... z ziemniaków ... som na przykład przecho wywane w takim pomieszczeniu gdzie nie ma stoń... światła to jest biała i białutki mamy ziemniaczek ... a normalnie z tych oczek sie wytwarza ... no pend czyli ... czyli no ... czyli nadziemna roślina ... (Klc); zob. **dupka**.

oczkiwanie – ‘wypuszczanie przez ziemniaki pędów z zagłębień w bulwach; kielkowanie’: no dzisiaj można tak ... chemiczne testować że nie ma tych oczek ale ziemniaki sie ... rozmnażajom przez oczkiwanie ... z oczków wy... wyrasta pend z tego jez nastempna roślina ... (Char).

odchowalia – ‘część świnia, w której przebywają warchlaki’: tag ogólnie prawidłowo to świnia ... a potem można to jeszcze rozbić na jakomś tuczarnie ... odchowalnie ... porodówke ... (Cze); zob. **warchlakarnia**.

odkładnia [odkłodnia, odkładnia] – ‘część pługa służąca do odwracania i odkładania skib pociętych przez lemiesz’: odkładnia ... odkłodała tyn wycięnty pas zimi na na ... no takigo ćwierć koła ... i to odsuwało ... (Bis); odkłodnia ... [...] no jes ... wyprofilowane tako blacha i ... i ... i ... to jez odkładnia ... (Bis); kiedyś to o to dbali właśnie ... jak po każdym ... każdy wykonanej pracy tyn pług był wyczyszczony ... [...] i tam szmatko^m sobie tam podtarł sobie tam to^m skibe odkładnie ... bo to była odkładnia ... lemierz i odkładnie ... (Char); lemiesz to jest ta część pługa co tnie ... odcina ... a to^m co odkłada to jest odkładnia ... (Char); oj ... pani ... pług ... składał sie z ramy ... z lemierza ... odkłodni... odkładnia ... [...] była odkładnia ... która to^m zimie ... odkłodała ... (PIW); z jakich części sie składa [pług]? ... grzo^dziel słupica ... odkładnia lemiesz ... skiba to całość ... całość ... przy ramie ... która jes ...

a a ... skiba sie składa z ... odkładni lemiesz ... płóz ... który trzyma ... żeby nie pług nie schodził na bok to płóz musi być ... (Wil); zob. **odkładnica**.

odkładnica – ‘część pługa służąca do odwracania i odkładania skib pociętych przez lemiesz’: pług składa sie z ramy z korpusów lemiesz odkładnicy ... (Boj); zob. **odkładnia**.

odluźnić – ‘wyprząc konia, zdjąć koniowi uprząż’: najcześćiej mój tato jak tam gdzieś do Gniezna jechał czy coś ... bo dawniej sie ... takimi rzeczami jechał ... to on ... to on siano zabierał ... i jak gdzieś tam koń troszeczkę przystał czy coś tam gdzieś przebywał jakiś czas ... no to konia odluźnił odprzo^gnoł od tego wozu obrócił go w bog i sobie na tym wozie miał worek wywinienty i sobie se te siano tam pojadał (!) ... (PIW); zob. **odprzo^gnoć**.

odłóg – ‘nieurodzajny pas ziemi na polu; pole nieuprawiane i nieobsiewane przez rok lub kilka lat; nieużytek’: no to ugór ... albo odłóg ... (Bis); zob. **przypalisko, ugór**.

odparować – ‘o mięsie – ostygnąć’: jag u nas rzeźni^g robił to on zawsze przyjeżdżał załóźmy tam o ... po południu ... zabijał ... rozebrał tam świnie i ona do drugiego dnia tam ... koło dziewiontej na drugi dzień przyjeżdżał ... i przerabiał dalej ... żeby to mięso właśnie odparowało ostygło ... (Cze).

odprzo^gnoć – ‘wyprząc konia, zdjąć koniowi uprząż’: najcześćiej mój tato jak tam gdzieś do Gniezna jechał czy coś ... bo dawniej sie ... takimi rzeczami jechał ... to on ... to on siano zabierał ... i jak gdzieś tam koń troszeczkę przystał czy coś tam gdzieś przebywał jakiś czas ... no to konia odluźnił odprzo^gnoł od tego wozu obrócił go w bog i sobie na tym wozie miał worek wywinienty i sobie se te siano tam pojadał (!) ... (PIW); zob. **odluźnić**.

odpylić – ‘tu: rozproszyc proszkowe środki chwastobójcze’: *sadziło sie [ziemiaki] ... później robiło sie z tego ... redline ... tak ... redline co jakiś czas trzeba było albo odpylić z zielska i znowu zrobidz redline ... tak robiła moja świętej pamięci ...* (Kłc); zob. **objeżdżać, pylić**.

odsadzać – ‘o prosiętach – oddzielać od maciory’: *to sie odsadza je ... ma... ma... maciore sie bierze przedz a prosięta zostają ...* (Bis); *dzisiej sóm cykle takie ... ty... tygodniowe wyproszeniowe i ... trzytygodniowe u mnie sóm trzytygodniowe to wtedy ... zabiera sie te mniejsze prosięta ... do tych ... najpierw sie tak ... te starsze prosięta większe sie już ... zabiera do ... warchlakarni ... odsadza sie ... od ... następnym co tam ... widzi sie to sie przesadza ... te większe do tych ... co sie odsadziło od tych pierszych ... i tak po kolei sie robi ... i zaś zabiera ... co tam ma mniejsze a jak ... jes za dużo ni ma co no to jez już ... w ryńkach Boga ... óne po prostu ginóm ... nie ...* (Char) (Wil).

odsadzony – **1.** ‘o prosięciu – oddzielony od matki’: *warchlaki to już sóm takie odsadzone wińksze ... nie ...* (Bis); **2.** ‘o maciorze – oddzielona od prosiąt’: *czterdzieści osim godzin ... [locha] powinna tam zmienić patyk ... otoczenie ... bydź naświetlana i ... na piońty dzień wchodzi w ruje ... słyhać ... nie ... w sobote były ... u nas czwartek sóm odsadzane ... we wtorek sóm kryte ... [...] sóm ... prosięta zabierane ... maci... maciory sóm zabierane od prosiót ...* (Char).

odsadzynie – ‘o prosiętach – oddzielenie młodych od matki’: *prosiaki jeszcy sóm ... nie ... a już zaś troche ... jag już po ... troche po ... troche po odsadzyniu no to już sóm warchlaki ...* (Bis).

odskaczać – ‘odskakiwać’: *pastuch to sie nazywało ... elektryczny pastuch ... to taki był bardzo ... już nie wiem ile tego ... kawał*

tego prądu ... ale to takie było że tag leko porażało [krowa] odskaczała i już tam wiesz ... (PIW).

odstawa – ‘oddanie mleka do zlewni lub mleczarni’: *zapalenie wymia... [...] no mleko to sie nie nadaje ... do spożycia ... [...] no nie nadaje sie do ... picia ani do ... odstawy ...* (Char).

odśmigać – ‘o maszynie ze śmigłami – zsunąć część skoszonego zboża’: *to tu chodzi o ... o ż... o o żniwiarkę która odśmiga ... śmiga ... z... zsuwa tóńm czeńść skoszonego zboża na na ... na te ...* (PIW); zob. **śmigać**.

odwiać – ‘zdmuchnąć plewy wiatrem wytworzonym przez wialnię lub młynek’: *odwiać ... i sie to nazywa wialnia ...* (Bis); *zawsze mówiom na mone nie było wolno młócidz maszynom ... trzea było było wybrane zboże ... tam sto kilo było trzeba było wymłócidz odwiadz i osobno bo to miało bydź na mone ... nie wolno było przez maszynę przep[ucić] ...* (Char).

oficerki – ‘obuwie z wysoką cholewą’: *przedtem sie chodziło w butach oficerkach ... bo teraz gumofildz a przedtem było filcok taki ...* (Cze).

ogier [uogier] – ‘samiec konia’: *koń to jes ... kiedyś było ... kiedyś było ... tak... mowa ... Kałużyński z Raczykim mieli problem ... cz... czy księżniczka ... spadła z konia ... nie proszem pana mówić ona spadła ... z uogiera czy z ... z ... kobyły no ... koń to jes koń ... jez ogier i ... i kobyła ...* (Char); *ogier niekastrowany ... który jeszcy zapładniał kobyły ... nie ...* (Wil) (Bis) (Boj) (PIW); zob. **samiec, wałach**.

ogłuszać – ‘tu: pozbawiać zwierzę przytomności na skutek użycia gazu’: *[zabija się świnie] tag jak dzisiej to sie robi ta-ak sie robi w rzeźni nigdy inaczej ... tylko że ... dzisiej w rzeźni sie ogłusza za pómocóm gazu ... bo tutej ogłaszajom za pómocóm*

gazu i i ... i trokuje sie tak sam^oo jak kie-
dyś ... nie ... upuszcza sie ... (Char) (Boj)
(Cze); zob. **ogłuszyć**.

ogłuszony – ‘o zwierzęciu – pozbawiony przytomności na skutek uderzenia w głowę: to nie był pistolet ... to była tako rurka ... w środku wkładało sie nabój i to n... na zasadzie jak puknięt to^m... w czaszke to tyn ... pis... wystrzelił ... tyn nabój wystrzelił i ... świnią ... kaput ... ale musioł podciońć gardło bo óna była tyż ogłuszona ... (Char).

ogłuszyć – ‘pozbawić zwierzę przytomności na skutek uderzenia w głowę tępym narzędziem, użycia gazu lub prądu: trzeba ogłuszyć najpierw [owcę] ... [...] no ... oczywiście ... trzeba użnońć ... tutej [pod szyją] ... (Bis); owce należy ogłuszyć ... a nastempnie poderżnońć ... (Boj); żeby za-
bić tak^om świni normalnie w gospodarstwie ... kiedyż jak to zabijali ... trza było jom ... przed... uspiđż jom ... uspić czyli ogłuszyć ... siekier^om trza było uderzyć w to^m czaszke ... ona wtedy sie ogłuszyła ... [...] obuchym ... w czaszke óna sie ogłuszyła i wtedy trza było to gardło podciońć żeby to^m krew ... spuścić ... (Char); my zawieźliśmy krowe do ubojni na przykład tutaj do Kłecka ... no dużo rzeczy widziałam ... i później tak^om krowe tam panowie zabrali ... uwioⁿzali jom za noźdża (!) do takiego kółka do posadzki ... taki łańcuszeg miaa i za noźdze (!) tutaj miała uwioⁿzane takie założyli i ogłusili (!) najpierw gumowym młotkiem ... tak ... żeby tam ... ona sie troche tam zachwiaa ... gdzieś w okolicach czoła tu w głowe gdzież uderzali ... (PIW); tero tero to najwieⁿcy [prowadzi się ubój] to proⁿdym ... [...] proⁿdym to tyż tak samo ogłuszy i musi poderżnońć żeby kryw (!) odeszła ... (Świ) (Wil); zob. **ogłuszać**.

ogon [ogón, ^oog^oón] – ‘wydłużenie kręgosłupa, tworzące charakterystyczną, tylną część ciała wielu zwierząt; ogon służy do utrzymywania równowagi czy okazywania emocji, stanowi też walor podczas okresu

godowego itp.; u niektórych gatunków ogon ma właściwości chwytne: kogud no to mów jak ... no jes wienkszy na pewno ... ogón mo ... dłuższy ... (Bis); kogut ... [...] ma duży czerwony grzebień ... i duży ogon ... i jest dużo wienkszy od kury ... (Boj); kogut ... [...] przeważnie ma pieⁿkny ogon ... [...] no i grzebień ... (Char); ja słyshałem ... to właśnie to musi sie tam ... jechać pod Krotoszyn tam to tak ... tam objali [na weselu świńskim ogonem] ... a u nas to nie bo my to jezdeśmy tak troche Pałuki ... u nas barzy poltarament ... nie ... [...] ogón ogon to tam ... tam ... południowa Wielkopolska ... (Char); ogon od świni ... to sie zupy gotowało ... kwasek ... (Char); no przecież to [muchy końskie] tak gryzom że jag my mielim ... mieliśmy krowy jak sie wyprowadzało to ... tak ... no ... nic ... kite ... ogon i nic ... innej obrony nie ma ... (Char); przed dalszom podróżom [koń] mógl i troszke sie zatrzymał troche tego i powymachiwał ogonem i wszystko i dalej wio jedziemy i jechał dalej ... (PIW); te duże końskie muchy go [koniał] atakowały ... no to bardzo był tego taki niepokorny i kopał nogami i ogonem we wszystkie strony i oganiał sie ... (PIW); no to [kot] ogonem bardzo i sie łaśi ... koło nogów obciera sie i ogonem bardzo tak wiecie ale najbardziej sie łaśi pomieędzy nogami że nie można przejść ... (PIW); trzeba było wyczesić wyczesać ... grzywe wyczesać ... ogon wszystko żeby to ... (Wil); jeszcze szcztotka była taka jakaś z tegó i z takiego włosia jag mówie ... co tam miał [koń] ... z ogona było włosie sztywne ... a z grzywy było mieńkie włosie no bo ... nie ... to jak brali z ^oog^oóna ... (Wil); jak tam komuś sie dawało coś tam to mówili ... nie trza z ogonu ... z ogonem dawać tyj czyⁿści mieⁿsa ... bo sie wydało szczeńście ... nie ... tak stare ludzie mówili ... jeszcze starsze jak ja bo ja już jestem stary ... ale mówie ... (Wil); w zależności ... jak ... który kot ... ale bardzo lubio^m tutaj pod ... pod szyjo^m tutaj przy szyi i bardzo lubio^m przy ogonie jak sie je głaszcze to takie ... (Kłc); zob. **kita, gonek**.

ogonek – ‘zdr. od: ogon’: [świński ogon] zawsze jes zakry^mcony dzisiaj tych ogonków nie ma dlatego że dzisiaj sie ... obcinaj^om ... w tych ... fermach przemysłowych ... nie ma ... ogonków ... żeby sie ... nie było kanibalizmu ... óne ogryza... ogryzaj^om ... dlatego że w tych ... nowoczesnych świniarniach ... tych ... tucz... przemysłowym ... świnia nie ma słomy nie ma takich tych zabawek ... i ... dochodzi do pełnej ... kanibalizmu ... oni po prostu ogryzaj^om te [ogony] ... (Char); zob. **kita, ogon**.

ojc [uejć, ujjć] – 1. ‘komenda wydawana koniowi, oznaczająca skręt w lewo’: tam na Wschodzie mówili ... hejta wišta ... a tu ojć kso... ksobie ... [...] ojć... to było chyba mi sie [wydaje] w lewo a ksobie w prawo ... (Wil); poszedłem ze szwagrem tam takiego gospodarza jedneg^o ... budowaliśmy stóg ... nie ... [...] i teraz taki gospodarz był mówi: ty ... mówi na szwagra ... masz tu młot ... a ty chłopaku ... na mnie na tam miałym ileś lat osimnaście: chcesz zarobić? ... no to ch^uodź ... bydziesz ... orał ... no ... dał mi ... trzy konie ... no i takie pług pewnie trzyskib^uowy no i teraz ... ja mówiłym hajta wišta ... nie ... tam na tym ... a tu trza było ojć ksobie ... pojechałym na to p^uole ... zapomniałym ... [...] i musiałym tym lyckami cio^ogn^oć ... nie ... ale ... taka babcia patrzy (?) ... pani! ... jak sie mówi na lewo a na prawo? ... no i ta babcia mi powiedziała ... ojć ojć ksobie ... no ... (Wil) (Bis); zob. **uojcjp**; 2. ‘komenda wydawana koniowi, oznaczająca skręt w prawo’: b.c. (Boj); zob. **ksobie**.

okielzać – ‘założyć koniowi uprząż’: ubieranie go w ten puszorek ... okielzać trzeba konia do tego na przykład żeby go tam zapro^ogn^oć do ... do karety czy tam do wozu ... (PIW).

okocić sie – ‘o kotce – wydać młode na świat’: kot sie okoci a pies sie oszczeni ... (PIW); miałam kotkę która sie okociła ... miała cztery koty ... okociła nam sie do-

kładnie szesnaście lat temu ... (Kłc); moja kotka bardzo czysta była i jak sie okociła to nawed nie wiedziałam kiedy tylko kotki miała przy sobie ... (Kłc); jeżeli to jest kotka chowana w gospodarstwie to najczę^ościej chowa sie gdzieś ponieważ boi sie że kocury ... bo takie som sytuacje że kocury ... jak okoci sie ... i pójdzie na polowanie żeby przynieść coś do jedzenia to potrafi przyjsć stary kocur i zjeż jej ... zagryż jej te młode ... no ... w domu jak som no to wiadomo że chowa sie gdzieś w ciemny kont ... potrafi w szafie sie komuś okocić ... [...] nawed łozysko zje wszystko wyczyści wylize kotki i niczego nie ma ... niczego ... czyściutko jest ... ona przez jakiś czas nawed jak z tymi kotkami jest to ... bo że one nie wychodzo^m bo to som małe ślepe to ona ... wszystkie odchody wszystko wylizuje zjada tak że nidz nie ma nic ... czyściutkie som ... (Kłc); zob. **kocić sie, wykocić sie**.

okopowy – ‘o roślinach – uprawiane ze względu na korzeń spichrzowy, np. ziemniaki, buraki, marchew’: latym zielonka ... nie ... bo to i różne były zielonki i sioł człowieg i ... motylkowe i ... i ... koniczyny były ... i ... lucernia była ... i ... i okopowe były na zime ... i marchew do jagnio^ot ... to ... no ... (Bis); no to to sie nazywało okopowe to były buraki brukiew ... to sie nazywało okopowe ... no ... to wszystko rosło na polach ... (Kłc).

okólnik – ‘zewnątrzny, ogrodzony wybieg dla zwierząt’: no ... okólnik czy paśnik ...

Okólnik dla bydła (fot. K. Wiśniewska)

nie ... okólnik chyba ... [...] tu chodzi może o okólnik bo krowy ... mogom tyż przebywadź na wolnym powietrzu w okólniku ... (Char); pani my nie mielim tylu owców to tutej było ogrodzone na okólniku i same sie pasły ... (Świ); zob. **wygon**.

okrasa – ‘surowa słonina’: okrasa to jes ... słonina ... [...] to jes stopione na ... smolec ... (Bis); okrasa to tłuszcz świński ... [...] surowa ... (Boj); [okrasa] słonine pozywali ... nie ... no to smaledz robili z ty okrasy ... nie ... to smalec ... był ... (Char); okrasa ... okrasa to sie robiło ... smalec ... no ... kiedyż im winkszo okrasa tym było lepszy ... była na ... na ... pić cyntymetrów ... okrasa ... (Char); mój tata jak zabijol świnię to taka musiała bydź okrasa ... to było dwa wiadra smalcu ... [...] pić było ... [...] nó ... no pamientam jak dziś ... byłam dzieciakim ... (Char); słonina ... okrasa była robiona na smalec ... [...] surowa ... [...] krencone ... rzeźnik krencił na maszynce i trzeba było to ... [...] no to te tłuszcz ... tom słonine ... odci noł ... [...] no i było skrencone ... i było topione w garkach ... i powstaje smalec ... musiało być ... s... skwarki ... (Wil); zob. **słonina**.

okres – ‘tu: okres płodności (lub jego część), w którym samica krwawi z dróg rodnych; tu: o psie’: [cieczka] jes to tak ... zwany ... okres ... u suk ... (Boj); ciecška no to piez ma to^m swojo^m tak zwano^m ruje ... nie ... ten okres który tam ... u suki ... (PIW); zob. **cieczka, ruja**.

okroⁿżka – ‘usuwanie chwastów spomiedzy buraków, połączone ze spulchnianiem ziemi’: piersze było właśnie ... przehakanie ... zaś było przerywka trzea było zostawidź jednygo buraczka ... i na końcu była okroⁿżka tak zwane podsypywanie buraka ... to były trzy rzeczy trzea było przy burakach zrobidź i oprócz tego ... poz... pozbyć sie chwastów ... nie ... (Char); na wiosne w maju czyli o... to^m okroⁿżke zrobili przerywke sami nie ... nie najmowajoⁿdz ludzi ... (Char); buraki cukrowe ... no to

wiadomo że trzeba posiać punktowo ... kiedyś to robiono różnie ... późnij przynajmniej dwa trzy razy obhakano tak zwane ... jak to sie ... to sie inaczej nazywało nie hakanie tylko ... okroⁿżka ... o ... to jest prawidłowa nazwa ... czyli obhakowanie wkolo każdego buraka z zielska ... po jakimś czasie znowu sie pielilo tak długo aż burak dorósł do jakiejś wi... wielkości ... (Kłc).

okucie [ókućie] – ‘metalowa obrączka łącząca metalową część kosa z kosiskiem’: zaś tutej te okucie jes klin no to tam wiadomo że to tam ... (Bis); w renkach to miateś dre... te drewno a tylko ostrze [kosa] było metalowe i to ókucie tam ... (Bis); tu na os przychodził taki metal ... nie ... tu zawlecška ... tutej ... też były ... okucia ... (PIW); zob. **gryfka, obejmja, opaska, pierścień, ryfka**.

okuwka – ‘zewnątrzna, żelazna osłona koła drewnianego’: to było założona tylko taka okuwka ... to ... to sóm śnice ... nie ... a to sóm stejna jeszcze ... tu ... z przwodu ... to były stejna ... (Wil); zob. **obrenecz, sztaba, szyna**.

omłocić – ‘oddzielić ziarno od plew; wymłocić’: luz był ... a że jeszczy mi sie przypómniało to no bo to takie tu owdzie pani to zgrabiali i to to sie omłocily te kłosy tam ... nie ... ale troche zostało bo pamienⁿ tam ten luz to był cijnⁿki do młócenia bo to najeżony taki to ale troche sie omłociło no i słome sie zebrało jak było mało słomy to ... luz to sie nazywały te resztki ... (Boj); zob. **młocić, wymłocić**.

omłot – ‘prace polegające na oddzielaniu ziarna od plew’: cep to jes ... [...] no jo już nie używałem no ale ... ale wiem że do omłotu ... (Bis); no ... tag jag na przykład łubin no to zaż omłod i sprzedawali ... nie ... (Char); zob. **młócenie**.

onuce – ‘pasy tkaniny, którymi owijano stopy przed założeniem obuwia’: na

włosce sie owijało w onuce noge ... to ściongność było ... ale też ta onuca nie zjechała ta-ak skarpeta sie nie dała ... [...] wojsko długo owijali noge w onuce ... wojsko długo ... nie chodzili w skarpetach ... [...] ... ja umiem jeszcze owinoćdź noge ... i przez to musiał być piesek bo było ciężko zdjąć but ... nie ... (Cze).

opalać – ‘tu: usuwać sierść z zabitej świni za pomocą ognia’: kiedyż jeszcze opalali ... jesczcy pamientam ... słomóm jag opalali takie świnię to ... ci co byli ze Wschodu ale to było dobra ta słonina jak była ale dobra ja cie piernicze ... [...] ta słonina była lepsza ... ona była opalona ona już miała taki swoisty specyficzny zapach ... (Char); zob. **opalić**.

opalić – ‘tu: usunąć za pomocą ognia pozostałości piór na zabitej kurze’: [zabita kurę trzeba] wodóm gotujomcom oparzyć ... [...] wodóm goromcom ... żeby pióra wyszły ... wtynczoz opolajom jak tam takie kłaki bendom na nij ... to opalić trzeba ... no i wtenczas sie bierze za nóż i ze środka wyrzuczo ... (Świ); zob. **opalać**.

opalka [opółka] – ‘metalowe naczynie z ziarnem, umieszczone na pasku, wykorzystywane do siewu ręcznego oraz ręcznego rozprowadzania nawozu sztucznego na polu’: przed sobóm sie miało jakiś tam pojemnik z tym nasieniem ... [...] opalka ... (Bis); sianie [ręczne] ... [...] z opółki albo z płachty ... (Bis); sianie zboża ... [...] no z opółki ... (Boj); zaś już nastały te opółki ... nie ... [...] no to opółka to zaś to bardziej do nawozu ... nie do do [zboża] ... [...] aha to do nawozu ... opółki to były do nawozu ... [...] to już były z blachy na pasku ... jak zaczęły wchodzić na wież nawozy mineralne ... sztuczne nawozy ... to już trzeba było czymś to wysiać ... i z początku były takie różnego rodzaju ... no w większych gospodarstwach po pegierach były siewniki do tego ... na ... małych nie było do tego stać rolnika i musiał wszystko z tej opółki nabrać ... (Char);

sianie ... [...] z tak zwanej płachty ... jeżeli dobrze kojarze ... i później ... później ... już jak z tej płachty zrezygnowano no to ... pokazały sie ... tak zwane ... opalki opółki zależy jak kto to nazywał ... to był taki pojemnik który sie zakładało na pasku na ... no tutej przez ramie jakoś ... tak ... nie wiem jak to określić ... tak po przekońnej i z tego sie siało ... nie ... (Gorz); przypominam sobie czy to do nawozu czy do tego była opółka ... nie ... taka opółka była na tym ... na takich pasku ... tu na brzuchu ... nie ... takie miała wyżobienie ... no i sie siało ... (PIW); opalka taka była [do siewu] ... a nasi rodzice siali jesczcy z płachty ... (Wil); zob. **płachta**.

oparzyć [uoparzyć] – ‘tu: oblać gorącą wodą w celu usunięcia sierści lub piór z zabitych zwierząt’: o to trzeba [kurę] zabić ... oskubadź oparzyć ... osku... oskubać ... i wypaproszyć zaś ... nie ... (Bis); trzea oparzydź jom [kurę po zabicu] ... nie ... w goroncy wodzie ... (Bis); jag już było takie dorosłe [kaczki] to były wtedy były dobre do ... do zabicia bo ... bo sie leko skubało i ... tyż trza było ... uoparzydź i ... tak ... jag jag jak borjera ... nie ... no ale jag nie nie ... nie było wypadninte co nie miały jag nolezi tych piór to było tych pipci dużo że kobiety wyzywały że to nie idzie wyskubać tygó ... nie ... (Bis); najpierw trza było jom [świnię] oparzyć ... znaczy jom sparzyć żeby ta sierść o... odchodziła od ty skóry ... głoła to sie nazywało taka ... przyrzo d do ... do skrobano taki skóry ... (Char); [zabita kurę trzeba] wodóm gotujomcom oparzyć ... [...] wodóm goromcom ... żeby pióra wyszły ... (Świ); no to potem jom [zabita świnię] musiał oparzyć ... żeby tom sierść z niej zedrzeć ... [...] u nas u naz akurat miał tam takom swojom raszke do tego że na tej raszce tom świnię całom ... polewał goromcom wodóm ... [...] i potem szła głoła ... i jak tom głołom zrobił tam gdzieś jakieś pojedyncze ... pojedyncza sierść była no to ... to tam miał palnik tak że palnikiem jesczcy to troszeczkę skorygował ... (Cze).

opas – ‘zwierze tuczone na ubój’: *opasy no to som ... to som jałowki byczki ... (Bis); tucznik to jez opas ... do zabicia było ... nie ... (Char); tucznik to jes ... stokilowy ... to jes coś do sprzedaży już ... gotowy ... opas do sprzedaży ... (Char); zob. tucznik.*

opaska – ‘tu: metalowa obręczka łącząca metalową część kosi z kosiskiem’: *to jest ten kosisko ... to jest ten ... na to oprawia sie to^m kose na to kosisko i tutaj sie kładzie już zapomniałem nawet taki klin z drzewa i jeszcze taki opaske żelazno^m sie zakładało i z... i dobrze sie umocniło w tym miejscu żeby ta kosa sie nie ruszała ... (Boj); zob. gryfka, obejma, okucie, pierścień, ryfka.*

opielacz – ‘urządzenie do usuwania chwastów spomiędzy upraw’: *zawsze mieli jag ja pamientam no to były że objeżdżało sie [buraki] wielorakiem czy tam opielaczem ... [...] miendzy rzon^dkami jes czterdzieści pieńć centymetrów no to ten opielacz tam ... nie wiem no ... trzydziści pieńć centymetrów załóży to on już wycinał tymi nożami mechanicznie a reszte trzeba było zrobić reⁿcznie ... miendzy burakami ... (Cze); zob. wielorak.*

oporozⁿdzenie – ‘wykonywanie prac codziennych w gospodarstwie, szczególnie związanych z hodowlą zwierząt domowych; oporzⁿdzanie’: *ganek paszowy ganek gnojowy ... jes ... to ... miejsce po którym ... przechodzi ... człowiek w celu oporozⁿdzenia ... posporozⁿtania ... [...] zadania ... paszy o ... (Char); zob. obrzoⁿdek, oprzeⁿt.*

oprawiać – ‘tu: przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka’: *no to jest ta kosa stalowa ... to jest kosa stalowa ... [...] to jest ten kosisko ... to jest ten ... na to oprawia sie to^m kose na to kosisko ... (Boj); widziałem jag ojciecz oprawiał ... kose ... no to tam delikatnie jo^m spioł to^m kose z kosiskiem ... takim z ... odpowiednim taki ... jak-by pierścień taki taki ... dopasowany do*

drewna ... [...] no pierścień tak ... [...] i późnij przychodził jeszcze taki dodatkowy klin którym sie zabezpieczało żeby kosa nie spadła ... z kosiska ... no i wiem że tam wychodził ... na ... jakoś tam ... trawie czy coś popróbować czy ten koⁿd jes rzeczywiście dopasowany ... i tedy dopiero jag ustawił w odpowiednim miejscu ... to ... oprawiał to^m kose ... nie ... już do końca ... ta-ak do siebie ... (Gorz); zob. nabić, nabijać, nasadzⁿać, nasadzić, natykać, obsadzⁿać, obsadzić, oprawić, osadzⁿać, osadzić, zabić, zabijać.

oprawić – ‘tu: przymocować część roboczą narzędzia do trzonka’: *no to szpadel widły ... grabie ... [...] wszystko można ... nie ... takie ... co trzeba ... oprawić ... [...] no som takie metalowe że majo^m te ... czu^onęg metalowe ... a som takie co ... drewniane ... (Char); zob. nabić, nabijać, nasadzⁿać, nasadzić, natykać, obsadzⁿać, obsadzić, oprawiać, osadzⁿać, osadzić, zabić, zabijać.*

oprawiony – ‘tu: o części roboczej narzędzia – przymocowana do trzonka’: *[szpadel] to był metalowy ... i miał też tako^m reⁿkojme cało^m długo^m... był oprawiony na na takim długim trzonku drewnianym i to sie kopało ... zakończony tu krókie^wko^m tako^m roⁿczko^m ... nazywała sie krókie^wka ... (Kłc); no [haczka] to jest też taka sama jak tego ... metałem zakończona i ten trzonek drewniany oprawiona w tulejce ... i taka wykończona ... (Kłc).*

oprysk – ‘środek ochrony roślin; substancja chwastobójcza, grzybobójcza, owadobójcza itd.; także: czynność opryskiwania takim środkiem’: *stónka ... [...] no trzeba oprysk zrobić ... (Bis); jeszczy bronki ... sie używało ... późni jak ... zboże wzeszło ... powschodziło ... wtenczas ... jak tak troszke obeschło ... ładnie ... i było zboże nie ... nie za duże jeszcze ... tymi brónkami sie jechało ... i te bronki ... niszczyły chwast ... dawały tam powietrze ... to*

zboże potym zagało ... i ... nie było oprysku przecież tag jak teraz ... (PIW); kiedyś zbierano ręcznie stonke ... bo zbierano ręcznie ... w tej chwili som opryski które powodujom że nie ma stonki ... bo jeżeli ten by zjadła nam tom całom czeń nadziemnom i ... koniec ... nie ... (Kłc); w tej chwili som opryski po to żeby jag najmniej zarazy było zbożowej mieliśmy ... no ... (Kłc); jak [ziemiaki] wzejdom pojawia sie stonka to som tak zwane opryski na... na tom stonke ... i cały czas sie je obradluje żeby urosły ... (Kłc); no burak co tam ... [...] opryski na tak zwane mszyce były ... różne bo tam robactwo atakowało ... mszyce ... nastempnie co tam ... rosły rosły i przyszła jesień i obcinanie ręczne było ... (Kłc); domowe sposoby [na mszyce] to też mówiom że pokrzywy naparzyć ... [...] na konewke władz i opryskiwać ... to można zrobić w ogródku jak sie ma małe zagonki ale areał pola to musi być oprysk ... (Kłc) (Cze); zob. **chemia**.

opryskać – 1. ‘rozprowadzić płynny nawóz lub środek ochronny na polu uprawnym’: jak trawie zasiejesz to zawsze chwazd jest ... nie ... a tu jag opryskoż i potym tego mocznika napiernicy a potem stale jeździ z kosiarkóm no to nidz ni ma ... (Char); przez te kapuśnice ... motyle ... te larwy ... zjadane te liście ... i tak som podziurkowane te liście ... [...] no nieraz troche z wierzku jest tam pogryziona idzie odrzucić to liście ale w środku jest dobra ... ale one trzeba je też zbierać czy opryskać ... czy coś z nimi zrobić bo mogom zlikwidować całkowicie ... (Kłc); zob. **pryskać**; 2. ‘rozprowadzić płynny środek owadobójczy w pomieszczeniu gospodarczym’: nazywajom sie wołki zbożowe takie czarne ... i przed żniwami gdy na przykład jest zboże składowane do szpichrów to należy opryskać to miejsce przedtem zanim beⁿdzie składowane ... [...] to trzeba taki herbicyd kupić specjalny na wołki ... wołek to jest takie czarne ... czarny robak ... on w moⁿkach w zbożah i tego i to należy niszczyć ... (Kłc).

opryskiwacz – ‘urządzenie służące do rozprowadzania płynnych substancji na polu uprawnym’: jakby na przykład ... kogoś z miasta wsadzić na ... nowoczesny opryskiwacz czy kombajn nie da rady ... (Char); ja miałem taki przykład na opryskiwaczu ... nie ... tam był jeden ... był dwunastometrowy ... zaś był osiemnasto ... mówie gdzie ja tu sie zmieszce ... jak ja to rozłoże ... (Char); nazywajom sie wołki zbożowe takie czarne ... i przed żniwami gdy na przykład jest zboże składowane do szpichrów to należy opryskać to miejsce przedtem zanim beⁿdzie składowane ... [...] opryskiwaczem ... (Kłc).

oprzent – ‘wykonywanie prac codziennych w gospodarstwie, szczególnie związanych z hodowlą zwierząt domowych; oporządzenie’: oprzent ... to znaczy skarmianie paszom ... to były wysło... kiszonki zielonki siano słomy takie było to skarmianie ... (PIW); zob. **obrzondek**, **oporzonczenie**.

oprzoⁿtać – ‘wykonywać prace codzienne w gospodarstwie, szczególnie związane z hodowlą zwierząt domowych; oporządzać’: jak sie o... tylko ... ooo... oprzoⁿto to ... to ... slychać ... nie ... bo óne [świnie] ... chcóm jeż ... nie ... a jak zają sie ... najedzom to już jes spokój ... nie ... (Bis); spokój był [wśród owiec] ... nie ... óne tylko tak pomrukiwały jak do jagnioⁿt ... jagnieⁿta ... do do ... matka sie tam za... m... m... nie ... to jagnie już leciało do ni ... tag nie ... no był hałaz jak sie zaczyło ich ... oprzoⁿtać ... to każdo darła tyn dziób ... (Bis); na drugi dzień ojciec wyruszył ... i w kierunku De^mbłowo to jes gmina Mieleszyn tutaj bo tam mieszkała moji matki siostra ... sama była na gospodarstwie bo jej narzec... oni w narzeczeństwie kupili to gospodarstwo a on był wywieziony do Francji i ona była sama i ojciec powiedział że ... beⁿde ci pracował obrabiał ziemię oprzoⁿtał inweⁿtarz a daj mi pokój i może wspólno^m kuchnie i co byⁿdziemy jedli i ona na to sie zgodziła cheⁿtnie no bo dostała człowieka do pracy ... nie ... a była sama był

jedyn koń tam i niedużo ilość bydła i świń i to już wiedziała że tam idzie to w dobrym kierunku ... nie ... i tam żeśmy zostali w tym Dymbłowie całom okupacje ... (Boj); było ... no idziez oprzontać bydło ... (Char); dwadzieścia lat temu ... no ... tak wiecej nie ... podstawuom żywienia ... było ... były ziemniaki ... i te ziemniaki sie po prostu parowało ... nie ... do świń ... [...] oprzontało sie na mokro dzisiaj sie ... dzisiaj ... wienkszość świń sie oprzonta na sucho ... nie ... chociaż ... wchodźom już technologie ... na mokro bo podobno le... sóm ... mniejsze zużycie paszy ... no ale dzisiaj to sie liczy ... kiedyś sie liczyło w kilogramach ... a dzisiaj sie liczy w gramah już ... tak do... tak doszliśmy do takiego ... takiego okresu ... (Char).

opylać – ‘usuwać chwasty spomiędzy roślin uprawnych’: *no to najpierw sadzenie później obrobienie obradlowanie żeby były te stożki tak zwane ... później jag jest chwasty to sie je opyla haczkami z chwastów ...* (Kłc); zob. **hakać, obhakać, pelić**.

opylacz [opylacz] – ‘urządzenie służące do rozprowadzania środków chemicznych po polu uprawnym’: [prace] przy burakach? ... no mo... trzeba buło objechać je op... tym opylaczym ... o przehakać bo teraz sóm to sóm jednokielkowe a kiedyś to były wielokielkowe to ... trzeba było przehakać ... no i trzeba buło przerwać ... (Bis); zob. **pielnik**.

oracz – ‘człowiek, orzący ziemię’: *ten co orze? ... oracz ...* (Wil) (Bis) (Char); zob. **rolnik**.

orać – ‘wykonywać za pomocą różnego rodzaju pługów podstawową czynność uprawową, mającą na celu odwrócenie i pokruszenie górnej warstwy gleby’: *no orze sie pługiem ...* (Bis); *po tym szalowniku co sie poduorało szła brona ... i trzeba było powłóczyć to pole całe i to tag leżało tam dwa tygodnie i dopiro sie orało na głymboko pod zboża ...* (Boj); *jak były dwa to sie*

dwiema orało ... nawet trzyma koniami sie orało ... czterema koniami ... (Char); *także to było tak co roku musiało być ... jak dzisiaj powstała bruzda to na drugi rog jag oroło to musioł oroć zagnanie ...* (Char); *kiedyś tam ... miał już tam ... bo rynek mioł ... i mioł jedyn dużo drugi wienkszo ... mioł tam wyznaczone że tutaj mioł tam dwadzieścia centymetrów ... i orał ...* (Char); *orka jez orków ... no trzeba zimie ... przeorać ... ale można worać ... płytko ... można orać średnio ... i pod różne zboża ...* [...] *mówimy cały czaz o koniach ...* (PIW); *jesz czy mi sie kojarzy zagon ... nie ... jag orali pole na ... na na ... na na ... na zagón ...* (PIW); *gospodorz jak chcioł ... zaorać ... hektar pola to musioł przejść czterdzieści kilometrów ... to musioł być troszecke inn... aniżeli ... inaczej troszecke żywiony ...* (Char); *poszedłem ze szwagrem tam takiego gospodarza jednegó ... budowaliśmy stóg ... nie ...* [...] *ty ... mówi na szwagra ... masz tu młot ... a ty chłopaku ... na mnie na tam miałym ileś lat osimnaście ... chcesz zarobić? ... no to chodź ... bydziesz ... orał ... no ...* (Wil); *bo jak sie ... orało na dwa konie ... to jeden szed bruzdo ... a jeden szed wierzkim ... nie ...* (Wil) (Czw); zob. **oradz na bruzde, oradz na zagnanie, oradz na zagonke, przeorać, wyorać, wyorywać, zaorać**.

oradz na bruzde – ‘orać, zaczynając od brzegów pola uprawnego, tak, by na środku powstała bruzda’: *sztuka orania ... albo*

Opylacz do roślin okopowych
(fot. M. i K. Kozłowsy)

sie ora na zagonke albo rozoryw... albo na bruzde ... jeżeli sie ora ... (Char); jeżeli [orzemy] na bruzde ... czyli zaczynamy od brzegów ... [...] i do środka ... co ... i na środku zostaje bruzda bo jeżeli pojedziemy raz w tom drugi raz w tom to zostan^om bruzdy ... (Char); zob. **orać**.

orać na zagnanie – ‘orać, zaczynając od środka pola i wykonując kolejne skręty w prawo, odkładając kolejne skiby na wyorany grzbiet’: *jeżeli sie ora na zagnanie czyli sie ora w prawo dookoła i tu powoduje sie tak^om górke ... (Char); zawsze jak zaczynał orać to na zagnanie to powinno być wyżej tutej ... powinno być wyżej ... a jak skończył powinna być bruzdka ... bruzdka powinna zostać tag jag mówimy o tym że jag jest skiba to zostaje ten zagon to jest tako bruzdka ... za pługiem ... ta bruzda ... a na drugi rok widzisz że ta bruzda jest bo tej bruzdy sie gienalnie nie zagarniało wiedz jag już oroł to tom bruzde trzeba było znowu zawalidź i roz tag roz tak ... (Char); zob. **orać**, **orać na zagonke**.*

orać na zagonke – ‘orać, zaczynając od środka pola i wykonując kolejne skręty w prawo, odkładając kolejne skiby na wyorany grzbiet’: *sztuka orania ... albo sie ora na zagonke albo rozoryw... albo na bruzde ... jeżeli sie ora ... (Char); zob. **orać**, **orać na zagnanie**.*

oranie – ‘wykonywanie orki za pomocą różnego rodzaju pługów’: *włoka ... [...] to sie deske podkładało i to sie było płaskie pole było do po oraniu ... (Bis); kón jak szed to najwyży ... m... człowieg móg przy oraniu usnóć ... przysnóć ... (Char); oranie uprawianie no i później przed sianiem buraków jeszcy sie pryskało na chwasty bo to przedwschodowo sie robiło no i później siewnik ... (Gorz).*

orczyk – ‘drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, wykorzystywany

do tążenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem; używany także podczas zabijania świni do zawieszenia tuszy’: *no to [do zaprzęgania] był barczyk i hak ... barczyk ... barczyk ... tam na Zamojszczyźnie mówili orczyk ... nie ... a tu już barczyk ... (Wil); zob. **barczyk**, **bark**, **krempulec**.*

orka [uorka] – ‘podstawowa czynność uprawowa, mająca na celu odwrócenie i pokruszenie górnej warstwy gleby za pomocą różnego rodzaju pługów’: *orka podorywka orka siewna orka średnia orka zimowa tak zwana ziembła ... (Bis); wziół bimbru i chleba i poszedł do tyh Rusków i za tyn chleb i za bimber i kónia dostał ... ale pani tak było ... no i już były dwa konie już już było inaczej ... nie ... no bo inni to nawet krowy zakładali do orki i do tego ... (Boj); orka jez orkóm ... no trzeba zimie przeorać ... ale m^ożna uorać ... płytko ... można orać średnio ... i pod różne zboża ... [...] mówimy cały czaz o koniach ... [...] [dawniej] tylko były używane konie do obróbki ziemi ... nie ... i g^lęboka orka ... nie ... no ... bo na wiosne była płytsza orka ... na zime ... g^lęb^uoka orka ... w... w ostry skibie ... nie ... dzi... a dzisiaj jest ... uprawa bezorkowa na przykład ... nie ... (PIW); orka niedokładna ... mogła już wynikadź ale to ja tak praktycznie tylko ... patrze ... no ... jak ziemia była ... w złej strukturze ... nie ... na przykład była zapyrzona ... nie ... był pyrz ... te korzynie sie ciongły ... ta ziemia sie nie ... nie wyróciła ... nie ... ta skiba nie ... no ... to tak ... trudno po ... to nie nie papranina nie mówili ale ... ale to ... n... ale to ... m... miało tyż swojóm nazwe jakómś ... (PIW); trza było zaczo^odź uod naw^ooż... uod uorki ... czy tam uobornika kiedyż obornik dawali ... nie ... dzisiaj już obornig nie ... nie jes tak ... wszyscy nie majóm obornika ... nie ... no przygotować orke na zime i dopiero na wiosne było ... włóczyć ... (Wil); wcześniej no teorie na temat orki były takie że ta orka przed zasiewem musi tam z trzy tygodnie poleżeć żeby sie ona odleżała ... no ... no fakt ... nic cie^ożkiego za tym pługiem*

jakiegoś tam agregatu nie było ... to natura musiała zrobić [...] a dzisiaj jak się założy ten cienki wał podczas orki przy pługu no to on już te ziemie bardzo mocno ubije ... no i potem som agregaty ... też som bardzo cienkie więc praktycznie można oradź i siać tego samego dnia ... (Cze); żniwa ... [...] polegajom ... zazwyczaj obecnie to jest kombajn ... która ... ścina zboże odrzuca słome która jez albo od razu robiona w batory albo rozrzucona po polu i przeznaczona później jako nawóz do przyszłej orki ... (Klc); zob. **orka głęboka, orka płytka, orka siewna, orka średnia, orka zimowa, podorywka, szalowanie, szalówka, talerzówka, zerwanie ścierniska, ziemia.**

orka głęboka – ‘orka wykonywana po zbiorze, jako tzw. orka przedzimowa, na głębokość 20–30 cm’: [dawniej] tylko były używane konie do obróbki ziemi ... nie ... i głęboka orka ... nie ... no ... bo na wiosne była płytsza orka ... na zime ... głęboka orka ... w... w ostry skibie ... nie ... dzi... a dzisiaj jest ... uprawa bezorkowa na przykład ... nie ... (PIW); siali poplony czy tam cóż no to tam ... płytka orka żeby szybko i zasiane ... późni była tak średnia czy normalna ... na na ... na zasiewy ... a gł... a głęboka orka była zawsze na zime ... nie ... (PIW) (Boj) (Char); zob. **orka, orka zimowa, ziemia.**

orka płytka – ‘orka wykonywana po żniwach lub po siewie na głębokość 5–10 cm; podorywka’: na głębokość tam piędziesiąt osiem centymetrów takie płytke szalowanie to jest płytka orka ... (Bis); siali poplony czy tam cóż no to tam ... płytka orka żeby szybko i zasiane ... późni była tak średnia czy normalna ... na na ... na zasiewy ... a gł... a głęboka orka była zawsze na zime ... nie ... (PIW); zob. **orka, podorywka, szalowanie, szalówka, talerzówka, zerwanie ścierniska.**

orka siewna – ‘orka wykonywana przed siewem na głębokość 10–20 cm’: orka

podorywka orka siewna orka średnia orka zimowa tak zwana ziemia ... (Bis); siewna orka to jes gdzieś do dwudziestu centymetrów pod siew ... (Bis); zob. **orka, orka średnia.**

orka średnia – ‘orka wykonywana przed siewem na głębokość 10–20 cm’: orka podorywka orka siewna orka średnia orka zimowa tak zwana ziemia ... (Bis); siali poplony czy tam cóż no to tam ... płytka orka żeby szybko i zasiane ... późni była tak średnia czy normalna ... na na ... na zasiewy ... a gł... a głęboka orka była zawsze na zime ... nie ... (PIW); zob. **orka, orka siewna.**

orka zimowa – ‘orka wykonywana po zbiorze, tzw. orka przedzimowa, na głębokość 20–30 cm; orka głęboka’: orka podorywka orka siewna orka średnia orka zimowa tak zwana ziemia ... (Bis); zależy od... od jakości gleby bo może być nawed i trzydziści i nawet więcej centymetrów jag jest zimowo orka ... jak ktoś mo mocnygo kónia i to może zorać ... (Bis); zob. **orka, orka głęboka, ziemia.**

osadzać – ‘przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka’: osadzamy ... ten drewniany uchwyt do metalu ... metalowej części ... i klinujemy ... (Boj) (Wil); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzić, zabić, zabijać.**

osadzanie – ‘przymocowywanie części roboczej narzędzia do trzonka’: b.c. (Bis) (Gorz); zob. **osadzanie.**

osadzić – ‘przymocować część roboczą narzędzia do trzonka’: b.c. (Boj); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, zabić, zabijać.**

osadzony – ‘o części roboczej narzędzia – przymocowany do trzonka’: bo

[kosa] musiała być idealnie osadzona i wtedy no mówię trzeba było dobrać te drewno ... (Bis).

osełka – ‘fabrycznie wykonany kamień wykorzystywany do ostrzenia kosy’: osełkę muszczkę tak zwanóm nałożyć ... mieć przy sobie jak sie trochę już zaczyło za ciężko ciógnóndź no to trzeba było trochę poostrzyć ... (Bis); ostrzono [kosę] tom osełkom ... [...] w kieszy ni nosiłeś ... [...] albo w butcie ... [...] bo nie miała żadnego uchwyty ... [...] w kieszyń wepchłeś ... może i kiedyś była kiedyś to była osełka na drewnianej oprawce i tu była dziura i to mogłeś se to przywionóradź ale to było kiedyś ... [...] a teraz som odlewy tylko z tego korundu i jedziesz ... (Bis); jeszcze musiała być osełka tak zwana ... co co pół godziny na przykład musiać pociongnóć takim tom kose żeby ... bo ona sie stempifa a a to ... (Boj); to była osełka ... to było ... taki jakby dzisiaj to by powiedzieć kamiń do ostrzynia jag on tutaj no on na prońd ... taki kamiń jest ... i to było z takiego czegoś zrobione ... i to ostrzyło tom kose ... [...] była przypinana do pasa była w kieszyń wkładana ... no różnie ... w buty ... bo przeważnie jak ... bo na łonkach to mieli buty gumowe to w buty sobie wsadził ... różne były dłuższe i krótsze ... i osadzone na tym ... na drewniannych ... i zwykłe ... na na same były te te ... jak to sie mówi ... kaminie ... z kaminia ... (Char); no kiedyś ... pewnie mieli jakieś specjalne pokrowce do tego ... a ... a w tej chwili to ... rzadko kto nawed osełki używa ... nie nie ... [...] to był kiedyś piaskowiec taki kamiń który był ... no odpowiednio obrobiony w tej chwili to jez robióne chyba z ... jakiś zaprawy ... cementowej ... piaskowej że to ... wygłóda tak ... że jes ... ma po prostu takom ... jak by to określić ... zbiera metal ... o ... w tyn sposób ... (Gorz); no [kosę ostrzono] osełko ... [...] finka nawet nazywali ... niektórzy mieli takie coś ... [...] mój ojciec to tylko ... używoł osełki ... nie ... (Wil); zwykło osełka to... to była tylko ... albo za jedyn kóniec sie trzymało ... albo za drugi ...

nie ... (Wil); zawsze mówili że trzeba trochę pociongnóć kose osełkom ... (Cze); na pewno ostrzyło sie [kosę] na tak zwanej osełce ... to jest taki ... śmieszny kształt ... jakby kamienia ... i to jest do ostrzenia ... (Kłc); zob. **finka, klapka do ostrzenia, marmurka, muszczka, spiek, stalka.**

osesek – ‘młode ssaków, które jeszcze pije mleko matki’: no osesek to jes ... też jag no ... u... osesek który ssie mleko ... nie ... (Char); zob. **małe, miot, młode, przychówek.**

osierdzie – ‘tu: płuca i serce zabitej świni’: jak sie wytrzebito [świniaka] ... trzeba było wyczyścić ... flaki bo to sie mówiło flaki ... trza było wyciógnóndź osierdzie ... wszystkie te ... błony niebłony wszystko stóпки porczyścić ... (Char); zob. **lekkie, ozerdzie, płuca, płucka, serce.**

oskrobać – ‘o tuszy wieprzowej – oczyścić przez skrobanie, zdrapywanie’: bardzi tam z Lubelskiego ... z tych strón ... oni tam ... ognisko rozpolili i ... zabili świnioka wrzucili opoliń nożym oskroboł ... (Char); u naz akurad [rzeźnik] miał tam takom swoim raszke do tego że na tej raszce tom świnię całom ... polewał goroncom wodom i jom oskrobał czy tam zdarł tom sierść ... i potem jom podnosił do góry ... (Cze).

oskrobany – ‘oczyszczony przez skrobanie, zdrapywanie’: w jeden dzień ta świnią była ... [...] zabito oskrobano rozebrano weterynarz zbađoł mińso i ... czykała ... jakby rozebrano czykała żeby to mińso wystygło wyparowało ... dopiro na drugi dziń sie jom ... robiło z tego mińsa kielbaski szyneczki ... (Char); tym otworem ta krew wyleciała ... nie ... i później musiał być tyn [świniak] ... wrzonkiem oskrobany goroncom wodom ... obskrobany ... i wtynczas dopiero wieszali ... nie ... (Wil).

oskubać – ‘pozabawić piór’: o to trzeba [kure] zabić ... oskubadź oparzyć ... osku...

oskubać ... i wypaproszyć zaż ... nie ... (Bis); no bo tyż sie zabijało ... tylko że musiały ... kaczkę ... musiały wy... wypadność żeby ni miały tych pipci bo jak te pipcie majom to kurcze ... cinżko jez oskubać ... nie ... [...] jag już było takie dorosłe to były wtedy były dobre do ... do zabicio bo ... bo sie leko skubało i ... tyż trza było ... uoparzydź i ... tak ... jag jag jak borjera ... nie ... no ale jag nie nie ... nie było wypadnierte co nie miały jag nolezi tych piór to było tych pipci dużo że kobiety wyzywały że to nie idzie wyskubać tygó ... nie ... (Bis); no należy jom [kure] oskubać ... roz... rozkroić wypatroszydź i potem ugotowadź lub upiec ... (Boj); no trzeba było ... zabić ... ukreńcidź mu głowe ... no ... oskubać ... rozebrać ... wypatroszyć ... no i można ugotować było albo też smażone dobre jest mien... mienso gołembia ... (Boj); dzisiaj nig nie chce nawet som tacy wygodni że nie oskubie tej kury a taki rolnik to ón tam tyż bo to tam nig nie chce ... to tam kiedyż na pasze do psów albo jez utylizacja ... taniej jes zapłacić za uty... za utylizację niż je tam skubadź obrobidź i zrobidź nawet karme do psa ... (Char); to znaczy jak tak ... kure zabije ... do wiadra z goropcom wodom ... no bo już nie żyje kurczak ... oparysz ... oskubiesz z grubsza ... później z tych pipciów no i opala sie ... (Świ); zob. **obskubywać, skubać, wyskubać**.

ostka – ‘odmiana pszenicy o ościstych kłosach, czerwona w ziarnie i zazwyczaj słabej słomie; pszenica oścista’: jes pszynica tak zwana ostka która ma kłujocy tyn wońsy ... (Bis); zob. **pszenica, zboże**.

ostra skiba – ‘skiba powstająca na skutek orki głębokiej, której głębokość jest większa od szerokości’: [dawniej] tylko były używane konie do obróbki ziemi ... nie ... i glem**b**oka orka ... nie ... no ... bo na wiosne była płytsza orka ... na zime ... glem**b**oka orka ... w... w ostrej skibie ... nie ... (PIW); pole zaorane ... na zime ... w ostrej skibie ... nie ... tak ... ta skiba tak prze... przewró-

cona ... buo to ... miało sie rozmrozić i miało ten ... dzisiaj ... dzisiaj z... z ty teorii odejśli ... nie ... (PIW); zob. **skiba, wysoka skiba**.

ostry – ‘tu: wyrazisty’: bystry to był jakiś taki taki po prostu ... uostry kolor mi sie zdaje ... ale to rzadko sie spotykało kuonie takie ... (Wil); zob. **bystry**.

ostrze – ‘tu: metalowa część kosy’: w renkach to miałeś dre... te drewno a tylko ostrze [kosy] było metalowe i to okucie tam ... (Bis); kosa ... no ostrze jest ... to je... kosisko ... ropczka ... (Bis); klepanie to sie nazywało ... [...] i tom kose se brał i zaczynał od ... od końca ... tu od [stopki] ... zaczynał ... [...] tag jom wyciongał ... nie ... wyciongał ... jag jag jag jom pukneł trzy razy tu tu i pukneł jom w samo to ostrze to to ostrze tak wyplaszczyło sie (!) ... nie ... i jom i jom jechał ... nie ... to to troche trwało żeby takom kose naklepać to ho ho ... (PIW); zob. **kosa**.

ostrzyć – ‘pocierając o coś, zwykle o specjalny kamień, odpowiednio szlifując, czyścić coś ostrym; przywracać czemuś zdolność kłucia, cięcia, kaleczenia’: ostrzono [kosę] tom oselkom ... (Bis); takie z kaminia że może ostrzyć ... no ... ostrzydź noże na tym rancie ... (Char); na pewno ostrzyło sie [kosę] na tak zwanej oselce ... to jest taki ... śmieszny kształt ... jakby kamienia ... i to jest do ostrzenia ... (Kłc).

ostrzydło – ‘tu: rodzaj utwardzonej masy umożliwiającej ostrzenie narzędzi’: no [kosę ostrzono] oselko ... [...] finka nawet nazywali ... niektórzy mieli takie coś ... [...] to była ... ta ... drewniana taka listewka obłana tym ... takim ... no ... ostrzydłem ... z dwóch stron ... nie ... (Wil).

oszcenić sie – ‘o suce psa – wydać na świat młode’: poród ... pies sie oszceni ... kot sie okoci a pies sie oszceni ... (PIW); zob. **szcenić sie**.

oś – 1. ‘część łącząca koła wozu’: koła ... zwyczajnie osie ... gumowe ... oś ... te osie na gumowych kołach i to wszystko ... (Bis); tu na oś przychodził taki metal ... nie ... tu zawlecza ... tutaj ... też były ... okucia ... (PIW); to drewno ... i to^m drabine wkładało się tu w to ... i tu opierało na osi ... i to ni miało prawa ... się nic stać ... nie ... (PIW); oż i ... i mutra ... bo nie ... bo to jes ... narysowane w środku ... nie ... [...] to nie wim czy to się rozchodzi o oś ... czy ^oo to nakrytka ... [...] dopi^ro buksza wchodziły metalowa na ... oś metalowo i była nakrytka ... nakry^ocało się ... (Wil); 2. ‘środkowa część kieratu, w której dochodzi do przeniesienia energii z urządzenia napędzającego do maszyny’: [urządzenia napędzającego do maszyny]: [maszyny młócające] były napy^odzane głównie ... kieratym ... konie ciągnęły za s... za stodoł^om kierat taka oż napy^odzata ... (PIW); zob. **ośka**.

ość – ‘tu: kłująca część kłosa’: ości tag ości to s^om wosy takie ... (Boj); no bo to jest tak że kłos ... w życie czy jenczmienia ma wosy i te wosy to s^om takie ości jakby to można nazwać ... jak się omłóci ten kłos to zostają plewy i oście ... z pszenicy to jest plewa nie ma ościów ... ale z jenczminia czy z żyta to s^om takie ości ... no kłuj^om faktycznie kłuj^om jak się układało to trzeba było mieć koszule z długim ry^onkawem bo mimo że słońce daje ale trzeba było z dużymi re^onkami koszule spodnie ... bo cały pokłuty człowiek był ... nie ... (Char) (PIW) (Wil); wosy ... ości ... różnie się to mówi ... [...] jedna ość ... czy tam jeden wo^os ... (Cze); zob. **wo^os**.

ośka – ‘środkowa część kieratu, w której dochodzi do przeniesienia energii z urządzenia napędzającego do maszyny’: tu jezd ośka ... dyszel tu z przodu ... ale to już pani nie pamię^otam jak się to nazywa tyn kierat ... (Char); to jes tyn kierat ... tu m... ma takie tyn ... i to mo ... to ... to jes wszysko ... te dyszle do równowagi ... tego kieratu ... [...] i on te te ... jez napy^odzany i tu idzie ośka do stodoły i ... i to^m maszynne ... (PIW); zob. **oś**.

otawa – ‘trawa skoszona po raz drugi’: drugie koszynie trawy to jes we wrześniu było kóniec sierpnia we wrześniu no bo rosła drugi raz potrawa albo otawa ... (Bis); zob. **potraw, potrawa**.

otoczak – ‘gładki, często zaokrąglony kamień wykorzystywany dawniej w budownictwie’: no jak kiedyś do budownictwa używali w tej chwili to jes taki proble... problematyczny temat ... nie ... bo nikt tego nie chce ... nie ... ty... tyh otoczaków ... nie ... (Gorz); zob. **kamień**.

owca [owca] – 1. ‘zwierzę hodowane ze względu na runo’: o owcach to ja już niewiele powim ... (Bis); Balcerowidź nam ^oowce zniszczył ... (Bis); owies ... owies ... owies dla ... dla owiec ... najlepszy a ... a ... pszynica była dla jagnio^ot ... (Bis); dobry piesek który ... się mu mówi że ino: powidz tyn baranom ... a piez ino ... powie ouuu! ouuu! ouuu! ... i owce wiedz^om gdzie mają^om iś ... (Bis); bojewisko to jesczy było tak że dawnij nie było tego cementu ... nie ... to ... to położyli tam dwadzieścia centymetrów dobrej gliny i wtynczas tam wpuszczali tam z pi^oć sztuk bydła i to było chodziło w tyn na tyn bojewisku żeby udeptało dobrze ... te bydło ... i potym wyganiałi to i wpuszczali owce bo owce miały drobne nóżki ... nie ... (Boj); owce należy ogłuszyc ... a nastę^opnie poderżno^oć ... (Boj); zarodniki sporysza znów zostawały wew ... plewach wew krzyżoku ... czyli tyn ... takich tych ... resztek ... resztek po ... ty ... po młóceniu ... i zaż jak się dowoła do ... zwierz^o[t] to tyż było szkodliwe ... owce mi się zdaje że bardzo na to chorowały ... (Char); pani my nie mielim tylu owców to tutaj było ogrodzone na okólniku i same się pasły ... (Świ); my żeżmy to jak strzygli ... obcielo się ^oowce i to się sprzedawało ... i to to dobrze płacili ... za te wełne ... (Świ); zob. **baran, merynos, skop, tryczek, tryk**; 2. ‘samica owcy’: to [krycie] w jednym dniu nie było bo to by różnie były ... te cieczi u tyh owiec ... były w różnym terminie ... nie ... (Bis); owców nie

momy ... kozy nie ... (Char) (Boj); zob. **jarlica, jarliczka, maciorka**.

owczarek – ‘pies pasterski, wyszkolony w pracy ze stadem pasących się zwierząt’: *naganiacze ... albo owczarki ...* (Boj); zob. **kejter, kundel, kundlek, naganiacz, pies, piesek**.

owczarnia – ‘pomieszczenie, w którym przebywają owce’: b.c. (Bis) (Boj).

owczarz – ‘człowiek zajmujący się owcami’: *tyń skotorz to mioł ryczke takom na jedno nodze to tyż jakoż nazwe jakoż nazwe na pewno miało ... na jedny nodze tylko była i ... był ... przywiozany ... paskim do ... do brzucha ... tak że on tegó stolka już w ryńce nie chwycił tylko ... wstawił i pod nastymponom krowe siadoł i ... [...] to przeważnie owczarze tag mieli ... jak te owce doily ... [...] no ... ale ... ci tyż ...* (Char).

owczy pend – ‘bezmysłne parcie naprzód’: *mówióm ... owczy pend ... tak że nie opanujesz tego ...* (Bis).

owies – ‘jeden z podstawowych gatunków zboża o kłosie zwanym wiechą’: *no [sieję się] żyto pszenice jenczmiń owies cztery podstawowe ... jeszczy tero doszła do kukurydza ...* (Bis); *no w tyj chwili ... jenczmiń ... żyto pszynżyto ... bo to jez nom... nowa odmiana ... owies ... no to som podstawowe te gatunki ...* (Gorz); *no ... jak żyto to było wysokie ... nie ... [...] a owiez no to był mniejszy ... nie ...* (PIW); *tyń samym zbożym ... z tego samygo zboża [co snopek] kreńcilo sie ... takie ... taki ... taki powróż ... [...] i tym sie wiozało ... nie ... no najłepi wiozało sie żyto bo było długie ... nie ... jag owies to trzea było na dwa razy skryńcać ... nie ...* (PIW); *no pszenice ...*

żyto ... owies ... jenczmiń ... no te ... no te te tylko cztery zboża som ... nie ... tam bo co wincy ... jenczmiń owies pszenica żyto ... (Wil); *u naz owsa w okolicy sie sieje praktycznie bardzo bardzo mało ... tutaj jednego roku pamieńtam ... tak naprawdę byłem mały ... to ojciec miał zasiany owies ... to takie wspomnienie z dzieciństwa bo faktycznie owiez jes tam ... w przemyśle spożywym ma zastosowanie ... ale nie wiem co tutaj ... do koni ... zawsze wszyscy sie śmiejom ze dla konia owies ...* (Cze); *kiedys ... kiedys powiem wam ... ja pamieńtam za czasów mojej babci ... z ... właśnie z owsa każde ziarenko zawijało sie w folijke ... złotko ... sreberko ... i to były takie do dekoracji takie pierdoły ... teraz to już niemożliwe tak ...* (Klc) (Boj); zob. **zboże**.

ozimy – ‘o zbożu – wysiewane na jesieni’: *na [zboże] ozime to raczej jakiejś tam innej nazwy nie ... nie miałem do czynienia ...* (Cze); zob. **latosi, zimowy**.

ozor – ‘ruchoma część ciała w jamie gębowej zwierząt, wspomagająca pobieranie, gryzienie i połykanie pokarmu, wykorzystywana przez ludzi do produkcji wędlin’: *takie ozory sie ... tyń ozor sie kładło tyż do salcesónu ... [...] jenzyk ... niby ozor ... [...] bo ozor to jes krowy ...* (Char); zob. **jenzyk, ozorek**.

ozorek – ‘zdr. od: ozor’: *salceson robimy podobnie [jak kaszankę] ... z wyjońtkiem tego że kroimy ozorki nerki świńskie gotowane i serce na kosteczke ...* (Boj); zob. **jenzyk, ozor**.

ożerdzie – ‘płuca i serce zabitej świni’: *płuca to generalnie na to wszystko to sie mówiło ... jak ... ożerdzie ... my to wyrzucaliśmy ... ożerdzie czy jak ... ożerdzie ...* (Char); zob. **lekie, osierdzie, płuca, płucka, serce**.

P

pajónek [pajónk] – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: *no suszenie [siana] ... przewracanie trzeba było... to zależy czym bo z reguły ... kiedyś to widłami to przetrzónsali a teraz to jest pajónek i sie jedzie i przewroca sie ... (Bis); do przewrociano siano? ... no albo tyn albo pajónek albo taki taki tam jest tyn roztrónsacz do siana o ... (Bis); zob. **przetrzónsaczozgrabiarka, przetrzónsarka, przewracarka, rozrzutnik, roztrónsacz do siana, roztrónsarka.***

palec – ‘tu: wydłużony element metalowej części widel oraz innych narzędzi rolniczych; zęb’: *grabie też kiedyś zrobiłem sobie sam ... [...] te patyki co były wbijane ... one były z ... zez tego ... z takiego drzewa z gliny... wierzby ... lekkie one takie że one sie zaś wsadzały ... to zaś jak sie namoczyło czy coś to ten drzewo inaczej te... tego no ... puchło jakby tego ... i dłużej trzymało ... nie ... [...] tyn palec do tego zagrabia-*

*nia sie włożyło to ... mocniej trzymał ... nie ... dłużej ... nie ... (Char); przez jeden wieczór zrobił sobie tyn ... to^m podstawie zaś jeszcze tyn kij ... i zaś na nastympne zaś sobie wyciół te ... palce do grabienia i ... było zrobione ... (Char); mogom być gable [do podawania snopków] ale zazwyczaj gable to były do ziemniaków ... to były ty-powo widły takie z dwóm... z dwoma palcami ... (Kłc); zob. **róg, zomb.***

palenisko [palinisko] – ‘miejsce w piecu kowalskim, w którym pali się ogień’: *ko-wał musioł włożyć [podkowy] do na palenisko i ... i wtedy dopasować do konia ... nie ... [...] no no to musioł mówie na palenisko włożyć bo tam ani dziur chyba do gwoździ nie było ... musioł dziury po... powykuwać ... i i ... musioł jo^m uformować po prostu ... nie ... (Bis); kuźnia to przede wszystkim było ... palenisko ... musioł być ... taki taki ... a la piec ... bez ... przykrycia było wyngiel wyngiel ... późni był tyn gościu co tam był ... dmuchol w te*

Pajónek do przetrząsania siana (fot. K. Wiśniewska)

miechy żeby ... te powietrze ... dmuchało i był tyn wyngiel sie rozpolił non stop musiał być tam jedyn gościu ... taki zawsze przeważnie uczyni ... sie uczył za kowala to pierse co jego ta nauka to była ... miech ... podpolać ... te powietrze ... bo to wszystko było gorące ... (Char); [kuźnia] palenisko miała ... [...] to było tam ze specjalnej stali spod spodu dmuchało ... (Wil) (Boj) (PIW).

palnik – ‘urządzenie wytwarzające ogień; tu: wykorzystywane do opalania tuszy wieprzowej’: *jak to^m gloko^m [rzeźnik] zrobił tam gdzieś jakieś pojedyncze ... pojedyncza sierść była no to ... to tam miał palnik tak że palnikiem jeszcze to troszeczkę skorygował ...* (Cze).

pałka – ‘tu: noga drobiu lub jej część’: *skrzydełko jez nóżka kuper ... [...] pałka udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś kaczką do drapycie brali tyż ... wszystko ... [...] szyjka ale przód jeszcze pierś ...* (Char); *udko kaczkę ... pałka kaczkę i co tam jeszcze ... no tag nazywano to ...* (PIW) (Boj) (Świ); zob. **giera, gireczka, girka, noga, nóżka, połeczka, udko**.

pałok [pałok] – 1. ‘uchwyt koszyka’: *to^m górno^m czeńś co miał do góry później oplatał wkoło [wikliną] i wychodziło z tego taki ... jakby to określić ... takie wykończenie ... o ... tego koszyka ... nie ... no i w to wkładał jeszcze pałok taki ten do noszenia ...* (Gorz); 2. ‘metalowy lub drewniany pręt nakładany na kosę do koszenia zboża’: *no kosisko ... k^uosa ... no ... [...] ja tam nawet to rysowałem ... te pałoki to wszystko ... dzisiaj rysowałem ...* (Wil); *tu by zb^uoże... wchodziło ... nie ... a mój tata to miał ... takie coś robił ... nie ... [...] taki był ... pałok ... tam robił ... albo z jakiegoś mienkiego dżewa ... albo my już młodzi ... coś tu późni z drutu ... nie ... [...] tu była taka podpórka i to było do k^uoszenia zb^uoża tam gdzieś pani ma ... na ściane na na te ...*

(Wil); *ten pałok był wyższy ... większy albo mniejszy ... a kosa była taka sama ...* (Wil) (Cze); zob. **zgarbiacz**.

papranina – ‘praca wykonana byle jak, niedbale; fuszerka’: *orka niedokładna ... mogła już wynikadź ale to ja tak praktycznie tylko ... patrze ... no ... jak ziemia była ... w złej strukturze ... nie ... na przykład była zapyrzona ... nie ... był pyrz ... te korzynie sie ciongly ... ta ziemia sie nie ... nie wróciła ... nie ... ta skiba nie ... no ... to tak ... trudno po ... to nie nie papranina nie mówili ale ... ale to ... n... ale to ... m... miała tyż swoim nazwe jakóś ...* (PIW); zob. **fusiera**.

parcela – ‘grunt wykupiony przez gospodarza w wyniku podziału majątków ziemskich’: *bo to zależy gdzie jest ta ziemia ... bo na przykład tak tutej u nos ziemia jes za stodoł^m sie mówi to jes za stodoł^m ... ale też jes ziemia parcela co jes kilometr od gospodarstwa a to było wykupione przed wojno^m ... te ... gdzieś w ty... w trzydziestych latach poc... poczo^mtek tak poczo^mtek trzydziestych lat to było wykupione ojciec tam kupił z Działyńia ... Działyń ... bo to już była ta reforma rolna i te duże gospodarstwa tag jak Działyń tamte pare tysienicy to musieli coś na rzecz tyh ludzi którzy chcieli nabyć ziemie sie uwłaszczyć i chcieli prowadzić gospodarstwa takie tam dziesi^ć hektarowe czy wie^ćcej ... i to te to^m parcele do dzisiaj jez nazwana parcelo^m że to kupił z parcelacji z Działyńia ...* (Boj).

parcelacja – ‘podział majątków ziemskich należących w okresie międzywojennym do Skarbu Państwa, w celu powiększenia małych gospodarstw rolnych’: *była ta reforma rolna i te duże gospodarstwa tag jak Działyń tamte pare tysienicy to musieli coś na rzecz tyh ludzi którzy chcieli nabyć ziemie sie uwłaszczyć i chcieli prowadzić gospodarstwa takie tam dziesi^ć hektarowe czy wie^ćcej ... i to te to^m parcele do*

dzisiaj jez nazwana parcelóm że to kupił z parcelacji z Działynia ... (Boj).

parnik – ‘duże urządzenie do gotowania na parze ziemniaków wchodzących w skład karmy dla zwierząt gospodarskich’: ziemniaki były parniki ... kiedyś ... jak sie ziemniaki parowało ... ale to było już ... ileś lat tymu ale teraz już już wszyscy jadom na suchom ... (Wil); zob. **parownik**.

parobek – ‘dawniej pracownik w gospodarstwie rolnym’: wrócił z powrotem i pracował u Niemców nadal w tym ... jak to mówili parobeg na niego ... tak było ale taka sytuacja była i dlatego to pamientam ... (Boj); skotarz ... no to jes ten co ... d... doi krowy ... nie ... [...] to był specjalny człowiek który ... nawet ... zarobkowo doił krowy ... [...] miał ryczke na pasku na jedny nodze i ... [...] i przed wojnom mieli parob... parobków przecież to była bieda wszyndzie to ... za za ... butke robił ... przyszed i robił ... (Char).

parować – 1. ‘usuwać zbędną wilgoć’: kalonka to jest to na wierzchu co zostaje ... nie ... tam gdzie nie obsypywało żeby te ziemniaki parowały żeby żyło ... zaś trzea było zagłondać żeby właśnie nie dostały tych dupek tych kiełków za wcześniej jak to pani mówiła ... nie ... to taki był problem ... (Char); 2. ‘gotować przy użyciu pary’: jeszcze te resztki sie zbierało jeszcze raz ... nie ... no one służyły tam do parowania przeważnie do zie... do świń czy tam do krów ... nie ... bo do krów dawało sie na surowo ... a do trzody trzeba było parować ... no bo tam ... wiadomo że tam ... inny żołoddek ... nie ... swinia ma niż krowa ... (Char); kiedyś ... parowali w parowniku ... parowo... przeważnie ... pyrki ... pyrki parowali bo to sie ... kiedyś było inne żywienie dzisiaj tyż inne ... parowali te pyrki w parowniku ... sto kilogramów w zależności jakie to były duże ... [...] poczońtki były takie że ... parowało sie w tych parownikach ... sto kilogramów tych ... pyrów w tym parowniku

wynglem czy tam drewnym sie podkładało ... para leciała ... hoczykim sie sprawdziło czy jez mińkkie ... jak som pyry mińkkie to trza było przestać polić ... i jeszcze tom wode trza było ... odcydzić ... (Char); dwadzieścia lat temu ... no ... tak wiecej nie ... podstawom żywienia ... było ... były ziemniaki ... i te ziemniaki sie po prostu parowało ... nie ... do świń ... (Char).

parowanie – ‘tu: usuwanie zbędnej wilgoci’: jak sie ziemniaki wybiera-o z kopca zrzucało sie na arfe i tam była kalibracja że ... duże leciały ... do spasenia czy tam jeszcze na handel do sprzedaży ... średnie były do ... sadzenia ... nie ... z tom ... jak to pani mówiła ... z tom dupkom no te małe szły ... od razu do parowania ... dó ... do świń ... nie ... (Char).

parownik – ‘duże urządzenie do gotowania na parze ziemniaków wchodzących w skład karmy dla zwierząt gospodarskich’: kiedyś ... parowali w parowniku ... parowo... przeważnie ... pyrki ... pyrki parowali bo to sie ... kiedyś było inne żywienie dzisiaj tyż inne ... parowali te pyrki w parowniku ... sto kilogramów w zależności jakie to były duże ... [...] w tym parowniku wynglem czy tam drewnym sie podkładało ... para leciała ... hoczykim sie sprawdziło czy jez mińkkie ... jak som pyry mińkkie to trza było przestać polić ... i jeszcze tom wode trza było ... odcydzić ... (Char); zob. **parnik**.

partacz – ‘człowiek źle wykonujący powierzoną mu pracę’: [orka] spartaczona ... [...] ty partaczu ty ... no ... jak tyś zaorał ... (Wil).

parzyć – ‘zalewać gorącą wodą’: na kielbasy bierzemy mie^oso z łopatki ... z boczku troche ... odkrawamy też od kości ... skraweczki ... ze szynek ... które potem mielimy w maszynce ... doprawiamy ... no i nastempnie tom mase pakujemy w wyczyszczone jelita ... no i parzymy obwe^odzamy ... inaczej

robimy białom kielbase ponieważ jej ... nie parzymy ... przepraszam ... nie wendzimy ... (Boj); do kaszanki trzeba dodać mięso z ugotowanej głowizny ... ugotować kasze ... to mięso sie doprawia przyprawami ... no ... z tom kaszom ... potem dolewamy krwi ... ponownie mieszamy ... no i później wkładamy do do specjalnych ... flaków ... no i pa... parzymy ... (Boj).

pas klinowy – ‘część współczesnego silnika przenosząca napęd do szeregu urządzeń zainstalowanych w pojeździe, maszynie, urządzeniu’: *na przykład śrutowniki które maszyny te śrutowniki co robiły śrut to znów były napełdzone takimi pasami ... klinowe takie pasy ... o ... kliny to ... tu był szerszy tu węższy i on o to tak tu wchodził ... nie ... i to napełdzał tyn śrutownik ... (Boj).*

pas transmisyjny – ‘część dawnego silnika przenosząca napęd do szeregu urządzeń zainstalowanych w pojeździe, maszynie, urządzeniu’: *pas transmisyjny ... [...] no zwyczajnie pas no ino że taki duży ... [...] ale to chodzi o silnik elektryczny? ... [...] elektry... spalinowy to jednakowo paz mioteś ... nie ... (Bis) (Wil); zob. **transmisja**.*

pasterz – ‘tu: człowiek wypasający krowy, gęsi’: b.c. (Boj); zob. **baca, dojarz, krowiarek, pastuch, skotarz**.

pastewny – ‘przeznaczony na karmę dla zwierząt gospodarskich’: *pelucha to jez roślina podobna do grochu tylko że to pastewne ... (Bis).*

pastuch – 1. ‘człowiek pasący krowy’: *pies ... pilnował tego ... psy to była tako ... jedna ... no ... opródź loski ... tego tego co pas ... tego pastucha to był piez jeden czasym dwa ... były ... tak psy wyszkolone że ta krowa nigdy w szkodę nie weszła ... one potrafiły tag nagonić że tam ... (Char); był pastuch i miał jeszcze psa ... psy ... psy były takie mołdre że miał wyznaczone ... nie mogła krowa wyjść poza swój obremb ...*

*jak tego leciał z powrotem zawracał ... (Wil) (Bis) (Boj) (PIW); zob. **baca, dojarz, krowiarek, pasterz, skotarz**; 2. ‘elektryczne ogrodzenie wokół pastwiska’: *kiedyż no to trzea było [krowy] popaść bo nie było takiego sposobu ... nie ... a teraz som pastuchy som ... [...] to jest na ... na pronđ po prostu ... na baterie na pronđ ... nie ... (Bis); pastuch to sie nazywało ... elektryczny pastuch ... to taki był bardzo ... już nie wiem ile tego ... kawał tego pronđu ... ale to takie było że tag leko porażało [krowa] odskaczała i już tam wiesz ... [...] nie była zabita przez nikogo ... tylko taka leciutkie poglądanie to było ... no myśmy też to dotykali jako dzieciaki ... sprawdzaliśmy ... (PIW); elektryczny pastuch był ... [...] żerdziami było ogrodzone ... [...] no ... kołki wbite i w poprzek ... nie ... (Wil) (Boj).**

pastuszek – ‘dziecko pasące gęsi’: b.c. (Bis); zob. **gensiaraka**.

pastwisko – ‘teren, na którym pasie się bydło’: [kozy] *wypełdza sie na pastwisko ... (Boj); jak sie ocieli ... jak tako ... i tako jałowica to sie nazywo pierwiastka ... to sie nazywała pierwiastka i sie do dzisiaj nazywo pierwiastka ... (Char); no pastwisko to jes pastwisko łonka pastwisko ... (Char); no to mieliśmy wanne ... [...] jak było pastwisko przy studni i wode sie łała i piły ... no ... przy pastwisku jak sie spełdzało z pastwiska krowy dojne ... nie ... [...] to sie poiło w takiej wannie ... nie ... (Wil) (Bis) (PIW); zob. **wygon**.*

pasza – ‘karma, jedzenie dla zwierząt’: *kaczka to tak ... powinna dostawać ... o! ... ziemniaki gotowane ... [...] pokrzywy ... jag jez mało żeby żołoddek tag rozgrzywało ... no ... no tam tyż ... pasze i ... i ... iii ... i ... no i ży... zboże tak samo ... nie ... (Bis); [świniom] *miesza sie pasze i pyry razem ... (Boj); pasza ... teraz mówi sie pasza ... kiedyż mówili obrog ale obrok to bardziej był do ... koni ... (Char); [ziemniaki] to była ten stosunkowo tania pasza dość dużo tam**

dawała bo tam trzydzieści czterdzieści ton ... nie ... tam z hektara jak przy dobrym na ... takim nawożeniu obornikiem no to takie były plony ... nie ... te trzydzieści ton można było zebrać ... (Char); można to dwójako na to spojrzeć bo jak ... rolnik potrzebował na to pasze no to ... no to ... tam krowy czy coś tam zjadły ... nie ... a jak była możliwość zrobienia z tego paszy ... no to ... była pasza ... (PIW); to była śruta zbożowa ze zbóż albo pasza treściwa która była zakupywana w geesach ... nie ... i to było posypywane na ... w koryto i krowe to jadły ... (PIW); [dla koni] pasze naśrutowano no to trza by było poliwać wodą ... ni można było dać na sucho ... nie ... boby sie zapchoł ... nie ... tylko siebie... robiło sie sieczke sie cieło z... ze słomy ... posypało sie tam jakimś śrutem paszóm takóm bo tam paszów treściwych sie nie dawało tam z tymi różnymi ... jak do świń tam ... ż... tymi dodatkami ... tylko zboże śrutowane było ... i sie posypało i sie m... wymuszało czymis żeby nie było s... żeby suchego nie jadł ... bo koń miał znowu ... to do siebie że jak zjadł coś suchego czy jakimś słome czy coś ... [...] to on sie zatkał sie i ... i ... i później już zdychał ... bo to nie był przeżuwacz ... nie ... krowa jes przeżuwaczem a koń nie był przeżuwaczem ... (Wil); niektóre [ziemiaki] na wirzku były ... to już były zielone sie mówiło ... niedobre ... zielone na pasze ino sie dodawało ... (Wil) (Gorz) (Świ); zob. **futer**, **obrok**.

paszocio^{ng} – ‘automatyzowane urządzenie wydzielające zwierzętom porcję paszy’: [obornik] ze świń to tylko sam śrut bo kiedyż jak sie robiło to były pyry i pami^{to}m że moja mama pyry parowała wszystko ... a dziś tylko widzi pani pasze paszocio^{ngi} ... wszystko chemia premiksy wszystko ... i widzi pani co to so^m dzisiaj te ... te mie^{so} ... (Wil).

paść (sie) – 1. ‘pilnować, doglądać bydła na pastwisku’: pani zapytała sie o prace

[na roli] i ja już no kochałem to^m prace i to robiłem zaraz po wojnie w pierwszym roku ... no ale późn... później to krowy pasłem ... (Boj); pies ... pilnował tego ... psy to była tako ... jedna ... no ... opróżdź loski ... tegó tegó co pas ... tego pastucha to był piez jeden czasym dwa ... (Char); kiedyś to wiecej wypasali te łonki te takie ... bo te krowy ... jo jeszcze pasłem krowy ... babka pasłaś krowy na łonce ... nie? ... [...] a ja tak ... (Char); tak potocznie ludzie mówili ... takich ludzi starszych którzy to już całe życie pał krowy i na tego mówili krowiarek ... (PIW); ge^{si} sie pasło też ... (PIW); zob. **po-paść**, **wypasać**; 2. ‘o zwierzętach – spędzać dzień, jedząc na łące, pastwisku, rowie itp.’: pani my nie mielim tyłu owców to tutej było ogrodzone na okólniku i same sie pasły ... (Świ).

paśnik – ‘tu: pojemnik, w którym umieszcza się karmę dla owiec’: b.c. (Bis); zob. **automat paszowy**, **karmik**, **koryto**, **żłób**.

patyczek – ‘zdr. od: patyk’: no [gęsi] gdzieś tyż tam no ... przy kurniku gdzież jakiś tam miały coś ... nie wim jak to sie na... nazywo faktycznie ... taki tam ... miały patyczeg i ... tam ... były ... [...] mogó^m z kurami chodzić ... tam sie nidz nie dzieje ... (Bis); zob. **kojec**, **patyk**.

patyk – ‘tu: wydzielone w budynku gospodarskim pomieszczenie dla jednego zwierzęcia lub kilku zwierząt danego

Patyk dla świń (fot. K. Wiśniewska)

gatunku; zwykle w patykach przebywają świnie, ale czasem także inne zwierzęta gospodarskie: *kiedys tag mówili patyki ... nie ... teraz może mówiom ... mówiom kojce ... nie ... (Bis); patyk to jez ogrodzenie z płotków dla świneg (!) i innych zwierzońt ... (Boj); między tymi patykamy czy jak to sie to mówi ... [...] to był ganek ... (Char); czterdzieści osim godzin ... [locha] powinna tam zmienić patyk ... otoczenie ... bydz naświetlana i ... na pionty dzień wchodzi w ruje ... słychadz ... nie ... w sobote były ... u nas czwartek sóm odsadzane ... we wtorek sóm kryte ... (Char); tak sie powinno robić że sie zabiera loche ... a te mu... młode powinny w tym ... patyku ... zostac ... żeby óne wiedziały ... miały te swoje otoczenie ... (Char); patyk to jest kojec ... (Wil); no to patyk ... kojec ... [...] u naz akurat w gospodarstwie to były że tak do pół wysokości że to był murowany ... a drugie pół wysokości to były prenty metalowe ... tak praktycznie po sionsiedzku te świnie mogły sie widzieć ... [...] mogom być teraz [patyki] jak to w tyh nowoczesnych chlewniach jes że jakiś tam ... metalowe czy stalowe konstrukcje w to jakieś płyty z tworzywa sztucznego sóm zamontowane ... (Cze); zob. **kojec, patyczek**.*

paznokiec – ‘tu: rogowa okrywa stopy zwierzęcia; kopyto’: *strzygacz dał mi owce już ... jak wygolił ... no ... jo musiołym sekatorym poobcinać [racice] ... [...] to człowieg uważa bo to tam było widadź i tyn paznokiec trzeba było ucióć ... a nie przecieź ... rżnoć do krwi ... nie ... no to ni można ... (Bis); paznokcie zdejmowali ... [...] to tyż na ... ciepło ... musiały paznokcie odparzyć ... to już świnia nie żyła ... odparzydź i ... głoka miała czyńs takom że był taki ... hak ... i tym hakim sie ... zahaczało i ... sie ... ściógało ... a jag nie no to nożym ... (Char); koń był podkuty ... on miał po to żeby miał dobre zaparcie że zimom żeby sie nie ślizgał ... i a i po to też żeby nie niszczył kopyta ... bo tag jag on nie był do... podkuty to on miał te paznokcie takie roz-*

*wigłone ... no ... (PIW); zob. **kopytko, kopyto, racica, raciczka, róg**.*

pazury – ‘tu: nogi drobiu wraz z pazurami’: *[gęsi] majom długie ... długie ... bardzo długie nogi i zakończone pazurami ... (Boj) (Świ); zob. **drapicha, drapycie, stopka**.*

pegeer – ‘państwowe gospodarstwo rolne, PGR’: *sie nabieralim na pegeerach zawsze tych ziemniaków ... (Char); no do dzisiaj jeszcze tam pegeery czy tam jakieś coś też majom [gnojowicę] i rozwożom na takie ... przeważnie rozwożom na łonki na lucerki na takie ... na zboża na to wszystko nie bo oni chyba tego nie rozcieńczajom tylko ... wyciongajom z tych basenów i prosto na pole jadom ... i to bardzo śmierdzi ... (Kłc).*

pekińczyk – ‘tu: kaczką hodowaną ze względu na mięso; kaczką pekin, pekin biały’: *sóm te te ... borjerowe i ... i ... iii ... i jeszcze jakieś tam som ... jakie jakie som jeszcze kaczki? ... [...] pekińczyki óne sie nazywajom ... nie ... (Bis); zob. **kaczka, kaczka borjerowa**.*

peklować – ‘konserwować mięso przy użyciu soli, saletry i przypraw’: *wode gotujemy ze solą i przyprawami ... studzimy jom ... no i peklujemy mieśo ... (Boj).*

pelenie [pielenie] – ‘usuwanie chwastów spomiędzy roślin uprawnych’: *pielenie to jes usuwanie chwastów ... o ... (Char); hakanie czy tam pielenie buraków to też każdy miał swojom haczke ... każdy miał jakoś tam haczke wyczutom ... (Cze); zob. **obhakiwanie**.*

pelic [pielic, pylic] – ‘usuwać chwasty spomiędzy upraw’: *pelito ... tak ... [...] mówimy że hakać ... [...] a my hakamy no ... [...] no albo wyrwać ... [...] ale kiedy tyż sie wyrwało ... [...] pyłyto to tak barzy ... barzy po polsku ... (Char); no ... hakać pelic ... chwasty wyrwać ... (Wil);*

obhakiwanie wkoło każdego buraka z ziel-
ska ... po jakimś czasie znowu się pielilo
tak długo aż burak dorósł do jakiejś wi-
wielkości ... (Kłc); [warzywa trzeba] pelić
podlewać pielęgniować (!) ... nawozić ...
(Kłc); no reŃcznie trzeba pelić ... wyrwać ...
(Kłc); też tak samo można mówić ... pele...
to tam zależy jak kto mówił hakać pelić ...
(Kłc); zob. **hakać, obhakać, opylać**.

pelikan – ‘ptak domowy o spłaszczonym
dziobie, krótkich nogach i palcach złą-
czonych błoną, hodowany ze względu na
mięso, rzadziej ze względu na pierze czy
jajka; tu: prawdopodobnie mowa o od-
mianie kaczki piżmowej’: no to były tak
zwane kaczki białe i kaczki pelikany ...
kaczki pelikany to były właśnie te koloro-
we ... to też takie były ... no ... najczyńściej
to była kaczka biała domowa ... te super
całe białe a te kolorowe to nazywano peli-
kany one były ... większe kaczory a ka-
czuszki były mniejsze dlatego były te kolo-
rowe piórka ... one już się tam do niczego
nie nadawały bo od tego ... od białej kacz-
ki to pióra ludzie zbierali na pościela na
poduszki na jakieś tam po... te materace
robili z tego ... nie ... ale od kolorowych nie
brali ... nie ... czarne brzydkie i nieładne ...
tak żeby w tam gdzieś przepuszczało czy
coś to byłoby ... nie nadawało się ... (PIW);
zob. **kaczka**.

peńtołek – ‘supetek’: to tam nieroz taki
peńtołek był taki zacioŃgnięty z tego rze-
myka żeby się nie rozdwaiał nie ... (PIW).

perlica – ‘ptak o szaroczarnym ubarwie-
niu w białe kropki, o nieopierzonej głowie
ze skórą niebiesko-czerwoną i żółtym lub
czerwonym wyrostkiem na dziobie; hodo-
wana ze względu na mięso i jaja’: bo kura
to z czego powstała? no kur... kiedyś to
mieszanina kropatwy może tego bażanta ...
nie ... i zaś gdzieś tam w jakimż okresie po-
wstała z tego kura co były te jajka ... nie ...
bo to to som najbardziej bardzo podobne
perlica ... o! ... podobne ptaki ... nie ... no to

óne kiedyż musiały jakby walczyć na tere-
nie to óne musiały tam ładnie wygłodać
żeby o samicy się spodobać ... (Char)
(Świ); zob. **perliczka**.

perliczka – ‘zdr. od: perlica’: drób to som
kur... kurczaki kaczki geŃsi to jes wszystko
drób ... perliczki indyk ... (Char) (Boj);
zob. **perlica**.

petkus [perkus] – ‘czyszczalnia do zboża
firmy Petkus’: posład to byndzie tyn po-
sład ... [...] no na pasze można było wyko-
rzystać ... [...] no był konkol na przykład to
było widać to już się nie nadawało z konko-
lem ... [...] konkol albo ta przytulia ... [...] to
już też się nie nadaje wtedy i te tyn perkus
to oddzielił i i czynściowce te zboże gorsze
ale już tego nie można było zużyć bo to się
nie nadawało na pasze ... nie ... bo to było
trujoŃce ... (Bis); zob. **czyszczalnia, mły-
nek, plaper, wialnia**.

piac – ‘o kogucie – wydawać przeciągły,
głośny dźwięk’: tag jag u nos się ogłodo
no to widać że óne no ... że w kurniku tak
się nie depcom ale jak się wypuści na dwór
to depce jak diaboł a tak slychadź jak ...
pieje ... (Char); kokot ... nie niesie jajek tyl-
ko pieje ... (Świ) (Boj); zob. **dopiac**.

piasta – ‘środkowa część koła, w którą
wchodzi oś’: tu jezd ośka ... dyszel tu
z przodu ... ale to już pani nie pamiętam
jak się to nazywa tyn kierał ... tu som ... te
powrozy które były ścioŃgajoŃce ... bark ...
bark to się nazywało ... tutaj piasty tutaj
jak teraz ... nie ... ale to wie pani co ... ja
już wiem do czego to wszystko służy ale
żeby tu ... piasta ... tutej te ... to w środku ...
(Char); tu już som normalnie koła ta-ag od
syrenki ... to som już na piastach gumowe ...
(Char); zob. **kłódka**.

piec – ‘tu: centralna część kuźni, w któ-
rej pali się ogień i rozgrzewa żelazo’: kuź-
nia to przede wszystkim było ... palenisko ...
musiało być ... taki taki ... a la piec ... bez ...

przykrycia było wyngiel wyngiel ... późni był tyn gościu co tam był ... dmuchał w te miechy żeby ... te powietrze ... dmuchało i był tyn wyngiel sie rozpolił non stop musiał być tam jedyn gościu ... taki zawsze przeważnie uczyni ... sie uczył za kowala to pierse co jego ta nauka to była ... miech ... podpolać ... te powietrze ... bo to wszystko było gorące ... (Char); najpierw do czerwoności trza było jom [podkowie] rozgrza... najpierw jom zimnom przykładał mniej wiency jak ten formad jez i dali to ... do pieca ... do czerwoności ... (Char).

pielnik – ‘maszyna do pielenia buraków’: jak ktoś tam miał to jeszcze miał ... pielnik to sie nazywało ... to po polsku pielni g a u nos to sie nazywało inaczej ... do objeżdżenia buraków jak sie nazywało? ... [...] no bo ... pielnik to było ... prawidłowo nazwa pielni g ale u nos ... my to mówiliśmy na to inaczej ... i widzisz ... pietnaście lat tymu jeszcze to robiłem a już dzisiaj nie pamiętam jak ta maszyna sie nazywo ... (Char); zob. **opylacz**.

piętka – ‘tu: metalowa część kosy umożliwiająca jej obsadzenie na kosisku’: sie kosiło piętkom tu ... końcówka tego noża [kosal] ... (Cze) (Char); zob. **stopka, ucho**.

pień – ‘tu: środkowa część stogu’: [stóg zboża] to tylko tyn pień i i wtynczaz już ta końcówka to zweenżane było to i żeby woda zlatywała ... (Boj); zob. **baba, czoupa**.

pierdoły – ‘rzeczy nieistotne, niewielkich rozmiarów, drobiazgi’: ja widziałem ... jo wim jak bat wygłoda ... [...] tu na końcu czasami zakładali różnie to ... czasym kulke ... czasym jakiś ... gwiazdke żeby tygo konia bardzi bolało to ... czasym zakładali takie różne pierdoły ... (Char); kiedyś ... kiedyś powiem wam ... ja pamiętam za czasów mojej babci ... z ... właśnie z owsa każde ziarenko zawijało sie w folijke ... zlotko ... sreberko ... i to były takie do

dekoracji takie pierdoły ... teraz to już niemożliwe tak ... (Kłc); zob. **klamoty**.

pierś – **1.** ‘przednia, górna część kurczaka, kury’: skrzydełko jez nóżka kuper ... [...] pałka udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś kaczka do drapycie brali tyż ... wszystko ... [...] szyjka ale przód jesczcy pierś ... (Char); [u kury] nogi dwie to som pałki ... tu som skrzydełka ... tu som piersi ... a tam to jes ... kuper i ... i ... szyjka ... nie ... (Świ); **2.** ‘część uprzęży’: to był puszorek ... tuo taki skoblice ... sie nazywały czy jakoś ... tutej gdzie były te ... gdzie były pa... takie pasy co ciongnął koń ... nie ... to była pierś ... tu miał tu i to było po... podwionżane jesczcy taki ... podpryng czy jak sie nazywa ... to trudno ... trudno po tylu latach to nazwać teraz ... i ... tyn koń ... po prostu ... sobie ... ciongnął tyn wóz i ... i kierował tym ... (PIW); **3.** ‘przednia część korpusu pługa’: no pierś to najpirw pierś to zaś najpirw podrzucała a ta odkładnia odkładala ... (Bis).

pierścień [pierściń] – ‘tu: metalowa obrączka łącząca metalową część kosy z kosiskiem’: widziałem jag ojcieczd oprowiał ... kose ... no to tam delikatnie jom spioł tom kose z kosiskiem ... takim z ... odpowiednim taki ... jakby pierścień taki taki ... dopasowany do drewna ... [...] no pierścień tak ... [...] i później przychodził jesczce taki dodatkowy klin którym sie zabezpieczało żeby kosa nie spadła ... z kosiska ... (Gorz); to jest taki taki pierściń metalowy ale on miał swojom nazwe ... to był taki pierściń metalowy ... tag jak tutaj jest ... [pokazuje na rysunku] nie wiem czy pani zobaczy ... ale ... tu on jest ... tu jest tyn pierściń metalowy ... (PIW); nadstawka no to ta ta ta tak zwana ... no to sie wkładała pod pierściń z jednej strony i w kosisku była ... otwór i drugi koniec był pod ... w kosisku ... i jesczce na środku jak było zbyt duże złoża podpora musiała być żeby sie nie przelamało ... (Wil); zob. **gryfka, obejmajka, okucie, opaska, ryfka**.

pierwiastka – 1. ‘samica, tu: krowa, owca, koza, która po raz pierwszy urodziła młode’: *pierwiastka ... [...] młoda krowa która siem ocieliła pierwszy raz ...* (Boj) (Wil); zob. **jałówka, jarlica, jarliczka, pierwiosnek**; 2. ‘młoda krowa, która jeszcze nie miała cielaka’: *pierwiastka no to tak to jest ... to jest młodo krowka ...* (Bis); zob. **jałowica, jałówka**.

pierwiosnek – ‘tu: młoda krowa, która jeszcze nie miała cielaka’: *to pierwiosneg nazywali to^m krowo^m ... pierwiosnek że to była pierwszy raz [matką] ...* (PIW); zob. **jałówka, pierwiastka**.

pierzak – ‘osoba zajmująca się darcie pierza, jego skupem i pielęgnacją’: *pierzak to sie tyn ... to jest ten kto sie zajmował pierzem ... bo skupowali albo darli ... przechoywali ... no nidz innego nie może być ...* (PIW); *o pierzak to był był ... no schodziły sie s^onsiadki ... dookoła stołu ... [...] i skubali ... [...] pióra ... [...] i każdy pióro w rynke i ... [...] darli ... darli to ... na poduszki ... na kołdry ... [...] te łodyge co była co urosło to ... to w tym grzbiecie to sie wywołało ... to twarde było ... [...] ale sie darło ... brało sie pióro i obdzierało (!) sie żeby było ... puch ... bez tego środka ... nie ... żeby nie było twarde ...* (Świ); zob. **darcie piór**.

pierze – ‘pióra pokrywające ciało ptaków, pozyskiwane na poduszki, pierzyny, zagłówki itp.’: *pierze ... a te wieⁿksze to lotki ...* (Boj); *no cieⁿżko sie wrywa z ... geⁿsie pierze ... najlepiej jezd je ciepłym żelazkiem przejechać ... po geⁿsi przez reⁿcznig mokry ... no i wtedy leko wychodzi ... wychodzo^m te pióra ...* (Boj); *mole to zawsze były w pierzu ... jak pierze nieraz takie nie... stare ... i niewywietrzane to wtedy mole bo babcia to mówiła ... że z... trza było do s... do tego ... do pierza włożyć tam taki to ... tyn zapach ... [...] dzisiaj chemia to tam ... no ... [...] teraz to wie pani ... a kiedyś to wiem że tak babcia ... robiła ... że sie ... kładło do takiego świeżego pierza ...* (Char).

pies – 1. ‘zwierzę hodowane na wsi, po to by pilnowało obejścia, ostrzegało o niebezpieczeństwie’: *pies to ... ón lubi te roboty nawet [pilnowanie owiec] ... a sie przy nim człowieg aby wy społ ... dzieci to tag narzekały że ... ale ... jo to jag w koszulce ... to sie wybyczył aby ...* (Bis); *iskadź no to ... to pies tak sie isko jag mo wszy ...* (Bis); [kejter] *jes to ... pies biegajocy bez smyczy ...* (Boj); *pies ... pilnowoł tego ... psy to była tako ... jedna ... no ... opró^dż loski ... tego tego co pas ... tego pastucha to był piez jeden czasym dwa ... były ... tak psy wyszkolone że ta krowa nigdy w szkodę nie weszła ... óne potrafiły tag nagonić że tam ...* (Char); *tero kamery majóm ... no ... nie potrzeba psa ...* (Char); *u nas były Misiu sie mówiły na wszystkie psy ... [...] no ... i... imiona dawajóm ... nie ... [...] no a my Azor Misu i ... i co jeszcze? ... i Borys był ...* (Char); *to só^m takie psy takie o ... w jednym był do bry ... pies ... i pozapłodniał wszystkie suki w danj ... wsi to były te ... psy nawet wszędzie podobne ... teraz to ... bo tak ... kiedyś sie ludzie tag nie przemieszczali ... bary tych... były te psy ... przywioⁿzane do domu ... a dzisiaj ... to tam ... ci młodzi jadóm nie wiadómo sto dwieście trzysta kilometrów przywio^m teraz i sie wymieszały ...* (Char); *sznaucery to só^m myśliwskie psy ... [...] no ... a óne tylko szły na drób na takie rzeczy ... nie ... [...] i potym mówie: to do budy go ... trzea uwioⁿzać ...* (Char); *kiedyś to nie trzymali psy do ... do ozdoby ... ale głównie do pilnowania ... do pomocy ... no ale to tyż jak ... były ... dobrze piez ułożony to szed na polowanie ... szed na niedźwiedzia ... szed na ... na sarne ... szed na zajóⁿce ...* (Char); *resztki przy jedzeniu to albo piez albo świnia [zje] ... tego nie wolno stosować właściwie do żywienia ...* (Char); *no to piesek ... tutaj jez obok tam ... ja nie mam ... ale tego miałam to tam zdechtł ... no psy bardzo so^m wierne ...* (PIW); *był pastuch i miał jeszcze psa ... psy ... psy były takie moⁿdre że miał wyznaczone ... nie mogła krowa wyjść poza swój obre^mb ... jak tego to leciał z powrotem zawracał ...* (Wil)

(Cze) (Kłc); zob. **kejter, kundel, kundlek, naganiacz, owczarek, piesek**; 2. 'samiec psa': to s^om takie psy takie o ... w jednym był dobry ... pies ... i pozapłodniał wszystkie suki w danyj ... wsi to były te ... psy nawet wszyn^odzie podobne ... (Char); a kiedyś to nawet było widać ... ja jak ... jeszcze tag jizdżałym jeszcze nawet dwaścicia lat temu to wo! ... tutej w danym tam ... zajechałym do wnuczka (?) [...] to były w... wszystkie [szczenieta] ... po jednym ... psie ... podobne takie ... po jednym ojcu ... [...] no ... pies oblecioł cał^om wiosce ... (Char); my mieli my takiego psa ... dostaliśmy od kuzyna ... taki ... wielki ... a to był jakiś ... rasowy ... to wie pani co że ... na przykład tam gdzieś ... była ... zaaa... tym ... za ... tym naszym lasym tam od od ... do Świniar sie jechało ... [...] jakaś ciecčka u suki ... [...] gdzież jakoś ciecčka u s... to on potrafił zez bud^om lecieć ... wie pani co? ... normalnie nie dalim rady ... [...] to był sz... sznaucer ... [...] ładny był ... a potym jak u... uciekł to już nie przyszedł ... [...] no ale ... z tak^om wielk^om bud^om żeby zapierniczał? ... (Char); suka ... samica ... tak ... a samiec ... no to samiec ... pies ... tak ... (PIW) (Boj); zob. **samiec**.

piesek - 1. 'zdr. od: pies': dobry piesek który ... sie mu mówi że ino: powidz tym baranom ... a piez ino ... powie ouuu! ouuu! ouuu! ... i owce wiedz^om gdzie maj^om iś ... (Bis); kejter to jes taki do... jak to no ... nierasowy pies ... mały piesek ... taki kiejter ... (Char); kejter ... ale to taki jes troche rasowy ... [...] ładny piesek bo taki nakrapiany ... biało-czarny ... (Char); no to piesek ... tutaj jez obok tam ... ja nie mam ... (PIW); zob. **kejter, kundel, kundlek, naganiacz, owczarek, pies**; 2. 'młode psa': [miot] jes to ... ogół urodzonych ... piesków ... (Boj); zob. **szczeniaczek, szczeniak, szczenie**; 3. 'dawny przyrząd do zdejmowania butów z cholewami, wykonany z deski z półokrągłym wycięciem, służącym do zaparcia pięty': to piesek ... do zdejmowania butów ... [...] no a przedtem sie chodzilo w butah oficerkach ... filcokach ... bo teraz

gumofildz a przedtem było filcok taki ... to była skóra ... do góry był filc ... no jak teraz na dole te gumofilce to jest guma a przedtem była skóra ... to nie szło tego buta zdj^oć ... jeszcze na wiosce sie owijało w onuce noge ... to ściogno^oć było ... ale też ta onuca nie zjechała ta-ak skarpeta sie nie dała ... [...] i przez to musiał być piesek bo było cieżko zdj^oć but ... nie ... tak że pieska pamie^otam pieska mielim też ... (Cze).

piłka - 'tu: piła ręczna o drobnych zębach': zależy jakie ... jak^om sie miało ostrom^o piłke ... nie ... od tego zależało ... jak było miedź ostrom^o to można tam byto [grabie] w godzine zrobić ... nie ... (Char).

piniek - 'walcowaty fragment pnia': na ... babce [klepano kosę] ... [...] taki metalowy ... trzpień ... w kształcie czworok^ontu i ścienty tak ... ku dołowi żeby ... można go było wbić w jakiś piniek ... coź minkiego żeby ... było to w wyższyj pozycji do klepania ... nie ... (Gorz); klepanie to sie nazywało ... klepanie kosy to odbywało sie w tym że jag rolnik ... [...] przychodził z pola ... i żona szła tam zrobidź jakiz obiad a on siedał i te kosy ... miał taki piniek ... bobka czy jakoś to mówili na tyn metal ... [...] i to^o kose se brał i zaczynał od ... od końca ... tu od [stopki] ... (PIW).

piórko - 'zdr. od: pióro': no te piórka trzea [kurze] wyskubać wszystkie ... nie ... (Bis); najczy^ościej to była kaczka biała domowa ... te super całe białe a te kolorowe to nazywano pelikany one były ... wien^oksze kaczory a kaczuszki były mniejsze dlatego były te kolorowe piórka ... one już sie tam do niczego nie nadawały ... (PIW); zob. **pióro**.

pióro - 1. 'wytwór naskórka ptaków, pokrywający większą część ich ciała, izolujący je przed zimnem i wilgocią': no cieżko sie wyrывa z ... ge^onsie pierze ... naj-
lepiej jezd je ciepłym żelazkiem przeje-

chać ... po gęsi przez reńcznig mokry ...
 no i wtedy leko wychodzi ... wychodzo^m
 te pióra ... (Boj); jag już było takie dorosłe
 [kaczki] to były wtedy były dobre do ... do
 zabicio bo ... bo sie leko skubało i ... tyż
 trza było ... "oparzydź i ... tak ... jag jag jak
 borjera ... nie ... no ale jag nie nie ... nie
 było wypadnięte co nie miały jag noleži
 tych piór to było tych pipci dużo że kobie-
 ty wyzywały że to nie idzie wyskubać
 tygó ... nie ... (Bis); puh na na poduszki ...
 a a ... może ... te pióra to som może na ...
 na koldre ... co? ... [...] bo to przedziranje
 som ... [...] na na na pierzyne ... (Bis); to
 som tak: pióra lotki pióra normalne i puch
 gęsi ... (PIW); gęsie pióra które były no
 to gęś ... potem też sie podskubywało to
 trzeba było drzeć te pióro ... tak tutaj jed-
 nej strony drugiej taki trójkoⁿcik została
 i te pióra też były na pościele ... tak ... po-
 ściele pierzyny i poduchy a puch to już jak
 sie dawało do poduszek ... no to już taka
 pościel to była super ... bardzo dużo pu-
 chu gęż miała bardzo mało^m gosztkę ta-
 ko^m ... no ... a jak z takiej gęsi troche pió-
 rów no to troche było większe ... nie ...
 no to tam cztery kilogramy pamientam
 trzeba było miedź na pierzyne gęsiego
 pióra ... (PIW); no one [pawie pióra] ma-
 jom takie oczka na ogonach bardzo długi
 jedno pióro jez i zakończony jest takim
 oczkiem kolorowym ... wszystkie kolory ten-
 czy som na tym oczku ... [...] no coż mó-
 wio^m żeby tam nie ... nie nosić tego pióra
 czy tam gdzież nie upinać ... w te ... w ka-
 pelusz czy coś bo one nie przynoszo^m
 szczęścia ... no takie coś tam było ale ...
 (PIW); no to "one [gęsi] ... pod jesiń ... jag
 one już som no to pod jesiń to już jak te
 pióra wylatujom ... (Świ); zob. **piórko**;

2. 'część radła odkładająca ziemię na
 boki': radło to ma czubeg i bo... i boczne
 pióra ... (Boj); radło ... no ... było skonstru-
 owane tak że miało dwa pióra ... i roz... ro-
 biło takom bruzdke ... i przykrywało na
 boki ... te ziemniaki przykładowo ... no bo
 gieneralnie to do niczego innego radło kie-
 dyż nie służyło ... (Char); zob. **skrzydło**.

pipcie [pypcie; M. lp. pipiec] – zwykle
 w lm. 'pozostałości pierza i puchu oraz
 ich zawiązków na skórze ptaków po usu-
 nięciu puchu i większych piór': no bo tyż
 sie zabijało ... tylko że musiały ... kaczki ...
 musiały wy... wypadnoć żeby ni miały
 tych pipci bo jak te pipcie majom to kur-
 cze ... cieżko jez oskubać ... nie ... (Bis); jag
 już było takie dorosłe [kaczki] to były wte-
 dy były dobre do ... do zabicio bo ... bo sie
 leko ... [...] no ale jag nie nie ... nie było
 wypadnięte co nie miały jag noleži tych
 piór to było tych pipci dużo że kobiety wy-
 zywały że to nie idzie wyskubać tygó ...
 nie ... (Bis); gołomb sie skubie na sucho ...
 [...] no nie zaparza go sie wodom ni nic tyl-
 ko sie ob... i jest taki malutki i potem sie
 wodom goroncom poleje żeby tam te
 wszystkie drobne pipcie tam wzeszły ...
 (PIW); to znaczy jak tak ... kure zabije ... do
 wiadra z goroncom wodom ... no bo już nie
 żyje kurczak ... oparysz ... oskubiesz
 z grubsza ... później z tych pipciów no
 i opala sie ... (Świ); to som pypcie to som
 właśnie te ... [...] tu wyrosłoby pióro ... ale
 już zostało zabite i to jes ten pipiec ... [...] nie
 do końca roz... rozcioⁿgnięty ... dojrza-
 ła pióro ... o ... (Świ); zob. **kłaki**.

piskle – 'młody ptak': kura prowadzi swo-
 je kaczka kura prowadzi swoje te ... [...] te
 piskleⁿa kurczeⁿa ... (Char) (Bis) (Boj);
 zob. **gęsie, goⁿsioⁿtko, goⁿska, goⁿsz-
 czak, guła, induś, indyczek, indyk, kacze,
 kaczoⁿtko, kaczuszka, kurczaczek, kur-
 czak, kurcze**.

pisklynie – 'głos wydawany przez piskle':
 takie pisklynie ... no ja wiem? ... pi pi pi ...
 (Char).

piwnica – 'pomieszczenie pod budyn-
 kiem, przeznaczone do przechowywania
 zapasów, np. ziemniaków, buraków, mar-
 chwii': no piwnica jak ... no z ... z ile? ...
 trzy ścia... no jak była dostawiano do cze-
 goż no to trzy ściany no i jakieś tam ...
 z d... z góry tyż coś tam było sie czy

zamurowane czy zalane żeby ta nie przemarzła ... (Bis); jak była ... piwnica to była tak ... albo ćwikieł przechowywana to na ten okres taki zimowy że ... nie trzea było iść do kopców ... nie ... na te dwa trzy miesońce czyli ... styczeń głównie i luty ... to była ćwikieł i ziemniaki ... marchew ... pietruszka takie korzonne rzeczy ... a już na przykład jabłka gruszki ... to one nie bo one ... si... przechodziły tymi ... zapachami ... i to tag już nie były uone takie smaczne ... (Char); pozbierane [ziemniaki] przebrane bo trzeba by... posortować ... [...] no i później albo w kopiedz albo w piwnicy no w moim przypadku zawsze do piwnicy bo mam dużo^m piwnice tak że ... były przechowywane do wiosny w piwnicy ... nie ... (Gorz); w piwnicach ... [...] no taka umiarkowana temperatura ... latem chłodno zimom^m tak ... o ... tag można powiedzieć w powrównaniu do zimy żeby było ciepło ... o! ... żeby nie przemarzała ... [...] tag jag moja piwnica to jest gdzieś około dwóch metrów wkopana w ziemię ... [...] tam jes kamień łupany taki polny typowo duży bardzo duży kamień ... i to so^m mury ułożone z tego i strob jest z cegły wymurowanej w takim łuku żeby to sie nie zapadło ... nie ... [...] no teraz jest problem bo w piwnicy jes zbyt ciepło bo nie mamy zimy ... nie ... i ta piwnica sie zamiast chłodzić to ona sie w tej chwili nagrzewa ... (Gorz); no było taka ... arfa i... przez te arfe przelatowały ... ziemia zostawała ziemniaki leciały do piwnicy ... (Wil); zazwyczaj było to tak zwana ziemianka ... albo cze^oź nadziejna ... która była specjalna wentylowana ... albo była podziemna ... wtedy temperatura jez jednakowa cały rok ... ja mam takó^m piwnice ... kamienno^m bez podłogi ... [...] nie ma posadzki nie ma nidz jest zwykła ziemia ... cała jest z kamienia ... polecam ... cały rog jest ta sama temperatura ... i tag jak budze ziemniaki na ... na przykład jesienio^m ... tak wycioⁿgam wiosno^m ... one so^m taka sama jest temperatura ... nie zgnijo^m nie przemarzno^m ... [...] taka typowo kamienna ... przed-

wojenna piwnica gdzie jest tylko kamień i nie ma posadzki ... jest tylko zwykła ziemia ... (Kłc); były mieszkania i pod tymi mieszkaniami były piwnice ... i tam właśnie były takie otwory i tam zsypywano te ziemniaki ... [...] te ściany to były budowane z cegły ... i otwór tam był i zaś tam wrzucali te ziemniaki ... (Kłc) (Cze); zob. **sklep, ziemianka**.

plan – 1. ‘dużych rozmiarów mata, którą przykrywa się pojazdy i maszyny gospodarskie stojące pod gołym niebem; tu: wykorzystana do przemieszczenia niesprawnej krowy’: krowa sześćset tam czy siedemset kilo miała to weź jo^m załaduj na kołowke jag nie może chodzić ... nie ... żeśmy wzięli ... ojciec wzoł taki plan stary ... po takim planie żeśmy takó^m wycioⁿgar ko^m jechali^m za zaczeb od cionoⁿgnika i jeszcze tu takie chłopaki byli ... Pl...]nie pomagali ... i żeśmy jak to mowio^m za rogi i tu za przednie łapy ... za przednie giery żeśmy jo^m wsuneli na to^m kołowke ... (Wil); zob. **plana**; 2. ‘ruchoma część snopowiązałki, która przesuwa skoszone zboże pod urządzenie wiążące’: u snopowioⁿzałki kosy motowidła plan który przesuwa i aparat wioⁿzoⁿcy ... (Boj); zob. **plandeka**.

plana – ‘dużych rozmiarów mata, którą przykrywa się pojazdy i maszyny gospodarskie stojące pod gołym niebem; tu: wykorzystana jako część konstrukcyjna wiaty do przechowywania balotów’: dzisiejsiej to w tych balotach so^m i to w stogach tak zwane stogi ... nie ... ale że już robio^m takie wiaty tam z tych ... z tych plastykowych tam tych plan i takie tam majó^m i to robio^m już ... nie dużo ale ale robio^m już ... nie ... (Boj); zob. **plan**.

plandeka – ‘ruchoma część snopowiązałki, która przesuwa skoszone zboże pod urządzenie wiążące’: snopowioⁿzałka miała ... motowidło ... [...] kose plandeki aparat wioⁿzoⁿcy ... podstawowe cztery rzeczy ... (Bis); zob. **plan**.

plaper – ‘dawna maszyna do czyszczenia ziarna z plew’: *odwiać ... i sie to nazywaa wialnia ... [...] plaper ... sitowa to był plaper a ta to tylko była wialnia to jes sito ... (Bis); w plaprze to plaper to był to to sie najadłeś kurzu bo to plewy były słoma i ... no raz dwa trzy ... (Bis); plaper ... bo bo ta klapa od te ... te śmigi takie miał ... nie ... i kobieta tam krynciła i tyn wiatr robiła ... to widzi pani to takie to było długie nieomal jak ten stół i te plewy tam leciały a to ziarno tu wylatywało już tag urzondzili sobie że czyste zboże szło na monke czy tam na śrut ... (Boj); zob. **czyszczalnia, młynek, petkus, wialnia.***

plastyk – ‘tworzywo sztuczne, w którego skład wchodzi głównie polimery syntetyczne’: *moja matka to zawsze już takie tam z takigo plstyku były zrobione torby i to w tym plastyku żeśmy nieśli na pole ... (Boj).*

plastykowy – ‘wykonany z plastiku’: *konewka ... [...] z blachy a tero sóm plastykowe ... (Bis); no tyż jakieś takie ... poinien taki mocny grzebień być [do grzywy konia] ... nie ... metalowy czy tam ... teraz może sóm plastykowe ... (Bis); dzisiaj to w tych balotach sóm i to w stogach tak zwane stogi ... nie ... ale że już robiom takie wiaty tam z tych ... z tych plastykowych tam tych plan i takie tam mająm i to robiom już ... nie dużo ale ale robiom już ... nie ... (Boj).*

plecy – ‘grzbiet’: *ge^{nsi} skubano jak były całkowicie opierzone ... znaczy sie ... nie wiem ... pióra musiały miedź na plecach pod brzuchym wszedzie bo one stopniowo tag rosno^m ... jak sie pełne piórka wy... wyrosno^m na plecach że to wtedy najczyściej sie skubało późno^m jesienio^m ... bo już ge^{ns} była duża wyrosnie^{ta} i tego ... (PIW).*

pleść – ‘tu: wykonywać koszyk, przeplatając we właściwy sposób gałązki wierzbowe, wiklinowe itp.’: *koszyk ... my tag mówić*

*liśmy ... [...] z wikliny zrobiony ... z wierzbo... witeg od wierzby ... i to był plecieli ... [...] z tych mienkich gałozków ... tych najcieńszych które były gientkie ... no ... (Kłc); zob. **wypletać.***

plewa – ‘odpadek z młócenia zbóż’: *no to wialnia to były si... z sitami ... [...] z sitami i rozdzielala wielkość zboża plewy i i tam jeszcze drobne te te nasiona ... (Bis); no to wialnia no to mo ... sita i śmigło i sie kreñci ... w ... robi wiatr i te lekie zboże ... te ... i te lekie plewy idom do tyłu a te ... te ... te zboże idzie ... gdzieś tam ... (Bis); no dawniej to sie młóciło ... i tym sierokobitkom sie nazywało takom maszynie ... to plewy leciały zez z... zez z tym ... ze zbożem razem ... [...] trzea było oczyścić zaś ... wialniom ... (Bis); młynek to tylko oddzielił plew i zboże i to już nie nie było różnicy duży mały ... może odcinał ... (Bis); jak przez młocarnie tom ... tom szynokobitke jak to była to szła to ta słoma a potym szedł taki krzyżok ... na to mówili i plewy ... krzyżok był t... taki grubszy ... słoma schodziła dalej krzyżok grubszy a te plewy były na dole całkim i te plewy dopiro przez wialnie od... odwiewali te plewy od ziarnia i z wialni dopiro to szło czyste zboże a plewy szły dalej ... (Boj); sporyż można było łatwo też ... odczyścić ... nie ... bo to ... bo jes dużo wienksze od tego ... od ... ziam... ziarna ... zbóż to można było to odczyścić tylko że ... zarodniki sporysza znów zostawały wew ... plewach wew krzyżoku ... czyli tym ... takich tych ... resztach ... resztek po ... ty ... po młóceniu ... i zaż jak sie dowoła do ... zwierzona[t] to tyż było szkodliwe ... owce mi sie zdaje że bardzo na to chorowały ... (Char); to zboże wymłócone musiało iż na wialnie ... żeby oddzielić plewe od ... ziarno od plew ... bo tam leciało w te maszyny wszystko ... (PIW); wszystkie plewy od zboża jak było bo kiedyż nie było kombajnów ... nie ... tylko był młocarnie ... to wszystkie plewy były tam spasionie tam krowami świniami ... nie ... i to tam było sie razem mieszało i to*

jest to wszystko ... w dzień to zjadały ...
i był tańszy po prostu tańsza produkcja bo
wszystko przechodziło z własnych gospo-
darstwie ... (Wil); ona [wialnia] po prostu
pod wpływem wiatru wytwarzanego
przez ... przez urz^ondzenie ... oddzielało
zboże od plew ... (Kłc) (Cze); zob. **łupin-
ka, zgoniny**.

plon – ‘to, co się uzyskuje z roślin upraw-
nych, np. owoce, ziarno, warzywa’: niektó-
rzy gospodarze zasiali zaraz prosto po
tym ... zboże zboża siali gryke ... to jak był
suchy dobra jesień długa to jeszcze zebrali
drugi plon gryki ... (Wil); zob. **zbiór, żniwo**.

plachta – ‘dawniej tkanina płócienna do
noszenia ziarna podczas siewu ręcznego’:
sianie [ręczne] ... [...] z opołki albo z płach-
ty ... (Bis); [sianie] z płachty ... to sie za-
wion^ozywało oboj^mnie ... kobiety to ... kie-
dyś to było wien^ocyj dzisiaj ni ma no bo som
poduszki ... kiedyś to były ... kawał^og obru-
sa na przykład ... prześcieradło ... to wszyst-
ko było takie z takiego materiału ... bo dzi-
siał to jest ... nowoczesny ... [...] no płachta
to nazywali ... płachta ... [...] i to sobie tag
jakoż musioł to zawio^oradzł na szyje ...
i wyspali tam wiadro w tom płachcie ... i so-
bie maszerowol ... i sioł ... jak bronom^o zaś
to ... zabronowali i rośło ... ile rośło tyle uro-
sło ... ale rośło ... (Char); rolnig miał jako^ms
tam to mówili jako^ms płachcie albo czy wia-
derko ... i zakładał i sypał zboże i renkom^o
siał ... nie ... (PIW); opałka taka była [do sie-
wu] ... a nasi rodzice siali jeszcze z płach-
ty ... [...] to to przypasywali sie i wyspiał so-
bie w to płachcie i ... i rorzrzucał ... (Wil);
zob. **opałka**.

płakać – ‘o owcach – ronić łzy przed
śmiercią’: owce? ... płacze ... [...] to tak ...
łzy leco^m ... (Świ).

płaskownik – ‘metalowa, podłużna płytka,
będąca częścią korpusu brony’: brony ...
[...] no ... z ... zez tego ... z płaskownika ...
i ze zem^obów ... (Bis).

plodozmian – ‘obsiewanie pól uprawnych
co roku innym gatunkiem roślin’: taki ugór
to nazywało sie że ziemia odpoczywa i po-
tem jag ona ten rok wydaje tam tom^o koń-
czyne to inny plodozmian jez i jez lepszy
urodzaj na przykład po takim ugorowaniu
to jes ... no ziemia odpoczywa sobie ...
(Boj); że to po pszenicy plodozmian czy
coś takiego to że to był plodozmian czy po
pszenicy czy po j^onczmieniu czy coś to na
przykład tag jak po życie to już był można
to powiedzieć też że był słaby tyn plodo-
zmian i po życie to już wtenczas tam sie
nawoziło oboronikiem żeby ulepszyć te za-
soby w tej ziemi tego tej w tej próchnicy
tam ... (Boj).

płótno – ‘tu: płaska powierzchnia metalo-
wej części kosi od ostrza po piętkę’: bu-
dowa k^oosy no to już daje ... aha ... tu tu
jes ... płótno to to jes romb ... to jez uch^o ...
[...] to sie nazywa ... płótno ... nie ... [...] to
to cienka blaszka to płótno ... a to u ... góry
był taki jeszcze zagienty jest ... to romb ...
a ... a to ucho ... (Wil).

płóz – ‘element korpusu pługa łączący go
z odkładnią, zapewniający stabilność pod-
czas orki’: oj ... pani ... pług ... składał sie
z ramy ... z lemierz^o ... odkłodni... odkład-
nia ... [...] lemiesz ... i ... płóz ... płóz na to ...
ojciec zawsze mówił płóz ... jak sie nie
myle ... to było takie coś ... jak był tyn c...
[...] płóz chyba ... płóz ... płóz chyba to sie
nazywoł ... no ... (PIW); z jakich cze^ości sie
składa [pług]? ... grzo^odział słupica ... ‘od-
kładnia lemiesz ... skiba to całość ... całość ...
przy ramie ... która jes ... a a ... skiba sie
składa z ... odkładni lemiesz^o ... płóz ... któ-
ry trzyma ... żeby nie pług nie schodził na
bok to płóz musi być ... (Wil) (Bis).

płuca – ‘narząd służący do oddychania’:
no płuca ... płucka podgardla ... może ... no
nie wim tak u... pól... pólki ucha uszy ...
ogon ... (Char); no to ... szły do kaszanki ...
płuca do kaszanki ... (Char); płuca były ...
raczyj wo^otroba była jako wo^otroba i każdy

sobie przyrządzał po swojemu ... (Wil);
zob. **lekkie, osierdzie, ożerdzie, płucka.**

płucka – ‘zdr. od: płuca’: [lekkie] no to som te płucka ... (Char); zob. **lekkie, osierdzie, ożerdzie, płuca.**

pług – ‘konne lub ciągnikowe narzędzie rolnicze służące do orania; jego zasadniczą część stanowi korpus płużny składający się ze stalowego lemieszca podcinającego skiby ziemi oraz odkładnicy odwracającej i kruszącej te skiby’: no orze sie pługiem ... (Bis); no pługim [się orze] ... odwracalne i koleśne i bezkoleśne ... [...] teraz som odwracalne bo kiedyś to raczej ih nie było ... ale teraz to jeszcze odwracalne na ciongnik zawieszane i sie odwraca i sie jedzie tym samym bruzdom i w te i z powrotem ... (Bis); pługów ... jednoskibowe dwuskibowe trzyskibowe ... zależy do czego ... som zahoczane ... czy do ciongnika czy do koni ... (Bis); jes pług zagonowy pług obrotowy ... [...] pług składa sie z ramy z korpusów lemieszca odkładnicy ... (Boj); no jest szalownig i pług ... nie ... szalownik to jest do tyj ... do tyj jak to sie przyszaluje ty ściernisko czy co tam ... to sza... przeszalowali my najprzód ... nie ...

a or... a pług to jest do głembokiej órki ... nie ... [...] pług jest do głymbokiej órki ... to były pługi jednoskibowe dwuskibowe ... dzisiaj to już jest tam ... dzisiaj som róż... różni sie pług od markom ... bo jest Unia Grudziordz jest taki jest taki ... lemkeny nielemkeny wszystko to ... a kiedyś ... no były tylko takie te pługi dwuskibowe jednoskibowe ... dzisiaj som o ... zagonowe obrotowe ... kiedyś tylko były zagonowe bo innych pługów no... obrotowych nie było ... (Char); pług orał jak sama w sobie nazwa mówi przewrocił tom ziemie ... jak to pani powiedziała ... skibe i przykrywał te ... przykrywał przewrocił no skibe ze spodu do góry ... (Char); kiedyś to o to dbali właśnie ... jak po każdym ... każdy wykonanej pracy tyn pług był wyczyszczony ... tyż kiedyś byli ... kupowali smary jakież różne tam do konserwacji tych pługów ... ale gieneralnie takie były smary gorszej jakości ... i tam szmatkom sobie tam podtarł sobie tam tom skibe odkładnie ... bo to była odkładnia ... lemierz i odkładnie ... (Char); kupki ... na kupki ... na kupki ... [...] roztrzośało sie ... to ... na ... tam na powierzchni ziemi ... nie ... a jak zaż jechał ... konie ... pług i zaorywane ... (PIW); oj ... pani ... pług ... składał sie

Pług (fot. J. Kobus)

z ramy ... z lemiera ... odkładnia... odkładnia ... [...] leziesz ... i ... płóz ... płóz na to ... ojciec zawsze mówił płóz ... jak sie nie myle ... to było takie coś ... jak był tyn c... aha! tu rończki jeszcze były od pługa ... był ... cała ta rama ... co koń ciongnął ... była odkładnia ... która tom zimie ... odkładnia ... był leziesz ... a tu jesczcy na dole ... był taki ... metal ... z takim stópkóm ... płóz chyba ... płóz ... płóz chyba to sie nazywoł ... no ... no bo taki był pług jedno ... a ... były potym ... aha ... to nazywoł sie pług jednoskibowy ... późni był pług dwuskibowy ... trzyskibowy ... a ta sama zasada tylko wieńkszy ... nie ... wieńkszy i to już ... ciongły tam trzy konie ... (PIW); u noz jesczce prosze panióm taki pług ... jesczce ... sie tam poniewiera ... z tyłu w tych tych kłamatkach ... no żona mówi: weź go wywał na złom ... mówie: póki jo tu żyje mówie że sie odnowi ... a potem ... naustowiosz ... mówi ... po tym ... a mówie: trzeba go zostawidź mówie niech ... tyn pług byńdzie ... nie ... (Wil); pług ... ziemie ʷodwraca a ... radło podsypuje ... no ten [pług] ... to miało ʷodkładnie ... a to tak jakby miało dwie odkładnie radło ... na liewo (!) i na prawo ... a pług miał tylko ʷodkładnie ... przypuśmy tam w prawo czy w lewo tam ... no jak tera mamy te pługi obrótowe ... nie ... no to jedna jes prawa druga liewa (!) ... a jak jedzie w te strone to prawa obraca ... a jak zawróci przy kupie to znouw lewe skiby soń ... [...] no kiedyś kiedyś to były pługi zagʷonowe tak zwane ... jesczce dzisiaj soń zagʷonowe to ś... to jes wszystkie skiby soń odwracane w prawʷo ... i to musi jeździć ... dookoła i ... i musi zrobic taki zagón ... nie ... i tam gdzieś musi zostać bruzda albo przy granicy ... a pług odwracany to jak zaczynał od granicy ... to odwraca sie na miejscu i jedzie to samo ... raz jedzie lewym kołem bruzdo ... raz jedzie prawym kołem bruzdo ... a pług sie ... odwraca automatycznie tam nie ma już ... [...] a te wszystkie... zagónowe to tata wysprzedał ... jesczce jedyn mamy ... (Wil);

zob. **dwuskibowiec, lemken, pług dwuskibowy, pług jednoskibowy, pług obrotowy, pług pojedynczy, pług trzyskibowy, pług zagonowy.**

pług dwuskibowy – ‘pług odkładający dwie skiby ziemi jednocześnie’: *pługów ... jednoskibowe dwuskibowe trzyskibowe ... zależy do czego ... soń zahoczane ... czy do ciongnika czy do koni ... (Bis); no bo taki był pług jedno ... a ... były potym ... aha ... to nazywoł sie pług jednoskibowy ... późni był pług dwuskibowy ... trzyskibowy ... a ta sama zasada tylko wieńkszy ... nie ... wieńkszy i to już ... ciongły tam trzy konie ... (PIW); zob. **dwuskibowiec, pług,***

pług jednoskibowy – ‘pług odkładający jedną skibę ziemi’: *u pługa jednoskibowego to była grzońdziel ... (Bis); przejechał pługiem jednoskibowym ... ktoś za nim szedł wduzoł ziemniaki ... nie ... (Char); pokazywali teraz taki film w tym na Fokusie jag orali jednoskibowym pługiem ... nie ... to dziadek stary to jesczcy chwycił ten pułg umioł ... a młodzi już nie ... no nie umioł ... bo to sie trzeba nauczyć tego ... to nie to nie jezd raz dwa przejedzie to nie ... ktoś widział to robił ... najpierw prowadzał konia potem z tego ... no ... jak to robi raz drugi trzeci to sie nauczył zrobił jag na stole ... nie ... dzisiaj soń maszyny i nikt do tygo nie beńdzie wracał ... (Char); no bo taki był pług jedno ... a ... były potym ... aha ... to nazywoł sie pług jednoskibowy ... późni był pług dwuskibowy ... trzyskibowy ... a ta sama zasada tylko wieńkszy ... nie ... wieńkszy i to już ... ciongły tam trzy konie ... (PIW); chociaź były ... były i takie na kółkach ... jednoskibʷowe też ... które ... nie trzeba było trzymać ... nie ... był reńczny ... a ... no ... chyba reńczny pług jednoskibowy ... [...] reńczny pług jednoskibowy ... i ... i ja już pamieńtam pług jednoskibowy ... na kółkach ... no to ... wim że ... ojciecz jeździł na nim ... poduszke se jakóms ... tam poduszke ... mioł poduszke ... deske ... położył i sobie jeździł ... i one wtynczos ... ciongły*

trzy konie już ... nie ... ale nie wiem czy to nie był dwuskibowy już ... (PIW) (Boj); zob. **plug**, **plug pojedynczy**.

plug obrotowy – ‘plug bezzagonowy, pracujący w obydwu kierunkach (prawym i lewym)’: *teroz sie nie zagonia bo ... som plugi obrotowe ... a kiedyś sie trzea było zagnać ... żeby zaczopdź jechać ... (Bis); jes plug zagonowy plug obrotowy ... [...] plug składa sie z ramy z korpusów lemiesza odkładnicy ... (Boj); no jak tera mamy te plugi obrótowe ... nie ... no to jedna jes prawa druga liewa (!) ... a jak jedzie w te strone to prawa obraca ... a jak zawróci przy kupie to znowu lewe skiby som ... [...] plug odwracany to jak zaczynał od granicy ... to odwraca sie na miejscu i jedzie to samo ... raz jedzie lewym kołem bruzdo ... raz jedzie prawym kołem bruzdo ... a plug sie ... odwraca automatycznie tam nie ma już ... (Wil); jeśli chodzi o przygotowanie ziemi to można by powiedzieć o orce ... była wykonywana zwykłym zagonowym plugiem ... na chwile obecno^m jes to wykonywane plugiem obrotowym ... na pewno to usprawnia prace ... nie ma jakby tam pustych przejazdów że sie jedzie na pół gdzieś tam przy ... przy wykańczaniu ... jes to na pewno bardzo wygodne ... (Cze); zob. **lemken**, **plug**.*

plug pojedynczy – ‘plug odkładający jedną skibę ziemi’: *to jest plug pojedynczy ... (Cze); zob. **plug**, **plug jednoskibowy**.*

plug trzyskibowy – ‘plug odkładający trzy skiby ziemi jednocześnie’: *plugów ... jednoskibowe dwuskibowe trzyskibowe ... zależy do czego ... som zahoczane ... czy do cio^ognika czy do koni ... (Bis); no bo taki był plug jedno ... a ... były potom ... aha ... to nazywał sie plug jednoskibowy ... późni był plug dwuskibowy ... trzyskibowy ... a ta sama zasada tylko wieⁿkzy ... nie ... wieⁿkzy i to już ... cio^ogły tam trzy konie ... (PIW); gospodarz jak chcio^oł ... zaorać ... hektar pola to musio^oł przejść czterdzieści kilometrów ... to musio^oł być troszeczkę inn...*

*aniżeli ... inaczej troszeczkę żywiony ... (Char); poszedłem ze szwagrem tam takiego gospodarza jedneg^o ... budowaliśmy stóg ... nie ... [...] bydziesz ... orał ... no ... dał mi ... trzy konie ... no i takie plug pewnie trzyskib^oowy no i teraz ... ja mówiłem hajta wišta ... nie ... tam na tym ... a tu trza było ojć ksobie ... (Wil); zob. **plug**.*

plug zagonowy [plug zag^oonowy] – ‘plug odkładający skiby ziemi tylko po prawej stronie’: *jes plug zagonowy plug obrotowy ... [...] plug składa sie z ramy z korpusów lemiesza odkładnicy ... (Boj); no kiedyś kiedyś to były plugi zag^oonowe tak zwane ... jeszcze dzisiaj som zag^oonowe to ś... to jes wszystkie skiby som odwracane w praw^oo ... i to musi jeździć ... dookoła i ... i musi zrobić taki zag^on ... nie ... i tam gdzieś musi zostać bruzda albo przy granicy ... [...] a te wszystkie... zag^oonowe to tata wysprzedał ... jeszcze jedyn mamy ... (Wil); jeśli chodzi o przygotowanie ziemi to można by powiedzieć o orce ... była wykonywana zwykłym zagonowym plugiem ... (Cze); zob. **plug**.*

po kolanach – ‘o poruszaniu się – na zgjętych nogach’: *to taka krótka haczka ... [...] mała do przerywki haczuszka ... tylko roⁿczka była po kolanach sie jechało i tym sie przerywało ... nie ... (Cze); w tej chwili to jez maszyna [do ziemniaków] ... która po prostu jedzie i zbiera ... kiedyś była nawet takie coś że albo roⁿcznie albo była maszyna która wyrzucała rozrzucała i trzeba było to zbierać po kolanach ... (Kłc).*

po partacku – ‘o wykonanej pracy – byle jak’: *b.c. (Boj).*

pobronować – ‘wyrównać pole za pomocą bron’: *gdy sie je tam pobronuje czy ... czy poślepuje żeby lužno ziemia była to już ... te pory ... bo jak kiedyż mówili dojs... ś... pole nie nie nie pobronowalim ... to ... para sobie robi ... kanaliki i szybko takaziemia wysycha a jak sie pobronuje*

powłóczy ... to już ta warstwa która zatrzymuje te pare ... i już ni... ziemia nie wysycha ... (Wil); zob. **bronować, przebrónować, rozbrónować**.

podajnik – ‘tu: element kopaczki do ziemniaków przesuwający wykopane ziemniaki do zasobnika’: dawniej [ziemniaki] sie wykopywało haczkom ... a teraz masz ... maszynom to jest kopaczka ... z metalu do... i podajnika ... (Bis).

podbierać – 1. ‘podnosić garść zboża w celu związania w snopek’: mój ojciec tego [gratów] nie używał a on też umiał tak zrobić że zawsze zrobił tyn gotowy sнопek ... nie ... bo tak to musiała zaś ... bo to tak ... mężczyzna kosił a kobieta zaś szła i to podbierała ... nie ... i robiła z tego sнопek ... a to już było że jag on tam ze trzy razy pociongnął to zaś od razu już tyn sнопek był nie musiała go podbierać przerzucać ... nie ... tylko to było od razu zrobione ... (Char); **podbierać** ... szła zazwyczaj kobieta jak na te ściane i ładnie podgortywała ... ilość tam zboża nabrała i na z... zwiozła sнопki ... (Wil); zob. **podgortywać**; 2. ‘wykopywać ziemniaki spod pojedynczych krzaków dla potrzeb doraźnych przed głównym zbiorem’: na Piotra i Pawła już niektórej gospodyni to sie podbierało ziemniaki ... nie wykopywało tylko jag on już zaczął kwitoność to z boku gdzieś tam te pare ... [...] no podbierało sie ziemniaki ... jeżeli ziemniak był w redlinie to obok tego sie podkopywało że ten ... ta cała roślinina nie usychała tylko jak te wieńksze ziemniaki ... bo ziemniak to wiadomo że wytwarzał tam wieńcej tych bulw ... nie ... i te bulwy ... u nas sie mówiło pyry ... to sie podkopywało ładnie z boku i sie tego ... on dalej rósł ... nie ... i zaś dopiero do ... do tego głównego zbioru ... (Char).

podcinać gardło – ‘przecinać tętnicę u zabijanego zwierzęcia w celu spuszczenia krwi’: siekierom tempom stronom uderzamy w czoło świni nastempnie podcinamy gar-

dło i spuszczaemy krew ... (Boj); jak takie małe rzeźnie no to tam młotem huknął i podcinał gardło ... (Wil) (Cze); zob. **podciąć, poderżnąć, trokować, użnoć**.

podciąć (gardło) – ‘przeciąć tętnicę u zabijanego zwierzęcia w celu spuszczenia krwi’: owce należy ogłuszyć ... a nastempnie poderżnąć ... (Boj); żeby zabić takom świni normalnie w gospodarstwie ... kiedyż jak to zabijali ... trza było jom ... przed... uspidż jom ... uspić czyli ogłuszyć ... [...] obuchym ... w czaszke ona sie ogłuszyła i wtedy trza było to gardło podciąć żeby tom krew ... spuścić ... (Char); to nie był pistolet ... to była tako rurka ... w środku wkładano sie nabój i to n... na zasadzie jak puknął tom... w czaszke to tyn ... pis... wystrzelił ... tyn nabój wystrzelił i ... świni ... kaput ... ale musioł podciąć gardło bo ona była tyż ogłuszona ... (Char); zob. **podcinać gardło, poderżnąć, trokować, użnoć**.

poderżnąć (gardło) – ‘przeciąć tętnicę u zabijanego zwierzęcia w celu spuszczenia krwi’: puknie sie [owcę] w łeb ... normalnie ... [...] młotkim sie uderzyło i poderżło gardło ... (Świ); zob. **podcinać gardło, podciąć, trokować, użnoć**.

podgardle – ‘mięso i tłuszcz świni z okolic szyi’: stópy ... [...] podgardla takie tam ... uszy ... no to ... wszystko to ... tam ... było ... miało swoje miejsce ... [...] póliki to ... czy czy tam ... podgradle no to wszystko co tam ... w wońtrobianke w salcesony ... (Char).

podgortywać – ‘zgniać rękami leżące zboże w celu pozyskania wystarczającej ilości do związania sнопka’: podbierać ... szła zazwyczaj kobieta jak na te ściane i ładnie podgortywała ... ilość tam zboża nabrała i na z... zwiozła sнопki ... (Wil); zob. **podbierać**.

podkielkowany – ‘o ziemniaku – mający wyrośnięty kiełek’: zawsze jak był dobry

gospodarz to na Piotra i Pawła już miał pierwsze zimniaki ... jeżeli one były podkietkowane ... nie ... to tam gdzieś w ogródku w jakimś zaciszu ... to już pierwsze ziemniaki były wykopywane ... (Char); w tej chwili jag odkładam ziemniaki do sadzenia to mam włożone w skrzynki ... nie ... że już som^m podkietkowane do sadzenia na wiosne ... nie ... (Gorz).

podkogut – ‘samiec kury o pozycji w stadzie niższej niż kogut alfa’: [wśród kur] jez hierarchia bo jes kogut ... jes podkogut ... jes kogucik ... bo to jez jedyn najważniejszy który tam jako chodzi dopieje i ón tam zaraz drugi drugie koguty goni ... a drugi musi być cwany gdzieś tam może sobie skoczydź na bok ... (Char); zob. **kogucik, kogut, kokot, samiec**.

podkowa – ‘uformowane półkolistce żelazo, dopasowane do kształtu końskiego kopyta, a następnie do niego przybijane’: kowal musioł włożyć [podkowy] do na palenisko i ... i wtedy dopasować do konia ... nie ... no bo jedyn ma wienszom^m noge to jak buty ... nie ... jeden mo wienszom^m jeden mo mniejszom^m ... i ... to tak trzea było

Podkowa (fot. S. i W. Wilkosz)

dopasować ... [...] podkowy były jednako-
we ... nie ... ale dopasować do kónia to
“ón musioł to musioł kowal dopasować ...
tam były na pewno rozmiarami były i wi-
ksze takie podkowy i ciud mniejsze może
tam nie wiem jakie tam ... rozmiary tam
były ... ale ale to dopasować to musioł ko-
wal ... (Bis); trzea było jechać do kowala ...
on musioł musioł... podkowe dopasować ...
kopyto musiał ładnie obrobić ... wycyś-
cić ... no i wtedy prz... przypasował jak
podkowa tegó no to gwoździami przybił ...
nie ... (Bis); przybijano podkowe gwoździa-
mi do kopyta ... (Boj); każdy ... każdo pod-
kowa musiała być pod konia ... to nie ... bo
to nie było że narobił se podków i pod...
leciało ... każdy kóni miał innóm^m podkowe ...
innóm^m wielkość ... [...] i to była podkowa
robióna na na na ... konia ... przyjechał taki
koń dó ... do przymiarki i tyn kowol na
tym ... podkowe do pieca i on na tym ko-
wadle mniejszom^m wienszom^m zrobił ... [...]
przednie były te same i tylnie ... przednie
inne tylnie inne ... nie było przód i tył ni
miał takich samych ... [...] najpierw do
czerwoności trza było jom^m rozgrza... naj-
pierw jom^m zimnom^m przykładł mniej wiency
jak ten formad jez i dali to ... do pieca ...
do czerwoności ... i na tym kowadle ... młot-
kim jom^m ... formował wienszom^m mniej-
szom^m ... bardzi ... dłuższom^m czy czy ... co ...
fachowcy byli od tego ... oni sie tam ...
uczyli tego ale tak dobrz... dobry kowol to
tam moment zrobił ... (Char); to [podku-
wanie] wykonywał specjalny osoba która
nazywała sie kowal i to w takiej wiosce
przeważnie jeden był ... to jest taka podko-
wa ... nagrzewał to^m podkowom^m w takim
ogniu ... nożycami takimi dużymi brał
i przymierzał ... w te kopyto przysmażyło
i przybijał takimi kilkoma gwoździami ...
i to koń był podkuty ... on miał po to żeby
miał dobre zaparacie że zimom^m żeby sie nie
ślizgał ... i a i po to też żeby nie niszczył
kopyta ... bo tag jag on nie był do... podku-
ty to on miał te paznokcie takie rozwiglo-
ne ... no ... (PIW); specjalne podkowy
były ... to już były... produkowane już ...

[...] to już robuota była kowola ... (Wil); tu nieraz jak z żonom ... z żonom jeszcze sprzontaliśmy... coś tu nieroz ... nieraz ... podkowa sie je... jeszcze ... znalazła gdzieś ... no ... (Wil); [kował] musi wyformułować te podkowe na góroco ... dopasować ... tak jak kopyta ... (Wil).

podkziołek – ‘tu: podrośnięte młode owcy’: to już nie jez jagniók ... bo po roku już taki podkziołek ... bo my takiego stada to nie mielim ... (Świ); zob. **jagniak, jagnie, jagnieńcie, jarlica, jarliczka, kopiok, tryczek**.

podkuć – ‘przybić podkowę do kopyta’: należało oczyścić kopyta i podkuć ... (Boj); trzeba było ... te kopyta ... kopyta to był kował od tego ... nie wim ... może to ... czyścili tyż sami ... ale kował musioł tam obrobić ta-ak przy paznokciach ładnie ... ob... tegó ... w środku ... strzałki porobić bo to ... była tako ... tako strzałka musioł wszystko wyczyścić ... czasym kamiń czasym gwóźdz był ... trza było konia podkuć ... tak że ... troche było tam ... (Char); zob. **podkuwać**.

podkuty – ‘o koniu – mający założone podkowy’: no niekóry [koń] móg chodzić na te ... a niekóry to nie móg chodzić bo ... bo gó tam po prostu był taki ... jakby to powiedzieć ... no gó bolała ta noga ... tam jakoś te te strzałki i to wszystko mioł za ... za płytko czy coś że uón ... że gó to bolało ... i musioł być podkuty ... nie ... (Bis); koń był podkuty ... on miał po to żeby miał dobre zaparcie że zimom żeby sie nie ślizgał ... i a i po to też żeby nie niszczył kopyta ... bo tag jag on nie był do... podkuty to on miał te paznokcie takie rozwigłone ... no ... (PIW).

podkuwać – ‘przybijać podkowę do kopyta’: przeważnie u kowali [podkuwano konie] ... kował to był taki majster co konie podkuwał ... (Char); na zime przeważnie podkuwali [konie] buo jak trza było jechać

tam z produktami ... to było ślizgo no to podkuwali koni ... (Wil); zob. **podkuć**.

podkuwany – ‘o racicach wołu – mające zakładane podkowy’: [u wołów] to normalne były racice nie były podkuwane ... (Char); specjalne podkowy były ... to już były... produkowane już ... [...] to już robuota była kowola ... (Wil).

podorać [poduorać] – ‘wykonać płytką orkę’: jak to sie pierwsze tam między sztygami nawed jeżdżilo sie takim szalownikiem żeby poduorać żeby ta ziemia już sie dop... doprawiła ... (Boj); ta poduorywka no to musiało to być żeby poduorać bo ... jag nie było poduorane a był suchy rok to ziemia wyschła i było cińzko z uprawom później czy czy ze wschodami nawet ... a kiedy sie poduorało to to sie przerwało tom wegetacje i już woda nie wyparowywała tymi ... tym ścierniskiem ... już to było przerwane i wtynczas ... o ... po tym szalowniku co sie poduorało szła brona ... i trzeba było powłóczyć to pole całe i to tag leżało tam dwa tygodnie i dopiro sie orało na głymbocko pod zboża ... (Boj); zob. **podorywać**.

podorany – ‘o polu uprawnym – mający wykonaną płytką orkę’: jag nie było poduorane a był suchy rok to ziemia wyschła i było cińzko z uprawom później czy czy ze wschodami nawet ... (Boj).

podorywać – ‘wykonywać płytką orkę’: ja to tag no dziewieńdz ład miałem ... ale ja byłem takiż jakby szalony ... no już chciałem robidź już jeżdżilem podorywałem na przykład po żniwach ... (Boj); zob. **podorać**.

podorywka [poduorywka] – ‘orka wykonywana po żniwach lub po siewie na głębokość 5–10 cm; podorywka’: orka podorywka orka siewna orka średnia orka zimowa tak zwana ziembla ... (Bis); ta poduorywka no to musiało to być żeby poduorać bo ... jag nie było poduorane a był su-

chy rok to ziemia wyschła i było ciężko z uprawom później czy ze wschodami nawet ... (Boj); płytka taka była poduorywka bardzo płytka ... i żeby przerwać to parowanie ziemi ... bo jag nie było tej poduorywki to woda uciek... wyparowywała tymi ro... pozostały pozostałościami z tego zboża ... i to dlatego te poduorywki musiały być zrobione żeby to przerwać i żeby już ziemia się tam że z ich próchnica powstawała z tych resztek tego ścierniska ... (Boj) (PIW) (Wil); zob. **orka, orka płytka, szalowanie, szalówka, talerzówka, zerwanie ścierniska**.

podpaść – ‘tu: utuczyć’: przecież było wiele razy że kury wychodziły a mówi: ta już nie niesie pójdzie na rosół odra... a to jeszy troche może się podpasie a zaż jej nie ma ... a i mówi: o lis porwał ... (Char).

podpuch – ‘rodzaj ptasiego puchu’: puch ... o to tam bym rozróżnił ... [...] jakieś podpuch ... a tak to nie no nie używa się tego bo to tam ... (Char).

podsadzić (kure) – ‘umieścić na jajach kurę gotową do ich wysiadania’: pierwsze inkubatory wymyśli Niemcy bo to wypani jak kiedyś się kure podsadziło to były takie lata że ... były zbuki te jaja się nie załęgły ... (Char).

podskubywać – ‘usuwać drobne pióra i puch z pierzających się gęsi’: kiedyś to się trzymało gęsi żeby były ... na ... na pierzany ... na poduszki ... się podskubywało ... nie wim ... jo nie nie nie wim w jakim czasie to się podskubuje gęś ... ile tygodni musi mieć ... (Bis); gęsie pióra które były no to gęś ... potem też się podskubywało to trzeba było drzeć te pióra ... (PIW); czekej czekej ... ale jak teraz jak te kaczki czy gęsi jag my mieli? ... to musieli podskubać bo te mięso coż nie było takie ... i to musiały być skubane ... tutaj ... jak tu miał tyn ... [...] podskubujom ... musieli ... może jeszcze ni kcieli (!) kupić ... coś z tym mi-

sem nie było tak ... (Świ); zob. **obskubywać, skubać**.

podskubywanie – ‘usuwanie drobnych piór i puchu z pierzających się gęsi’: no podskubywanie ... no to ... trzeba złapać i do góry brzuchym jom [gęś] przewrócidź i tutaj spod brzucha wyrwa te [pióra] ... [...] to w takim terminie zrob... wychodzi ... już trzeba ... jak gubiom ... to tego ... no to jak tam mocno to nie boli tylko jag już tego ... bo jag nie wylatujom [same] to strasznie boli ... ta-ak włosy wyrwa ... (Świ).

podwieczorek – ‘posiłek między obiadem a kolacją’: o to było klepanie [kosy] jak kiedyś jeszcze moi rodzice mój ojciec to klepał to to zawsze rano klepanie w południe klepanie i jak był podwieczorek to jeszcze trzeba tam troche przeciognąć bo się wyginała ... (Bis); jeżeli jeszcze daleko mam siengnąć to był tak przedpołudek podwieczorek ... [...] przedpołudek to było jakby po naszymu drugie śniadanie i podwieczorek to było między obiadem a kolacją ... nie ... i do tego była przeznaczona tu na przedpołudku godzina około dziesiontej a na podwieczorek około siedemnastej ... (Bis); to przedpołudek tag mówili to ... i tego i potym był obiad i po obiedzie tam było godzina w pół... był podwieczorek ... bo gdy był do siódmej na polu to by było długo od drugiego do tego a dostał tyn podwieczorek to taki pod wieczór ... (Boj); było pirsze śniadanie było drugie śniadanie ... był obiad był podwieczorek ... (Char); na polu ... śniadanie ... obiad ... i był ... podwieczorek ... na polu ... i kolacja w domu ... nie ... (PIW).

podwórko – ‘teren między domem a zabudowaniami gospodarskimi’: nawed jak [kurczaki] by nie chciały jeść to [kwoka] bydzie drapać żeby coś wydrapała i żeby się najadły ... ta-ak chodzoł już po podwórku ... (Świ); zob. **podwórze**.

podwórze – ‘teren między domem a zabudowaniami gospodarskimi’: pamieⁿtam

jak żeśmy wyjeżdżali z podwórza ... tyż taki był płacz ... i to zostało w człowieku taki tyn ... to rozstanie z tym gospodarstwem to i tym wozym nas wywozili do Gniezna ... (Boj); kwestia ... może porz^odku w gospodarstwie że jeden to [kamienie z pola] po prostu zwozi gdzieś do siebie na podwórze a drugi ... o ... gdzież na granice czy tam ... już nie daj Boże i w rowie wysypie ... byle się tego pozbyć z pola ... nie ... (Cze); zob. **podwórko**.

podzwionstwo – ‘powróż, sznur skręcony ze słomy, używany do ręcznego wiązania snopków’: b.c. (Boj); zob. **porwionsto**, **porwrósto**, **powróz**, **powrzoństwo**.

poganianie – ‘tu: popędzanie, pospieszanie konia’: nieraz był taki bat do pognania jak tam nie chciał tego to go tam pukneli i już szed ... wio jedziemy dalej i już ... (PIW).

pogarbowany – ‘o skórce owiec – przygotowana do uszycia kozucha, rękawic itp.’: skóry jeszcze som pogarbowane ... miały być kozuchy ale nie zd^ożyli^m bo wyszły z mody ... (Świ).

pogigłanie – ‘połaskotanie; tu: o uczuciu wywołanym dotknięciem przewodu pastucha elektrycznego’: pastuch to się nazywało ... elektryczny pastuch ... to taki był bardzo ... już nie wiem ile tego ... kawał tego pr^odu ... ale to takie było że tag leko porażało odskaczała i już tam wiesz ... [...] nie była zabita przez nikogo ... tylko taka leciutkie pogigłanie to było ... no myśmy też to dotykali jako dzieciaki ... sprawdzaliśmy ... (PIW).

połudany – ‘o źle naklepanej kosie – z pofalowanym ostrzem’: porybić kose to znaczy tak ... jag nie ... by^odzie miał zły młotek ... [...] ale potrybić (!) to znaczy że nierówno ... to dzisiaj by to można nazwać że jest poszczerbiona ... ni ma tego ostrza równo prowadzonygo tylko ma taki ... połudany ... nie ... to ostrze ... nie ... (PIW).

poić – ‘dawać pić’: nawet zim^om były prze^oremby ... chłopcy zrobili przere^omb i w tym przere^ombie się [krowy] napiły ... [...] o ty godzinie ... poił jeden o ty poił drugi ... i ludzie musieli ... [...] no ... a tera puści kureg i leci woda ... (Char); no to mielyśmy wanne ... [...] jak było pastwisko przy studni i wode się łała i piły ... no ... przy pastwisku jak się spendzało z pastwiska krowy dojne ... nie ... [...] to się poiło w takiej wannie ... nie ... (Wil).

poidło – ‘pojemnik z wodą dla zwierząt’: no poidła tyż [świnie] maj^om założone niektóre maj^om poidła założone ... nie ... (Bis); zależy jak ... jak ... som [świnie] nauczone ... nie ... no bo tam ... niektóre som na karmiku tyż niektóre som ... w korycie dostawajom to muszom ... mieć takie rzodciejsze ... niektóre to na pól ... i majom ... majom poidło założone ... nie ... to ino się tam załywo wodóm ... (Bis); no krowy [mieszkają] w oborze ... [...] jes ... różnie ... już majom ... i poidła i ... i się ... poiło jak to mówiom tymi wiadrami się nosiło wodę z wiadra też piły ... nie ... (Char); to były koryto i to [bydło] było pojone wodóm ... miały tak zwane poidła ... [...] to była odkre^oncany kran i w... taki pojemnik był i one tam spijały to^om wodę ... (PIW); zob. **koryto**.

pokos [pok^oos] – ‘pas skoszonej trawy lub skoszonego zboża, układający się na łące lub polu za kosiarzem lub za maszyną koszącą’: najpirw roztr^ośsać siano ... pokosy ... o! ... pokosy widłami ... no ... (Bis); re^oncnie [koszenie] to jez na pokos ... (Bis); pokos to jes skoszono trawa ... (Bis); to jes pierwsza ... pierwszy pokos trawy ... (Boj); tego nie pamie^o tam jak to się nazywało właśnie ... bo to jeszcze zakładali na to kosisko ... i taki zgarniacz tego zboża był żeby to ładnij ułożyć żeby te panie które wio^ozały te to zboże w snopki żeby one miały ładnie tyn pokos ... to to się zakładało ... (Boj); no ... jak to ty mówisz te ... to tam te ... to^om trawiark^om kosili ... to tak ... taki pokos był ... nie ... [...] na pokosy ...

tak ... to oboj^{ntnie} czy koso^m czy trawiar-
kom^m to to ... (Char); *piersze sianokosy no
to jes gdzieś w granicach konidz maja po-
cz^{ntek} czerwca ... i p^{óźniej} ... dodatko-
wo ... nie wiem ... dwa trzy pokosy zależy
od ... od od roku ... nie ... (Gorz); pokos to
jest ten ... to może być pokos trawy właś-
nie ukoszony to^m koso^m ... pokos ... pokos
zboża to jest ... wykoszona roślina czy zbo-
że i ... leż^om takim pokosie ... to jest po-
kos ... (PIW); k^{osiarze} to robili tak ... z jed-
ny str^{ony} kos^{it} z powrotem szedł ... nie ...
niekt^{órzy} ... wi... widłami widełkami a ...
a kosiarz niekt^{óry} to tak szedł sobie i ... [...]
tym końcem kosiska ... nie ... no to jes roz-
bijanie tych pok^{osów} ... o ... (Wil);
zob. **rz^odek**.*

pokosić – ‘skosić’: pokosić troche ziel^{onki}
do kr^{ólików} ... (Bis); zob. **kosić, skosić, ści-
nać, ścionć, ukosić**.

pokosówka – ‘dawna maszyna do kosze-
nia zboża’: b.c. (Char); zob. **garściówka,
kosiarka, kosotrawiarka, przodownica,
śmigłówka, trawiarka, zniwiarka**.

pokrajać – ‘podzielić na porcje; pokroić’:
no trzea mie^{so} ... w kaw^{olki} pokrajać ...
przez maszynke przepuścić ... doprawić ...
nie ... (Bis).

pokryć – ‘tu: zapłodnić’: jak byłem insemi-
natorem pracow^om chyba z rok czy dwa
lata to na takim dużym gospodarstwie za-
prowadzili mnie do krowy ... i stanęło ich
czterech ... dwóch z jednej strony z dwóch
z jednej strony krowy z dwóch z drugiej
strony ogonem mi tak zast^{onili} prosze po-
kryć ... nie ... ja tu re^{nke} wkładam i kurde co
to jest ... nie ... zaś dopi^{ro} na d^{ół} i o cholera
bym sie pomylił ... kazali mi byka pokryć ...
(Char); zob. **kryć, puknoć**.

pole [p^ole] – ‘prawnie wydzielona i upra-
wiana biologicznie czynna warstwa po-
wierzchniowa skorupy ziemskiej, stanowią-
ca podłoże życia roślin’: podorywka po

ściernisku to jes szal^{ówka} tak po polu ...
popularnie szal^{ówka} ... (Bis); brat poszedł
do Rusków bo tutej stacjonował jakiś pułk
w Działyniu ... bo to było duże maj^{ontek} to
to było pomieszczenia i konie tam trzymali
i były pola obsiane na przykład kończyn^om
to te konie w w lecie miały na czym żreć ...
(Boj); to tam bez znaczenia [gdzie posta-
wiono st^{óg}] ... waże żeby to było ... nie
tam na środku pola ... no był dojazd ... żeby
bo to zaż m^ócili ... (Char); tak ziemia to
nie mówili ... pole ... pole było zaorane ...
nie ... (PIW); [gospodarz] dał mi ... trzy ko-
nie ... no i takie pl^{óg} pewnie trzyskib^owy
no i teraz ... ja mówił^om hajta wi^{sta} ... nie ...
tam na tym ... a tu trza było oj^c k^{so}bie ...
pojechał^om na to p^ole ... zapomniał^om ...
[...] i musiały^om tym lyckami cio^ogn^oć ...
nie ... (Wil); mówił^om pani jak to ... jak to
mówili stare ludzie ... tam na polu stoi heła
weż grymasy nasyp pyrów ... nie ... (Wil);
nie powinno sie na polu [układać kamie-
ni] ... zazwyczaj było przy drodze albo było
na brzegu pola ... na tak zwanym skraju
albo na zło^oczeniu dwóch p^{ól} czyli ... mie-
dzy ... (Kłc); żniwa ... [...] polegaj^om ... za-
zwyczaj obecnie to jest kombajn ... kt^{óra} ...
ścina zboże odrzuca sł^{ome} kt^{óra} jez albo
od razu robiona w baloty albo rozrzucona
po polu i przeznaczona p^{óźniej} jako naw^{óz}
do przyszłej orki ... (Kłc); no to to sie nazy-
wało okopowe to były buraki brukiew ... to
sie nazywało okopowe ... no ... to wszystko
rosło na polach ... (Kłc) (Gorz); zob. **rola**.

polny – ‘przym. od: pole’: tag jag moja
piwnica to jest gdzież około dw^och metr^{ów}
wkopana w ziemie ... [...] tam jes kamień
łupany taki polny typowo duży bardzo
duży kamień ... i to so^m mury ułożone
z tego i strob jest z cegły wymurowanej
w takim łuku żeby to sie nie zapadło ... nie ...
(Gorz) (Bis).

połeczka – ‘tu: noga drobiu lub jej część’:
te połeczki jag my to mówimy połeczki ...
(Bis); zob. **giera, gireczka, girka, noga,
nóżka, pałka, udko**.

położony [położóny] – ‘o zbożu – przyduszone przez wiatr’: [zboże] *położone ... poobolane ... o! ...* (Bis); [zboże] *położóne ... wylegniente ...* *prawidłowo nazwa wylegniente ...* (Char); zob. **poobalany, wylegnienty**.

położyć się – ‘o zbożu – pochylić się nisko ku ziemi na skutek przyduszenia przez wiatr i deszcz’: [zboże] *położóne ... wylegniente ...* *prawidłowo nazwa wylegniente ...* *ojciedz mówił że się położyło ...* (Char).

pomacać – ‘tu: sprawdzić za pomocą dotyku, czy kura ma w sobie jajko’: *no kiedyś to te starsze gospodynie to macały kury ... i óni wiedzieli bo jag ja mam tam pod spodem wzioł... wzięło przyma... pomacało to było już czuć czy jajko jes czy nie ...* (Char); zob. **macać, zmacać**.

pomiot kurzy – ‘nawóz naturalny, otrzymany ze ściółki zmieszanej z odchodami kur’: *drobiowy ... no taki pomiot ... pomiot kurzy to się nazywa inaczej tak ... pomiot kurzy ...* (Char) (Bis) (Boj); zob. **gnój, kurzy gnój, mierzwa, nawóz, obornik, obornik kurzy**.

pomrukiwać – **1.** ‘o maciorce – wydawać dźwięk przywołujący jagnięta’: *óne tylko tak pomrukiwały jak do jagniót ... jagnięta ... do do ... matka się tam za... m... m... nie ... to jagnię już leciało do ni ...* (Bis); **2.** ‘o kocie – wydawać niski dźwięk oznaczający zadowolenie’: b.c. (Boj); zob. **mruczeć**.

poobalany – ‘o zbożu – położone przez wiatr’: [zboże] *położóne ... poobolane ... o! ...* (Bis); zob. **położony, wylegnienty**.

popaść – ‘powypasać’: *kiedyż no to trzea było [krowy] popaść bo nie było takiego sposobu ... nie ... a teraz so^m pastuchy so^m ...* (Bis); zob. **paść, wypasać**.

popić się – ‘o gęsiach – upić się poprzez zjedzenie owoców wykorzystanych do

przygotowania wina domowej produkcji’: *jednygo razu pani powim mieliśmy robilibm wino ... nie ... zez tego zez z porzeczki i monż mówi: co teraz? ... jo mówie: co jo mom z tym zrobić ... a M[...] mówi: wysyp to na na tego tam na ... [...] na gnojownik ... nie ... to było wysypane tam na beton ... mówi: to gynsi sobie przyjdóm i se pojedzóm a one się popiły ... [...] to było naprawde widać ... my myśleli że one normalnie so^m chore bo że... [...] a jo mówie: matko a óne się poch... a M[...] mówi: nidz nie rób bo óne się tak przewrócały ... nie ... [...] normalnie były pijane gynsi ...* (Char); zob. **zrobić trombe**.

popielaty – ‘o kolorze upierzenia gęsi – odcień szarego’: b.c. (Świ); zob. **siwy**.

poplon [poplón] – ‘rośliny uprawiane na polu po zbiorze głównym, a przed kolejnym siewem; przeznaczony do zaorania lub na paszę dla zwierząt’: *na poplon ... no to można siać gorczyce ... i ... i ... i z gorczyco^m można siać te ... zboże ...* (Bis); *poplony to się sieje ... też żeby z bogacić ... próchnice w ziemi ... [...] na przykład tak ... łubin wyke gorczyce saradele to to się siało na poplony żeby z bogacić próchnice w ziemi ...* (Boj); *tyń poplon to różnie to można to brać ... i można to zorać to jes duże zasoby so^m tego próchnicy w ziemi ale moż... dawniej to bo chodzi o w... dawniejsze czasy to bydło wpuszczano w taki poplón i tam one żarły przypuśmy dwa miesiońce w tym i miały od... co żryć ... nie ...* (Boj); *tak taki poplon się siało ... tag jag mówie to^m seradele się siało już w tym [zbożu] ... [...] no różne ... wyka ... kończyna ... łubin ... takie takie bardzij bialkowe to były te te ...* (Char); *wypasało się na poplonach bydło ... do końca listopada ...* (Char); *jeszcze potym potym siało się jeszcze tak ... buraki pastewne ... co jeszcze się siało ... brukiew do bydła się siało ... tam na poplony coś tag nie bardzo pamiętam co tam jeszcze mogło być z tyh roślin ... ale to były takie ... gorczyca wiem że już też też też była siana*

gorczyca ... (PIW); *siali poplon* czy tam cóż no to tam ... *plytka orka* żeby szybko i zasiane ... (PIW); *to na poplon* to gorczyca ... *co tam jeszcz* tam było tam ... *takie poplonowe* ... *nie ... no ...* [...] *lubin* takie poplonowe to były siane ... *nie ... były i* to tak zaś było taki poplon ... *i to co ...* potem krowy zjadły to zjadły ... *a reszta zostało* zaś przyorane *i ...* powim pani tak ... *to ...* też można to dwójako na to spojrzeć bo jak ... *rolnik potrzebował* to na pasze no to ... *no to ...* tam krowy czy coś tam zjadły ... *nie ... a jak* była możliwość zrobienia z tego paszy ... *no to ...* była pasza ... *a na t...* a ... *czy* takie akurat si... *siali* na przyoranie ... *no teraz ...* teraz to robióm ... *nie ...* że poplony sóm przeważnie przyorywane ... *teraz ...* nie ... (PIW); *na poplon* ... może być ... *czekaj* co ... *wszystkie rośliny stonczkowe* ... *one nie muszóm* nawet dojrzeć ważne żeby tam jakiś było ten ... *bo* tag jak fasola wszystkie ... *jak* wyrwiesz stienki (!) to tom fasole *nie* warto wyrzucić na kompostnik tylko *nawed* można jóm zakopać ... *ona* ma w sobie właśnie te właściwości ... (Kłc) (Wil) (Cze); zob. **posiew**.

popryng – ‘tu: jeden z pasów wchodzących w skład uprzęży’: *to był* puszonek ... *two* taki skoblce ... *sie* nazywały czy jakoś ... *tutej* gdzie były te ... *gdzie* były pa... *takie* pasy *co* ciongnął kón ... *nie ...* to była pierś ... *tu* miał tu i to było po... *podwionzane* jeszcz taki ... *podpryng* czy jak sie nazywa ... *to* trudno ... *trudno* po tylu latach to *nazwać* teraz ... *i ...* tyn kón ... *po* prostu ... *sobie* ... *ciongnął* tyn wóz *i ...* *i* kierował tym ... (PIW).

poprzycz – ‘końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *poprzycz* ... [...] *no* to jest żeby szło *nawrócić* ... *przy* granicy ... *żeby* sośiadowi *nie* wyjechać ... (Bis) (PIW) (Wil); zob. **przycz**, **uwrocie**.

porodówka – ‘tu: ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory,

zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: *kiedys* to było ... *wszystko* razem ... *a* *dzisiaj* jest ... *dzieli* sie to *po* prostu na sektory ... *czym* *wieksza* hodowla ... *dzieli* sie ... *na* sektory ... *jes* porodówka ... *jes* sektor krycia ... *i* *jes* warchlakarnia czy tam ... *no* *i* *zaż* *jes* tuczarnia ... *nie ...* *bo* to ... *to* sóm ... *muszóm* być też ... *kiedys* było to wszystko trzymane jakby w jednym ... *pomieszczeniu* w jednym ... *jednych* budynkach ... (Char); *dzisiaj* u mnie ... *wew* porodówce mam *dwadzieścipięćstopni*całyroko...o...*naokrońgło* ... [...] *dwadzieścia* pięć stopni ... *w* porodówce ... *porodówka* ... *dla* świń ... *tam* *gdzie* *sie* *proszóm* ... *świnie* ... *gdzie* *sóm* ... *lochy* *i* *tam* *jes* *dwajścia* *pięć* stopni *na* *okrońgło* *i* *tam* *te* *muchy* *sie* *rozmnażajóm* *cały* *rok* ... (Char); *dla* *macior* były *porodówka* *tak* *zwana* ... *no ...* *gdzie* *maciora* *sie* *tam* *prosiła* *i* *tego* ... (Wil) (Boj) (Cze); zob. **klatka**, **kojec**, **kubeł**.

poronienie – ‘u kozy – strata płodu’: b.c. (Boj).

porost – ‘włosy na ciele zwierząt; sierść’: *musiała* [owca] *mieć* *porost* *gdzieś* *dwa* *i* *pół* *trzy* *cyntometra* *jag* *ma* *futro* ... *skóra* ... *nie ...* *to* *sie* *ubijało* *owce* *i ...* *była* *skóra* ... (Bis); zob. **sierść**, **włosie**.

poroże – ‘wyrostek rogowy na głowie krowy’: *no* *na* *rowach* *ludzie* *wypasali* ... *takich* *przydrożnych* *gdzie* *tam* *taka* *trawa* *była* ... *czy* *krowy* *były* *powionzane* *na* *powrozie* *za* *poroże* *i* *ona* *sobie* *jadła* *żeby* *tam* *gdzieś* *dalej* *nie* *wyskoczyła* *nie* *nic* ... (PIW); zob. **róg**.

porwać – ‘o człowieku – zabrać coś, ukraść’: *jak* *bym* *chiał* ... *pani* ... *porwadź* *jej* [kwoce] *kurczoka* *to* *ona* *rzuci* *sie* *na* *człowieka* ... (Świ); zob. **chapnoć**.

porwiońsło – ‘powróż, sznur skręcony ze słomy, używany do ręcznego wiązania snopków’: [kobieta] *wionże* *snopy* ... [...] *no* *wionże* *tym* ... *jag* *ja* *to* *mówilem* ... *no*

Jezus kochany mów ... jag ja to było ... porwiono ... porwionstem ... (Bis); zob. **podzwionstwo, powrósto, powróz, powrzono-sło**.

porybić – ‘poszczerbić kosę wskutek nieumiejętnego klepania’: porybić to właśnie pewnie chodzi o te fale bo tak jag łus... bo wtedy ona wychodzi jag łuska od ryby faktycznie ... nie ... i to jest to ... (Bis); porybić [kosę] ... [...] też ... też był taki określenie ... tak tak ... bo to wtedy wygłondało jag rybia łuska ... (Gorz); no porybić ... no to poszczyrbić ... porybić kose to znaczy tak ... jag nie ... byndzie miał zły młotek ... [...] ale potrybić (!) to znaczy że nierówno ... to dzisiaj by to można nazwać że jest poszczerbiona ... ni ma tego ostrza równo prowadzono tylko ma taki ... połudany ... nie ... to ostrze ... nie ... (PIW); no tuo ... tak zwana ... porybił [kosę] ... no buo tak mój ojciec mówił bo to z rolni... jeśli nie umiał klepać ... to ... trza zaczynać od czubka ściągnać ... a jak któryś tam za daleko zrobił ... to sie to ... ta czeńś która ma bydz ostra to sie rozłożyła i sie zrobiła fałda taki ... tak jak by tam coś ... połaadować jakiś spódnic... buo ... i już taka kuosa ... nie była dob... nauo... nauoszczyć nie szło nic robić ... to musiał ktoś umieć klepać ... nie ... (Wil); zob. **wyszczerbić**.

posadzić – ‘umieścić nasiona lub sadzonki roślin w ziemi; zasadzić’: ziemniaki żeby posadzić to trzeba sprawdzić żeby nie były nagnite i tak dalej ... sadzimy ... później je ... (Kłc); zob. **sadzić**.

posiew – ‘rośliny uprawiane na polu po zbiorze głównym, a przed kolejnym siewem; przeznaczony do zaorania lub na paszę dla zwierząt’: [poplon] no to jes po żniwach posiew po po zbiorze zboża ... (Bis); zob. **poplon**.

posortować – ‘posegregować’: pobierane [ziemniaki] przebrane bo trzeba by... posortować ... duże średnie przykładowo

sadzonke jadalne osobno ... no a te małe to szły na sparowanie do zwierzo^{nt} ... nie ... (Gorz); zob. **sortować**.

postojec – ‘postać’: takom tom śmigłówkom kosili i w... i kobiety to [zboże] wionzały i żeśmy stawiali w sztygi i zw... postojalo to tam aż wszystko sie skosiło to te pierwsze zaczyno sie zwozić do stodoły czy w stogi nawet ... (Boj).

poszalować – ‘wykonać płytką orkę’: no to trzeba było przykrzyć ten obornik czyli ... poszalować to ... czyli tak zwane szalowanie ... (Char); zob. **przyszalować, szalować**.

poszczerbić – 1. ‘uszkodzić kosę na skutek nieumiejętnego klepania’: no trzeba było na tyle umiejętnie klepać że żeby nie poszczerbić tej kosy ... nie ... taka łuska sie robiła i tak sie rozwarstwiała ... nie ... to już tam zależało jaka kosa była ... nie każda sie da dobrze klepać ... nie ... (Cze); 2. ‘naostrzyć kosę’: to znaczy tak tak poszczerbić żeby ona była taka tag ostra do do koszenia trawy wtedy dobrze sie kosiło ... (Boj).

poszczipać – ‘o gęsi – podziobać’: bo ge^{ns} właśnie pogoni kura to tam nie ... kogut tam taki czasami troche ale kogu... ale ge^{nz} może narobić troche może poszczipać ... (Char).

pościelić – ‘tu: wymienić słomę na stanowiskach zwierząt gospodarskich’: wchodzi no do ... do kojca i ... sie bierze ... wyrzucio ... na toczke i ... sie wywozi [gnój] na ... [...] i szypom reszte sie wygarnie żeby było tego i sie ... przyniesie balot słomy i sie ... pościeli i już jes ... dobrze ... (Bis) (Boj) (Char); zob. **ścielić**.

poślad [poszlad] – ‘ziarno gorszej jakości’: poślad to byndzie tyn poślad ... [...] no na pasze można było wykorzystać ... [...] no był ko^{nkol} na przykład to było widać to już sie nie nadawało z ko^{nkolem} ... [...] ko^{nkol}

albo ta przytulia ... [...] ale już tego nie można było zużyć bo to sie nie nadawało na pasze ... nie ... bo to było trujona ... (Bis); na gorsze ziarno ... ten ... [...] o to posład sie mówi ... o ... [...] no to było gorsze zboże ... no to było można ... ześrutować do ... do bydła ... czy do czegoś takigo ... to było gorsze ... nie ... (Bis); posład tak to właśnie z z tego małego młynka co leciało to dalej to taki posład leciał ... [...] to przeznaczano na pasze ... (Boj); no mówili na to posład ... (Char); do skarmiania tyn posład ... bo to było takie ... zb... posład to było ... i troche zboża ... i w tym posładzie (!) były ... posle... tyn posład zawierał w sobie tam ... jakieś chwasty niechwasty ... to tyż skarmiano to ... nie ... (PIW); posład ... [...] trzoda zjadła czy było ... nie ... (Cze) (Wil).

posledni – ‘o zbożu – gorszej jakości’: b.c. (Bis).

poślepować – ‘wyrównać pole po orce’: tag mówili jag jo zapamintałem ... nie ... trza było ... ześlepować to pole ... te grupy ... rozbić ... tak samo ziemniaki ... ale w ty pierwszy fазie tam ... po posadzeniu jak były tam ... no to można było te radliny ściog-nóńć tak ... poślepować ... (PIW); zob. **powłóczyć, ślepować, włóczyć, włókować, zaślepować**.

potas – ‘pierwiastek ważny dla gospodarki wodnej i odporności roślin uprawnych, dostarczany im w postaci nawozu naturalnego lub sztucznego’: obornik zwykle jes wwożony zaroz po żniwach na ścierniska i on jes przyszałowany i ... i tam sie rozkłada i i bogaci w ziemie ... tak ... ziemie w jakieś tam mikroelementy które som potrzebne azod i fosfor i potas to wszystko jes w obornikach ... (Boj).

potraw [p^uotraw] – ‘trawa skoszona po raz drugi’: no bo jez jedno jes ten wiosenny i potem drugie koszenie już po żniwach drugi raz to jest potraw ... (Bis); potraw to jez jag już odrosto trawa ... (Bis); potraw to

jest drugi pokos ... drugi pokoz jakby to powiedzieć siana ... o w tyn sposób ... bo pierwszy pokoz jez najlepszy bo to ... niby nie najlepszy bo drugi je najle... a to jest potraw to jest tam drugi to ona już tag nie vyrośnie bydź może za za dużo bo ... bo to no mówie nie było tyh nawozów bo dzisiaj to to ... drugi pokoz jez lepszy jak ten pierwszy nawet ... (Char); roślina która ... urośnie po tej ... po zebraniu ... pierszyj ro... ro... rośliny jako druga ... to jes ... tag mi sie wydaje że to jes to określenie potrawu ... nie... (Gorz); p^uotraw to ta ta druga trawa ... pierwsza trawa rośnie przypuśmy tam ... w maju czy w czerwcu ... druga ... jak odrasta to jes potraw ... (Wil); zob. **otawa, potrawa**.

potrawa – ‘tu: trawa skoszona po raz drugi’: drugie koszenie trawy to jes we wrześniu było kóniec sierpnia we wrześniu no bo rosła drugi raz potrawa albo otawa ... (Bis); zob. **otawa, potraw**.

powłóczyć – ‘wyrównać zaoraną ziemię, uprawić rolę za pomocą włóki’: po tym szalowniku co sie pod^uorało szła bron ... i trzeba było powłóczyć to pole całe i to tag leżało tam dwa tygodnie i dopiro sie orało na g^ułęboko pod zboża ... (Boj); jak sie pobronuje powłóczy ... to już ta warstwa która zatrzymuje te pare ... i już ni... ziemia nie wysycha ... (Wil); zob. **poślepować, ślepować, włóczyć, włókować, zaślepować**.

powo^oz [paw^oz, powe^oz] – ‘długi kołek zabezpieczający siano podczas zwózki; paważ’: pawe^os ... [...] to sie zakłodało na tańcuchy i sie przyciógało do dołu i żeby przywió^ozić żeby to było sztywne ... (Bis); to o powo^oz tam sie rozchodziło ... dob... jak ... bo tam gdzieś pisze czym sie przeciska siano ... to był taki dro^og który sie nazywał powe^oz czy powo^oz ... nie ... i to sie jak sie wie... w taki wóz nałóżyło taki dra... drabiniasty siana ... to sie ... wio^ozało z ... przodu ... i z tyłu ... trza było do... m^oocno to siano docisno^oć ... tak jak dzisiaj majo^om

*pasy do przywiozowania tam jakiś tam ... nie ... to ... to kiedyś były tam ... łańcuchy czy jakieś tam powrozy i ... i tym mu... musiało być przyciśnięte ... [...] to wszystko siano co było nałożone bo tak to by ... podczas jazdy spadło ... to był ... powóz ... (Wil); zob. **dronzek**.*

powoźka – ‘biała tkanina tetrowa w kształcie kwadratu używana do przewijania niemowląt lub czyszczenia mleka zwierząt gospodarskich’: *powoźka to jest coś takiego szpicowatego ... to jakby nie było tego cedziła ... to sie zakładało na tom kane powoźke ... moja mama sitko i tom łatke ... zawsze wypierała ... powoźka tyż ... jak ktoż nie miał tego sitka ... to jest coś w rodzaju takiego trójkonta ... i sie wkładało na kane ... i sie obwiozowało i sie mleko tam wlało ... [...] to jeszcze brali pieluchy te frotte ... pamiętacie ... [...] no to właśnie było sitko ... i ta froterowa pielucha była ... bo do tego przeznaczona ... [...] to mama naszo przez te brała ... na kane i ... i prz... przez to ... łała właśnie przez to ... (PIW); zob. **cedziło, gaza**.*

powózka – ‘paradny powóz konny’: b.c. (Cze); zob. **bryczka, furmanka, wóz**.

powrósto [powrzośto] – ‘powróż, sznur skręcony ze słomy, używany do ręcznego wiązania snopków’: [kobieta brała tyle zboża] żeby mogła to schwyć wzięć ukreć powrzośto i to zwiozadź i musiało jej wystarczyć jej reńce bo nig jej nie pomógł ... (Bis); *powrósto ... czy powrzośty ... [kobieta] kryćta takie zez ... słomy ... i chlast chlast ... ja bym dzisiaj zawiozół [snopek] jakbym miał coś ... ten ... nie ... tak to wygło dało ... nie ... (PIW); zob. **podzwioństwo, porwiośto, powróż, powrzośto**.*

powróż – 1. ‘gruba lina, sznur’: *dyszel tu z przodu ... ale to już pani nie pamiętam jak sie to nazywa tyn kierat ... tu som ... te powrozy które były ściongajone ... bark ...*

*bark to sie nazywało ... (Char); nakładli już pełen wóz tego siana ... to przy... na na ... na wierzch położyli długi drąg przez całe przez cały ten wóz ... z jednym z przodu zawiozowali powrozy bo to powrozy były czy tam lycki obojentnie i z tyłu tak samo ... i to było skryncili tak że te siano nie spadło ... nie mog... nie miało prawo spaść ... to były takie takie sposoby ... my akurat tego nie robiliśmy ale ... ludzie to robili ... jak gdzieś dalej musioł jechać ... (Char); no na rowach ludzie wypasali ... takich przydrożnych gdzie tam taka trawa była ... czy krowy były powiozane na powrozie za poroże i ona sobie jadła żeby tam gdzieś dalej wyskoczyła nie nic ... (PIW); zob. **trok; 2**. ‘powróż, sznur skręcony ze słomy, używany do ręcznego wiązania snopków’: *brano tom słome i tak troche skryncili pod pachóm taki powróż zrobili i ich wtynczaz obłożył i i tak trzeba było szyknie to zrobić bo to tak wzięł i to podwinol i pod spód ... między tym snopkiem a tym co wiozwał i tam wsunol to i to sie nie odwiozalo i wtynczaz mógl śmiało to na wóz podawać ... (Boj); jak kobieta to kobiety przeważnie wiozwały chłop kośił ... to już miała tyn snopek ułożony ... powróż ... sobie wycionęła i zwiozala ten snopek ... (Char); to powróż ... tyn powróż to był z tygo samego zboża ... to był ze zboża zrobiony ... [...] bo snopki były jak żyto to było długie ... jak było krótsze to musiało tyn powróż zwiozacz z dwóch cześci ... tego zboża ... zwiozadz i dopiero obwiozacz tyn ... tyn snopek ... także było to dość ... to też trzea było sie nauczyć wiozacz takich snopków ... [...] jak był jeńczmien krótki ... a to wszystko kosa mi sie wio... sie robiło ... to trzeba było z dwóch takich wiozć i sobie zawiozacz żeby móc snopek zrobić bo tak z jednego nie zrobił bo za krótki był ... takie było specyficzne troche ... ale no ... robli robili ... (Char); tym samym zbożym ... z tego samygo zboża [co snopek] krećciło sie ... takie ... taki ... taki powróż ... [...] i tym sie**

wion^ozało ... nie ... no najlepi wion^ozało sie żyto bo było długie ... nie ... jag owies to trzea było na dwa razy skry^mcać ... nie ... (PIW); zob. **podzwion^ostwo, porwion^ostwo, powrósto, powrzon^ostwo.**

powrzon^ostwo – ‘powróż, sznur skręcony ze słomy, używany do ręcznego wiązania snopków’: *praktycznie kobieta szła do do wion^ozania tego co on skosił ... łapkowała ... robiła tak^m tam kupke ... robiła te ... powrzon^ostwo ... takie tam ze słomy ... nie ... z tego skoszonego no i tam wion^ozała ... nie ... (Cze); zob. **podzwion^ostwo, porwion^ostwo, powrósto, powróż.***

pozywać – ‘nazywać: całe sitko sie nazywało ale to było ... takie coś w rodzaju lejka które na spodzie miało sitko ... i dodatkowo jeszcze ... kładli pieluche ... [...] no tak^m pozywan^om gaze ... (Char).

pólik – ‘część głowizny; tu: mięsień policzkowy świni’: *no płuca ... płucka podgardla ... może ... no nie wim tak u... póli... póliki ucha uszy ... ogon ... [...] póliki to ... czy czy tam ... podgradle no to wszystko co tam ... w woⁿtrobianke w salcesony ... (Char).*

półka – ‘tu: poprzeczka w gołębniku, na której siedzą gołębie’: [gołębie] *maj^om półki ... [...] przynajmni ... jedna deska i ... i ... do góry dwie deski żeby tako półka ... powstała ... [...] [każdy gołąb] sw^ooje ... sw^ooj^om półke ma ... [...] no w ty swoi półce ... nie ... zniesie i i iii ... siedz^om na zmianie ... nie ... [...] dwa jajka znosz^om ... nie ... dwa jajka znosz^om ... i samica siedzi i ... iii i ... samiec siedzi ... nie ... sie zminiaj^om zaś samica idzie sie najeść ... napić ... (Bis).*

pr – ‘komenda wydawana koniom, oznaczająca zatrzymanie się’: *no ... ho! ... ho! taki hola! [żeby koń zwolnił] ... bo jak prrr! ... no to stanął ... (Char); prrr ... wolniej ... tam tag jakoś tak zatrzymywali ... nie ... (PIW); żeby [koń] sie zatrzymo! to prrr! ... (Wil) (Bis) (Boj).*

praca – ‘tu: zajęcie, przy którym ktoś się bardziej zmęczy niż zabrudzi’: *pani zapytała sie o prace [na roli] i ja już no kochałem tom prace i to robiłem zaraz po wojnie w pirwszym roku ... no ale późn... później to krowy pasłem ... (Boj); to praca w polu to była tak ... [...] żniwna ... żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... (Boj); w pierszym roku kupić działke i zalof fundamenty ... za dwa hektary buroków ... a ... gospodarz mioł ... pasze bo dosto! wystodki ... i dos... mioł liście ... i to go nidz nie kosztowało ... ón mioł jeszcze prace ... (Char); gdzieś tam na malutkich polkach no to tymi sierpami ale to już mu... tam gdzieś przy brzeżkach ... ale zazwyczaj kosami ... i to zazwyczaj panowie bo to jest cinżko praca ... (Kłc); zob. **robota.***

pracować – ‘wykonywać jakies prace w celu osiągnięcia korzyści’: *ja mam tam tyh hektarów czternaście je tyle ile było kiedyż je dzisiaj ale jeszcze pracuje ... także do szesnastyj pracuje a po szesnastyj pracuje w gospodarstwie ... (Char) (Kłc); zob. **robić.***

pracownica – ‘kobieta wykonująca jakąś pracę’: *matka je w srodku s... jako sama a ... tylko ma te pracownice żeby ... jo^m tam obsługiwały przez droge ... nie ... i te wkładaj^om w koperte ... i normalnie poczt^om przyślo^m i ... zwyklo^m papierow^om koperte ... (Bis).*

prasa [presa] – ‘maszyna rolnicza do prasowania słomy w bale, kostki itp.’: *prasa jedzie i baloty już teraz ... nie ... już teraz tak ... (Bis); zob. **wion^ozałka.***

premixs – ‘mieszanaka witamin i minerałów dodawana do paszy podstawowej’: [lobornik] *ze świń to tylko sam sрут bo kiedyż jak sie robiło to były pyry i pami^oto^m je moja mama pyry parowała wszystko ... a dziś tylko widzi pani pasze paszocio^ogi ... wszystko chemia premixsy wszystko ...*

*i widzi pani co to som dzisiaj te ... te mienso ... (Wil); zob. **koncentrat**.*

prochol – ‘młode świni’: *mój tu somsiad po po po poznańsku ... projszczoki ... [...] jeszcze mówił inaczy ... nie projsz... nie projszczoki tylko ... prochole projszczoki ... tag o ... (Char); zob. **prosiak, prosie, proszczak, świnka, warchlak**.*

promiennik – ‘urządzenie ogrzewające prosięta za pomocą światła podczerwonego’: *jak ... zimom sie wyprosi ... maciora no to ... a mo tak ... za... zagrodzone żeby ona nie weszła i im [młodym] sie lampe świeci takom ... [...] no promiennig no ... żeby miały ciepło ... nie ... (Bis).*

Prosięta pod promiennikiem (fot. P. i K. Jopa)

prosiaczek – ‘zdr. od: prosiak’: *no to mały prosiaczek ... jeden ... (Boj); zob. **prosiak, prosie, proszczak, świnka**.*

prosiak – ‘młode świni’: *prosiaki jeszcze som ... nie ... a już zaś trochę ... jag już po ... trochę po ... trochę po odsadzeniu no to już som warchlaki ... (Bis) (Wil) (Cze); zob. **prochol, prosiaczek, prosie, proszczak, świnka**.*

prościć się – ‘o świni – wydawać na świat młode’: *wychodzi czasami że [maciora] sie ... prosi w styczniu przy ... dużych mrozach i wtedy robili takie właśnie ... barłogi w czasami nawet ... przeganiali ... w piwnicach ... sie prosiły nawet też ... bo tam było troszeczke cieplej ... (Char); dla macior były*

*porodówka tak zwana ... no ... gdzie maciora sie tam prosiła i tego ... (Wil); zob. **wyprościć się**.*

prosie – ‘młode świni’: *no to prosięta som w... i i ... zaś ... jes ... som ... te ... warchlaki ... iii ... tuczniaki ... (Bis); te małe to to wszystkie sie kastruje ... nie ... te małe ... prosięta ... nie ... (Bis); to sie odsadza je ... ma... ma... maciore sie bierze przed a prosięta zostają ... (Bis); [oseski] som to maculki prosięta które maciora karmi ... (Boj); no prosięta ... maciory czyli lochy ... nó i to wszystko ... (Char); jeżeli ... warunki bytowe... naświetlenie ... pasza ... odpowiedni czas krycia ... jakoż nasienia jakoż tego pobierania ... i to wszystko wpływa ... na ten efekt końcowy ... bo tu jeszcze przy ... lochach ... jes problem z ilościom prosiót ... tag jag u krowy ... jes tylko ... efekt że tam ... beńdzie ten jedyn cielak chodzi tylko o tego cielaka ... a tutaj jeszcze chodzi żeby była odpowiednia ilość tych prosiót ... nie ... (Char); chlewnia tam gdzie som świnię tylko że ... bydź może świniarnia czyli ... świnię opasowe chlewnia czyli maciory prosięta i ... w sumie tak chyba ... (Char); kiedyś było tak że tam ... prosięta sie odhodowało ... osiem tygodni dziesięć ... nie ... a dzisiaj pięć już jes za dużo ... [...] one ... nakarmione do dwudziestego ósmego dnia ... som karmione praktycznie jeszcze one nie spożywają żadnej paszy ... ale zaś już można tam jakiś tam ... specjalistyczne pasze podawać ... no i ... temperatura mi sie zdaje że jez najważniejsza ... że ... prosie ... przy ... po odsadzeniu musi mieć wyższóm tymperature niż miało przy macce ... (Char); prosięta bardzo som ... nieodporne jak sie wyproszóm na ... na zimno ... nie ... (Char); dzisej som cykle takie ... ty... tygodniowe wyproszeniowe i ... trzytygodniowe u mnie som trzytygodniowe to wtedy ... zabiera sie te mniejsze prosięta ... do tych ... najpierw sie tak ... te starsze prosięta większe sie już ... zabiera do ... warchlakarni ... odsadza sie ... (Char); nawet prosięta przeważnie*

na niem [biegunkę] zdychajom ... *prosięta warchlaki ... jak sie przykarmi za duzo pasczy sie da ...* (Wil) (Cze); zob. **prochol, prosiaczek, prosiak, proszczak, świnka, warchlak**.

prosienie – ‘wydawanie na świat młodych przez świnię’: *każdo maciora ... do prosienia musiała mieć swój kojec ... ni może było ... bo tak to by ... pozażyrały by inne podeptały ... poniszczyły po... pomordowały ... tak że ... musiały mieć swój kojec ...* (Char).

proso – ‘roślina uprawna z rodziny wiechlinowatych, której ziarna skupiają się w wiechach; z prosa otrzymuje się kaszę jaglaną’: *ja nawed nie wiem jak proso wygłoda ...* [...] *no widzisz babcia ... no ja tyż nie wiem jak proso wygłoda ...* (Char); *proso to ja znam bo przecież zawsze tam jakieś tam ... takie zagonik siali sobie ... nie ... tego prosa ...* (Wil); *szczyrze nigdy nie widziałem prosa ... nie spotkałem sie ... mieliśmy o tym na studiah ale ... tag na żywo nie ... nigdy nie miałem do czynienia z prosem ...* [...] *chyba nawed u naz nikt w okolicy prosa nie uprawia ... nawed nie słyszałem o czymś takim żeby ktoś siał ...* (Cze).

proszczak [proszczok, projszczok] – ‘młode świni’: *no to jes tyn proszczok ... jag już sie odsadziło od maciora no to tego ... to były proszczoki ...* [...] *nie nie ... tyn proszczok to jes przy maciorze ... proszczok to jes przy maciorze ... jak sie go odsadziło to już był warchlak ...* [...] *no moż racje ...* (Char); *mój tu so^msiad po po po poznańsku ... projszczoki ...* (Char); *jag jes wieⁿcy [prosiąt] a mo [maciora] mniej sutków to taki proszczok po tym ... zdechnie ... nie ... no wiadomo ...* (Char); *to prosie ... prosie prosiak ... akurat to^m gwaro^m proszczak ...* (Cze); zob. **prochol, prosiaczek, prosiak, prosie, świnka, warchlak**.

prośna – ‘o świni – spodziewająca się potomstwa’: *maciora która jest prośna ...* (Boj); *prośna maciora ...* (Wil).

prowadzać – ‘o kurze – przechadzać się z kurczętami, wodzić młode’: *kura prowadzi swoje kaczką kura prowadzi swoje te ...* [...] *te piskleⁿta kurczęta ...* (Char).

prósze – ‘drobne zanieczyszczenie’: *jag już udoiło jakoś tam ilość mleka pieńć czy szeź litrów to przelewała do tej kany ... w której sie cedziło żeby jakiś tam prószy nie było i wkładała to^m kane do zimnej wody żeby ostygło te mleko troche ...* (PIW).

pryskać – **1.** ‘rozprowadzać płynny nawóz lub środek ochronny na polu uprawnym’: *oranie uprawianie no i później przed sianiem buraków jesczy sie pryskało na chwasty bo to przedwschodowo sie robiło no i później siewnik ...* (Gorz); zob. **opryskać**; **2.** ‘rozprowadzać środek insektobójczy w chlewie i na skórze zwierząt’: [świnię] *miały wszy ... “ojej! ... pryskało sie na wszy ... proszki jakieś były tyż takie na wszy ...* (Char).

pryzma – **1.** ‘stos obornika składowany na polu uprawnym, ewentualnie w obejściu lub poza nim’: *pryzma ...* [...] *miejsce w którym było gnój no i co to wszystko no całe g... no ...* (Bis); *no jest gnój ... no mówiłem inne bo może ... wartościowszy jest ... i inne wartości tyn gnój przydstawioł ... z trzody ze świń był mniej wartościowy co od krów był bardziej wiⁿcyj wartościowy ... ale to sie wszystko na jedno^m ... na jedno^m przyzme składało kiedyś ... dzisiaj tak samo ...* (Char); *słoma z której był zaś tak zwany obornik ... nie ...* [...] *wyrzucać [trzeba] co jakiś czas ... jag one tam narobiły to sie wyrzucało (!) i tam była przyzma poza oboro^m ...* (PIW); zob. **kopiec, kupa, kupka, kupeczka**; **2.** ‘usypany stos ziemniaków, buraków, kamieni itp.’: [kopiec] *to był formowany w tako^m przyzme obkładany słomo^m później przysypywany ziemi^m no i to było zabezpieczane jesczy żeby ... kury nie rozgrzebały czy jakieś p^tactwo ... nie ... takimi po prostu do tego sie używało kiedyż tyⁿcin po*

zbiorach ziemniaków ... nie ... (Gorz); u nas zawsze jak sie zbierało [kamienie] ... nadal sie zbiera ... no to sie od razu to wywoziło gdzieś na jakomś przymie ... w gospodarstwie ... (Cze); przymie kamieni ... tag mówili ... (Kłc); usypywano kopiec taki ... [...] stożkowaty i był długi zależy jaka tego ... i taki długi był ... na wysokoź metra gdzieś ... półtora metra szeroki ... w takiej był przymie ... (Kłc) (Boj); zob. **kopiec, kupa**.

przebić – ‘tu: zmienić miejsce krowy uczepionej na łańcuchu wbitym w ziemię i pasącej się na pastwisku; przestawić’: kiedyż no to trzea było [krowy] popaść bo nie było takiego sposobu ... nie ... a teraz som pastuchy som ... možna na łańcuchu uwionzać tyż na długim żeby sobie ... nie ... i przepalować jom ... co na południe czy tam na ... na tego ... nie ... [...] przesunąć jom żeby ... jak tu wyje no to ... posunąć jom dalej ... przebić jom tam ... nie ... [...] tam gdzie niewyjedzone jest ... (Bis); zob. **przepalować**.

przebierać – ‘tu: segregować ziemniaki na sadzonki, pożywienie dla zwierząt i ludzi’: to trzeba było uważać przy sortowaniu ... nie ... przy kopcowaniu ... żeby to [stary ziemniak] odrzucić ... nie ... jeżeli sie to ... wybirało jakomż maszynom to trza było to przebierać ... a jeżeli reńcznie to było raczej widać ... nie ... (Char); kiedyś tak było że reńcznie przebierano ziemniaki po to żeby je ... odpowiednio wielkościm prze... do sadzenia ... jeżeli były za duże były przecinane żeby było ich wieńcej ... taka była prawda ... (Kłc); one przeleżały przez całom zime w tym kopcu ... nastempnie nastompiła wiosna ciepło było już ... marzec kwiecień maj to odkrywali tom ziemię z tego i te ziemniaki przebierali ... to znowu na sadzeniaki a duże do skarmiania do trzody ... i do jedzenia tam ... (Kłc).

przebrónować – ‘wykonać bronowanie; pobronować’: niekiedy bronowano jak ... gdyby zostało ziarno na wierzku ... t^o trza

było przebrónować ... a jak było dobrze zasiane ... siewnikiem ‘oczywiście [to nie] ... bo reńcznym to trzeba było obowionzkowo brónować ... (Wil); zob. **bronować, pobronować, rozbrónować**.

przedpołudek – ‘posiłek spożywany między śniadaniem a obiadem; drugie śniadanie’: jeżeli jeszcze daleko mam sieńgnąć to był tak przedpołudek podwieczerek ... [...] przedpołudek to było jakby po naszymu drugie śniadanie i podwieczerek to było między obiadem a kolacjom ... nie ... i do tego była przeznaczona tu na przedpołudku godzina około dziesiontej a na podwieczereg około siedemnastej ... (Bis); to przedpołudek tag mówili to ... i tego i potym był obiad i po obiedzie tam było godzina w pół... był podwieczerek ... bo gdy był do siódmej na polu to by było długo od drugiego do tego a dostał tyn podwieczerek to taki pod wieczór ... i to tag jak tymi końmi bo to teraz na ciongnik usiondzie i jezd inaczej to tak sie ... no tyż sie zmenczy oczywiście bo to to musi panować nad maszynom i to ale ... ale tego ... ale tam jak chodził za tymi końmi to sie zmeczył ... (Boj); zob. **śniadanie**.

przedwschodowo – ‘o opryskach – przed wykielkowaniem roślin uprawnych’: oranie uprawianie no i później przed sianiem buraków jeszcze sie pryskało na chwasty bo to przedwschodowo sie robiło no i później siewnik ... (Gorz).

przebruknoć – ‘o kurze – przebrunąć: [kura] przebruknie ... przebruknie [nad siatką] ... (Bis); zob. **frukać, fruwać, latać, lecieć**.

przegrabić – ‘tu: zruszyć skoszoną trawę w celu przyspieszenia wysychania’: no to było koszenie ... trzeba było tom trawę troszeczkę rozrzucić troszke żeby grubo nie leżała ... nie ... i on ona sobie na słońcu ładnie schła ... nie ... potem trzea było to przewrócić przegrabić ... nie ... (PIW);

zob. **przetrzónsać, przewracać, przewrócić, ugrabić.**

przehakać – ‘za pomocą ręcznego narzędzia przerzedzić rośliny zbyt gęsto rosnące w celu umożliwienia prawidłowego wzrostu pozostałym uprawom’: [prace] przy burakach? ... no mo... trzeba było objechać je op... tym opylaczym ... o przehakać bo teraz sóm to sóm jednokielkowe a kiedyś to były wielokielkowe to ... trzeba było przehakać ... no i trzeba było przewracać ... (Bis); pierszygo trzeba było je [buraki] przehakać ... [...] zająś [trzeba] zrobić przerywke czyli zostawić bo na przykład ... sałate można było zostawić po cztery czy po pięć ... kapuste sie pojedynczo zostawiało ... pietruszke marchew no tam sie zostawiało to tyż sie przerywało tam ... co pięć centymetrów ... a burak co dwadzieścia ... seler co dwadzieścia pińć ... (Char).

przehakiwanie – ‘przerzedzanie roślin zbyt gęsto rosnących w celu umożliwienia prawidłowego wzrostu pozostałym uprawom’: pierszy raz po zasianiu ... to była pierwsza była ... przerywka ... zaś ... nie! ... to było ... przehakiwanie pierwsze ... bo ziemniaki [chodzi o buraki] były wielko... były wielokielkowe i trza było ... co dwadzieścia centymetrów zostawić kempke ziemniaka [buraka] bo óne tak ... rosły jak szczota ... jeden przy drugim i trza było co dwaścia centymetrów przehakać ... zaś robiło sie ... po dwóch trzech dniach to sie zrobiło ... następnie i o ... usuwało sie oczywiście chwasty przy okazji ... nie ... jak ktoś tam miał to jeszcze miał ... pielnik to sie nazywało ... to po polsku pielniġ a u nos to sie nazywało inaczej ... do objeżdżenia buraków jak sie nazywało? ... [...] ale jak tego no to zaś sie ... piersze było właśnie ... przehakanie ... zaś było przerywka trzea było zostawidź jednygo buraczka ... i na końcu była okrońzka tak zwane podsypywanie buraka ... to były trzy rzeczy trzea było przy burakach zrobidź i oprócz tego ...

poz... pozbyć sie chwastów ... nie ... (Char);
zob. **hakanie.**

przekarmienie – ‘podanie zwierzęciu zbyt dużo jedzenia na raz’: jak koń na przykład sie tyż najadł sie tam na przykład spuścił gdzieś bardzo dużo sie tej ... tego obroku najadł tego śrutu ... to on tyż był chory ... nie mógł sie załatwić ... bo za dużo sie najadł ... i wtedy tyż go brali na długom te line na ten lecke i go przeganiali wkóto takich okroń... wio i tak w kółko chodził i troche sie przependził ... troche sie wyruszało i minelo ... bo były tyż takie ... z przekarmienia ... (PIW).

przeorać – ‘wykonać orkę; zaorać’: orka jez orkóm ... no trzeba ziemie ... przeorać ... ale można uorać ... płytko ... można orać średnio ... i pod różne zboża ... (PIW); przeuorać bo za... przeo... przeuorać to sie uobornik przeoruje ... (Wil); zob. **orać, wyorać, wyorywać, zaorać.**

przepalować – ‘zmienić miejsce krowy uczepionej na łańcuchu wbitym w ziemię i pasącej się na pastwisku; przestawić’: kiedyż no to trzea było [krowy] popasać bo nie było takiego sposobu ... nie ... a teraz som pastuchy som ... można na łańcuchu uwionzać tyż na długim żeby sobie ... nie ... i przepalować joń ... co na południe czy tam na ... na tegó ... nie ... (Bis); zob. **przebić.**

przepierzoć sie – ‘o ptakach – sezonowo wymieniać pióra’: [kura] przepierzoz sie ... [...] no na jesień przeważnie ... [...] [gubi pióra] z ogona ... no z pleców ... skrzydła tyż tam ... tyż ji wypadnoń ... z karku ... (Bis); zob. **przepierzyc sie.**

przepierzyc sie – ‘o ptakach – sezonowo wymienić pióra’: te ptaki tag jak ġensi kaczki one jeszcze gubioń [pióra] ... a tutaj [przy kurach] już ta modyfikacja tyh ras tak chyba nas... one może tam pińdzisiónd lat temu czy czy sto lat temu to gubity te jak sie przepierzaly ... nie ... raz tam na rok ... nie ... (Char); zob. **przepierzoz sie.**

przetronsaczozgrabiarka [przetronsaczozgrabiarka] – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: *przetronsaczozgrabiarka zależy ją ustawisz ... [..] jak w to to ci rozruca a jak z... ch... walisz w drugóm stronę to ci zgrabia ... (Bis); kiedyż rozbijało sie [siano] reńcznie a potem była do tego przetronsaczozgrabiarka ... (Boj); jeszcze mam bo tam nie używam jej w tej chwili to jest ... przetronsaczozgrabiarka ... [..] no bo to już jes do cióngnika ... nie ... nie jes do konia bo kto kie... kiedyś do konia używało sie grabiarki typowo ... typowej ... nie ... (Gorz); zob. **pajónk, przetronsarka, przewracarka, rozrutnik, roztronsacz do siana, roztronsarka**.*

przetronsanie – ‘wzruszanie, przewracanie siana’: *przetronsanie siana ... zgrabianie na rzońdki ... (Boj); zob. **przewracanie***.

przetronsać – ‘wzruszać, odwracać siano’: *no suszenie [siana] ... przewracanie trzeba było... to zależy czym bo z reguły ... kiedyś to widłami to przetronsali a teraz to jest pajóng i sie jedzie i przewroco sie ... (Bis); zob. **przebrać, przewracać, przewrócić***.

przetronsarka – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: b.c. (Bis); zob. **pajónk, przetronsaczozgrabiarka, przewracarka, rozrutnik, roztronsacz do siana, roztronsarka**.

przewracać – ‘tu: wzruszać, odwracać siano’: *no suszenie [siana] ... przewracanie trzeba było... to zależy czym bo z reguły ... kiedyś to widłami to przetronsali a teraz to jest pajóng i sie jedzie i przewroco sie ... (Bis); szli widelkami ... te małe widelki i sie przewracało [siano] ... no to było ludzi zawsze trzech czy czterech zawsze szło na pole przeważnie w niedziele ... [..] no*

*trzeba było przewrocać ... dużo przewracać ... [..] no ... przewracali przewracali ... [..] codzinnie ... (Char); [kobiety] przewracały siano ... [..] to trzeba przewracać ... z jedny strony na drugóm ... [..] jak krótkie siano to grabiami a ... a jak długie siano to widłami ... (Wil); zob. **przebrać, przetronsać, przewrócić***.

przewracanie – ‘tu: wzruszanie, przewracanie siana’: *no suszenie [siana] ... przewracanie trzeba było... to zależy czym bo z reguły ... kiedyś to widłami to przetronsali a teraz to jest pajóng i sie jedzie i przewroco sie ... (Bis); no kłoszenie ... i suszenie ... przewracanie siana ... (Wil); zob. **przetronsanie***.

przewracarka – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: *no to jes rozbijanie tych pokłosów ... o ... [..] były roztronsarki ... później ... albo przewracarka ... roztronsarka ... (Wil); zob. **pajónk, przetronsaczozgrabiarka, przetronsarka, rozrutnik, roztronsacz do siana, roztronsarka***.

przewrócić – ‘tu: wzruszyć, odwrócić siano’: *no to było koszenie ... trzeba było tom trawie troszeczke rozrzucić troszke żeby grubo nie leżała ... nie ... i on ona sobie na słońcu ładnie schła ... nie ... potem trzea było to przewrócić przebrać ... nie ... później jak podeschła ładnie to ładnie zgrabić w ten rzońdki ... nie ... i te rzońdki też były przewracane ... (PIW); zob. **przebrać, przetronsać, przewracać***.

przezieleniec – ‘o ziemniakach – wypuścić kielki’: *nawed jak beńdzie dobry ziemniak to nie musi być tam przekrajany ... ziemniag jak gruba skóra z tyj skóry ... z tej skóry nawed rośnie ... i praktycznie to jeszcze gro ludzi tag jak do ogrodu to wystawiali ziemniaki na słońce żeby przezieleniały ... (Cze); zob. **kielkować***.

przodek – ‘tu: wąski bok czoła wozu’: *jak sie zakłodo [pawąz] ... no to trzea na srodek włożydź i przywióznac przodek i tył ... (Bis); to był bok tyłeg i przodek ... bo był tyłek czyli ... co zabezpieczało tom kaste tył ... i przodek czyli przód taki tu jest pokazany przodek ... takie to tam ... jag ja to pamientam ... (Char); zob. **przód, zatuła**.*

przodownica – ‘dawna maszyna do ścinania zboża’: *żniwiarka ... [...] przodownica nazywała taka ... (Bis); zob. **garściówka, kosiarka, kosotraviarka, pokosówka, snopowioznalka, śmigłówka, wionznalka, żniwiarka**.*

przód – ‘tu: wąski bok czoła wozu’: *no boki som [wozu] przód tył tam jest dyszel tu i to wszystko ... (Bis); zob. **przodek, zatuła**.*

przychówek – ‘młode zwierzęta w gospodarstwie pozostawione do dalszej hodowli’: *[krów] mlecznych było sześ na tym gospodarstwie ... przypuścmy sześć ... tak to jeszcze był przychówek tam ... jałówki byki to wszystko co sie nie sprzedawało tylko sie hodowało ... nie ... (Wil); zob. **małe, miot, młode, osesek**.*

przycz – ‘końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *b.c. (Boj); zob. **poprzycz, uwrocie**.*

przyczepa – ‘pojazd na dwóch lub czterech kołach podłączany do ciągnika w celu przewożenia różnych przedmiotów, materiałów, płodów rolnych itp.’: *był taki rzozd i tyn rzozd trza było zaś te liście zebrađ rycznie ... [...] na wóz na przyczepy przywieś ... i one służyły zaś ... to zakiszało sie ... służyły do bydła ... a korzenie dopiero później sie wyorywało ... (Char); ja zrucam [ziemiaki] z przyczepy bezpośrednio [do piwnicy] ... (Gorz); wóz na który sie kładło [siano] lub przyczepa ... [...] a teraz robimy baloty ... nie ... (Gorz);*

*przyczepa ma resory to to to ... amortyzuje ... (Wil); my mamy jeszcze niemieckóm kopaczke ... tylko tam gdzieś ja ... załadowołem kiedyś na przyczepie miało być na złom wywiezione ni miał kto ... (Wil) (Cze); zob. **kołówka**.*

przyorany – ‘o oborniku rozrzuconym na polu uprawnym – przykryty ziemią’: *obornik ... no ... obornik ... no ... musi być ... ro... rotrzońśnienty ... i przyorany ... (PIW); to tak zaś było taki poplon ... i to co ... potem krowy zjadły to zjadły ... a reszta zostało zaś przyorane ... [...] teraz to to robióm ... nie ... że poplony som przeważnie przyorywane ... teraz ... nie ... (PIW).*

przyorywać [przeorywać] – ‘zakrywać ziemią rozproszony po polu uprawnym obornik’: *[gnój] sie roztrzońsa i sie przyoryje zwyczajnie ... (Bis); obornik dawał próchnice i to po ściernisku po życie ... a po jynczmieniu no to sie przeorywało i siało sie żyto ... (Boj) (Char).*

przypalisko – ‘nieurodzajny pas ziemi na polu; pole nieuprawiane i nieobsiewane przez rok lub kilka lat; nieużytek’: *nieurodzajny [kawałek ziemi] to jes przypalisko albo takie co co nie chce nidz na tym rosnoć ... (Bis); zob. **odłóg, ugór**.*

przypowozować – ‘mocować drąg zabezpieczający siano podczas zwózki’: *przypowozować siano ... (Wil).*

przyszałować – ‘wykonać płytką orkę’: *obornik zwykle jes wywożony zaroz po żniwach na ścierniska i on jes przyszałowany i ... i tam sie rozkłada i i bogaci w ziemie ... tak ... ziemie w jakieś tam mikroelementy które som potrzebne azod i fosfor i potas to wszystko jes w obornikach ... (Boj); jak było dwóch na polu jedyn rzucał na kupki drugi rozrzucał ten gnój żeby to było drobno rozrzucone żeby zaś było można ten gnój przykryć przyszałować go tam ... (Char); zob. **poszałować, szalować**.*

pstry – ‘o umaszczeniu krowy – łaciata’:
no biała [krowa] ... czy tam bystra ... ps...
no pstra to nie bo już ma ... plamy ... biała ...
(Char); zob. **bestry, łaciaty**.

pszenica – ‘jeden z podstawowych gatunków zboża, zwykle o bezościstych kłosach’: no [sieję się] żyto pszenice jenczmięń owies cztery podstawowe ... jesczcy tero doszła do kukurydza ... (Bis); wysokie zboże to należy na pewno żyto i pszenica a do niskich zbóż na pewno należy jenczmięń ... (Bis); wtenczas można było siać po takim ugorze kończ... pszenice a pszenica była wiecej podatna na na dobre składniki w ziemi na próchnice na azod i to ... to dlatego to robili te te ugory ... (Boj); jak psznica na ... żeby dobra mōnka była to też przez te młynki puszczali ... bo to pszenica no to ziarno to miał dużo tej mōnki takie duże ziarno i wtenczas był dobry placek kobito^m sie piekł ... nie ... ten to była ta różnica ... (Boj); troche nasto^mpiła zmiana troche ... bo w tamtych latach ja może mi sie uda wszystko wymienić ... może mi sie uda ... była siana ... było si... postawowe (!) to było żyto ... podstawowe to było żyto ... pszenica też była ... ale nie w takim rozmiarze jak teraz ... pszenica była jenczmięń był owies był ... kończyła saradela ... dzisiaj saradeli młodzi nie znajo^m co to jest ... (PIW); no pszenice ... żyto ... owies ... jenczmięń ... no te ... no te te tylko cztery zboża só^m ... nie ... tam bo co wincy ... jenczmięń owies pszenica żyto ... (Wil); zob. **ostka, zboże**.

pszeniczysko – ‘pole, na którym rośla pszenica’: no to to jes pszeniczysko czy jak to tam ... no bo inaczy nie nazwiesz bo jak ... (Bis); zob. **pszenne pole, pszenisko**.

pszenne pole – ‘pole, na którym rośla pszenica’: b.c. (Boj); zob. **pszeniczysko, pszenisko**.

pszenisko – ‘pole, na którym rośla pszenica’: b.c. (Wil); zob. **pszeniczysko, pszenne pole**.

pszenżyto [pszynżyto] – ‘krzyżówka zbożowa pszenicy i żyta’: psie żyto znaczy pszenżyto ... (Bis); cały czas było siane żyto owies ... pszenica i jenczmięń a w późniejszym czasie weszło w obieg pszenżyto ... (Boj); no w tyj chwili ... jenczmięń ... żyto pszynżyto ... bo to jez nom... nowa odmiana ... owies ... no to so^m podstawowe te gatunki ... (Gorz); tylko pszenżyto weszło gdzieś w latach ... koniec siedemdziesiątych ... bo pszenżyta nie było kiedyś ... za moich młodych lat nie było ... tylko późni wychodowali tam hodowcy ... nie ... potoczyli pszenice z żytem ... wyhodowali pszynżyto ... nie ... (Wil); zob. **zboże**.

ptactwo – ‘ptaki hodowane w gospodarstwie ze względu na mięso, jajka, pierze; drób’: ptactwo to drób ... (Char); [kopiec] to był formowany w takom przyzme obkładany słomom później przysypywany ziemiom no i to było zabezpieczane jesczcy żeby ... kury nie rozgrzebały czy jakies ptactwo ... nie ... takimi po prostu do tego sie używało kiedyż łycin po zbiorach ziemniaków ... nie ... (Gorz); no kury no to ptactwo ... jak sie ... bo my mamy dla siebie ale jag niektórzy rejstrujom (!) bo teraz jes taka rejstracja (!) jak w kurnikach ... no to ptaki ... nie ... (Świ) (Boj); zob. **drób, gady, gadzina, stwory**.

ptak – ‘zwierzę o ciele pokrytym piórami, mające dziób, skrzydła i dwie nogi’: buo kiedyś to ... zabirali po ptakach te ... wydzióbane takie [dziuple] ... (Bis); u nas nie ma tu [bażantów] ... [...] głównie przyczynom to ... że jes za dużo lisów ... i ptaków tych ... kruki ... (Char); tylko że [kury] to so^m nietotne ptaki ... nie ... (Char) (Świ).

puch – ‘miękkie pióra tworzące spodnią osłonę ciała ptaków’: puh na na poduszki ... a a ... może ... te pióra to so^m może na ... na kołdre ... co? ... (Bis); no so^m te grube [pióra] ... co na skrzydłach majom ... potem takie drobniejsze i puh jest też ... (Boj); puch ... o to tam bym rozróżnił ... [...] jakies pod-

puch ... a tak to nie no nie używa się tego bo to tam ... (Char); puch gęsi znajduje się w podbrzuszu ... [...] puch gęsi się obskubowało ... jąg już była gęś dorosła i ten puch się zbyt był ... do poduszeg najwartościowsze pierze z gęsi to właśnie jest puch gęsi który jezd najdroższy najlepszy ... (PIW) (Świ).

pukać – ‘energicznie uderzać’: *to pukleż młotkim i się odpało przecież ... (Bis); no to jak była skiba wyczyszczono to samo spadło pukło się i spadło ... (Bis); nieraz tam tam mieli taki ... takom ławeczke i przy tym zaroz się usiadło i ... [...] i sobie bobki pukoł tam ... (Char); kładło się kwose na to i był młotek taki ostry zaostrzony i młotkim się pukało pukało ... (Wil); ja za dzieciaka szłem ze szkoły i facet w Kłecku jeszcze pukał tym [cepem] sam ... (Cze); zob. **puknonć**.*

puknonć – **1.** ‘energicznie uderzyć’: *to mówie: weź się zastanów i puknij się w tó^m głowe ... (Char); no nieraz był taki bat do pogrania jak tam nie chciał tego to go tam pukneli i już szed ... wio jedziemy dalej i już ... (PIW); zob. **pukać**; **2.** ‘uderzyć w celu ogłuszenia zwierzęcia podczas uboju’: *w środku wkładało się nabój i to n... na zasadzie jak puknęł to^m ... w czaszke to tyn ... pis... wystrzelił ... tyn nabój wystrzelił i ... świnią ... kaput ... (Char); jąg jo^m pukneł trzy razy tu tu i pukneł jo^m w samo to ostrze to ostrze tak wyplaszczyło się (!) ... nie ... (PIW); puknie się [owcę] w łeb ... normalnie ... [...] młotkim się uderzyło i poderżło gardło ... (Świ); **3.** ‘o kogucie – zapłodnić’: *jak sobie [kogut] dobrze puknie to sobie ucieszy się ... a czasami mówióm że [piejel] na deszcz ... (Char); zob. **kryć, pokryć**.***

pustopole – ‘pole po skoszonym zbożu’: b.c. (Boj); zob. **ściernicho, ściernisko**.

puszorek – ‘uprząż zakładana koniowi’: *no puszorek się nakładała na całego konia ... bez głowe i tu na piersi ... nie ... gdzie*

*kón ma piersi ... tu ... (Bis); no puszorek to jes ... uprzonż ... uprzonż ... (Char); no ... konia trza było ... jak by to powiedzieć ... tresować troche gó ... to nie jez jąg on uod razu ... poszed w puszorek czy pod siodło ... on musioł być ... nauczony tego ... on musioł się nauczyć chodzić w tym ... (Char); tego konia się ... wp... jakby ... wkładała w środek w te dyszulki ... podwiozało mu się tutej do ... do ... do puszorka ... nie ... [...] bo to był puszorek ... t^{wo} taki skoblice ... się nazywały czy jakoś ... tutej gdzie były te ... gdzie były pa... takie pasy co ciongnyl kón ... nie ... (PIW); puszorek ... to się nazywo ... uprzonż ... (Wil); zob. **ubiór, ubranie, uprzonż**.*

pylic – ‘tu: rozprowadzić proszkowe środki chwastobójcze’: *no burak co tam ... siał się ... na wiosne siali buraki siewnikiem ... nastempnie wzeszły ... potem je objeżdżano ... pylono tak zwane ... pomiędzy tymi radlinkami ... (Kłc); zob. **objeżdżać, odpylic**.*

pynychyrz – ‘u świni – narząd, w którym gromadzi się mocz; w wędliniarstwie wykorzystywany jako osłonka do wędlin’: *wszystko było czyszczone ... żołoⁿ... żołoⁿ-dek był wyczyszczony i ... pynychyrz był wyczyszczony ... (Char).*

pypec – ‘narośl na języku kury, sprawiająca jej ból i utrudniająca jedzenie’: b.c. (Boj).

pyra – ‘roślina z rodziny psiankowatych, pochodząca z Ameryki Płd., uprawiana powszechnie na całym świecie dla bulw korzeniowych – jadalnych, pastewnych i przemysłowych; bulwa tej rośliny’: [świniom] *miesza się pasze i pyry razem ... (Boj); para leciała ... hoczykim się sprawdźto czy jez miⁿkkie ... jak som pyry miⁿkie to trza było przestać polić ... i jeszcy to^m wode trza było ... odcydzić ... (Char); jeżeli ziemniak był w redlinie to obok tego się podkopywało że ten ... ta cała roślina nie*

usychała tylko jak te większe ziemniaki ... bo ziemniak to wiadomo że wytwarzał tam więcej tych bulw ... nie ... i te bulwy ... u nas się mówiło pyry ... to się podkopywało ładnie z boku i się tego ... on dalej rósł ... nie ... i zaś dopiero do ... do tego głównego zbioru ... (Char); zasadzić trzeba było najpierw te ziemniaki ... te pyry jak to u nos mówili pyry ... u nos tu w Wielkopolsce ... w Poznańskim właściwie som pyry ... (Char); no teraz się chyba ziemniaki ... nie ... [...] no jeżeli chodzi tutaj o gwara takom to som kartofle ... pyry ... po poznańsku typowo ... (Gorz); som te odmiany takie średnie ... nie ... bo wczesna odmiana się bardziej nadaje na tom tak zwanom młodom pyre ktorom zjadamy jako pierwsze a te które kupujemy w sklepie to som z tyh odmian średnich ... nie ... a te liczne to som typowo przemysłowe ... nie ... (Gorz); mówiłm pani jak to ... jak to mówili stare ludzie ... tam na polu stoi hela weź grymasy nasyp pyrów ... nie ... (Wil); [obornik] ze świń to tylko sam śrut bo kiedyż jak się robiło to były pyry i pamintom że moja mama pyry parowała wszystko ... a dziś tylko widzi pani pasze paszociangi ... wszystko chemia premiksy wszystko ... i widzi pani co to som dzisiaj te ... te miensio ... (Wil) (Cze) (Kłc); zob. **bulwa, kartofel, pyreczka, pyrka, ziemniaczek, ziemniak.**

pyrczyska – ‘pole, na którym rosły ziemniaki’: b.c. (Bis); zob. **kartoflisko, ziemniaczyska, ziemniaczysko.**

pyreczka – ‘spieszcz. od: pyra’: najlepsze były kluski zez ... ze zimniaków ... nie ... [...] no pyreczki trzea zetrzydź na tarce ... nie ... i zająz s monkom ... zmiészadz i ... i na gotujoncom wode ... łyżkóm ... wkłodać ... (Bis); zob. **bulwa, kartofel, pyra, pyrka, ziemniaczek, ziemniak.**

pyrka – ‘zdr. od: pyra’: no to [koń] ... te takie kolki dostawał ... kolki ... [...] to jes głównie [przyczyna] ... jedzenie ... zła ... tam ... zła dieta ... czasym się ... no ... nie wim ...

pyrki całe daje koniom czy tam inne rzeczy które ... kón tego nie przetrawi ... (Char); kiedyś ... parowali w parowniku ... parowo... przeważnie ... pyrki ... pyrki parowali bo to się ... kiedyś było inne żywienie dzisiaj tyż inne ... parowali te pyrki w parowniku ... sto kilogramów w zależności jakie to były duże ... (Char); zob. **bulwa, kartofel, pyra, pyreczka, ziemniaczek, ziemniak.**

pysk – ‘przednia część głowy zwierzęcia, obejmująca nos i jamę gębową; tu: u konia, szczura’: kierat ... [...] czyli tak zwany maneż ... kón chodził w kólko ... [...] a mogły bydź i cztery konie zależy co miało napynđzać ... no jag młocarnia to cztery konie chodziły ... [...] no mióf za... zawionzany poszorek do tego tutaj do tyn i tu był jeszczy za pysk ... (Bis); no to był taki suchy obrog ale no ... te wory kładli i i ... jechali z tym ... z tymi kóniami ale gdzie tam był postój to ... przyczepiono tyn worek do do do ... do py... do pyska i jadł ... tam ... suchy obrok taki ... (Char); jakby gdzieś tam przy jakiś miendzyrzeđdziach jak się robiło to się go [konia] trzymało za pysk ... [...] niektóry był taki mórdry że chodził sam ... nie ... a niektórego trza było trzymać ... jeden musiał radlić ...

Pysk konia (fot. S. i W. Wilkosz)

trzymać ... radło ... a drugi trzymać k^onia
za pysk prowadzić ... (Wil); szczur ma taki
płaski szeroki ogon i taki pysk ... i tego uszy
ale ... łaska to jest taka i bardzo szybko
lata ... (Kłc) (PIW); zob. **dziób, pyszczek**.

pyszczek – 'zdr. od: pysk': łaska jest ... tu
ma biały kołnierzyk i ma taki mały pyszczek
i uszka ma tak ... większe od myszy ...
o wiele większe tak od szczura ... (Kłc);
zob. **dziób, pysk**.

R

racica – ‘rogowa okrywa stopy zwierzęcia; kopyto’: [u wołów] *to normalne były racice nie były podkuwane ...* (Char); zob. **kopytko, kopyto, paznokiec, raciczka, róg**.

raciczka – ‘zdr. od: racica’: *a tego nie ... co miałem to tej ... miałem to^m ... raciczki ... jak to sie ... kulawizna była ... kulawka ... to to miałem ale to z siniakami i ... trzeba było poprawidź i ... i było w porzondku ... to tam ...* (Bis); zob. **kopytko, kopyto, paznokiec, racica, róg**.

radelko – ‘zdr. od: radło’: *no to takie radelka szły ... cztero- tam czy ileż i tymi radelkami sie je objeżdżało ... końmi ...* (Kłc); zob. **radło**.

radlenie [redlenie] – ‘obsypywanie ziemią za pomocą radła roślin uprawnych w celu pobudzenia ich do wytworzenia podziemnych rozłogów i tym samym do zwiększenia liczby bulw’: *radło ... to było takie ... obsypanie ... tych ziemniaków ... r... radlenie ... to tak sie nazywało ... i ... prosze panió^m ... bo tu chodziło o chwasty ... nie ... to było niszczenie chwastów ... nie ...* (PIW); *po sie wie ... czy jak ziemniaki sie bronowało ... jak sie redliło ziemniaki ... później trza było ... ich ... rozbrónować ... bo to tymi lekimi brónami sie robiło ... żeby nie powy... ze... że za gły^mboko nie ... nie tego ...* (Wil).

radlić [redlić, rydlić] – ‘obsypywać ziemią niższe części łodyg albo górne części korzeni roślin okopowych za pomocą radła’: [radło jest] *metalowe podobne do pługa tylko że ... rydliło ...* (Bis); *kiedys ... no to wszystko robiło sie ry^mcznie ... [...] przedtym no to normalnie ... no to obsypywało sie ... redliło sie ...* (Char); *niektórego [konnia] trza było trzymać ... jeden musiał rad-*

lić ... trzymać ... radło ... a drugi trzymać k^wonia za pysk prowadzić ... (Wil); zob. **obradlać, obradlić, obradlywać, obsypywać**.

radlina [radlyna, redlina] – ‘rząd, w którym rosną lub będą rosły ziemniaki’: *radło ... [...] i sie robiło redliny ...* (Bis); *radlonka no to radlina inaczy ...* (Bis); *ludzie którzy zbirali no to zimniaki były na wierzku i pozbiral i każdo^m osobno radline i każdo^m osobno była trzy metry rozrzucona to wie pani co to za robota? ... Boże ...* (Boj); *jeżeli ziemniak był w redlinie to obok tego sie podkopywało że ten ... ta cała roślina nie usychała tylko jak te wieńsze ziemniaki ... bo ziemniak to wiadomo że wytwarzał tam wieńcej tych bulw ... nie ... i te bulwy ... u nas sie mówiło pyry ...* (Char); *na poczortku dwudziestego wieku to tam już dziadeg mi opowiadał to już mieli ... radła ... mieli tam takó^m sadzarke ... to taka była kopystka sie jechało koniem i ona robiła dolki ... to jak to sie nazywała taka ... i w te dolki sie wsadzi... wsadzało ... zaś tym dopiero sie obredlało i dopiero sie formowało redliny ...* (Char); *to było reⁿczne ... nie ... reⁿczne ... radło ... sie jechało i ... jag u... jak ziemniaki były ... nie było ziemniaków ... widać ze ziemi ... to sie jechało szyroko aż zimia sie przewracała przez radline ... jak ... ziemniaczki już wychodziły to ... a jeszcze przedtym szła ... br... bronka ... nie ...* (PIW); *radlina rzoⁿdek ... radlina za zwyczaj mówili ...* (Wil); *sadziło sie [ziemniaki] ... później robiło sie z tego ... redline ... tak ... redline co jakiś czas trzeba było albo odpylić z zielska i znowu zrobidź redline ... tak robiła moja świeⁿtej pamieⁿci ...* (Kłc) (Gorz) (Cze); zob. **radlinka, radlonka**.

radlinka – ‘zdr. od: radlina’: *tam mam pare radlinek tych ziemniaków no to zwyklo^m*

kopaczko^m tak^om ewelatorowom (!) ... nie ... typowo ... a przy większych obszarach no to kombajny ziemniaczane ... nie ... (Gorz); potym ... jak już były ziemniaczki takie ... takie małe krzoczki były ... to jeszcze był ... opylacz ... który ... to tag jak kultywator ... miał dwie sprężyny jedn^om ... z przodu ... i też ... tak w rodzaju pługa i koń to cion^ogn^oł ... nie ... i to^m radlinke sie ładnie ... no tak ... tak sie pracowało ... (PIW); no burak co tam ... siał sie ... na wiosne siali buraki siewnikiem ... nastempnie wzeszły ... potem je objeżdżano ... pylono tak zwane ... pomiędzy tymi radlinkami ... (Kłc); no radlina ... tak ... jedna radlinka ... tak ... (Kłc); zob. **radlina, radlonka**.

radlonka [redlonka] – ‘rząd, w którym rosną lub będą rosły ziemniaki’: *radlonka no to radlina inaczy ... (Bis); redlonka no bo to wiem pani ... kiedyż jak ... to takie było ... niektóre kobiety mówiły ... moja żona: zawsze musi być redlonka ... to musi być tag idealnie prosto ... w pionie ... i o to chodziło ... nie ... bo to zawsze podśmiewały ... a tyn krzywo ... [...] no tag mówio^m: jak byk szcz^oł ... [...] a jag on [dziadek] zawsze jak szli do kościoła mówi: zobacz jak tyn w redlonce jezd idealnie ... nie ... bo to zaś było widać ... (Char); zob. **radlina, radlinka**.*

radło – 1. ‘ręczne urządzenie służące do robienia bruzd w ziemi i do obсыpywania roślin okopowych’: *jeszcze w ogrodzie tag robimy takie mam ręczne radło ... jedzie sie mały rowek ... wsadzi sie ziemniaki ... i potem sie to zaradła ... nie ... ale to tag robimy cztery pieńć rzo^odków ... nie ... (Cze); 2. ‘urządzenie służące do robienia bruzd w ziemi i do obсыpywania roślin okopowych, konne lub ciągnikowe’: *radło no to tak podobne ... rame ma jak pług tylko że mo dwa skrzydła ... prawo i lewo ... (Bis); radło to ma czubeg i bo... i boczne pióra ... [...] radło o... odkłada ziemie na dwie strony a pług na jedn^om ... (Boj); na poczo^otku dwudziestego wieku to tam już**

*dziadeg mi opowiadał to już już mieli ... radła ... mieli tam tak^om sadzarke ... to taka była kopystka sie jechało koniem i ona robiła dołki ... (Char); radło ... no ... było skonstruowane tak że miało dwa pióra ... i roz... robiło tak^om bruzdke ... i przykrywało na boki ... te ziemniaki przykładowo ... no bo gieneralnie to do niczego innego radło kiedyż nie służyło ... (Char); radło ... to jes też ... podobne do pługa ... tylko że ... że wygł^onda tak ... ma dwie takie odkł^odnie ... to sie nazywa inaczy ... kurcze to nie s^om odkł^odnie ale ... ale ja nie powim jak to sie nazywo ... dzisiaj ... to tam była regulacja z tyłu ... koń to cion^ogn^oł ... i to ... a to było ręczne ... nie ... ręczne ... radło ... sie jechało i ... jag u... jak ziemniaki były ... nie było ziemniaków ... widać ze ziemi ... to sie jechało szeroko aż zimia sie przewracała przez radline ... jak ... ziemniaczki już wychodziły to ... a jeszczy przedtym szła ... br... bronka ... nie ... (PIW); niek^orego [konia] trza było trzymać ... jeden musiał radlić ... trzymać ... radło ... a drugi trzymać k^oonia za pysk prowadzić ... (Wil); [radło ma] ro^oczki ... skrzydła ... czubek ... i grzo^odział taki ... który ... który koń cion^ogn^oł ... [...] ro^oczki to do trzymania do kierowania ... [...] skrzydła to ... do rozsuwania żeby były ... bardziej podsypywało albo mniej ... nie ... [...] no taki po prosty prosty ... pa^oł^ok ... zagięty ... i do teg^o grzo^odziała były przymocowany ... skrzydła i czubek kt... który cioł tam ... gły^om boko wchodził ... nie ... [...] przy czym to wszystko ta... tak zwana rama to było ... b^oo nazwijmy to rama ... [...] no i ... z przodu było no to ... zahaczania tam ... koń to ... radłem to koń cion^ogn^oł już ... nie ... [...] a późni były radła cion^ognikowe znowu ... nie ... to było już rama to było tam na pieńć na te ... to już now^ooczesne ... (Wil) (Cze); zob. **radelko**.*

rajspel – ‘tu: przyrząd do wyrównania powierzchni kopyta; tarnik’: *tam ten cały kowal to jag [koń] miał takie wysr^upane [kopyto] tam zniszczone jak to nazwać to troszke takim rajsp^lem tam rajsp^lował żeby*

było te kopyto ... dopasowane równo tak do niego ... nie ... (PIW).

rajsplować – ‘wyrównywać kopyto przed założeniem podkowy, ścierając jego nierówną powierzchnię tarnikiem’: *tam ten cały kowal to jag [koń] miał takie wyśrupane [kopyto] tam zniszczone jak to nazwać to troszke takim rajspłem tam rajsplował żeby było te kopyto ... dopasowane równo tak do niego ... nie ... (PIW).*

rama – ‘główna część np. radła, pługa, w postaci mocnej, wytrzymałej i zarazem lekkiej konstrukcji z metalowych rur, prętów itp., na której opierają się poszczególne części maszyny’: *całość [pługa] wisiała na ramie ... (Bis); krymer albo kultywator ... [...] to jest rama i som haczki ... i som kółka ... i ... i ... no nie wiem czy koniem ciongnoc czy ciongnikim ... no ... (Bis); radło no to tak podobne ... rame ma jak pług tylko że ma dwa skrzydła ... prawo i lewo ... (Bis); pług składa się z ramy z korpusów lemiesza odkładnicy ... (Boj); oj ... pani ... pług ... składał się z ramy ... z lemiesza ... odkładni... odkładnia ... [...] cała ta rama ... co koń ciongnął ... (PIW); z jakich cześci się składa [pług]? ... grzońdziel słupica ... uodkładnia lemiesz ... skiba to całość ... całość ... przy ramie ... która jes ... a a ... skiba się składa z ... odkładni lemiesza ... płóz ... który trzyma ... żeby nie pług nie schodził na bok to płóz musi być ... (Wil); do tego grzońdziela [w radle] były przymocowany ... skrzydła i czubek kt... który ciot tam ... głymboko wchodził ... nie ... [...] przy czym to wszystko ta... tak zwana rama to było ... bwo nazwijmy to rama ... (Wil).*

ramie [M. lm. **ramienia**] – ‘tu: część maszyny żniwnej nagarniająca zboże’: [*śmigówka*] *to była taka maszyna która kosiła i robiła snopki już ... [...] to były takie ramienia duże i te ramienia tak szły i i to zboże była taki stół nazywał się stół i z tego stołu zgarniała to ta śmiga ... i to i nastempna tutej kosa kosiła kładło się na stół a ta*

*śmi... śmiga szła i zgarniała to na tego ... (Boj); zob. **śmiga**.*

rant – ‘brzeg, krawędź’: *takie z kamienia że może ostrzyć ... no ... ostrzydz noże na tym rancie ... (Char); zob. **romb**.*

raszka – ‘rama z kratą lub równoległe ustawionymi prętami, na którą kładło się tuszę wieprzową w celu oczyszczenia jej z sierści’: *u naz [rzeźnik] akurad miał tam takom swojom raszke do tego że na tej raszce tom świnie całom ... polewał goromcom wodom i jom oskrobał czy tam zdarł tom sierść ... i potem jom podnosił do góry ... (Cze).*

rdza – ‘rudę osad powstający na żelazie lub stali niezabezpieczonych przed wilgocią’: *jeżeli już była rdza no to wt... no już samoistnie musiała się zetrzeć z tych lemierzów ... (Bis); na tym lemierzu się osadzała rdza jag nie nie tyn ... (Char); rdza ... rdza ... to tak była rdza ... no bwo ... nie nie ... nie przypominam żeby inaczej mówili rdza ... (PIW); rdza albo korozja ... korozja to już jes szlachetnie ... a a rdza to po chłopsku ... (Wil) (Boj); zob. **korozja**.*

rdzewnieć – ‘pokrywać się rdzą; rdzewieć’: *to się zabezpieczało rdze ... [...] żeby ... żeby to nie rdzewniało ... bo wiadoma sprawa z każdym rokiem i ... to ten metal się no no rdzewniał no i niszczył się ... (Char).*

redlica – ‘tu: element siewnika wrzucający nasiona w ziemię’: *no bo to jest som redlice i óne wrzucajóm [ziarno] w ziemię ... (Bis); zob. **redliczka**.*

redliczka – ‘tu: element siewnika wrzucający nasiona w ziemię’: *redliczki no to był ten elemend [siewnika] już typowo który wysiewał który ... którym ... do którego była ... te ziarna leciało jakimś tam przewodem ... nie wiem ... elastycznym czy ... nie wiem jak fachowo nazwać ... no i redliczka typowo to ona jakby przecina tom ziemię*

i robi rowek w który wysiewane jest to ziarno ... (Cze); zob. **redlica**.

reⁿcznie [ryⁿcznie] – ‘za pomocą rąk, rękami; bez użycia maszyn’: ja tyż siałem ryⁿcznie ... (Bis); reⁿcznie [koszenie] to jez na pokos ... (Bis); no jag ryⁿcznie sie sioło to trza było tam bronować bo było ziorka na wirzchu a jak siewnikim to nie potrzeba ... (Bis); żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... i w sztygi poustawiać ... a jag maszyna tam sie popsula nie było czeńści ... nie ... to no to sie kosilo i reⁿczne ... (Boj); przeważnie reⁿcznie te pierwsze ziemniaki sie wybiera ... ale to jezd normalnie kopaczka ... wybiera całe redliny ... sie reⁿcznie zbiera ... sie je sortuje według wielkości ... (Char); w lat pięćdziesiątych to sie zaczęło zbierać stonke ... nie ... normalnie reⁿcznie ... nie ... (Char); kiedyś ... no to wszystko robiło sie ryⁿcznie ... (Char); biore te ziemniaki z tom skrzyńkom żeby nie obłamać tych kłów jak to sie nazywa ... no i idom do sadzarki którom zrobiłem sobie sam i ziemniaki sadzimy ryⁿcznie żeby nie obłamać kłów ... (Gorz); jak sie kiedyś obcinało ryⁿcznie buraki tak zwanym ścinaczym to sie tak to można powiedzieć że celowało sie w te serce żeby było ... no jag najmniejsze straty w burakach ... nie ... żeby było wipcyj ton buraków ... nie ... (Gorz); nie wszystko można było siać tak bo tyko (!) zboże jakieś tam poplony jakieś seradela ... takie wsiewki robili ... kończyła ... to siali to reⁿcznie ... (PIW); w tej chwili to jez maszyna [do ziemniaków] ... która po prostu jedzie i zbiera ... kiedyś była nawet takie coś że albo reⁿcznie albo była maszyna która wyrzucała rozrzucala i trzeba było to zbierać po kolanach ... (Kłc); to były kiedyś [do ziemniaków] kopaczki takie konne ... też reⁿcznie tymi ... haczkami ... no i takie też były kombajny dwurzędowe ... (Kłc); no reⁿcznie trzeba pelić ... wyrwać ... (Kłc); zob. **reⁿkom**.

reⁿczny [ryⁿczny] – ‘o maszynach, urządzeniach, narzędziach – obsługiwane za

pomocą rąk’: bo to tag maszyna to tego nie nazywano ... bo to było reⁿczno krencone i to tylko wialnia ... plaper jak to inaczey tam mówili na to ... (Boj); na polu ... śniadanie ... obiad ... i był ... podwieczerek ... na polu ... i kolacja w domu ... nie ... no tak że ... bo... wtenczos przy tyh reⁿcznych pracah na roli ... o jeszczy rola mówili też ... no to to wyżywienie było bo ludzie by nie wytrzymali ... nie ... (PIW); tam była regulacja z tyłu ... koń to ciongnął ... i to ... a to było reⁿczne ... nie ... reⁿczne ... radło ... (PIW); tak zwanym obcinacz se nazywały ... [...] i tym sie buraki obcinało i sie liście wyrzucało ... na boki na rzedny ... reⁿczne było kiedyż obcinanie buraków ... (Kłc).

reⁿkojeść – 1. ‘drewniana część narzędzia służąca do trzymania; trzonek, uchwyt’: bat to w ogóle cała to była ta czyńś ... drewniana ... przeważnie drewniana ... wyciente gdzieś tam z prostygó ... jeśli już ... dosyc ... twardygó może ... no twardygó żeby sie nie złamał ... no ... to jes ta ryⁿkojeś co sie trzymało ... (Char); to znaczy metalowy jez jakby sierp bo to jes bardzo półokrongły ... no półokrongły no i i reⁿkojeż ma drewnianom ... (Bis); jest trzoneg i jest ta czeńś [kosy] ... do ostrzenia ... do koszenia ... ale jest dodatkowa reⁿkojeść ... tak ... (Kłc); sierp składa sie z reⁿkojeści i w kształcie półksienżyca ... [...] używa sie ... ja też mam sierp ... i używam ... (Kłc); reⁿkojeść ... no bo ... kij który ... cep był i kij ... (Kłc); zob. **biczysko, czapigi, grabisko, kosisko, reⁿkojma, roⁿczka, stylisko, trzonek, uchwyt**; **2.** ‘krótki uchwyt ręcznego narzędzia, umieszczany zazwyczaj poprzecznie do trzonka’: [szpadel składa się] z reⁿkojeści ... trzonka ... i samygo szpadla samy tego no ... prostokotu ... (Char); no ta czeń metalowa którom sie kopie w ziemi [chodzi o szpadel] ... trzonek ... no i reⁿkojeść tak zwana na końcu ... nie ... ale nazwy szpadla tego co sie kopie nie pamieⁿtam ... nie wiem ... (Gorz); zob. **krókiewka, roⁿczka, uchwyt**.

renkojma – ‘drewniana część narzędzia służąca do trzymania; trzonek, uchwyt’: [szpadel] *to był metalowy ... i miał też takom renkojme całom długom... był oprawiony na na takim długim trzonku drewnianym i to sie kopało ... zakończony tu krókiewkom takom rończkom ... nazywała sie krókiewka ...* (Kłc); zob. **grabisko, kosisko, renkojeść, rończka, trzonek, uchwyt**.

renkom – ‘o wykonywaniu czegoś za pomocą rąk’: *to kiedyś to renkom sadzili te ziemniaki ... takie jak kiedyż jak to były no nazywali dołownikami ...* (Char); *do tego [przerwywania buraków] to było specjalna taka haczka krótka do renki lub po prostu renkom sie wyrzywało ...* (Gorz); zob. **reńcznie**.

robić – ‘tu: wykonywać jakieś prace w celu osiągnięcia korzyści; pracować’: *kiedyś to robili wołami ... nie ... kiedyś ...* (Bis); *no bo wszyscy sie męczom ... nie ... no może sie zmęczyć ... jak w polu cały dzień robił ... no to na pewno był zmęczony ...* (Bis); *tak wczesno jechały te chłopy rano no to już tam o siódmej to już na pole leciał ... zaś te drugie śniadanie chynnie zjadł ... no i tyn obiad tyż przyjeżdżali do domu ... no jak było wieńcyj ludzi no to trzeba było zanieść ... nie ...* [...] *najprzód uszykowadź i razem z nimi jeszcze robić ...* (Char); zob. **pracować**.

robota [rob^uota] – ‘tu: zajęcie, przy którym ktoś się bardzo męczy i brudzi’: *w tym czasie jak my bylim to jeszcze mój ^uojciec żył ... świeny pamieñci to już ... ^uojca była rob^uota przy k^uoniach ... nie ...* [...] *a moja rob^uota była ... tam krowy świnie to wszystko tam tam... nie ...* (Wil); *specjalne podkowki były ... to już były... produkowane już ...* [...] *to już rob^uota była kowola ...* (Wil); *on ma sto sześćdziesiąt krów ... ma tego robota ... kupił za milion złoty ... i mówie: pokaż mi jak to robi ... nie ... i krowa sama wchodzi ma takie ... majom taki jakby takie ćipy ... nie ... tak jakby o takie*

plakietki wchodzi krowa na taki do tego na taki stoją i taki laser ... roboty jest taki robod i on podjeżdżo pod wymie krowie piersze je płucze ... później jag jest wszystko okej to sam zakłada te strzyki i sama ta krowa na ten stoi tam piąć czy tam dzieśieñdź minud ona sama sie doi ... i później po prostu ona jag już po tym wydojeniu te robod odłancza to idzie na swoje miejsce i ta krowa sama od ... sobie wychodzi barrierke puszczo ... [...] *tylko że to trzeba pani nauczyć ... on mi tłumaczył ten kolega mój że najgorzej właśnie z takimi tymi jałówkami co sie ocieci taka młoda i jak to mówi jeszcze tak ... no to ja to nie wiem gdzie tu ... a stara krowa to tak powiesz: idź tu idź tu ...* (Wil); zob. **praca**.

rola – ‘tu: uprawiana ziemia’: *ja narobiłam w tyj roli dosyć dużo ...* (Char); *rola ... jeżeli było to uprawione ... nie ...* (Gorz); *na polu ... śniadanie ... obiad ... i był ... podwieczorek ... na polu ... i kolacja w domu ... nie ... no tak że ... bo... wtenczos przy tyh reńcznych pracach na roli ... o jesczy rola mówili też ... no to to żyzywienie było bo ludzie by nie wytrzymali ... nie ...* (PIW); zob. **pole**.

rolnictwo – ‘sposób, metoda prowadzenia uprawy roli i hodowli zwierząt’: *rolnictwo to wymaga bardzo dużej wiedzy ...* (Char); *za osimdziesioñ tón ... osiemdziesioñt ... trzy lata to jes ... sto ... dwieście pieñdziesioñt ton ... buraka ... był dóm postawioñny ... a dzisiaj ... bo to ... można przeliczydź na buraki a dziesiej ... by trza było ile? ... dwa tysioñce ... piñcet by może nawed nie postawił ... dziesieñciokrotnie wieñcej ... tu jes ... tyn haczyk w tym rolnictwie ...* (Char); *to ... to mówimy o starych dziejach ... w których robiło sie wszystko w rolnictwie reńcznie ... wszystko ... lata piñdziesioñd ja tu moge mówidź już o latach piñdziesioñtych ... piñdziesioñt dwa ... piñdziesioñt cztery ... nie ...* (PIW).

rolnik – ‘mężczyzna pracujący na roli i w gospodarstwie; gospodarz’: *zawsze*

była kosa i jes do dziś kosa ... no jes pierwsze narzędzie do rolnika od wiosny do jesieni chłob musi kosić ... (Bis); zależała od tego jaki wysoki rolnik to kosi ... (Boj); dawniej wiecej było tych przerw jak teraz jest bo wyjeżdżał rolnik przypuśmy o siódmej był na polu to do wpół do dziesiątej dostawał śniadanie ... (Boj); kosisko to jest to co sie do tyj kosy przymocowywało ... [...] mógł sobie rolnig jak ktoż ma pojecie to sam zrobić takie kosisko ... (Char); rolnig jag miał konie to ... wstawał co najmnij godzina ... czwarta ... w pół do piątej ... ale ón sie jeszcze kład spać potym ... musioł koniom dać tak zwany obrok ... nie ... to jedzenie ... no i pótym jak wstał tam o ... szóstej ... czy wczesniej ... no to ... wyspał drugi ... bo musiały dwa razy zjeść ... nie ... i ... wziół sie za krowy ... a tam żona za świnię ... nie ... dojenie to tak ... do do ósmej ... czy do siódmego musieli być wyrobieni ... nie ... (PIW); na wieczór to ... już jak była kolacja no to tam zaś ... po takim młóceniu no ... który rolnik był tam ... tam rolnik tam ... jakiś tam lampeczka wina coś ... tyż była ... nie ... też ... ale ... jak kogo było stadź na to ... nie ... (PIW); rolnik ... idzie na pole ... bierze jeden kłos ... rozciera w reńce ... jeżeli kłosy ... zboże odejdzie od kłosa ... to znaczy że ... sie nadaje [do koszenia] ... (Kłc); zob. **chłop, gospodarz, oracz, siewca, traktorzysta**.

romb – ‘tu: brzeg, krawędź kosy’: budowa kłosy no to już daje ... aha ... tu tu jes ... płótno to to jes romb ... to jez ucho ... [...] to to cienka blaszka na płótno ... a to u ... góry był taki jeszcze zagięty jest ... to romb ... a ... a to ucho ... (Wil); zob. **rant**.

rombanka [rómbanka] – ‘tusza świni cięta (rąbana) na kawałki’: nazywa to sie rombanka ... [...] jest to poporcjowana sztuka świni ... (Boj); no rombanka ... no różne mięso ... rom ... rombało sie na takie kości ... nie ... (Char); rombanke to sie wzióło ... pół świnioka ... na (?) całe pół świnioka ... położyło sie na stół otworzyło sie sklepik ... i co

pani chce? ... to ... ciach! ... na waga ... co pani chce tutej z tegó ... ciach! ... rombanka ... (Char); kiedyś sprzedawali jeszcze rombanke tak zwanóm ... nie ... [...] bo to była rombanka na targu ... (Char); rombanka ... to kiedyś nazywali dawno ... tak jak słonina co co tam boczek ... mięso ... to to rombanka była ... (Wil); zob. **jatka**.

rończka [róńczka] – 1. ‘część narzędzia służąca do trzymania’: sierp ... [...] taki jest zaokrąglony i ... z rończkom ... (Bis); no to rończki od pługa ... to sie inaczej jakoż nazywali ... inaczej ... (Char); oj ... pani ... pług ... składał sie z ramy ... z lemiera ... odkłodni... odkładnia ... [...] lemiesz ... i ... płóz ... płóz na to ... ojciec zawsze mówił płóz ... jak sie nie myle ... to było takie coś ... jak był tyn c... aha! tu rończki jeszcze były od pługa ... (PIW); [radło ma] rończki ... skrzydła ... czubek ... i grzędziel taki ... który ... który koń ciongnół ... [...] rończki to do trzymania do kierowania ... (Wil); zob. **czapigi, grabisko, kosisko, renkojeść, renkojma, stylisko, trzonek, uchwyt**; 2. ‘krótki uchwyt ręcznego narzędzia, umieszczany zazwyczaj poprzecznie do trzonka’: kosa ... no ostrze jest ... to je... kosisko ... rończka ... (Bis); to uchwyt był jest bo to jeszcze do dzisiaj u nas som te kosy ... nie ... [...] i tyn uchwyt tu jest ... ta rończka to tam nazywaliśmy to żeby trzymał tu za te rończke i tu w tym miejscu i tam sobie tam kosili tam ... (Boj); [pamiętać] żeby pod dobrym konnym była ustawiona rończka [kosy] ... (Bis); to jest taka rończka do trzymania ... bo kose gienralnie to w dwóch reńcach trzeba było trzymać żeby ona nie lotała we wszystkie strony to była taka pomocnicza czeńść ... żeby to łatwiej było kosić ... (Char); tag jag ja właśnie nie mogłem tej sztuki [dopasowania kosy] opanować ... to ... do wysokości ... kosiarza ... o! ... nazwijmy to w tyn sposób ... im był wyższy tym rończka była bliżej ... końca ... a jeżeli był niski no to ... było bliżej ... kosy no ale ... to tak ... trudno o... określić w którym miejscu ... nie ... (Gorz); widły ... trzúonek ... trzúonek do ...

no roⁿczka jeszczy ... jeszczy była ... ale kie-
dyś ... z tych ... z ... tych dawnych lat
było roⁿczki ... przy widłach ... był tylko
trzu^onek ... nie ... a dzisiaj ... jes taka roⁿczka
jak ktoś sobie założył to ma jag nie to nie
ma ... nie ... [..] aha! ... a jeszczy róⁿczka ...
róⁿczka jeszczy tak do cz... do do trzu^ońka
do ... szypy to była róⁿczka ... a to nie ...
a mówili krókie^wka na to tyż ... na takó^m
roⁿczke ... mówili krókie^wka ... (PIW); to
w zależności ^ood kosiarza ... jak był wyso-
ki ... to ... miał to^m cze^ść która ... je tam ...
^ood roⁿczki do k^osy ... mogła być dłuższa ...
a jak był mały chłopek to ni mógł tak boby
miot za cieżko ... bo to jes... tak jak waga
działa ... nie ... przeciwwaga ... (Wil); meta-
lowe gable i trzonek był z drewna i taka
roⁿczka była ... (Kłc) (Cze); zob. **biczysko**,
krókie^wka, **reⁿkoje^ść**, **uchwy^t**.

rosnoⁿć – ‘o roślinach i zwierzętach –
zwiększać swoje rozmiary i rozwijać typo-
we części organizmu’: rośnie zboże to pani
kosi i nie w to^m tylko na to zboże które
jeszcze rośnie ... (Bis); to zboże rośnie no
to ... to mówi tak było mówione i jest to
dzisiaj że że one ... dojrzewa ... (Boj); sto lat
temu zaczęli hodować boljera kurczaka
mieⁿsne^o ... do dzisiaj doszli do takiej
wprawy że on powiedzmy w latach siedem-
dziesioⁿtych rósł sześćdziesioⁿt dni dzisiaj
rośnie trzydzieści pieⁿć dni ... do tej samej
wagi ... no to jez różnica ... (Char); no bu-
rak co tam ... [..] opryski na tak zwane
mszyce były ... różne bo tam robactwo ata-
kowało ... mszyce ... nastę^mpnie co tam ...
rosły rosły i przyszła jesień i obcinanie reⁿcz-
ne było ... (Kłc).

rotrzoⁿśnie^oty – ‘o oborniku – rozrzucony
w różne strony’: ob^oornik ... no ... obornik ...
no ... musi być ... ro... rotrzoⁿśnie^oty ...
i przorany ... (PIW).

rozbek – ‘mięso z części grzbietowej
wołu’: rozbek był ... to była ta cze^ść tu
karkówki ... ten rozbek ... nie ... potem tyl-
nia szy... przednia szynka i zadnia szynka

wołowa to taka ta ... a te nogi tutaj to były
gicze ... (PIW).

rozbierać – 1. ‘dzielić tuszę wieprzową na
części’: *świnie sie rozbiera ... to tak sie ...
nazywało ... rozebrać świnie na kawałki ...
generalnie to ... no można to przedstawić
obrazowo że to jes ... mięso to jes tak ... je-
dynka dwójka trójka ... (Char) (Cze);
zob. **rozebrać**; 2. ‘rozkładać wóz’: no i jak
żniwa no to te były te wozy drabiaste jak to
pozywali ... nie ... [..] ale to sie rozbierało
taki wóz ... [..] sie rozbierało i te ... sie na-
kładało te ... te drabiny ... (Char).*

rozbieranie – ‘tu: dzielenie mięsa na czę-
ści’: to mówiłem rozbieranie [tuszy] no to
to ^ooddział tam jelita ... wszystko czysz-
czone było ... (Wil) (Boj).

rozbijać – ‘tu: wzruszać, przewracać, od-
wracać siano’: *kiedyż rozbijało sie [siano]
reⁿcznie a potem była do tego przetrzoⁿsa-
czoⁿgrabiarka ... (Boj); zob. **rozrzucać**, **roz-
rzucić**, **roztrzoⁿsać**, **roztrzoⁿsnąć**.*

rozbijanie – ‘tu: wzruszanie, przewracanie,
odwracanie siana’: *k^osiarze to robili tak ...
z jedny strony kosił z powrotem szedł ...
nie ... niektórzy ... wi... widłami widełkami
a ... a kosiarz niektórzy to tak szedł sobie i ...
[..] tym końcem kosiska ... nie ... no to jes
rozbijanie tych pok^oosów ... o ... [..] były
roztrzoⁿsarki ... później ... albo przewracar-
ka ... roztrzoⁿsarka ... (Wil).*

rozbrónować – ‘zagrabić za pomocą
bron’: *po siewie ... czy jak ziemniaki sie
bronowało ... jak sie redliło ziemniaki ...
później trza było ... ich ... rozbrónować ...
bo to tymi lekimi brónami sie robiło ... żeby
nie powy... ze... że za gły^mboko nie ... nie
tego ... (Wil); zob. **bronować**, **pobronować**,
przebrónować.*

rozebrać – ‘tu: podzielić tuszę wieprzową
na części’: *zabić [świnie] ... rozebrać ...
było specjalne taka kawałeg mięⁿsa wetery-*

narz przyjechał świnie ... obejrzył (!) ... (Char); zob. **rozbierać**.

rozebrany – ‘o mięsie – podzielone na części’: *generalnie zawsze wygłodało w ten sposób ... że w jeden dzień ta świnia była ... jedne tam ... pół dnia ... zabito oskrobano rozebrano weterynarz zbadol mięso i ... czykała ... jakby rozebrano czykała żeby to mięso wystygło wyparowało ...* (Char).

rozgardywać – ‘rozgarniać’: *trzea było tom radline ... rozgardywać ... haczka była na na ... trzy rogi na dwa rogi w zależności ... i trza było tom ... kierzek ... z tymi ziemniakami roz... wykopać ... rozgarnąć i ziemniaki były ...* (Wil).

rozkuć – ‘o kowalu – rozplaszczyc żelazo’: *tam naprawiał takie sprzęd rolniczy tam bronny ... tam coś tam też lemierce tam kuł na przykład które do orki były ... jak były takie grube no to też tam do tego ognia wkładał i potem młotem na tym kowadle rozkuwał żeby było takie cienkie ... poza tym takie rzeczy tam kowal wiele innych rzeczy robił ...* (PIW); zob. **kuć**.

rozorać – ‘odrzuć ziemię na boki podczas orki’: *teroz sie nie zagonia bo ... som pługi obrotowe ... a kiedyś sie trzea było zagnać ... żeby zaczętdź jechać ... [...] to sie rozoruje na lewo i na prawo ... i zaś do kupy sie orze ... wkoło ...* (Bis).

rozpieszać – ‘rozpościerać’: *on [indyk] tam rozpieszał skrzydła i te swoje takie robił i tak sie napruszał i biegł ... to była jego uwidoczniona złość ... na jakiegoś tag abo jakiegoś tam wroga co chcom mu tam przeszkadzało ... czy tam jakiegoś psa tak go gonił czy nawed osobe też mógł ...* (PIW).

rozpuorek – ‘tu: zwykle kawałek drewna używany do rozszczepiania twardych materiałów, łączenia przedmiotów itp.’: *zawsze grabisko sobie już ... rozwidlaly (!) ...*

wycinali kawol tegó ... tam najlepiej to brzozowe było to mocne ... i i już tam wtykali tak rozpuorek ... ono zaschło dopiró oprawiali ... w tom belke ... (Wil); zob. **klin**, **klinik**.

rozrzucac [rozrucac, rozrzucac] – 1. ‘rzucać obornik, ciskać w różne strony, roztrzasać’: *mafe porcje [gnoju] ... kupki ... [...] można roztrzonasdz można rozrzucac ...* (Bis); *[obornik] sie ładowało na wóz sie rzrucalo na kupki ... tych kupek sie rozrzucalo widłami ... tak to wygłodało kiedyś ...* (Char); *jak było dwóch na polu jeden rzrucal na kupki drugi rozrzucal ten gnój żeby to było drobno rozrzuczone żeby zaś było można ten gnój przykryć przysalować go tam ...* (Char); *tak z opowiadania [kobiety] na pewno rozrzucaly ten pokoz no i późni grabiami przerzucaly tyj ... te siano do... dosuszyły ... o ... w tyn sposób ...* (Gorz); *trzońś sie mówiło ... roztrzońś gnój ... [...] albo rozrzucac rozrzucac to ... a trzońś to tak po starymu ... roztrzesac ... nie ... kupki ...* (Wil); *kompost? ... no to co ... resztki roślin ... składane na ... na jakimś kompostowniku i óno już tam ... ileś tam leżało i robił sie taki kompost ... to sie rozrzucalo ... później były taki jak ... nawóz taki ... naturalny ...* (Wil) (Boj); zob. **rozbijać**, **rozrzucić**, **roztrzonasać**, **roztrzonsonć**, **roztrzońś**, **trzońś**; 2. ‘ciskać w różnych kierunkach’: *przettrzonaszczozgrabiarka zalezij jag ustawisz ... [...] jak w to to ci rozrucac a jak z... ch... walisz w drugóm stróne to ci zgrabia ...* (Bis).

rozrzucić – ‘tu: wzruszyć, przewrócić, odwrócić siano’: *no rozrzucić [siano] ... no rozbijać to nie jes twarde żeby rozbijać ... rozrzucić ...* (Bis); *siano... no trzea kosidź i i rozrzucić żeby siano wyschło ...* (Bis); *no to było koszenie ... trzeba było tom trawe troszczke rozrzucić troszke żeby grubo nie leżała ... nie ... i on ona sobie na słońcu ładnie schła ... nie ... potem trzea było to przewrócić przegrabić ... nie ... późnij jak podeschła ładnie to ładnie zgrabić*

w ten rzonarki ... nie ... i te rzonarki też były przewracane ... (PIW); zob. **rozbijając, rozrzucać, roztrząsać, roztrząsanie, trząść**.

rozrzuć obornik – ‘maszyna rolnicza do rozrzucaania obornika’: *rozrzuć obornika ... albo gnoj... albo gnojarka ... [...] som dwuosiove i czterosiove ... boki majom ... a... aparat z tyłu ... i ... i łańcuchy które posuwajom do aparatu gnój i ... i aparat zaż rozrzuca ... (Bis); rozrzuć obornika ale to już jest ... nowoczesno maszyna ... to już dzisiaj tak ... (Char); maszyna to później późni późni ... późni ... [...] rozrzuć obornika ... nie ... rozrzuć ... (PIW); kiedyś był wóz ... a później była ... rozrzuć obornika ... (Wil) (Boj) (Cze); zob. **gnojarka, roztrząsanie obornika**.*

rozrzuć – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: [siano trzeba] *roztrząsać ... [...] widełkami albo albo tym ... ro... taki rozrzuć jez na ciongnik ... (Bis); zob. **pajonk, przetrząsaczozgrabiarka, przetrząsarka, przewracarka, roztrząsacz do siana, roztrząsarka***.

roztrząsacz do siana – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: *do przewrociano siano? ... no albo tyn albo pajong albo taki taki tam jest tyn roztrząsacz do siana o ... (Bis) (Char); zob. **pajonk, przetrząsaczozgrabiarka, przetrząsarka, przewracarka, rozrzuć, roztrząsarka***.

roztrząsać [**roztrząsać, roztrząsać**] – **1.** ‘rzucić obornik, ciskać w różne strony na polu’: [gnój] *sie roztrząsa i sie przyoruje zwyczajnie ... (Bis); małe porcje [gnoju] ... kupki ... [...] można roztrząsać można rozrzucać ... (Bis) (Boj); trząść sie mówiło ... roztrząść gnój ... [...] albo rozrzucać rozrzucać to ... a trząść to tak po*

*starymu ... roztrząsać ... nie ... kupki ... (Wil); zob. **rozrzucać, rozrzuć, roztrząsać, roztrząsać, trząść**; **2.** ‘wzruszać, przewracać, odwracać siano, trawę’: *najpirw roztrząsać siano ... pokosy ... o! ... pokosy widłami ... no ... (Bis); zob. **rozbijając, rozrzucać, roztrząsać***.*

roztrząsanie obornika – ‘maszyna rolnicza do rozrzucaania obornika’: *nazwa gnojarka albo roztrząsanie obornika ... (Bis); zob. **gnojarka, rozrzuć obornika***.

roztrząsarka – ‘maszyna rolnicza do przetrząsania na łące świeżo skoszonej trawy lub siana w celu przyspieszenia ich wysychania’: *no to jes rozbijanie tych pokosów ... o ... [...] były roztrząsarki ... później ... albo przewracarka ... roztrząsarka ... (Wil); zob. **pajonk, przetrząsaczozgrabiarka, przetrząsarka, przewracarka, rozrzuć, roztrząsacz do siana***.

roztrząsać – ‘wzruszyć, przewrócić, odwrócić siano, trawę’: [siano trzeba] *roztrząsać ... [...] widełkami albo albo tym ... ro... taki rozrzuć jez na ciongnik ... (Bis); hag hak ... hak do gnoju ... nie ... to był hak do gnoju ... długi trząć ... nie ... długi trząć i ... i pamiętam jak dzisiaj ... nie ... wóz ... wóz drewniany ... z ... no to były ... z drewna wozy ... nie ... [...] i ... jedyn buok pełyn ... drugi tylko taka deska ... tom deske zajądzdo rogiem na pole ... tom deske podnosił ... nie ... rzucił na pole i ... sobie ... pyk ... pyk ... pyk ... pojechał dali ... kóniami ... pyk pyk ... a potym szed ktoś z rodziny i ... widłami ... roztrząsał ... to ... to mówimy o starych dziejach ... (PIW); [skoszoną trawę trzeba] *roztrząsać ze względu na to że ... że ona ... tag jak ... duża bo jak drobniutka tam licha trawa no to tam by przeschła ... nie ... i przewrócić ... ale trzeba było roztrząsać ... nie ... [...] grabiami widłami to tam ... zależy jaka to duż... jak grubo tego było ... nie ... (PIW); zob. **rozbijając, rozrzucać, rozrzuć, roztrząsać, trząść***.*

roztrzońść – ‘rozrzucić obornik, cisnąć w różne strony na polu’: *trzońść sie mówiło ... roztrzońść gnój ... [..] albo rorzrzucać rorzrzucać to ... a trzońś to tak po starymu ... roztrzenśać ... nie ... kupki ... (Wil); zob. rozrzucać, rozrzucić, trzońść.*

roztworzyć – ‘o skrzydłach – rozpościć-rac’: [gęś] *roztworzy te skrzydła i leci ... to szybko ... te som ... (Świ).*

rozwiłony – ‘rozwarstwiony’: *koń był podkuty ... on miał po to żeby miał dobre zaparcie że zimom żeby sie nie ślizgał ... i a i po to też żeby nie niszczył kopyta ... bo tag jag on nie był do... podkuty to on miał te paznokcie takie rozwiłone ... no ... (PIW).*

rozwora – ‘drąg łączący przednią i tylną część podwozia wozu gospodarskiego, służący do regulowania jego długości’: *była rozwora która rozciągała ten wóz ... tak jak tu jest pokazane ... nie ... on był krótszy ale raz tyn ... tyn środek jakby taki takie przedłużenie rozciągnęli to ... i był dłuższy ten wóz ... do takich lżejszych rzeczy ... nie ... (Char) (Wil).*

róg – **1.** ‘wyrostek rogowy na głowie krowy’: [krowa] *rogami ... rogami bodzie ... (PIW); zob. poroże; 2.* ‘rogowa okrywa stopy zwierzęcia; kopyto’: *ta-jag jak ... koń nerwowy ... niektóre ... i on tam musiał wy... wycióć tam nożem wyskrobać to co niepotrzebne ... ta-jak paznokcie ... nie ... musiał obrobić ... [..] obróbił i dopiero ... gwoździe takie były specjalne i ... wbijali tak żeby nie wyszło w żywiec ... tylko ... w same same ... ten ten ... ten róg tylko no i ... i wbijali ... (Wil); zob. kopytko, kopyto, paznokieć, racica, raciczka; 3.* ‘wydłużony element metalowej części wideł oraz innych narzędzi rolniczych’: *widełki ... [..] bo miały dwa rogi ... (Bis); ale widły ... tak to som widły a te o dwóch rogach to były widełki ... (Bis); na przykład teraz z takigo som-sieku ... nie ... to tam dwóch ludzi było no*

i mieli widły ... one nazwy ni miały te widły jakiś tam specjalne to były o dwóch rogach te widły i to wystarczyło bo leko sie natykało snopeg od... podrzucał drugiemu ten drugi podawał na stół do młóćarni ... (Boj); czyż robocza [wideł] czyli z metalu z drutu z jakiegoś tam hartowanego żeby to sie nie gieło ... bardziej twardygo ... czyli te trzy albo cztery rogi z drutu i czuonek ... który sie osadzało tam na te widły i powodowało ... (Char); do snopków były widły o dwóch rogach ... (PIW); zymby rogi można mówić ... no ... złał mi sie ro... zomb u wideł ... (Wil); różne były [haki do gnoju] ... i na trzy rogi i na trzy zymby i na cztery zymby ... bo dru... do drobnego ... obornika to musiały być na cztery żeby nie przelatywało ... do ... jakiguoś słomiastego to na trzy ... to lepiej sie ... schodziło ... to sie ... to sie tylko ściongało... to sie nie pobierało ... z wwoza sie po prostu ściongało na dół ... tom ... służy do ściongania ... no ... do nabierania służyły widły ... (Wil); trza było tom radline ... rozgardywać ... haczka była na na ... trzy rogi na dwa rogi w zależności ... i trza było tom kierzek ... z tymi ziemniakami roz... wykopac ... rozgarnać i ziemniaki były ... (Wil); zob. palec, zomb.

Rogi młodego byka (fot. N. Nowakowska)

rów – ‘rowek leżący w poprzek skib odprowadzający wodę z pola uprawnego’: b.c. (Boj).

ruja – ‘okres płodności (lub jego część), w którym samica krwawi z dróg rodnych; tu: o świni i psie’: *maciora ma to do siebie*

że ... w tych nowych cyklach ... tych nowych rasach to ona wchodzi na pionty ruj... na pionty dzień ... w ruj... w ruje ... [...] czyli czterdzieści osim godzin ... powinna tam zmienić patyk ... otoczenie ... byźdź naświetlana i ... na pionty dzień wchodzi w ruje ... slychadź ... nie ... w sobote były ... u nas czwartek sóm odsadzone ... we wtorek sóm kryte ... (Char); u nas czwartek sóm [macior] odsadzone ... we wtorek sóm kryte ... [...] i ona sie już wtedy staje lochóm ... i jes ... idzie na tak zwane na pojedynczy kojec ... w tym kojcu stoi cz... czterdzieści osiem godzin ... zaż jes wypuszczana idzie na światło ... ma trzy dni ... naaa ... wejście w ruje ... wchodzi w ruje jes kryta i ... i cykl sie powtarza ... (Char); ciecza no to piez ma tom swojóm tak zwanóm ruje ... nie ... ten okres który tam ... u suk i ... (PIW); zob. **cieczka, okres, stanówka**.

runo (owcze) – ‘sierść owiec, z której produkuje się wełnę’: przede wszystkim była wełna ... [...] no to je runo owcze ... (Bis); runo to jest ... chyba jest to wełna ... (Boj); zob. **wełna**.

ryczka – ‘tu: mały stołek wykorzystywany do siedzenia podczas dojenia krów’: ryczke jakby powiedzieć ... no ... no takie gdzieś wysokie jest ... nie ... no tu mo tu mo deske i tu takie mo tyż deske ... [...] taka jakby ławeczka taka mała ... średniego wzrostu jest zrobiona z drewna i wyglóda jak mała ławeczka ... (Bis); skotarz ... no to jes ten co ... d... doi krowy ... nie ... [...] miał ryczke na pasku na jedny nodze i ... [...] za ... bułke robił ... przyszed i robił ... (Char); to był taki stołek tag mówiono ... normalnie miał stołek ... tako ryczka jak pozywajóm po poznańsku ryczka ... [...] tyn skotorz to miał ryczke takóm na jedno nodze to tyż jakoż nazwe jakoż nazwe na pewno miało ... na jedny nodze tylko była i ... był ... przywiozany ... paskim do ... do brzucha ... tak że on tegó stolka już w ryne nie chwytół tylko ... wstawół i pod nastymponóm krowe siadół i ... [...] to przeważnie owczarze tag

mieli ... jak te owce doity ... [...] no ... ale ... ci tyż ... jak tegó to tyż mieli ... jak tak ... taki w wincy spółdzielniach ... bo to małe gospodarstwa to nie tam jednom dwie krowy ale już taki wińsze były dziesięć piętasto dwadzieścia krów do dojenio i musioł ... dwóch ich doity ... to ... tam ... musieli sie ogarniać żeby to wydoić ... ale to byli spece ... to byli fachowce ... tam doif szybciej jak dojarka ... (Char); ryczka ... ryczka tak zwana była i ta kro... stałe ta ryczka wisiła na takim kołku ... w tej oborze i ona stałe miała miejsce ... i [mama] siadała pod krowóm poklepała po krowie i sie ... wymiona jej tam wycierała takóm mokrom ścieróm ... i doity ... (PIW) (Wil); zob. **koziółek, taboret**.

ryczoń – ‘przednia część wozu, w której umieszczone są kłonicie; kierownik wozu’: b.c. (Cze).

ryfka – ‘metalowa obrączka łącząca metalową część kosy z kosiskiem’: te kosisko musiało być tak zrobione żeby ta kosa ... jak po oprawieniu nie nie ... no nie ruszała sie po prostu ... ona na sztywno musiała być ... to były tam specjalne kliniki porobione ... taka ryfka była ... najpierw sie tom ryfke osadzała na kosisku ... zaś w to to tom kose wkładała i taki klinik zabijała sie młotkiem żeby to było sztywne żeby ona sie nie ruszała ... (Char); jag jest ta metalowa ryfka to sie nie nazywało inaczej ... no ale mniejsze z tym ... w każdym razie metalowy taki pierściń ... i w tym pierściń ... tu jag jest to i tu wbijało sie taki klin ... taki klin ... (PIW) (Cze); zob. **gryfka, obejma, okucie, opaska, pierściń**.

ryj – ‘przednia część głowy zwierzęcia, obejmująca nos i jamę gębową’: wiadómo że szynka była droższa łopatka droższa ... [...] a ryj był tańszy ... (Char).

rynna – ‘tu: pochylnia służąca do zsuwania ziemniaków z wozu do piwnicy’: kiedys ... to przez okno wchodziła taka drew-

Ryj świni (fot. P. i K. Jopa)

niana rynienka ... tak zwana ... na to mówili rynna na to mów... coś takiego ... no nie wiecie jako ... jag jest piwnica jez okno w piwnicy kiedyś było tak tako nadbudowana takie coś ... taki kształt ... nie umiem wam powiedzieć ... no jag rynna ... (Klc); zob. **arfa, loda**.

rzemień [rzymień] – ‘pasek z grubej skóry; tu: część bijąca bata’: no ... bat! ... ze rzymienia i z ... i z dzewa ... i z bicza ... jak to mówio^m ... (Char); ja widzialem ... jo wim jak bat wygłoda ... [...] to jes tyn bicz tyn ... tyn bicz cały czyli to taki z rzymienia robili ... (Char); bat ... który był zakończony takim rzemieniem ... (PIW); zob. **bat, bicz, rzemyk**.

rzemyk – ‘zdr. od: rzemień’: rzemyk to skórka taka była cieniutka ... (PIW); no to jest ten rzemyk który tu ... a to jest kij ... (PIW); to tam nieroz taki peⁿtołek był taki

zaciognięty z tego rzemyka żeby sie nie rozdawał nie ... a to kij taki zwykły niektórzy tu mieli jakoms gumke założon^m czy coś ... zwykły kij też mógł być ... i tu zahaczany ten rzemyk ... nie ... (PIW); zob. **bat, bicz, rzemień**.

rzepak – ‘roślina z rodziny kapustowatych, żółto kwitnąca, uprawiana ze względu na nasiona będące źródłem oleju’: a gdzie tam rzepak kłosa czarne to nie to jez jakies choroba ... (Bis); bardzo sie szybko kończy pożytek [dla pszczół] ... [...] rzepak jak sie kończy ... wybrać co ... jez i ... koniec ... (Bis); tak samo [się młóciło] wszystkie rodzaje zboża ... czy łubin czy groch to wszystko to samo było żeby tylko sita zmieniali tam o ... bo łubin grubsze ziarno to inne sito ... bo na przykład kończyzna czy lucyry to całkim drobne ziarno ... gorczyca no to to były sita takie ... z małymi otworami ... do tych ziarn oleistych jakby to nazwać bo to ... jak rzep... rzepak czy czy len ... nie ... to oleiste ... nie ... (Boj); pić ton rzepaku zawiozłem w jeden dzień do KłECKA ... z Ułanowa ... miałem ... w siódmej klasie byłem ... (Char); powiem że tak z dziecka nie pamiętam rzepaku ... nie ... nie pamiętam to już dopiero jag lata siedemdziesiąte później to już pamiętam rzepak ... ale mówię tutaj ciongle najwiecej lata piⁿdziesiąt pare sześćdziesiąt pare ... nie ... dzisiaj tutaj nasze tereny to jest tak ... pszenica rzepak kukurydza ... żyta mało ... (PIW);

Rzepak – kwitnący (fot. J. Kobus) i dojrzały (fot. K. Wilkosz)

najczęściej ktoś przy naszej pasiece gdzieś zasieje rzepak ... także rzepak mamy przy każdej pasiece ... (Kłc) (Cze).

rzeźnia – ‘zakład zajmujący się ubojem zwierząt i sprzedażą mięsa’: *tera no ... teraz no ... ni można zabijać ... no ... u siebie w gospodarstwie ... kiedyś to tam było można ... [...] no trza wywozić do rzeźni i ... i w rzeźni trzeba tam ... (Bis); [zabija się świnie] tag jak dzisiaj to sie robi ta-ak sie robi w rzeźni nigdy inaczej ... tylko że ... dzisiaj w rzeźni sie ogłusza za pomocą gazu ... bo tutej ogłaszają za pomocą gazu i i i ... i trokuje sie tak samo jak kiedyś ... nie ... upuszcza sie ... (Char); my mieliśmy takiego młodygo konia tylko na te chorobe żółotka ... musieliśmy go uodwiż do ... nie do rzeźni ... późni przywieźli i i ... sam zdech w domu już ... (Wil) (Boj) (Świ); zob. **jatka, ubojnia, zakład miensny**.*

rzeźnik – 1. ‘specjalista zabijający zwierzęta gospodarskie’: *no kopytka to tam ... to już sie obcino tak ... tam ... to już u rzeźnika robiom ... (Bis); mam kuzyna który jes rzeźnikiem i on też robi na zamówienie kielbase ... nie ... i mówi: tu szybciej szybciej ... nie ... to on takom kielbase ón już wyciong... ja na przykład u mnie jez na wendzarni dwie godziny a u niego pietnaście dwadzieścia minut: no słuchej no jo mam przecież pień kilo mi ucieknie na stu kilach to co kto mi za to zapłaci ... (Char); mieliśmy takiego ... rzeźnika z Gniezna to ... pistoletem ... najprzód [świnie] zabijał ... nie ... strzelił w głowe ... [...] to nie był pistolet ... to była tako rurka ... w środku wkładało sie nabój i to n... na zasadzie jak puknył to... w czaszke to tyn ... pis... wystrzelił ... tyn nabój wystrzelił i ... świnia ... kaput ... ale musioł podcioć gardło bo óna była tyż ogłuszona ... (Char); rzeźnik ... ten co zabijał świnie to był rzeźnik ... (Char); do jakiegoś czasu przychodził taki rzeźnik z rzeźni ... zaś nie no to ... no to prosta sprawa tak jak je w rzeźni ... ani prondami niego tylko jakimś młotem i ...*

*i i ogłuszył [świniaka] żeby był taki troche ... [...] w ten mózg tak tak ... i uderzył i wtenczas podcinał ten tnice ... on wiedział gdzie uderzyć ... nie ... zazwyczaj tam wiedział w którym miejscu ... czy przy sercu czy gdzieś tam ... gdzieś przy szyi nie ... świnie nie ... tylko miał raczej w serce gdzieś tam pod łopatkom przebijał ... nie ... do serca przecinał ten tnice przy sercu ... i trzeba było zaraz trzymać miske ... tom krew ... [...] bo niektórzy tu [na szyi] przebijali ... a niektórzy w serce ... [...] przy sercu to szybciej ... i mówiom nie menczył sie tak ... (Wil) (Boj) (Cze); 2. ‘specjalista wyrabiający wędliny’: *świnia miała tyż różne miensio i teraz było ... aha ... rzeźnik se podzielił na przykład ... tutaj bydzie na ... polskom ... [...] rzeźnik to już wiedział co odcioć ... [...] tu bedzie ... tu bedzie na tom na tom ... słonskom przykładowo takom ... i tutej bedzie jeszcze na tom ... białom przykładowo ... kielbase ... [...] i to ... miał tutej sobie ułożył tam pokroil ... musioł to pokryć ... na maszyncie ... w zależności od kielbasy ... była zakładanono ... szajba ... szajba czasom wińszo czasom mniejszo ... [...] jag już to wszystko poprzekrycoł ... podoprawioł pieprzym solom ... tam ... czasem marjanki i tam ... czosnku różnych tam przypraw ... jak to rzeźnik tam mioł zawsze gdzieś tam w torbie ... bo to każdy jedyn rzeźnik gdzieś tam pracowoł w jakiś tam zakładach miensnych ... w których gdzieś tam zawsze coś tam ... chapnoł dzisiaj jes taki sklep w Gnieźnie ... na Rzeźnic... nie nie ... na Rzeźnicki chyba ... co tam wszystkie te przyprawy do ... som ... marjanki sole pieprze tam ... i tak dalej i tak dalej ... (Char); zob. **masarz**.**

rzodciejszy – ‘rzadszy’: *mendle sie stawiało ... [...] no to tam zależnie jakie było gyniejsze zboże ... czy gyniejsze czy było rzodciejsze ... no to było wienecyj no to było mnij ... (Bis); zależy jak ... jak ... som [świnie] nauczone ... nie ... no bo tam ... niektóre som na karmiku tyż niektóre som ... w korycie dostawajom to muszom ... mieć takie*

rzodcześniejsze ... niektóre to na pół ... i majom ...
majom poidło założone ... nie ... (Bis).

rzondek [rzondek] – ‘tu: pas skoszonej trawy, układający się na łące za kosiarzem lub za maszyną koszącą’: *no to było koszenie ... trzeba było to^m trawę troszeczkę rozrzucić troszkę żeby grubo nie leżała ... nie ... i on ona sobie na słońcu ładnie schła ... nie ... potem trzea było to przewrócić przegrabić ... nie ... później jak podeschła ładnie to ładnie zgrabić w ten rzon^{ndki} ... nie ... i te rzon^{ndki} też były przewracane ... (PIW); zob. pokos.*

rzeń – ‘o koniu – wydawać głośny, przerywany dźwięk’: *kiedyś konia zaprowadzałem do rzeźni bo musiał być ubity bo ... noge miał złamanom ... a u konia noga się nie zrosnie ... to musiał być ... ubity ... no to poszed na mi^{so} ... no to jag ón poczuł rzeźnie to już nie kcioł iść tam dalej ... a jag ja odjeżdżałem to tak za mno^m rżał i ... bo to za tym drugim koniem tak tego ... nie ... i tego ... to straszne jest tam ... (Świ).*

rżysko – ‘krótkie końcówki źdźbeł zbóż pozostałe na polu po ścięciu zboża’: b.c. (Bis); zob. ściernie, ściernisko, ścierní.

S

sadniak – ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: b.c. (Bis); zob. **sadzeniak**, **sadzonka**.

sadzarka – ‘urządzenie konne lub ciągnikowe do sadzenia ziemniaków, wyposażone w obrotowe łopatki kopiące rzędy dołków’: na poczo^{ntku} dwudziestego wieku to tam już dziadeg mi opowiadał to już już mieli ... radła ... mieli tam takó^m sadzarke ... to taka była kopystka sie jechało koniem i ona robiła dołki ... to jak to sie nazywała taka ... i w te dołki sie wsadziła... wsadzało ... zaś tym dopiero sie obredłało i dopiero sie formowało redliny ... (Char); biore te ziemniaki z to^m skrzyńko^m żeby nie obłamać tych kłów jak to sie nazywa ... no i ido^m do sadzarki któro^m zrobiłem sobie sam i zimniaki sadzimy ryⁿcownie żeby nie obłamać kłów ... (Gorz); zob. **dołkownik**, **dołownik**.

sadzeniak [sadzeniok] – ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: sadzeniak ... [...] dzieliło sie na cztery ... na oczka ... zawsze na trzy oczka żeby było do wsadzenia ... nie ... (Char); one przeleżały przez cało^m zime w tym kopcu ... nasto^mpnie nasto^mpiła wiosna ciepło było już ... marzec kwiecień maj to odkrywali to^m ziemie z tego i te ziemniaki przebierali ... to znowu na sadzeniaki a duże do skarmiania do trzody ... i do jedzenia tam ... no a te małe takie tego to były sadzeniami które były zaż na pole wysadzane ... znowu z tych ziemniaków które były przechowane ... (Kłc) (Gorz) (Wil) (Cze); zob. **sadniak**, **sadzonka**.

sadzenie – ‘umieszczanie sadzonek roślin w odpowiednio przygotowanej ziemi, tak żeby się przyjęły i rosły’: jak sie ziemniaki wybiera-o z kopca zrzucało sie na arfe i tam była kalibracja że ... duże leciały ... do

spasenia czy tam jeszcze na handel do sprzedaży ... średnie były do ... sadzenia ... nie ... z to^m ... jak to pani mówiła ... z to^m dupko^m no te małe szły ... od razu do parowania ... dó ... do świni ... nie ... (Char); no to jez mi^{ędzy} kwietniem ... od kwietnia ... poczo^{ntek} kwietnia do poczo^{ntku} maja ... nie... okres sadzenia [ziemniaków]... (Gorz); w tej chwili jag odkładał ziemniaki do sadzenia to mam włożone w skrzynki ... nie ... że już so^m podkiełkowane do sadzenia na wiosne ... nie ... (Gorz); sianie ... nie ... albo sadzenie jeżeli sie kupuje w pe^{nczkach} na targu ... nie wiem selere pore ... no to sadzimy a tak to siejemy ... (Gorz); no to najpierw sadzenie [ziemniaków] później obrobienie obradlowanie żeby były te stożki tak zwane ... później jag jest chwasty to sie je opyla haczkami z chwastów ... (Kłc).

sadzić – ‘umieszczać sadzonki roślin w odpowiednio przygotowanej ziemi, tak żeby się przyjęły i rosły’: rolnicy sadzili ziemniaki i takimi hakami wy... haczkami to wy... wykopywali ... (Boj); wiadomo że ziemniaki sie sadziło już ... najwcześniej koniedz marca ale tag u nas to w kwietniu poczo^{nteg} maja i ... od ... one służyły reszte ... z tych co była ... dupka była odcie^{nta} to szła do sadzenia ... a te były głównie stosowane w żywieniu zwierzo^{nt} ... no i zaś wiadomo do domu ... do jedzenia ... nie ... (Char); przejechał pługiem jednoskibowym ... ktoś za nim szedł wduszoł ziemniaki ... nie ... i zaż jak przez to nasto^mpnym skibe sie jechało ... przykrywało sie tym pierwszo^m i sadziło sie ten drugi i dopiro jak wzeszły to dopiero sie obradłało ... nie ... (Char); biore te ziemniaki z to^m skrzyńko^m żeby nie obłamać tych kłów jak to sie nazywa ... no i ido^m do sadzarki któro^m zrobiłem sobie sam i zimniaki sadzimy ryⁿcownie żeby

nie obtłamać kłów ... (Gorz); w tej chwili to jest tyle tych odmian że trudno z... je wymieniać wszystkie ... ale z tych które ja sadze to som denary i drugie miałem w ubiegłym roku ... winety ... o ... to te dwa gatunki a tak to jes wiecej dużo wiecej tych nazw ... bryza ... kiedyś to były leniny ale to jeszcze za tych dawniejszych czasów ... nie ... po kolede ze Wschodu ... (Gorz); ziemniaki żeby posadzić to trzeba sprawdzić żeby nie były nagnite i tak dalej ... sadzimy ... później je ... (Kłc); zob. **posadzić**.

sadzonka – ‘młoda roślina przeznaczona do sadzenia’: *pozbierrane [ziemniaki] przebrane bo trzeba by... posortować ... duże średnie przykładowo sadzonke jadalne osobno ... no a te małe to szły na sparowanie do zwierzo^{nt} ... nie ... (Gorz) (Cze); zob. **sadniak, sadzeniak**.*

salceson [salcesón] – ‘produkt wędliniarski otrzymywany z podrobów, kaszy i krwi’: *no salceson to jes ... zez tego ... no ... no tyż tam ... skórow jes coś ... zez ty ... od słóniny coś tam jes ... no ta ta ta ta ... skóra no to tyż jes w salceson idzie ... co tam mogom być? ... jesczcy ten ... jak sie nazywo? ... ner... nerk... nerek ... nerka? ... nerki ... nie ... co tam jesczcy? ... serce ... jenzyk ... takie rzeczy o ... (Bis); salceson robimy podobnie [jak kaszanke] ... z wyjo^{nt}kiem tego że kroimy ozorki nerki świńskie gotowane i serce na kosteczke ... no i też dodajemy miensa z głowizny ... i też możemy zrobić z... salcesón biały ... możemy też zrobić czerwony dodajoc krew ... mieszamy doprawiamy ... i ... i ponownie parzymy ... (Boj); salceson to ... no tyż kawółki tylko że salceson to już ... kroil ... nie przez... nie przez te sit... maszynke ... te szajby ... [...] raczy kroili ... kroili ... [...] tylko kroily ... wi^{nsz}e kawółki miensa były ... i też ... skóry sie dodowało do tego jesczce ... [...] takie ozory sie ... tyn ozor sie kładło tyż do salcesónu ... [...] ozor ... no różności ... tam ... takie tam ... (Char); salceson to szły nerki ... uszy ... zoł... ten ... serce ... i to z tego sie*

robiło sie salceson ... no i jenzyk ... nie ... to było ... (Char); w salceson chyba uszy kładli ... [...] no to te tłuszczce z głowy takie te ... różne ... nie ... (Wil).

samica – ‘przedstawiciel świata zwierząt płci żeńskiej’: *samica świni ... locha maciora ... (Char); kobyła klacz ... to jes samica konia ... nie ... (Char); samica królika ale samiedz nie wiem jak sie tam zwał ... nie wiem bo nie mieliśmy tego tak że nie ... (PIW); zob. **gołembica, indyczka, klacz, kobyła, kobyłka, kocica, kotka, królika, locha, maciora, maciorka, maciorka, suka, wieloródka**.*

samiec – ‘przedstawiciel świata zwierząt płci męskiej’: *no musi być para ... nie ... musi być ... samiedz i samica ... [...] no sie mówi samiedz a to jes samica ... [...] no tyn [samiec gołębia] jes ... tynższy troche ... iii ... iii ... i w ... i z dzióba można poznać ... nie ... [...] no mocniejszy jes... mocniejszy wi^{nsz}szy ... wi^{nsz}szy jez narośl coś takiego ... nie ... (Bis); samiec ... no to samiec ... pies ... tak ... (PIW); samiec kocur ... (PIW); zob. **baran, buhaj, byk, gajor, gołomb, gonsior, kaczor, kastrat, knur, knurek, kocur, kogucik, kogut, kokot, kozioł, królik, ogier, pies, podkogut, skop, tryczek, tryk, wałach, wieprz, wieprzek**.*

schab – ‘mięso z części grzbietowo-łędźwiowej tuszy wieprzowej’: *kotlet to uod schabu ... (Wil) (Boj); zob. **kotlet**.*

serce – **1.** ‘mięsień odpowiadający za pracę układu krążenia; serce zwierząt hodowlanych wykorzystywane jest w celach spożywczych’: *serce chyba coś to szło chyba na salceson ... (Wil); zob. **osierdzie, ozerdzie**; **2.** ‘miejsce w buraku, z którego wyrastają liście; także środkowe liście buraka’: *burag jak tak by pani ... jag tag ładnie on urosnie ... to on jes taki sercowaty ... nie ... i w środku jak sie ... też móiło sie ... jag on wyrasta ... to te te liście to som sercowe ... nie ... [...] w środku taki mały jes ... nie ... ten**

jeszcze ... to jes sercowe sie mówiło ... [...] no ... małe liście to zawsze sie mówi że te w środku jes sercowy ... i taki burag ładny i on tag jakby tak ... troche tak ... dołożyć tej wyobraźni swojej no to on taki jes ... serce ... nie ... (Char); jak sie kiedyż obcinało rycznie buraki tak zwany scinaczym to sie tak to można powiedzieć że celowało sie w te serce żeby było ... no jag najmniej straty w burakach ... nie ... żeby było wincyj ton buraków ... nie ... (Gorz); [burak] ma serce no to te li... listki które wyrastajom od środka ... to som liście sercowe ... (Wil); to była taka nasada ... nie ... [...] ta główka [buraka] ... sie ścięło i tam w tych górnych rejonah jes serce ... (Cze); jag jest burag i zaczyna sie ta zielona cześć to on na tym złoczeniu ma takie serduszko zazwyczaj ... i to jest chyba to serce ... (Kłc); to w środku [buraka] jest taki otworek serca ... taki trójkoncik ... przy korzeniu ... (Kłc); zob. **serduszko**.

sercowaty – ‘w kształcie serca’: burag jak tak by pani ... jag tag ładnie on urosnie ... to on jes taki sercowaty ... nie ... (Char).

serduszko – ‘zdr. od: serce’: ja to tak kojarze z opowiadania że to jak ... jak sie ścinało te liście no to tam taka dziurka była i i cały ten środek jag jes cały ... ten cały ten peńczeg liści wychodzi to tam te serduszko ... (Cze); no takie serduszko tam jes takie troche ... [...] no do góry tak bym ... do góry jak sie obciło to tako dziureczka była tako takie ... no ... (Bis); jag jest burag i zaczyna sie ta zielona cześć to on na tym złoczeniu ma takie serduszko zazwyczaj ... i to jest chyba to serce ... (Kłc); zob. **serce**.

sfutowanie – ‘danie do jedzenia; skarmienie’: słoma była też brana na dachy ... na to to takóm lepszóm słome a tóm potargano no to szła już na sfutowanie ... (Boj); zob. **spasienie**.

siać [sioć] – ‘sypać, rzucać nasiona w zoraną lub przekopaną ziemię’: ja tyż

siałem rycznie ... [...] no miałem miske takom ... (Bis); jeśli chodzi o zboża bo tak to to sie różne rzeczy siało ... (Bis); no jag rycznie sie siało to trza było tam bronować bo było ziorka na wirzchu a jak siewnikiem to nie potrzeba ... (Bis); siano seradele na przykład teraz sie tego nie sieje ... (Boj); po jynczmieniu no to sie przeworywało i siało sie żyto ... (Boj); łubin wyke gorczyce saradele to to sie siało na poplony żeby zбоżać próchnice w ziemi ... (Boj); jak sie zasiało zboże tymi siewnikiem ... tam dzisiaj to siejom bez tego ... bez bronków ... to zaś znowóz z tym koniem tymi lekimi bronkami to żeby to zasypać te zboże ... nie ... te ziarynka ... (Char); jeżeli chodzi o nawóz opolka ... a no zboże to mówie to to były z płachty ... przeważnie z płachty siali ... (Char); ja nie siałam rycznie ... jag i ... moi rodzice też nie bo już były te maszyny ... no z płachty ... nie ... (Char); powiem pani że różnie było ... bo dzisiaj na przykład to siejom tak troche inaczej ... bo ten czas troch inne ... ale jeżeli chodzi o zboża to to sie nie zmienilo ... bo jest żyto przeważnie było ... owies ... i mieszanki zbożowe bo dzisie sie jeszcze jeńczmień ... kiedyś tag jeńczmienia za dużo nie siali bo do zwierzońt bardziej lepiej był taka mieszanka ... owies z jeńczmieniem była pomieszana ... no i pszenica ... pszenice też za dużo nie siali ... a głównie żyto i owies ... [...] gieneralnie rzecz biorońc ... wieńcej siejom pszenicy wieńcej jeńczmienia siejom bo to jest ... sprzedać to można i jest wieńksze pieniońdze som ... owsa mieszanki dzisiaj nig nie kupuje no chyba że tam jakiś prywatny odbiorca ... ale to tyż ... by sie musioł grubo zastanowić ... (Char); siali poplony czy tam cóż no to tam ... płytka orka żeby szybko i zasiane ... (PIW); nie wszystko można było siać tak bo tyko (!) zboże jakieś tam poplony jakieś seradela ... takie wsiewki robili ... kónczyna ... to siali to rycznie ... ale takie coż jag na przykład burak ... to musiał być zasiany po prostu w rzońdkach ... nie ... (PIW); opałka taka była [do siewu] ... a nasi rodzice siali jeszcze z płachty ... (Wil); no

burak co tam ... siał sie ... na wiosne siali buraki siewnikiem ... (Kłc) (Cze); zob. **wysiewać**.

sianie (ręczne) – ‘sypanie, rzucanie nasion w ziemię’: *sianie [ręczne] ... [...] z opołki albo z płachty ... (Bis); oranie uprawianie no i później przed sianiem buraków jeszcze sie przyskało na chwasty bo to przedwschodowo sie robiło no i później siewnik ... (Gorz); sianie ... [...] z tak zwanej płachty ... jeżeli dobrze kojarze ... i później ... później ... już jak z tej płachty zrezygnowano no to ... pokazały sie ... tak zwane ... opałki opołki zależy jak kto to nazywał ... (Gorz); sianie ... [...] z tak zwanej płachty ... jeżeli dobrze kojarze ... i później ... później ... już jak z tej płachty zrezygnowano no to ... pokazały sie ... tak zwane ... opałki opołki zależy jak kto to nazywał ... to był taki pojemnik który sie zakładało na pasku na ... no tutaj przez ramie jakoś ... tak ... nie wiem jak to określić ... tak po przekoⁿtej i z tego sie siało ... nie ... jeżeli ... chodzi już o nowoczesniejsze ... nie ... sianie z opołki a późn... no teraz w tej chwili jedziemy siewnikami ... nie ... lub ... agregatami już ... siwnymi ... no to już jes zupełnie co innego ... nie ... [...] bo to siane przy użyciu powietrza już ... w tej chwili ... nie ... (Gorz); powiem pani takom rzecz ... widziałem ręczne sianie ale to nie było już w moih latach jakby takie ... powszechne sianie ręczne ... było ale to było takie sporadyczne ... nie ... a jak sie siało ręcznie to powiem jak to sie siało ... rolnig miał jakomś tam to mówili jakomś płachcie albo czy wiaderko ... i zakładał i sypał zboże i reⁿkom siał ... nie ... reⁿkom normalnie reⁿkom siał i jak ktoś chciał dokładnie to siał to w tak zwane ... mówili na poprzek ... nie ... tak że raz siał wzdłużke ... nie ... tag jak długie pole ... a drugi raz szed w poprzek ... i ... bo to było ... być bez przerwy dokładniej barzej ... nie ... bardziej dokładniej ... nie ... to to było sianie ... (PIW) (Boj); zob. **sianie w poprzek, sianie wzdłużke**.*

sianie w poprzek – ‘sypanie, rzucanie nasion w ziemię w poprzek pola uprawnego’: *reⁿkom normalnie reⁿkom siał i jak ktoś chciał dokładnie to siał to w tak zwane ... mówili na poprzek ... nie ... tak że raz siał wzdłużke ... nie ... tag jak długie pole ... a drugi raz szed w poprzek ... i ... bo to było ... być bez przerwy dokładniej barzej ... nie ... bardziej dokładniej ... nie ... to to było sianie ... (PIW); zob. **sianie**.*

sianie wzdłużke – ‘sypanie, rzucanie nasion w ziemię wzdłuż pola uprawnego’: *reⁿkom normalnie reⁿkom siał i jak ktoś chciał dokładnie to siał to w tak zwane ... mówili na poprzek ... nie ... tak że raz siał wzdłużke ... nie ... tag jak długie pole ... a drugi raz szed w poprzek ... i ... bo to było ... być bez przerwy dokładniej barzej ... nie ... bardziej dokładniej ... nie ... to to było sianie ... (PIW); ja tag mówie dlužke bo tak sie mówiło ... nie ... tero by powiedziałnie wzdłuż ... nie ... czy na szerokość ... nie ... a przedtym to mówiom no dobra tu siejemy wzdłużke w poprzek sie zabronuje ... (PIW); zob. **sianie**.*

sianko – ‘zdr. od: siano’: *późnij jak [trawa] podeschła ładnie to ładnie zgrabić w ten rzoⁿdki ... nie ... i te rzoⁿdki też były przewracane ... później to było kupkowane na kupeczki ... nie ... i w tych kupeczkach to sianko sobie tak dojrzewało ... nie ... (PIW); zob. **siano**.*

siano – ‘wysuszona roślinność trawiasta, pozyskana z łąk, stanowiąca paszę dla zwierząt gospodarskich’: *oczywiście [ładna pogoda] to warunek był żeby dobrze sprzoⁿtoⁿc siano ... (Bis); siano ... no trzea kosidź i i rozrzucić żeby siano wyschło ... (Bis); przetrzoⁿsanie siana ... zgrabianie na rzoⁿdki ... (Boj); bo siano żeby wyschło no musiało to wyschnoⁿdź ale zostało to sianym ... inny nazwy to nie było z... zielone skoszone i to tak długo leżało na polu aż wyschło ... zależy od pory roku ... (Boj); do krów to sie siano ... ładowało w takie*

drobie ... to były nad korytami takie drobnie ... porobione ... i tam sie wrzucało w te drobnie i sobie ta krowa ... skubała to siano czy tam tom słome ... (Char); siano sie dzisiaj przechowuje normalnie w stodołach czy tam ... przeważnie w balotach bo dzisiaj to sie balotuje siano ... (Char); tak z opowiadania [kobiety] na pewno rozrzuciły ten pokoz no i późni grabiami przetrzucały tyj ... te siano do... dosuszały ... o ... w tyn sposób ... (Gorz); gro siana to każdy próbował schować pod pod dah jag u nas tutej do stodoły ... nie ... (PIW); siano jest suszone już mechanicznie ... nie ... koszone jest tymi rotacyjnymi maszynami do siana ... przewracane suszone takie som grabiarki do siana duże ... to suszom i zgraniajom potym na rzedy to idzie ... maszyną i to robi w takie bele ... nie ... (PIW); oprzent ... to znaczy skarmianie paszom ... to były wysto... kiszunki zielonki siana słomy takie było to skarmianie ... (PIW); [kobiety] przewracały siano ... [...] to trzeba przewracać ... z jedny stróny na drógóm ... [...] jak krótkie siano to grabiami a ... a jak długie siano to widłami ... (Wil) (Kłc); zob. **sianko**.

sianokiszonka – ‘karma dla krów, powstała z przefermentowanego siana’: dzisiaj to głównie głównie sianokiszunki ... nie ... dziś jest trawa czy tam oboje^{ntnie} jaka roślina skoszona i idzie w ten ... w maszynę ... maszyna roluje takie bele ... (PIW); zob. **kiszonka**.

sianokosy – ‘okres koszenia i suszenia traw w celu otrzymania siana’: skosić [trawę] ... czyli sianokosy tak zwane ... (Char); pierwsze sianokosy no to jes gdzieś w granicach konidz maja poczó^{ntek} czerwca ... i później ... dodatkowo ... nie wiem ... dwa trzy pokosy zależy od ... od od roku ... nie ... (Gorz); no to ten to jest tylko koszenie kosom to było tyn ... sianokosy ... to były ... [...] no to jak pierwsza trawa urosła tam założmy koniedz maja czy poczó^{ntek} czerwca ... i i to^m trawę sie kosi kilka razy

w roku ... nie ... (PIW); zob. **koszenie, kośba**.

siara – ‘pierwsze mleko po ocieleniu się krowy’: siara ... [...] no to jag jest cieloczeg no to musi wypić ... nie ... [...] to jest takie gnyściejsze ... takie ... nieapetycznie to tak wygłonda ... (Bis); siara ... [...] pojono niom cielaczki zaraz po urodzeniu ... (Boj); siara ... [...] to to było typowo ... dla cielont ... [...] to sie cielakowi dało ... nie ... [...] to było pirsze pirsze mleko które ... no ... ciele piło tom siare właśnie ... (Char); to sie nazywa siara ... to siare to jest tylko wylom^{ncznie} dla cielaczka ... cielak to jak sie krowa świeżo ociełiła to było pierwsze mleko siara ... ono sie nie nadaje tego bo ono jest takie zófte i takie ge... to jest siara tak zwana i to ciele tylko może ssadź i ono wyssa wszystkie po kolei ... (PIW); siara ... [...] to cielaka sie poilo ... [...] jak byłem mały to [na Zamojszczyźnie] mama gotowała ... takom pierwszym siare to sie robiło takie jakby ... jakby ser coś takie jest ... to było dosyć dobrze smakowało ... to tam troche dali temu cielakowi i ugotowała ... (Wil).

siatka – ‘tu: splot sznurków, tworzących kraciastą osłonę na sprasowaną słomę’: w tej chwili to jez albo taka siatka która ... najpierw ubija słome i w formie takiego ogromnego balota która w tej chwili ciog^{ng}nikiem muszom tam ... podnieź i tak dalej ... albo w formie małych balocików ... to wtedy jes tylko ... sznurek ... (Kłc).

siec – ‘kosić, ścinać zboże’: kosili siekli ... no to mówie ... śmigłówka jedynie ... (Bis); no bo jedni mówiom że koszom ... drudzy siek... siekom zboże ... (Char); zob. **kosić, ścinać, ukosić**.

sieczka – ‘pasza dla zwierząt gospodarskich złożona z pociętej słomy, siana itp.’: obrok ... [...] jest to sieczka z sru^{tem} ... (Boj); bojewisko to jesczcy było tak że dawnij nie było tego cementu ... nie ... to ... to położyli tam dwadzieścia centymetrów dobry gliny ... [...] troche jesczcy sieczki

wsypali w to to ona tak sie zwionzała i to kapitalnie trzymało ... (Boj); koryto było [w stajni] ... miały odpowiednie tego one jadły obrok to znaczy tam owies ziarno jadło takie za... sieczke po... którom pocienta była ze słomy to konie jadły ... i konie jadły siano ... (PIW); [dla koni] pasze naśrutowano no to trza by było poliwać wodóm... ni można było dać na sucho ... nie ... boby sie zapchoł ... nie ... tylkwo siebie... robiło sie sieczke sie cieło z... ze słomy ... (Wil) (Bis).

siedzieć – ‘o kurze – wysiadywać jaja’: kura siedzi trzy tygodnie ... na jajku ... nie ... [...] z poczótku to wychodzi chyba co drugi dzień przeważnie ... nie ... no ... naje sie i idzie z powrotem siedzieć ... (Bis); trzea nasadzić kure ... no jak siedzi kura to już tak dobrze siedzi ... nie ... to sie jajka ji by ... podłożyło i ona zaś za-siedzi ... (Bis); no to [kura] siedzi na gnieździe ... nie wychodzi ... no ... a to by musioł osobno jóm ... nasadzić ... nie ... bo jak w tym samym to ... nie bo zająś kury by ... siadajóm tam i tyż niesóm to zająś ... by musiała siedzieć z pół roku ... (Bis); [kura] jag mo kurczynta ... abo jak siedzi na na na na ... na jajkah no to taki odgłoz mo inny ... troche ... no ... (Bis); zob. **usiońść, wysiedzieć**.

siekiera – ‘ręczne narzędzie składające się ze stalowego ostrza osadzonego na drewnianym trzonku, służące do rąbania drewna, a także do zabijania świń’: siekieróm tempóm stronom uderzamy w czoło świni nastempnie podcinamy gardło i spuszcza my krew ... (Boj); żeby zabić takóm świnie normalnie w gospodarstwie ... kiedyż jak to zabijali ... trza było jóm ... przed... uspidź jóm ... uspić czyli ogłuszyc ... siekieróm trzea było uderzyć w to^m czaszke ... ona wtedy sie ogłuszyla ... (Char); do widaeł ... szpadla to jes trzonek ... a ... sztylisko ... o! sztylisko jeszcze sie do siekiery tyż mówilo ... do kosy ... to było sztylisko ... (Char).

siekocz – ‘ręczne narzędzie o ostrzu w kształcie litery S osadzonym na drewnia-

nym trzonku, służące do rozdrabniania miękkich części karmy dla zwierząt, np. uparowanych ziemniaków’: no [kura zje] ... jak ziemniaki zostanóm albo coś ... nie ... to ... obierki ... to ... umiesza sie z paszóm i zjedzóm ... [...] no troche paszy sie dosypie i ... i sie ugniata sie ... [...] takim siekoczym ... momy taki siekocz ... (Bis).

siemie (Iniane) – ‘nasiona lnu’: siemie to jez Iniane ... no ... siemie to u nas sie mówi to ... z lnu ... innego siemia u nas nie było ... tylko było Iniane ... chociaż jeszcze kiedyś babcia to ... na siemie taterke była to też bo to takie było drobnutki taka kasza jak ... żółta to też ... ale ... u nas to na siemie to sie mówiło tylko z lnu ... mieliśmy te bo ... kiedyś ... len był uprawiany ... (Char); siemie to jest z tego ... z lnu ... to som nasiona z lnu ... to jest siemie Iniane ... [...] to lecznicze dla tego ... na olej ... raz ... na jakómś tego na różne tam zioła bo sie parzyło to i można było pidź na jakieś tam schorzenia żołodkowe cz... jelitowe ... to było to siemie Iniane ... (Klc).

sierp – ‘ręczne narzędzie rolnicze składające się z półkolistą wygiętego ostrza osadzonego w krótkiej drewnianej rękojeści, wykorzystywane do żęcia lub zbierania ściętych kłosów zboża, trawy, ścinania liści buraków itp.’: to znaczy metalowy jez jakby sierp bo to jes bardzo półokrogły ... no półokrogły no i i reńkojeż ma drewnianóm ... (Bis); sierp ... [...] taki jest zaokrogłony i ... z rończkóm ... (Bis); no sierp tak ... som jeszczy te sierpy tylko w tej chwili ja tutej nie wim gdzie tyn wisi sierp ... bo jes schowany ten sierp ... ale to był tylko taki sierp ... mały ... [...] na przykład po zielone jak śli tam ... do królików tu do kaczek ... no to chwytął lewóm reńkóm ... ten trawe i prawóm od dołu ucinął i kładł w koszyk ... i tag nastempno ... i tym sierpem ucinął ... nie kosił tag jak kosóm tylko w reńke chwytął i takie w peńczki i to tym ... sierp służył do takich prac tam do takich małych jak do królików zielone czy do kaczek czy ...

(Boj); sierp ... [...] różczka ... i w ... takij średnicy po prostu no weśmy (!) jak wiadro u góry ma ... nie ... półkole ... i było zembate ... tak ... to musiał być dobra stal ... zombki takie były nacinane tak jak dzisiaj przy ko... przy kombajnach nożyki majom nacinane zombki tak samo sierp miał to nacinane ... [...] kto sierpy używa jeszcze ... niektórzy jeszcze do tego ... teraz nie ale niektórzy jak tam chodzili pokrzywy sobie wycinali dla indyków ... nie ... no to ubrali sierpa jakieś zielsko ... ale to trzeba było umieć jednom renkom chwycił tak a drugom sierpem ... wycinał ... (Wil); te sierpy były różne ... [...] do obcinania buraków czasom brali ... i nie tasak tylko z sierpym ... unióś tu do góry i potem obcinał ... (Cze); kiedyś [źniwa odbywały się] ... kosami ... a dawnij dawnij sierpem ... pamiętacie te czasy ... nie ... ja sierpem ko... kosom nie umiem ale sierpem tak ... (Kłc); sierp składa się z renkojeści i w kształcie półkieszyca ... [...] używa się ... ja też mam sierp ... i używam ... o trawy jag jest teraz modna ta trawa pampasowa najlepiej ścinać właśnie sierpem ... (Kłc) (PIW).

sierść – ‘włosy na ciele zwierząt’: [krowie chorej na paskudnika] najeża się jej sierść ... (Boj); najpierw trza było jom [świnie] oparzyć ... znaczy jom sparzyć żeby ta sierść o... od... odchodziła od ty skóry ... głoka to się nazywało taka ... przyzrod do ... do skrobano taki skóry ... (Char) (Cze); zob. **porost, włosie**.

siew [siw] – ‘sypanie, rzucanie nasion w ziemię’: no u noz ni ma tradycji siwu gryki ... (Bis); zboże do siewu przygotowywał tyn młynek ... i tylko leciało to lekie ziarno dalej a to dobre ziarno leciało tu bliżej ... (Boj); brona to była do uprawy przed siewym ... (PIW); każdy siew musiał być zabronowany ... (PIW); po siewie ... czy jak ziemniaki się bronowało ... jak się redliło ziemniaki ... później trza było ... ich ... rozbrónować ... bo to tymi lekimi brónami się robiło ... żeby nie powy... ze... że za ghyombo-

ko nie ... nie tego ... i jeszcze miał takie cienż... cienższe ... średnie ... późni cienższe do jakiś ... przed siewem się bronowało kiedyś jak nie było jeszcze tych ... nowoczesnych tych maszyn ... nie ... narzydzi ... (Wil) (Bis) (Kłc) (Char) (Cze); zob. **sianie, zasiew**.

siewca [szewca] – ‘człowiek, który sieje’: b.c. (Bis) (Boj); zob. **rolnik**.

siewnik [siwnik] – ‘maszyna rolnicza do wysiewania nasion i nawozów mineralnych’: siewnik wrzucał ziarno w ziemię ... (Bis); no jag rycznie się sioło to trza było tam bronować bo było ziorka na wirzchu a jak siewnikim to nie potrzeba ... (Bis); jak się zasiało zboże tymi siewnikiem ... tam dzisiaj to siejom bez tego ... bez bronków ... to zaś znowóz z tym koniem tymi lekimi bronkami to żeby to zasypać te zboże ... nie ... te ziarynka ... (Char); oranie uprawianie no i później przed sianiem buraków jeszcze się przyskało na chwasty bo to przedwschodowo się robiło no i później siewnik ... (Gorz); sianie z opółki a późn... no teraz w tej chwili jedziemy siewnikami ... nie ... lub ... agregatami już ... siwnymi ... no to już jes zupełnie co innego ... nie ... [...] bo to siane przy użyciu powietrza już ... w tej chwili ... nie ... (Gorz); po wojnie były siewniki poniemieckie ... nie ... po Niemcah i siali się siewnikami zboża to wieńkszości to so rolnicy pożyczali to tak to tak ... tak to wyglądało ... nie ... to to sianie ... nie ... (PIW); to się kiedyś przecinało ... jak nie było siwników punktowych ... tylko były jedne przed drugim siane ... to się pierse robiło przecinke ... (Wil); niekiedy bronowano jak ... gdyby zostało ziarno na wierzku ... t^{uo} trza było przebrónować ... a jak było dobrze zasiane ... siewnikim uoczywiście [to nie] ... bo reńcznym to trzeba było obowiońzkowo brónować ... (Wil); no burak co tam ... siał się ... na wiosne siali buraki siewnikiem ... (Kłc) (Boj) (Cze); zob. **drymer, mazur**.

sikać się – ‘tu: pryskać się, opryskiwać się wzajemnie’: *tam nieraz chwytalim [za wymię i] sie sikalim ale tego [dojenia] nie robiłam to najczęśćiej moja mama robiła ...* (PIW).

silnik – ‘urządzenie wprawiające w ruch pojazdy, maszyny itp.’: *to już chodzi o elektryczny silnik ... [...] był zakładany pas ... była przy silniku taka jak to na to fachowo się mówi szajba ... takie ... i ona była na ośce u silnika i pas szedł i napędzał na przykład młóćarnie ... bo też tymi silnikami żeśmy już elektrycznymi to już teraz to było po tym roku jag już nastąpiła ... energia elektryczna to wtenczas silniki były już zastosowane w gospodarstwach ...* (Boj) (Bis).

silos [sylos] – ‘tu: dużych rozmiarów, wolnostojący pojemnik do przechowywania zboża’: *my tu mamy jeszcze pół biedy bo tu mamy [zboże] tam w tych sylosach to ... już nóm mysz to tegó nie wejdzie ale jak sie kiedyż miało na strychu ... to jak to sie mówi nasrane było tych kotów nieraz tego ... nie ... wszyskiego ... a teraz to jez naprawdę odpukać ... bo ... taki kot pani nie wejdzie do s... silosa ... nie ... no ... bo jes tako mało dziurka i wszyskie ładnie zboże leci ...* (Char).

sinica – ‘zaburzenie rozwojowe brojlerów spowodowane niewspółmiernym do wieku wzrostem masy ciała; zespół nadciśnienia płucnego’: *boljery ... bo nie dasz takiego leku to one zdechnóm ... nie ... sine sie robióm i ... no dzisiaj wczoraj podałam właśnie sina... na sinice ... [...] bo to jes za szybki przyrozd masy tkankowej w stosunku do wieku ... i trzeba podawadź leki ... dzisiaj nie ma nic za darmo na tym świecie ...* (Char).

siny – 1. ‘o kolorze niedotlenionych brojlerów – odcień niebieskiego’: *boljery ... bo nie dasz takiego leku to one zdechnóm ... nie ... sine sie robióm i ... no dzisiaj*

wczoraj podałam właśnie sina... na sinice ... (Char); 2. ‘o kolorze ziemniaków po ugotowaniu – szary’: *jak kupie w sklepie i po wystygnięciu ziemniak sie robi siny to znaczy że coś tam jest z nim nie tak ...* (Gorz).

siodło – ‘wyprofilowane siedzisko zakładane na konia, na którym ma jeździć człowiek’: *no ... konia trza było ... jak by to powiedzieć ... tresować troche gó ... to nie jez jag on wod razu ... poszed w puszonek czy pod siodło ... on musioł być ... nauczony tegó ... on musioł sie nauczyć chodzić w tym ...* (Char).

sitko – ‘przyrząd do oczyszczania mleka, składający się z siatki umieszczonej w obręczy i filtra z tkaniny’: *sitko tam sie kładzie jakómś ... gaze i przez to przelatuje i ... no ... do innego wiadra albo albo jakieś tam coś innygo jest ...* (Bis); zob. **cedziło, lejek, sito**.

sito – 1. ‘element budowy maszyn do oczyszczania ziarna z plew’: [w plaprzel] *no tylko że to już było tak wincy wincy tych chyba trzy czy cztery rodzaje sit były...* (Bis); *no to wialnia no to mo ... sita i śmięło i sie kreńci ... w ... robi wiatr i te lekie zboże ... te ... i te lekie plewy idom do tyłu a te ... te ... te zboże idzie ... gdzieś tam ...* (Bis); *młyneg no to tyż tak samo jak wialnia tylko że ni mo sit ...* (Bis); *tak samo [się młóciło] wszyskie rodzaje zboża ... czy łubin czy groch to wszysko to samo było żeby tylko sita zminiali tam o ... bo łubin grubsze ziarno to inne sito ... bo na przykład kończyzna czy lucyra to całkim drobne ziarno ... gorczyca no to to były sita takie ... z małymi otworami ... do tych ziarn oleistych jakby to nazwać bo to ... jak rzepak ... rzepak czy czy len ... nie ... to oleiste ... nie ...* (Boj); *młynek to było ... mioł sita ...* (Char); 2. ‘przyrząd do oczyszczania mleka, składający się z siatki umieszczonej w obręczy’: b.c. (Boj); zob. **cedziło, lejek, sitko**.

siwek – ‘koń mający siwe umaszczenie’:
ojej ... siwek ... czy coś ... o siwek ... tak ...
(PIW); zob. **koń**.

siwy – ‘o umaszczeniu konia – jasnoszary, popielaty’: *gniady to taki ... jasny bronz ...*
[...] siwy ... szary ... (Wil); *siwy to jasny kolor taki bielszy ...* (Wil) (Boj) (Char); zob. **popielaty**.

skarmianie – ‘dawanie jedzenia, karmienie’: *do skarmiania tyn poślad ... bo to było takie ... zb... poślad to było ... i trochę zboża ... i w tym pośledzie (!) były ... pośle... tyn poślad niewierat w sobie tam ... jakieś chwasty niechwasty ... to tyż skarmiano to ... nie ...* (PIW); *oprzent ... to znaczy skarmianie paszo^m ... to były wysło... kiszonki zielonki siana słomy takie było to skarmianie ...* (PIW); *marzec kwiecień maj to odkrywali to^m ziemie z tego i te ziemniaki przebierali ... to znowu na sadzeniaki a duże do skarmiania do trzody ... i do jedzenia tam ...* (Kłc).

skiba – **1.** ‘pasek ziemi odkładany podczas orania przez pług’: *bronowanie ...* [...] *to zależy od konfiguracji terenu ale jak były skiby to trzeba było je rozplaszczyc to na ukos ... najlepi na ukos bo sie najbardzi najrówni to zrobiło ...* (Bis); *bo uono [radło] ma dwie strony ... mo skrzydła ... nie na jedno^m skibe tylko na dwie ...* (Bis); *włóczyć to znaczy równać skiby ... pole po prostu ...* (Boj); *przejechał pługiem jedno-skibowym ... ktoś z nim szedł wduszol ziemniaki ... nie ... i zaż jak przez to nastym^pnym skibe sie jechało ... przykrywało sie tym pierwszo^m i sadziło sie ten drugi i dopiro jak wzeszły to dopiero sie obrađlało ... nie ...* (Char); *przeważnie pługi so^m odkładnie robione że odwracajo^m skibe na prawo^m strone ... czyli jak sie idzie za to^m skibo^m to ta skiba idzie za pługiem ... ta skiba zawsze odkłado sie na prawo^m strone ... jeżeli sie chodzi ... jeżeli sie ora na zagnanie ...* (Char); *orka niedokładna ... mogła już wynikadż ale to ja tak praktycznie tylko ... patrze ... no ... jak ziemia była ... w zlej struk-*

turze ... nie ... na przykład była zapyrzona ... nie ... był pyrz ... te korzynie sie ciongły ... ta ziemia sie nie ... nie wyróciła ... nie ... ta skiba nie ... no ... to tak ... (PIW); zob. **ostra skiba, skibka, wysoka skiba**;
2. ‘część pługa, która odkłada ziemię’: *no to jak była skiba wyczyszczono to samo spadło pukło sie i spadło ...* (Bis); *kiedys to o to dbali właśnie ... jak po każdym ... każdy wykonanej pracy tyn pług był wyczyszczony ...* [...] *i tam szmatko^msobie tam podtarł sobie tam to^m skibe odkładnie ... bo to była odkładnia ... lemiesz i odkładnie ...* (Char); *no jag jedno^m skibe ... no to jedna skibka ... nie ... a jag dwie skiby ... no to już dwie ... nie ... a jak trzy to trzy no to tam już tyż ciongły cztery konie ... nie ... no ...* (PIW); *z jakich czeⁿści sie składa [pług]? ... grzoⁿdziel słupica ... uodkładnia lemiesz ... skiba to całość ... całość ... przy ramie ... która jes ... a a ... skiba sie składa z ... odkładni lemiesza ... płóz ... który trzyma ... żeby nie pług nie schodził na bok to płóz musi być ...* (Wil); **3.** ‘odkrojona porcja chleba’: *wystarczy ... skibe chleba dobrygó i ... i te... i ta słonina i ... sie najedzo^m ...* (Char); zob. **chleb, sznytko**.

skibka – ‘zdr. od: skiba’: *no jag jedno^m skibe ... no to jedna skibka ... nie ... a jag dwie skiby ... no to już dwie ... nie ... a jak trzy to trzy no to tam już tyż ciongły cztery konie ... nie ... no ...* (PIW); zob. **skiba**.

sklep – **1.** ‘pomieszczenie pod budynkiem; tu: przeznaczone do przechowywania ziemniaków; piwnica’: [ziemniaki trzymano też] *w zabudowaniach w sklep... w piwnicy inaczy sie mówiło sklep ...* (Bis); zob. **piwnica, ziemianka**;
2. ‘rodzaj wolnostojącej piwnicy częściowo wkopanej w ziemię, służącej do przechowywania roślin okopowych i innych zapasów’: *były piwnice ... sklepy ... sklep to takie była taka wykopana piwnica a la ... nie ... piwnice były pod domem ... nie ... no to tam sie przechowywało ziemniaki ... no i w kopcach ...* (Char); zob. **piwnica, ziemianka**.

składać – ‘o sianie – zgrabiać’: *no składa-no [siano] ... w ... takie było określenie ... takie kupki ... no ... nie wiem ... jeżeli chodzi o zboże to były szytygi a tutaj ... nie wiem ... nie pamiętam tej nazwy ... (Gorz).*

skoblica – ‘metalowa część łącząca poszczególne pasy upręży’: *to był puszo-rek ... two taki skoblice ... sie nazywały czy jakoś ... tutaj gdzie były te ... gdzie były pa... takie pasy co ciągnęły kón ... nie ... (PIW).*

skomlenie – ‘popiskiwanie psa’: *no szczekanie skomlenie szczekanie ... skomlenie jak coś tam chcenie szczekanie jak tam szczeka na kogoś czy coś takiego ... (PIW).*

skop – ‘wykastrowany samiec owcy’: *wy-kastrowany baran to jes skop ... (Bis); zob. baran, owca, samiec, tryczek, tryk.*

skopowina – ‘mięso z wykastrowanego barana; baranina’: *skopowina ... od ... od tego wykastrowanygó barana ... (Bis); no baranina ... jagnieńcina ... skopowina ... [...] to lubujóm Arabcy w to ... to brali te ... młode jarliczki od ... dwadzieścia ... nawed od szesnastu kilo do trzydziestu kilo ... Arabcy Włosi ... mieli mieli smak ... podniebinia smakowe miały inne ... no my to tag raczyj ... takigó barana co miał koło pińdziesiont kilo ... to było coś z tygó ... a taki to takie no ... to tam nic ... (Bis) (Boj) (Świ); zob. baranina, jagnieńcina.*

skosić – ‘ściąć zboże, trawę itp. za pomocą kosy lub maszyny rolniczej’: *dawniej no to trzeba było skosić [zboże] ... [...] wion-zać to nie men... mendle sie mówiło szytygi kiedyś ... (Bis); żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... i w szytygi poustawiać ... a jąg maszyna tam sie popsula nie było czeńści ... nie ... to no to sie kosiło i reńczne i śmigłówkóm takóm tom śmigłówkóm kosili i w... i kobiety to wionzały i żeśmy stawiali w szytygi i zw... postojało to tam aż wszystko sie skosiło to te pierwsze zaczyno sie zwozić do stodoły czy w stogi nawet ...*

(Boj) (Wil) (Cze); zob. **kosić, pokosić, ści-nać, ścionć, ukosić, wykosić.**

skoszony – ‘o roślinach – ścięty’: *w tamtych czasach zboże było koszone doś wcześniej ... [...] ponieważ tak ... jak było koszone powionzane ustawione ... jedni mówili szytygi drudzy mendle ... nie ... po... późni szło do stoga ... nie ... to był ... wszystko miało swój ... czas ... [...] dzisiaj można powiedzieć ... do... dochodziło ... dojrzewało ... nie ... to po prostu dosychało ... nie ... dosychało ... nie ... no ... to ... to tak było ... no na przykład jak ... jęcziemń to nawed nie pótzeba jąg jes ... czyste pole ... to ... czysto to ... jęcziemń to już ... spuściłoz na dół ... nie ... jęcziemń ... nie ... [...] jes gotowy ... tak ... (PIW); dużo osób kosi [kosą] ... nie może zboże ... ale kosi trawę ... bo skoszona trawa taka prawidłowo przez kose jez lepsza ... (Kłc).*

skotarz [skotorz] – ‘mężczyzna, który dawniej trudnił się opieką nad bydłem, w tym doił krowy’: *skotarz ... no to jes ten co ... d... doi krowy ... nie ... [...] to był specjalny człowiek który ... nawet ... zarobkowo doił krowy ... [...] miał ryczke na pasku na jedny nodze i ... [...] i przed wojnóm mieli parob... parobków przecież to była bieda wszyndzie to ... za za ... bułke robił... przyszed i robił ... (Char); skotorz to był tyn ... co doi krowy a kobieta to nie wim ... (Char); zob. **baca, dojarz, krowiarek, pasterz, pastuch.***

skóra – **1.** ‘wyprawiona skóra zwierzęcia’: *skóry [owiec] jeszcze som pogarbowane ... miały być kozuchy ale nie zdonyylim bo wyszły z mody ... (Świ); **2.** ‘pasek z wygarbowanej skóry zwierząt’: *do każdygo i zboża trzea było tom kose ... [...] odpowiednio so uregul... a regulowało sie w tyn sposób że tu jąg jest kosisko jąg jest ta stópka od kosy tam sie podkładało ... tam jeszczy chyba była taka blaszka przybita i sie podkładało jakieś tam skórki ... skóre normalnom starom z czegós ... nawet z trzewika wim że ojciec**

wycinał starygo i dwa gwoźdźniki i jom przybił ... nie ... (PIW) (Cze); zob. **skórka**.

skórka – ‘zdr. od: skóra’: no właśnie ... tu na kosisku było ... było coś przybite jag ja sobie przypominam ... było coś przybite takie skórki jak to sie nazywało to nie wiem ... i tom kos... i to sie wkładało tu na koniec na koniec kosi ... nie ... na koniec... tu było i to sie wkładało ... nie ... osetkę ... (PIW); klinem sie zabijało [kosę na kosisku] i potem żeby jeszcze sobie kon^d ustawić to albo była podginana tutaj na tej końcówce ... albo sie skórke podkładało ... skórke sie podkładało i sie to zabijało ... (Cze); zob. **skóra**.

skrabac sie – ‘o świnia – wspinać się’: gadali roz kiedyś ... jak świnie ktoś hodował ... miał ... i taki jeden chodził ... bo to som że te knurki wykastrować trzeba ... no to jak przyszed tak ten facet ... to tag ludzie gadali ... że te świnie to aż na mury sie skrabaly ... (Świ).

skrobaczka – ‘przedmiot do oczyszczania pługa z ziemi podczas orania’: jakoś skrobaczka czy ... czy szpachelka jakoś czy coś ... [...] ... z blachy ... po prostu ... (Bis); zob. **szpachelka**.

skrobaka – ‘metalowe narzędzie rzeźnicze składające się ze stożka o ostrej krawędzi podstawy i haka osadzonego w miejscu czubka; gloka służy do zdejmowania racic (hak) i usuwania sierści (podstawa) z zabitej świnii’: skrobaka była taka ... nie ... skrobaka albo ... trza było gor^ocom wodo^m polać ... (Char); zob. **glejza, gloka**.

skrzeczeć – ‘o kurze – wydawać przeciągły, lekko drżący głos’: tag no [kura] to skrzeczy ... no gdacze skrzeczy no ... (Char); [kura] to jak śpiwo to tak skrzeczy ... (Świ) (Boj); zob. **gdakać**.

skrzydełko – ‘tu: część ciała służąca ptakom do latania’: skrzydełko jez nóżka ku-

per ... [...] pałka udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś kaczką do drapycie brali tyż ... wszystko ... (Char) (Bis) (Świ); zob. **skrzydło**.

skrzydło – 1. ‘tu: część ciała służąca ptakom do latania’: kwoka to je ... [...] mo kurczoki ... [...] no ... bróni ... skrzydłami wali jak... jakby tego ... nie ... skrzydłami wali i ... wofo kurczoki swoje bo jag óna ... tak kura tag jag robi ... (Bis); óna [kura] siedzi na jajah i ma inny odgłos ... robi sie takom kwokom ... no to widać ... dostaje wyższom temperature i potem sie roz... rozpościera skrzydła ... (Char); ja tylko pamintam jak babcia zawsze jag nieroz kaczką była czy te czy były indyki czy były gysci to te skrzydła sie obcinało to tam sie nie wywalało tylko sie suszyło pamintam tam mieli takom tó^m ... no suszyli sie żeby to ładnie wyschło to było do obmiatania pieca do obmiatania tam jakiś ... o ... tych parapetów gdzieś w u w świnia ... ja to pamintom jak to ten ... a zez nogów jag na przykład kaczką czy což jak sie zabijało to przecież kiedyś to sie nidz nie marnowało bo flaczki czyści-li owija... robili zoł^ondki wo^otró^oki owijało to w te flaczki to gotowali to to ... i to sie wszysko jadło ... (Char) (Boj); zob. **skrzydełko**; 2. ‘część radła odkładająca ziemię na boki’: radło mo dwie jakby ... [...] dwa skrzydła z tej strony ... bo pług na jedno^m strone kładzie a radło jez o tak ... nie ... i i na dwie strony rozsypuje ziemie ... (Bis); radło no to tak podobne ... rame ma jak pług tylko że mo dwa skrzydła ... prawo i lewo ... (Bis); radło ... [...] grzó^ondziel była tyż ino tylko dwa skrzydła były i dziób i dwa skrzydła ... (Bis); [radło ma] ro^oczki ... skrzydła ... czubek ... i grzó^ondziel taki ... który ... który koń cio^ognó^o ... [...] skrzydła to ... do rozsuwania żeby były ... bardziej podsy-pywało albo mniej ... nie ... [...] metalowe ... blaszane były ... dawno dawno ja jeszcze pamintam jak byłem mniejszy to mówili niektórzy mieli ... jak nie było kowalstwo to nawet z ... robili sobie z desek taki ... nie ... ale to tam ... za moich czasów to już wszy-

sko było me[talowe]... [...] no jakby weźmy jak ta kartka papieru i uod tu były zaostrzone i tam była regulacja i sie rozsuwało to ... była regulacja żeby można było ... wońskie rad... jak były ziemniaki ... wyrośnięte to trza było ... tak żeby nie poprzewalać ... a jak były ... ziemniaki jeszcze wschudziły to trza było rozszerzyć żeby ładnie chwasty zakryło ... (Wil); zob. **pióro**.

skrzynia – ‘otwarty, przewiewny pojemnik do przechowywania i transportowania warzyw, owoców itp.’: trzeba [ziemniaki] pobierać ... i przechować albo w kopcach bo kiedyś tak było ... w kopcach przykrytych słomą i tak dalej i tak dalej ... a w tej chwili ... no to jezdź różnie ... skrzynia ... surszy sie i w takich skrzyniach przechowuje ... (Kłc); zob. **skrzynka**.

skrzynka – ‘otwarty, przewiewny pojemnik do przechowywania i transportowania warzyw, owoców itp.’: biore te ziemniaki z tom skrzynkom żeby nie obłamać tych kłów jak to sie nazywa ... (Gorz); zob. **skrzynia**.

skubać – **1.** ‘usuwać pióra z zabitego drobiu’: jag już było takie dorosłe [kaczki] to były wtedy były dobre do ... do zabicio bo ... bo sie leko skubało i ... tyż trza było ... opa- rzyć i ... tak ... jag jag jak borjera ... nie ... no ale jag nie nie ... nie było wypadnięte co nie miały jag noleży tych piór to było tych pipci dużo że kobiety wyzywały że to nie idzie wyskubać tygó ... nie ... (Bis); kaczki sie skubało wtedy gdy potrzeba było na ubój ... do domu robić ... do zjedzenia ... to wtedy ... ale tak to sie nie podskubywało kaczek ... (PIW); gołomb sie skubie na sucho ... [...] no nie zaparza go sie wodą ni nic tylko sie ob... i jest taki malutki i potem sie wodą gorąco poleje żeby tam te wszystkie drobne pipcie tam weszły ... no i sie przekroi go ... i tego ... i tego ... to gotowałam dla moich domowników takie małe te gołombki ... no tam od kogoś dostałam ... (PIW); zob. **oskubać**, **obskubywać**, **wysku-**

bać; **2.** ‘usuwać drobne pióra i puch z pierzających się gęsi’: gęsi skubano jak były całkowicie opierzone ... znaczy sie ... nie wiem ... pióra musiały miedź na plecach pod brzuchym wszędzie bo one stopniowo tag rosno ... jak sie pełne piórka wy... wyrosno na plecach że to wtedy najczyściej sie skubało późno jesienią ... bo już gęś była duża wyrośnięta i tego ... (PIW); no rozkiedź no to ... skubali [gęsi] ... nie ... a teraz no to ... w ogóle sie ... tego nie bioro ... (Świ); zob. **podskubywać**.

skup – ‘przedsiębiorstwo kupujące plony od rolnika lub pośredniczące w ich kupnie’: korzenie [buraka] dopiero później sie wyorywało ... i dopiro trza je było zawieźć do cukrowni ... albo na skup ... (Char).

skupkować – ‘zgrabić siano na małe stożki’: b.c. (Bis); zob. **kupkować**.

słoma – ‘źdźbła zbóż używane po wymłóceniu ziarna jako podściółka dla inwentarza, element konstrukcji kopców, podkład w wędzarni itd.’: słome [przechowywano] ... no w stodole albo w stogu ... (Bis); jeżeli chodzi o ... o kostke i i te wały to tak to była to jest spresowana słoma ... tag mocno zwinięta ... o ... żeby były jag najmniejsze te po... ta pow... tego balu żeby był od... jag najmniejszy ... a jag jest zwinięty to ón dużo słomy tam jes ... maszyna gó jednak zbije i siatka na to idzie ... (Boj); jak kogoś stać było na dachówce cymyntowóm to przykrył [stodolę] dachówkóm cymyntowóm a jak kogoż nie było stać no to słomóm krył ... (Boj); słoma była też brana na dachy ... na to to takóm lepszóm słome a tóm potargano no to szła już na sfutowanie ... ale jag óna sie nazywała to jo nie przypominam ... ojciec tutej to nigdy tam tego nie nazywał że to jest ... bo jak przez młocarnie tom ... tom szynkobitke jak to była to szła to ta słoma a potem szedł taki krzyżok ... (Boj); jednag na takim wozie mogło być ... z półtory ... dwie tony ... zboża ze słomóm razem ... nie ... razem ... nie ... no

i to był... n... no tak sie pracowało ... tym sie zwoziło ... czy do stodoły ... czy na stóg ... czy już późni ... pod maszynie ... jag już ... bo zaś stała maszyna na polu ... takim wozym sie podjeżdżało ... i snopeczki ... pyk pyk ... (PIW); żniwa ... [...] polegajom ... zazwyczaj obecnie to jest kombajn ... która ... ścina zboże odrzuca słome która jez albo od razu robiona w baloty albo rozrzucana po polu i przeznaczona później jako nawóz do przyszłej orki ... albo robi sie w baloty które później no jez jako ściółka do zwierzot ... albo w tej chwili palom w piecach ... nie ... (Kłc); wionzalka ... czyli na pewno to jest to co wionze słome ... czyli w tej chwili to jez albo taka siatka która ... najpierw ubija słome i w formie takiego ogromnego balota która w tej chwili ciongnikiem muszom tam ... podnież i tak dalej ... albo w formie małych balocików ... to wtedy jes tylko ... sznurek ... (Kłc); słoma długa była wdłuż [kopca] układana ... ziemia ... potem była jeszcze raz słoma ziemia i na to łenciny które były od tych ziemniaków na zime przykryte ... bardzo grubo ... (Kłc) (Char).

słomiasty – ‘o oborniku – zawierający dużo słomy’: różne były [haki do gnoju] ... i na trzy rogi i na trzy zymby i na cztery zymby ... bo dru... do drobnego ... obornika to musiały być na cztery żeby nie przelatywało ... do ... jakigós słomiastego to na trzy ... to lepij sie ... schodziło ... to sie ... to sie tylko ściongało ... (Wil).

słonina – ‘tłuszcz powstający pod skórą zwierząt tucznych, wykorzystywany jako produkt spożywczy’: żeberka [ze świni] i co jeszcze jes ten ... boczek ... nie ... [...] słonine ... no sie wytopiało i ... jes ... smalec ... (Bis); to jez między skórom ... aaa ... tym ... grzbietym ... no ... to ... po... i mówie to tako ta słonina ... człowieg jes spasiońy to tyż mo czeńś takigó że jes tam ten ten ... ty słoniny ... i ... im wińcy tegó było tym lepi bo wińcy smalcu było ... dzisiaj ... okrasa mo być ciniutko ... (Char); słomóm jag opalali takie świnię to ... ci co byli ze Wschodu

ale to było dobra ta słonina jak była ale dobra ja cie piernicze ... [...] ta słonina była lepsza ... ona była opalona ona już miała taki swoisty specyficzny zapach ... [...] raz tu kiedyś zrobiłym tó nie jedli ani kielbasy ani nic tylko tóm słonine ... (Char); to ... tam jak tak ... sie zabiło na jesin ... przy burakach ... byli ludzie zmarznięty z takóm okrasóm słoninóm no to ... każdy dostał po tym kawałku ... (Char); rombanka ... to kiedyś nazywali dawno ... tak jak słonina co co tam boczek ... minso ... to to rombanka była ... (Wil); zob. **okrasa**.

smalec [smolec] – ‘tłuszcz wieprzowy pozyskiwany z wytopionej słoniny’: żeberka [ze świni] i co jeszcze jes ten ... boczek ... nie ... [...] słonine ... no sie wytopiało i ... jes ... smalec ... (Bis); okrasa to jes ... słonina ... [...] to jes stopione na ... smolec ... [...] lejonce jes tag jak woda nawet ... (Bis); okrasa ... okrasa to sie robiło ... smalec ... no ... kiedyż im wińszo okrasa tym było lepszy ... była na ... na ... pińć cyntymetrów ... okrasa ... (Char); żeby [świnia] miała jag najwińcy [słoniny] żeby był smalec ... im wińcy smalcu było do ... smarowanie ... (Char); mój tata jak zabijał świnię to taka musiała bydż okrasa ... to było dwa wiadra smalcu ... [...] pińć było ... [...] nó ... no pamientam jak dziś ... byłam dzieciakim ... (Char); masło trza było mieć świeże ... bo to nie było można było przechowywać ... a a a ... smalec to służył na ... cały rok ... (Char); gliniane [garnki] kiedyś były takie ... palone tak zwane ... [...] my już takich nie mamy ... nie ... smolec zawsze żona topiła ... (Wil).

smyranie – ‘delikatne drapanie’: w zależności ... jak ... który kot ... ale bardzo lubiońm tutaj pod ... pod szyjom tutaj przy szyi i bardzo lubiońm przy ogonie jak sie je głaszczę to takie ... [...] właśnie takie smyranie lubiońm ... (Kłc).

sноп – ‘związany pęk zżętego zboża lub słomy’: to zwykłe snopy były te o tam mó-

wili takie snopy o som ... jak było dobre zboże to snop... snopy ... a kto miał słabe to te masz te snopki takie tak sie to nazywało ... (Boj); jedna pani szła za tym mężczyznom który to kosił i nadonżyła za nim wionząc te te snopy ... (Boj); ja pamiętam jeszcze jeszcze tam jak byłem ... jak zboże robiły ... nie ... myndełe po pietnaście tylko puo dziesięć ... to jak robili takie snopy i by dziesięć domkli ... to jednego snopka brali ... rozłamywali i robili ze snopka taki ... kapelusz ... nie ... tak że ... jak były rozłamane te wszystkie kłoski ... u góry było tylko to knówie ... i to z... woda padała to wszystko po tym słomie spływała ... (Wil) (Bis); zob. **snopeczek, snopek**.

snopeczek – ‘zdr. od: snopek’: zaś stała maszyna na polu ... takim wozym sie podjeżdżało ... i snopeczki ... pyk pyk ... (PIW); jak dobrze postawił stóg zez zboża to nie miał prawa zamoknąć ... bo to było ustawiane pod kontym ... snopeczki ... niech pani patrzy ... najpirw ... najpierw jechał snopeczki tak ... tu na środku było troche tam ... już środek wyży ... i zawsze ta baba była chyba to był tyn środek tego stoga ... i ... i ja tak sobie przypominam ... i tu było snopeczek pod takim kontem i ten drugi go przyciska ... nie ... i tyn drugi go przyciska i go przyciska ... i teraz ten ... ten już przyszedł potym tu na tego ... nie ... ten nastempny na tego i ... i wkolo ... (PIW); zob. **snop, snopek**.

snopek – 1. ‘związany pęk zżętego zboża (tu: także lnu) lub słomy’: najpirw sie wionżało snopki to snopki sie stawiało w sztygi mendle zależy od regionu ... i to dojrzywało jeszcze w tych sztygach ... (Bis); tego nie pamiętam jak to sie nazywało właśnie ... bo to jeszcze zakładali na to kosisko [śmigłówka] to była taka maszyna która kosiła i robiła snopki już ... (Boj); one były te snopki przeważnie pod wieczór składali w sztygi ... mendle jak to ... (Boj); mój ojciec tego [gratów] nie używał a on też umiał tak zrobić że zawsze zrobił tyn goto-

wy snopek ... nie ... bo tak to musiała zaś ... bo to tak ... mężczyzna kosił a kobieta zaś szła i to podbierała ... nie ... i robiła z tego snopek ... a to już było że jag on tam ze trzy razy pociongnął to zaś od razu już tyn snopek był nie musiała go podbierać przerzucać ... nie ... tylko to było od razu zrobione ... (Char); tym wozym drabiniastym to prosze paniom wwoziło sie głównie ... zboże ... z pola ... układało sie snopki ... tu ... na tym ... i zwwoziło sie ... (PIW); ja pamiętam jeszcze jeszcze tam jak byłem ... jak zboże robiły ... nie ... myndełe po pietnaście tylko puo dziesięć ... to jak robili takie snopy i by dziesięć domkli ... to jednego snopka brali ... rozłamywali i robili ze snopka taki ... kapelusz ... nie ... tak że ... jak były rozłamane te wszystkie kłoski ... u góry było tylko to knówie ... i to z... woda padała to wszystko po tym słomie spływała ... (Wil); len kiedyś wyrrywano ... ja pamiętam na przykład jak wyrrywałam len i układałam też właśnie w takie snopki sie wionżało i tak dalej ... (Kłc); [zboże] wionżało sie w snopki ... snopki czyli te troszeczke zboża zebrane ze sobom ... kawałek troszeczke później samego zboża łonczono żeby zawijał i robić taki supel i później te snopki sie stawiało do pionu ... nie ... (Kłc) (Cze); zob. **snop, snopeczek**; 2. ‘związany pęk zżętego zboża słabej jakości’: jak było dobre zboże to snop... snopy ... a kto miał słabe to te masz te snopki takie tak sie to nazywało ... (Boj); zob. **snop**.

snopowioznałka – ‘maszyna rolnicza do koszenia i wiązania zboża w snopy’: no ścinano zboże koso ... koso ... u tym ... snopowioznałkom ... albo śmigłówkom ... (Bis); [do żniw] snopowioznałka ... [...] no albo kombajn zbożowy ale to już robi wszystko ... (Bis); snopowioznałka miała ... motowidło ... [...] kose plandeki aparat wionżoocy ... podstawowe cztery rzeczy ... (Bis); no tam kiedyś były snopowioznałki a teraz kombajn ... [...] u snopowioznałki kosy motowidła plan który przesuwa i aparat wionżoocy ... (Boj); u naz już była

śmigłówka i była snopowionka a inni ... te mniejsze gospodarstwa to kosami kosili ... (Boj); wionka ... gienalnie to jest snopowionka ... nazwa prawidłowa to jest snopowionka ... czyli ona kosiła i wionła snopki zaraz sznurkiem ... to było tak specyficznie maszyna to było kurcze ... (Char); maszyna ... a bo my my ... mówie to jes tak ... żniwiarka ... snopowionka ... no teraz to kombajn ... nie ... (PIW); do snopowionki ... znowu ... jez jakiś tam ... też ... te śmigi som które to zboże nachylajom ... kosa tnie ... i potem jez urzodzenie które to ... podaje do do zwionania jag u snopowionki ... nie ... ale to ... już tag odległy czas że ... że trudno nazwać ... mi to ... (PIW); no kiedyś koso [ścinali zboże] późnij śmigłówo kosiarko ... późnij śmi... snopowionka ... doszło do kombajnu aż ... (Wil); kosi zboże ... to z ... no ... to była snopowionka śmi... pierwsze była kosa reńcznie później była śmigłówka ... później była snopowionka ... po snopowionce nastaly kombajny ... [...] snopowionka ... to snopowionka jest już po śmigłowce ... kosa i aparat wionzocy (!) ... podajniki i aparat wionzocy ... tylko że śmigłowkom to ... śmigłówka zrzucala zboże na takie garści ... trzeba było wionzać reńcznie ... nie ... a snopowionka już robiła na urzodzeniu że gotowe sznurki były snopki powionzane ... (Wil) (Cze); zob. **garściówka, kosiarka, kosotrawiarka, przodownica, śmigłówka, wionka, żniwiarka.**

socha – ‘tu: część konstrukcyjna dachu stodoły, mająca postać rozwidlonego słupa podtrzymującego poziome belki’: [stodoły] to normalnie z drzewa było zrobione tam w te ... w te mocne takie te sochy nazywano ... i te sochy powstały i potem zakładali te kozły co już szły na dach to też mocne fachowcy to byli odpowiedni fachowcy ... (Boj).

somsiad [somsiad] – ‘tu: mężczyzna zamieszkujący pobliskie gospodarstwo, ma-

jący w pobliżu swoje grunty’: poprzycz ... [...] no to jest żeby szło nawrócić ... przy granicy ... żeby somsiadowi nie wyjechać ... (Bis); zależy jaki jaki somsiad jest ... bo my mamy dobrych somsiadów ... (Bis); jak ktoś był ... bogaty to miał wielokronzek ... jag miał bidny to musiał zwołać czterech somsiady i go [tuczniaka] musieli go poćciongnąć ... no bo żeby to wisało jakoś ... nie ... bo to ... na ziemi ... (Char); no tam do somsiadów do rodziny zawsze zostawiam troszke [ziemniaków] ... nie ... to jes powierzchnia gdzie około dziesięciu pietnastu arów ... (Gorz).

somsiek [somsiek] – ‘miejsce w stodole, w którym przechowuje się zboże do wmlócenia, słomę itd.’: no to klepisko jest tam gdzie sie wjeżdżo wozem żeby szło przejechać ... a somsiek to jest z boku gdzie sie kładzie snopy ... (Bis); tak to był somsiek ... tak ... tak to snopki były kładzone do somsieka ... (Boj); na przykład teraz z takiego somsieku ... nie ... to tam dwóch ludzi było no i mieli widły ... one nazwy ni miały te widły jakiś tam specjalne to były o dwóch rogach te widły i to wystarczyło bo leko sie natykało snopeg od... podrzucał drugiemu ten drugi podawał na stół do mlóczarni ... (Boj); somsiek to było tam gdzie sie składowało zboże jag już sie pokosiło była stodoła duża to sie tam włożyło tom te snopki z tym zbożem i nie stawiało sie stoga na polu tylko do stodoły ... i zaś zimo ... maszynie w silnig elektryczny jag już był prońd i sie tam co tydzień dziesięć worków ... (Char); somsiek to był sónsieg ale najwyższa czyńś to było jakby kalonka czy coś takigó ... ale ... somsiek ... do somsieka ... ten ... do somsieka ... somsiek ... no ... [...] do sónsieka składało sie [zboże] ... no ... (PIW); somsiek to jest tam gdzie składowano zboże ... (Wil); zob. **buchta, zapole, zasiek.**

sortować – ‘segregować’: przeważnie reńcznie te pierwsze ziemniaki sie wybiera ... ale to jezd normalnie kopaczka ... wybiera całe redliny ... sie reńcznie zbiera ... sie je

sortuje według wielkości ... (Char); zob. **po-sortować**.

spalinówka – ‘tu: kosa mechaniczna zasilana paliwem’: *mam to^m spalinówkę to gdzie teraz byde kosom ... [...] szybciej wygodniej łatwiej ... (Char); używa się jeszcze [kosę] ... jak tam dobry rolnik to ma ... to gdzieś tam pokrzywy wyrosno^m to ... to idzie ... tam z tych starszych ... nie ... bo ty młody to tam bierze spalinówkę kose ... nie ... i tam ... tym ino buczy tam ... nie ... no tak ... (PIW); zob. **kosa trawiarka, kosiarka, kosotrawiarka, trawiarka**.*

spartaczony – ‘o pracy – źle wykonana’: [orka] spartaczona ... [...] ty partaczu ty ... no ... jak tyś za^uorał ... (Wil).

spasienie [spasenie] – ‘podanie do jedzenia, skarmienie’: *jak sie ziemniaki wybiera-o z kopca zrzucalo sie na arfe i tam była kalibracja że ... duże leciały ... do spasenia czy tam jeszcze na handel do sprzedaży ... średnie były do ... sadzenia ... nie ... z to^m ... jak to pani mówiła ... z to^m dupko^m no te małe szły ... od razu do parowania ... dó ... do świni ... nie ... (Char); zob. **sfutowanie**.*

spasióny – ‘o człowieku – otyły’: *człowieg jes spasióny to tyż mo czeⁿś takigó że jes tam ten ten ... ty słoniny ... i ... im wiⁿcy tegó było tym lepi bo wiⁿcy smalcu było ... dzisiaj ... okrasa mo być ciniutko ... (Char); zob. **wypasióny**.*

spaść – ‘tu: dać do zjedzenia, skarmić’: *tak tyn posład spośł świniami czy tam krowami a to sprzedał ... te dobre ... (Char).*

spec [szpec] – ‘specjalista w jakiejś dziedzinie’: *małe gospodarstwa to nie tam jedno^m dwie krowy ale już taki wiⁿksze były dziesięć piętasto dwadzieścia krów do dojenio i musioł ... dwóch ich doioł ... to ... tam ... musieli sie ogarniać żeby to wydoić ... ale to byli spece ... to byli fachowce ... tam doioł szybciej jak dojarka ... (Char); byli taki*

*szpece od ustawiania stogów ... byli ... nie każdy potrafił ... [...] wasztownik ... to wasztownicy byli ... (Char); wikliniorz ale ... no tam to taki ... szpec ... (Char); to to troche trwało żeby takom kose naklepać to ho ho ... pół godziny nie wiem ... pół godzinki to ... ale to były takie szpece ... (PIW); zob. **fachowiec**.*

spichrz – ‘pomieszczenie nad budynkami gospodarskimi, przeznaczone do składania i przechowywania zapasów żywnościowych, zwłaszcza zboża’: *nazywajom sie wolki zbożowe takie czarne ... i przed żniwami gdy na przykład jest zboże składowane do spichrzów to należy opryskać to miejsce przedtem zanim bendzie składowane ... (Kłc).*

spiek – ‘utwardzona masa zmieszanych proszków ceramicznych lub metali, służąca do ostrzenia noży, narzędzi itp.’: *no i potem była osełka jeszcze ... [...] u nas była taka ... no było taki spiek ... spiek takich tych ... nie wiem jak czego to ... ale to był takie spiek szary ... i to sie tym tylko ostrzyło ... (Cze); zob. **finka, klapka do ostrzenia, marmurka, muszczka, osełka, stalka**.*

spodek – ‘tu: spód’: *żeby taki stóg ustawić to trzeba było co najpierw zrobić babcia ... [...] od czego ... no słomy nakładli pod spodek ... (Char).*

spodnica – ‘deska na dnie wozu, spód wozu’: *czekej wiedziołym jak sie mówi na spód wozu ... spodnica ... (Bis); tu były boki [wozu] na d^uole była spodnica ... (PIW); tutaj ta kasta miała boki tyłki ... i spódnice ... (PIW).*

spreⁿżynówka – ‘narzędzie rolnicze konne lub ciągnikowe służące do spulchniania gleby oraz do niszczenia chwastów’: *no kultywator spryⁿżynówka no ... [...] różnie nazywali ... [...] to było haki i zruszało ziemie ... brona tego nie zrobiła ... bo nie*

mogła zrobić ... a to było ... zagięte takie haczki ... i te ziemie zruszało na pewnym głębokość sie regulowało jak ... chciało sie głęboko to płytko ... była regulacja przy tym ... (Wil); zob. **brona spreżynowa, krymer, kultywator**.

spresowany – ‘o słomie lub sianie – ściśnięte w kształt kostki lub walca’: jeżeli chodzi o ... o kostke i i te wały to tak to była to jest spresowana słoma ... tag mocno zwinięta ... o ... żeby były jag najmniejsze te po... ta pow... tego balu żeby był od... jag najmniejszy ... a jag jest zwinięty to ón dużo słomy tam jes ... maszyna gó jednak zbije i siatka na to idzie ... (Boj).

sprzołtność – ‘tu: zebrać plon’: oczywiście [ładna pogoda] to warunek był żeby dobrze sprzołtność siano ... (Bis); żniwa przychodziły to [brat] mówił: no coś trzeba ... [...] coś zrobić żeby w żniwa to to sprzołtność ... była snopowiożalka już tutaj na tym gospodarstwie ... (Boj); po zebraniu zboża ... po już sprzołtnieńciu zboża ... [...] u nas tu ... w Poznańskim ... to ... koń i grabiarka zagrabiła to wszystko po tym reńcznym ... (PIW).

spuszczacz – **1.** ‘odprowadzać krew z ciała zabitego zwierzęcia’: siekierom tempom stronom uderzamy w czoło świni nastempnie podcinamy gardło i spuszczaemy krew ... (Boj) (Wil); zob. **upuszczacz**; **2.** ‘puszczać bydło bez uwięzi, luzem’: b.c. (Char).

stado – ‘grupa zwierząt tego samego gatunku, często blisko spokrewnionych’: to już jes stado [owiec] ... [...] no ... w rozmachu to było osimdziesiąt matek ... [...] z osimdziesiąt ... ale z młodymi to i było ponad dwieście ... (Bis); człowiek tylko grodził ... jak były matki wykocóne ... nie ... to tak ... g... g... grodził po cztery piędź matek z jagniętami ... no ... i zaż jag odrosły tak sie odchowały to ... poznawały matke no to sie wypuszczało do stada ... nie ... (Bis); czasami jak żona wypuści [kury] to jak czasami

sie opre o ciongnik to tam widadz jak ta hierarchia jez ustalona w takim stadzie ... (Char).

stajnia – ‘pomieszczenie gospodarskie, w którym przebywają wyłącznie konie’: stajnia ... [...] buduje sie [ja] z boksów ze ... żłobami ... (Boj); stajnia ... [...] niektórzy budowali razem z oborom ta-ag my żeśmy miely no to była obora i [stajnia] ... [...] no a specjalno to już jag mieli wieńcej koni ... nie ... to już była specjalnie stajnia... (Char); stajnia mo to do siebie że mo wysoki żłób ... koń z racji tego że jes wysoki to musioł być dużo wyższy żłób żeby tyn ... sie ... po kolanah nie ... nie ... żar ... tylko normalnie na stojonco wieńc tyn żłób ... wyższy był ... (Char); stajnia była zbudowana ... szeroka była na odpowiedniom ilość koni i koryto było tak szeroko do wysokości konia lba ... tak ... (PIW); tam gdzie koń spał i wszystko to była taka stajnia ... nie ... tylko było jak jak ... przypuścmy myśmy to mieliśmy ... oddzielone od krów ... nie ... [...] w tym samym pomieszczeniu pod tym samym dachem tylko było ... obmurowane tak że ... bo nawed niektóre konomie chodziły sobie luzem ... nie trzeba ... ich było ... wiońzać ... oni sobie chodziły żeby nie wychodziły do krów ... (Wil) (Bis).

stalka – **1.** ‘ostrzałka do noży’: ta osetka powodowała tylko żeby jom ta-ag nóz sie ostrzy na stalce ... ale musi bydz ostra bo jak byndzie tympy to już go pani nie na ostrzy na stalce ... (Char); zob. **spiek**; **2.** ‘deseczka, listewka, na której umieszczano kamień do ostrzenia kosy, osetkę’: b.c. (Bis); zob. **finka, kłapka do ostrzenia, marmurka, muszczka, osetka, spiek**.

stanówka – ‘okres rozrodczy u owiec’: jak sie [owce] majom za... za... zapłodnić to jes tak zwano stanówka ... o! ... (Bis); zob. **ruja**.

stare zboże – ‘zboże z zeszłego roku, zeszloroczne’: tylko jak sie mówiło to jeszczce

[zboże] zeszłoroczne czy stare jeszcze ...
nie ... dobry gospodarz ón jeszcze miał
z zeszłóg roku ileś tam zboża to sie mó-
wiło ... nie ... kiedyś ... jak nie było mniej zie-
mi jeszcze ... nie ... (Wil) (PIW); zob. **zboże**.

staro pyra – ‘stary ziemniak wykopany ra-
zem z młodymi’: staro pyra! ... [...] no to jes-
to sie nie zbiro w ogóle to sie zostowio na
polu ale to sie nazywo jag mam to powie-
dzieć no mówie to taki ... staro pyra ... (Bis);
zob. **bulwa, matka, stary ziemniak**.

stary ziemniak – ‘stary ziemniak wykopa-
ny razem z młodymi’: jedynie stare ziem-
niaki te co ... co sie sadziło to sie nieraz sie
pomyliło bo wiadomo ... gnity ... nie ... za-
wsze stary ziemniak wleciał a to gnije za-
raz ... nie ... (Char); stare ziemniaki ... [...] stary
zostawał na polu bo on już by z tego
u... uległ rozkładowi a te młode zbierali ...
bo jeżeli by sie dostał ten stary ziemniak
który był zasadzony na ... w maju do tych
to by mogło pognidz jeden od drugiego ...
to sie je zostawiało na polu ... (Klc);
zob. **bulwa, matka, staro pyra**.

stejna – ‘element konstrukcyjny w przed-
niej części wozu’: to było założona tylko
taka okuwka ... to ... to sóm śnice ... nie ...
a to sóm stejna jeszcze ... tu ... z przodu ...
to były stejna ... (Wil).

stelmach – ‘rzemieślnik wyrabiający wozy
i ich części, w tym koła’: to jest właśnie te
całe koło ... tu sóm te szprychy ... to wszyst-
ko robił ten ten stelmach ... (Char); zob. **ko-
łodziej**.

sterta – ‘tu: stóg siana’: [siano przechowy-
wano] w stogu albo w kopie w dużej ko-
pie ... w stercie ... o ... (Bis); sterta stóg zale-
ży jak kto uważa ... (Bis); gro siana to każdy
próbował schować pod pod dah jag u nas
tutej do stodoły ... nie ... [...] gro siana ... ale
były takie że tam gdzież na polu jakaś tam
sterta tam stała tego ... nie ... no ... (PIW);
zob. **kopa, stóg**.

stodoła – ‘budynek gospodarski przezna-
czony do przechowywania zboża, słomy,
siana itp.’: słome [przechowywano] ... no
w stodole albo w stogu ... [...] [stodoła]
albo z deseg albo murowana ... [...] no to
taki jest ... kwadrat jedynie ... i czubek ...
(Bis); ziarno musi być tag no w... wysuszo-
ne do do dwanaście procent wilgotności
a jag one szły w snopki w stogi to one mo-
gło mieć więcej bo one dochodziło w tyj
stodole czy w tych w tych sztygach czy
w stogach ... to poczońtkim lipca żniwa sie
rozpocznają ... (Boj); to stodoły były ...
duże stodoły były i to [zboże] tam przecho-
wywano czy na budynkach inwentarskich ...
(Boj); siano sie dzisiaj przechowuje normal-
nie w balotach bo dzisiaj to sie balotuje siano ...
(Char); stodoła somsieki klepisko ... nie ...
[...] było to kiedyś drewniane ... (Char); sto-
doła generalnie ... wieżk stodoły to wiado-
mo ... ściany i dach to jest stodoła ... (Char);
kiedyś budowali jag najwyższe żeby jag naj-
więcej tam s... weszło tego zboża czy
tam ... tygó tyj słomy ... ściany różnie ... no
mógł drewniane dzisiaj rzadko kiedy sóm
drewniane tam pozostałości tych stodół ...
[...] no my jeszcze mamy stodołe ... [...] no
ale my sotodołe ... ta stodoła już tyż jest
wiekowo bo to już ta stodoła mo czterdzie-
ści piędziesionć ... piędziesionć dwa lata ... [...] ale
już pare lad nidz nie mamy w tyj stodo-
le ... [...] to już jez murowana z pustaków
baszt ... [...] przyszły te kombajny ... nie ...
to od razu wymłócili ... jedynie tam ta sło-
ma co w tyj stodole była ... a teraz to już
w ogóle nie ma nic ... (Char); no jakiś czas
to [wiklinę] widziałem że to stało gdzieś
tam w szopie czy w stodole i później nie
mogło to być zbyd mokre ani zbyt suche ...
nie ... (Gorz); to zboże ... jak ktoż miał sto-
dołe to zwoził do stodoły albo ... w stogi ...
nie ... ustawiano ... nie ... (PIW); słomy no ...
przechowywało sie ... no w stodołach lub
w stogach ze słomy ... nie ... w stogach
głównie ... nie ... no ... (PIW); kupk^uować
[siano] ... [...] jak było suche to sie zwozi-
ło ... do stodoły do stogu ... myśmy wozili

do stodoły b^uo siano to było coś ... musza-
to (!) być pod pod dachem ... nie ... a nie-
którzy nie mieli miejsca w stodo... to robili
sobie st^uogi ... nie ... (Wil); som stodoły tak
zwane ... zazwyczaj som drewniane ... kie-
dyś były drewniane ż... dlatego bo te ... mu-
rowany budynek nie przepuszcza tak po-
wietrza ... a drewniane jest tak zwane hulaj
dusza piekła nie ma ... chodzi o to żeby
jeszcze dos... dodatkowo dosuszało to z...
to siano czy st^ome co było w stodole ...
(Kłc); budowa stodoły ... no zazwyczaj mó-
wie jest drewniana ... czeⁿsto nawed na po-
lach sie znajduje takie coś że jest tylko ...
som nie ściany tylko som cztery narożniki
i dach ... też takie robio^m ... to kiedyś kiedyś
były ... (Kłc).

stopka [stópka] – 1. ‘noga drobiu wraz
z pazurami’: b.c. (Boj); zob. **drapicha, dra-
pycie, pazury**; **2.** ‘dolna część nogi świni’:
jak sie wytrzebiło [świniaka] ... trzeba było
wyczyścić ... flaki bo to sie mówiło flaki ...
trza było wyciógn^odnó^dź osierdzie ... wszy-
skie te ... błony niebłony wszystko st^opki po-
czyścić ... (Char); taki świniak wisiał ... zaś
sie go rozcinało na poszczególne elementy
tag jak sie dzisiaj robi ... st^opki ... golonki ...
szynki ... (Char); do kaszanki ... zaś sie robi-
ło właśnie z tych wszystkich elementów dzi-
siej to sie ... czyⁿś tyh elementów wyrzuc^o ...
st^opki wszystko sie dokładnie obierało ...
(Char); golonka na ... na ... pomi^endzy st^op-
ko a ... a łopatko to sie nazywaa golonka ...
(Wil); zob. **st^opa**; **3.** ‘metalowa część kosi
umożliwiająca jej obsadzenie na kosisku’:
to jest kosa ... to jest kosa metalowa no tu
jest taka st^opka jeszcze to nazywali ... nie ...
tutaj ta końcówka to taka st^opka któ^om tu
sie podł^oż tam pod st^opke jag jag jak ta
kosa no nie kosiła dobrze to można było
jo^m troche do siebie czy troche szerzyj ...
nie ... to był to to jest historia o kosah o ko-
sah można by ca^om kartke napisać tak^om
A4 ... (PIW); ta stopka jest tu pod tym kosi-
skiem tu ... i tu sie reguluje zaś ... tu ... tu
sie dobijało skórke ... tu ... albo sie robilo
barzyj roz... pod wie^olkszym koⁿty^m pod

mniejszym koⁿty^m to sie mówiło inaczyj
kiedyś ... nie ... tam pod koⁿty^m to ... ale tak
sie mówiło ... (PIW); zob. **pi^entka, ucho**;
4. ‘element budowy pługa, radła itp.’: oj ...
pani ... pług ... składał sie z ramy ... z lemie-
rza ... odkłodni... odkładnia ... [...] a tu jesz-
czy na dole ... był taki ... metal ... z tak^om
st^opko^m ... pł^oż chyba ... pł^oż ... pł^oż chyba
to sie nazywoł ... no ... (PIW).

stożysko – ‘miejsce, na którym stał st^og’:
b.c. (Bis).

st^og – 1. ‘budowla ze snopków zboża,
ustawiana na skoszonym polu; trzon stogu
powstaje z warstw snopków układanych
w kształt walca zwieńczonego stożkowa-
nym zadaszaniem, także z warstwowo uło-
żonych snopków; st^og zboża ma zwykle
oś z drąga’: st^og ... [...] no abo ... kwadrato-
we i z czubkim albo albo okroⁿgłe ... [...] a
gdzie tam st^og wew słup wew stogu ho-
lender ... (Bis); no st^og stawiano przeważ-
nie u naz okroⁿgły na środku była ... czopa
i i wtedy dopiero do tej do dostowiano da-
lej ... (Boj); tak^om to^m śmigł^owko^m kosili
i w... i kobiety to [zboże] wioⁿzały i żeśmy
stawiali w sztygi i zw... postoj^oło to tam aż
wszystko sie skosiło to te pierwsze zaczyno
sie zwozić do stodoły czy w stogi nawet ...
(Boj); żeby taki st^og ustawić to trzeba było
co najpierw zrobić babcia ... [...] od czego ...
no słomy nakładli pod spodek ... [...] no tag
ale jag już jest zez tego zboża ... no to tak
to babe ukł^odadli ... [...] babe czyli ukł^odadli
st^og ... znaczy sie myndel ... [...] a w śro-
dku ... [...] baba baba ta w środku ... i dooko-
ła dookoła ukł^odadli te snopki kłosami do
środku ... dookoła ... dookoła ... i jedyn był
tylko tyn co wasztował to był tyn wasztow-
nik ... i podawali mu ... dwóch było na
waszcie a jedyn wasztował ... wasztownik ...
i musioł tak tyn st^og uł^ożyć że oboj^otnie
jaki by dyżdz nie był to tyn st^og nie za-
mó^oł ... tak ... (Char); jednag na takim wo-
zie mogło być ... z półtory ... dwie tony ...
zboża ze st^omo^m razym ... nie ... razym ...
nie ... no i to był... n... no tak sie pracowa-

to ... tym sie zwoziło ... czy do stodoły ... czy na stóg ... czy już późni ... pod maszynie ... (PIW); w tamtych czasach zboże było koszone dość wcześnie ... [...] późni szło do stoga ... nie ... to był ... wszystko miało swój ... czas ... [...] dzisiaj można powiedzieć ... do... dochodziło ... dojrzewało ... nie ... to po prostu dosychało ... nie ... (PIW); 2. 'duży stos siana': [siano przechowywano] w stogu albo w kopie w dużej kopie ... w stercie ... o ... (Bis); z siana zrobić stóg to musi być ktoś który ... któr... kt... kto ... potrafi bo ... tag na ogół ... położyć siano aby położyć to na pewno sie przewróci i zamoknie ... wim że ... wkładali takiii ... drog w środek ... [...] obkładali to tak ... to tag umiejętnie wkoło że ten stóg sie robił coraz wyższy ... nie ... wkoło tego kołka a ... tyn kołek służył jako podpora ... żeby ón sie nie przewracał ... nie ... ale to mówie to już ... bardzo dawno tego ... nigdzie nie widziałem już ... żeby ktoś to praktykował ... nie ... [...] stożek taki taki [powstawał] ... podobny do choinki ... o! ... jakby porównać bo ... im bardziej ... był ... szpiczasty tym mniej zamakało tego siana ... (Gorz); no stogi to były stogi ... stóg ze siana ... no ... [...] to stogi ... stogi takie małe stogi ze siana ... [...] normalnie siano sie układało ... nie ... no to tag jedno drugie musi tag jak słome kiedyż luźnom ... nie ... (PIW); kupkować [siano] ... [...] jak było suche to sie zwoziło ... do stodoły do stogu ... myśmy wozili do stodoły b^oo siano to było coś ... muszało (!) być pod pod dachem ... nie ... a niektórzy nie mieli miejsca w stodo... to robili sobie st^ogi ... nie ... (Wil); zob. **kopa, kopica, sterta**; 3. 'budowla ze snopków słomy, ustawiana na skoszonym polu': tego [balota] sie nie da ... jedynie podkulońc ... kawałek pare metrów ale nie ze stoga ... (Bis); dzisiaj to w tych balotach som i to w stogach tak zwane stogi ... nie ... ale że już robio^m takie wiaty tam z tych ... z tych plastikowych tam tych plan i takie tam majom i to robio^m już ... nie dużo ale ale robio^m już ... nie ... (Boj); słomy no ... przechowywało sie ... no

w stodołach lub w stogach ze słomy ... nie ... w stogach głównie ... nie ... no ... (PIW); no to stóg ... no ... układa sie wkoło ... tego tak ... [...] góra musi być wyży ... środek ... żeby woda spływała ... no ... i ... i sie układa układa i późni sie czubeg robi ... no ... myśmy tego nie stosowali bo myśmy mieli zawsze stodoły ... [...] to kryli babom ... baba to ... środek stoga mu... jak ze zboża to musiał być ... (Wil); gdzie sie przechowuje [słomę] ... som w stogach albo jeżeli som bardzo duże baloty jak teraz som modne to w specjalnych takich foliach już gotowych ... (Kłc); 4. 'luźna słoma zgrabiona na przymę w kształcie stożka': sie układało ... nie ... no to tag jedno drugie musi tag jak słome kiedyż luźnom ... nie ... bo to przeciw wszystko musilo sie ten ... no to też sie z luźny słomy układało stogi też ... nie ... (PIW).

Stóg balotów (fot. K. Wilkosz)

stół – 'tu: ta część maszyny do koszenia, która zsuwa partię skoszonego zboża': [śmigłówka] to była taka maszyna która kosiła i robiła snopki już ... [...] to były takie ramienia duże i te ramienia tak szły i i to zboże była taki stół nazywał sie stół i z tego stołu zgarniało to ta śmiga ... i to i nastempna tutaj kosa kosiła kładło sie na stół a ta śmi... śmiga szła i zgarniała to na tego ... (Boj); to były o dwóch rogach te widły i to wystarczyło bo leko sie natykało snopeg od... podrzucał drugiemu ten drugi podawał na stół do młóćarni ... (Boj) (PIW).

stópa – 'dolna część nogi świni': stópy ... [...] podgardla takie tam ... uszy ... no to ...

wszystko to ... tam ... było ... miało swoje miejsce ... (Char); zob. **stopka**.

stózek – ‘tu: stożek ułożony z kostek suszonego torfu’: *my żeśmy jako dzieci żeśmy stawiali takie kopczyki (!) małe ... z dzie sień czy pińć tam ... takie stózki małe z tego [torfu] ... no takie stózki małe od... bo to były takie kostki ... nie ... (Char).*

strych – ‘przestrzeń pod dachem budynku, zwykle o przeznaczeniu gospodarczym’: [słomę przechowuje się] w stogu ... albo w stodole albo na strychu na chływie tyż by było pod ryńkóm ... (Bis); *my tu mamy jeszcze pół biedy bo tu mamy [zboże] tam w tych sylosach to ... już nóm mysz to tegó nie wejdzie ale jak sie kiedyż miało na strychu ... to jak to sie mówi nasrane było tych kotów nieraz tego ... nie ... wszyskiego ... (Char); różni ludzie różnie przechowywali [ziemiaki] ... na pewno gdzież nie na strychach bo tam nie nadawało sie ... albo po prostu w kopcach ... (Kłc); zob. **góra**.*

strzałka – **1.** ‘podłużna, biała plama na czole konia’: *strzałka czy jakuoś ... [...] mi sie zdaje że strzałka ... białe ... białe strzałke [koń] ma ... tag mówili no ... (Wil); zob. **gwiazda, gwiazdka**; **2.** ‘część kopyta amortyzująca wstrząsy podczas ruchu konia; strzałka – jak całe kopyto – wymaga regularnej pielęgnacji; jej gnicie nazywane jest chorobą zaniedbania, gdyż powstaje u koni przebywających w boksie na mokrej ściółce’: *no niektóry [koń] móg chodzić na te ... a niektóry to nie móg chodzić bo ... bo gó tam po prostu był taki ... jakby to powiedzieć ... no gó bolała ta noga ... tam jakoś te te strzałki i to wszystko mioł za ... za płytko czy coś że uón ... że gó to bolało ... i musioł być podkuty ... nie ... (Bis); trzeba było ... te kopyta ... kopyta to był kowal od tego ... nie wim ... może to ... czyścili tyż sami ... ale kowal musioł tam obrobić ta-ak przy paznokciach ładnie ... ob... tegó ... w środku ... strzałki porobić bo to ... była tako ... tako strzałka musioł wszystko wyczyścić ... cza-**

sym kamin czasym gwózdź był ... trza było konia podkuć ... tak że ... troche było tam ... (Char).

strzega – ‘specjalista od strzyżenia owiec’: *no to przyjeżdżał strzega ... strzygacz ... i sie robiło ... strzyże ... nie ... i to ... na jedyn ... dziń tyle uowiedz nie móg ogolidź no to dwa dni z reguły były strzyża ... (Bis); zob. **strzygacz**.*

strzygacz – ‘specjalista od strzyżenia owiec’: *no to przyjeżdżał strzega ... strzygacz ... i sie robiło ... strzyże ... nie ... i to ... na jedyn ... dziń tyle uowiedz nie móg ogolidź no to dwa dni z reguły były strzyża ... (Bis); sprawny strzygacz to tag ogolił jak ... człowieka ogoloł na tyso ... (Bis); strzygacz dał mi owce już ... jak wygolił ... no ... jo musiołm sekatorym poobcinać [raccie] ... (Bis); zob. **strzega**.*

strzygniencie – ‘czas strzyżenia owiec’: *to nie potrzeba było nic [robić z runem owiec] ... żeby to dobre było ... żeby nie było zabrudzone przed strzygnienciem ... nie ... żeby tam zaś tej słomy nie było za dużo ... żeby tylko tak ... bo tak słome tam wybiorołm... (Świ); zob. **strzyża**.*

stryk – **1.** ‘część wymienia, z której leci mleko’: *stryki bo cztery ma krowa ... (Wil) (Boj) (Char); zob. **dydek, sutek**; **2.** ‘część dojarki, którą zakłada się na wymię krowy’: *teraz to^m dojarko^m ... to już tak zachodze ... pani ... [krowa] mnie kopie ... to niektóra kopała nie dała sobie strzyków założyć to kopała i to jej zrzuciła te strzyki to to ... nie ... (Wil); zob. **kubek udajowy**.**

strzyża – ‘czas strzyżenia owiec’: *strzyże ... strzyża była ... meryn... bo miał ... merynosy no to ... była strzyża raz na rok ... (Bis); z reguły ... sie przed wykotami je robiło ... [...] strzyże ... no ... żeby ... jak przyjdó^m wykoty żeby jagnieⁿta miały dosty^mp łatwy do sutek ... (Bis); no to przyjeżdżał strzega ... strzygacz ... i sie robiło ... strzyże ... nie ...*

i to ... na jedyn ... dzień tyle "owiedz nie mógł ogolidz no to dwa dni z reguły były strzyża ... (Bis); zob. **strzygniencie**.

studnia – 'otwór wykopany lub wywiercony w ziemi, obudowany i wyposażony w urządzenie do wydobywania wody': no to mieliśmy wanne ... [...] jak było pastwisko przy studni i wodę się lała i piły ... no ... przy pastwisku jak się spędzało z pastwiska krowy dojne ... nie ... [...] to się poito w takiej wannie ... nie ... (Wil); ja jeszcze mam [studnię] ... murowano^m ... no pierwsze to były żuraw ... nie ... żuraw był ... to żuraw ... i się wyciono^g ... przeciwwaga była i za ten kij się pociono^g ... a u nas to był taki kołowrót i łańcuch ... wiadro się spuszczało i się wykrecało wodę ... nie ... na łańcuchu ... nie ... był daszek ... czasym był taki domek zamykany że[by] dzieciaki gdzieś tam nie wpadły nie wlaży ... nie ... [...] cała studnia była wkoło podwyższona ... żeby woda nie zaciekała a gruntowa opadła ... i takie tam dwa krengi były betonowe ... dziura na środku w tych krengach i przykrecona pompa ... ale taka renczna pompa ... nie ... takom renczno^m pompe to ja jeszcze mam gdzieś (Cze).

stwory – lm. 'ptaki hodowane w gospodarstwie ze względu na mięso, jaja, pierze; drób': [gęsi] nie chodziły na nogi ... to było wszystko zarazom brag jakiś witamin w organizmie i wtedy się kupowało jakieś tam ... u weterynarza proszę i do tego pokarmu się sypało i goński i wszystkie stwory na to chodzi ... i kurczaki to też musiały dostosować ... to som takie zasób witamin ... (PIW); zob. **drób, gady, gadzina, ptactwo**.

stwór – 'zwierzę': krowa to jest specyficzny stwór ... (Char).

stylisko [styliśko, sztylisko] – 'drewniana część narzędzi służąca do trzymania; trzonek': na cześć grabio^{com} grabi to som te ... [...] zymby i stylisko ... (Bis); sztylisko ... no to jak przy kosie przy tym to ... właśnie to

jes ... to co ... ta ... ta drewniana cześć do szpadła ... nie ... to jest sztylisko ... kiedyś się mówiło na to szty... sztylisko ... nie ... właściwie to do kosy to właśnie sztylisko a do tego to tak ... czuónek się raczy mówi ... (Char); do widel ... szpadła to jest trzonek ... a ... sztylisko ... o! sztylisko jeszcze się do siekiery też mówiło ... do kosy ... to było sztylisko ... (Char); trzonek ... myśmy mówili trzoneg a niektórzy mówili styli... stylisko^o ... nie ... (Wil); każdy soe musiał się do tego ... do kosy przyzwyczajd i i sobie odpowiednio pod siebie ustawić ... [...] też ... do renki zależy jag jom się wzięło jakie długie to stylisko ... ten cały trzonek to stylisko ... no to potem do renki jom się robiło ... to wtedy się ... no wtedy się dobrze kosiło jak była odpowiednio ustawiona ... (Cze); zob. **grabisko, kosisko, renkojeść, ronczka, trzonek, uchwyt**.

suka – 'tu: samica psa': [cieczka] jest to tak ... zwany ... okres ... u suk ... (Boj); to som takie psy takie o ... w jednym był do bry ... pies ... i zapłodniał wszystkie suki w danyj ... wsi to były te ... psy nawet wszystkie podobne ... (Char); boje się żeby [pies] potem gdzie nie poleciał i ... nie przyjdzie ... nie ... my... gdzie będzie może suka się goniła i ... i co? ... bydzie po psie ... a ładny piesek bo taki nakrapiany ... biało-czarny ... (Char); suka ... samica ... tak ... (PIW); mieliśmy psa kiedyś ... psa suke ... burza ... ona mówio^c tak brzydko to miała wszystkich tutaj z obejścia ... miała wszystkich w poważaniu ... tam nie trzymała z nikim sztamą ... ale jeśli tak z dwie ... no trzy godziny może nie ale tak dobre dwie godziny przed burzom to już chodziła ... ziewała ... już się krenciła przy nodze już nie chciała zostać ... już wiadomo^m rzeczom że coś się kroi ... coś czuła ... (Cze); zob. **samica**.

sutek – 'część gruczołu mlecznego, z której leci mleko': z reguły ... się przed wykotami je robiło ... [...] strzyże ... no ... żeby ... jak przyjdóm wykoty żeby jagnięta miały dostymp łatwy do sutek ... (Bis); maciora

przeważnie miała tam te czternaście sutków to jez maks ... (Char); [maciora] sutków ma ... dwanaście czternaście osiem... szesnaście ... nie wszystkie sóm czynne ... czasami jes tak że dwa ... najpijóm sie podzielóm a czasami nie ... no to ... zaś ... to już jes technologicznie tak sie robi że sie ... przesadza ... dzisej sóm cykle takie ... ty... tygodniowe wyproszeniowie i ... trzytygodniowe u mnie sóm trzytygodniowe to wtedy ... zabiera sie te mniejsze prosienta ... do tych ... najpierw sie tak ... te starsze prosienta wieńksze sie już ... zabiera do ... warchlakarni ... odsadza sie ... od ... nastempnóm ture ... co tam ... widzi sie to sie przesadza ... te wieńksze do tych ... co sie odsadziło od tych pierszych ... i tak po kolei sie robi ... i zaś zabiera ... co tam ma mniejsze a jak ... jes za dużo ni ma co no to jez już ... w rynkach Boga ... óne po prostu ginóm ... nie ... (Char); jag jes wiency [prosiąt] a mo [maciora] mniej sutków to taki proszczok po tym ... zdechnie ... nie ... no wiadómo ... (Char); to som wymie ... wymiona ... cztery sutki takie ma ... (PIW); [mama] siadała pod krowóm poklepała po krowie i sie ... wymiona jej tam wycierała takóm mokrom ścieróm ... i doła ... jak doła to było pełno piany w tym mleku bo to przez te ... sytki (!) które tam ścisłała takie ciśnie ... i doła ... (PIW); zob. **dydek, strzyk**.

swyńdzieć – ‘czuć dyskomfort na skórze wywołujący potrzebę drapania’: no tyż jom [świnię] swyńdzi tag jak każdygo ... (Bis).

syczeć – 1. ‘o kocie – wydawać odgłos niezadowolenia; prychać’: [zdenewowany] miauczy ale to jest taki inny ... inny tak ... eeeeeuuu ... [...] bo to też potrafi tag nawet zemby... albo syczy tak ... syk ... zemby potrafi wyszczerzyć syczeć ... (Kłc) (Boj); 2. ‘o gęsi – wydawać odgłos niezadowolenia’: gysie syczóm wińcy ... nie ... (Bis) (Boj).

szaga [ze szagi] – ‘skos, ukos’: no ... gniozdka som i ... grzyndy do siedzynio ...

[...] no tak sóm ... ze szagi i szczebelki majóm i ... [kury] zminiajóm sie ... (Bis).

szajba – 1. ‘okrągła nakładka, po której przesuwa się pas w silniku’: to już chodzi o elektryczny silnik ... [...] był zakładany pas ... była przy silniku taka jak to na to fachowo sie mówi szajba ... takie ... i ona była na ośce u silnika i pas szedł i napeńdzał na przykład młócznie ... (Boj); 2. ‘część maszyny do mielenia mięsa w postaci okrągłej płytki z oczkami, przez które przechodzi mięso’: miał tutej sobie ułożył tam pokroil ... musioł to pokryćić ... na maszynce ... w zależności od kielbasy ... była zakładanono ... szajba ... szajba czasym wińkszo czasym mniejszo ... (Char).

szalować – ‘wykonywać płytką orkę’: no to mówie szalowali zaraz [po żniwach] ... to to ... to była taka tego ... szalówka ... (Char); poduorywka to jest fachowa nazwa ... a szalówka to tam ... stare gospodarze to tak nazywali: ja jade szalować ... nie ... (Wil); zob. **poszalować, przyszalować**.

szalowanie – ‘oranie wykonywane po żniwach lub po siewie na głębokość 5–10 cm; podorywka’: na głybokość tam piendź osiem centymetrów takie płytkie szalowanie to jes płytka orka ... (Bis); zob. **orka, orka płytka, podorywka, szalówka, talerzówka, zerwanie ścierniska**.

szalownik – ‘pług do podorywki, odkładający jedną lub dwie skiby ziemi’: jak to sie pierwsze tam mińdzy sztygami nawed jeździło sie takim szalownikiem żeby poduorać żeby ta zimia już sie dop... doprawiła... (Boj); kiedy sie poduorało to to sie przerwało tońm wegetacje i już woda nie wyparowywała tymi ... tym ścierniskiem ... już to było przerwane i wtynczas ... o ... po tym szalowniku co sie poduorało szła brona ... (Boj); dwa konie i szalownik trzyskibowy taki był konny ... jeżeli to było kiedyś ... albo ... jedyn koń i jedna skiba ... i tam lotof dookoła ... tego pola ... (Char).

szalówka – ‘orka wykonywana po żniwach lub po siewie na głębokość 5–10 cm; podorywka’: *pod^uorywka ... albo szalówka ... tag mówili ... (Bis); podorywka po ściernisku to jes szalówka tak po polu ... popularnie szalówka ... [...] na g^lębokość tam piendź osiem centymetrów takie płytke szalowanie to jes płytka orka ... a siewna orka to jes gdzieś do dwudziestu centymetrów pod siew ... (Bis); szalówka wykonywana tam na ... żeby przykryć te resztki pożniwne czy tam znowu ... som^m też na to to ... na to to som^m też jak to ... kiedyż już też wchodzili że tam ta szalówka musiała bydź od siedmiu do dziesięciu cyntymetrów ... oranie tam od dwudziestu dwóch do dwudziestu czterech cyntymetrów ... czy sześciu ... g^lębokości ... chodzi mi o g^lębokość ... nie ... (Char); te luzy sie zebrało ... gdzieś tam na ... tyż na jak^oś kupke zwiezło ... to potym była ... nazywała sie ... nie p^uodorywka jak teraz ... szalówka ... (PIW); pod^uorywka to jest fachowa nazwa ... a szalówka to tam ... stare gospodarze to tak nazywali: ja jade szalować ... nie ... (Wil); zob. **orka, orka płytka, podorywka, szalowanie, talerzówka, zerwanie ścierniska.***

szambo – 1. ‘zbiornik na ścieki’: *szambo to jes tu przy domu ale to jes zbiornik na gnojówke przy chlewie czy oborze ... (Bis); 2. ‘zbiornik na gnojówkę’: gnojownik ... no ... to szambo ... gnojownik ... (Wil) (Bis); zob. **basen, gnojownik.***

szczebel – ‘tu: jeden z drążków szeregowo rozmieszczonych w boku wozu drabiniastego’: *drabiniasty wóz to był ze szczebelkami pionowymi ... [...] szczeble ... no ... tu deszel ... tutaj te ... koła ... no ... to drabinka tu szczeble tu konica ... cztery były tak to ... to tak tyle wiem ... (Kłc).*

szczekać – ‘o psie – wydawać głośny, urywany głos’: *skomlenie jak coś tam chcenie szczekanie jak tam szczeka na kogoś czy coś takiego ... (PIW) (Boj) (Char).*

szczekanie – ‘wydawanie głośnego, urywanego głosu przez psa’: *no szczekanie skomlenie szczekanie ... skomlenie jak coś tam chcenie szczekanie jak tam szczeka na kogoś czy coś takiego ... (PIW).*

szczeniaczek – ‘zdr. od: szczeniak’: b.c. (Boj); zob. **piesek, szczeniak, szczenie.**

szczeniak – ‘młode psa’: b.c. (PIW); zob. **piesek, szczeniaczek, szczenie.**

szczenić sie – ‘o suce psa i wilczycy – wydawać na świat młode’: [suka] *bydzie sie szczenić ... [...] szczeni sie ... no to som^m ... szczeni^eta to sie szczeni ... (Char); u kotów sie kocóm ... nie ... koty sie kocóm a psy sie szczenióm ... (Char); no ... u psów ... szczenie ... szczeni sie ... (Kłc) (Boj); zob. **oszczenić sie.***

szczenie – ‘młode psa’: *no ... u psów ... szczenie ... szczeni sie ... (Kłc); szczeni sie ... no to som^m ... szczeni^eta to sie szczeni ... (Char) (Boj); zob. **piesek, szczeniaczek, szczeniak.***

szczenna – ‘o suce – spodziewająca się potomstwa’: b.c. (Boj); zob. **zaszczeniona.**

szczota – ‘przyrząd z włosia osadzonego na drewnianej podkładce, przeznaczony do dbania o okrywę włosową konia’: *grzebło było i taka szczota zakładana na renke tutaj ... i tu było grzebło i te konie codziennie trzeba było czyścić ... tak ... (PIW); zob. **szczotka.***

szczotka – ‘tu: przyrząd z włosia osadzonego na drewnianej podkładce, przeznaczony do dbania o okrywę włosową konia’: *to było zgrzebło i ... szczotka ... [...] szczotkóm sie gładzi ... gładzi ... żeby tyn kón sie ... świecił ... nie każdy do tegó przywioⁿzywał waga ale ... ni^ek^otry gospodarz to ... konie to ... bo gospodarza można poznać po koniach jak to sie mówi ... nie ... jak był kón zdrowy ładny oczyszczony ... oj to ...*

gospodorz tyż dobry ... (Char); [konja czyścilo się] najpierw takim zgrzebłem co miało takie jakby grzebień takie ... cały czas takie ostre troche ... a następnie sie gładzało takom jajowatom szczotkom też tutaj skóra była i sie je ob... tem ... bardzo to lubiły ... sie wyginały ... (PIW); to trza było [konja] co... codziennie czyścić ... specjalne szczotki zgrzebła były ... (Wil); jeszcze szczotka była taka jakaś z tegó i z takiego włosia jag mówie ... co tam miał [koń] ... z ogona było włosie sztywne ... a z grzywy było miękke włosie no bo ... nie ... to jak brali z uogóna ... (Wil); tym zgrzebłym czyścili to to z grubsza ... w późni ... tym szczotka takim ... no taka duża ... ta-jak mamy dzisiaj do butów trocha wienksza taka ... i czyścili no bo tyn kurz wszystko żeby tam ... nic nie było tam ... (Wil) (Bis) (Boj); zob. **szczota**.

szefle – ‘miara wykopanych ziemniaków, od której zbieracze dostawali wynagrodzenie’: to we wojne ... te szefle to za Niemca zbierali ... (Cze).

szelki – ‘uprząż’: całe tutaj te te ubranie [dla konia] te szelki nieszelki ... nie ... tam gdzieś sie poniewiro ... nie ... (Wil).

szerokobitka [szyrokobitka, sierokobitka] – ‘rodzaj maszyny do młócenia’: no dawniej to sie młóciło ... i tym sierokobitkom sie nazywało takom maszyno ... to plewy leciały zez z... zez z tym ... ze zbożem razem ... [...] trzea było oczyścić zaś ... wialniom ... (Bis); właśnie były te maszyny [do omłotu] ... te sztyftówki pierwsze były ... [...] szyrokobitka później już była ... a teraz już naszych tego to już były młocarnie ... (Boj); jak przez młocarnie to^m ... to^m szyrokobitke jak to była to szła to ta słoma a potym szedł taki krzyżok ... na to mówili i plewy ... krzyżok był t... taki grubszy ... słoma schodziła dalej krzyżok grubszy a te plewy były na dole całkim ... (Boj); pierwsze było wydanie tej sztyftówki co były takie te woⁿ-skie małe ... a z... później były te szyrokobit-

ki to już były sztywne co bemben był sztywne i tam było wpuszczane to ... a trzecie to już były młocarnie ... to tak ... (Boj); cepy zaś były szerokobitki ... takie różne ... [...] jeszcze były maszyny sztyftówki ... [...] sztyftówki ... no mówie szerokobitki ... [...] co to to koniami przeważnie ... (Char); szerokobitka ... oddzielała kłoz od słomy ... słoma wyrzucała a plew ziarno wszystko szło w jedno^m ... w jedno miejsce ... i to trza było zaś czyścić ... oddzielić znowó te ziarno od plew ... (Char); była kolcówka była taka mała maszyna do młócyńia ... szyrokobitka do młócyńia ... jeszcze jakoś tam na ... na prostóm słome potym ... potym już ... (PIW); szerokobitka ... ona młóciła a nie czyściła ... nie ... (Cze); zob. **cepówka, kolcówka, kolczatka, młockarnia, młócyńia, sztyftówka, warmianka**.

szlifiarka – ‘urządzenie do obrabiania metalu; tu: wykorzystywane do ostrzenia kosa, noży itp.’: kowal ci tego nie zrobi bo ni ma kowali już ... a samymu sie klepało ale to tag już teraz to już tylko szlifiarka i heja ... (Bis).

szmyrgiel – ‘urządzenie do ostrzenia narzędzi, wyposażone w stojak, naczynie z wodą oraz obracający się płaski kamień, napędzane elektrycznie’: tu jes widze toczek taki do ostrzenia ... nie ... [...] [a] szmyrgiel to raczyj już był elektryczny ... (Cze); zob. **toczek**.

sznytka – ‘odkrojona porcja chleba’: kanapki no teraz kanapki kiedyż mówili sznytki ... (Bis); zob. **chleb, skiba**.

szopa – ‘drewniany budynek przeznaczony do przechowywania sprzętu gospodarskiego’: szopa ... szopa wiata ... no wiata ... (Bis); no [torf] sie zwoziło do tego ... były tam takie ... szopy zwane ... nie ... do tych szopów tam ... żeby to pod dachem było ... bo jag już namokło znowu trzeba było czekać aż wyschnie ... ja to tylko to pamiętam z Lubelskiego bo tak tu ... [...] nie nie nie ...

tu nie kopali ... no nie ma terenów takich ... nie ma takich bagien ... podmokłych terenów ... (Char); no jakiś czas to [wiklinę] widziałem że to stało gdzieś tam w szopie czy w stodole i później nie mogło to być zbyt mokre ani zbyt suche ... nie ... (Gorz); w szop... szopie składali przeważnie [torf] ... żeby żeby był suchy ... nie ... bo on wtyncos (!) dawał jakiś efekt (!) ja był suchy ... nie ... (PIW); zob. **szopka**.

szopka – ‘zdr. od: szopa’: *jo wim no jakież musi być jakoś szopka abo coś ... (Bis); zob. szopa.*

szpachelka – ‘przedmiot do oczyszczania pługu z ziemi podczas orania’: *jakoś skrobaczka czy ... czy szpachelka jakoś czy coś ... [...]... z blachy ... po prostu ... (Bis); zob. skrobaczka.*

szpadel [szpodel] – 1. ‘ręczne narzędzie do kopania torfu, ziemi w ogrodzie itp.’: *torf [kopano] ... [...] szpodłym albo szypóm i sie kładło we formy i i i sie w... z tych formów wyciągało i i sie przekładało żeby wyszło ... (Bis); szpodel ... [...] z trzónka i ... i jak to inaczej powiedziedź i ... no i i blachy taki tam tam jes ... (Bis); widły można obsadzić i szpadel można obsadzić i szype ... (Bis); sztylisko ... no to jak przy kosie przy tym to ... właśnie to jes ... to co ... ta ... ta drewniana częś do szpadla ... nie ... to jes sztylisko ... (Char); do wideł ... szpadla to jes trzonek ... a ... sztylisko ... o! sztylisko jeszcze sie do siekiery tyż mówiło ... do kosy ... to było sztylisko ... (Char); no z ziemio^m w ogrodzie to troszeczkę inaczej no bo przeważnie sie wyk... robiło te prace reⁿcnie ... nie ... żeby ta ziemia była jag najluźniejsza jag najpulchniejsza ... to kopało sie szpadlem ... nie ... bo na ogół te zagonki były małe ... nie ... (Gorz); [kopię] szpadlem [złożonym] ... [...] z trzonka i ta dolna częś taka ... lemiesz ... taki metalowy ... (Kłc); [kopie się ziemię] szpadlem ... [...] to był metalowy ... i miał też tak^m reⁿkojme cało^m długo^m... był oprawiony na na takim*

*długim trzonku drewnianym i to sie kopało ... zakończony tu krókiewk^m tak^m roⁿczko^m ... nazywała sie krókiewka ... (Kłc) (Wil) (PIW); zob. **szypa**; 2. ‘metalowa, robocza część szpadla’: [szpadel składa się z reⁿkojeści ... trzonka ... i samygo szpadla samy tego no ... prostokoⁿtu ... (Char).*

szpakowaty [szpakowaty] – ‘o umaszczeniu konia – ciemnosiwym z jaśniejszymi plamkami’: *szpak... szpakowaty to miał takie jasne ciemne plamy ... to był szpakowaty ... (Wil); szpakowate [konie] to mówili tak ... mówie że te ... takie plamy miał ... i i tu był taki ... siwy ... z cimna i jeszcze cie... ciemne plamy miał to był szpakowaty mówili ... (Wil).*

szpek – ‘boczek’: *czasami zrobie im szpeka ... no ... [...] po niemiecku boczek ... [...] ten najmłodszy wnuk przylatuje i: dziadek kiedy bendzie szpek? ... on tag lubi ... [...] no ale to trzeba sie troche pobawić ... wziość taki boczek ... wziość trzeba w solance ... poczekać w solance ... uwendzić sparzyć ... jeszcze raz delikatnie uwendzić ... (Char); zob. **boczek**.*

szpiczasty – ‘o stogu – ostro zakończony’: *z siana zrobic stóg to musi być ktoś który ... któr... kt... kto ... potrafi bo ... tag na ogół ... położyć siano aby położyć to na pewno sie przewróci i zamoknie ... wim że ... wkładali takii ... droⁿg w środek ... [...] stożek taki taki [powstawał] ... podobny do choinki ... o! ... jakby porównać bo ... im bardziej ... był ... szpiczasty tym mniej zamakało tego siana ... (Gorz).*

szpilka – ‘metalowa lub drewniana cienka pateczka, służąca do zamykania farszu w jelitach; szpilka wędliniarska, flok’: *generalnie rzecz bioro^c to ... nie wioⁿzano [kiełbas] ... końcówki zabezpieczano zapałko^m ... [...] zapałko^m ... zapałke ... to^m siarke sie odwalilo ... przewijoj nad tym końcówke sie ... a tak to jó^m ... prz... okryⁿcoł ... tyn flag jak dwa razy okryⁿcił to już było tag jakby*

zwiozrano ... [...] no ... dzisiaj som specjalne szpilki ... nie ... do tego ... [...] a kiedyż no zapółki no ... to był ... zapółkami ... tym ... (Char); zob. **zapółka**.

szprycha [sprycha] – ‘jedna z belek promieniście wychodzących ze środka koła wozu drewnianego’: [w kole była] buksa i szprychów i i obrenecz ... (Bis); to som te szprychy no ... no bydom szprychy ... i obryndź metalowa ... to to tyż nie wiem jak sie do końca nazywa bo no ... pamientam ten wóz ale nie robiłem jeszcze tego ... bo wiekowo za młody jestem na to ... babcia może bendzie wiedziała ... (Char); w klócce były ... buksza wbita ... nie ... i dopiró buksza wchodziły metalowa na ... oś metalowo i była nakryntka ... nakrycało sie ... (Wil); buks ... szprychy ... nie ... no ... i potem tom obrenecz zewnentrznom ... (Cze).

sztaba – ‘zewnętrzna, żelazna osłona koła drewnianego’: sztaba to dawno sie mówiło ... obryncz ... obryncz mi spadła z woza ... (Wil); zob. **obrenecz, okuwka, szyna**.

sztych – ‘metalowa część łopaty’: oj ... były takie specjalne [łopaty do torfu] ... można to porównać do szpadla ale ... wiem że to było zupełnie inne to było wońskie i dłuższe ... tak że ten ... sztych który sie wybierało z ziemi to kładli na ... odwracali to na ... no na łonce czy na tej trawie ... i to samo sie nie dosychało ale ... później wiem że też mieli do tego ... takie specjalne formy które ubijali ... i to było wykładane na słórcu żeby przeschło ale to ... mówie to już ... dawno dawno temu ... (Gorz).

sztyftówka – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: a to to to były te na na ten na kierat ... sztyftówka to była ta ... no ... (Bis); w tej stodole była stała młocarnia tam sztyftówka ... o ... co tutej jeszcze stoi ta sztyftówka pani oknym może jom zobaczy ... no ... (Boj); właśnie były te maszyny [do omłotu] ... te sztyftówki pierwsze były ... (Boj); pierwsze było wydanie tej sztyftówki

co były takie te wońskie małe ... a z... później były te sztyftówki to już były sztywne co bemben był sztywny i tam było wpuszczane to ... a trzecie to już były młóczarnie ... to tak ... (Boj); no to ta sztyftówka ... a to to już słoma leciała tu a ziarno pod spodem ... nie ... [...] z plewami ... [...] no ... ale ta słoma już leciała tutej na dół ... ta szerokobitka jak to mówiom ... [...] ale to trze było zaż obczyścić to ... [...] a no naturalnie że tak ... (Char); sztyftówka [...] taka która nie nie czyściła tylko młóciła ... (Wil); zob. **cepówka, kolcówka, kolczatka, młocarnia, młocarnia, szerokobitka, warmianka**.

sztyga – ‘kilkanaście (15, czasem 12 lub 10) snopów zboża, ustawionych razem na polu’: dawniej no to trzeba było skosić [zboże] ... [...] wiózać to nie men... mendlle sie mówiło sztygi kiedyś ... [...] najpirw sie wiozowało snopki to snopki sie stawiało w sztygi mendlle zależy od regionu ... i to dojrzywało jeszcze w tych sztygach ... no i zwoziło sie wtedy do w stogi na maszynie zależy jak komu tam pasowało ... (Bis); najpirw po zwiozaniu óne [snopki] leżały luzem i dopiero druga czynność była taka że sie je odnosiło na te sztygi ... to nie było że za każdym snopkim sie wyndrowało do sztygi ... (Bis); to sie [związane snopki] kładło na granice ... a jak ... jakby było wieniej skoszone no to sie stawiało w mendlle czy ... czy w sztygi ... [...] no sztyga albo ... albo ... raczyj sztygi sie mówiło czy tam ... [...] albo mendl o ... mendl tyż można powiedzieć ... mendlle sie stawiało ... (Bis); żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... i w sztygi poustawiać ... a jag maszyna tam sie popsowała nie było czeńci ... nie ... to no to sie kosiło i reńczne i śmigłówkóm takóm to śmigłówkóm kosili i w... i kobiety to wiozwały i żeśmy stawiali w sztygi i zw... postojało to tam aż wszystko sie skosiło to te pierwsze zaczynały sie zwozić do stodoly czy w stogi nawet ... (Boj); jak w sztygi ustawiali po to żeby to wyschło jeszcze bardziej doszło ... no ... zawsze troche preńdziej sie kosiło ... to leżało jeszcze tam ty-

dziń na polu ... stało w tych sztygach ... w tych kopicach zależy jak tam mówili ... i zaś sie zwoziło ... albo do stodoły ... albo ... przeważnie w stogi ... przeważnie w stogi ... (Char); w tamtych czasach zboże było koszone dość wcześnie ... [...] ponieważ tak ... jak było skoszone powionzane ustawione ... jedni mówili sztygi drudzy mendle ... nie ... (PIW); bo u nas to ... u nas to mówili ... wa... używali ... buo ... mama była z Poznańskiego ... ojciec był Kujawiok ... nie ... [...] jedni mówili ... mendle ... a drudzy mówili sztygi ... nie ... no buo m... mama była była w Krakowskim jeszcze i ... nie... nie wiem skąd to przywiodła czy z Krakowskiego na wysiedlniu ... to ... s... st... stawiomy ... albo sztygi albo mendle takie ... takie dwa ... wiem że były ... były takie ... takie ta... ta... tag nazywane ... nie ... to były ... to ... tyż tu mam ... to był ... pirszy snopek był kładzóny ... i wkoło ... snopki ... nie ... (PIW); to taka była nazwa potoczna ... nie ... tego ... i tag mówili i tag mówili ... nie ... że w sztygi ustawiali [snopki] albo mendele ustawiali ... nie ... (Cze) (Gorz); zob. **dziesiońka, kopa, mendel**.

szudrać się – ‘drapać się’: to [owce] miały ... wpleszce ... [...] no sie [owca] ... wycierała ... sz... szudrało sie ... nie ... (Bis); zob. **czochrać się, drapać się**.

szufla – ‘drewniana łopata z długim trzonkiem do przegarniania i nakładania wymłóconego zboża’: na te drewniane szufla mówili ... nie ... [...] u naz mówili w domu szufla ... szufla i to było drewniane było lekie takie takie ... teraz som^m te plastikowe ... nie ... (Cze).

szybciejszy – ‘szybszy’: [liliputki] to som^m ... to som^m ... ozdobne kurki ... już nie ... no ... [...] som^m mniejsze ... nie ... raczy szybciejsze som^m ... takie zwinniejsze ... (Bis).

szyjka – ‘część ciała drobiu poniżej głowy; szyja’: szyjke? ... [...] no to ... to jes takie ... albo ... do ... pieczynio albo na zupe ... nie ...

(Bis); skrzydełko jez nóżka kuper ... [...] pałka udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zależy ... nie ... kiedyś kaczka do drapycie brali tyż ... wszystko ... [...] szyjka ale przód jeszcze pierś ... (Char) (Świ).

szyknie – ‘tu: sprytnie, sprawnie’: brano tom^m słome i tak troche skryncili pod pachóm taki powróz zrobili i ich wtynczaz obłożył i i tak trzeba było szyknie to zrobić bo to tak wziół i to podwinół i pod spód ... między tym snopkiem a tym co wionzał i tam wsunół to i to sie nie odwionzało i wtynczaz mógl śmiało to na wóz podawać ... (Boj).

szyna – ‘tu: zewnętrzna, żelazna osłona koła drewnianego’: buks ... szprychy ... nie ... no ... i potem tom^m obrencz zewnenrznom^m ... [...] obrencz szyna na to mówili ... obrencz ... szyna ... (Cze); to jes dość duże ... chociaż ... no jakoś to ludzie mówili ... że tylecalowe koło bo to od szyny zależało ... nie ... od tego pierścienia ... ile całowy wóz był ... nie ... szerokość tej szyny ... nie ... na cale to przeliczali ... ten obrenđz metalowom^m ... jeszcze nie tak dawno to mielim ... nie ... tak sie powoli to wykorzystywało ... (Cze); zob. **obrencz, okuwka, sztaba**.

szyneczka – ‘zdr. od: szynka’: dopiro na drugi dzień sie jo^m ... robiło z tego mie^{nsa} kielbaski szyneczki ... (Char) (Cze); zob. **myszka, szynka**.

szynka (przednia, wołowa, zadnia) – ‘tyl- na część półtuszy wieprzowej lub wołowej’: szynka no to jes szynko^m ... no ... szynka jes szynko^m ... to sie odkrowo szynke i sie ... można uwy^{ndzić} można ... no można uwy^{ndzić} jo^m ... można jo^m sparzydz i uwy^{ndzić} ... nie ... bardzo ... smaczna jes ... (Bis); na kielbasy bierzemy mie^{nsa} z łopatki ... z boczku troche ... odkrawamy też od kości ... skraweczki ... ze szynek ... które potem mielimy w maszynce ... (Boj); należy zrobić solanke ... i do tej solanki wkładamy szynke ... która musi odstadź

jakiś czas ... potem sprycujemy tom solankom tom szynke ... no i wendzimy w wendzarni ... (Boj); jak sie świnioka takigó stu trzydziestu kilo zabiło to były szynki ... dzieśń kilo szynek ... (Char); ja teraz nawed robiłem to zważyłem szynke ... miała osiem kilo ... razem z nogóm ... po... normalnie było po... wychłodzeniu ... a ... po obróbce termicznej po przygotowaniu jom do zjedzenia miała sześ kilo ... dwadzieścia procent straciła swojej wagi ... (Char); som dzieciaki które mająm dziesińdz jedenaście lad i óni tag myślóm ... że ón nie chce ... on krzyczy za matkom mówi ... kub mi szynke z Dino ... nie ze świni tylko z Dino ... (Char); rozbek był ... to była ta czeńść tu karkówki ... ten rozbek ... nie ... potem tylnia szy... przednia szynka i zadnia szynka wołowa to taka ta ... a te nogi tutaj to były gicze ... (PIW); szynki no to wiadomo ... jakieś tam szynki czy były wendzone czy parzone ... (Cze) (Wil); zob. **myszka, szyneczka.**

szynkowa – ‘kietbasa, w której dominuje mięso z szynki’: dzisiaj to ... można robić szynkowom ze szynek ... nie ... (Char).

szypa – ‘łopata o szerokiej części roboczej, wykonanej z metalu i osadzonej na drewnianym trzonku, służąca do przesypywania materiałów o różnej gramaturze’: torf [kopano] ... [...] szpodłym albo szypóm i sie kładło we formy i i i sie w... z tych for-

mów wyciogało i i sie przekładało żeby wyschło ... (Bis); widły można obsadzidź i szpadel można obsadzidź i szype ... (Bis); wchodzi no do ... do kojca i ... sie bierze ... wyrzucó ... na toczke i ... sie wywozi [gnój] na ... [...] i szypom reszte sie wygarnie żeby było tegó i sie ... przyniesie balot słomy i sie ... pościeli i już jes ... dobrze ... (Bis); jak trzounek do wideł ... to ... wierzba ... ścięta zimom ... nie ... nie na... nie na wegetacji ... jak ten ... trzouńki ... i ... i ... i lipa ... nie ... lipa tyż jes bardzo mienkie i wygodne ... szczególnie do szypy to robili ... nie ... (PIW); zob. **szpadel.**

Szypa i szpadel (fot. S. i W. Wilkosz)

Ś

ścielić – ‘tu: wymienić słomę na stanowiskach zwierząt gospodarskich’: *należy im [owcom] ścielić żeby miały sucho ...* (Boj); zob. **pościelić**.

ściera – ‘tu: szmatka do wycierania wymienia krowy przed dojeniem’: [mama] *siadała pod krowo^m poklepała po krowie i sie ... wymiona jej tam wycierała tak^m mokro^m ścier^{o^m} ... i doła ...* (PIW).

ściernicho – ‘pole po skoszonym zbożu’: *nie na ziemi ale w tym s... ściernichu szukałem ... ale mnie to nie zrażało ...* (Boj); zob. **pustopole, ściernisko**.

ściernie – ‘krótkie końcówki źdźbeł zbóż pozostałe na polu po ścięciu zboża’: *ściernie ... [..] no som^m wienksze i mni... zależy jag jest maszyna uszykowano ... czy wyżyj kosi czy niżyj kosi ...* (Bis) (Wil); zob. **rżysko, ściernisko, ściern**.

ściernisko - 1. ‘pole po skoszonym zbożu’: *podorywka po ściernisku to jes szalówka tak po polu ... popularnie szalówka ...* (Bis); *kiedy sie pod^oorało to to sie przerwało to^m wegetacje i już woda nie wyparowywała tymi ... tym ścierniskiem ...* (Boj); *obornik dawał próchnice i to po ściernisku po życie ... a po jⁿczmieniu no to sie prze^orywało i siało sie żyto ...* (Boj); [krowy wypasano] *na rowach przydrożnych i na ścierniskach ...* (Boj); *ciekawa rzecz była bo pani nie było na trzewiki ja boso w tym ściernisku ... to miałem bóle między nogami ...* (Boj); *ledwo już tam skosiło to żyto to puścili te krowy tam krowy żarły sobie ... [..] jag na te ściernisko? ... [..] tak tak ...* (Char); [po żniwach] *zostaje tak zwane ściernisko ... czyli czeⁿść ... albo zostaje na niej taka rozwalona słoma czyli ... pocieⁿta ...*

albo zostaje tylko końcówka wystajoⁿca z ziemi zboża ... (Kłc) (Bis) (Wil); zob. **pustopole, ściernicho**; **2.** ‘krótkie końcówki źdźbeł zbóż pozostałe na polu po ścięciu zboża’: b.c. (PIW); zob. **rżysko, ściernie, ściern**.

Ściernisko z balotami (fot. K. Wilkosz)

ściern – ‘krótkie końcówki źdźbeł zbóż pozostałe na polu po ścięciu zboża’: *no kiedyż jag jak po ... po żniwach ... no to ... jak tak porosło coś to ... to na tym na tym ścierniu ... nie ... to można było wypasać ...* (Bis); zob. **rżysko, ściernie, ściernisko**.

ścieżka – ‘tu: droga, którą pędzono bydło na pastwisko’: *no a na pole no to [krowy] miały ścieżke ...* (Bis); zob. **wygonek**.

ścianacz – ‘ręczne narzędzie do obcinania liści buraków, złożone z płaskiego ostrza osadzonego w metalowym kole, zaopatrzone w drewniany trzonek’: *przy wybiraniu [buraków] to było ... był ścianczem ... [..] to [liście] to były ściancze to trza było ... zecioⁿć ... [..] to był taki ... proste urzoⁿdzenie ... ścinak to sie nazywało ścinacz do buraków tam nawed jeszcze mamy ... coś ... jag nóż na na na prostym tym cz^oonku prostó tego ... no ... [..] ścinacz był to sie ścinało ... pierszy szed ... robił dwa rzoⁿdki ścinał i nie*

przerzucal ... tylko zostawil na srodku ... nastempnie szlo dwuch ... to juz brali po trzy rzodki i do srodka ... nie ... byl taki rzond i tyn rzond trza bylo zas te listie zebra dz ryncznie ... [...] na woz na przyczepy przywie sie ... i one sluzily zas ... to zakiszalo sie ... sluzily do bydla ... a korzenie dopiero pozniej sie wyorywalo ... (Char); jak sie kiedyz obcinao ryncznie buraki tak zwanym scinaczem to sie tak to mozna powiedziec ze celowalo sie w te serce zeby bylo ... no jag najmniejsze straty w burakach ... nie ... zeby bylo wincyj ton burakow ... nie ... (Gorz); tam chyba jeszcze gdziez som scinacze ... nie ... (Wil); pamietam jednego roku jak tez chodzilem do czwartej klasy tag jag Michalek ... nie ... tu juz mialem tapczan i tutaj spaalem i rano udaje ze mnie zomb boli ... najadlem sie cukierkow ... ze mnie zomb boli ... ojcie dz mowi: jag nie chce isc do szkoly do roboty mowi ... na pole scinac buraki ... [...] i sluchaj pani ... i scinaczem sie ... to jest taki noz z takimi tu takom takim drutem jeszcze dokladalo do buraka i pstryg i trzeba bylo silom tak ... (Wil); scinacz ... scinacz ... obcinacz ... to bylo takie poziomy noz ... poziomy noz i to na takim trzonku ... zwykly trzoneg i noz poziomy ... (Cze); scinacz do burakow ... [...] my mamy bez drutu ... tylko ... (Cze) (Bis); zob. **haczka, obcinacz, scinak, tasak**.

scinac – ‘koscic’: [zle naklepana kosa] scinac scinala ino trzeba bylo wincy sily uzyc zeby to uciognonc ... (Bis); no scinano zboze koso ... koso ... u tym ... snopowiozalkom ... albo smigtowk ... (Bis); skosci [trawe] ... czyli sianokosy tak zwane ... [...] no moze kiedyz koso scinali ... my juz mielismy ... takom maszyne ... nie ... (Char); scinanie ... jak ... scinanie trawy kosom ... (PIW); ja tez mam sierp ... i uzywam ... o trawy jag jest teraz modna ta trawa pampasowa najlepiej scinac wlasnie sierpem ... (Klc); zob. **kosic, pokosci, siec, skosci, scionc, ukosci**.

scinak – ‘ręczne narzędzie do obcinania liści buraków, złożone z płaskiego ostrza osadzonego w metalowym kole, zaopa-

Ścinacz do liści buraków (fot. J. Kobus)

trzone w drewniany trzonek’: to byly scinacze to trza bylo ... zecionc [liście buraków] ... [...] to byl taki ... proste urzozdzenie ... scinak to sie nazywalo scinacz do burakow tam nawed jeszcze mamy ... cos ... jag noz na na na prostym tym czuonku prosto tego ... no ... (Char); zob. **haczka, obcinacz, scinacz, tasak**.

scionc – ‘skosci’: [kosa] odsadnia? ... to chyba za bradzo przywiedzona ... no musi byc odpowiedni komt zeby sciefa trawe ... (Wil); zob. **kosic, pokosci, skosci, scinac, ukosci, wykosci**.

sciongac – ‘zdejmowac, zsuwac’: rozne byly [haki do gnoju] ... i na trzy rogi i na trzy zymby i na cztery zymby ... bo dru... do drobnego ... obornika to musiały być na cztery zeby nie przelatywalo ... do ... jakiguos slomiatyego to na trzy ... to lepij sie ... schodzilo ... to sie ... to sie tylko sciongalo... to sie nie pobieralo ... wwoza sie po prostu sciongalo na dol ... tom ... sluzi do scionganio ... no ... do nabierania sluzily widly ... (Wil).

ściółka – ‘podłoże z wyłożonej słomy na stanowiskach zwierząt gospodarskich’: [słomę] robi sie w baloty które później no jez jako ściółka do zwierzoⁿt ... albo w tej chwili palo^m w piecach ... nie ... (Kłc); zob. **wyściółka**.

ślepa – 1. ‘część agregatu rolniczego, służąca do wyrównywania zaoranego pola uprawnego’: agregat ... no to taki ... ksioⁿż-kowo można powiedzieć że jest to połoⁿ-czenie kilku jakby tam ... nie wiem ... urzoⁿ-dzeń w jedno ... że ... że nie wiem ... jez jakaś tam ślepa włóka brona i jakiś wał do tego ... (Cze); zob. **włóka**; 2. ‘praca polegająca na wyrównaniu pola uprawnego po zaoraniu; włóczenie’: no ślepa no to ona gładziła a brony to na zasadzie grabi ... że tam ziemi tam troszeczkę podrapadź (?) i wymieszać ... (Cze) (PIW); zob. **bronowanie, ślepowanie, włóczynie, włókanie**.

Ślepa do ugniatania ziemi po orce
(fot. K. Wiśniewska)

ślepować – ‘wyrównywać zaoraną ziemię; włókować’: no [trzeba] przygotować orke na zime i dopiero na wiosne było ... włóczyć ... [...] ślepować myśmy mówili włóczyć ... żeby te ... zatrzymać żeby ziemia nie wysychała ... (Wil); zob. **poślepować, po-włóczyć, włóczyć, włókować, zaślepować**.

ślepowanie [szlepowanie] – ‘wyrównywanie zaoranego pola; włóczenie: jeszcze można powiedzieć że było jeszcze szlepowanie bo zakładało sie tam różnego rodza-

ju deski tego żeby to^m ziemi zabrać ... (Char); to było takie ... ślepowanie pola tyż jes ... tak zwane ... [...] tag mówili jag jo za-pamiⁿtałem ... nie ... trza było ... ześlepo-wać to pole ... te grupy ... rozbić ... tak samo ziemniaki ... ale w ty pierszy fazyie tam ... po posadzeniu jak były tam ... no to można było te radliny ścioⁿgnóć tak ... po-ślepować ... (PIW); teraz włóczynie ... włóczynie to be^dzie może ... ślepowanie ... brony sie przewracało do góry tym ... albo sie wkładało deske ... i sie wygładzało zbu^oż... pole ... brona zostawiała jakieś małe grupki ... nie ... jeszcze ... a włóka to już roz... no zdjeła wszystko ... tak zwane ślepowanie to ... ogólnie rolnicy mówili ... (Wil); zob. **bronowanie, ślepa, włóczynie, włókanie**.

śmiga – 1. ‘część maszyny żniwnej nagarniająca zboże’: śmigi sie kiedyś mówiło jak była ... śmigłówka ... (Bis); [śmigłówka] to była taka maszyna która kosiła i robiła snopki już ... [...] to były takie ramienia duże i te ramienia tak szły i i to zboże była taki stół nazywał sie stół i z tego stołu zgarniało to ta śmiga ... i to i nastę^pna tutaj kosa kosiła kładło sie na stół a ta śmi... śmiga szła i zgar-niała to na tego ... (Boj); to tam jes [w żni-wiarce] ... jeszcze tyn ... jes kosa która tnie ... po tym ... ś... śm... te cztery śmigi co poka-zywały to ona ... ona tym ... co druga ... czy co ... trzecia mo^oże ... może ... zdrucać ... nie ... a do snopowioⁿzałki ... znowu ... jez jakiś tam ... też ... te śmigi so^m które to zbu^o-że nachylają^m ... kosa tnie ... i potym jez urzoⁿdzynie które to ... podaje do do ... zwioⁿzania jag u snopowioⁿzałki ... nie ... ale to ... już tag odległy czas że ... że trud-no nazwać ... mi to ... (PIW); zob. **ramie**; 2. ‘część turbiny produkującej wiatr w dawnych maszynach czyszczących zboże z plew lub segregujących ziarno’: plaper ... bo bo ta kłapa od te ... te śmigi takie miał ... nie ... i kobieta tam kryⁿciła i tyn wiatr robi-ła ... (Boj); zob. **śmigło**; 3. ‘ramię kopaczki do ziemniaków, rozrzucające bulwy szeroko po polu uprawnym’: to już ten

nowoczesne maszyny ... ale mówiło się kopcza ... a jeszcze był taki śmigiel śmigiel śmigiel ... wentylator taki ... była taka kopcza ... z takimi śmigami co tam o wyrzucała na pińć szeź metrów ... (Char); zob. **śmigiel**.

śmigac – ‘o maszynie żniwnej – zagarniać i następnie zsuwać porcję skoszonego zboża’: to tu chodzi o ... o ż... o o żniwiarke która odśmiga ... śmiga ... z... zsuwa to^m czeńś skoszonego zboża na na ... na te ... (PIW); zob. **odśmigać**.

śmigiel – ‘ramię kopcza do ziemniaków, rozrzucające bulwy szeroko po polu uprawnym’: to już ten nowoczesne maszyny ... ale mówiło się kopcza ... a jeszcze był taki śmigiel śmigiel śmigiel ... wentylator taki ... była taka kopcza ... z takimi śmigami co tam o wyrzucała na pińć szeź metrów ... (Char); zob. **śmiga**.

śmigło – ‘część turbiny produkującej wiatr w dawnych maszynach czyszczących zboże z plew lub segregujących ziarno’: no to wialnia no to mo ... siła i śmigło i się kreńci ... w ... robi wiatr i te lekie zboże ... te ... i te lekie plewy idom do tyłu a te ... te ... te zboże idzie ... gdzieś tam ... (Bis); zob. **śmiga**.

śmigłówka – ‘dawna maszyna do koszenia zboża’: no ścinano zboże koso^m ... koso^m ... u tym ... snopowioⁿzałko^m ... albo śmigłowo^m ... (Bis); żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... i w sztygi poustawić ... a jag maszyna tam się popsuła nie było czeńści ... nie ... to no to się kosiło i reⁿczne i śmigłowo^m tako^m to^m śmigłowo^m kosili i w... i kobiety to wioⁿzały i żeśmy stawiali w sztygi ... (Boj); z poczoⁿtku były żniwiarki to tylko kosił i robiły kupki ... to już koniami zaś były wioⁿzałki ... [...] śmigłówki się nazywały ... [...] taka maszyna co... wrzucała ... [...] dlatego śmigłówki że ... miała takie śmigła ... tak się ... taka karuzela z tych śmigiel była ... i to ... i snopek tam ...

i ustawać w sztygi ... (Char); no kiedyś koso [ścinali zboże] późnij śmigłowo^m kosiarke ... późnij śmi... snopowioⁿzałko ... doszło do kombajnu aż ... (Wil); jeszcze ... śmigłówki były ... [...] to było przed snopowioⁿzałko^m ... ona kosiła i ... pierwsze śmigłówki nawed nie robiły ... robiły kupke ... bo szły takie grabie wygarniały kupke ale nie wioⁿzały ... trzeba było samemu wioⁿzać ... nie ... (Cze); zob. **garściówka**, **kosiarke**, **kosotrawiarke**, **pokosówka**, **przodownica**, **snopowioⁿzałko**, **wioⁿzałko**, **żniwiarka**.

śniadanie (drugie śniadanie) – ‘pierwszy i drugi posiłek w ciągu doby’: dawniej więcej było tych przerw jak teraz jest bo wyjeżdżał rolnik przypuśmy o siódmej był na polu to do wpół do dziesioⁿtej dostawał śniadanie ... ten pracownik co końmi robił to o wpół do dziesioⁿtej miał drugie śniadanie bo pirsze zjadł w domu drugie o wpół dziesioⁿtej ... (Boj); było pirsze śniadanie było drugie śniadanie ... [...] drugie śniadanie było na polu ... to było drugie śniadanie i zaś był podwieczerek ... [...] na polu było te ... drugie śniadanie było na polu podwieczerek był na polu ... śniadanie pierwsze obiad kolacja przeważnie w domu ... (Char); ja dowoziłem też ... ojcu śniadanie na pole ... trzeba było pieszo zaś już roweⁿem ... ile razy tak było że się tegó śniadania nie doniesło bo się człowiek przewrócił ... i kawa była wylana ... (Char); to było tak ... pierwsze śniadanie było w domu ... drugie śniadanie było tam gdzieś koło godziny dziesioⁿtej ... pu^o dziesioⁿtej ... na polu ... śniadanie ... (PIW); nie była mama w stanie tam do dziesiⁿciu czy ... czternastu ... ludzi ... żeby ten obiad wynieź na pole ... ale śniadania ... to były na polu ... nie ... zazwyczaj to był chleb ... kanapki ... nie ... chleb kanapki ... to co było ... nie ... i ser i tam jakies ... tam ... weⁿdliny czy sw^oje czy kupne ... czy pomidor czy ogórek ... powim że to wyżywienie się n... niewiele zmniło ... o... od ... no b... było masło swoje ser swój no było było inaczy ... no ... było inaczy ...

no ... pom... jak były już pomidory to był i pomidor i ogórek ... nie tak że ... i wendlina tak że mówie ... no kosz chleba ... nie ... jakś tam ... naczynie czy wiadro z herbatóm ... nie ... bo jak było czterystu ludzi ... nie ... (PIW); śniadanie było do południa ... drugie śniadanie ... nie ... to tak zwane było ... [...] u nas się stosowało drugie śniadanie ... nie ... przy młóceniu czy coś to tam ... [...] jak się gospodynie wyrobiła ... jak przyniosła śniadanie to siadali i jedli wszyscy ... [...] chleb i kawa ... kanapki no ... nazwijmy to kanapki bendóm przekładane ... nie ... no zazwyczaj z jakimś wendlinóm zazwyczaj robili ... nie ... bo to cienka praca to musiało być coś ... [...] w koszyku [przynoszony] ... koszyk był ładnie wyścielony ładnie jakimś tam białym obrusem ... w kance kawa ... kubki też ... (Wil); zob. **przedpołudnie**.

śnice – ‘belki, pomiędzy którymi znajduje się dyszel’: to było założona tylko taka okuwka ... to ... to sóm śnice ... nie ... a to sóm stejna jeszcze ... tu ... z przodu ... to były stejna ... (Wil).

śrónek – ‘o umaszczeniu konia – popielaty biało nakrapiany’: srónek no to takie biały ... z popielatym coś ... nie ... (Char).

śrut [szrut] – ‘pasza dla zwierząt gospodarskich, składająca się z rozdrobnionego ziarna’: obrog no to kiedyś ... no to ... konie dostawały ... to była sieczka ... obsypana zez sz... zez szrutem ... (Bis); obrok ... [...] jest to sieczka z śrutem ... (Boj); plaper ... [...] te plewy tam leciały a to ziarno tu wylatywało już tag urzódzili sobie że czyste zboże szło na monke czy tam na śrut ... (Boj); dzisiaj się przygotowuje pasze ... albo ... przyja... przyjidzająm gotowe urzódzenia n... na ... samochodzie gotowe mieszalnik ... i śrutownik ... nie ... no bo to zawsze było ... był śrut ... i wiadomo ... śrut to był ze zboża ... i to przygotowujóm gotowe pasze ... kiedyż jeszcze ... o ... czy dwadzieścia lat temu ... no ... tak wieńcej

nie ... podstawóm żywienia ... było ... były ziemniaki ... (Char); zob. **śruta**.

śruta – ‘pasza dla zwierząt gospodarskich, składająca się z rozdrobnionego ziarna’: to była śruta zbożowa zez zbożów albo pasza treściwa która była zakupywana w geesach ... nie ... i to było posypywane na ... w koryto i krowe to jadły ... (PIW); kaczka dostawała ziemniaki śrute zielone bardzo dużo ... pokrzywy pokrojone jakimś rzenie ... (PIW); zob. **śrut**.

śrutowany – ‘o ziarnie – rozdrobnione przez śrutownik’: [dla koni] pasze naśrutowano no to trza by było poliwać wodóm... ni można było dać na sucho ... nie ... boby się zapchoł ... nie ... [...] tylko zboże śrutowane było ... i się posypało i się m... wymiślało czymis żeby nie było s... żeby suche go nie jadł ... (Wil).

śrutownik – ‘urządzenie elektryczne służące do rozdrabniania ziarna na paszę dla zwierząt gospodarskich’: na przykład śrutowniki które maszyny te śrutowniki co robiły śrut to znów były napędzane takimi pasami ... klinowe takie pasy ... o ... kliny to ... tu był szerszy tu wozszy i on o to tak tu wchodził ... nie ... i to napędzał tyn śrutownik ... (Boj).

Święty Antoni – ‘święty chrześcijański, którego wspomnienie w Kościele katolickim przypada 13 czerwca; patron osób i rzeczy zaginionych’: Krzysztof to jez od samochodów ... [...] Antoni od zguby ... [Franciszek] od zwierzót ... tak ... bo to ... święty ... [...] bo to pastuszek był ... tam ... [...] Krzysztof też ... Krzysztof Florian ... no Florian to chłopów i strażaków ... ale to tam ... to już wymiera ... wie pani ... (Char).

Święty Florian – ‘święty chrześcijański, którego wspomnienie w Kościele katolickim przypada 4 maja; patron m.in. strażaków, hutników, kominiarzy, garncarzy i piekarzy’: Krzysztof to jez od samochodów ...

[...] Antoni od zguby ... [Franciszek] od zwierónt ... tak ... bo to ... święty ... [...] bo to pastuszek był ... tam ... [...] Krzysztof też ... Krzysztof Florian ... no Florian to chłopów i strażaków ... ale to tam ... to już wymiera ... wie pani ... (Char).

Święty Krzysztof – ‘święty chrześcijański, którego wspomnienie w Kościele katolickim przypada 25 lipca; patron podróżnych i kierowców’: Krzysztof to jez od samochodów ... [...] Antoni od zguby ... [Franciszek] od zwierónt ... tak ... bo to ... święty ... [...] bo to pastuszek był ... tam ... [...] Krzysztof też ... Krzysztof Florian ... no Florian to chłopów i strażaków ... ale to tam ... to już wymiera ... wie pani ... kiedyż jeszcze moje babcie tam prabacie to sie modliły ... [...] kiedyż może tak było ... sie może modlili tam do tych świętych ... nie ... (Char).

świnia – ‘zwierzę hodowane głównie ze względu na mięso’: no świnie ... [...] jag im dosz chleba no tyż zjedzom ale ... ale pa... pasze ... [...] wode muszom mieć ... i co jeszcze? ... no nic wiecej cheba ... (Bis); [tucznik] jest to świnia którom sie tuczy i wywozi na rzeż ... (Boj); żeby zapłodnić świnie musi być takie nasienie ... o ... i musi być taka rurka ... [...] w drogi rodne do lochy ... (Char); chlyw to też jes budynek ... gdzie som świnie ... chlywnia ... bo jez obora ... tam gdzie som krowy ... chlewnia tam gdzie som świnie tylko że ... byż może świniarnia czyli ... świnie opasowe chlewnia czyli maciory prosieńta i ... w sumie tak chyba ... (Char); inne som gatunkowo świnie inne ... to już nie som te świnie które ... tam były kiedyś ... to genetyka ... ta ... cao genetyka sie przewróciła ... (Char); jes ta-ak człowiek wszyskożerna ... nie ... głównie s... to som ... siedymdziesiónt ... procent ... tu u nas ... nie ... pod... siedemdziesiónt procent to som zboża ... dziesięńć procent białko przeważnie soja ... tam rzepak ... reszte witamin ... (Char); resztki przy jedzeniu to albo piez albo świnia [zje] ... tego nie wolno stoso-

wać właściwie do żywienia ... (Char); wzioł sie [rolnik] za krowy ... a tam żona za świnie ... nie ... dojenie to tak ... do do ósmyj ... czy do siódmy musieli być wyrobieni ... nie ... (PIW); [obornik] ze świń to tylko sam śrut bo kiedyż jak sie robiło to były pyry i pamintom że moja mama pyry parowała wszystko ... a dziś tylko widzi pani pasze paszociongi ... wszystko chemia premiksy wszystko ... i widzi pani co to som dzisiaj te ... te mieńso ... (Wil) (Świ) (Cze) (Kłc); zob. **świniak, świnioczek, świnka, trzoda.**

Świnia (fot. P. i K. Jopa)

świniak [świniok] – ‘zwierzę hodowane głównie ze względu na mięso’: świniaka tag jak pani mówiła że świnie trzeba dorznońdz a rybe sie sprawia ... (Char); czasami jak tam na wesele to sie suszyło bo to było zaro na wsi to tam ... czasym jak ... zabiło dwa świnioki no to ... to tegó cieloka przy tym zabili żeby to mieńso było takie lepsze ... (Char); bardzi tam z Lubelskiego ... z tych strón ... oni tam ... ognisko rozpolili i ... zabili świnioka wrzucili opoliń nożym oskroboł ... (Char); liczom że pińć złoty zostaje ze świniaka ... (Char); taki świniak wisiał ... zaś sie go rozcinało na poszczególne elementy tag jak sie dzisiaj robi ... stóпки ... golonki ... szynki ... (Char); jak sie świnioka takigó stu trzydziestu kilo zabiło to były szynki ... dziesięńć kilo szynek ... był kotlet ... tam ... osim kilo ... dwadzieścia kilo ... były trójki ... mieńso to na kielbase i ... i to wszystko ... (Char); po zastosowaniu tej szczepionki [leku odrobaczającego] to ta ... maciora ta locha jes spokojniejsza ... ten

świniąg l... lepiej przybiera bo ... no nie ma pasażerów ... (Char); zob. **świnia**, **świnioczek**.

świniarnia – ‘pomieszczenie, budynek, w którym przebywają wyłącznie świnie’: *świniarnia ... świniarnia ... [...] no chlew to tak ... no ... czasami też tam no ... ale raczej świniarnia ... nie ... (Bis); no jez i obora jez i świniarnia i ... jak to mówię som kurniki ... (Char); ja tylko pamiętam jak babcia zawsze jałg nieroz kaczką była czy te czy były indyki czy były gęsi to te skrzydła się obcinało to tam się nie wywalało tylko się suszyło pamiętam tam mieli takom tó^m ... no suszyli się żeby to ładnie wyschło to było do obmiatania pieca do obmiatania tam jakiś ... o ... tych parapetów gdzieś w u w świniarni ... ja to pamiętam jak to ten ... a zez nogów jałg na przykład kaczką czy coś jak się zabijało to przecież kiedyś to się nidz nie marnowało bo flaczki czyścili owija... robili żółtądkę wońtróbki owijało to w te flaczki to gotowali to to ... i to się wszystko jadło ... (Char); raczej świniarnia ... gdzie same świnie to jes świniarnia ... (Char); w tych ... nowoczesnych świniarniach ... tych ... tucz... przemysłowym ... świnia nie ma słomy nie ma takich tych zabawek ... i ... dochodzi do pełnej ... kanibalizmu ... oni po prostu ogryzają^m te [ogony] ... (Char); tag ogólnie prawidłowo to świniarnia ... a potem można to jeszcze rozbić na jako-^ms tuczarnie ... odchowalnie ... porodów-*

ke ... (Cze) (Boj) (Wil); zob. **chlew**, **chlewnia**, **chlewnik**.

świniobicie – ‘zabijanie świnie przeznaczonej do zjedzenia’: *u nas rzeźnik przyjeżdżał na świniobicie ... (Cze); zob. **ubój**.*

świnioczek – ‘zdr. od: świnia’: *no jak ś... młody świnioczek to tam roz dwa się ugotuje z godzinke i ... i jez mi^{ciutkie} ... nie ... (Bis); zob. **świnia**, **świniak**, **świnka**.*

świniopas – ‘człowiek, który dawniej zajmował się zawodowo opieką nad trzodą chlewną’: *tak potocznie ludzie mówili ... takich ludzi starszych którzy to już całe życie pasł krowy i na tego mówili krowiarek ... ta-ak świniarnie się zajmował no to świniopas ... nie ... tak ... (PIW).*

świnka – **1.** ‘zdr. od: świnia’: *nam się kiedyś świnka skończyła kupiliśmy w Gnieźnie ... w Kłecku ... kupiłem karkówkę ... a żona mówi: co kupiłeś? ... wszystko się wysmażyło taka była karkówka ... (Wil); zob. **świnia**, **świniak**, **świnioczek**, **trzoda**; **2.** ‘młode świnie’: *na porodówce przychodzą^m małe świnki na świat ... (Cze); zob. **prochol**, **prosiaczek**, **prosiak**, **prosie**, **proszczak**, **świnia**, **świnioczek**, **warchlak**.**

świński – ‘pozyskiwany ze świnie’: *niektórzy nie lubiom ... nie ... w ogóle mięsa takiego świńskiego ... (Char) (Wil).*

T

taboret – ‘tu: mały stołek wykorzystywany do siedzenia podczas dojenia krów’: [do dojenia mama] *zakładała fartuch takom zapaske ... miała takie wiadro ... i miała konwie takom ... z sitkiem ... zakładała na to takom gaze i takom kwadratowom pieluche jakby z tetry na to i poszła krowe doić ... na siedzo^oco na takim małym taborecie ...* (PIW); zob. **koziółek**, **ryczka**.

talerzówka – ‘tu: orka wykonywana po żniwach lub po siewie na głębokość 5–10 cm; podorywka’: *teraz talerzówki kiedyś były szalówki ... [...] płytka ... płytka orka płyciuteńka taka ... [...] no na cztery pinć sześć metrów zależy od gleby ... i od wilgocynia była wilgotno gleba to mogłeś tag oradz a jak była sucho to musieś troche gły^mbi orać ...* (Bis); zob. **orka**, **orka płytka**, **podorywka**, **szalowanie**, **szalówka**, **zerwanie ścierniska**.

tarzać się – ‘o kurze – wcierać piasek w pióra poprzez energiczne ruchy całego ciała’: [kura] *wew piasku sie tarza [jak ma wszy] ... tylko że kury to jez jak jes ciepło to też ... [...] no tak sie tarza w piasku ... skrzydłami tak ...* (Char) (Boj).

tasak – **1.** ‘nóż z szerokim ostrzem, wykorzystywany do obcinania liści buraków’: *do obcinania buraków czasym brali ... i nie tasak tylko z sierpym ... unioś tu do góry i potem obcinał ...* (Cze); zob. **haczka**, **obcinacz**, **ścinacz**, **ścinak**. ; **2.** ‘rodzaj toporka do rozcinania tuszy wieprzowej’: b.c. (Cze).

tatarka [taterka] – **1.** ‘roślina z rodziny rdestowatych o czerwonawej łodydze i trójkątnych nasionach jadalnych; odmiana gryki; gryka tatarka’: *jest tatarka mó-*

wióm tyż ale to jez odmiana gryki ... (Bis); zob. **gryka**; **2.** ‘ziarno gryki tatarskiej’: *kiedyś babcia to ... na siemie taterke była to też bo to takie było drobniutkie taka kasza jak ... żółta to też ... ale ... u nas to na siemie to sie mówiło tylko z lnu ... mieliśmy te bo ... kiedyś ... len był uprawiany ...* (Char); *no to tatarka to jest z jakiego zboża jest tatarka ... [...] my tam takich rzeczy nie mówiliśmy ...* (Char).

tegoroczny – ‘o plonach – z danego roku’: b.c. (Boj) (Gorz); zob. **latosi**.

tobół [toboł] – ‘część szyi kury, w której gromadzi się pokarm, zanim trafi do żołądka’: [kura ma] *tobół ... do tobołu wpierv idzie [jedzenie] ...* (Świ); zob. **wole**.

toczek – ‘tu: urządzenie do ostrzenia narzędzi, wyposażone w stojak, naczynie z wodą oraz obracający się płaski kamień; napędzane manualnie’: *tu jes widze toczek taki do ostrzynia ... nie ... [...] to jest ... przez to jest w takim zanurzeniu tutaj to zawieszynie taka miska bo tu sie nalewało wody ... tu sie lało wode i był taki żeliwne potem to było wyrzucone ... na drewnianych nogach stało i to sie kreⁿciło ...*

Tasaki – mniejszy do ścinania liści buraków, większy do rozcinania tuszy wieprzowej (fot. J. Kobus)

ale kamień ... to był piaskowiec ... (Cze);
zob. **szmyrgiel**.

toczka – ‘wózek z jednym kołem, dwiema nóżkami i dwiema rączkami, służący do przewożenia ciężarów, np. węgla, piasku, obornika’: wchodzi no do ... do kojca i ... sie bierze ... wyrzucio ... na toczke i ... sie wywozi [gnój] na ... [...] i szypom reszte sie wygarnie żeby było tegó i sie ... przyniesie balot słomy i sie ... pościeli i już jes ... dobrze ... (Bis).

toporzysko – ‘trzonek siekiery’: b.c. (Char) (Wil); zob. **trzonek, uchwyt**.

torf – ‘skała powstająca z obumarłej roślinności bagiennnej (tu: torfowca), po wysuszeniu wykorzystywana jako opał’: torf wykopywano takóm maszynóm... [...] jo byłam jeszczy dzieckiem jak to kopali ale to mówie to tak sie jak koparka ... [...] no rymcznie już nie ino maszyna ale to właśnie wbijała w zimie i po prostu takie tafle i wykładali to na na zewnótrz ... a tag no to koparka no jak sam torf taki luźny nakopać to koparka ... (Bis); zależy do czego był ten torf przeznaczony jeżeli był przeznaczony do palenia no to musiał być jeszcze ... w kostkah i musiał być ugnieciony taki w takie ten ... nie ... i to ... no to to^m maszyno^m właśnie to^m koparko^m tag odcinali takie tafelki układali ... óne wyschły i takie były t... a jeżeli na na na na ... na ziemie takóm do do do do ogrodu do tegó no to trzea było ... czekej ona musiała tyn torf musioł być wykopany i dojrzewać ... i ileś tam przerabiano ... [...] przemrożony musiał być ... [...] przemrożony i no i oszacowany na jakie tam ma właściwości kwaśny niekwaśny zasadowy ... (Bis); torf [kopano] ... [...] szpodlym albo szypóm i sie kładło we formy i i i sie w... z tych formów wyciongało i i sie przekładało żeby wyscho ... [...] kładło sie we formyki i takie były jag jak do cegły i i troche ta woda uobciongała bo to tam trzeba sie było mokre obciongała i to sie delikatnie

wyciongało i sie takie stosiki robiło i to schło ... (Bis); babcia kopałaś torf ... tak? ... torf kopałaś ... [...] no ale ... to tam były już takie mokradła u nas to tam to nie wiem ... [...] no ale opowiedz jak kopałaś bo kopałaś ... [...] ja to tam w Lubelskim co żeśmy byli ... no to ja to nie wiem ja tyko (!) układałam ... [...] no ale jag układałaś ... widziałaś ... [...] takie tam mieli ... nie wiem jak to sie nazywało ale wiem że takie tam były ... coś tam wkładali ... robili takie kostki ... te kostki sie wysuszyły ... my żeśmy jako dzieci żeśmy stawiali takie kopcyki (!) małe ... z dziesięć czy pić tam ... takie stózki małe z tego ... no takie stózki małe od... bo to były takie kostki ... nie ... i tak sie tam układało ... raz dwa trzy cztery ... jedno troche niżej ... aż jedno sie zostało ... takie stózki małe ... to sie wysuszyło na tym polu zaś żeśmy woz... wozem zwieźli do ... no to tutaj ta-jag nie ale jak żeśmy byli w Lubelskim ojciecz robił tam tyn torf takie ... tak już były torfowiska ... jak to mówiom ... nie ... [...] nie mam pojęcia jak to sie w ogóle paliło ... czy to w ogóle ... to sie dobrze paliło ... [...] no to tak po prostu jak było suche jak słoma ... nie ... zbite było tegó no ale sie paliło paliło ... (Char); torf ... [...] reńcznie głównie [kopano torf] ... niby nie ... niby że takie krajalnice mieli też ale tu u nas w Poznańskim w gminie Kłecko ... tego nie stosowano u nas tutej ... nie ... były tutaj ale takie bardzo małe takie bardzo małe ... ja pamien-tam jag jag robili ten torf ... [...] szpadel szypa ... taka forma ... taka była forma zbity z rończkami z deseg i w ty formie były takie takie bryłki ... nie ... i to ... urabiano to takóm ten torf przedeptano ... nie ... to był głównie nogami to przedeptano takóm mazio^m robiono ładowano w to^m formie troszke ubijano uklepywano i wynoszono na łonke ... bo to na łonkach było robione i po prostu to^m formie sie wyciongało i tam ile tam nie wiem czy z osiem z dziesięć ... nie pamien-tom ile tego było i to tak sobie robili ... nie ... i to na słońcu leżało ... potym za dzień czy dwa nie pamien-tam tyż ...

było to przywracane przewracanie jag już obeschło było ustawiane w takie kupeczki ... nie ... [...] [torf służył] do palenia w domu do pieców do ogrzewania ... nie ... (PIW); S[...]leguo dzieci sie potopili w torfie ... w torfiskach ... [...] taki gospodorz był ... i ... to było ... na wiosne jakoś ta ciepła wiosna ... przysli sobie do kolegów tam gdzieś ... nie ... a oni miszkali ... tam kiedyś dawno kopali torfy ... a po torfie zostaje ... dół ... woda ... nie ... te dzieci tam sie chcieli wykompać prawdopodobnie ... jedyn sie chciał wykompać ni mógł wyjść ... drugi wszedł ... mu pomóc ... i woba sie utopiły ... [...] no jak gęboki torf był no to było tam gęboko ... nie ... (Wil) (Boj); zob. **borowina**.

torfisko – ‘dół po wykopanym torfie wypełniony wodą’: S[...]leguo dzieci sie potopili w torfie ... w torfiskach ... [...] ani ja ani mój wójciec nie mieliśmy do czynienia ... ani nie paliłimy torfem ani nic ... w Pómorzanych som torfiska tam ... gdzie sie te dzieci potopiły ... (Wil); zob. **torfowisko**.

torfowisko – 1. ‘teren porośnięty torfem’: jak żeśmy byli w Lubelskim ojciecz robił tam tyn torf takie ... tak już były torfowiska ... jak to mówiom ... nie ... (Char); 2. ‘dół po wykopanym torfie wypełniony wodą’: b.c. (Bis); zob. **torfisko**.

traktor – ‘pojazd mechaniczny o dużej sile pociągowej, napędzany silnikiem spalinowym, przystosowany do ciągnięcia lub

Traktor (fot. K. Wiśniewska)

pchania pojazdów i urządzeń bez własnego napędu, także do napędzania niektórych maszyn’: [do napędzania maszyn] może być traktor może być silnik elektryczny może być jeszczy wcześniej ... (Bis); dzisiaj to włókujom bo kiedyś to było bronowanie ale dzisiaj jes włókowanie bo jez lepiej wyt... tag uprawiona po włóce bo cieżka to jez ale traktory som mocne to uwłokuje ... rosiewa (!) nawóz i wtedy z agregatym jedzie i i sieje ... (Boj) (Wil); zob. **ciongnik, dzondil**.

traktorzysta – ‘osoba obsługująca traktor’: b.c. (Bis); zob. **rolnik**.

transmisja – ‘tu: część dawnego silnika przenosząca napęd do szeregu urządzeń zainstalowanych w pojeździe, maszynie, urządzeniu’: ten duży tryb napędzał mały tryb i ten mały tryb t... tak zwanom transmisjom szedł do tej młocarni ... i ten bemben był napędzany przez tyn manyż ... (Boj); zob. **pas transmisyjny**.

trawa [trowa] – ‘drobne rośliny rosnące gromadnie (dziko lub zasiane) w dużych skupiskach, m.in. na łąkach, tworzące gąszcz cienkich, długich listków wyrastających prosto z ziemi; po skoszeniu i wysuszeniu – siano’: pokos to jes skoszono trawa ... (Bis); to rośliny na pasze jak wspomniałem te zielone tam kończyła trawa lucernia ... (Boj); jak trawie zasiejesz to zawsze chwazd jest ... nie ... a tu jag opryskoż i potym tego mocznika napierniczy a potem stale jeździ z kosiarkom no to nidz ni ma ... (Char); ale nie stosowano tyle nawozów ... co dzisiaj ... to tam rosło bo tam rosło ... tam było tej trowy bo było ... krowy tam żarły bo żarły no bo ... co miały robić ... (Char); trawo to ... gieneralnie to ... maj czerwiec tylko że to musiała ... ta trawa musiała przekwitnoć ... to musiała ta jak zboże sie wymłóci musiała dojrzeć ... ta trawa tyż ... bo nie można ... kosić trawy nie było można jeżeli tam jeszcz nie przekwitła ... ona musiała najpierw dostać kwiat ... zapy-

lić żeby była pełnowartościowa ... i wtedy to^m kosili ... (Char); no to było koszenie ... trzeba było to^m trawę troszeczkę rozrzucić troszke żeby grubo nie leżała ... nie ... i on ona sobie na słońcu ładnie schła ... nie ... (PIW); p^uotrąw to ta ta druga trawa ... pierwsza trawa rośnie przypuśmy tam ... w maju czy w czerwcu ... druga ... jak odrasta to jes potraw ... (Wil); dużo osób kosi [kosą] ... nie może zboże ... ale kosi trawę ... bo skoszona trawa taka prawidłowo przez kose jez lepsza ... na czy ... no to chodzi ... ludzie którzy mają^m ma^om plantacje naprawde be... gdzie ciongnig nie nawróci żadna maszyna nie nawróci koszo^m ... i trawa jest bardziej ścięta wyrównana ... a od maszyny ... ona jest taka ... taka poszarpana ... tak jak kosiarka ... nie ... (Kłc) (PIW); zob. **trawa nasinna**.

trawa nasinna – ‘trawa uprawiana z myślą o zbiorze nasion’: na p^uolu też [pasty się owce] bo ... jak były trawy nasinne to ... na trawie ... nasinny po po ... zbiorze nasion ... to ... odbiła no to zaż na jesii się ... w październiku pasó^m na tym ... (Bis); zob. **trawa**.

trawiarka – ‘maszyna do koszenia trawy lub zboża’: skosić [trawę] ... czyli sianokosy tak zwane ... [...] no może kiedyś koszo^m ścinali ... my już mieliśmy ... tak^om maszynie ... nie ... [...] trawiarki to sie ... trawiarka ... [...] było na konia i zaż już było na cio^ognik ... konie już też cio^ogn^oł te ... (Char); zob. **kosa trawiarka, kosiarka, kosotrawiarka, pokosówka, spalinówka**.

troczyzna – ‘drobne wiórki pozostałe po cięciu drewna piłą; trociny’: cze^ość warzyw na przykład marchew pietruszka seler przechowywano albo w piasku zag^ombiano w piasek ... przesypywano piaskiem przesypywano troczynami ... (Kłc).

trok – ‘sznur przywiązywany do nogi zwierzęcia prowadzonego na rzeź; powróz’: wyprowadzało ... tam ... było jakież odpowiednie miejsce za pomoć^om siekie-

ry ... i troku ... sie wzięło jóm ... ubijało ... (Char); zob. **powróz**.

trokować – ‘przecinać tętnicę szyjną zabijanego zwierzęcia’: [zabija się świnie] tag jak dzisiaj to sie robi ta-ak sie robi w rzeźni nigdy inaczej ... tylko że ... dzisiaj w rzeźni sie ogłusza za pomoć^om gazu ... bo tutej ogłaszają^m za pomoć^om gazu i i i ... i trokuje sie tak sam^oo jak kiedyś ... nie ... upuszcza sie ... (Char); trokuje no to jes taki nóż specjalny ... do ... poderznięcia gardła ... (Char); zob. **podcinać gardło, podciąć, poderznąć, użnoć**.

tryb – ‘w kieracie – koło zębate’: maneż no to jest ... jest ... cztery dyszle so^m i kónie założone i tryb taki wielki nachodzi napy^odzdo mały i ... i ... i to szło rozumisz do ... tego ... do stodoły ... takie ... połączone było ... pry^otami i to to kren^ociło ca^om maszynie ... (Bis); ten duży tryb napędzał mały tryb i ten mały tryb t... tak zwano^m transmisjo^m szedł do tej młocarni ... i ten bemben był napędzany przez tyn manyż ... (Boj) (Wil) (Cze); zob. **koło, koło zębate**.

tryczek – ‘młody samiec owcy’: tryczki mówio^m na te małe ... młode ... tryczki ... o ... tak ... (Bis); zob. **baran, jagniak, jagnie, jagnie^ocie, owca, podkociołek, samiec, skop, tryk**.

tryk – ‘samiec owcy’: tryk prawidłowo a właściwie mówio^m ... popularnie ... barany ... (Bis); tryk to były z owcy ... (Wil); zob. **baran, owca, samiec, skop, tryczek**.

trzepaczka – ‘kuchenny przyrząd do ubijania; tu: wykorzystywany do mieszania krwi zabitych zwierząt’: podstawiamy miske pod rane zadano^m w szyje ... i chłodzimy to^m krew przez trzepanie trzepaczko^m ... (Boj).

trzepać – ‘tu: energicznie mieszać’: trzepaczko^m trzepiesz [krew] ... i ... do zimny

wody żeby ona nie krz... nie skrzepła ...
(Char); trzepaczkóm sie trzepie [krew] ...
i do zimnej wody ... (Char).

trzepanie – ‘tu: energiczne mieszanie’:
podstawiamy miske pod rane zadano^m
w szyje ... i chłodzimy tom^m krew przez trze-
panie trzepaczkóm ... (Boj).

trzewik – ‘but’: ciekawa rzecz była bo
pani nie było na trzewiki ja boso w tym
ściernisku ... to miałem bóle między noga-
mi ... (Boj).

trzoda (chlewna, oborowa) – ‘grupa
zwierząt gospodarskich’: trzoda to świnie ...
(Char); jeszcze te resztki sie zbierało jesz-
czy raz ... nie ... no one służyły tam do pa-
rowania przeważnie do zie... do świń czy
tam do krów ... nie ... bo do krów dawało
sie na surowo ... a do trzody trzeba było
parować ... no bo tam ... wiadomo że
tam ... inny żołódek ... nie ... świnia ma
niż krowa ... (Char); trzoda chlewna i trzo-
da oborowa była ... (PIW); chlew to jest
pomieszczenie do trzody chlewnej ... (Boj);
marzec kwiecień maj to odkrywali tom^m zie-
mie z tego i te ziemniaki przebierali ... to
znowu na sadzeniaki a duże do skarmiania
do trzody ... i do jedzenia tam ... (Kłc)
(Cze); zob. **bydło, świnia, świnka**.

**trzonek [czuonek, trzónek, trzuonek,
trzuónek]** – ‘część prostych narzędzi
ręcznych służąca do trzymania, zwykle
drewniana’: no trzuonek to jez normalny
kawał troche wygintygo kija i sie nabija na
to widły ... (Bis); haczka ... [...] no takie za-
wininte trzy zymby i i trzonek ... (Bis); no
haczka to je... no no jez haczka no to jez
no takie narzy^odzie ostre zez tym zez
trzonkim ... (Bis); widły ... [...] z trzonka ...
z w... zez tego ... no ... z widel^o ... i krókiew-
ki ... (Bis); hak ... [...] ma trzoneg i trzy
albo cztery zemby ustawione pod ko^otem
prostym do trzonka ... (Boj); to były ścina-
cze to trza było ... zecio^oć [liście burak-
ków] ... [...] to był taki ... proste urzo^o-

dzenie ... ścinak to sie nazywało ścinacz
do buraków tam nawed jeszcze mamy ...
coś ... jag nóż na na na prostym tym
czuonku prostó tego ... no ... (Char); no to
były te widelki ... dwu dwa zemby i takie
widelki ... trzoneg jag najdłuższy żeby jag
najwyżej podać ... [...] były i dłuższe i krót-
sze ... (Char); tyn trzuonek sie rozwidlało
na bok żeby ... to trzeba było go odp-
owiednio tam nacio^oć żeby on zaż ładnie
to wyglo^odało żeby te ... widły nie
przekre^ocały sie na jedno^o albo na drugo^o
strone ... nie ... to jak ktoż umiał to zrobi
to było zaż lżej w pracy ... a jak ktoś tak
byle jak ... to zaś sie musiał wie^oncyj naro-
bić ... (Char); końcówka [gąbli] to była
przeważnie taki taki uchwyt do renki a tak
trzo... ten trzonek to jest drewniany ...
drewniany no wytoczony czy czy z jakie-
goś drzewa zrobiony jak kto tam potrafi ...
(Gorz); widły ... trzuonek ... trzuónek do ...
no ro^oczka jeszczy ... jeszczy była ... ale
kiedys ... z tych ... z ... tych dawnych latach
nie było ro^oczki ... przy widłach ... był tyl-
ko trzuónek ... nie ... a dzisiaj ... jes taka
ro^oczka jak ktoś sobie założył to ma jag
nie to nie ma ... nie ... [...] głównie to ...
powinna być ... wierzba ... wierzba ...
głównie w... albo lipa ... o! ... to tak ... kie-
dys tag używali ... dzisiaj w tyh nowych ...
kupnych ... trafia sie d... d... drewno twar-
de ... nie ... ale to ... to nie jes dobre ...
nie ... [...] m^oożna zrobidź odciski ... [...] jak
trzuonek do widel^o ... to ... wierzba ...
ście^ota zimom^o ... nie ... nie na... nie na we-
getacji ... jak ten ... trzuónki ... i ... i ...
i lipa ... nie ... lipa tyż jes bardzo mi^okie
i wygodne ... (PIW); zemby [grabi] były ...
ta belka miała swoj^om nazwe ... i ten i ten
czuonek wszystko miało swoj^om nazwe ...
grabisko ... ta belka do ... co te zymby tyż
miała swoj^om nazwe ... wyszło z głowy ...
wyszło ... (PIW); [kopie]ł szpadlem [złożo-
nym] ... [...] z trzonka i ta dolna cze^ość
taka ... lemiesz ... taki metalowy ... (Kłc);
metalowe gable i trzonek był z drewna
i taka ro^oczka była ... (Kłc); jest trzoneg
i jest ta cze^ość [kosy] ... do ostrzenia ... do

koszenia ... ale jest dodatkowa renkojeść ... tak ... (Kłc) (Boj) (Wil); zob. **biczysko, grabisko, kosisko, renkojeść, renkojma, ronczka, stylisko, toporzysko, uchwyt**.

trzońść – ‘rzucać obornik, ciskać w różne strony’: *trzońść sie mówiło ... roztrzońść gnój ... [...] albo rozrzucać rozrzucać to ... a trzońś to tak po starymu ... roztrzońsać ... nie ... kupki ... (Wil); zob. rozrzucać, rozrzucić, roztrzońsać, roztrzońsnońć, roztrzońść*.

trzypalcowa – ‘o motyce – mająca trzy zęby, trzyczębna’: [do ziemniaków] *no to jest typowo ta haczka trzypalcowa ... (Kłc); zob. trzymbata*.

trzymbata – ‘o motyce – mająca trzy zęby, trzyczębna’: *dawniej wykopywano [ziemniaki] ... taka haczka była trzymbata [...] to była taka specjalna do ziemniaków ... (Kłc); zob. trzypalcowa*.

tuczarnia – ‘część świniaarni, w której przebywają świnie hodowane na ubój’: *kiedyś to było ... wszystko razym ... a dzisiaj jest ... dzieli sie to po prostu na sektory ... czym większa hodowla ... dzieli sie ... na sektory ... jes porodówka ... jes sektor krycia ... i jes warchlakarnia czy tam ... no i zaż jes tuczarnia ... nie ... bo to ... to sóm ... muszó^m być też ... kiedyś było to wszystko trzymane jakby w jednym ... pomieszczeniu w jednym ... jednych budynkach ... (Char); tuczarnia to tuczarnia ... to tam w granicach ... nie wiem ... trzydziści pare kilogramów warchlaki so^m tam umieszczone i one so^m tam do końca w tym budynku ... przeznaczone na tucz ... na rzeź ... (Cze)*.

tucznik – ‘świnia hodowana na mięso’: *no to prosieⁿta so^m w... i i ... zaś ... jes ... so^m ... te ... warchlaki ... iii ... tuczniaki ... [...] no ... to już sie szykuje ... no ... na ubój ... nie ... [...] no tak z siedem miesieⁿcy szejż miesieⁿcy to muszo^m miedź ... nie ... no ... wagowo tyż ... no ... od sto kilo tak do sto ... trzydzie-*

ści ... (Bis); tucznik to jes ... stokilowy ... to jes coś do sprzedaży już ... gotowy ... opas do sprzedaży ... (Char); pierwszy etap to jes prosie ... zaś drugi to jes warchlag i trzeci już jes tucznik ... (Char); tucznik to tyn który sie sprzedaje już ... dorosły ... dorosła świnia ... (Wil) (Cze); zob. opas.

tuczyć – ‘karmić wysokokalorycznie zwierzęta hodowane na ubój w celu zwiększenia ich masy mięśniowej’: [tucznik] *jest to świnia którom sie tuczy i wywozi na rzeź ... (Boj)*.

tulejeczka – ‘zdr. od: tulejka’: *no tag jag mówie żeby jedne z drugim [kosę z kosiskiem] złonczyć to tak^m metalow^m tulejeczko^m sie złonczyło ... (Boj); zob. tulejka, ucho*.

tulejka – ‘urka wychodząca z części roboczej narzędzia, w której umieszcza się trzonek’: *no to montowanie [kosy] ... była taka tulejka i i kose zez kosiskim sie łonczyło tó^m tulejko^m ... (Boj); gable do buraków gable do ziemniaków to każdy jedne trzeba było obsadzać ... [...] włożyć ... tak tak ... i to zabić gwoździem żeby nie spadło ... w to^m tulejke tak^m ... (Kłc); no [haczka] to jest też taka sama jak tego ... metalem zakończona i ten trzonek drewniany oprawiona w tulejce ... i taka wykończona ... (Kłc); zob. tulejeczka, ucho*.

tur – ‘tu: maszyna rolnicza z łyżką lub widelkami umieszczonymi z przodu ciągnika; ładowacz czotłowy’: *taki okroⁿgły balot to on na widły nie weźmie ... musi miedź już sprzyⁿt do tego ... nie ... trzeba mieć tura ... (Char); zob. ładowacz, ładowarka*.

tuszka – ‘zabite zwierzę gospodarskie przygotowane do porcjowania’: *należy powiesić tuszke na tak zwany kreⁿpulec ... (Boj)*.

tył – ‘tu: krótki bok zamykający wóz’: *jak sie zakłodo [pawaz] ... no to trzea na*

środek włożydź i przywióznąć przodeg
i tył ... (Bis); no boki som^m [wozu] przód tył
tam jest dyszel tu i to wszystko ... (Bis);
zob. **tyłek**.

tyłek – ‘tu: krótki bok zamykający wóz’:
to był bok tyłeg i przodek ... bo był tyłek
czyli ... co zabezpieczało tom^m kaste tył ...
i przodek czyli przód taki tu jest pokazany
przodek ... takie to tam ... jag ja to pamien-

tam... (Char); jes wóz ... z z z ka... z ka-
stóm ... kasta to sóm bok... [...] boki ... tyłki ...
ten ... to jes ... ten ... (PIW); tutaj ta kasta
miała boki tyłki ... i spódnice ... (PIW); to
som^m gumowe koła ... to som^m gumowe ... tu
som^m tyłki od wozu ... to sie tyłeg nazywa-
ło ... [...] i to sie do góry podnosiło ... moż-
na było z tu wysypywać z tej strony ...
i można było z tej strony z tyłu takie same
było ... (Kłc); zob. **tył**.

U

ubijać – ‘tu: zabijać zwierzę przeznaczone do zjedzenia’: *musiała [owca] mieć porost gdzieś dwa i pół trzy cyntometra jag ma futro ... skóra ... nie ... to sie ubijało owce i ... była skóra ... (Bis); wyprowadzało ... tam ... było jakież odpowiednie miejsce za pomocóm siekiery ... i troku ... sie wzięło jóm ... ubijało ... (Char); zob. **do-równość, wytrzebić, zabić, zabijać**.*

ubiór – ‘tu: uprzęż dla konia’: *u noz jeszcze pani ... całe taki tyn ubiór od konia jeszcze tam sie gdzieś w garażach poniewiro ... ojciecz mówi: nie wywolej tygo ... nie ... (Wil); zob. **puszorek, ubranie, uprzonż**.*

ubity – ‘o zwierzęciu – zabity’: *kiedyś konia zaprowadzałem do rzeźni bo musioł bydz ubity bo ... noge miał złamano^m ... a u konia noga sie nie zrosnie ... to musiał być ... ubity ... (Świ).*

ubojnia – ‘zakład zajmujący się ubojem zwierząt i sprzedażą mięsa’: *ubojnia ... dzisieij ubojnia kiedyś była rzeźnia dzisieij ubojnia ... (Char); była ubojnia na miejscu ... to każdy to sobie tam ... w mieście kiedyś w Kłecku było ... w latach osimdziesio^{nt}ych ... trzysta macior ... a dzisiaj ... mmm... może jes... dwadzieścia ... może trzydzieści ... (Char); my zawieźliśmy krowe do ubojni na przykład tutaj do KłECKA ... no dużo rzeczy widziałam ... i później tak^m krowe tam panowie zabrali ... uwioⁿzali jo^m za nożdzia (!) do takiego kółka do posadzki ... taki łańcuszeg miaa i za nożdze (!) tutaj miała uwioⁿzane takie założyli i ogłusili (!) najpierw gumowym młotkiem ... tak ... żeby tam ... ona sie troche tam zachwiaa ... gdzieś w okolicach czoła tu w głowe gdzież uderzali ... i potem był ... potem miał ... ja nie wiem jak to sie mówi ale ja tag nazwałam taki pisto-*

*let że dołożył do głowy ... dołożył do głowy ... i była dziurka ... nadusił ta jakby całość i była dziurka i krew leciała ... wyleciała nosem i to wszystko i krowa leżała ... i wtedy ... wtedy przecinali jej tej gardło i wypuszczali krew ... i do góry ... takie było zastrzelenie ... nie ... no nie wiem jak ten pistolet sie fachowo nazywa ale coś takiego miałam to ... na widoku ... (PIW); zob. **jatka, rzeźnia, zakład miensny**.*

ubój (ubój z konieczności) – ‘zabianie zwierząt przeznaczonych do zjedzenia’: *te [owce] co były przeznaczone na ubój ... nie ... no na skóre ... nie ... to sie ... tag robiło ... i do gora ... trzeba bylo miensno do gora ... skóre ... albo jak ktoś chcioł to sie sprzedato albo sie zaniesło do skupu ... albo sie robiło kozuski ... no jak sie zrobiaty już kozuski to ... tyż nie ... tyż sie sprzedawato ... (Bis); taki sam ubój [świni] jak ... jak i krów ... nie ... (Char); jak był kiedyż ubój gospodarczy ... w domu sie zabijało ... nie ... [...] dzisiaj nie wolno Unia nie każe ... [...] do ubojni ... [...] no a kiedyż normalnie sie wzięło ... [...] kiedyś w domach zabijali ... [...] tag jak to^m świni sie przygotowywato ... przygotowywato specjalnie ... (Char); nutrie na przykład też to niektórzy mieli ... to już to bardziej zwierze futerkowe też które tam dawali posiłki wszystko i potem szły na ubój ... (PIW); oni to wszystko [lisy] ... oni tuczyli je i one były wywożone łapano w całości gdzieś tam wyjeżdżały na ubój ... ten gościu który hodował nie zajmował sie ubojem bo to wszystko musiał ... profesjonalnie jakoś to robić ... to już profesjonalne jakieś tam zabicie było ... ktoś tam opowiadał ... ja tam że do odbytu wkładali jakiś tam ... lisy sie tak zabijało że sie do odbytu wkładato jakiś taki pre^{nt} ... podłoⁿczony do pro^{ndem} i lis był zabity ... to tam*

z opowiadania wiem ... nie ... no ale tag
osobiście nie wiem nie widziałam ... (PIW);
ja właśnie te ostatniom krowe ... [...] zała-
dowaliśmy jom na kołowke ... tom co tu sie
zaczepia do ciongnika ... bo złamała tom
kość koronowom ... i jom zawiozłem tam
do Wongrowca do Łengowa ... bo to był
ubój z konieczności ... (Wil); zob. **świnio-
bicie**.

ubranie – ‘tu: uprząż dla konia’: całe tutej
te te ubranie [dla konia] te szelki nieszelki ...
nie ... tam gdzieś sie poniewiro ... nie ...
(Wil); zob. **puszorek, ubiór, uprzonż**.

ucho [uchuo] – 1. ‘narząd słuchu otoczony
małżowiną’: stopy ... [...] podgardla ta-
kie tam ... uszy ... no to ... wszystko to ...
tam ... było ... miało swoje miejsce ...
(Char); no płuca ... płucka podgardla ...
może ... no nie wim tak u... póli... póliki
ucha uszy ... ogon ... (Char); ja mam córke
to ... jak była mała rzeźnik zabijał to kaza
se te ... ugotowane ucho i te skórke zjadła
z tegó ... ucha ... te krzo^oske zostawiła ...
a tag ji to smakowało ... (Char); choroba
taka przyszła ... uszy takie dostawajóm ta-
kie ... brzydkie i ... ja rano patrze królik
padł ... (Char); 2. ‘metalowa część kosy
umożliwiająca jej obsadzenie na kosisku’:
budowa k^osy no to już daje ... aha ... tu tu
jes ... płótno to to jes romb ... to jez uch^o ...
[...] to to cienka blaszka to płótno ... a to u ...
góry był taki jeszcze zagien^{ty} jest ... to
romb ... a ... a to ucho ... [...] to ucho sie
urywało jak ktoś mo... miał się a ... po-
ciongnół to tu sie ... te uszy urywały w k^o-
osach ... (Wil); zob. **piętka, stopka**; 3. ‘rur-
ka wychodząca z części roboczej
narzędzia, w której umieszcza się trzonek’:
zymby rogi można mówić ... no ... złamał mi
sie ro... zomb u widel ... [...] ucho było duże
a tu były tam ... trzy cztery różne ... nie ... to
jak sie tam ... cienko ... to sie cze^osto łama-
ło ... (Wil); zob. **tulejeczka, tulejka**.

uchwyt – ‘część narzędzia służąca do
trzymania’: to uchwyt był jest bo to jesz-

czy do dzisiaj u nas som te kosy ... nie ... [...] i
tych uchwyt tu jest ... ta ronczka to tam na-
zywaliśmy to żeby trzymał tu za te ronczke
i tu w tym miejscu i tam sobie tam kosili
tam ... byli wyspecjalizowani do tego to
dużo kosili wtedy tym ... (Boj); [trzonek
siekiery] jest to kawałek drewna ... taki
uchwyt ... (Boj); końcówka [gabli] to była
przeważnie taki taki uchwyt do renki a tak
trzo... ten trzonek to jest drewniany ...
drewniany no wytoczony czy czy z jakie-
goś drzewa zrobiony jak kto tam potrafi ...
(Gorz); zob. **biczysko, czapigi, grabisko,
kosisko, krókievka, renkojęć, renkojma,
ronczka, stylisko, toporzysko, trzonek**.

udko – ‘tu: noga drobiu lub jej część’:
skrzydełko jez nóżka kuper ... [...] pałka
udko ... [...] kuper no i drapycie no bo zale-
ży ... nie ... kiedyś kaczką do drapycie brali
tyż ... wszystko ... [...] szyjka ale przód jesz-
czy pierś ... (Char); udko kaczkki ... pałka
kaczkki i co tam jeszcze ... no tag nazywano
to ... (PIW) (Bis); zob. **giera, gireczka, gir-
ka, noga, nóżka, pałka, poteczka**.

udoić – ‘pobrać mleko z wymienia krowy’:
jag już udoiło jako^oś tam iłoż mleka pieńć
czy szeź litrów to przelewała do tej kany ...
w której sie cedziło żeby jakiś tam prószy
nie było i wkładała tom kane do zimnej
wody żeby ostygło te mleko troche ...
(PIW); zob. **doić**.

udowić – ‘o krowie – udławić się, zadła-
wić się’: udowić to tak bo tam ziemniakiem
czy czymś ... jeszcze jakimś burakiem ... to
może sie ... to może to jez udowić ... nie ...
i tu gdzież nie przejdzie bez przelyk ... nie ...
(Bis).

udój – ‘pobieranie mleka z wymienia kro-
wy’: b.c. (Char) (PIW); zob. **dojenje**.

ufnal – ‘rodzaj gwoźdźcia, którym przybi-
jano podkowę do kopyta konia’: były ...
ufnalie (!) ... to sie nazywało ... [...] takie
śruby sie ... wkładało ... [...] ufnal ... [...] to

była ... ta ta podkowa ... i było ćtery (!) ... jak było slizgo ... lód ... to był ... wkrocali takie śrubby ... z takimi ostrymi tymi ... [...] i tam były tam cztery czy czy pieńć ... i te ufnale ... to były ... kute na ostro sie nazywało ... a ... na gładko to było sama podkowa ... tylko gładka ... żeby po szosie chodził coś żeby sobie nie odbijół tego ... kopyta ... to była gładka a na ... ostro jak ślizgo to ... to musiała być te te takie ... specjalnie takie zombki wkrocane tam ... [...] te wkroty to harcelie (!) ... (Wil); zob. **gwóźdz, harcel**.

Ufnale (fot. S. i W. Wilkosz)

ugorować – ‘pozostawić pole uprawne odłogiem lub obsiane wyłącznie poplonem’: to ugoruje sie zboże ... to zasiewa sie tam kończyne to i po żniwach ... przed żniwami sie wysiewa to tam wiosno^m i to urosło w tym zbożu ... (Boj).

ugorowanie – ‘pozostawianie pola uprawnego odłogiem lub obsiewanie go wyłącznie poplonem’: taki ugór to nazywało sie że ziemia odpoczywa i potem jag ona ten rok wydaje tam to^m kończyne to inny płodzian jez i jez lepszy urodzaj na przykład po takim ugorowaniu to jes ... no ziemia odpoczywa sobie ... (Boj).

ugór [ugor] – ‘nieurodzajny pas ziemi na polu; pole nieuprawiane i nieobsiewane przez rok lub kilka lat; nieużytek’: ugór to jes zostawiony [kawałek ziemi] ... sam sobie ... (Bis); to ugoruje sie zboże ... to zasiewa sie tam kończyne to i po żniwach ... przed żniwami sie wysiewa to tam wiosno^m i to urosło w tym zbożu i ... taki ugór to nazywało sie że ziemia odpoczywa i potem jag ona ten rok wydaje tam to^m kończyne to inny płodzian jez i jez lepszy urodzaj na przykład po takim ugorowaniu to jes ... no ziemia odpoczywa sobie ... nie intensywnie ... nie produkuje tego zboża tylko tag jest w tym ugorze ... (Boj); wtenczas można było siać po takim ugorze kończ... pszenice a pszenica była wiecej podatna na na dobre składniki w ziemi na próchnice na azod i to ... to dlatego to robili te te ugory ... (Boj); ugor ... to był taki ugor ... nie ... bo to tam ... nidz nie rosło nikt tego nie uprawiał ... ziemia była ugorowana ... (Char) (Wil); zob. **odłóg, przypalisko**.

ugrabić – ‘zruszyć i wyrównać za pomocą grabi ziemię na grządkach’: trzeba najpierw jo^m [ziemię w ogródku] skopadź nawozic tam jakimś kompostym czy obornikiem ... ugrabić ... [...] tak skopać ... na głemboko ... i potem ugrabić wszystko przygotować ... i potem rozsiewadź różne nasiona ... (Kłc); zob. **przegrabić**.

ujechać droge – ‘jeździć po jakimś terenie, aż powstanie przejezdny pas; ujeździć droge’: jag mokro w polu ... nie ... [...] takim ... gumowym wozym ... przejechał w lewo ... w p... w lewo ... do przodu do tyłu do przodu ... jak ziemniaki ... nie ... ujechał sobie droge ... i późni se jechoł tym śladym i kónig miał leko ... nie ... tak samo na mi^okim polu ... ci... jo ciongnikim tag robiłym też ... nie ... no ... se tam ujechałym droge ... (PIW).

ukielznanie – ‘założenie koniowi uprzęży’: ukielznanie ... to jes właśnie sie zakłada koniowi uzde ... to jez ukielznanie ... uzda ... czyli ... to ... co sie trzymo to^m ...

te wydzidło ... i żeby tym koniom można kierować to jes cało uzda ... ukiełznanie ... (Char); zob. **kiełznanie**.

układać wóz – ‘załadowywać wóz, tu: snopkami zboża’: *sie naukladałam tych wozów na tych snopach nieraz dostałam w głowę ... przeważnie wozy układałam ...* (Char).

ukosić – ‘skosić, ścinać’: *z tego pamiętam bo dzieci sie porodziły to pamiętam ... kosiłem tam kawałek i ojciec jechał do miasta a ja nie mogłem taka mieszanka to^m kosom ukosić ... bo leżała ...* (PIW); zob. **kosić, pokosić, siec, skosić, ścinać, ścionąć, wykosić**.

ukrenąć głowę – ‘tu: zabić gołębia przez przerwanie rdzenia kręgowego w odcinku szyjnym’: *no trzeba było ... zabić ... ukrenąć mu [gołębiowi] głowę ... no ... oskubać ... rozebrać ... wypatroszyć ... no i można ugotować było albo też smażone dobre jest mięso... mięso gołębia ...* (Boj).

ulubieniec – ‘tu: miłośnik, pasjonat’: *no som ulubienicy którzy tam ... takimi gołombkami sie zajmujom ... my nie mieliśmy gołembi ...* (PIW).

uojcip [uejcip] – ‘komenda wydawana koniowi, oznaczająca skręt w lewo’: *uojcib i ksobie ... to były takie nazwy ... ale ... to sie ... k... konie to sie zawsze wspomagało to^m lycko^m w lywo to był uejcip ... w prawo to było ksobie ... [...] to jak sie pocio^{ng}ło za te lejce ... no ... uojcip ... no tyn kóni roz w lewo ... [...] ale z czasym jak sie nauczył ... wystarczyło (!) powiedzić uejcip to ón już szed w to^m lewóm strónie ...* (Char); zob. **ojć**.

uparowany – ‘poddany parowej obróbce termicznej’: [ser smażony to] *ukiszony i uparowany biały ser ...* (Boj).

uprawa – ‘zasiane lub zasadzone i pielęgnowane rośliny użytkowe lub ozdobne’: *jag nie było pod^uorane a był suchy rok to ziemia wyschła i było ci^zżko z uprawom*

później czy czy ze wschodami nawet ... (Boj); *to był sporysz ba... a czasami mógł ... bardzo mocno ... zniszczyć uprawy bo to zaś ... nik tego nie chciał kupić to na moⁿke sie nie nadawało ... zwierzen^otom szkodziło ... do wyrzucenia ... nie ...* (Char); [dawniej] *tylko były używane konie do obróbki ziemi ... nie ... i g^emboka orka ... nie ... no ... bo na wiosne była p^hysza orka ... na zime ... g^emb^uoka orka ... w... w ostry skibie ... nie ... dzi... a dzisiaj jest ... uprawa bezorkowa na przykład ... nie ...* (PIW); *u naz akurat pr... to jes taka typowa uprawa że jest pszenica rzepag jeⁿczmień jary buraki cukrowe ... teraz drugi rok bedzie zasiana kukurydza ...* (Cze); *zobaczcie jak po zi... po jesiennych uprawach co... letnih uprawah oni przekopujom zostawiajom w wysokiej skibie ... dlatego że na wiosne ... [...] dopiero jest wyrównywana ... bo ona wtedy nabiera deszczu śniegu i tak dalej ...* (Kłc); *w tej chwili to [poplon] jest tylko po to żeby zaorać ... jeżeli ludzie uprawiajom naturalne uprawy bo też ludzie robiom ... nie tylko tym nawozem sztucznym to właśnie przede wszystkim na to zaoranie ...* (Kłc).

uprawiać – ‘stosować zabiegi agrotechniczne służące uzyskaniu jak najlepszych plonów’: *kiedyś kiedyż uprawiałem [buraki cukrowe] dawno temu jak była cukrownia w Gnieźnie jeszcze ...* (Gorz); *w tej chwili to [poplon] jest tylko po to żeby zaorać ... jeżeli ludzie uprawiajom naturalne uprawy bo też ludzie robiom ... nie tylko tym nawozem sztucznym to właśnie przede wszystkim na to zaoranie ...* (Kłc); *przy domu to ogródki mogły być domowe ... to tam warzywa ... pietruszki marchewki tam takie ... seler pory ... na polach też to rosło ... ludzie też to uprawiali ...* (Kłc); zob. **uprawić**.

uprawianie – ‘stosowanie zabiegów agrotechnicznych służących uzyskaniu jak najlepszych plonów’: *oranie uprawianie no i później przed sianiem buraków jeszczy sie przyskało na chwasty bo to przedwschodowo sie robiło no i później siewnik ...* (Gorz).

uprawić – ‘zastosować zabiegi agrotechniczne służące uzyskaniu jak najlepszych plonów’: *no wrzucić kompost czy tam stare rośliny czy dadź obornik czy czy cokolwiek na jesień przekopać ... no i na wiosne później przegrabić ładnie uprawidź no i siać ...* (Gorz); zob. **uprawiać**.

uprzonż – ‘system pasów służących powożącemu do kierowania koniem’: *no puszołek to jes ... uprzonż ... uprzonż ...* (Char); *puszorek ... to sie nazywo ... uprzonż ...* (Wil); zob. **puszorek, ubiór, ubranie**.

upuszczać – ‘tu: odprowadzać krew z ciała zabitego zwierzęcia’: [zabija się świnię] *tag jak dzisiaj to sie robi ta-ak sie robi w rzeźni nigdy inaczej ... tylko że ... dzisiaj w rzeźni sie ogłusza za pomocą gazu ... bo tutej ogłaszają za pomocą gazu i i i ... i trokuje sie tak samo jak kiedyś ... nie ... upuszcza sie [krwi] ...* (Char); *krw była spuszczana ... gdzieś tam jakomż miseczkom*

Uprząż (fot. M. i M. Jopa)

upuszczają do wiadra i potem trzeba jom mieszać ... (Cze); zob. **spuszczać**.

urodzaj – ‘obfitość plonów’: *taki ugor to nazywało sie że ziemia odpoczywa i potem jag ona ten rok wydaje tam tom kończyne to inny płodozmian jez i jez lepszy urodzaj na przykład po takim ugorowaniu to jes ... no ziemia odpoczywa sobie ...* (Boj).

usiońść – ‘o kurze – wysiedzieć jaja’: *przebież kura ... nie bydzie siedzieć stale ... nie ... dopiro jak ... jak sie widzi że kura by chciała usiońść czy coś no to no to można ji tam podłóżyć jajka ale to tam to ...* (Bis); zob. **siedzieć, wysiedzieć**.

uwendzić – ‘tu: odymić wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania im smaku i zapachu’: *czasami zrobie im szpeka ... no ... [...] no ale to trzeba sie troche pobawić ... wzionść taki boczek ... wzionść trzeba w solance ... poczekać w solance ... uwendzić sparzyć ... jeszcze raz delikatnie uwendzić ...* (Char) (Bis); zob. **obwendzać, wendzić**.

uwrocie – ‘końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *no to było uwrocie ...* (Bis); zob. **poprzyż, przyż**.

uzda – ‘część uprzęży obejmująca głowę konia’: *zakłada sie wendzidło i uzde na łeb konia ...* (Boj); *to jes wyndzidło ... uzda to jes wszystko to jes wyndzidło ...* (Char); *żeby tym konim można kierować to jes cało uzda ... ukiełznanie ...* (Char); zob. **uzdeczka**.

uzdeczka – ‘zdr. od: uzda’: *uzdeczka no to jest ... co sie zakłada na głowe ... wyndzidło ... no ...* (Bis); zob. **uzda**.

uznońć – ‘przeciąć tętnicę szyjną zabijanego zwierzęcia w celu spuszczenia krwi’: *trzeba ogłuszyć najpierw [owcę] ... [...] no ... oczywiście ... trzeba uznońć ... tutej [pod szyją] ...* (Bis); zob. **podcinać gardło, podcińć, poderżnońć, trokować**.

W

walić – ‘uderzać’: *kwoka to je ... [...] mo kurczoki ... [...] no ... bróni ... skrzydłami wali jak... jakby tego ... nie ... skrzydłami wali i ... woło kurczoki swoje bo jag óna ... tak kura tag jag robi ... (Bis).*

wał – **1.** ‘sprasowana słoma lub sprasowane siano w kształcie wałka’: *czy kostka [słomy] czy czy te czy te wały to te takie okrągłe to już wartoż jest to wszystko ta sama tylko kto jakóm maszynie ma ... to zależy od danego tam rolnika jako^m maszynie kupił i to robi bo bo w te wały jest dobrze i w kostke też jest dobrze sobie to zrobić ... (Boj); zob. **bał, balocik, balot, bela**; **2.** ‘narzędzie ciągnikowe, służące do ubijania ziemi na polu uprawnym’: *dzisiaj jak sie założy ten ciężki wał podczas orki przy pługu no to on już te ziemie bardzo mocno ubije ... (Cze); zob. **wał pierścieniowy**.**

wał pierścieniowy – ‘tu: narzędzie ciągnikowe, służące do uprawy ziem ciężkich na polu uprawnym’: *tu jes wał pierścieniowy ... [...] w każdym gospodarstwie taki wał musiał być ... bo jak ziemia była mocna to tam cztery pięćdziesiąt razy [...] ... to zwałować żeby to nie zeszło ... żeby to ucisnońć pokruszyć ... (Cze); zob. **wał**.*

wałach – ‘wykastrowany samiec konia’: *ogier albo wałach ... ogier niekastrowany ... który jeszczy zapładniał kobyły ... nie ... a a wałach tyż był tylko dwo roboty co miał jondra wycie^{nt}e ... (Wil); zob. **ogier, samiec**.*

warchlak – ‘podrośnięte młode świni’: *no to prosie^{nta} so^m w... i i ... zaś ... jes ... so^m ... te ... warchlaki ... iii ... tuczniki ... [...] warchlaki to już so^m takie odsadzone wiⁿksze ... nie ... (Bis); **prosiaki jeszczy so^m ... nie ...***

*a już zaś troche ... jag już po ... troche po ... troche po odsadzyniu no to już so^m warchlaki ... (Bis); **proszczok** to jes przy maciorze ... jak sie go odsadziło to już był warchlak ... (Char); **jak ktoś miał restauracje ... to ón już kupował takie wienksze ... warchlaki ... nie ... tam sobie dopasał ... bo mu co ... zostało ... sosy niesosy to dużo ... tłuszczu białka no to ... wiadomo ... było ... spożytkowane ... dzisiaj to ... londuje na śmietniku ... nie ... (Char) (Boj) (Wil) (Cze); zob. **prochol, prosiak, prosie, proszczak, świnka**.***

Warchlaki (fot. P. i K. Jopa)

warchlakarnia – ‘część świniami, w której przebywają podrośnięte młode świni’: *kiedyś to było ... wszystko razem ... a dzisiaj jest ... dzieli sie to po prostu na sektory ... czym wienksza hodowla ... dzieli sie ... na sektory ... jes porodówka ... jes sektor krycia ... i jes warchlakarnia czy tam ... no i zaż jes tuczarnia ... nie ... bo to ... to só^m ... muszó^m być też ... kiedyś było to wszystko trzymane jakby w jednym ... pomieszczeniu w jednym ... jednych budynkach ... (Char); **dzisiej só^m cykle takie ... ty... tygodniowe wyproszeniowe i ... trzytygodniowe u mnie só^m trzytygodniowe to wtedy ... zabiera sie te mniejsze prosie^{nta} ... do tych ... najpierw sie tak ... te starsze prosie^{nta} wienksze sie już ... zabiera do ... warchlakarni ... odsadza sie ... (Char); zob. **odchowalnia**.***

warmianka – ‘młockarnia typu MSC-7A, mająca aparat wysysający plewy spod maszyny’: *to jes szerokomłotowa maszyna warmianka ... (Bis); młockarnia jes szerokomłotowa warmianka jest taka ... (Bis); zob. cepówka, kolcówka, kolczatka, młockarnia, młóciarnia, szerokobitka, sztyftówka.*

waszta – ‘warstwa snopków w stogu’: *jedyn był tylko tyn co wasztował to był tyn wasztownik ... i podawali mu ... dwóch było na waszcie a jedyn wasztował ... wasztownik ... i musioł tak tyn stóg ułożyć że obojntnie jaki by dyżdż nie był to tyn stóg nie zamókł ... tak ... (Char).*

wasztować – ‘układać warstwy snopków w stogu’: *jedyn był tylko tyn co wasztował to był tyn wasztownik ... i podawali mu ... dwóch było na waszcie a jedyn wasztował ... wasztownik ... i musioł tak tyn stóg ułożyć że obojntnie jaki by dyżdż nie był to tyn stóg nie zamókł ... tak ... (Char).*

wasztownik – ‘specjalista od stawiania stogu zboża’: *jedyn był tylko tyn co wasztował to był tyn wasztownik ... i podawali mu ... dwóch było na waszcie a jedyn wasztował ... wasztownik ... i musioł tak tyn stóg ułożyć że obojntnie jaki by dyżdż nie był to tyn stóg nie zamókł ... tak ... [...] byli taki szpece od ustawiania stogów ... byli ... nie każdy potrafił ... [...] wasztownik ... to wasztownicy byli ... to on tam chodził rygularnie do wszyndzie stogi ustawił w całej wsi ... (Char).*

wcześnie – ‘wcześnie’: *tak wcześniej jechały te chłopcy rano no to już tam o siódmej to już na pole leciał ... (Char).*

welna [wołna] – ‘tu: sierść owcy; runo’: *to [hodowla owiec] był dobry interes ... Balcerowicz to zniszczył w cholere ... [...] przede wszystkim była welna ... mięso ... i skóra ... to były podstawowe rzeczy które ... płaciły ... (Bis); to [owce] miały ... wpleszcze ...*

[...] jag mieli dużo welny ... to nie było ... nie było specjalnie na... nasilino bo ... bo to ... trudno tam im było wejść ... jak ... była króciutko to óne mogły wejść ... (Bis); runo to jest ... chyba jest to welna ... (Boj); my żeśmy to jak strzygli ... obcielo sie owce i to sie sprzedawało ... i to to dobrze płacili ... za te welne ... [...] geesy skupowały ... i to było tak płacone że sie opłacało ... (Świ); to nie potrzeba było nic ... żeby to dobre było ... żeby nie było zabrudzone przed strzygnięciem ... nie ... [...] nic ... normalnie sama wołna rosła ... nie ... nic sie nie robiło ... (Świ); zob. runo.

wendzarnia [wyndzarnia] – ‘rodzaj pieca, w którym odymia się wędliny’: *należy zrobić solanke ... i do tej solanki wkładamy szynke ... która musi odstadź jakiś czas ... potem szprycujemy to^m solankom to^m szynke ... no i wendzimy w wendzarni ... (Boj); poszła ... do wyndzarni przyniosła tam jej brad robił ... prawdziwom kielbase no tu musi popróbować bo wim że pan zabijof bo tu sie kolega chwalił że pan dobre ... wyrobry od pana ... dostaje ... (Char); mam kuzyna który jes rzeźnikiem i on też robi na zamówienie kielbase ... nie ... i mówi: tu szybciej szybciej ... nie ... to on takom kielbase ón już wycio^{ng}... ja na przykład u mnie jez na wendzarni dwie godziny a u niego pietnaście dwadzieścia minut ... (Char); no tu mieliśmy kiedyś wendzarnie ... nie ... tu ... (Wil); była taka metalowa szafa ... [...] i na to sie mówi wendzarnia ... no to u... to to coś takiego ... w starym domu to na poddaszu było takie ... takie murowane pomieszczenie ... i w tym ... w tym było wendzone ... [...] na samym dole ... chyba ... na samym dole i to takie było ... taka misa jakby ... taka płaska misa i w tym ... tym ... to to drewno wszystko było ... [...] jakieś tam nieszczelności w tej wendzarni to to już powodowało że ten dym uchodził ... podejrzewam że jakiś komin coś musiał być od tego ... (Cze).*

wendzenie [wyndzenie] – ‘odymianie wędlin w celu ich konserwacji oraz nadania im

smaku i zapachu': dobre wędzenie zależy od temperatury ognia no i od stosowania dobrego drzewa ... na przykład trzeba dać dembowe drzewo lub owocowe ... (Boj); no to ... były ... właśnie ... te wędzenie ... dzisiaj jes ... zakaz ... no niby jes zakaz no ale ... dzisiaj mo być kielbasa malowana a nie wędzona ... bo jes szkodliwe wędzynie ... [...] [do wędzenia] powinno być drzewo liściaste ... czasym ... czereśnia jakież jabko to tyż było dobre dla ... klon dóm b taki ... liściaste dżewo musiało być ... miało taki ... tyn zapach specyficzny ... (Char); Unia zakazała dobrego wędzenia ... jak ... a ... no ... niestety Unia ma racje ... [...] odymianie służy do konserwacji ... żywności ... żeby ona dłużej przetrwała ... nie było kiedyż lodóweg nie było kiedyś ... [...] to tam sie wytwarzajóm ... substancje które ... mogóm powodowadź raka ... przy tym wędzeniu ... (Char); wędzynie ... nie ... wędzenie [zależy] ... od drzewa ... olchowe ... mi zawsze ociedz mówił olchowe drzewo ... (Wil).

wędzić [wędzić] – 'odymiać wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania im smaku i zapachu': no ... kiedyś sie wędziło wew ... na górach były ... wędzarnie ... [...] na strychu ... no to musiał być kómin tam ... do... do... do... dociongnięty kómin iii ... i ... palenisko było ... nie ... i szczelnie zamknięte żeby to tam ... tyn dym nie nie ... nie ... nie tyn... [...] podpołało sie ... i to specjalne musiało być dżewo tam ... nie wim ... te ... jak to sie nazywało? ... z brzozy albo zez ... olszyna ... no ... [...] tak ... dosyć ... wy... wyży wisiąło a tu sie tak ... paliło ... tak ... nie tak takim ... żywym ognim ... ale ... takim ... nie ... [...] no ... ważniejszy tyn dym ... nie ... [...] no ... z gódzine ... półtora na pewno ... [...] no i to tam mogło se jakiś czas ... powiesić żeby to tak troszeczkę przestygło i ... sie ... wypaliło do kórońca i sie brało i już było gotowe ... (Bis); zaż jag już to [szynka] ... w ty solance była to ... wyciongnili i za... wędzili ... w zależności ... czasem na surowo czasem gotowali ... (Char); mama zawsze wędziła na ... wiśnia

i olszyna ... ale co jak kiedy było dodawane nie wim ... że było i drewno i wiórki ... czy tam trociny dodawane żeby to sie nie paliło tyko (!) żeby sie dymiło ... [...] mama akurat miała takie specjalne ... metalowe haki że na tyh hakach to^m szynke wieszała ... (Cze) (Wil); zob. **obwędzać, uwędzić**.

wędzidło [chędzidło, wędzidło] – 'część uprzęży w postaci metalowego wálka wkładanego koniowi do pyska w celu umożliwienia kierowania nim': wędzidło to było zrobione zez ... no z drutu po prostu takiego ... no takie takie tam ... o ... no wkładany do buzi ... no do do kúenia ... nie ... (Bis); zakłada sie wędzidło i uzda na łeb konia ... (Boj); to jes wędzidło ... uzda to jes wszystko to jes wędzidło ... (Char); wędzidło chędzidło ... jak stare ... różnie mówili ... wędzidło ... takie metalowe cóś tam ... (Wil); to jes to jes to kielzanie ... tym wędzidłym ... (Wil).

weterynaria – 'klinika weterynaryjna': [koń] do weterynarza jechał ... konia sie tam odstawiało ... zawoziło sie ziarno słome żeby on tam na pobyt w tym weterynarii przebywał i weterynarze robili mu operacje ... (PIW).

weterynarz [weteryniarz] – 'medyk specjalizujący się w leczeniu zwierząt': nasto^mpiło gwałtowne wzdycie że óne [owce] spuchły ... no ale ... dało sie uratowadź no ale ... wlewy ... wlewy wlewy ... weteryniarz przyszed wlewy ... ciⁿżko były ... [...] te co były sine to ... to już trzea było ... dokonać przebicia żwacza ... (Bis); no to [koń] ... te takie kolki dostawał ... kolki ... [...] no trzea było też jakoż ratowac ... [...] przeważnie no to ... byli weterynarze ... [...] to przekazywali z ojca na syna weterynarze tyż takie ... no byli o... od... zarania dziejów byli ... tacy którzy sie zajmowali tym ... (Char); weterynarz musioł mieⁿso zbadać ... [...] taka wielka świnią na stole była ... no a weterynarz ... białaczke miała ... [...] i wszystko do utylizacji ... [...] poszła na spa-

lenie ... [...] bo to była ... tako dosyć ... duża świnia tag nie było widać ... [...] dopiero jak weterynarz zbadał to sie ... wyroby robiło ... (Char); zabić [świnie] ... rozebrać ... było specjalne taka kawałek miensa weterynarz przyjechał świnie ... obejrzył (!) ... [...] on tam sobie wybroł i miół ... mikroskop na różne tam włoszczy... włosnice czy tegó i ... wzrokowo też ... patrzył patrzył w wotrobe patrzył w serce ... wzrokowo ... (Char); [koń] do weterynarza jechał ... konia sie tam odstawiało ... zawoziło sie ziarno słome żeby on tam na pobyt w tym weterynarii przebywał i weterynarze robili mu operacje ... (PIW); jeżeli weterynarz przyjdzie i stwierdzi że jest zgniledz amerykański to należy wszystkie pszczoły zagazowadź i zniszczyć pasieki i odbudowadź można sobie po jakimś czasie na nowo ... (Kłc) (Boj) (Wil).

wiaderko – ‘zdr. od: wiadro’: b.c. (Char); zob. **wiadro**.

wiadro – ‘metalowe lub plastikowe naczynie do przenoszenia płynnych, półpłynnych, sypkich itd. materiałów, wyposażone w półokrągły uchwyt’: no krowy [mieszkała] w oborze ... [...] jes ... różnie ... już majom ... i poidła i ... i sie ... poiło jak to mówióm tymi wiadrami sie nosiło wode z wiadra też piły ... nie ... (Char); [do dojenia mama] zakładała fartuch takom zapaske ... miała takie wiadro ... i miała konwie takom ... z sitkiem ... (PIW) (Boj) (Cze); zob. **wiaderko**.

wialnia – ‘dawna maszyna do czyszczenia ziarna z plew’: odwiać ... i sie to nazywaa wialnia ... [...] plaper ... sitowa to był plaper a ta to tylko była wialnia to jes sito ... [...] no prosto maszyna tylko strumień ... strumień tylko powietrza był ... [...] no i trzeba było to jesczy jesczy do tyłu no to rećnie krećciđ i wtedy sie trzeba było otworzyć to powietrze żeby tam ... [...] no ale te były to to buło przerobione wszystko na silnik ... (Bis); no to wialnia no to

mo ... sita i śmigło i sie krećci ... w ... robi wiatr i te lekie zboże ... te ... i te lekie plewy idom do tyłu a te ... te ... te zboże idzie ... gdzieś tam ... (Bis); no to wialnia to były si... z sitami ... [...] z sitami i rozdzielała wielkość zboża plewy i i tam jescze drobne te te nasiona ... (Bis); te plewy dopiro przez wialnie od... odwiewali te plewy od ziarnia i z wialni dopiro to szło czyste zboże a plewy szły dalej ... (Boj); wialnia a młynek czy ... to som takie róż... bo wialnia mo ... bo ona tylko odwiewa ... odwiewa plewy od ziarnia i nic wienecyj ... to co jez lekie to odwiewo reszte idzie na no w inne miejsca ... a młynek to było ... miół sita ... (Char); to zboże wymłócone musiało iż na wialnie ... żeby oddzielić plewe od ... ziarno od plew ... bo tam leciało w te maszyny wszystko ... (PIW); młynek to wienecyj używali do ... do takigó czyszczenia zboża ... już tak ... żeby oczyścić zboże do siewu ... [...] ale wialnia też elegansko (!) odwiały ... nie ... odwiały ... nie ... tak że to zboże wymłócone musiało być ... przejść przez wialnie ... nie ... (PIW) (Cze); zob. **czyszczalnia, młynek, petkus, plaper**.

wiata – ‘dach wsparty na słupkach, bez ścian’: szopa ... szopa wiata ... no wiata ... (Bis); dzisiaj to w tych balotach som i to w stogach tak zwane stogi ... nie ... ale że już robiom takie wiaty tam z tych ... z tych plastikowych tam tych plan i takie tam majóm i to robiom już ... nie dużo ale ale robiom już ... nie ... (Boj).

widelki – ‘tu: widły dwuzębne do przetrząsania siana’: widelki ... [...] bo miały dwa rogi ... (Bis); ale widły ... tak to som widły a te o dwóch rogach to były widelki ... (Bis); [siano trzeba] roztrzośnoć ... [...] widelkami albo albo tym ... ro... taki rozrztutig jez na ciorgnik ... (Bis); kiedyś były tak ... widelki do podawania snopków ... na przyczepe ... (Char); k^osiarze to robili tak ... z jedny stróny kosił z powrotem szedł ... nie ... niektórzy ... wi... widłami widelkami a ... a kosiarz niektóry to tak szedł

sobie i ... [...] tym końcem kosiska ... nie ... (Wil); dwa rogi ... i to właśnie nazywali widełki do ... sno... do zboża ... widły do gnoju ... widły to miały trzy cztery rogi ... a widełki miały dwa rogi tylko ... (Wil); zob. **widły**.

widły – narzędzie rolnicze składające się z metalowych zębów, połączonych ze sobą i osadzonych na drewnianym trzonku: widły ... [...] z trzonka ... z w... zez tego ... no ... z wideł ... i krótkiewki ... (Bis); no widły ... [...] trzyzembne czterozembne dwu... dwuzembne ... [...] no ... i to do gnoju to te trzy i czterozembne ... nie ... (Bis); do żniwa to się używajom wideł dwuzembnych ... to jez łatwiej natykać snopki czy słome ... (Bis); o widłach to mówiliśmy że były trzyroże dwurożne i czterorożne ... (Bis); widły można obsadzić i szpadel można obsadzić i szype ... (Bis); na przykład teraz z takigo sornsieku ... nie ... to tam dwóch ludzi było no i mieli widły ... one nazwy ni miały te widły jakiś tam specjalne to były o dwóch rogach te widły i to wystarczyło bo leko sie natykało snopeg od... podrzucał drugiemu ten drugi podawał na stół do młóćarni ... (Boj); jeszcze takie widły som specjalne też [do kopania ziemi] ... no ... [...] mam kupione widły ta były widły trzyrogowe czterorogowe w zależności od tego co sie robiło ... widły trzyrogowe do innej pracy czterorogowe do innej pracy ... (Char); głównie to [na trzonek wideł] ... powinna być ... wierzba ... wierzba ... głównie w... albo lipa ... ol ... to tak ... kiedyś tag używali ... dzisiaj w tyh nowych ... kupnych ... trafia sie d... d... drewno twarde ... nie ... ale to ... to nie jes dobre ... nie ... [...] m^uożna zrobidź odciski ... [...] jak trz^uonek do wideł ... to ... wierzba ... ścieⁿta zimom^m ... nie ... nie na... nie na wegetacji ... jak ten ... trz^uónki ... i ... i ... i lipa ... nie ... lipa tyż jes bardzo mienⁿkie i wygodne ... (PIW); to jez narzędzie ... som widły ... były o trzech rogach ... bo tam moż... o czterech ... nie ... takie ... (PIW); trzeba było [skoszoną trawę] roztrzoⁿsnoⁿć ... nie ... [...] grabiami widłami to tam ... zależy jaka to

duż... jak grubo tego było ... nie ... (PIW); [kobiety] przewracały siano ... [...] to trzeba przewracać ... z jedny stróny na drógom^m ... [...] jak krótkie siano to grabiami a ... a jak długie siano to widłami ... (Wil); mogom^m być gable [do podawania snopków] ale zazwyczaj gable to były do ziemniaków ... to były typowo widły takie z dwóm... z dwoma palcami ... (Kłc) (Gorz); zob. **gable, grymasy, widełki**.

wiecha – ‘tu: kłos owsa i prosa’: b.c. (Bis); zob. **kiść, kłos, kłosek, wiecheć**.

wiecheć – ‘tu: kłos owsa’: w kłosie ... czyli w tej górnej cześci ... no som różnie bo som wiech... jest kłoz albo jest ... owież ma ... nie wiem jak to sie nazywa wiecheć chyba taki ... to jest takie taki inny kształt ... (Kłc); zob. **kiść, kłos, kłosek, wiecha**.

wielokiełkowy – ‘o nasionach – takie, że z jednego ziarenka wyrasta wiele roślin’: [prace] przy burakach? ... no mo... trzeba było objechać je op... tym opylaczym ... o przehakać bo teraz som to som jednokiełkowe a kiedyś to były wielokiełkowe to ... trzeba było przehakać ... no i trzeba było przerwać ... (Bis); kiedyś były odmiany buraków wielokiełkowe to z jednego nasiona wychodziło przykładowo cztery sztuki ... a w tej chwili ... no nie w tej chwili bo to już od dużo lat som buraki jednokiełkowe których sie nie trzeba przerywać ... o ... w tym sposób ... (Gorz).

wielokroźek – ‘rodzaj kołowrotka do naciągania liny, wykorzystywany podczas świniobicia do zawieszenia tuszy’: no to po kolei ... jak sie ... zabiło ... takom^m świnie to trzea było jom wybebeszyć ... nie ... trza było jom powiesidź jak ktoś był ... bogaty to miał wielokroźek ... jag miał bidny to musioł zawołać czterech somsiady i go musieli go poćcioⁿgnoⁿć ... no bo żeby to wisiało jakoś ... nie ... bo to ... na ziemi ... (Char); barczyk ... i potem chyba był wielokroźek jag on to wciongał ... (Cze).

wielorak – ‘urządzenie do usuwania chwastów spomiędzy upraw, które pieli jednocześnie kilka rzędów’: *zawsze mieli jag ja pamientam no to były że objeżdżało sie [buraki] wielorakiem czy tam opielaczem ...* (Cze); zob. **opielacz**.

wieloródka – ‘tu: samica, która ma wiele młodych w jednym miocie’: *tag ileś ... ile jes w miocie tych [młodych] ... [...] bo to sóm ... wieloródki ... psy ... koty ...* (Char), zob. **samica**.

wieprz – ‘tu: wykastrowany samiec świni’: *wieprz i knur ... knur to knur ... knur to jes ... rozplodowy ...* (Char) (Boj); zob. **kastrat, knur, knurek, samiec, wieprzek**.

wieprzek – ‘zdr. od: wieprz’: *wykajstrowany właśnie ... [...] to jes wieprzek ...* (Char); *no jak taki starszy to zawsze: wieprzki i maciórki ... to tak tak gwarom ...* (Cze); zob. **kastrat, knur, knurek, samiec, wieprz**.

wiertarka – ‘urządzenie wykorzystywane do robienia dziur za pomocą obracającego się wiertła’: *czasami sobie przyszedł wieczorem wziół sobie wystrugół całom tego no ... całe jag nie miał wiertarki ... nie ... to takie było reńczne ... taka wiertarka normalnie ... [...] jag ona tyn na korbe ... [...] na kolbke to już była elegancka ... ona taka była ryńcznie ryńcznie sobie normalnie dłuhoł ... miał taki kozik z takim tym no i to tag a la nóż tylko zez inno^m końcówko^m i tak sobie cały wieczór ... cały wieczór wydłubał przez jedyn wieczór zrobił sobie tyn ... to^m podstawie zaż jeszczy tyn kij ... i zaż na nastympne zaż sobie wyciół te ... palce do grabienia i ... było zrobione ...* (Char).

wierzba – ‘drzewo lub krzew z rodziny wierzbowatych, o giętkich gałęziach; wytwarza kwiaty w postaci szarych, puszystych kuleczek; gałązki oraz tyko używane są do wyplatania koszyków’: *to [dzierzak cepa] przeważnie robili z wierzby ... bo*

wierzba bo miała to do siebie że ona stosunkowo była lekka ... i lekko była wew tego ... domb czy tam grab to były cienżkie drzewo ... a sosna to ona tak pynkała ... nie ... nie obrobiała sie a tu sie lekko obrobiało ... nie ... bo to nawet za pomocom zwykłego szkła nie trzeba było mieć do strugania jakiegoś tam ... struga czy coś ... nie ... jak to sie nazywa co tam mom w tym no ... strug to jest taki do pojedynczy a ... hebel ... nie ... tutaj nawet bez hebla można było zrobić ... jak ktoż nie miał tego hebla to kawoł szkła wziół i tyż ściognoł to ładnie ... to sie żeby to w leng... w reńce pracowało żeby nie było odcisków ... (Char); *grabie też kiedyś zrobiłem sobie sam ... [...] te patyki co były wbijane ... one były z ... zez tego ... z takiego drzewa z gliny..... wierzby ... lekkie one takie że one sie zaż wsadzaly ... to zaż jak sie namoczyło czy coś to ten drzewo inaczej te... tego no ... puchło jakby tego ... i dłużej trzymało ... nie ... [...] wierzba na przykład szybciej napija wode ... nie ... i ona wtedy mo chociaż ten trzpień ... tyn palec do tego zagrabiania sie włożyło to ... mocniej trzymał ... nie ... dłużej ... nie ...* (Char); zob. **drzewo**.

wierzeje – ‘tu: dwuskrzydłowe drzwi stodoły’: *no wrota a niektórzy wierzeje nazywali ...* (Wil) (Bis); zob. **brama, wrota**.

wierzk – ‘górna lub zewnętrzna powierzchnia czegoś; wierch’: *ludzie którzy zbirali no to zimniaki były na wierzku i pozbiral i każdo^m osobno radline i każdo^m osobno była trzy metry rozrzucona to wie pani co to za robota? ... Boże ...* (Boj); *jak [siano było] w kupce no to tyko (!) na wierzku zmokło ... nie ...* (PIW); *bo jak sie ... orało na dwa k^onie ... to jeden szed bruzdo ... a jeden szed wierzkim ... nie ...* (Wil); *niekiedy bronowano jak ... gdyby zostało ziarno na wierzku ... t^o trza było przebrónować ...* (Wil); *jeżeli na przykład mamy kamionne garki czeⁿsto teraz ... to one nie so^m polewane na wierzku takim czymś ...* (Kłc); *ja to obmyłam to^m kaczke ...*

wybaw... mama mówi jak ci [gromotnica] na wierzku zrobiła [jaj] i jeszcze trochę to dzisiaj tam glizdów na pewno nie miałaś ... bo jakby była na drugi dzień to by się już te małe larwy by się rozniosły ... (Kłc); przez te kapuśnice ... motyle ... te larwy ... zjadane te liście ... i tak są podziurkowane te liście ... [...] no nieraz trochę z wierzku jest tam pogryziona idzie odrzucić to liście ale w środku jest dobra ... (Kłc).

wieś – ‘teren pozamiejski, rolniczy, letniskowy’: *dzisiaj na wsi sobie siedzimy tu i rozmawiamy ... gdyby pani przyszła pięćdziesiąt lat temu byśmy nie rozmawiali ... bo by był ... by już tam rowy kosił czy nie wiadomo co ... nie ... i przede wszystkim było ludzi to tego ... tam było ludzi ... (Char); niektórzy młodzi lubią jak się tym opowiada jak to kiedyś robił ... na tej wsi się robiło ... na wsi bo w miastach generalnie ... dzisiaj ... bo kiedyś to była bardzo mocna przepaź między wsią a miastem ... dzisiaj to jest wszystko tak wyrównane ... dzisiaj na wsi już nie może śmiedzieć ... no bo nikt ... bo tu się na wsi chcą budować chcą czystym powietrzem oddychać a tutaj ktoś tam gnój wyrzuca ... nie ... czy tam gnojowice ... zresztom ... wie pani jak to tam jest dzisiaj z tymi budowlami na wsi ... (Char); tak grabie to ... to było podstawowe narzędzie na wsi ... (Char); jag u mamy mojej mieszkałiśmy tam jeszcze na wsi to kuna pozagryzała [kury] ... to wież ona robi w... jak były mama miała kury to dziurki w głowie ... (PIW); mówią po większości gnój ... to takie ładne powiedzenie jest że na wsi rankiem śmiedzi gównem i rumiankiem ... czy tam gnojem i rumiankiem ... różnie można to interpretować ... (Cze); zob. **wioska**.*

wiklina – ‘młode gałązki wierzby wykorzystywane do wyplatania koszyków’: *u nas ... u mnie to jeszcze ja pamiętam robił pradziadek ... koszyki ... wyplatał z wikliny ... (Char); mój ojciec robił [ko-*

szyki] ale byłem zbyt leniwy żeby się nauczyć ... [...] bo to najpierw robił spód też to były takie patyki specjalnie poskładane które oplatał wikliną ... (Gorz); to nazywali wikliną ale to rośnie przy drogach takich takich w takich miejscach wilgotnych ... o ... takie to jest podobne do wierzby ale to jest takie krzaczaste bar-dziej... nie ... gdzieś koło Płońska też to rośnie bo wiem że przywoził tu z tych regionów ale ... chyba ze strzelnicy jak się nie myle ... nie ... [...] no jakiś czas to widziałem że to stało gdzieś tam w szopie czy w stodole i później nie mogło to być zbyt mokre ani zbyt suche ... nie ... w odpowiednim czasie powinno być robione ten koszyk ... nie ... a jak było za bardzo podsuszony to wim że wkładał do wody żeby troszke nacięło wilgoci ... nie ... żeby był tyn kij plastyczny ... nie ... (Gorz); no wiklina ... to był taki rodzaj ... rodzaj drzewa ... to ro... rosło takie cienkie ... witeki rosły wysokości metr ... półtora ... uprawiało jeszcze może pani słyszała gdzieś tam ... żniwa wiklinowe ... nie ... albo te koszyki co mamy ... tak kupowane (!) to tam ... wiklina jest ... oczyszczona ze skóry nie i takie ładne wyglądają ... co dzieciaki mają tam do święcenia świeconek ... nie ... to jest wszystko z wikliny robione ... to są tereny że ludzie się specjalizują w ty wiklinie ... nie ... ta-jag my tam ... buraki to tamto to tam ... są co mają wikline ... (Wil); zbierało się w koszyki takie ... wikliny robione ... kiedyś typowo do ziemniaków ... [...] była wiklina która była namoczona i były plecione z tego ... [...] ona była wierzba taka ... ta gruba brzo-wawa ... ona była specjalnie namoczona żeby można ją było ... wtedy było ... te ... nie tylko koszyki były wyplatane ... często... często ludzie na wsiach z takiej wikliny miały te miotły do zamiatania ... (Kłc); koszyk ... my tam mówiliśmy ... [...] z wikliny zrobiony ... z wierzby... witeg od wierzby ... i to był plecieli ... [...] z tych mienkich gałązzków ... tych najcieńszych które były gienkie ... no ... (Kłc).

wikliniarz [wikliniorz] – ‘specjalista wyplatający koszyki z wikliny’: *wikliniorz ale ... no tam to taki ... szpec ...* (Char).

wilgniejszy – ‘bardziej mokry’: [dodać do paszy wody] *troche tam żeby było wilgniejsze ... nie ...* (Bis).

wio – ‘komenda wydawana koniom, żeby ruszyły’: *przed dalszom podróżom [koń] mógł i troszke sie zatrzymał troche tego i powymachiwał ogonem i wszystko i dalej wio jedziemy i jechał dalej ...* (PIW); *nieraz był taki bat do pognania jak tam nie chciał tego to go tam pukneli i już szed ... wio jedziemy dalej i już ...* (PIW) (Bis) (Boj) (Wil).

wionzać – ‘tu: związywać garść zboża powrósłem w celu zrobienia snopka’: [kobieta] *wionże snopy ... [..] no wionże tym ... jag ja to mówilem ... no Jezus kochany mów ... jag ja to było ... porwionsto ... porwionstem ... [..] no wionzała i odkładała na bok ...* (Bis); *najpirw sie wionzało snopki to snopki sie stawiało w sztygi mendle zależy od regionu ... i to dojrzywało jeszcze w tych sztygach ...* (Bis); *takom tom śmigłówekom kosili i w... i kobiety to [zboże] wionzały i żeśmy stawiali w sztygi i zw... postojało to tam aż wszystko sie skosiło to te pierwsze zaczyno sie zwozić do stodoły czy w stogi nawet ...* (Boj); *tego nie pamie^otam jak to sie nazywało właśnie ... bo to jeszcze zakładali na to kosisko ... i taki zgarniacz tego zboża był żeby to ładnij ułożyć żeby te panie które wionzały te to zboże w snopki żeby óne miały ładnie ułożony tyn pokos ... to to sie zakładało ...* (Boj); *jedna pani szła za tym men^ożczyznom który to kosił i nadon^ożyła za nim wionzać te te snopy ...* (Boj); *jak kobieta to kobiety przeważnie wionzały chłop kosił ... to już miała tyn snopeg ułożony ... powróż ... sobie wycion^ogła i zwionzała ten snopek ...* (Char); *tym samym zbożym ... z tego samygo zboża [co snopek] kre^ociło sie ... takie ... taki ... taki powróż ... [..] i tym sie wionzało ... nie ... no najlepi wionzało sie żyto bo było długie ... nie ...*

jag owies to trzea było na dwa razy skryncac^o ... nie ... (PIW); *żyto pszenice wionzano tym samym zbożem ... sie brało takom cze^ość ... a je^oczmiń owies to był krótki to było krótko ... to też ...* (Wil); *[zboże] wionzało sie w snopki ... snopki czyli te troszeczke zboża zebrane ze sobom ... kawatek troszeczke później samego zboża łoczono żeby zawjadz i robić taki supeł i później te snopki sie stawiało do pionu ... nie ...* (Kłc); *mogło być tak że jedna pani zbierała [ścięte zboże] i robiła takie jakby kupki ... a druga pani za niom szła i wionzała ...* (Kłc) (Cze); zob. **zwionzać**.

wionzałka – 1. ‘maszyna służąca do wiązania słomy w snopki’: [źniwa odbywały się] *kosotrwiarkom znaczy sierpem kosom trawia... kosiarkom a to drugie jak sie nazywało potem? ... [..] żniwiarka wionzałka i dopiero był kombajn ...* (Bis); *jak sie tom wionzałkom pokosilo jag już wionzałki były ... bo to z poczo^otku były żniwiarki to tylko kosił i robiły kupki ... to już koniami zaś były wionzałki ...* (Char); *nie ma innej nazwy ... snopowionzałka wionzałka to była jedna jedyna nazwa ...* (Char); zob. **garściówka, kosiarka, kosotrwiarka, przodownica, snopowionzałka, śmigłówka, żniwiarka**; 2. ‘maszyna rolnicza do prasowania słomy w bale, kostki itp.’: *wionzałka ... czyli na pewno to jest to co wionże słome ... czyli w tej chwili to jez albo taka siatka która ... najpierw ubija słome i w formie takiego ogromnego balota która w tej chwili cio^ognikiem muszom tam ... podniez i tak dalej ... albo w formie małych balocików ... to wtedy jes tylko ... sznurek ...* (Kłc); zob. **prasa**.

wionzanie – ‘tu: robienie snopka poprzez wiązanie garści zboża powrósłem’: *te wionzanie [w cepiel] tyz mo specjalnom nazwe ale nie nie nie powim bo nie wim ... i to zwyczajnie żeby to było rucho... rucho^ome żeby można tym walić ...* (Bis) (Cze).

wioska – ‘teren pozamiejski, rolniczy, letniskowy’: *to wykonywał specjalny osoba*

która nazywała się kowal i to w takiej wiosce przeważnie jeden był ... (PIW); tak słyszałam nieraz na wioskach mówili ... nie ... (Świ); jeszcze na wiosce się owijało w onuce noge ... to ściongność było ale też ta onuca nie zjechała tak-ak skarpeta się nie dała ... (Cze); zob. **wieś**.

witka – ‘tu: cienka gałązka wikliny’: no wiklina ... to był taki rodzaj ... rodzaj drzewa ... to ro... rosło takie cienkie ... witki rosły wysokości metr ... półtora ... uprawiają jeszcze może pani słyszała gdzieś tam ... żniwa wiklinowe ... nie ... (Wil); koszyk ... my tag mówiliśmy ... [...] z wikliny zrobiony ... z wierzbo... witeg od wierzby ... i to był plecieli ... (Kłc).

włosiany – ‘o szcztocie – zrobiona z włosia’: włosie ... to się mówiło się włosie nawet to robili z tego ... szcztotki ... pyndzle z ... z ... włosiane ... (Wil).

włosie – ‘tu: włosy na ciele konia’: [włosy konia] na tym zgrzeble ... nie ... były takie ... doz... te włosie ... (Bis); włosie ... to się mówiło się włosie nawet to robili z tego ... szcztotki ... pyndzle z ... z ... włosiane ... (Wil); jeszcze szcztotka była taka jakaś z tegó i z takiego włosia jag mówie ... co tam miał [koń] ... z ogona było włosie sztywne ... a z grzywy było mienkie włosie no bo ... nie ... to jak brali z oguóna ... (Wil); zob. **porost, sierść**.

włóczyć – ‘spulchniać i wyrównywać zaoraną ziemię, uprawiać rolę za pomocą włóki’: włóczyć ... no to tyż ... tak jak ... kiedyś tag mówili ... włóczyć ... no to ta ... bronowanie jest ... zwane ... (Bis); włóczyć to znaczy równać skiby ... pole po prostu ... (Boj); no [trzeba] przygotować orke na zime i dopiero na wiosne było ... włóczyć ... [...] ślepować myśmy mówili włóczyć ... żeby te ... zatrzymać żeby ziemia nie wysychała ... (Wil); zob. **poślepować, powłóczyć, ślepować, włókwować, zaślepować**.

włóczyńie – ‘spulchnianie i wyrównywanie zaoranej ziemi za pomocą włóki’: no to to jes włóczyńie ... bronowanie ... (Wil); zob. **bronowanie, ślepa, ślepowanie, włókwowanie**.

włóka – ‘belka wyrównująca pole uprawne po zaoraniu’: włóka ... [...] to się deske podkładało i to się było płaskie pole było do po oraniu ... [...] była tako jako jag równiarka gładzi... gładziła pole ... [...] gładkie pole i żeby wody nie wypuszczają w powietrze ... (Bis); dzisiaj to włókujom bo kiedyś to było bronowanie ale dzisiaj jes włókwowanie bo jez lepiej wyt... tag uprawiona po włóce bo cienka to jez ale traktory som mocne to uwłókuje ... rosiewa (!) nawóz i wtedy z agregatym jedzie i i sieje ... (Boj); brona zostawiała jakieś małe grupki ... nie ... jeszcze ... a włóka to już roz... no zdjęła wszystko ... tak zwane ślepowanie to ... ogólnie rolnicy mówili ... (Wil); zob. **ślepa**.

włókwować – ‘spulchniać i wyrównywać zaoraną ziemię; uprawiać rolę za pomocą włóki’: wysiwanie nawozów wcześniej na zboża ... potem orka jes bo dzisiaj to włókujom bo kiedyś to było bronowanie ale dzisiaj jes włókwowanie bo jez lepiej wyt... tag uprawiona po włóce bo cienka to jez ale traktory som mocne to uwłókuje ... rosiewa (!) nawóz i wtedy z agregatym jedzie i i sieje ... (Boj); zob. **poślepować, powłóczyć, ślepować, włóczyć, zaślepować**.

włókwowanie – ‘spulchnianie i wyrównywanie zaoranej ziemi za pomocą włóki’: dzisiaj to włókujom bo kiedyś to było bronowanie ale dzisiaj jes włókwowanie bo jez lepiej wyt... tag uprawiona po włóce bo cienka to jez ale traktory som mocne to uwłókuje ... rosiewa (!) nawóz i wtedy z agregatym jedzie i i sieje ... (Boj); zob. **bronowanie, ślepa, ślepowanie, włóczyńie**.

wneⁿtrżności – ‘jelita i narządy wewnętrzne zwierząt’: rozpolowić [świnie] ... wy-

jońć wneⁿtrznosci umyć pokroidź i poporcjować ... (Boj); ryby sie powinno sprawać ... [...] czyli sie powinno miedź ostry nóż ... przecinać sie powinno tutaj jej przełyk ... i bardzo szybko to robić w mgnieniu oka i po... wyróżnić do odbytu przernordź i wyciongnąć całe wneⁿtrznosci ... tak sie powinno robić ... a nie wzionź rybe i młotkim walić w feb ... (Char); mój kuzyn jak sprowioł te sandacze to jo zrobilym jednego a ón trzy i nawet wyrrywajomc te oskrzela ... nie ... no on to jakoś tak chwycił tu dwóma palcami pocióngnół wneⁿtrznosci z oskrzelami wyrwał i ryba była pozbawiana ... i prawidłowo był ... była usmiercona ... (Char); jak sie to najadło to zwierze tej trucizny ... od razu zjadło bo to ... tam chodziło swoimi ścieżkami to zaraz leżało przewrócone ... zdechło ... bo to wneⁿtrznosci wszystko tam już wypalało ... (Kłc) (Wil); zob. **bebechy, flaczek, flak, jelito**.

wodzić – ‘o kwoce – spacerować z kurczętami, prowadzić kurczęta’: b.c. (Boj).

wole – ‘część szyi kury, w której gromadzi się pokarm, zanim trafi do żołądka’: inny system żołodkowy ma świnia i inny ma kura ... kura ma wole ón tam jes ten pokarm ... ona w stosunku do swojej masy ma bardzo mały żołoddek ... nie ... i w tym wolu jez jakby to wszystko już trawione i to przechodzi już szybko przez żołoddeg już na pół strawione dlatego że ona w żołodku nie strawi całego ziarna ... [...] to ona musi wew tym wolu już trawić ... tam muszo^m być troszeczkę kamienie żwir i to sie trawi i już nastempuje jakby proces troche obróbki zmieⁿkczenia i to dopiro idzie do żołodka ... nie ... (Char); zob. **toból**.

wolec [boleć (!)] – ‘wykastrowany byk, który dawniej był wykorzystywany jako zwierzę pociągowe do pracy w polu’: w tym czasie w tych latach byków trzeba było kastrować ... musiał być wolec ...

trzeba było biedaka męⁿczyć trzymać mu tam wycinać te jónⁿdra i ... takie czasy były ... (Wil) (Boj); zob. **wół**.

wolnij! wolnij! – ‘komenda wydawana koniowi, żeby zwolnić’: żeby [koń] sie zatrzymoł to prrr! ... a jak wolniej to ... sam ... pani rozumiał: wolnij wolnij ... (Wil); zob. **ho! ho!**

wołowina – ‘mięso z krowy’: my to za mało jimy wołowiny bo ... z racji tego że jes droga a ... a generalnie wszystko wołowina idzie do Włoch ... i na ... tam do tych Arabów ... óni zreszto^m sami przyjeżdżajóm sami se zabijajóm ... (Char); niedawno cheba z ... bo była afera wielka ... wybuchła tam w tej ... Belgii ... że ... konine ... że konine dodawali do wołowiny ... a oni tutej nawet w Polsce ci dziennikarze źle mówili ... bo ... oni odwrotnie ... wołowine dawali do koniny ... (Char); wołowina ... wszystko wołowe to jest ... (PIW) (Bis) (Boj) (Wil).

wops – ‘tu: kłująca część kłosa’: ości tag ości to só^m wonsy takie ... (Boj); wonsy ... ości ... różnie sie to mówi ... [...] jedna ość ... czy tam jeden wops ... (Cze) (Bis); zob. **ość**.

wontroba – ‘gruczoł o wielu funkcjach, m.in. oczyszczający krew z toksycznych produktów przemiany materii’: wontrobnica to sie też zdarzała to ja nawed jeszcze pamieⁿtam ... ale to jes choroba paszożytnicza ... nie ... to tag jag owsiki coś takiego tylko że te robaki sie zal... zagnieźdżały wew tego we wontrobie ... (Char); płuca były ... raczyj wontroba była jako wontroba i każdy sobie przyrzodzał po swojemu ... (Wil) (Bis); zob. **wontróbka**.

wontrobianka – ‘produkt wędliniarski do smarowania pieczywa, powstający z masy mięsnej zawierającej zmielone podroby i przyprawy, umieszczony w osłonce’: wontrobianke no z tych ... grubszych ... jelit sie robi no ... (Bis); wszystkie ... inne rzeczy jak ... nerki ... serca ... wontroba to somⁿ te

lekkie rzeczy które ... były przydatne ... *won*ⁿtroba do *won*ⁿtro... do *won*ⁿtrobianki serce ... i te ... nerki tak samo do *won*ⁿtrobianki ... serce do *salcesonu* ... (Char); *won*ⁿtrobianke to sie robiło zez ... tutej z tych płatów ... nie wiem dokładnie jak to sie nazywa ... to sie wycinało płaty poliki ... i *won*ⁿtrobe ... czeⁿsć tam *won*ⁿtrobę dawało sie to sie robiło *won*ⁿtrobianka ... (Char) (Wil).

wonⁿ**tróbka** – ‘zdr. od: wątroba’: ja to *pami*ⁿtom jak to ten ... a zez *nogów* jag na przykład kaczką czy coś jak sie zabijało to przecież kiedyś to sie *nidz* nie marnowało bo flaczki czyścili owija... robili żołaⁿdkki *won*ⁿtróbki owijało to w te flaczki to gotowali to to ... i to sie wszystko jadło ... (Char); zob. **won**ⁿ**troba**.

worek – 1. ‘opakowanie do przenoszenia i przechowywania ziemniaków, ziarna itp.’: o jeżeli *chcioł* sprzedadź na przykład tam metr czy dwa worki jak to dzisiaj powiedziawszy ... kiedyż metr tego zboża to musiało być czyste ... obojⁿtnie czy to sprzedał do *geesów* czy na targu czy na rynku ... zawsze patrzył w tyn worek: aha jez ładne zboże to ci moge za to^m tyle i tyle dać ... jak *bendzie* zanieczyszczone to *mniejsza* cena ... (Char); rolnik zabierał albo we worku siano albo we worku owies ... zakładał mu [koniowi] taki paseg na *teb* i i miał w tym worku owies ... jak bardzo daleko jechali gdzież ludzie to takie coś tam zakładali ... (PIW); na przyczepie załóżmy były ustawione worki ... i te worki sie na plecach nosiło do siewnika ... czyli trzea było troszeczkę sie *pogimnastykować* ... (Cze); 2. ‘opakowanie z obrokiem zakładane koniowi na popasie’: jag już gdzieś *któż* *jechoł* to ... czy tam do miasta ... no bo kiedyż no to jak do *Kłeck*a to sie *jechoł* koniem ... nie ... no to u nos to sie tak tegó nie robiło ale jag my tam ... niekórtzy to ... to mieli taki ... jakby to pani powiedzieć ... taki worek ... i tam miał *wsp*ⁿpane troche ... troche owsa i sie zakładało mu tu no na *pysk* ... i za uszy ... i *wó*ⁿ tam

se *wygrzoł* ... to ale jak to sie nazywało ... nie nie powiem pani ... (Bis).

wozak – ‘ten, kto kieruje koniem; powożący’: *wozak* ... *kucer* tam różnie mówili ... (PIW); zob. **furman**, **kucier**, **woźnica**.

wozić – ‘transportować, dostarczać’: *ko*ⁿzienie dopiero później sie *wyorywało* ... i *dopiro* trza je było *zawiez* do *cukrowni* ... albo na *skup* ... *najpierw* na na ... na *kolej* ... jak tu *kolej* była *drogów* *jeszcze* nie było to ... *późni* *przeważnie* na *kolej* na *wago*ⁿny ... nie ... w latach *mie*ⁿdywojennych to *wozili* na *wagony* a *później* już były *ć*... *zaczęły* *ciógniczki* to już sie *woziło* do *Gniezna* ... ale *najpierw* sie *woziło* wszystko na *wago*ⁿny ... (Char); zob. **zwozić**.

woźnica – ‘ten, kto kieruje koniem; powożący’: *woźnica* ... no *kucier* ... może *bydź* i *kucier* ... może być *kucier* ... (Char); *jag* ... *któż* *uprawioł* tam ... *jakiś* ... *usługi* ... *wwoż*ⁿnica ... mówili ... na *takigo* ... no *buo* po *mieście* *jeżdżili* ... *wywozili* *odpady* *wozili* *wyngiel* ... nie ... (PIW) (Bis); zob. **furman**, **kucier**, **wozak**.

wół – ‘wykastrowany byk, który dawniej był wykorzystywany jako zwierzę pociągowe do pracy w polu’: *kiedyś* to *robili* *wołami* ... nie ... *kiedyś* ... (Bis); *woła* nie *widziaam* tylko *krowe* ... [...] *woły* to ... w... *przed* *wojno*^m ... (Char); *wół* to ... może ... to i *bydło* ... nie *pami*ⁿtom *wołu* ... to może to były te *kajstrowane* *byki* bo to ... *taki* *byk* *wykajstrowany* to *jes* *wół* ... (Char); *woły* to było ... to była *odmiana* *krowy* ... ona ... *ciógnły* *plugi* ... do *pracy* w *polu* sie sie *używało* ... (Char); *wolec* *wolec* ... *wół* ... *wolec* ... [...] *wołów* nie [miałem] ... to *jeszcze* były *przed* ... *przed* *pierwszo*^m *przed* *drugo*^m *wojno*^m ... to *prawdopodobnie* *ten* ... *Działyń* *miał* jak były *jeszcze* *majo*ⁿtⁿki ... nie *pegeery* *majo*ⁿtⁿki ... to *jeszcze* *opowiadali* tu *taki* *so*ⁿsiada *dziadek* to *mówi* ... *zawsze* na na *majo*ⁿtⁿku na *obiad* *syrena* *wyła* ... i *wół* *ciógnół* tam *ten*

plug ... woły ciongly ... to jak serena (!) zawyla to już nic nie pomogło wół nawracał sie ze środka pola i szedł do gospodarstwa na uobiad ... nie było rady ... konia koń sie posłuchał wół sie nie posłuchał ... (Wil); zob. **wolec**.

wóz – ‘czterokołowy, drewniany pojazd służący do przewożenia ciężarów, ciągnięty przez konie lub ciągnik’: no nie bo siano to jez objętościowo a gnój to raczej [się wozil] na wozie takim bardziej takim masywniejszym bo to jes ciężar ... (Bis); tutej dalej som drabiny drabiniaste to jest znaczy sie wóz jakby do siana wożenia albo do słomy ... (Bis); no tyn wóz to jest do materiałów raczej bym powiedział sypkich ... (Bis); wóz ... [...] może bydź i z no z gumowymi kołami ... (Bis); kiedyś wóz był do wszystkiego ... bo był do wożenia i tego obornika i ziemniaków ... (Char); zaprzognóć konia do wozu ... czy do bryczki ... (Char); był taki rżońd i tyn rżońd trza było zaś te liście zebrać rżończnie ... [...] na wóz na przyczepy przywieś ... i one służyły zaś ... to zakiszało sie ... służyły do bydła ... a korzenie dopiero później sie wyorywało ... (Char); pamiętam jak dzisiaj ... nie ... wóz ... wóz drewniany ... z ... no to były ... z drewna wozy ... nie ... (PIW); jednag na takim wozie mogło być ... z półtory ... dwie tony ... zboża ze słomą razym ... nie ... razym ... nie ... no i to był... n... no tak sie pracowało ... tym sie zwoziło ... czy do stodoły ... czy na stóg ... czy już późni ... pod maszynę ... jag już ... bo zaś stała maszyna na polu ... takim wozym sie podjeżdżało ... i snopeczki ... pyk pyk ... (PIW); gumowe koła ... no to jest pełny ten ... wóz ... ma ogumienia tego ... gumowe koła ... (Kłc) (Cze); zob. **bryczka, furmanka, gumiak, hela, helka, kasta, powózka, wóz drabiniasty, wóz kastowy**.

wóz drabiniasty [drabiasty] – ‘wóz z bokami w postaci drabin, służący do zwożenia zboża, siana’: no wóz trzeba było mieć drabiniasty żeby wozic siano jak kiedyś bywało ... (Bis); to miał somsiad to jest wóz

drabiniasty ... na kołach żelaznych ... to było ciekawe ... to wie pani że to trzeba było jak sie jechało do miasta ... to trzeba było ... te koła trzeba było ściognąć ... wrzucić do ... stawku do wody namoczyć ... bo tutaj wylatywały te ... pierścienie jag już to sie nagrzało ... nie ... (Char); no i jak żniwa no to te były te wozy drabiaste jak to pozywali ... nie ... [...] ale to sie rozbierało taki wóz ... [...] sie rozbierało i te ... sie nakładało te ... te drabiny ... (Char); no bo jak te mendle były ... nie ... no to jechali tymi drabiniastymi wozami ... koń jechał a ktoś musiał to układać ... nie ... (Char); robiło sie tak zwany tyn drabiniasty wóz ale to nie były drabiny bo to było takie zrobione bardziej z takich żerdzi czegoś w tym stylu ... nie ... żeby była powierzchnia jag największa ... nie ... (Gorz); siano i słome ... i zboże woziło sie na ... wozie drabiniastym ... nie ... (PIW); wóz drabiniasty bo to takie ... takie duże drabiny były na boku ... no nie pamiętam jak sie ... to nazywało ... te okucia miały swójom nazwę ... [...] tym wozym drabiniastym to proszę panio wwoziło sie głównie ... zboże ... z pola ... układało sie snopki ... tu ... na tym ... i zwoziło sie ... (PIW); jak sie wie... w taki wóz nałożyło taki dra... drabiniasty siana ... to sie ... wiozało z ... przodu ... i z tyłu ... trza było do... mocno to siano docisnąć ... (Wil); [wóz] drabiniasty to był raczej do słomy siana i tak dalej ... (Kłc); bo ten co zboże to był drabiniasty ... [...] drabiniasty wóz to był ze szczebelkami pionowymi ... (Kłc) (Boj); zob. **wóz**.

wóz kastowy – ‘wóz przeznaczony do transportu obornika i produktów rolnych’: to jes kasta ... to sie nazywa k... wóz kastowy ... to kasta ... (PIW); zob. **hela, helka, kasta, wóz**.

wrota – ‘tu: dwuskrzydłowe drzwi stodoły’: no to wrota no to som tag jak by teraz mówioć dźwi (!) ... no tak gdzie sie wjeżdża ... no to muszom być zamknięte albo otwarte ... (Bis); wrota ... wrota no to były

te że ... wjazdowe że otworzył te wrota
i mógł wjechać wozym do stodoły ...
(Boj); jeżeli chodzi o stodołę to zatrzymi-
my się przy stodole to jest to tu mówię
tyn somsię i ta bojewisko czyli tyn ... te
przejzdne ... tam były wrota z tyj i z tyj
strony żeby można było przejechać ... to
było to ... bojewisko ... (Char) (PIW) (Wil)
(Kłc); zob. **brama, wierzeje**.

wsiewka – ‘nasiona ręcznie wrzucone
w rosnące zboże’: nie wszystko można
było siać tak bo tyko (!) zboże jakies tam
poplony jakies seradela ... takie wsiewki
robili ... kónczyną ... to siali to ręcznie ...
(PIW).

wybebeszyć – ‘usunąć wnętrzości, wypa-
troszyć’: no to po kolei ... jak sie ... zabiło ...
takóm świnię to trzea było jom wybebe-
szyc ... nie ... trza było jom powiesidź jak
ktoś był ... bogaty to miol wielokronżek ...
jag miol bidny to musiol zawołać czterech
somsyadi i go musieli go poćciongnońć ...
no bo żeby to wisiało jakoś ... nie ... bo to ...
na ziemi ... (Char); zob. **wyaproszyć,**
wypatroszyć.

wyberać – ‘tu: zbierać ziemniaki, bura-
ki itp. z pola; także: wykopywać z ziemi’:
przeważnie ręcznie te pierwsze ziemniaki
sie wybiera ... ale to jezd normalnie kopacz-
ka ... wybiera całe redliny ... sie ręcznie
zbiera ... sie je sortuje według wielkości ...
(Char); to były kiedyś [do ziemniaków] ko-
paczki takie konne ... też ręcznie tymi ...
haczkami ... no i takie też były kombajny
dwrurzędowe ... [...] dzisiaj to som takie
tego ... co wybierajom samoczynnie te kom-
bajny ... (Kłc); zob. **zbierać**.

wycie – ‘tu: przeciągły, donośny głos wy-
dawany przez psa’: to takie wycie jest tego
psa ... (PIW).

wycielenie – ‘wydanie na świat potom-
stwa przez krowę’: b.c. (Wil); zob. **cielenie**
sie, ocielenie.

wycić – ‘wyrzucić’: wycić ... [...] wyrzu-
cić wyrzucić ... (Bis); wycić ... no tak czy
babcia jeszcze też nieraz mówi ... weź to
wycij ... nie ... [...] niby wyrzucić ... [...]
no ... to takie proste stare no ... kiedyś tag
mówili ... weź to wycij ... (Char); wycić ...
no dzisiaj to sie mówi coś zbyteczne to by
można to wyrzucić ... (PIW); wycić ... no
wyrzucić ... (Wil).

wydłubać – **1.** ‘wyjąć, wyłupać’: no to na
te naszóm na te gynś ... nie ... tu nie atako-
wała tu normalnie doleciała to by jej oczy
wydłubała ... no ... (Char); **2.** ‘wystrugać,
wyrzeźbić’: miał taki kozik z takim tym no
i to tag a la nóz tylko zez innom końców-
kom i tak sobie cały wieczór ... cały wieczór
wydłubał przez jedyn wieczór zrobił sobie
tyn ... tom podstawie zaż jeszcze tyn kij ...
i zaż na nastympe zaś sobie wycioł te ...
palce do grabienia i ... było zrobione ...
(Char).

wydrapać – ‘o kurze – wydobyć z ziemi
pokarm za pomocą pazurów’: jak by [kur-
częta] nie chiał jeść to [kwoka] bydzie
drapać żeby coś wydrapała i żeby sie najad-
ła ... ta-ak chodzom już po podwórku ...
(Świ); zob. **drapać**.

wygarbować – ‘przygotować skórę zwie-
rzęcia do dalszej eksploatacji, np. do uszy-
cia kozucha, rękawic itp.; wypawić’: [skó-
rę zdjętą z owcy] dawało sie do garbarni ...
to wygarbowali ... (Świ).

wygołyć – ‘o runie owiec – ściąć’: strzy-
gacz dał mi owce już ... jak wygołył ... no ...
jo musiołym sekatorym poobcinać [raci-
ce] ... (Bis).

wygon [wygón, wygoń] – **1.** ‘zewewnętrzny,
ogrodzony wybieg dla zwierząt’: no to kro-
wy trzeba wygnadź na wygon ... to znaczny
że sie nie ... taki okólnik ... to na przykład
jak było pomieszczenie oborowe i było
ogrodzone no to te krowy można było
spuścić na wygon ... żeby one sobie tak

same tam chodziły wychodziły kiedy chciały ... [...] siatko^m płoty takie sztachetowe takie coś ... no to krowy na wygon szły ... (PIW); zob. **okólnik**; 2. 'teren, na którym pasie się bydło': krowy idó^m na wygón no to tak ... różnie mówili na to ... (Char); wygon to było ... to było kiedyś po prostu ogólne takie było pastwisko którzy wszyscy paśli krowy ... to jeszcze mój ojciec opowiadał ... wygon ... później ja ja mieszkalem u rodziny w takiej dzielnicy na wygonie bo kiedyś to przed pierwsz^om wojno^m nazywało się tam wygoń i nazwali wygoń i tam prawdopodobnie do ... do Świątego Wojciecha mogli wszyscy paść krowy ... a po Świątym Wojciechu już nie wolno było ... bo już ta trawa była pod ochron^om ... to wygon był ... to wyganiaли krowy wszystkie rzekomo ja tak to rozumiem ... nie ... (Wil); zob. **pastwisko**.

wygonek – 'droga, którą pędzono bydło na pastwisko': wygonek ... [...] to jest droga do krów ... (Boj); zob. **ścieżka**.

wyhakać – 'tu: wydobyć ziemniaki z ziemi za pomocą haczki, pielić': nieraz mama mówi: idź tam troszke pare krzaków wyhakaj na obiad i ... haczko^m i przynieś wew koszyczku ... (Kłc) (Bis).

wyhodowanie – 'wytworzenie jajka przez kurę hodowaną w gospodarstwie': koszt dzisiaj wyhodowania tego jajka to tam czterdziści pi^ondziesio^ot groszy a jag óna dostanie osiemdziesio^ot to już jes zarobek ... (Char).

wyjechać [wyjechać] – 'opuścić jakieś miejsce': jak Ruski weszli ... tutaj już do nasze... do naszego powiatu my żeśmy byli w Dembłowie a Niemcy dzień wcześniej wyjechali tutaj z Bojanidz Niemcy ... i jag Niemcy wyjechali to brat ze siostr^om przyšli zaraz tutej na to gospodarstwo ... (Boj).

wyklepać – 'zwykle o kosie – rozplaszczyc przez bicie młotkiem w celu na-

ostrzenia': to to troche trwało żeby tak^om kose naklepać to ho ho ... pół godziny nie wiem ... pół godzinki to ... ale to były takie szpece ... odpowiedni młoteczek ... nie ... miał tam jakieś takie specjalnie do klepanio kosi i to^m kose wyklepał wyklepał wyklepał ... drugo^m ... i i po południu obiad zjedli i na pole ... nie ... (PIW); zob. **naklepać**, **naostrzyć**.

wyklepany – 'o kosie – naostrzona przez poklepywanie ostrza młotkiem': kosa powinna być naostrzona wyklepiano ... (Bis); zob. **naklepany**.

wyklusć się – 'o pisklęciu – wyjść z jaja': jakby koguta nie było to niezale^onżone jajka i ... by się nie wykluło nic ... (Bis); na świecie jest dwa tysio^once ras kur i teraz jak to wszystko się pomiesza so^m bez upierzenia na przykład tam w Amazonii takie kury i one so^m tyż przyjechały do Polski ktoś tam przywiózł jajo wykluł pomieszał z... wzięł wykluło się zaż innygo koguta i to tam różne ... (Char) (Świ); zob. **klusć**, **nakluwać się**, **wykluwać się**, **wylęgać (się)**, **wyłodzić**, **wyło^oż**.

wykluwać się – 'o pisklęciu – wychodzić z jaja': [indyki] normalnie się wykluwają^om ... [...] so^m ... wienksze jajka i só^m takie ... nakropiane ... [...] i chyba ... indyczka chyba ... dłuży siedzi ... coś dłuży siedzi na jajkach ... (Bis); to jez jajko ... ono się wykluwa ... (Boj); zob. **klusć**, **nakluwać się**, **wykluwać się**, **wylęgać (się)**, **wyłodzić**, **wyło^oż**.

wykłosić – 'o trawie – wytworzyć kłos': kosić ... [...] na Świ^otygo Jana ... [...] kiedyś ... ale to jak zaczyna zaczynają^om kwitno^oć to jez naw^oiksze masa i najwartościowsze jes siano jak się zaczyna ... wykłosi i zaczyna co niektóre zakwitać ... nie ... (Bis).

wykocić się – 'o kotce – wydawać młode na świat': no to kotka normalnie się mówi ... [...] wykociła się ... kocenie ... (Char); teraz taki momy tutej ... czarnego [kota] to ... sie

wykocila ... nie ... wykociła sie no i ty... porzuciła bo ni miała mleka ... [...] tyż porzuci ... tako kocica ... (Char); zob. **kocić sie, okocić sie**.

wykocóny – ‘o samicach owiec – będące po porodzie’: *człowiek tylko grodził ... jak były matki wykocóne ... nie ... to tak ... g... g... grodził po cztery pińdź matek z jagnieniami ... no ... i zaż jag odrosły tak sie odchowały to ... poznawały matke no to sie wypuszczało do stada ... nie ...* (Bis).

wykosić – ‘o trawie lub zbożu – ściąć, wyciąć’: *no czasami gdzieś koo słupów ... wykosić ... czy rowy gdzież nie idzie dojechać ... można tyż wykosić ...* (Bis); zob. **kosić, skosić, ściońć, ukosić**.

wykot – ‘u owcy – wydawanie na świat młodych, poród’: *tag my mówimy ... wykoty ... o ...* (Bis); *z reguły ... sie przed wykotami je robiło ... [...] strzyże ... no ... żeby ... jak przyjdóm wykoty żeby jagnienta miały dostymp łatwy do sutek ...* (Bis).

wylegnienty – ‘o zbożu – przyduszone przez wiatr i deszcz’: *[zboże] położone ... wylegniente ... prawidłowo nazwa wylegniente ...* (Char) (Kłc); zob. **położony, poobalany**.

wylęgać (sie) – **1.** ‘o pisklętach – wychodzić z jaja’: *wylęgło sie pińć czy dziesińć [kurczaków] ... a moja ... no ile dzisiaj sie w tym roku wylęgło? ... ze czterdziści? ... [...] no czterdziści ... [...] no to dej ... no to już jes za dużo ... nie ... [...] no jak za dużo ... to już nie beńde brała z wylęgami ...* (Char); *te inkubatory pirwsze powstały pirwsze były na weńgiel no tyż tam to trzeba było chodzić pilnować ... musiały być termometry bo to tag na czuja tyż nie ... [...] no ciepło musiało być ... nie ... to już sie wtedy wylęgało tyle ile było tyh jaj to mniej wieńcej sie wylęgało tam dziewińćdziesińt procent ... nie ...* (Char); zob. **kłuć, nakluwać sie, wykluć sie, wykluwać sie,**

wyłodz, wylonż; 2. ‘o kurze – ‘wysiadywać jaja’: *dwie kury mi sie wylęghy ... jo pani powiem ... dwie kury mi sie wylęghy równocześnie ale potym mówie: przecież dwie kury nie włoże do tego paty... tam do tego tej skrzynki bo bendom sie dziobać ...* (Char).

wylęgarnia – ‘tu: zakład zajmujący się wylęgiem i sprzedażą piskląt ptaków hodowlanych’: *wylęgho sie pińć czy dziesińć [kurczaków] ... a moja ... no ile dzisiaj sie w tym roku wylęgho? ... ze czterdziści? ... [...] no czterdziści ... [...] no to dej ... no to już jes za dużo ... nie ... [...] no jak za dużo ... to już nie bende brała z wylęgami ...* (Char).

wyłodz – ‘o kurze – wysiedzieć jaja’: *wysiedzieć [jajka] wyłodz ...* (Char); zob. **kłuć, nakluwać sie, wykluć sie, wykluwać sie, wylęgać (sie), wylonż**.

wylonż – ‘o pisklętach – wyjść z jaja’: *no to przeważnie trzynaście czternaście ... nie ... zależy jak ... jak sie tam wylęże ... nie ...* (Bis); *[kura] siedzi na gniaździe ... i późnij sie jej daje jajka i wylęże i ... późnij chodzi z tymi i hoduje ...* (Świ); zob. **kłuć, nakluwać sie, wykluć sie, wykluwać sie, wylęgać (sie), wyłodz**.

wymie – ‘tu: krowi narząd, w którym powstaje mleko’: *no przecież to [muchy końskie] tak gryzom że jag my mielim ... mieliśmy krowy jak sie wyprowadzało to ... tak ... no ... nic ... kite ... ogon i nic ... innej obrony nie ma ... [...] wymia zawsze miały tak pogryzione ... nie ... te te te ...* (Char); *to som wymie ... wymiona ... cztery sutki takie ma ...* (PIW); *jak sie chciało jom zdoić to nie można było bo jom wszystko bolało i jak sie chwyciło za wymie to ona kopała bo jom bolało ...* (PIW) (Bis) (Wil); zob. **wymiono**.

wymiono – ‘tu: krowi narząd, w którym powstaje mleko’: *tak [krowy] to miały*

zapalenie wymiona ... bo to jakieś grube obrzeżki jakieś czerwone sie robiło ... no to już weterynarze przyjeżdżali i sie tym zajmowali ... (PIW) (Boj) (Char); zob. **wymie**.

wymłócić – ‘oddzielić ziarno od plew’: to jo zrobiłym [cep] takie nie wim coś tam miołym fasole wymłócić czy coś ... [...] no ... kijym mi sie nie chciało walić bo to nie skutkowało ... (Bis); ziarna od kłosa ... no wymłócić trzeba ... no to sie oddzieli ... jedno od drugiego ... (Bis) (Char); zob. **młócić**, **omłócić**.

wyorać – ‘tu: zrobić pługiem rowek odprowadzający nadmiar wody z pola uprawnego’: no to żeś wyorała bruzde jak tam wiedziałaś że ci tam gdzie sie gromadzi woda no to orałaś bruzde do do rowu czy gdzieś tam za spadem gdzieś ... (Bis); zob. **orać**, **przeorać**, **wyorywać**, **zaorać**.

wyorywać – ‘wydobywać z ziemi’: korzenie [buraka] dopiero później sie wyorywało ... i dopiro trza je było zawieźć do cukrowni ... albo na skup ... (Char); zob. **orać**, **przeorać**, **wyorać**, **zaorać**.

wypaproszyć – ‘usunąć wnętrzości, wypatroszyć’: o to trzeba [kure] zabić ... oskubadź oparzyć ... osku... oskubać ... i wypaproszyć zaż ... nie ... (Bis); zob. **wybebeszyć**, **wypatroszyć**.

wypasać – ‘wyprowadzać na pastwisko’: no ... wypasało sie na łonkach gdzieś tam przy ... przy tych ... to sie wypasało gysi ... (Bis); no tyż można jak gdzieś szerokie rowy czy gra... czy granice czy coś ... no to tyż tam wypasali ... nie ... (Bis); no ... wypasano na rowach ... gdzie sie dało ... (Char); kiedyś to wieńcej wypasali te łonki te takie ... [...] no i bardziej wypasali ... siano to tam nie robili aż tyle ... ale tyż ... (Char); no na rowach ludzie wypasali ... takich przydrożnych gdzie tam taka trawa była ... czy krowy były powiożane na powrozie za poroże i ona so-

bie jadła żeby tam gdzieś dalej nie wyskoczyła nie nic ... (PIW); zob. **paść**, **popaść**.

wypasióny – ‘o kocie – gruby’: [kot] wszysko zje no ... ale taki potym wypasióny ... (Char); zob. **spasióny**.

wypatroszyć – ‘usunąć wnętrzości’: no należy jom [kure] oskubać ... roz... rozkroić wypatroszydź i potem ugotowadź lub upiec ... (Boj); no trzeba było ... zabić ... ukreńcidź mu głowe ... no ... oskubać ... rozebrać ... wypatroszyć ... no i można ugotować było albo też smażone dobre jest mien... miensio gołombia ... (Boj); zob. **wybebeszyć**, **wypaproszyć**.

wypędzać – ‘tu: wyprowadzać bydło na pastwisko’: [kozy] wypędza sie na pastwisko ... (Boj).

wypletać – ‘wykonywać koszyk przez przeplatanie we właściwy sposób gałązek wierzbowych, wiklinowych itp.’: dobry specjalista ... to robił tak koszyki dno oddzielne ... i góre ... i zapletał ładnie ... a taki co tag nie umioł to był taki był póło... pół... półokrońgły taki jag jakaś kolebka to ... uginali ... jakieś tam twarde ... drewna ... grubsze ... to było takie półokrońgłe i wypletali z... cienko wiklino tak ... (Wil); zob. **pleść**.

wyprosić sie – ‘o świni – wydać na świat młode’: maciora jez osobno iii ... te so^m uos^oobno ... nie ... bo jag małe ... nie ... no jak sie wyprosi maciora to so^m razym ... nie ... no bo muszo^m pić ... nie ... (Bis); jak ... zimo^m sie wyprosi ... maciora no to ... a mo tak ... za... zagrodzone żeby ona nie weszła i im [młodym] sie lampe świeci takó^m ... [...] no promiennig no ... żeby miały ciepło ... nie ... (Bis); nie było cyntralnego ogrzewania ... takó^m ma... maciore sie ... wpuszczało w taki barłóg ... w takó^m słome ... no taki to sie ... to taki kubet to sie nazywało ... tak sie robiło ji sie takie gniazdo ... i ona tam sie ... wyprasała ... [...] były takie ... takie stodoły kiedyś były co ... taki barłóg sie nazywało

taka z podnoszonym dachem i tam w śródku po prostu było ciepło te siano dookoła słoma była i tam w tym ... w tej słomie sie wypraszała ... tam trzeba było to pilnować ... (Char); zob. **prosić sie**.

wypuszczany – ‘o wnętrzościach – wydobywane, usuwane, wymiowane’: *tym otworem ta krew wyleciała ... nie ... i później musiał być tyn [świniak] ... wrzontkiem oskrobany goron^{com} wodom^m ... oskrobany ... i wtynczas dopiero wieszali ... nie ... jak już wisiał dokładnie było wymyte wy... wy... wyczyszczony ... reszta obrobiona ... i dopiero było wnętrzości wy... wypuszczane ... (Wil).*

wyrwaczka do lnu – ‘maszyna do zbioru lnu’: *len sie wyrwa ... to som^m też specjalnie ... maszyny ... to co wyrwały ... wyrwaczka do lnu to sie nazywa ... (Char).*

wyrwać – ‘tu: usuwać len z ziemi’: *len to sie wyrwa ... (Boj); len sie wyrwa ... też nie mieliśmy lnu ... konopie to żeśmy mieli ale len ... len sie wyrwa z korzeniami ... (Char); len kiedyś wyrwano ... ja pamiętam na przykład jak wyrwiałam len i układałam też właśnie w takie snopki sie wion^m zała i tak dalej ... (Kłc).*

wysiedzieć (jaja) – ‘o kurze – siedzieć na jajach aż do wylęgu piskląt’: *[kura musi] wysiedzieć [jaja] ... naturalne tag jak w przyrodzie ... nie ... (Char) (Bis) (Boj) (Świ); zob. **siedzieć, usio^{ać}**.*

wysiewać – ‘rozrzucać nasiona, nawóz po polu uprawnym’: *to ugoruje sie zboże ... to zasiewa sie tam kończyne to i po żniwach ... przed żniwami sie wysiewa to tam wiosno^m i to urosło w tym zbożu ... (Boj); no praca na przykład tak wiosenna praca ... nie ... no to jes ... wysiwanie nawozów wcześniej na zboża ... (Boj); zob. **siać**.*

wyskubać – ‘tu: usunąć pióra z zabitego drobiu’: *no te piórka trzeza [kurze] wyskubać wszystkie ... nie ... (Bis); jag już było*

*takie dorosłe [kaczki] to były wtedy były dobre do ... do zabicio bo ... bo sie leko ... [...] no ale jag nie nie ... nie było wypadnięte co nie miały jag nolezi tych piór to było tych pipci dużo że kobiety wyzywały że to nie idzie wyskubać tygó ... nie ... (Bis); zob. **obskubywać, oskubać, skubać**.*

wysłodek – ‘produkt uboczny procesu wytwarzania cukru z buraków cukrowych’: *w pierwszym roku kupić działkę i założyć fundamenty ... za dwa hektary buroków ... a ... gospodarz miał ... pasze bo dostał wysłodki ... i dos... miał liście ... i to go nidz nie kosztowało ... ón miał jeszcze prace ... (Char).*

wysoka skiba – ‘skiba powstająca na skutek orki głębokiej, której głębokość jest większa od szerokości’: *przy okazji przekopuje ogród ... zostawiam po wysokiej skibie czyli tak zwane ... przekopuje ale nie grabie ... grabie dopiero na wiosne ... [...] wtedy nabiera deszczu śniegu i tak dalej i w tem... w tom^m skibe wysokom^m nabiera ... ona i tak opadnie ... i ona musi być ... to jest właśnie cały efekt ... (Kłc); zob. **ostra skiba, skiba**.*

wyszczerbic – ‘tu: źle naklepać kosę’: *b.c. (Bis); zob. **porybic**.*

wyszczerbienie – ‘zrobienie nierówności na ostrzu kosy w wyniku nieumiejętnego klepania’: *b.c. (Bis).*

wyściółka – ‘podłoże z wyłożonej słomy na stanowiskach zwierząt gospodarskich’: *wyściółka ... znaczy sie na tym co stały to była słoma ... [...] słoma z której był zaś tak zwany obornik ... nie ... (PIW); zob. **ściółka**.*

wytrzebic – ‘tu: ubić, zabić, uśmiercić’: *jak sie wytrzebiło [świniaka] ... trzeba było wyczyścić ... flaki bo to sie mówiło flaki ... trza było wycion^{gnó^ć}dź osierdzie ... wszystkie te ... błony niebłony wszystko stóпки poczyścić ... (Char); zob. **dorzno^ć, ubijać, zabić, zabijać**.*

Z

z zeszłego roku – ‘o zbożu – stare, zeszłoroczne’: z zeszłego roku ... zboże z zeszłego roku ... (Bis); tylko jak się mówiło to jeszcze [zboże] zeszłoroczne czy stare jeszcze ... nie ... dobry gospodarz ón jeszcze miał z zeszłego roku ileś tam zboża to się mówiło ... nie ... kiedyś ... jak nie było mniej ziemi jeszcze ... nie ... (Wil); zob. **łoński, zeszłoroczny**.

zabicie – ‘tu: zaklinowanie’: to to jest kosa ... tak ... to jest kosisko to jez roczka i tu jeszcze jest ... a tu jez jest taki klin do zabicia tutaj i to metalowe nazywało się ... aj no nie przypomni się ... ryfka mufka nie ... nie nie nie nie nie ... no ma swoj^om nazwę ... ja mam kose wisi u mnie ... (PIW).

zabić – 1. ‘pozbawić życia zwierzę hodowlane’: o to trzeba [kurę] zabić ... oskubadź oparzyć ... osku... oskubać ... i wyproszyć zaż ... nie ... (Bis); no tyż się lgołębia zabije ... tyż na rosotek się zabije ale ... to jez moje hobby ... (Bis); bardzi tam z Lubelskiego ... z tych stron ... oni tam ... ognisko rozpolili i ... zabili świnioka wrzucili opolił nożym oskroboł ... (Char); pastuch to się nazywało ... elektryczny pastuch ... to taki był bardzo ... już nie wiem ile tego ... kawał tego pro^odu ... ale to takie było że tag leko porażało [krowa] odskaczała i już tam wiesz ... [...] nie była zabita przez niko-go ... tylko taka leciutkie pogigłanie to było ... (PIW); to znaczy jak tak ... kure zabije ... do wiadra z gor^oco^m wodo^m ... no bo już nie żyje kurczak ... oparzysz ... oskubiesz z grubsza ... później z tych pipciów no i opala się już na... z tych włosków no i patroszy się ... (Świ); zob. **dorznoć, ubijać, wyrzebić, zabijać**; 2. ‘przymocować część roboczą narzędzia do trzonka poprzez przybicie’: gable do buraków gable

do ziemniaków to każdy jedne trzeba było obsadzać ... [...] włożyć ... tak tak ... i to zabić gwoździkiem żeby nie spadło ... w to^m tulejke tako^m ... (Kłc) (Char); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabijać**.

zabijać – 1. ‘pozbawiać życia zwierzęta przeznaczone do jedzenia lub hodowane dla skór, futra itp.’: no bo tyż się zabijało ... tylko że musiały ... kaczki ... musiały wy... wypadnoć żeby ni miały tych pipci bo jak te pipcie majom to kurcze ... cizko jez oskubać ... nie ... (Bis); tera no ... teraz no ... ni można zabijać ... no ... u siebie w gospodarstwie ... kiedyś to tam było można ... [...] no trza wywozić do rzeźni i ... i w rzeźni trzeba tam ... (Bis); ja to pamiętom jak to ten ... a zez nogów jag na przykład kaczka czy coż jak się zabijało to przecież kiedyś to się nidz nie marnowało bo flaczki czyścili owija... robili żoła^ondki wo^otró^obki owijało to w te flaczki to gotowali to to ... i to się wszystko jadło ... (Char); w gospodarstwie takim się nie zabijało ... takich ... cielaków czy tam krów ... no w gospodarstwie się nie robiło tego ... głównie się świnie ... to tak ... ale ... było nie ... no ... rzadko kiedy ... czasami ... czasami jak tam na wesele to się sushyło bo to było zaro na wsi to tam ... czasym jak ... zabiło dwa świnioki no to ... to tego cieloka przy tym zabili żeby to mie^oso było takie lepsze ... (Char); różnie świnie zabjali no ... ale no ... byli tacy co co ... no ... robili na lezo^oco ... (Char); kiedyś w domach zabjali ... [...] tag jak to^m świnie się przygotowywało ... przygotowywało specjalnie ... [...] sie jo^m przeważnie ... ona szła na osobny patyk ... dostawała takie ... jedzenie bez ... żadnej paszy ... takiej przemysłowej ... była tam dwa tygodnie czy tam ...

tydzień na śrucie zwykłym ... nie ... wode ... i śrut do oporu ... [...] ziemniaki sie dowalo ... żeby ... [...] miała lepsze mięso lepsze tego ... nie ... no i zaś ... wyprowadzało ... tam ... było jakież odpowiednie miejsce za pomocóm siekiery ... i troku ... sie wziło jóm ... ubijało ... (Char); ktoś tam opowiadał ... ja tam że do odbytu wkładali jakiś tam ... lisy sie tak zabijało że sie do odbytu wkładało jakiś taki prent ... podłoczony do prodem i lis był zabity ... (PIW); jag u nas rzeźnię robił to on zawsze przyjeżdżał załóźmy tam o ... po południu ... zabijał ... rozebrał tam świnie i ona do drugiego dnia tam ... koło dziewiętej na drugi dzień przyjeżdżał ... i przerabiał dalej ... żeby to mięso właśnie odparowało ostygło ... (Cze); zob. **dorżnońc, ubijać, wytrzebić, zabić**;

2. 'przymocowywać część roboczą narzędzia do trzonka poprzez przybicie': była taka obejma ... zakładała sie [kosę] na te stylisko ... i i tu tu ta końcówka ... i był drewniany klin i sie zabijało ... klinem sie zabijało i potem żeby jeszcze sobie konď ustawić to albo była podginana tutaj na tej końcówce ... albo sie skórke podkładało ... skórke sie podkładało i sie to zabijało ... (Cze); zob. **nabić, nabijać, nasadzać, nasadzić, natykać, obsadzać, obsadzić, oprawiać, oprawić, osadzać, osadzić, zabić.**

zabrónkowany – 'pograbiony bronami; pobronowany': każdy siew jak był za... zasiane ... pole ... to musiał być ... zabrónkowany ... nie ... [...] żeby ... ziarna nie było na wierzchu ... nie ... (PIW).

zacielona – 'o krowie – spodziewająca się potomstwa': zacielona ... [...] to jes krowa cielna ... (Char) (Bis) (PIW); zob. **cielna.**

zaczep – 'element maszyn i urządzeń rolniczych umożliwiający połączenie z koniem, ciągnikiem, inną maszyną': tradycyjny zaczep taki tam [w siewniku] był ... skonstruowany ... (Cze); jes ten zaczep główny i tutaj jest dyszel ... o ... i tu som barczyki do których som zaprzognięte konie

dwa ... jeden i drugi ... może bydź i jeden koń ... co jez jeden taki i do środka jest wpuszczany koń ... bo jeden też może ciongnońc ... no ... (Kłc).

zadać – 'tu: dać paszę zwierzętom gospodarskim': ganek paszowy ganek gnojowy ... jes ... to ... miejsce po którym ... przechodzi ... człowiek w cel... w celu oporzodzenia ... posporzodzenia ... [...] zadania ... paszy o ... (Char); zob. **zadawać.**

zadawać – 'tu: dawać paszę zwierzętom gospodarskim': [żtób to] koryto do ... zadawania pokarmu ... koniom ... (Boj); zob. **zadać.**

zaduszony [zaduszóny] – 'o prosięciu – pozbawiony życia przez przyściśnięcie': [prosiak] zaduszóny ... przez maciore no ... [...] zaduszóny... no ... to przeważnie zaduszony jes tyn wienkszy ... bo ón mo wienkszo^m siłe sie ... rozpycho ... [...] no ... maciora jes taka ... nie ... któro ... że w ogóle ... óne bydóm kwiczydź a óna sie nie podnie sie ... (Char).

zagnać – 'tu: orać, rozpoczynając od środka pola uprawnego': teraz sie nie zagonia bo ... som pługi obrotowe ... a kiedyś sie trzea było zagnać ... żeby zaczondź jechać ... [...] to sie rozoruje na lewo i na prawo ... i zaś do kupy sie orze ... wkolo ... (Bis).

zagon [zagón] – **1.** 'długi, wąski kawałek pola': zagón ... [...] kawałek wo^{nski} a długi pola ... (Boj); zagon to jes ... według mnie i ... jak si^{ngóm} pamie^ńcióm to jes zagón ... to jez nazwa ... nazwa jakiś kawałka ziemi chyba ... jakigoś kawałka ... wo^{nski} jakiś ... kawoteg jakiś zagón ... zagon ... b^oo jeszczy mi sie kojarzy zagon ... nie ... jag orali pole na ... na na ... na na ... na zagón ale ... ale to z... z... zostawmy to tak ... tak ... bo według mnie zagon ... tyż mówili ... na na na jakiś w^onski kawałek pola ... nie ... zagón ... nie ... (PIW); zagón ... gdy sie zagania z dwóch stron pługiem ... zagonowym robi sie zagón ... [...]

albo wońskie polie (!) to jes zagon ... (Wil);
2. 'bruzda pozostająca przy granicy pola uprawnego w wyniku orania zaczynające się od środka pola': no kiedyś kiedyś to były pługi zag^uonowe tak zwane ... jeszcze dzisiaj som zag^uonowe to ś... to jes wszystkie skiby som odwracane w praw^o ... i to musi jeździć ... dookoła i ... i musi zrobić taki zagon ... nie ... i tam gdzieś musi zostać bruzda albo przy granicy ... (Wil).

zajechać – 'przejechać, rozjechać': to był sz... sznauer ... [...] późni jag nam uciek to ... już nie przyszed ... już abo go gdzie zajechali albo ktoś go zabrał ... no ... (Char).

zakiszać – 'o liściach i resztkach roślin – poddawać fermentacji': był taki rz^ond i tyn rz^ond trza było zaś te liście zebrać ryncznie ... [...] na wóz na przyczepy przywieś ... i one służyły zaś ... to zakiszało się ... służyły do bydła ... a korzenie dopiero później się wyorywało ... (Char); zob. **kisić**.

zakład mięsny [mi^oсны] – 'zakład zajmujący się ubojem zwierząt i sprzedażą mięsa': no ... ale ... a rzeźnia tyż rzeźnióm ... to ź... to źle i tag niedobrze ... kiedyś były zakłady mi^osne ... sie zabijało ... [...] w Gieźnie chociażby ... były zakłady mi^osne tam ... bili i kro... i bydło i świnie ... i przetra... przetwarzali to mie^oso zaraz ... i ... w puszki ... do Anglii ... bo nas ... my tu mieliśmy bardzo dobry przemysł jako taki ... mi^oсны ... to nie to co dzisiaj ... i tak ... było ... to wszystko ... dzisiaj jes troche inaczy ... dzisiaj ... jes ... to wszystko ... (Char); rzeźnik tam miał zawsze gdzieś tam w torbie [przyprawy] ... bo to każdy jedyn rzeźnik gdzieś tam pracował w jakiś tam zakładach mi^oсных ... w których gdzieś tam zawsze coś tam ... chapnoł dzisiaj jes taki sklep w Gnieźnie ... (Char); zob. **jatka, rzeźnia, ubojnia**.

zakocona – 'o kotce – spodziewająca się potomstwa': kotka be^ondzie miała małe zakocona kotka ... no ... be^ondzie mieć cio^oże ... (PIW); zob. **kotna**.

zale^ongnoć się – 'tu: wytworzyć zarodek': pierwsze inkubatory wymyślili Niemcy bo to wiy pani jak kiedyś się kure podsadziło to były takie lata że ... były zbuki te jaja się nie zale^ongły ... (Char).

zale^ożony – 'o jajku – mający zarodek': [kogut] potrzebny ... jes żeby ... nasadzić kurke żeby ... żeby ... żeby było zale^ożone [jajko] ... żeby było ... kogut to jes tylko do tego ... a do niczego wiency ... i żeby ^obudził ... (Bis).

zaorać – 'wykonać orkę': zależy od... od jakości gleby bo może bydź nawed i trzydziści i nawet wie^ocej centymetrów jag jest zimowo orka ... jak ktoż mo mocnygo kónia i to może zaorać ... (Bis); nie dało się nie zaorać gdyż zawsze koło idzie w bruzdzie i musi zaorać ... (Bis); tyn poplon to różnie to można to brać ... i można to zaorać to jes duże zasoby som tego próchnicy w ziemi ale moż... dawniej to bo chodzi o w... dawniejsze czasy to bydło wpuszczano w taki poplón i tam one żarły przypuśmy dwa miesio^once w tym i miały od... co żryć ... nie ... (Boj); no [trzeba] jag najszybcy go [obornik] zaoroć ... (PIW); dawnij jak była bieda no to wiadomo żeby można było troche jeszcze tam zebrać [z poplonu] ... a w tej chwili to jest tylko po to żeby zaorać ... jeżeli ludzie uprawiaj^om naturalne uprawy bo też ludzie robio^om ... nie tylko tym nawozem sztucznym to właśnie przede wszystkim na to zaoranie ... (Kłc) (Wil); zob. **orać, przeorać, wyorać, wyorywać**.

zaoranie – 'wykonanie orki': dawnij jak była bieda no to wiadomo żeby można było troche jeszcze tam zebrać [z poplonu] ... a w tej chwili to jest tylko po to żeby zaorać ... jeżeli ludzie uprawiaj^om naturalne uprawy bo też ludzie robio^om ... nie tylko tym nawozem sztucznym to właśnie przede wszystkim na to zaoranie ... (Kłc).

zaostrzyć – 'tu: zużyć oselkę': zwykło ^ooselka to... to była tylko ... albo za jedyn

kóniec sie trzymało ... albo za drugi ... nie ... jak sie tyn zwostrzył no to sie brało za drugi kóniec ... (Wil).

zapalić – ‘tu: włączyć światło’: *zapol światło bo pani nie dowidzi ... teraz już sie robi cimno ... (Bis).*

zapałka [zapołka] – ‘cienki, krótki patyczek zakończony siarką, służący do rozpalania ognia’: *generalnie rzecz bioro^{nc} to ... nie wiono^zano [kielbas] ... końcówki zabezpieczano zapałko^m ... [...] zapałko^m ... zapałke ... to^m siarke sie odwalilo ... przewijol nad tym końcówke sie ... a tak to jó^m ... prz... okry^{nc}o^ł ... tyn flag jak dwa razy okry^{nc}o^ł to już było tag jakby zwiono^zano ... [...] no ... dzisiaj so^m specjalne szpilki ... nie ... do tego ... [...] a kiedyż no zapolki no ... to był ... zapolkami ... tym ... (Char); zob. **szpilka**.*

zapaska – ‘fartuch zakładany przez człowieka podczas dojenia krów’: [do dojenia mama] *zakładała fartuch tako^m zapaske ... miała takie wiadro ... i miała konwie tako^m ... z sitkiem ... (PIW).*

zapole – **1.** ‘miejsce w stodole, w którym przechowuje się zboże do wymłócenia, słomę itd.’: *to jest ten so^{nc}siek ... albo jak kiedyś jeszcze mówili przodkowie zapole to mi mówili na Wschodzie tam ... tam skond ja sie urodziłem to była Zamojszczyzna to zapole mówili ... (Wil); zob. **buchta, so^{nc}siek, zasiak**; **2.** ‘część stodoły zlokalizowana pod dachem’: *stodoła była w pewnym momencie prosto prosto prosto i potym wiadómo że tak to to zapole to już ... zapole to tag jakby ta cze^{nc}ść zwen^zajo^{nc}a sie stodoły ... nie ... to tam na zapolu sie ... (Bis).**

zapolnica – ‘przegroda w stodole oddzielająca klepisko od sąsiedka’: *no to to była to ... chyba zapolnica nazywali ... (Wil); zob. **blo^{ng}**.*

zaprzęgnięcie – ‘zakładanie uprzęży w celu przymocowania konia do pojazdu

lub maszyny’: *zaprzęgnięcie ... tak sie u noz mówiło ... (Bis) (Boj).*

zaprzęgnięty – ‘o koniu – mający zakładaną uprzęż’: *no tak to nawet był najpierw tresowany żeby chodził ... chodził przy mło... przy staryj swojej matce kobyle i potem był zaprzęgnięty do wozu i miał cugle te lejce i tam kierowano nim oprowadzali go ... (PIW).*

zaprzęg – ‘tu: zakładanie uprzęży koniowi’: b.c. (Boj).

zaprzęgnięty – ‘o koniu – mający założoną uprzęż połączoną z wozem lub maszyną rolniczą’: *no to jest dyszel tutaj ... [...] do który z jednej strony do drugiej był ten ... zaprzęgnięty koń ... tu so^m te koła i jest poło^{nc}zone taka główna dyszel pierszych kół i drugich ... nie ... (Kłc).*

zaprzęgnięcie – ‘założyć uprzęż w celu przymocowania konia do pojazdu lub maszyny’: *zaprzęgnięcie konia do wozu ... czy do bryczki ... (Char); ubieranie go w ten pu^zorek ... okie^zać trzeba konia do tego na przykład żeby go tam zaprzęgnięcie do ... do karety czy tam do wozu ... (PIW).*

zardzewiały – ‘pokryty rdzą’: b.c. (Bis) (Boj) (PIW) (Wil).

zasiatkowany – ‘ogrodzony płotem z siatki’: [kury są] *na ogrodzie ... bo tam so^m ... zasiatkowane so^m ... tak że tam ... nie wyjdó^m ... nie ... tak to by wszyn^{nc}dzie i na drodze były i wszyn^{nc}dzie ... nie ... (Bis).*

zasiak – ‘miejsce w stodole, w którym przechowuje się zboże do wymłócenia, słomę itd.’: *do zasiaku zwałało sie te snopki słome czy siano ... (Bis); zob. **buchta, so^{nc}siek, zapole**.*

zasiew – ‘siew, zasianie’: *siali poplony czy tam cóż no to tam ... płytka orka żeby szybko i zasiane ... późni była tak średnia czy*

normalna ... na na ... na zasiewy ... (PIW);
po zasiewie zboża było bronkowanie ...
(PIW); zob. **sianie, siew**.

zasuszona – ‘o krowie – taka, która przestała dawać mleko’: [krowa przed zaciele- niem] *musi być zasuszona przynajmniej z dwa miesiące ... z dwa i pół miesiąca ... nie ... żeby uodpoczyła po prostu ... nie ...* (Bis).

zaszczeniona – ‘o suce – spodziewająca się potomstwa’: b.c. (PIW); zob. **szczenna**.

zaślepować – ‘wyrównywać zaoraną ziemię, uprawiać rolę za pomocą włóki’: *tag mówili jag jo zapami^mtałem ... nie ... trza było ... ześlepować to pole ... te grupy ... rozbić ... tak samo ziemniaki ... ale w ty pierszy fазie tam ... po posadzeniu jak były tam ... no to można było te radliny ścion^{gn}óć tak ... poślep^uować ...* (PIW); zob. **poślep^uować, powłóczyć, ślepować, włóczyć, włókować**.

zatuła – ‘wąski bok czola wozu’: *mój uoj- ciedz nazywał zatuła z prz... z przodu ... zatuła ... a tu bok ... nie ... czy tam gnojowica jak do gnoju to były gnojowice ...* (Wil); zob. **przodek, przód**.

za^uostrzony – ‘o zębach narzędzi rolni- czych – ostre na czubku’: *ze^mby [wideł] ... [...] no so^m za^uostrzone i ... no ... takie zym- by majo^m długie do ... tego ...* (Bis).

zażrebiona – ‘o kłaczy – spodziewająca się potomstwa’: b.c. (PIW); zob. **żrebna**.

zbierać – ‘podnosić coś z ziemi; także o płonach’: *przeważnie reⁿcznie te pierw- sze ziemniaki sie wybiera ... ale to jezd nor- malnie kopaczka ... wybiera całe redliny ... sie reⁿcznie zbiera ... sie je sortuje według wielkości ...* (Char); zob. **wybierać**.

zbiór – ‘tu: zebrany plon’: *na to^m chwile jak zboże dojrzeje no to ... [...] wjeżdża*

kombajn i sprawa rozwioⁿzana ... nie ma problemu z zbiorem ... (Bis); *zależy jaka tak ... jaka jes wydajność bo jeśli chodzi o reⁿczny zbiór i człowieka niewielka ... no ... kombajn i pare hektarów zrobi ... nie ...* (Bis); *mięⁿdy zbiorym owsa a żyta to nie było żadnej różnicy ...* (Boj); *[kopiec] to był formowany w tako^m przy me obkładany sło- mo^m później przysypywany ziemi^om no i to było zabezpieczane jeszcze żeby ... kury nie rozgrzebały czy jakieś ptactwo ... nie ... taki- mi po prostu do tego sie używało kiedyż tyⁿcin po zbiorach ziemniaków ... nie ...* (Gorz); *cały czas sie je [ziemniaki] obrad- luje żeby urosły ... kwitno^m ... przekwitno^m i już po przekwitnieⁿciu so^m dobre do ... do zbioru ...* (Kłc) (Boj) (Char) (Cze); zob. **plon, żniwo**.

zboże – 1. ‘rośliny uprawiane ze względu na ziarno i słomę’: *jeśli chodzi o zboża bo tak to to sie różne rzeczy siało ...* (Bis); *wy- sokie zboże to należy na pewno żyto i psze- nica a do niskich zbóż na pewno należy jeⁿczmień ...* (Bis); *to zboże rośnie no to ... to mówi tak było mówione i jest to do dzi- siaj że że one ... dojrzewa ...* (Boj); *jeszczy bronki ... sie używało ... późni jak ... zboże wzeszło ... powschodziło ... wtenczas ... jak tak troszke obeschło ... ładnie ... i było zbu- że nie ... nie za duże jeszcze ... tymi brónka- mi sie jechało ... i te bronki ... niszczyły chwast ...* (PIW); *tym wozym drabiniastym to proste panio^m w^oziło sie głównie ... zboże ... z pola ... układało sie snopki ... tu ... na tym ... i zw^oziło sie ...* (PIW); *kiedyś to ... to to ... [ziarno] gryzli normalnie ... bo ... twarde chrupioⁿce to jes ... suche ... sł... sło- ma sucha ... chocioż ... powim pani tak ... w tamtych czasach zboże było koszone dość wcześniej ...* (PIW); *kiedyś była specja- na maszyna gdzie sie wkładano całe zbo- ża ... całe ... czyli całe no snopek ...* (Kłc); zob. **jeⁿczmień, kukurydza, ostka, owies, pszenica, pszenżyto, żyto**; **2.** ‘ziarno pozy- skiwane do celów spożywczych, jako kar- ma dla zwierząt lub do dalszej uprawy’: *z zeszłego roku ... zboże z zeszłego roku ...*

(Bis); młynek to tylko oddzielił plew i zboże i to już nie było różnicy duży mały ... może odcinał ... (Bis); te plewy dopiero przez wialnie od... odwiewali te plewy od ziarnia i z wialni dopiero szło czyste zboże a plewy szły dalej ... (Boj); o jeżeli chciał sprzedaż na przykład tam metr czy dwa worki jak to dzisiaj powiedziawszy ... kiedyż metr tego zboża to musiało być czyste ... obojętne czy to sprzedać do geesów czy na targu czy na rynku ... zawsze patrzył w tyn worek: aha jez ładne zboże to ci się za tom tyle i tyle dać ... jak beńdzie zanieczyszczone to mniejsza cena ... (Char); to zboże wymłócone musiało iż na wialnie ... żeby oddzielić plewe od ... ziarno od plew ... bo tam leciało w te maszyny wszystko ... (PIW); rolnik ... idzie na pole ... bierze jeden kłos ... rozciera w reńce ... jeżeli kłosy ... zboże odejdzie od kłosa ... to znaczy że ... sie nadaje [do koszenia] ... (Kłc); ona [wialnia] po prostu pod wpływem wiatru wytwarzanego przez ... przez urzodzenie ... oddzielało zboże od plew ... (Kłc) (Świ); zob. **nasienie, nasionko, nasiono, stare zboże, ziarno, ziarnko, ziorko.**

zbuk – ‘tu: jajo bez zarodka’: pierwsze inkubatory wymyślili Niemcy bo to wy pani jak kiedyś sie kure podsadziło to były takie lata że ... były zbuki te jaja sie nie zaległy ... (Char).

zdrucać – ‘zrzucać’: to tam jes [w żniwiarce] ... jeszcz tyn ... jes kosa która tnie ... po tym ... ś... śm... te cztery śmigi co pokazywałam to ona ... ona tym ... co druga ... czy co ... trzecia może ... może ... zdrucać ... nie ... (PIW).

zeciońć – ‘ściąć’: u nas ... u mnie to jeszcze ja pamientam robił pradziadek ... koszyki ... wyplatał z wikliny ... no ja tam wiem jak to sie robiło no bo tam widziałem ale ja bym tam ... ale to tam nie już mom za delikatne reńce ... no naprawdę to trzeba było mieć bo dlatego że ... to trzeba zegiońdź i jak ... najpierw sie jo^m [wiklinę] moczyło ... naj-

pierw trzeba jo^m było zeciońć w odpowiedniej porze albo wczesno^m wiosno^m albo późno^m jesienio^m ... (Char).

zegiońć – ‘zgiąć’: u nas ... u mnie to jeszcze ja pamientam robił pradziadek ... koszyki ... wyplatał z wikliny ... no ja tam wiem jak to sie robiło no bo tam widziałem ale ja bym tam ... ale to tam nie już mom za delikatne reńce ... no naprawdę to trzeba było mieć bo dlatego że ... to trzeba zegiońdź i jak ... najpierw sie jo^m [wiklinę] moczyło ... najpierw trzeba jo^m było zeciońć w odpowiedniej porze albo wczesno^m wiosno^m albo późno^m jesienio^m ... (Char).

zerwanie ścierniska – ‘płytką orka wykonywana po zbiorze plonów; podorywka’: po zbiorze to może sie zaczyna coś ciekawego ... to jes zerwanie ścierniska ... żeby tom podorywkę wykonać ... wymieszać te resztki późniwne ... no i jakieś tam wysiewanie nawozów ... orka ... no i siew ... w takim uproszczonym sposobie ... (Cze); zob. **orka, orka płytka, podorywka, szalowanie, szalówka, talerzówka.**

zeszłoroczny – ‘o zbożu – z zeszłego roku, stare’: tylko jak sie mówiło to jeszcze [zboże] zeszłoroczne czy stare jeszcze ... nie ... dobry gospodarz ón jeszcze miał z zeszłógó roku ileś tam zboża to sie mówiło ... nie ... kiedyś ... jak nie było mniej ziemi jeszcze ... nie ... (Wil) (Bis) (Boj) (PIW); zob. **łoński, z zeszłego roku.**

ześrutować – ‘rozdrobnić ziarno śrutownikiem’: poślad sie mówi ... o ... [...] no to było gorsze zboże ... no to było można ... ześrutować do ... do bydła ... czy do czegós takigo ... to było gorsze ... nie ... (Bis); [dla świń] trzea ... zboże z... ześrutować ... nie ... (Bis); zob. **naśrutować.**

zgarniacz – ‘metalowy pręt nakładany na kosę do koszenia zboża’: tego nie pamientam jak to sie nazywało właśnie ... bo to jeszczy zakładali na to kosisko ... i taki zgar-

niacz tego zboża był żeby to ładnij ułożyć
 żeby te panie które wio^ozały te to zboże
 w snopki żeby óne miały ładnie ułożony tyn
 pokos ... to to sie zakładało ... [...] ale facho-
 wo to nie pamieⁿtam bo my tego żeśmy nie
 stosowali no bo mieliśmy to^m snopowioⁿ-
 załke i śmigłó^wke ... nie ... to tam mieli ci
 tacy co mieli po hektarze ziemi ... (Boj);
 zob. pałó^k.

zgoniny – pl. tant. ‘odpady z młócenia
 zbóż’: plewy zgoniny to nazywali nawet ...
 (Wil); zob. łupinka, plewa.

zgrabianie – ‘zgardnianie za pomocą grabi
 resztek skoszonego zboża’: przetrzoⁿsanie
 siana ... zgrabianie na rzóⁿdki ... (Boj);
 zob. grabić, zgrabić.

zgrabiarka – ‘maszyna konna lub ciągni-
 kowa do zgrabiania siana, ewentualnie
 zboża lub słomy’: no grabić to były zgra-
 biarki zaś tam ... (Bis); no ale ja^g mówim
 o tych czasach to tyż była [do siana] zgra-
 biarka i zwałowarka-grabiarka ... (Bis); idzie-
 my na to^m zgrabiarkę ... nie ... bo ... jo^m od-
 powiednim koⁿty^m jak sie przełoży to ona ...
 rozrzuca siano ... a późnij ... jak sie przełoży
 znowu tam ... odpowiednio ... ustawi sie
 to^m maszynie to robi różó^d z tego siana ...
 (Gorz) (Boj) (Char); zob. grabiarka,
 zwałowarka-grabiarka.

zgrabić – ‘zgardnąć za pomocą grabi resz-
 tki skoszonego zboża lub siana’: no zgrab-
 ki nazywali kiedyś ... jak jak kosili snopo-
 wioⁿzałko^m sami to trzeba było pole zgra-
 bić ... zgrabić i to były zgrabki ... (Wil);
 zob. grabić.

zgrabki – ‘resztki kłóśów pozostałych na
 polu po skoszeniu zboża’: no zgrabki nazy-
 wali kiedyś ... jak jak kosili snopowioⁿzał-
 ko^m sami to trzeba było pole zgrabić ...
 zgrabić i to były zgrabki ... (Wil) (Bis).

zgrzebło [grzebło] – ‘przyrząd w postaci
 rzędu grzebieni, służący do czyszczenia

Zgrzebło (fot. J. Kobus)

koni i zdejmowania wyczesanej sierści
 ze szczotki’: trzea dbadź o nogi przede
 wszystkim ... to faktycznie to jak chciało
 sie wyjechać czy tego najpierw powinno
 sie każdo^m nogę podnieść do góry wy-
 skrobno^oć ... bo tam zawsze jakież nieczy-
 stości tam były ... nie ... no i ... i i wtedy
 można było konia wyprowadzić wyczyścić
 trzea było konia ... najpierw szczotkować ...
 no to taki był wew... my mówiliśmy ... [...]
 to zgrzebło ... nie ... [...] grzebło no ...
 i szczotko taka była ... albo plastikowo ...
 [...] zgrzebło no to było takie ... metalowe ...
 ale takie było ... takie gdzieś szyrokie ... no
 tutaj nie nie pokoże bo to i tag nidz nie
 da ... jakby to wytłumaczyć ... no takie ...
 no były takie ... i okroⁿgłe były ... i taka
 roⁿczka była do trzymanio ... nie ... no
 i tym sie czyściło i szczotko^m zaś ten ... [...]
 na tym zgrzeble ... nie ... były takie ... doz...
 te włosie ... (Bis); to było zgrzebło i ...
 szczotka ... [...] zgrzebło to ... było ... była
 tako czyż metalowa z ... takie ... taki grze-
 bierń po prostu z drobnymi takimi ... grzebi-
 nim ... drobne zo^mbki ... i ón bardziej to^m ...
 tak ... tarli ... tarli to^m skóre tak ... grzebi-
 nim ... jak by to nazwać ... (Char); grzebło

było i taka szczota zakładana na renke tutaj ... i tu było grzebło i te konie codziennie trzeba było czyścić ... tak ... i to najczęściej przy obrzędku rano ... najpierw takim zgrzebłem co miało takie jakby grzebienie takie ... cały czas takie ostre troche ... a następnie sie gładzało takom jajowatom szczotkom też tutaj skóra była i sie je ob... tem ... bardzo to lubiły ... sie wyginały ... (PIW); to trza było [koniał] co... codziennie czyścić ... specjalne szczotki zgrzebła były ... (Wil); to było takie specjalne ... zgrzebło ... [...] zombki były takieee ... [...] drobne coś jak grzebiń tylko króciutkie miało takie zombki ... [...] i tym zgrzebłym czyścili to to z grubsza ... w późni ... tym szczotko takim ... no taka duża ... (Wil) (Boj).

zguścić – ‘o kurze – znieść jajko poza kurnikiem’: no kiedyś to te starsze gospodynie to macały kury ... i óni wiedzieli bo jag ja mam tam pod spodem wzioł... wzięło przy... ma... pomacało to było już czuć czy jajko jes czy nie ... i wtedy takom kure nie wypuszczała żeby jej nie zgubiła jajka i ona z powrotem szła do kurnika póki nie zniosła tego jajka ... (Char); zob. **gubić**.

ziarno – ‘nasiono’: siewnik wrzucał ziarno w ziemię ... (Bis); poczo^{nt} teg lipca przeważnie sie zaczynały żniwa ... bo dzisiaj może nawet dwa tygodnie później sie zaczyna^{jom} bo musi być mocno dojrzałe to zboże ... to ziarno musi być tag no w... wysuszone do do dwanaście procent wilgotności ... (Boj); tak samo [się młóciło] wszystkie rodzaje zboża ... czy łubin czy groch to wszystko to samo było żeby tylko sita zminiali tam o ... bo łubin grubsze ziarno to inne sito ... bo na przykład kończyzna czy lucyca to całkim drobne ziarno ... goryczyca no to to były sita takie ... z małymi otworami ... do tych ziam oleistych jakby to nazwać bo to ... jak rzep... rzepak czy czy len ... nie ... to oleiste ... nie ... (Boj); na ziemi rzuca to ziarno ... żeby żeby to ziarno w ogóle zakiełkowało żeby je tam ptoszki nie wydziobały trzeba było je przykryć

i bronowali ... (Char); zob. **nasienie, nasionko, nasiono, zboże, ziarynko, ziorko**.

ziarynko – ‘zdr. od: ziarno’: jak sie zasiało zboże tymi siewnikiem ... tam dzisiaj to siew^{jom} bez tego ... bez bronków ... to zaś znów z tym koniem tymi lekimi bronkami to żeby to zasypać te zboże ... nie ... te ziarynka ... (Char); zob. **nasienie, nasionko, nasionko, zboże, ziarno, ziorko**.

zielone – ‘zielone części roślin, stanowiące świeżą karmę dla zwierząt’: to był tylko taki sierp ... mały ... [...] na przykład po zielone jak śli tam ... do królików tu do kaczek ... no to chwytal lewom renkom ... ten trawie i prawom od dołu ucinął i kładł w koszyk ... i tag następnom ... i tym sierpem ucinął ... nie kosił tag jak kosom tylko w renke chwytal i takie w penckzi i to tym ... sierp służył do takich prac tam do takich małych jak do królików zielone czy do kaczek czy ... (Boj); bo siano żeby wyszło no musiało to wyschno^{rdz} ale zostało to sianym ... inny nazwy to nie było z... zielone skoszone i to tak długo leżało na polu aż wyszło ... zależy od pory roku ... (Boj); kaczka dostawała ziemniaki śrute zielone bardzo dużo ... pokrzywy pokrojone jakomś rzense ... (PIW); wiem że królig nie może jeść sparowanego zielonego ... czyli ... królig może jeść wilgotne zielone ... ale świeżo urwane ... nie może natomiast jeść takiego zielonego że urwiemy wieczorem trawie jez mokra i damy rano ... (Kłc); zob. **zielonka**.

zielonka [zielónka] – ‘zielone części roślin, stanowiące świeżą karmę dla zwierząt’: pokosić trochę zielónki do królików ... (Bis); latym zielónka ... nie ... bo to i różne były zielonki i sioł człowieg i ... motylkowe i ... i ... koniczyny były ... i ... lucernia była ... i ... i i okopowe były na zime ... i marchew do jagnió^{nt} ... to ... no ... (Bis); oprze^{nt} ... to znaczy skarmianie paszom ... to były wysto... kiszkonki zielonki siana słomy takie było to skarmianie ... (PIW); cze^{rdz} nadziemna bura-

ka przeznaczona jest do zwierzo^{nt} ... kisi
sie z formy tak zwane zielonki ... (Kłc);
zob. **zielone**.

zielononóżka – ‘rasa kury ogólnoużytko-
wej, charakteryzująca się zielonym odcie-
niem skóry nóg; tzw. polska zielononóżka,
zielononóżka kuropatwiana’: *zielononóżki
som^m ... [...] zielonóżki to tyż som^m na jajka ...
(Bis); ja mam rasowe [kury] tu zobocz pani
jakie mó^m rasowe ... kurczak ... no zobacz
pani ... jakie mo nogi ... no ... ten też tutej
zobacz jakie majom^m nogi zobacz pani ... [...]
no bo to som^m i zielononóżki i czerwono-
nóżki ... (Char); zob. **kura**.*

zielsko – ‘roślina rosnąca dziko pośród
upraw’: *pylimy ... dzisiaj bylam rano tyż
[w ogródku] ... troche obhakaam kapuste
i wszystko teraz zielsko rośnie ... nie ... po
tym ... deszczach ... no ... wszystko wybito
tak że ... (Char); chwasty i zielsko zawsze
to jes ... zielsko to jest ... ta czeńś co jez
niepotrzebna ... w ... w danej ... uprawie ...
bo jeżeli pan ma ... ma pani buraki ... no to
jeżeli bendom^m samosiewy rzepaku ... no jes
rzepak ... rzepak jez roślinom^m ... no to jes
ten zielsko ... bo ono jez niepotrzebne ...
samosiewy zbó^z ... wew w rzepaku one
som^m niepotrzebne ... nie ... to jes ... wtedy
jes zielsko ... (Char); teraz [kaczki] zboża
jedzom^m ... pasze ... jag my to musielim ziel-
sko zbirać ... pokrzyw^y ... (Świ); sadziło się
[ziemiaki] ... późnij robiło się z tego ...
redline ... tak ... redline co jakiś czas trzeba
było albo odpylić z zielska i znowu zro-
bidź redline ... tak robiła moja świentej pa-
mie^{nci} ... (Kłc); okrop^{zka} ... o ... to jest pra-
widłowa nazwa ... czyli obhakiwanie wko-
ło każdego buraka z zielska ... (Kłc); to też
się mówi ... zielsko chwasty ... to już tag
jest oboje^{ntne} ... (Kłc) (Bis); zob. **badyl**,
chwast.*

ziembla – ‘orka wykonywana po zbiorze,
tzw. orka przedzimowa, na głębokość 20–
30 cm; orka głęboka’: *orka podorywka
orka siewna orka średnia orka zimowa tak*

*zwana ziembla ... (Bis); zob. **orka**, **orka
głęboka**, **orka zimowa**.*

ziemia – **1.** ‘biologicznie czynna powierz-
chniowa warstwa skorupy ziemskiej, sta-
nowiąca podłoże życia roślin’: *no sie usy-
pało taki stoz i pokrywało się słómóm
i ziemiom^m ... (Bis); no zależy jako zimia była
bo jak była ziemia taka luźna to to brónka
wystarczyła leka ... albo była średnia brona
to wystarczyła ... (Bis); siewnik wrzucał
ziarno w ziemię ... no bo to jest só^m redlice
i óne wrzucajóm w ziemię ... (Bis); ojciec
powiedział że ... ben^{de} ci pracował obra-
biał ziemię oprzontał inwentarz a daj mi
pokój i może wspólnom^m kuchnie i co
byndziemy jedli i ona na to sie zgodziła
chętnie no bo dostała człowieka do pra-
cy ... nie ... (Boj); w rzepakah na poczono^{tku}
tego okresu to tego ... no i ziemia jak się
przewraca uprawia to one [ślimaki] tyż ...
ginóm^m ... nie ... (Char); no z zimiom^m w ogro-
dzie to troszeczke inaczej no bo przeważ-
nie się wyk... robiło te prace re^{nc}nie ...
nie ... żeby ta ziemia była jag najluźniejsza
jag najpulchniejsza ... to kopało się szpad-
lem ... nie ... bo na ogół te zagonki były
małe ... nie ... (Gorz); radło pracowało
w ziemi już spulchnionej ... nie ... (PIW);
znaczy [ziemiańka] nie ma posadzki nie
ma nidz jest zwykła ziemia ... cała jest
z kamienia ... polecam ... (Kłc); zob. **gleba**;*

2. ‘nieruchomość gruntowa’: *bo to zależy
gdzie jest ta ziemia ... bo na przykład tak
tutej u nos ziemia jes za stodołom^m się
mówi to jes za stodołom^m ... ale też jes zie-
mia parcela co jes kilometr od gospodar-
stwa a to było wykupione przed wojnom^m ...
te ... gdzieś w ty... w trzydziestych latach
pocz... poczono^{tek} tak poczono^{tek} trzydzie-
stych lat to było wykupione ojciec tam kupił
z Działyńa ... Działyń ... bo to już była ta
reforma rolna i te duże gospodarstwa tag
jak Działyń tamte pare tysie^{nc}y to musieli
coż na rzecz tych ludzi którzy chcieli nabyć
ziemię się uwłaszczyć i chcieli prowadzić
gospodarstwa takie tam dziesi^{nc} hektaro-
we czy wie^{nc}ej ... i to te to^m parcele do*

dziejiej jez nazwana parcelóm że to kupił z parcelacji z Działyńia ... (Boj); tak ziemia to nie mówili ... pole ... pole było zaorane ... nie ... (PIW).

ziemianka – ‘rodzaj wolnostojącej piwnicy częściowo wkopanej w ziemię, służącej do przechowywania roślin okopowych i innych zapasów’: *przechowywano w ziemiankach ... przechowywano w piwnicach ... różni ludzie różnie przechowywali ... [...] zazwyczaj było to tak zwana ziemianka ... albo czeń nadziemna ... która była specjalna wentylowana ... albo była podziemna ... wtedy temperatura jez jednako wa cały rok ... ja mam takóm piwnice ... kamienno^m bez podłogi ... [...] znaczy nie ma posadzki nie ma nierz jest zwykła ziemia ... cała jest z kamienia ... polecam ... cały rog jest ta sama temperatura ... i tag jak budze ziemniaki na ... na przykład jesienio^m ... tak wycióngam wiosno^m ... one so^m taka sama jest temperatura ... nie zgnijo^m nie przemarzo^m ... (Kłc); zob. **piwnica, sklep**.*

ziemniaczek – ‘zdr. od: ziemniak’: to było reⁿczne ... nie ... reⁿczne ... radło ... sie jechało i ... jag u... jak ziemniaki były ... nie było ziemniaków ... widać ze ziemi ... to sie jechało szYROKO aż zimia sie przewracała przez radline ... jak ... ziemniaczki już wychodziły to ... a jeszcze przedtym szła ... br... bronka ... nie ... (PIW); potym ... jak już były ziemniaczki takie ... takie małe krzoczki były ... to jeszcze był ... opylacz ... który ... to tag jak kultywator ... miał dwie spryⁿżyny jedno^m ... z przodu ... i też ... tak w rodzaju pługa i kón to cionⁿgnól ... nie ... i to^m radlinke sie ładnie ... no tak ... tak sie pracowało ... (PIW); [z oczka wyrasta] peⁿd z którego później so^m małe młode ziemniaczki albo takie ... no ... to nie korzenie so^m ... to jest taki jakby korzeń idzie po prostu nastempna mała bulwa sie robi ... nieraz ... z ko... z ziemniaków ... so^m na przykład przechowywane w takim pomieszczeniu gdzie nie ma stoⁿ... światła to jest biała i białutki mamy ziemniaczek ... a normalnie z tych

oczek sie wytwarza ... no peⁿd czyli ... czyli no ... czyli nadziemna roślina ... (Kłc); zob. **bulwa, kartofel, pyra, pyreczka, pyrika, ziemniak**.

ziemniaczyska – ‘pola, na których rosły ziemniaki’: *po ziemniaczyskach tag mówili gospodarze ... (Kłc); zob. kartoflisko, pyrczyska, ziemniaczysko.*

ziemniaczysko – ‘pole, na którym rosły ziemniaki’: *ziemniaczysko ... [pole] po ziemniakach ... (Wil); zob. kartoflisko, pyrczyska, ziemniaczyska.*

ziemniak [zimniak] – ‘roślina z rodziny psiankowatych, pochodząca z Ameryki Płd., uprawiana powszechnie na całym świecie dla bulw korzeniowych – jadalnych, pastewnych i przemysłowych; bulwa tej rośliny’: *rolnicy sadzili ziemniaki i takimi hakami wy... haczkami to wy... wykopywali ... (Boj); dwadzieścia lat temu ... no ... tak wieⁿcej nie ... podstaw^uo^m żywienia ... było ... były ziemniaki ... i te ziemniaki sie po prostu parowało ... nie ... do świń ... [...] no to było ... był specs... specjalne kotły ... do parowania ziemniaków i ... w tych kotłach sie parowało zaś sie wyrzucało to trza było wy... przegnieś ... były ... albo takóm zwykłóm haczkóm ... nie ... sie to tam ... op... oprzoⁿtało sie na mokro ... (Char); ja wozitem przecież ziemniaki do Gniezna po ... cztery ... po sześ ton dzi... co roku na sprzedaż ... na Armii Czerwonej przeważnie sprzedawałem ... [...] to teraz Witkowska jest ... (Char); to były lata sześcdziesioⁿte jak zaczyły ... bo były ... bo były ... kiedyś ziemniaki sie stosowało do dwóch rzeczy ... do jedzenia i do świń ... one sie nie musiały niczym różnić ... [...] i zaczyⁿto produkować krochmal ... nie ... i Francuzi zaczęli robić ziemniaki pod krochmal ... czyli z wieⁿk szo^m ilośció^m ... tyj skrobi ... nie ... on i to na tym zasadzie zaczyły powstawać te odmiany ... nie ... odmiany jeszcze powstawały na długość dojrzewania ... niektóre dojrzewały wcześniej ... niektóre były później i później*

dojrzewały ... nie ... [...] ziemniaki to sto osiemdziesiąt dni to bardzo duży okres ale gdzie ziemniaki w dziewięćdziesiąt dni okres ten wegetacji to trzy miesiące i ziemniaki kiedyś w ciągu trzech miesięcy dojrzewały ... nie ... czyli maj czerwiec lipiec w sierpniu można było zaż oni zrobili takie sto pięćdziesiąt dni sto osiemdziesiąt dni ... nie ... późniejsze ale to też już były większe tego ... no i to była krochmalnia to wiadomo że krochmalnia chciała dużo ... inne ziemniaki ... z dużym ilościom skrobi ... to wtedy dookoła wszyscy sadzili te ziemniaki skrobiowe ... one takie do jedzenia nie były za specjalne ... nie ... bo tam było takie moczyte ... nie ... dzisiaj jeszcze trzeba produkować ziemniaki do ... pod czipsy całkowicie inne pod frytki ... no i gotowania inne i jeszcze do sałatek też troszeczkę inne takie trochę (?) żeby one się nie rozlatywały ... ale to wszystko zależy od pod klienta się dzisiaj robi ... nie ... (Char); dzisiaj to jest ... tego się nie robi dlatego że ... ziemniaki te wczesne przyjeżdżają z Hiszpanii z Grecji czy tam z Maroka ... nie ... a dzisiaj to ... to som ... koszty dzisiaj żeby na tym zarobić ... dzisiaj ... w tych małych ogródkach nie ma tego ... no żona może podebrać bo tam mamy parę radlin ... [...] to to dla siebie a jeżeli na handel to nikt się w to nie bawi bo to som koszty ... dzisiaj koszty robocizny som tak duże że ... nikt do tego nie będzie podchodził ... nie ... dzisiaj u nas ... tutaj Siemradzkie tam gdzie mam rodzinę ... no to oni normalnie sadzą już ziemniaki pod folioma czyli w tunelach foliowych ... nie ... i w tej chwili to oni kończą już zbiór ... (Char); jeszcze w tamtych latach no ziemniaki stanowiły ... nie ... ogromno ... areał ... nie ... dzisiaj pani nie uświadczy tutaj jak pojedzie pani wkoło żeby trafiła pani pole ... po prostu tyń nie nie ... to jezd nieopłacalne to tylko duże areały i ten ... nie ... i dużo dużo zabiegów dzisiaj trzeba te ... przyskać zaraza stonka to wszystko ... nie ... to jest kosztowne ... nie ... także zasadzić ... tak się mówiło ... sadzenie ziemniaków ... nie ... zasadzić ziemniaki tam ... o to mówili kiedyż morga ...

nie ... dzisiaj to się mówi tam ... pół hektara hektar ... nie ... (PIW); do pierwszych ziemniaków to jest minimum sto dni ... do pierwszych tych młodych typowo ziemniaków ... nie ... zależy też od dnia ... [...] jeżeli to som jeżeli jest odmiana wczesna ... nie ... bo późniejsze to dochodzą do sto pięćdziesiąt dni ... nie ... (Gorz); biore te ziemniaki z tom skrzyńkom żeby nie obłamać tych kłów jak to się nazywa ... no i idom do sadzarki ktorom zrobiłem sobie sam i ziemniaki sadzimy ręcznie żeby nie obłamać kłów ... no i wtedy mamy ziemniaki wcześniej o dwa tygodnie ... nie ... bo tu chodzi o okres wegetacji ... przyspieszyć ... nie ... [...] ale to już odmian nie podam bo ... no i smak bo chodzi o to ziemniak się przy gotowaniu się rozpadnie a który zostanie w całości przeznaczony na sałatki lub na przetwory które które chce się wykorzystać żeby ziemniak był jąg najbardziej widoczny ... [...] ale te odmiany znowu późniejsze to som jako bardziej takie przemysłowe ... nie ... [...] som te odmiany takie średnie ... nie ... bo wczesna odmiana się bardziej nadaje na tom tak zwanom młodom pyre ktorom zjadamy jako pierwsze a te które kupujemy w sklepie to som z tych odmian średnich ... nie ... a te liczne to som typowo przemysłowe ... nie ... [...] ja mam odmiany takie bardziej żółte typowo jadalne ... nie ... no i zi... nie rozpadają się ... o ... a jak kupię w sklepie i po wystygnięciu ziemniak się robi siny to znaczy że coś tam jest z nim nie tak ... lub jest twardy ... nie ... twardziej ... po po ugotowaniu ... i po wystygnięciu bardziej ... bo na przykład mojom odmiane można odgrzoć w mikrofali i będzie jeszcze miaka ... nie ... a tych późnych już się nie odgrzeje w mikrofali ... stracoma całkowicie smak ... nie ... (Gorz); zawsze coś nawyhodowujom ... no przecież dzisiaj som mamy ... różne stacje które hodujom świeże ziemniaki ... nie ... [...] tylko tyle że się rozróżniały były ... przemysłowe przemysłowe się nie nadawały do jedzenia bo smaku ni miały żadnego ... nie ... [...] na przemysł na krochmal na ... na na na... tam różne te ... bo miały dużo dużo

Z

skrobi znowu ... nie ... te przemysłowe ... (Wil); pamiętam jak ziemniaki wybierałam i takie małe rzuciłam ... [...] rzuciłam trochę i pewno [owca] za dużo zjadła ... (Świ); nawed jak bendzie dobry ziemniak to nie musi być tam przekrajany ... ziemniak jak gruba skóra z tyj skóry ... z tej skóry nawed rośnie ... i praktycznie to jeszcze gro ludzi jak do ogrodu to wystawiali ziemniaki na słońce żeby przezieleniały ... (Cze); nie wiem nazwy ale ja na przykład bardzo lubię czerwone ziemniaki z których się robi kluski śląskie ... [...] ja mam takie ... one mająm więcej skrobi w sobie ... i one się nadajom właśnie na ... na kluski śląskie ... [...] wtedy nie wkłada się tyle moki ziemniaczanej ... (Kłc); jag już chcemy wczesne mieć ziemniaki to wiadomo że wcześniej je wybieramy ... a te jesienne czekamy aż te czeńści redliny ... czeńści nadziemne uschnom ... wtedy je ... kiedyż reńcznie wrywano i wtedy wykopywano ... po kolei haczkom ... (Kłc) (Bis); zob. **bulwa, kartofel, pyra, pyreczka, pyrka, ziemniaczek**.

zimowy – ‘o zbożu – wysiewane na jesieni’: jes zboże zimowe ... (Cze); zob. **latosi, ozimy**.

ziorko – ‘zdr. od: ziarno’: no jag rymcznie się sioło to trza było tam bronować bo było ziorko na wirzchu a jak siewnikim to nie potrzeba ... (Bis); zob. **nasienie, nasionko, nasiono, zboże, ziarno, ziarynko**.

zlewiarz – ‘człowiek, który dawniej odbierał kany z mlekiem od gospodarzy i dostarczał je do zlewni’: [mama] wkładała tom kane do zimnej wody żeby ostygło te mleko trochę ... bo ciepłe było ... nie ... i to później mleko szło do młeczarni ... zlewiarz przyjeżdżał i ... zabierał ... (PIW); zob. **mleczarek**.

zlewnia – ‘zakład skupujący mleko od lokalnych gospodarzy, a następnie odstawiający je do młeczarni, zwykle zlokalizowanej w oddalonym od wsi mieście’: no to się wystawiało [mleko] na ... na w kanach ...

Kwitające krzaki ziemniaków (fot. K. Wilkosz)
i bulwy czerwonej odmiany ziemniaków
(fot. S. i W. Wilkosz)

nie ... na na droge ... nie ... i jechoł młeczarek ... tak się nazywał gościu ... i zbierał te te ... te kany i i ... woził do do zlewni ... nie ... do zlewni czy tam do do do młeczarni zależy co tam było blisko ... nie ... bo u noz no woził do zlewni ... chyba ... czy młeczarnia tam była wew Polskij Wsi ... (Bis) (Boj).

zmacać – ‘tu: sprawdzić za pomocą dotyku, czy kura ma w sobie jajko’: b.c. (Boj); zob. **macać, pomacać**.

zmianowanie [zamianowanie] – ‘sianie co roku rośliny innego gatunku na danym polu uprawnym’: [ślimaki są] bardzo trudne ... zwalczać bo trzeba bardzo dużo chemii ...

z... najlepsze jes zmianowanie ... dlatego ...
dlaczego ma w ogródku ... dlatego że ... nie
ma zmianowania ... [...] czyli po prostu sie ...
sieje ... po kolei ... innóm ... roślinie ... bo bo
to jez nowoczesne rolnictwo to nidz innego
nie wymyśliłem tylko ... a ... w ogródku to ...
przeważnie som warzywa ... to tam nie ma
zamianowania ... nie ma zbóż ... nie ... tylko
jes ... som warzywa ... (Char).

zniesć – ‘o kurze – złożyć jajko’: [kura]
niesie je po prostu ... nosi [jajka] ... (Boj);
[kura] gdacze ... nie ... nieroz tag jest że wy-
latuje z gniazda i ... [...] infomruje że znio-
sła ... nie ... [...] że zniosła jajko to sychadź
je ... nie ... jak sie tego jóm albo jóm nagnio...
przeważnie jag idóm na na baloty to jak
tam jak zacznie dż... drzeć tyn dziób jak to
sie mówi zaraz wiadomo że gdzieś tam jaj-
ko niosóm ... (Char); tam [na fermach] nie
ma kogutów ... bo to som na przykład kury
których one tam zniosóm tam trzysta sześć-
dziesiąt jaj czy tam dwieście osiemdzie-
siónt ... (Char); zob. **nieść, nosić, znosić**.

znosić – ‘o kurze – składać jajko’: no ma-
jóm [kury] takie gniózka porobióne i tam
w tym ... znosóm [jajka] ... (Bis); kura znosi
jajka a kogud nie ... i jest dużo mniejsza ...
(Boj); kura sobie upatry jakież miejsce
i beńdzie sobie tam znosiła ... nie ... (Char);
jedno jajko dzinnie [kura] znosi ... czasami
raz na dwa dni ... różnie ale przy takim prze-
mysłowym tu to na pewno jedno jajko dzin-
nie ... (Char) (Świ); zob. **nieść, nosić, znieść**.

zomb – 1. ‘część szczęki służąca do odry-
wania, rozdrabniania i rozcierania pokar-
mu’: [zdenerwowany kot] miauczy ale to
jest taki inny ... inny tak ... eeeeeuuu ...
[...] bo to też potrafi tag nawet zembby...
albo syczy tak ... syk ... zembby potrafi wy-
szczeryć syczeć ... (Kłc); 2. ‘wydłużony
element roboczej części narzędzi rolni-
czych’: zembby [wideł] ... [...] no som za-
ostrzone i ... no ... takie zymbby majóm dłu-
gie do ... tego ... (Bis); na czeńś grabion-
com grabi to som te ... [...] zymbby i stylisko ...

(Bis); haczka ... [...] no takie zawinięte trzy
zymbby i i trzonek ... (Bis); brony ... [...] no ...
z ... zez tego ... z płaskownika ... i ze
zembów ... (Bis); hak ... [...] ma trzoneg
i trzy albo cztery zembby ustawione pod
kontem prostym do trzonka ... (Boj); te
[wideł] czterozymbowe były znowóz do
wyrzucania tych ... tygo obornika ... bo
one były bardzij ... cztery zymbby miały wien-
cyj szło nabrać ... (Char); gable ... to som
z tak... węższe majóm w porównaniu do
gabli do buraków majóm bu... do buraków
som jakby rzadsze te gable ... nie ... roz-
stemp tych zymbów jes wińszy a do ziem-
niaków jez mniejszy ... no bo wiadomo
ziemniag jest dużo duzo mniejszy i som też
małe ziemniaki ... takie które przeznaczane
som na pasze ... nie ... (Gorz); no motyka ...
no to bardziej sie kojarzyło z tym kopa-
niem ziemniaków ... nie ... bo ona jest wte-
dy wienska i ma przykładowo trzy zymbby ...
nie ... takie do typowo kopania no nie wiem
jak to tak bardziej określić ... (Gorz); to ...
sie nazywał hak ... hak ... [...] to jes ... coś
podobnygo do wideł ... tylko m... miał ...
zembby ... zembby t... no to zembby ale te ... jak
tu ... jak to powiedzidź no ... te z... no
można powiedzieć że to zembby na to mó-
wili ... zagięty o tak ... nie ... [...] to on ma
zagięty tak ... w sensie jag uderzył z góry ...
no to ściogał ... nie ... no ... (PIW); zembby
[grabli] były ... ta belka miała swojom na-
zwe ... i ten i ten czuonek wszystko miało
swojom nazwe ... grabisko ... ta belka do ...
co te zymbby tyż miała swojom nazwe ... wy-
szło z głowy ... wyszło ... (PIW); zymbby rogi
można mówić ... no ... złał mi sie ro...
zomb u wideł ... (Wil); różne były [haki do
gnoju] ... i na trzy rogi i na trzy zymbby i na
cztery zymbby ... bo dru... do drobnego ...
obornika to musiały być na cztery żeby nie
przelatywało ... do ... jakigóś słomiastego
to na trzy ... to lepji sie ... schodziło ... to
sie ... to sie tylko ściogało... to sie nie po-
bierało ... z wwoza sie po prostu ściogało
na dół ... tom ... służy do ściogania ... no ...
do nabierania służyły wideł ... (Wil) (Kłc);
zob. **palec, róg, zombek**; 3. ‘wydłużony,

zgięty półkolisty pręt wchodzący w skład części roboczej grabiarki: *grabiarka znowu miała zemby ... tyż miała rame swojóm ... tyż miała ... dyszulki ... to koń ciongnął ... nie ... miała mechanizm opuszczania ... zemby były ... d... duże ugiente ... w ten sposób ... w... tak były ugiente te zemby... w tym sposób ... o! ... w taki ... taki ług ale one były geństwo ... (PIW).*

zombek [zómbek] – ‘mały ząb’: *było takie specjalne ... zgrzebło ... [...] zombki były takieeee ... [...] drobne coś jak grzebiń tylko króciutkie miało takie zómbki ... (Wil);* zob. **zomb**.

zrobić trombe – ‘o gęsiach – napić się alkoholu, spić się’: *normalnie były pijane gynsi ... [...] nie ... to było coś strasznego ale jo to od razu wyczułem bo moja żona mówi: coż im sie stało a jo mówię: tyż to jes coś ... nie ... mówię a tutej patrze widze to ... te resztki z tego wina wylane mówię: uuu ... mówię ... to óne sobie zrobiły trombe ... (Char);* zob. **popić sie**.

zwałać – ‘tu: rozładowywać’: *ja moge tym jenzkiem bo tak sie mówiło ... idziemy*

*zwałać idziemy dzisiaj można powiedzieć zdjonać ... nie ... czy rozładować ... nie ... ben-
dziemy zwałać ... nie ... no tak tak to sie mówiło ... (PIW).*

zwałowarka-grabiarka – ‘maszyna rolnicza zgrabiająca siano w rzędy’: *no ale jag mówim o tych czasach to tyż była [do siana] zgrabiaarka i zwałowarka-grabiarka ... (Bis)* zob. **grabiarka, zgrabiaarka**.

zwionzać – ‘tu: ścisnąć garść zboża – porósłem w celu zrobienia snopka’: *[zboże należy] złapkowadź i zwionzać ... (Bis)* (Boj); zob. **wionzać**.

zwozić – ‘transportować, dostarczać’: *takom to^m śmigłowkom^m kosili i w... i kobiety to [zboże] wionzały i żeśmy stawiali w sztygi i zw... postojało to tam aż wszystko sie skosiło to te pierwsze zaczyno sie zwozić do stodoły czy w stogi nawet ... (Boj); tym wozym drabiniastym to prosze panio^m wwoziło sie głównie ... zboże ... z pola ... układało sie snopki ... tu ... na tym ... i zwwoziło sie ... (PIW); te luzy sie zebrało ... gdzieś tam na ... tyż na jakóms kupke zwiezło ... (PIW);* zob. **wozić**.

Ż

żrebak [źrabak, zrebak] – ‘młode konia’:
*jak był jedyn koń i sie na przykład był żre-
bag no to przy starym sie ... sie uczyło go ...
nie ... no wpród sie zakładało go tam sa-
megó bez ... go ... bez tego ... bez puszor-
ka ... z nim (!) ... żeby sobie pochodził ... zaż
na drugi dzień już puszorek dostawoł ... no
i zaż już normlanie sie gó zakładało przy
starym kóniu to on sie nauczył ... nie ... [...]
z poczořtku tag a zaś potym już dostawał
lejce ... nie ... (Bis); kobyła była i ... musiała
ciongnoć wóz ... pług ... nie ... a tyn mały
źrabak miała i se przy nij jeszcze biegał
wkoło ... (Wil); żrebakowi tyle co wiem ...
bo wujeg miał konie ... zawionzywali czer-
wonom ... [...] wstonżke na szyi ... i wszyst-*

*kie żrebaki u mojego wujka pamieřtam
miały czerwone wstonżki na szyi ... [...] jak
dzieci małe były to też w wózku chcieli
czerwone wstonżki ... nie ... (Kłc) (Boj);
zob. **żrebie**.*

żrebie – ‘młode konia’: b.c. (Char) (PIW);
zob. **żrebak**.

żrebna [źrybna, zrebna] – ‘o klaczy –
spodziewająca się potomstwa’: *kobyła je
żrebna ... (Boj); no właśnie i tu jes tera nie
wiadomo czy to jes kobyła czy to jes klacz
czy to jes ... [...] no ... źrybna ... (Char); to
kobyła ... [...] żrebna ... (Wil) (Bis); zob. **za-
żrebiona**.*

Ż

żarcie – ‘jedzenie, pokarm’: *tak przyduśiło [łapka na szczury] ... bo jag on wszedł do tego żarcia to ...* (Kłc).

żarłak – ‘młode od krowy mające ok. pół roku’: *no to som ... żarłaki som ... no to som takie [cielaki] co zaczynajom jeść ... nie ...* (Bis) (Boj); zob. **bukat, byczek, cielaczek, cielak, ciele, mleczak**.

żeberko – ‘łukowato wygięta kość biegnąca od kręgosłupa do klatki piersiowej; także potrawa z żeber’: *żeberka [ze świni] i co jeszcze jes ten ... boczek ... nie ... no to jes ... niży niży już żeber ... nie ... to jes boczek ... słonine ...* (Bis); *żeberka to były żeberka ... no z tego sie raczej za wiele nie da zrobić ...* (Cze) (Boj) (Char).

żelazo – ‘ciężki, srebrzystoszary metal, również zrobiony z niego przedmiot; tu: o babce do klepania kosy’: *[babka] to kawołek ... pani to było takie kawołek żelaza to takij wielkości jak tu ...* (Bis).

żłób – **1.** ‘koryto dla koni’: *to jes żłób ... żłób albo koryto zależy jak to powiedzieć ... nie ... teraz to ... to tam to tam plastikowe teraz można kupić ... a kiedyś to było zez ... z betonu takie zrobione ... nie ... no tak ... w kształcie no jakby to powiedzieć ... w jakim kształcie ... U ... w kształcie U ... no ...* (Bis); *stajnia ... [...] buduje sie [ją] z boksów ze ... żłobami ...* (Boj); *stajnia mo to do siebie że mo wysoki żłób ... koń z racji tego że jes wysoki to musioł być dużo wyższy żłób żeby tyn ... sie ... po kolanah nie ... nie ... żar ... tylko normalnie na stojaco więc tyn żłób ... wyższy był ...* (Char); *no żłób to jes to ... co w tym żarli ... jed... żarly te konie ... w żłobie ...* (Char); *żłób to nazywano tym koryto inaczej ... nie ...*

(PIW); *żłoby no to to tak zwane koryto no ... do świń sie mówiło ... krów że to jes ... koryto a do kconi sie mówiło żłób ...* (Wil); zob. **automat paszowy, karmik, koryto, paśnik**; **2.** ‘przen. źródło szybkiego wzbogacenia się’: *dorwoł sie do żłobu i żre i żre ... [...] jak to no ... jak niektórych polityków mówiom ... nie ...* (Wil).

żniwa – **1.** ‘okres zbioru zbóż’: *no bo jez jedno jes ten wiosenny i potem drugie koszenie już po żniwach drugi raz to jest potraw ...* (Bis); *żniwa przychodziły to [brat] mówił: no coś trzeba ... [...] coś zrobić żeby w żniwa to to sprzołnoć ... była snopowionżalka już tutaj na tym gospodarstwie ...* (Boj); *ta wegetacja ruszyła i to zboże dojrzało to dojrzew... dojrzało i przy... cho... nazywało sie to dokładnie żniwa ... [...] to ... rozpoczęły sie tak w lipcu poczoł... zależy od aury roku ... nie ... bo to poczołteg lipca przeważnie sie zaczynały żniwa ... bo dzisiaj może nawet dwa tygodnie później sie zaczynajom bo musi być mocno dojrzałe to zboże ... to ziarno musi być tag no w... wysuszone do do dwanaście procent wilgotności a jag one szły w snopki w stogi to one mogło mieć więcej bo one dochodziło w tyj stodole czy w tych w tych sztygach czy w stogach ... to poczołtkim lipca żniwa sie rozpoczynały ...* (Boj); *w różnych regionach Polski to różnie przypada ... jedni przyndziej ... niektóre som regiony już po żniwach a w niektórych dopiero sie zaczyna ...* (Char); *to zależy jak som żniwa ... jak som wczesne żniwa że ... tam suche prawda to jeszcze sie chwyci ... lipca sie chwyci ... a jak mokre zboża zboże nie dojrzewa czy nie idzie to w sierpniu ... a niekiedy i we wrześniu jak nie zdonołom ... nie ...* (Wil); *żniwa ... [...] polegajom ... zazwyczaj obecnie to jest kombajn ... która ... ścina zboże odrzuca*

słome która jez albo od razu robiona w baltoty albo rozrzuciona po polu i przeznaczona później jako nawóz do przyszłej orki ... (Kłc); zob. **koszenie, kradzione żniwa; 2.** 'okres zbioru wikliny': *no wiklina ... to był taki rodzaj ... rodzaj drzewa ... to ro... rosło takie cienkie ... witki rosły wysokości metr ... półtora ... uprawiają jeszcze może pani słyszała gdzieś tam ... żniwa wiklinowe ... nie ... (Wil).*

żniwiarka – 'konna lub ciągnikowa maszyna rolnicza służąca do koszenia zboża': [żniwa odbywały się] *kosotrwiarkom* znaczy sierpem *kosom* trawia... *kosiarkom* a to drugie jak się nazywało potem? ... [...] *żniwiarka wionzałka i dopiro był kombajn ... (Bis); śmigłówka żniwiarka ... no różnie tam ... (Char); niektórzy ... rolnicy ... kosili to trawiarkom ... były już żniwiarki ... nazywały się maszyna ... (PIW); to tam jes [w żniwiarce] ... jeszczy tyn ... jes kosa która tnie ... po tym ... ś... śm... te cztery śmigi co pokazywałem to ona ... ona tym ... co druga ... czy co ... trzecia może ... może ... zdrucać ... nie ... (PIW); zob. **garściówka, kosiarka, kosotrwiarka, pokosówka, przodownica, snopowionzałka, śmigłówka, wionzałka.***

żniwiarz – 'człowiek, który kosi zboże, trawę itp. za pomocą kosy': *żniwiarze ... to byli ta żniwiarze ko... ci kosiarze nazywali ... ale jak te panie się nazywały to to co wionzały za nimi to to nie pamiętam czy to była osobna nazwa tych pań ... (Boj); tego nik nie sieje nawet jak za moich przodków ... ten było na Wschodzie na Zamojszczyźnie żniwiarz zawsze mu kilka tydzień dwa schodziło to niektórzy gospodarze zasiali zaraz prosto po tym ... zboże zboża siali gryke ... (Wil); zob. **kosiarz, kosier, kośnik.***

żniwny – 'o pracy – wykonywana podczas żniw': *to praca w polu to była tak ... [...] żniwna ... żniwa to było trzeba skosić to zboże ... nie ... (Boj).*

żniwo – 'plon zebrany z pól uprawnych': *do żniwa to się używajom widel dwuzemb-*

*nych ... to jez łatwiej natykać snopki czy słome ... (Bis); zob. **plon, zbiór.***

żołondek – 'część ciała ludzi i zwierząt, do której trafia pokarm po połknięciu': *ze żołondka no to co no ... z żołondka ... kiedyś to robili jakiś salceson czy coś tam kładli w żołondek tyż czyścili żołodeg normalnie ... nie ... parzone coś tam jes ... czyszczony i ... i ... salceson robi ... nie ... a teraz óne robiom ... może te ... no jak się nazywo ... flaczki ... mogom być ... (Bis); no inny system ma trawienia inny system żołond... w żołondku ma bydło ... inny system żołondkowy ma świnia i inny ma kura ... kura ma wole ón tam jes ten pokarm ... ona w stosunku do swojej masy ma bardzo mały żołondek ... nie ... i w tym wolu jez jakby to wszystko już trawione i to przechodzi już szybko przez żołodeg już na pół strawione dlatego że ona w żołondku nie strawi całego ziarna ... [...] to ona musi wew tym wolu już trawić ... tam muszom być troszeczkę kamienie żwir i to się trawi i już nastempuje jakby proces troche obróbki zmienkzenia i to dopiro idzie do żołondka ... nie ... (Char); krowa ma taki ... specyficzny ... żołondek ... cztery żołondki mo krowa ... i tam tak ... powstajom różne reakcje i ... i czasom ... gdzieś ... coś ... sie te gazy zbiorom i trza to ... zasto... ratowadź jakoś ... (Char); żołondek świni był żołondek świni i ... przeważnie ... do żołondka świni sie ... przemielito i sie ... kładło te podroby do ... salcesonu ... (Char) (Bis) (PIW) (Wil); zob. **kałdun, maciek.***

żreć [żreć, żryć] – 'jeść, pobierać pokarm': *dawniej to bo chodzi o w... dawniejsze czasy to bydło wpuszczano w taki poplón i tam one żarły przypuśmy dwa miesionce w tym i miały od... co żryć ... nie ... (Boj); do k^uoni sie mówiło żtób ... [...] dorwoł sie do żtobu i żre i żre ... [...] jak to no ... jak niektórych polityków mówiom ... nie ... (Wil); brat poszedł do Rusków bo tutej stajonował jakiś pułk w Działyniu ... bo to było duże majontek to to było pomieszczenia i konie tam trzymali i były pola obsiane*

na przykład kończy^m to te konie w w le-
cie miały na czym żreć ... (Boj); dawniej to
bo chodzi o w... dawniejsze czasy to było
wpuszczano w taki poplón i tam one żarły
przypuśmy dwa miesio^{nce} w tym ... (Boj);
no żłób to jes to ... co w tym żarli ... jed...
żarły te konie ... w żłobie ... (Char); tam
było tej trowy bo było ... krowy tam żarły
bo żarły no bo ... co miały robić ... (Char).

żuraw – ‘tu: wysięgnik umożliwiający czer-
panie wody ze studni’: ja jeszcze mam
[studnię] ... murowano^m ... no pierwsze to
były żuraw ... nie ... żuraw był ... to żuraw ...
i sie wyciono^{gało} ... przeciwwaga była i za
ten kij sie pociono^{gło} ... (Cze).

żyto – ‘jeden z podstawowych gatunków
zboża, o kłosie ościstym’: wysokie zboże
to należy na pewno żyto i pszenica a do
niskich zbóż na pewno należy jenczmię ...
(Bis); tag jak po życie to już był można to
powiedzieć też że był słaby tyn płodo-
zmian i po życie to już wtenczas tam sie
nawoziło oboronikiem żeby ulepszyć te za-
soby w tej ziemi tego tej w tej próchnicy
tam ... (Boj); tym samym zbożym ... z tego
samygo zboża [co snopek] kre^{ci}ło sie ...
takie ... taki ... taki powróz ... [...] i tym sie
wiono^{zało} ... nie ... no najlepi wiono^{zało} sie
żyto bo było długie ... nie ... jag owies to
trzea było na dwa razy skry^{cać} ... nie ...
(PIW); dzisiaj tutaj nasze tereny to jest
tak ... pszenica rzepak kukurydza ... żyta
mało ... jak przedtym było dużo to teraz

Rosnące żyto (fot. K. Wilkosz)

jez mało ... (PIW); no pszenice ... żyto ...
owies ... jenczmiń ... no te ... no te te tylko
cztery zboża só^m ... nie ... tam bo co win-
cy ... jenczmię owies pszenica żyto ...
(Wil); zob. **zboże**.

żywiec – ‘tu: żywa tkanka w kopycie ko-
nia’: ta-jag jak ... koń nerwowy ... niektóry ...
i on tam musioł wy... wycio^ć tam nożem
wyskrobać to co niepotrzebne ... ta-jak pa-
znokcie ... nie ... musiał obrobić ... [...] ob-
ro^{bił} i dopiro ... gwoździe takie były spe-
cjalne i ... wbijali tak żeby nie wyszło w ży-
wiec ... tylko ... w same same ... ten ten ...
ten róg tylko no i ... i wbijali ... (Wil).

Notatki

Notatki

Notatki

